

శ్రియైనమః

శ్రీవిఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీ వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రే

భగవన్మరీచి మహర్షిప్రోక్తా

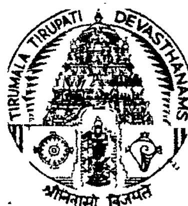
ఆనన్ద సంహితా

శ్రీమద్భిర్వైయ్యాకరణ పంచాననైః

రొంపిచర్ల భట్టర్, పార్థసారథి కృష్ణమాచార్యైర్విరచితయా

సంస్కృత వ్యాఖ్యయా సాంధ్రతాత్పర్యయా

సముపస్కృతా

ప్రచురణ

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి

1998

ANANDA SAMHITA

by

Maharshi Marichi

TTD Religious Publication Series No. 509
T.T.D. First Edition 1998
Copies : 500

Published by :
Sri. M.K.R. Vinayak, I.A.S.
Executive Officer
Tirumala Tirupati Devasthanams
Tirupati.

Printed at
PRABHALA Hi-tech Enterprises Pvt. Ltd.
8-6-53, 5th Line, Nehrunagar, Guntur - 522 001
Ph. : 323960 Fax.: (0863) 356705

ముందు మాట

"ఆనంద సంహితా"- అనే ఈ సంస్కృత గ్రంథం శ్రీ విఖనో మునీంద్రుల అంతరంగ శిష్యుల్లో ఒకరైన మరీచిమహర్షిచే రచింపబడింది. ఇందులో మొత్తం యిరవై అధ్యాయాలు ఉన్నాయి.

శ్రీ మహావిష్ణువు పరతత్త్వమనే నిర్ణయము, విష్ణుమూర్తిని అర్చించే విధానాలు, వైఖానస అర్చకుల ఆచార వ్యవహారాలు, శ్రీ విఖనస మహర్షి అవతార వైభవము - మున్నగు ముఖ్యాంశాలు ఈ గ్రంథంలో వివరించబడ్డాయి. ఇందలి విషయాలు సుబోధకమయ్యే లాగున కీ. శే. శ్రీ రొంపిచర్ల భట్టర్ పార్థసారథి కృష్ణమాచార్యులు గారు సంస్కృతంలో వ్యాఖ్యను, తెలుగున తాత్పర్యాన్ని రచించారు. ఈ గ్రంథం శ్రీ వైఖానస గ్రంథమాల (ఈగావారి పాళెం) వారిచే 1924 - 1925 సంవత్సరాల్లో ముద్రింపబడింది.

అలభ్యమైన ఈ ఆగమ గ్రంథాన్ని ప్రచురించడంలో సహకరించిన శ్రీ మాడంబాకం కృష్ణస్వామి శ్రీనివాస భట్టాచార్యులు (తి.తి.దే. ఆస్థాన పండితులు) గారికి, శ్రీ వైఖానస దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధినీ సభ వారికి కృతజ్ఞతలు.

M.K.R. Vinayak, I.A.S.
కార్యనిర్వహణాధికారి
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానము

తిరుపతి
27–11-97

ప్రస్తావన

ఆనన్దసంహిత అను నీ గ్రంథము మహర్షి మరీచి ప్రణీతము. దీనిని 1925 సంవత్సరములో శ్రీవైఖానస గ్రంథమాల, ఈగావారిపాలెం వారు ప్రచురించిరి. దీనికి కీ॥ శే॥ వైయ్యాకరణ పంచానన రొంపిచర్ల భట్టర్ పార్థ సారథి కృష్ణమాచార్యులు గారు సంస్కృత వ్యాఖ్యయూ, ఆంధ్ర తాత్పర్యమును వ్రాసి మహోపకారము గావించిరి. వారు వ్రాసిన గ్రంథ ప్రవేశములో వివరములు యిచ్చిరి.

ఈ గ్రంథములో ముఖ్యముగా వైఖానసమహిమ, విఖనసోత్పత్తి, అర్చావతార విచారము, గర్భచక్రాంకిత విశిష్టత, విఖనసస్తోత్రాదులు గలవు.

ఈ గ్రంథము చివరలో ఆనందసంహితయందు ఉపోద్ఘాత భాగమను ప్రథమ భాగము సంపూర్ణము అని వ్రాయబడినది. శ్రీ మరీచి మహర్షి వ్రాసిన విమానార్చనకల్పము అను గ్రంథమునకు ఆనంద సంహిత అని పేరు కూడా వాడుకలో యుండుటచే ఈ గ్రంథమును దానికి ఉపోద్ఘాత భాగముగా గ్రహించియుండవచ్చును. ఈ పుస్తకము శ్లోకరూపములోను, విమానార్చన కల్పము గద్యాత్మకముగాను గలవు. ఈ రెండునూ మహర్షి మరీచి ప్రణీతములే అయివున్నవి.

ఈ గ్రంథములో అచ్చటచ్చట + గుర్తులు x గుర్తులు వున్నచోట ఆ శ్లోకము యొక్క పాదములుప్తమైనట్లున్నది. వాటిని పూరించుటకు వ్రాత ప్రతులు లభ్యము కానందున అవి అట్లే తిరిగి ముద్రించబడినవి. కొన్ని శ్లోకములకు అర్ధ (సగము) శ్లోకముగా నంబర్లుయీయబడినవి. వాటిని సులభముగా తెలియుటకు అర్ధగుర్తు వేయలేదు. ఈగావారి పాలెంవారు ముద్రించిన గ్రంథమును మాతృకగా స్వీకరించి పునర్ముద్రణ గావించబడినది.

ఈ పునర్ముద్రణకుగాను నిరంతర కృషిని పట్టుదలతో గావించిన శ్రీ దీవి విఖనసాచార్యులుగారు కార్యదర్శి, శ్రీ వైఖానస దివ్యసిద్ధాన్తవివర్ధినీ సభ తిరుమల వారికి, ప్రూఫులు చూచుటలో సహకరించిన శ్రీ పెద్దింటి వేంకట సూర్యసీతారామ జగన్నాధాచార్యులు (ఎ.రాంబాబు) ద్వారకా తిరుమల, మరియు శ్రీ దీవి శ్రీనివాసదీక్షితులు, శ్రీ గంజాం ప్రభాకరా చార్యులు, తిరుమల వార్లకు శుభాశీస్సులు.

ఆర్ష గ్రంథములు అచ్చువేయవలెనని ధృఢసంకల్పముతో వీటిని చేబట్టిన కార్యదీక్షాదురంధరులు శ్రీ యమ్.కె.ఆర్. వినాయక్, ఐ.ఏ.ఎస్. ఎగ్జిక్యూటివ్ ఆఫీసరు, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారికి, దేవస్థాన పరిపాలనమండలికి, శ్రీ యన్. యస్. శ్రీరామమూర్తి, ఎడిటరు, టి.టి.డి గారికి నా నమస్సుమాంజలులు.

గ్రంథముద్రణను చక్కగా శ్రద్ధతో చేసిన ప్రభలహైటెక్ అధినేత శ్రీ కిషోర్ ప్రభల, గుంటూరు గారికి ఆశీస్సులు.

శ్రీ వైఖానస శాస్త్రమును గురించియూ, శ్రీ విఖనసమునిని గురించియూ, అర్చావతార విశిష్టతను గురించియూ తెలుసుకొనుటకు ఈ గ్రంథము ఎంతో ఉపయోగపడును.

తిరుమల
15 - 1 - 1998.

సజ్జన విధేయుడు
మాడంబాకం కృష్ణస్వామి శ్రీనివాస భట్టాచార్య
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన ఆస్థాన పండితులు.

విఖనసాచార్య పటము

(భృగుః) (అత్రిః) (విఖనసాచార్యః) (కాశ్యపః) (మరీచిః)

గ్రంథ పరిచయము

ఈ యుపోద్ఘాత భాగమునందలి ప్రథమసంచికను వెలిబరచు సందర్భముననేనీ యంశమును వ్రాయునవకాశము గల్గి సారాంశమునప్పుడె యచ్చట జెప్పియుంటిని గాన యిందా వివరము జేర్చుట పునరుక్తమని విడచితిని. ఆ వివరమును గూడ పైపుటయందు కనదగును.

అతి విస్తృతమగు నీసంహితయందుపోద్ఘాత ప్రాయమగు నీ భాగమునకు మాత్రము గీర్వాణాంధ్రములందు స్వల్పమగు వివరణమును వ్రాసి ప్రచురించుట యావశ్యకమని పలువురు నన్ను నియమించినందున నేనందులకై యత్నించి యట్లే యొనర్చితిని. ముందు చెప్పబడు ప్రక్రియా భాగము తెనుగు తాత్పర్యము జేర్ప నవగాశముగాని యావశ్యకతగాని గలుగని దగుటచే విషమస్థలములందు సంస్కృతటిప్పణముతో జేర్చి ప్రత్యేక సంచికలుగ ముద్రించుట యుక్తమనితోచి యీవత్సరాంతముతో నీభాగము ముగింపబడినది. దీని నుపోద్ఘాతప్రాయమగు ప్రథమభాగమని యనదగును.

ఈ గ్రంథమున పలుచోటులందు అనవిధానముచే నచ్చు పొరపాట్లు విశేషముగ బడియుండుట పాఠకలోకమున కుద్వేజకంబని యెరింగియు దీనికొక తప్పొప్పుల పట్టికను చేర్చినచో నదియు నొక్క పుస్తకము కాగలదను భయముచే నా క్లేశము ననివార్యముగ బాఠకమహాశయులకే విడువవలసిన యవసరమేర్పడినందులకు కడుంగడు చింతించుచు నట్టిస్థలములలో తప్పులను జాగరూకతతో సవరించికొనుటకు ప్రార్థించు చున్నాడను.

మరియు మాతండ్రిగారి యవతారకాలంబున నీయమూల్య గ్రంథమును బహుప్రయాసచే సంపాదించి దీనిని ముద్రింపించుటకు మిక్కిలి కుతూహలపడియు నట్టియవకాశము గలుగకనే వారు తమయవతారమును చాలించుటచే వారి మనోరథ మీనాటి కీ తీరున నిర్వర్తింపబడుచుండుట యౌగపద్యంబున దుఃఖానందములకు సమాన స్థానము నిచ్చుచున్నది. కావున నీ గ్రంథమును శ్రీవారి యుపాస్యదైవ తమగు శ్రీకోదండరామచంద్రమూర్తి శ్రీవారి మనోరథ పూర్తికై యనుగ్రహించు గాతయని ప్రార్థించుచున్నాడను.

ఇట్లు
పార్థసారథి

శ్రీరస్తు

శ్రీ రామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

గ్రంథ ప్రవేశము

శ్రీరామచంద్రుని యనుగ్రహముచే నేటికీ యానందసంహితను ముద్రింపించి ప్రచురింప నవకాశముగలిగినది. ఈ సంహితను రచియించినది శ్రీవిఖనోమునీంద్రుల యంతరంగ శిష్యులు నలువురలో నొకరగు మరీచి మహర్షియై యున్నారు. ఈ నలువురు మహర్షులును కలసి భగవచ్ఛాస్త్రమును నాల్గులక్షల పరిమితమగు గ్రంథముగ నుపదేశించిరి. ఈ నాల్గు లక్షలలో చాలభాగము కాలవశముచే గలితమై నేటికి కొలది గ్రంథము మాత్ర మచ్చటచ్చట నపురూపముగ సంరక్షించబడుచున్నది. ఈ గ్రంథమునకే సంహితలనియు, తంత్రములనియు, కాండములనియు, కల్పములనియు, వ్యవహారము గలిగియున్నది. ఇట్లు పలు తెరంగులగు నీ శాస్త్రమంతయు సర్వేశ్వరుడగు శ్రీమన్నారాయణుని యర్చనవిధానమునే వివరించుచున్నది. ఒక్కొక్క సంహితయునిట్లే యొక్కొక్క కాండము, తంత్రము, కల్పము భగవద్యజనముననొకే యంశమును ప్రతిపాదించినను ఒక గ్రంథమునందు సంక్షేపముగ జెప్పబడిన యంశమును వేరొక గ్రంథమునందు విస్తరంచి యుపన్యసింపబడుటచే గ్రంథములన్నియు పునరుక్త దోషదుష్టములుగాక సార్థకములై వెలయుచున్నవి. అదేవిధముగ నీయానందసంహిత యందు తక్కిన సంహితలలో సంక్షేపముగ జెప్పబడిన గర్భ చక్రాంకణ సంస్కారము విశేషముగ ప్రకటించబడియున్నది. మహర్షుల వాక్యములు మిక్కిలి గంభీరములై యొప్పుచున్నందున 'నైకానాప్యక్షరేణానర్థకేన భవితవ్య' మని భగవత్పతంజలి మహర్షి శాసించిన చందమున గ్రంథమందలి యొక్కొక్క యక్షరముగూడ యనర్థముగాక సార్థకమే కావలసియుండుటచే ప్రతీయంశమును మిక్కిలి జాగరూకతతో గ్రహించదగియున్నది. మానవాది స్మృతులవలె యాసంహితలును ప్రమాణములనియు సంహితాంతరములయందెందును వివరింపబడని విష్ణు ప్రతిష్ఠోత్సవాదులనే యీస్మృతులు వివరించుటంజేసి స్మృతులలో నియ్యవి యొక విలక్షణమగు నుత్తమకక్షలో జేరుచున్నవనియు శాస్త్రకారుల మతమైయున్నది.

ఈ శాస్త్రము, విష్ణువు పరతత్వమనియు, అతడొక్కడనియు, జీవులనంతములగు మరియొక తత్త్వమనియు, వీరలలో ననాదియగు నవిద్యచేయావరింపబడిన జీవులు భగవానుని

యనుగ్రహముచే ముక్తి (యనగా భగవత్సాన్నిధ్యమును) జెందుదురనియు ప్రపంచరూపమున బరిణమించెడి పలువిధవికారములను గలుగజేయునది. ప్రకృతియను నొక ప్రత్యేక తత్త్వమనియు, నిదిసత్త్వరజోస్తమోగుణాత్మక మనియు, జీవప్రకృతులు రెండును పరతత్త్వమగు నారాయణుని యధీనమున నుండుననియు శాసించు చున్నది. ఇదియే శాస్త్రము యొక్క పరమ తాత్పర్యము.

అపారమగు నీభగవచ్ఛాస్త్రమును సాకల్యముగ నధ్యయనముజేసిన మహనీయులచే జేయదగిన యీసంశోధన భారమును నావంటి యల్పజ్ఞుడను పైదీసికొనుట మిక్కిలి పరిహాసాస్పదమైనను శ్రీమదాచార్య కటాక్షమును నమ్మి గ్రంథసేవా కుతూహలముచే సాహసించినందులకు విద్వన్మహాశయులు మన్నించి నాపరిశ్రమమును సఫలముచేయుదురు గాక యని ప్రార్థించు చున్నాను.

మూలగ్రంథ శోధనమునందు నాకు సాయపడిన శ్రీకోశములు.

1. మా తండ్రిగారగు శ్రీశ్రీశ్రీ కోదండరామాచార్య పాకయాజుల వారు తమ వివిధ దేశసంచారమున సేకరించి యుంచిన శ్రీ వైఖానస విద్యా నిలయ పుస్తక భాండాగారమందలి తాళపత్రశ్రీకోశము. ఇదిచాలా వరకు శుద్ధమైయున్నది. ఆంధ్రాక్షరములు.

2. మదరాస్ ఓరియంటల్ లైబ్రరీలోని ప్రాచీనశ్రీకోశము. అసమగ్రము.

3. నాచ్చియార్కోయిల్ విద్వాన్ కృష్ణభట్టాచార్యులవారి శ్రీకోశము. ఇదియు శ్రీయాజులవారి శ్రీకోశము ననుసరించియే యున్నది. ఇదియు అసమగ్రముగనేయున్నది. ఈ రెండును గ్రంధాక్షరములు.

4. తిరువహీంద్రపురం శ్రీమాన్ అర్చకం నీలమేఘ భట్టాచార్యుల వారి శ్రీకోశము. ఇది శ్రీయాజులవారు పశ్చిమదేశ సంచారమున సంపాదించిన ప్రతికి పుత్రికయైయున్నది. ఆంధ్రాక్షరములు అసమగ్రము, మరియు యీశ్రీకోశము ప్రతివైఖానసుల యింటనుండుటచే మరి యనేక గ్రంథములను సేవించితిని. వ్యాఖ్యానమును తాత్పర్యమును వ్రాయుట యందింకను విద్యానిలయ పుస్తకభాండాగారము నందలి యితర శ్రీకోశములన్నియు నాకు సాయపడినవి.

శ్రీ వైఖానస విద్యానిలయము ఇట్లు

విషయసూచిక

అధ్యాయము వరుస నెం.	విషయము	Page No.
1.	విష్ణుపారమ్యమ్	1
2.	శాఖానుక్రమణమ్	20
3.	భగవదర్చనాధికారి ప్రశంసా	37
4.	వైఖానస మహిమానువర్ణనమ్	47
5.	వైఖానస పూజానిషేధ విస్తరః	68
6.	సూత్రగణనమ్	78
7.	శంఖచక్రప్రతిష్ఠావిధిః	83
8.	చక్రాంకిత త్రైవిధ్యవిచారః	87
9.	వైష్ణవవిభాగే వైఖానసవిభేదః	101
10.	గర్భచక్రప్రయోగః	111
11.	బాహ్యచక్రప్రయోగః	124
12.	సంస్కారచతుష్టయ నిరూపణమ్	142
13.	భగవచ్ఛాస్త్ర ద్వైవిధ్య నిరూపణమ్	150
14.	అర్చావతార విచారః	157
15.	విఖనసోత్పత్తిః	175
16.	విఖనసో విభవావతార సూచనమ్	231
17.	విఖనసో విభవావతారః	245
18.	భగవదర్చనే విఖనసో ముఖ్యాధికారిత్వమ్	261
19.	వైఖానస మాహాత్మ్యమ్	277
20.	శ్రీ విఖనసాష్టోత్తర శతనామస్తోత్రమ్	298

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్వైఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

ప్రథమోऽధ్యాయః

విష్ణుపారమ్యమ్

శ్లో. శ్రౌతస్మార్తాత్మికం కర్మ నిఖిలం యేన సూత్రితం
తస్మై సమస్తవేదార విదే విఖనసే నమః
నారాయణః పితా యస్య యస్య మాతా హరిప్రియా
భృగ్వాదిమునయః పుత్రా స్తస్మైవిఖనసే నమః

వ్యాఖ్యాన ప్రారంభః

జయత్యాత్మేశ్వరోన్నిద్రధ్యానసౌధ ప్రియాతిధిః
శ్రీమ త్పుత్రపురీవాస శ్శ్రీరామ స్సీతయా గృహీ

అథ తత్రభవాన్మరీచి రధిగమ్య భగవచ్ఛాస్త్రం భగవతో విఖనస్సకాశాత్ప్రాణినాయ లోకాననుజిఘృక్షు ర్బహ్వ్యస్సంహితా స్తాస్వియమానన్దసంహితాభిధా ప్రచురప్రచారా. సంహితా స్స్వైతా ధర్మశాస్త్రత్వేన ప్రమాణపథ మధిరోహన్తీతి న్యాయవిదాం మతం. అథ గ్రంథ మవతారయతి మరీచిమితి. బ్రహ్మణో విఖనస శ్చాక్షుషం చ క్షుర్భవం సుతం మరీచిం తన్నామ్నాప్రసిద్ధం మునిలోకేశం జీవపరయోర్భేదం జానాతీతి తాదృశం, సాపేక్షత్వా త్సమానః ప్రభోర్గురోశ్శిష్య మధ్యయన కాలికోయం గురుశిష్యభావ స్సంబంధ ఇతి న పునరుక్తిః. మహాత్మానం సువ్రతా దయో మునయోభిగమ్య తత్రాభిగమనప్రస్తావో యథా ముండ కోపనిషది "పరీక్ష్యలోకాన్ కర్మ చితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేద మాయాన్నా స్త్యకృతః కృతేన, తద్విజ్ఞానార్థం న గురుమేవాభి గచ్ఛే త్సమిత్పాణిశ్శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠ," మితి అనేన మహర్షీణాం నిర్విణ్ణానాం తత్త్వజిజ్ఞాసా, మరీచే స్తత్త్వవిత్త్వం సంశయచ్ఛేత్తృత్వంచ

తాత్పర్యము:- బ్రహ్మయొక్క చక్షుస్సునుండి యుత్పన్నమైనట్టియు మునిలోకాధిపతియైనట్టియు జీవపరుల భేదము నెరిగినట్టియు ప్రభువగు విఖనసుని శిష్యుడును మహాత్ముడును అయినట్టియు మరీచి మహర్షిని గూర్చి- సువ్రతుడాదిగాగల మునులు నిర్విణ్ణమానసులైపోయి యథోచితముగా నమస్కరించి యీాదిగువ ప్రకారము ప్రశ్నించిరి. 2. షడ్గుణైశ్వర్య పరిపూర్ణుడను అశేష

మరీచిం మునిలోకేశం బ్రహ్మణ శ్చాక్షుషం సుతం
భేదజ్ఞం జీవపరయోశ్శిష్యం విఖనసః ప్రభోః 1

అభిగమ్య మహాత్మానం మునయ స్సువ్రతాదయః
ప్రణీపత్య యథాన్యాయ్య మిదం వచన మబ్రువన్ 2

వ్యంజ్యతె. ఏవమాదయ ఏవార్థా ఉత్తరత్ర శబ్దత ఏవోచ్యన్తే అత ఇదం వక్ష్యమాణం వచనం ప్రశ్నం అబ్రువన్నపృచ్ఛన్, అత్రమా మిత్యధ్యాహృత్యేదం మరీచివాక్య మథవా ధ్యేత్యూణామితి భావ్యం. 2. ప్రశ్నప్రకార మాహ భగవన్నితి. భగవన్నిత్యాదీని సంబుధ్యంతాని పంచ. విశ్వహితోద్యత ఇతి ప్రథమాంతం, అథవా విశ్వహితోయత ఇతి పాఠః, ఉభయత్ర త్వమసీతి శబ్దద్వయ మధ్యాహార్యం యతస్త్వ ముక్త లక్షణ స్తస్మాత్త్వా మేవాస్మాకం గురుంవృత్వా సర్వేవయ మాత్మహితం పరం పృచ్ఛామః. ధర్మమితి శేషః. అథవా ఆత్మహితం పరమితి త్వచ్ఛబ్ద విశేషణం. 3. అథ ప్రశ్న శరీరమాహ శ్రుతయఇతి. వివిధాభిర్విభిన్న ప్రక్రమైరుక్తాఅర్థాస్తత్త్వాని యాభిస్తాదృశ్యశ్శ్రుతయః తథా విధాన్యేవస్త్రాణిచ, తర్క్యత అస్మిన్నితి తర్కశ్శాస్త్రాణి తేషాం సిద్ధాన్తా అపి బహవో బహువిధాః పూర్వోక్తశాస్త్ర శబ్దస్య యథావస్థితార్థస్వీకారేణ వైవిధ్యోక్తేరస్యచ శాస్త్రజ్ఞైరాచార్యైరుపస్థాపిత సిద్ధాన్తానాం వైవిధ్యోక్తేశ్చన పునరుక్తిః, యస్మాదిత్థం భూతం శబ్దప్రమాణం యతఃప్రమాణాం తరాణి ప్రత్యక్షాదీని తత్త్వనిర్ణయేన స్వతంత్రసాధనాని తస్మాద్వయం కర్తవ్య మూఢా స్సంశయమాగతాః. 4 తతస్సంశయస్వరూప మాహశ్రుతీతి. శ్రుతిస్మృతీతిహాసాద్యై రేకమత్యా ఐకకంఠ్యేనా విరోధేనేతి యావత్. కోదేవ ఉపపాదిత ఇతి. శ్రుత్యాదిష్వేకోదేవో బహుధాసన్నివిష్టః, ఇత్యాదిషు నియమే నైకస్యైవ దేవస్య శబ్దశక్తిస్వభావా త్తృతీయమానత్వా దనేక ప్రభుపాలితత్వ మేకరాష్ట్రస్యేవ యథా ప్రకృతిరాజ్యస్యాపి బహుదేవపరిపాలి తత్వమ సంభావీత్యను మానాదేకస్యైవ ప్రభోస్సిద్దేశ్చ సిద్ధవత్కృత్యైకం దేవం బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రేంద్ర సదసదాకాశాది నామభిర్భూయో వ్యవహృతః. కోపావేకోదేవ ఇతి సంశయః. 5. తమేవ సంశయం స్వయం వివృణ్వతే సర్వదేవేశఇతి. కోదేవ ఇత్యత్రాపిసంబధ్యతె, సర్వదేవానా

వేదశాస్త్రార్థ వేత్తయును తత్వజ్ఞుడును జితేంద్రియుడును, బ్రహ్మపుత్రుడను అగువోమహాత్మా నీవు జగత్తునకు హీతము చేయగల సమర్థుడవు. కావున నాత్మహితమగు పరమధర్మమును తెలిసికొనగోరి నిన్ను మేము ప్రార్థించు చున్నారము. 3. వేదములనేక విధములగు నర్థములను చెప్పుచున్నవి. శాస్త్రములును వివిధములు పూర్వాచార్యులు నిబంధనము చేసిన సిద్ధాన్తములను అట్లే బహువిధములుగ నున్నవి. ఆ కారణముచే నే ధర్మము ననుష్ఠించవలయునోయను సంశయము కలిగియున్నారము. శ్రుతి స్మృతీతిహాసాదులచేత నేకగ్రీవముగ కొనియాడబడిన యొక్కడైన దేవుడెవ్వడు.

మునయః

భగవన్విదితా శేష వేదశాస్త్రార్థ తత్త్వవిత్
జిత సర్వేంద్రియ బ్రహ్మపుత్ర విశ్వహితోద్యతః 3

తస్మాత్త్వామేవ పృచ్ఛామో వయమాత్మహితం పరం 3½
శ్రుతయో వివిధోక్తార్థాః శాస్త్రాణి వివిధానిచ
బహవస్తర్క సిద్ధాన్తాస్తస్మాత్సంశయమాగతాః 4

మిశః కోదేవః, కశ్చవేదై రుపనిషద్భిశ్చేరితః, వేదోపనిషదోదిత ఇతిపాఠే వేదాశ్చోపనిషదశ్చ వేదోపనిషదమితి సమాసాన్త ప్రత్యయేణరూపంబోధ్యం. ఉదిత ఇత్యుక్తః, సత్త్వాది లక్షణ ఇత్యాదీని పంచప్రథమాంతాని అత్రాపి కో దేవఇతి సంబధ్యతె. సిద్ధస్యాస్యార్చనంకథం, తస్మిన్నవ్యర్చనే యుగేషు త్రిషు భేదఃకః అవరశ్చతర్థ యుగార్చనంచకథం, పునస్తదేవార్చనం విభజ్యద్విధా శంకతే కథమితి స్వార్థం పరార్థంచ కథంప్రకారాన్తరేణ పునర్విభజ్యశంకతె సకలమితి సకలంకథం, అనేన నిష్కలమపి సంగృహీతం భవతి. ఇదముపలక్షణం సౌమ్యాగ్నేయాది విభాగానాం, వాస్త్వాదీనా మాలయాదీనాం భేదై రేషామర్చనాదీనాం కల్పనంకీదృక్. అత్రాదిశబ్దేనాధి కార్యదీనాం సంగ్రహః ఆలయాది విభేదశ్చేతి పాఠే స్పష్టోర్థః, బహుమూర్తిభి రవతారైశ్చ యుక్తానా మేషాం ధ్రువాదీనాం రూపం మానం ప్రమాణం చ కింరూపం ఇతి యదస్మాభిః పరిపృష్టం హే వదతాం వర ! ఉపదేశకుశల ఇతిసంబుద్ధిః, సర్వం తదవిశేషీణ కృత్స్నశః సదనుగ్రహతత్పరస్త్వం వక్తుం అర్హసి. 9. ఇతి శిష్యైః పృష్టోమునిర్మరీచిఃప్రత్యువాచ సమాదధే. హేఇతి సౌలభ్యసూచిత మాశ్చర్యంవ్యనక్తి 9. ఏతావతా గ్రంథేనాను బంధచతుష్టయం సుష్ఠువ్యాఖ్యాతం. జిజ్ఞాసుర్నిర్వేదమా పన్నోऽధికారీ, అర్చనావిషయః ప్రయోజన మైహలౌకికం పారత్రికంచ సుఖం, సంబంధః ప్రతిపాద్య ప్రతిపాదకభావిత్యత్రత్రాప్యనువర్తత ఏతత్. విష్ణుపారమ్య మిత్యయంనగ్రంథగతఇతిభాతి. పరమస్య భావః పారమ్యం విష్ణోఃపారమ్యమితి, త్రమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తందేవతానాం పరమంచ దైవతమ్ ఇతి శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్వాక్య ప్రకృతిమిదం భాతి తత్రాన్యాం శ్రుతిం ప్రమాణయతిపతిమితి. విశ్వస్యపతి మాత్మేశ్వరం శివం మంగళప్రద మచ్యుతమిమాని ద్వితీయాంతాని పదాని, నారాయణోప నిషద్వాక్యస్యానుకరణా

యెవ్వడు సర్వదేవతలకు ప్రభువు. వేదములచేతను వేదాన్తముల చేతను ప్రశంసించబడువాడెవ్వడు. సత్త్వాదిగుణములే లక్షణములు గాగలవాడును, అవ్యక్తుడును, సర్వాత్మకుడును, నిర్గుణుడును, అవ్యయుడును అగు వాడెవ్వడు, అట్లేర్పడిన యాదేవు నర్చించుటయెట్లు ? క్రమముగా కృత త్రేతా ద్వాపర యుగములందును కలియుగమందును ఆయారాధనమునకు భేదమెద్ది? స్వార్థము, పరార్థము అను నర్చనమెట్టిది ? సకల నిష్కలార్చన

శ్రుతిస్మృతీతి హాసాద్యై రేకమత్సోపపాదితః
కోదేవస్సర్వదేవేశో వేదోప నిషదీరితః. 5

సత్త్వాదిలక్షణోఽవ్యక్తస్సర్వాత్మా నిర్గుణోఽవ్యయః
కథంతస్యార్చనం భేదో యుగేషు త్రిషుకోఽవరః 6

తదర్చనం కథం స్వార్థం పరార్థం సకలం కథం
వాస్వాలయాదిభేదైశ్చ కీదృగేషాంచ కల్పనం 7

ద్వితీయాంతతా. నారాయణ పర మిత్యత్ర లుప్తవిసర్గాన్తం నారాయణ పదం. ఛాందసత్వా దనుకరణాద్వేహాపి నవిసర్గస్య శ్రవణం. ఇమానిషట్పదాని, నారాయణః పరఇతి సనాతనీ చిరంతనా శ్రుతిరాహ, సనాతనీతి స్వరూపకథనం, తదర్థద్యోతినీం శ్రుతిముదాహరత్యగ్నిరితి, దేవానామవమఃకనిష్ఠః, యాప్యావమాధమాఇతి కోశః, విష్ణుఃపరమః తదన్తరేణ తయోర్మధ్యే సర్వా అన్యా దేవతాః, ఇదంవాక్యం శ్రీసూత్రకారై ర్నిత్యార్చనప్రకరణే బ్రాహ్మణవాక్యత్వేన సంగృహీతం. సర్వోత్కృష్టోయం తత్తచ్ఛరీరేష్వనుప్రవేశా త్తత్తత్సన్నిహిత తేజస్తారతమ్యా ద్బ్రహ్మ రుద్రాది నామభిస్సయమేకఏవ వ్యవహ్రియత ఇత్యాహ, స ఇతి, సబ్రహ్మ యస్మాద్బ్ర హ్మాణ మప్యన్తరోభూత్వాయో యమియతి తస్మాదయం బ్రహ్మేత్యుచ్యతె సశివ స్సేంద్ర స్సోఽక్షరః పూర్వవదేవార్థః పరమస్స్వరాట్ ప్రభుః, స్వయంస్వస్మైపరస్మై చరాజత ఇతి స్వరాట్, అథబ్రహ్మాదీనా మీశ్వరాంశత్వే తేషాం సర్వేషా మప్యవైరూప్యమాశంక్య పరిహరతి ఏకఇతి పుమాన్ పురుషోనారాయణ ఏక ఏవాస్తే. లిజర్థే వర్తమాన ప్రత్యయః. సబ్రహ్మాస చేశ్వరస్స్మితః, బ్రహ్మాదిషు ప్రలినేషు నష్టేస్థావరజంగమే, ఏకస్తిష్ఠతి విశ్వాత్మానతు

స్వరూపమెద్ది ? అయా గ్రామముల యందును అయా ఆలయముల యందును ఈయర్చనమెట్లు చేయవలెను? అనగా గ్రామపత్తనాది భేదముల చే నొప్పెడి ప్రదేశములయందును ఆనందనిలయాది భేదములచే నొప్పు విమానముల యందును ఈ యర్చనమెట్లు చేయవలెను. ఏకమూర్తి మొదలు బహుమూర్తి ప్రతిష్ఠలయందును వ్యూహ విభవాద్యవతార ప్రతిష్ఠల యందును ధృవ కౌతుకాది బింబములకు ప్రమాణమెయ్యది. ఓ గురూత్తమా ఈ ప్రకారమగు మా ప్రార్థనమును పరమ దయాళుడవగు నీవు మర్మముంచక సంశయము లన్నిటిని చెప్పదగియున్నావు. అనియిట్లు మహర్షులచే ప్రశ్నింపబడిన మరీచి మహర్షి వారలకు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. అహో మహాత్ముని సౌలభ్యము 9. దేవతలలో శ్రేష్ఠుడగు దేవుడు హరినారాయణ పరశబ్దములచే వ్యవహరిం పబడుచున్నాడు. ఇందుకు జగత్తునకు పతియు ఆత్మేశ్వరుడును, శాశ్వతుడును, మంగళప్రదుడును,

ధృవాదిబేరమానంకిం బహుమూర్త్యవతారకైః
అస్మాభిః పరిపృష్టం యత్తత్సర్వం వదతాంవర 8
వక్తుమర్హస్యశేషేణ సదనుగ్రహతత్పర,
ఇతిపృష్టోమునిశ్శిష్యైర్మరీచిః ప్రత్యువాచహ 9

నారాయణః ప్రభుః ఇత్యాది కమంత్రాను సంధేయం 13. తస్యైవ పరమాత్మనశ్శక్త్యంతరాణి లక్షయతి. అణోరణీయానితి. ఇయంశ్రుతిః, అణోరప్యణీయాన్ మహతశ్చమహీయాన్ తస్మిన్నేవ చహృదయే స్థితః, స్థాస్నువాన్ స్థాస్నురేవ సాస్నువాన్ అథవా స్థాస్నూ చేతనా చేతనేవశేऽస్యా సాత ఇతివార్థః. అభవః జన్మాదిరహితః, ఇతి తస్యలక్షణాన్తరం, విష్ణవేచార్చత ఇత్యయమనుకరణం శ్రుతేః ప్రవః పాంతమన్దసోధియాయతే, మహేశూరాయ విష్ణ్వచార్చత ఇతి హి శ్రుతిః, తథా శ్రీసూత్రేచ భగవాన్విఖనా విధత్తే, భగవదారాధన మథాగ్నౌ నిత్యహోమాన్త ఇత్యారభ్య తస్మాద్గృహేపరమంవిష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్య సాయంప్రాతర్హోమాన్తే ర్చయతీతి తం యజ్ఞపురుషం ధ్యాయన్ పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామంకుర్యాత్. యజ్ఞేషు విహీనం తత్సంపూర్ణంభవతి. ద్విజాతిరతంద్రితో

అవ్యయుడును అను మొదలగు శ్రుతిప్రమాణము. నారాయణుడు, పరబ్రహ్మము, పరమాత్మ, పరుడు, అవ్యయడు, అనుశ్రుతియే, నారాయణుడు శ్రేష్టుడు అని చెప్పుచున్నది. ఇంతియేగాక దేవతలందరిలోఅగ్ని కడపటివాడు విష్ణుడెక్కువవాడు, వీరిద్దరి మధ్య యధికారములలో తక్కిన దేవతలందరును చేరుదురు అని శ్రీసూత్రకారులుదహరించిన శ్రుతి ప్రమాణము ఈవిష్ణువే బ్రహ్మరుద్రాదులలో నంతర్యామియై బ్రహ్మరుద్రాది పదములచే పిలువబడుచున్నాడు. ఈతడక్షరుడు స్వయంప్రకాశముగల పరమస్వరూపుడు మరియు నవీశ్వరడగు నీతడొక్కడే త్రికాలముల యందున్నాడు. బ్రహ్మదులు లేరు. 13. ఆపరమాత్మ శబ్దవాచ్యుడగు నారాయణుడు అను పదార్థముల కంటె అణుస్వరూపుడును మహత్ప దార్థముల కంటె మహత్తును అయియుండి ఆపదార్థములయందే అంతర్యామియై యెవ్వరికి గాని తెలియబడకుండ రహస్యముగానున్నవాడు. మరియు నీతడు నిత్యుడై నిత్యులగుచేతనులను నిత్యమగు ప్రకృతిని తన యధీన మందుంచుకొని యున్నాడు. ఈతడు జన్మరహితుడు. అట్టి విష్ణునర్చించ వలయునని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. 14. వేదములయందనేక పేరులచే వ్యవహరింపబడు దేవుడు జనార్దనుడేనని పైకారణముల వలన సిద్ధించినది. హరియే సమస్తమగు జగత్తునకు సృష్టిస్థితి లయములను

విష్ణుపారమ్యం
మరీచిః

వేదానాంపరమో దేవో హరిర్నారాయణః పరః 10
పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం శాశ్వతం శివమచ్యుతమ్

నిత్యందేవాయతనే వా భక్త్యాభగవంతం నారాయణమర్చయే త్తద్విష్ణోఃపరమంపదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత ఇతి చ. ఇదమేవహ్యస్య శాస్త్రస్య సర్వోత్కృష్టం యద్విష్ణుమేవారాధ్యత్వేన సర్వథావిధత్తే. అతేహభగవాన్ భాష్యకారచరణా శ్రీవైఖానససూత్ర తాత్పర్యచింతామణౌ దశవిధహేతు సర్ణయప్రకరణే శ్రీమన్నారాయణైక పరత్వాదితి హేతుం శ్రీశాస్త్రస్య సర్వాతిశాయిప్రామాణ్యవత్త్వే నిరూపయాంచక్రుః ఇదంశబ్దేన పూర్వోక్త కారణజాతం పరామృశ్యతే, వేదేషు విభిన్ననామభిర్యావ హృతేషు దేవేషు దేవదేవ ఉత్తమోజనార్దన ఏవేతిసిద్ధం, సఏవ వాఖిలస్య జగత స్స్రష్టా పాతాహర్తాచ భవతి. జగత్స్రష్టేత్యత్ర విభక్తిలోప ఆర్షః, జన్మాద్యస్యయత ఇతి పరబ్రహ్మ లక్షణమనేన స్మర్యతే. 15. తస్యైవ బ్రహ్మణోలక్షణాన్తరాణిస్తౌత్యాశ్రయ ఇతి. ఆశ్రయ ఇత్యాదీని సప్తవింశతి ప్రథమాంతాని. అత్రవచనాని, విశ్వమూర్తిర్మహామూర్తిర్దీప్తమూర్తిరమూర్తిమాన్ అనేకమూర్తిరవ్యక్తశ్శతమూర్తి శ్శతాననః ఇత్యాదీని, సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతోక్షి శిరోముఖం. సర్వతశ్శ్రుతిమల్లోకే సర్వమా వృత్యతిష్ఠతి సర్వేంద్రియ గుణాభాసం సర్వేంద్రియ వివర్జితం, సర్వస్య ప్రభుమీశానం సర్వస్య శరణం బృహత్ ఇతి శ్వేతాశ్వతరోప నిషదిచ, పఠ్యతే. 18. తత్రసర్వం ప్రలీయతే జగదాది, తత ఏవోత్పద్యతే తథాసర్వమభిలీః యతస్సర్వగ స్సన్తతస్సర్వం స్థితిమత్సఏవ పాలయతి. 19 పరంధామేత్యాదీని సప్త ప్రథమాంతాని,

జేయువాడు. 15. సమస్తచేతనాచేతనములకును ఆధారభూతుడును, త్రిగుణుడును, నిత్యుడును, నిర్గుణుడును, అతీంద్రియుడును, పరుడును, వేదమూర్తియు, లోకమూర్తియు భూతమూర్తియు, త్రయీమయుడును, పుణ్యమూర్తియు, తేజోమూర్తియు, యజ్ఞమూర్తియు, చిన్మయుడును, ఆనందమూర్తియు, సన్మూర్తియు, లోకమూర్తియు, అమూర్తియు, విశ్వచక్షుడును, విశ్వముఖుడును, విశ్వహస్తుడును, విశ్వపాదుడును విశ్వాత్మకుడును, విశ్వవేత్తయు, విశ్వగర్భుడును, అజరామరుడును, ఆయి యున్నాడు. 18. మరియు నీతడు సమస్తేంద్రియ గుణంబులచే నొప్పువానివలె తెలియ వచ్చుచు ప్రాకృతేంద్రియ గుణవివర్జితుడై పరమార్థమున బ్రకాశించుచున్నాడు. 18. వాని యందే జగదాదులు లయించుచున్నవి. వాని యందుండియేపుట్టుచున్నవి. వాడు సర్వవ్యాప్తి గావున సృష్టియందలి ప్రతిపదార్థమును తత్స్వరూపమ

నారాయణపరం బ్రహ్మ పరమాత్మాపరోఽవ్యయః 11
నారాయణః పర ఇతి శ్రుతిరాహ సనాతనీ

అగ్నిర్వైదేవానా మవమోవిష్ణుః పరమస్తదంత రేణ
సర్వాఅన్యా దేవతాః 12

సబ్రహ్మ సశివస్సేంద్ర సోక్షరః పరమస్స్వరాట్
ఏక ఏవవు మానాస్తే నబ్రహ్మనేశ్వర స్థితః 13

అణోరణీయా న్మహతో మహీయాంశ్చ గుహాస్థితః
స్థాస్నువాంశ్చా భవశ్చేతి విష్ణవే చార్చతేతిచ 14

అస్మిన్నర్థేభాష్యం మరీచిఃపరంధామపరంజ్యోతి స్సర్వజ్ఞ స్సర్వశక్తిమయ స్సర్వాధారస్స నాతనసర్వకారణం. జ్ఞాతృజ్ఞేయ జ్ఞానవిహీనో జ్ఞానఘనో జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తి తుర్యస్థాన గోబహిః ప్రజ్ఞః ప్రజ్ఞా వస్థ స్థూలసూక్ష్మ విభాగేన వైశ్వానరతేజోరూపేణ భుంజానః విశ్వస్తైజసః ప్రాజ్ఞస్సర్వేషా మాత్మ గుహాయాం నిహితః, అయమర్థః, పరంధామ, పునరావృత్తిరహితం స్థానం మాముపేత్యతు కౌంతేయ పునర్జన్మన విద్యత, ఇతి భగవద్వ చానాత్, పరంజ్యోతిః, యోవాపరంజ్యోతి పరంసందధానః పరమాత్మాపురుషం సంజనయిష్య సేస్వాహా, ఇతి శ్రుతేః, సర్వజ్ఞః, సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ ఇతిశ్రుతేః ఏతేననిష్కల స్వరూపకథన ప్రకరణేపి సర్వజ్ఞత్వ ప్రతిపాదనేన తస్యనిత్యం నిరతిశయానంద కల్యాణగుణాకరత్వం ప్రత్యపాది, సర్వశక్తి మయ ఇతిఽఽఽసర్వప్రాణి గతశక్తి ప్రచురః, ఽఽఽ జ్ఞాతృజ్ఞేయ ఇత్యాదినా తస్యక్రమేణా, విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞస్వరూపం దర్శయతి, తత్ర జాగ్రదవస్థా నిర్వాహకోవిశ్వః, జ్ఞాతృజ్ఞేయ జ్ఞాతాజీవః, తస్యజ్ఞేయా ఇంద్రియాగ్రాహ్యాః, పదార్థాః, తద్జ్ఞాపకత్వాత్ విశ్వస్య

గుచున్నది. 19 పరంథామ, పరంజ్యోతి, గుణాతీతుడు, గుహాశయుడు, జ్ఞాన జ్ఞేయ జ్ఞాతృహీనుడు, విజ్ఞానబహులుడు, అక్షరుడును అయియున్నాడు. 20. జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తి తుర్యములనునాలుగవస్థలయందును చేతనునకు సాక్షియై యున్నాడు. జ్ఞానేంద్రియములకును, కర్మేంద్రియములకును, ప్రజ్ఞా సామాన్యమున కును గూడ నిర్వర్తకుడై హృదయాకాశమునందు వైశ్వానర స్వరూపుడై ప్రకాశించుచున్నవాడు. 21. హృదయకమలము నందలి యగ్నిశిఖా మధ్యమున ప్రజ్వలించుచున్న కనకమువంటి చాయగలిగియు గాలి లేని ప్రదేశమునందలి దీపశిఖవలె నిశ్చలుడయ్యును ఆకాశము నందలి విద్యుల్లేఖవలె చంచలుడును అయియున్నాడు. 22. వేదములచేతనే

వేదేషు పఠ్యతేచాస్మా ద్దేవదేవో జనార్దనః
హరిర్దేవో జగత్స్రష్టా పాతా హర్తాఖిలస్యచ. 15

ఆశ్రయస్త్రిగుణో నిత్యో నిర్గుణోతీంద్రియఃపరః
వేదమూర్తిర్లోకమూర్తి ర్భూతమూర్తి స్త్రయీమయః. 16

పుణ్యమూర్తి ర్యజుర్మూర్తి స్తేజోమూర్తిశ్చ చిన్మయః
ఆనందమూర్తి స్సన్మూర్తి ర్లోకమూర్తి రమూర్తిమాన్. 17

విశ్వచక్షు ర్విశ్వముఖ హస్తస్స్యా ద్విశ్వతోంఘ్రికః
విశ్వాత్మా విశ్వవేత్తాచ విశ్వగర్భోఽజరామరః 18

జ్ఞాతృజ్ఞేయత్వమవగమ్యతే, స్వప్నదశా నిర్వాహిక స్తైజసః, జ్ఞానవిహీనః, తైజసస్య బాహ్యేంద్రియవిషయ జ్ఞానశూన్య దశానిర్వాహకత్వాత్ జ్ఞానవిహీనత్వ మవగమ్యతె. సుషుప్తిదశానిర్వాహకః ప్రాజ్ఞః జ్ఞానఘనః, ప్రాజ్ఞస్య బాహ్యాంతరింద్రియ జ్ఞానరాహిత్యేన స్వస్వరూప జ్ఞాపకత్వాత్. ప్రాజ్ఞత్వం, జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తి తుర్యస్థానగః, జాగ్రత్ స్థానం చక్షుః, స్వప్నస్థానం కంఠః, సుషుప్తి స్థానంహృదయకర్ణికాగ్రం. తురీయ స్థానంహృదయాకాశః, తేషునేత్ర కంఠహృత్కర్ణి కాగ్రేషు విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞసంజ్ఞయాస్థతః, హృదయే తురీయస్థానే తస్యాశిఖాయా మధ్యేపరమాత్మా వ్యవస్థితః, ఇతిశ్రుతి ప్రతిపాదిత స్వరూపఃతిష్ఠతి. తథానుపదంవదతి, హృదయ కమలాకాశోపలబ్ధ వైశ్వానర శిఖాయాం త్రిగుణాత్మకోవిష్ణుః పరమాత్మాతిష్ఠ, తీతి. బహిః ప్రజ్ఞః, బహిఃబాహ్యేవిషయే ప్రజ్ఞాయేన విశ్వ ఇత్యర్థః, ప్రజ్ఞావస్థః ప్రజ్ఞా అంతః కరణ చతుష్టయజ్ఞానం, తద్రూపావస్థా యస్మాత్సతైజస ఇత్యర్థః. స్థూలసూక్ష్మవిభాగేన వైశ్వానరతైజస రూపేణా భుంజానః షుదేవేషు? స్థూలంరూపాదికం భుక్తేవైశ్వానరః, సూక్ష్మమితరావిదితం స్వప్నపదార్థం ుంక్తేతైజసః, యద్యపి జీవస్యైవ భోక్తృత్వం తథాపి విశ్వతైజసయోర్భోజనే ప్రయోజక కృత్వాత్ ఋుతంపి బన్తావిత్యత్ర పరమాత్మనిర్దేశ వదుపపన్నం మాండూక్యోపనిషది, శ్రు. హిఃప్రజ్ఞో విభుర్విశ్వోహ్యన్తః

మెరుగదగినవాడును, లౌకికములగు యుక్తులచేతను, వివాదములచేతను, దితరములగు ప్రత్యక్షాను మానాది ప్రమాణముల చేతను యెరుగదగిన ాడును అయియున్నాడు. తనంతటతాను దెలియదగిన వాడు అనగా లక్షణానందాను భవముచే నొప్పువాడును, వాక్కులకును, మనస్సునకును చరుడుకాని వాడును, అనగా ప్రాకృతవాక్కులచే వాని మహిమ ప్పనలవిగాని శక్తియుక్తుడును, మనసుచేతనైనను చింతింపరాని విభూతి లవాడును అయియున్నాడు. [illegible]

విశ్వేంద్రియగుణాభాసో విశ్వేంద్రియ వివర్జితః
తత్రసర్వం తతస్సర్వంస సర్వం సర్వగశ్చసః 19
పరంధామ పరంజ్యోతి ర్గుణాతీతో గుహాశయః
జ్ఞానజ్ఞేయ జ్ఞాతృహీనో విజ్ఞాన బహులోऽక్షరః 20

ప్రజ్ఞస్తుతైజసః, ఘనప్రజ్ఞస్తథాప్రాజ్ఞ ఏకఏవ త్రిధాస్మృతః, దక్షిణాక్షీముఖేవిశ్వో మనస్సన్తశ్చ తైజసః, ఆకాశేచహృదిప్రాజ్ఞ స్త్రిధాదేహే వ్యవస్థితః, విశ్వోహిస్థూలభుఙ్నిత్యం తైజసః ప్రవివిక్తభుక్, ఆనందభుక్ తథాప్రాజ్ఞ స్త్రిధాతృప్తిం నిబోధత, ఇత్యాదిఏవంవిశ్వతైజస ప్రాజ్ఞ స్వరూపముక్త్వా తురీయస్వరూపమాహ సర్వేషామాత్మాగుహాయాం నిహితఇతి, అణోరణీయా, నితి శ్రుతి ప్రతిపాదిత స్వరూపం దర్శితం, జంతోరణుస్వరూపస్య అణీయానత్యంతమణుః, తద్రూపేణ గుహాయా మన్తర్ని హితః మహతోవిశ్వస్య మహీయాన త్యన్తమహాన్, మహతో విశ్వస్యా ప్యాధారతయామహత్తర ఇత్యర్థః. ఏతచ్ఛ్రుతిదర్శనేన జీవపరయోర్భేదో వ్యక్తః, మరీచిః, తస్మాద్హృదయకమలాన్త రాకాశోపలబ్ధ వైశ్వానరశిఖాయాం త్రిగుణాత్మకోవిష్ణుః పరమాత్మా తిష్ఠతీతి అయమర్థః, తస్మాదేవం చేత్యర్థః, హృదయ కమలాంతరాకాశం దహరం, త్రిగుణాత్మకః, త్రయోగుణాయస్యాస్సా ప్రకృతిః, ఆత్మాశరీరం యస్యసః, భగవతశ్చి దచిచ్ఛరీరకత్వ స్యోక్తత్వాత్, సహి భగవత స్త్రిగుణవిశిష్టతా, నిర్గుణఇతి ప్రాకృత గుణ నిషేధస్య పూర్వమభి ధానాత్, 'మరీచిః' తస్యాశ్శిఖాయామధ్యే పరమాత్మావ్యవస్థితః, నబ్రహ్మాస శివ స్సేంద్ర, ఇతిశ్రుతిః, ఇతిస్యోక్తవిషయే శ్రుతిర్దర్శితా, ఏపంచ విష్ణు పరమాత్మ శబ్దాఃవేకార్థౌ, సవిష్ణు రేవ బ్రహ్మశివ ఇత్యాది సంజ్ఞాంలభత ఇత్యుక్తం. సృష్టిస్థిత్యంత కారణీం బ్రహ్మవిష్ణు శివాత్మికాం, ససంజ్ఞాం యాతిభగవానేకఏవ జనార్దనః, బ్రహ్మవిష్ణు శివాత్మికామితి విష్ణోరపి సహేతరాభ్యాంసారూప్యేణ ప్రతిపాదనాత్తురీయః పరమాత్మాన తచ్ఛబ్ద వాచ్య ఇతిచేదుచ్యతే, తత్ర జనార్దన ఇతి విష్ణుపర్యాయ వాచకేన నిర్దేశాద్విష్ణు రేవ

దగినదిగాదు, చింతింప దగినదియుకాదు. ఆవిభూతియొక్క పరిమితిని గూర్చిన ప్రశంసయే యిందున్నది గాని భక్తునియొక్క యప్రాకృత భగవదారాధనమునందలి గోచరములే యనునది వేరువిషయము 23 సత్య స్వరూపుడును, నిత్యమగునేకాక్షరమందు లీనమైనవాడును, అధికాకారము తోడ ప్రకాశించు నట్టియు స్వేతర సమస్త పదార్థము నట్లు ప్రకాశింపజేయునట్టి స్వభావము గలవాడును, సదసదాది శబ్దములచే నెరుగదగినవాడును, ఉపకారముచేయు తలంపుగల వాడును, తచ్ఛబ్ద వాచ్యుడును, ఓంకారశరీరుడును, నిత్యుడును, అనంతుడును, నిష్కలుడును, క్షీరమునందు నేతివలెను. అరణియం దగ్నివలెను అన్నియెడలను వ్యాపించి

జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యాదౌ తుర్యావస్థాస్వవస్థితః
అంతఃప్రజ్ఞో బహిః ప్రజ్ఞః ప్రజ్ఞా ప్రజ్ఞోఽప్యవస్థితః 21
స్థితోవైశ్వా నరాభాసో హృదయాకాశ గోచరః
హృత్పద్మాగ్ని శిఖామధ్యే ప్రజ్వలత్కన కద్యుతిః 22
నివాత ఇవదీపార్చి ర్విద్యుల్లేఖేవచాంబరే
జ్ఞానజ్ఞేయం స్వసంవేద్య మవాఙ్మానసగోచరం 23

తుర్యః పరమాత్మా స్థితికార్యే నిసర్గసిద్ధ సత్వగుణేనా వినా భూతతయాతయైవ సంజ్ఞయాన్వితః. మూర్తిత్రయా న్తర్భవతీతి జ్ఞేయం. నారాయణస్యతురీయత్వం శ్రుతిసిద్ధం. బ్రహ్మోపనిషది. అథాస్య పురుషస్య చత్వారి స్థానాని భవంతి నాభిహృదయం కఠం మూర్ధాచ. తత్రచతుష్పాద్బ్రహ్మవిభాతి. జాగరితేబ్రహ్మ స్వప్నేవిష్ణుః, సుషుప్తౌ రుద్ర, ఇతి. అస్యార్థ ఉత్తరత్ర స్పష్టీకరిష్యతె. శ్రుతురీయమక్షరం స ఆదిత్యో విష్ణుశ్చేశ్వరశ్చ తస్యాశ్శిఖాయా ఇతిశ్రుత్యర్థోమహూపనిషదిచ ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే, తస్యాశ్శిఖాయామధ్యే పురుషః పరమాత్మ వ్యవస్థితః, సబ్రహ్మ స ఈశాన స్సోక్షరః పరమస్స్వరాట్ ఇతి అత్రయః పూర్వం నారాయణ ఇతి ప్రతిపాదితః పరమాత్మా సబ్రహ్మస ఈశాన ఇతి ప్రతిపాదితంభవతి, ఇత్యాది అత్రాపి జ్ఞాతృజ్ఞేయ జ్ఞానహీన ఇత్యేవపాఠస్స్యాత్, విజ్ఞానబహులఇతి ప్రాజ్ఞో వివక్షితః, అక్షరఇతి తుర్యస్థానగః పరమాత్మా వివక్షితః, సర్వమన్యత్ స్పష్టం. ప్రజ్ఞాప్రజ్ఞ ఇతి ప్రాజ్ఞపర్యాయ వాచకశబ్ద ఇవభాతి. సుషుప్త్యాదావిత్య త్రాదిశబ్దేన తుర్యావస్థాసం గృహ్యతే. తుర్యావస్థాస్వితిచ తస్పృష్వవస్థాస్విత్యర్థే సమాస అర్థ ఇతి విశేషోభోధ్యః 21. వైశ్వానరాభాసః, తత్రాత్ తస్య వైశ్వానరాన్తర్యామిత్వాత్, తదాభాసః, స్థితోఽసౌహృదయాకాశే హృదయావ కాశే గోచరః 21

యున్నవాడును, ఆకాశవాయ్వగ్ని జలభూమ్యాత్మకమగు రూపముచే సకలు డగుటచే భక్తాభీష్ట పరిపూరణము చేసి యుత్కృష్టుడును. (ఆకాశ వాయువుల వలే నిర్లేపము సర్వవ్యాపకత్వము గలవాడును) జ్ఞానదీపమగు వేదమును లోకమునకు ప్రసాదించినవాడును, అగు పరమాత్మయారాధించ దగినవాడు, అతడు నిఖిలమునకు నాధారభూతమై యున్నాడు, అనాది నుండి యున్న వాడు. పురుషోత్తముడు, విష్ణువు, సర్వేశ్వరుడు. లక్ష్మీయుక్తుడు, సర్వకారణము లకు కారణమును అయియున్నాడు. 26. అతనితో సమానుడుగాని యధికుడు గాని వేరెవ్వడును లేడు, అతడు తత్స్వభావముచే నన్ని యెడలను నాలుగు ములుగ వ్యాపించుచున్నాడు. పాదము (నాల్గవవంతు) అర్ధము, ము (ముప్పాతిక) పూర్ణము అనుశక్తి భేదముచే కార్యార్థమై యీతడు

ఋతమేకాక్షరం బ్రహ్మసదసచ్చోపకారకమ్
తదోంకారమయం నిత్య మనన్తంనిష్కలం పరం 24

అనంతానంద చైతన్యం తేజోరూప మరూపవత్
సర్పిర్వత్సర్వగంక్షీరే ऽరణ్యోరనలవత్ స్థితం 25

ఖం వాయువర్చః పరమం జ్ఞానదీప ప్రకాశకం

హృత్పద్మేతిస్పష్టోऽర్థః 22. నివాతేప్రదేశే దీపార్చి రివ అంబరె ఆకాశే విద్యుల్లేఖే నిశ్చలోయం చంచలశ్చేతి భావః, జ్ఞానేనవేద్యైః జ్ఞేయంతథా మరీచిః విమానార్చ కల్పేతస్మాత్పర మాత్మాజ్ఞేయః, జీవాత్మాజ్ఞాతా శ్రుతయోజ్ఞానమితి బ్రహ్మవాదినో వదంతీ శాస్త్రయోనిత్వాదితి పారాశర్యోప్య సూత్రయత్తస్యస్త్రైకగమ్యత్వం తర్కా ప్రతిష్ఠానా తీతరాగమ్యత్వంచ. స్వసంవేద్యం తదను భవస్యవిలక్షణత్వోక్తేః, అవాఙ్మనసగోచర వాఙ్మనసాతీతం. 23. ఋతం, ఏకాక్షరం, బ్రహ్మసరసచ్చ, చకారోవిలక్షణార్థకః, సద్భవన సదప్యాస్త ఇతి. అసన్నేవసభవతి ...... సన్తమేనంతతో విదురితీతి శ్రుతిః, ఉపకారక తత్తచ్ఛబ్దవాచ్యం ఓంకారమయం, ఓంతత్సదితినిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధస్స్మృ ఇతిభగవద్వాక్యం, నిత్యాదీని సప్తవిశేషణాని, అరూపవదితి మతుబానిష్కల శబ్దా వ్యాఖ్యాతః. క్షీరేసర్పిర్వత్సర్వగం అరణ్యోరనలవత్స్థితం, సర్వవ్యాపి నమాత్మాన క్షీరేసర్పిరివార్పితం, ఆత్మవిద్యాతపోమూలం తద్బ్రహ్మోపనిషత్పరమితి శ్వేతాశ్వత శ్రూయతే. తిలేషుతైలం దధనీవసర్పి రాపస్స్రోతస్స్వరణీషు చాగ్ని ఏవమాత్మాऽత్మనిగృహ్యతెऽసౌతత్త్వేనైనంత పసాయోऽనుపశ్య తీతిచ ఖంవాయువర్చోభి పరమం నిర్లిప్తత్వ సర్వగత్వాది విశిష్టం, జ్ఞానదీపస్య నిగమస్య ప్రకాశకం, పరమాత్మః వేదవక్తృత్వాత్, యోబ్రహ్మాణం విదధాతిపూర్వం యోవైవేదాంశ్చ ప్రహిణోతితస్మా ఇ శ్రుతిః. తస్యమహతో భూతస్యనిశ్శ్వసితం యదృగ్వేద ఇతిచ. 25 ఈదృశలక్షణ లక్షిత వస్తు పరమాత్మా ఆరాద్యః సకళీకృత్యేతి భావః, నిష్కలితస్య భక్తాభీష్ఠ పూరణాయైవర్తత్వా సోऽయంనిఖిలాధారః పురాణశ్చాసౌ పురుషోత్తమః, అతోస్మిలోకేవేదేచ ప్రథిత పురుషోత్తమః, ఇతి భగవదుక్తిః, విష్ణుఃతన్నిర్వచనం యథాభారతే, వ్యాప్యమేరోదః పార్థకాన్తిశ్చాభ్యధికాస్థితా, క్రమణాచ్చాప్యహం పార్థవిష్ణురిత్యబి సంజ్ఞితః ఇతి తథా విష్ణుపురాణే, యస్మాద్విష్ట మిదం సర్వం తస్యశక్త్యా మహాత్మనః, తస్మాదేవోచ్యతేవిష్ణు ర్విశేర్ధాతోః ప్రవేశనాత్, ఇతిచ, సర్వేశ్వరః శ్రీమాన్, శ్రియానిత్యయుక్తః సర్వకారణ కారణంమత్తస్సర్వం ప్రవర్తత ఇతిగేతోక్తేః 26. హీనాధికసమః అధికేనసమేనవా

పురుష సత్యాచ్యుతానిరుద్ధులని నాలుభిన్న నామధేయములచే వ్యవహరింపబడుచున్నాడు. ఈ నాల్గును క్రమముగ బ్రాహ్మణాది చాతు ర్వర్ణముల ధర్మములయెక్క సమృద్ధికై కల్పింపబడినవి. ఈ వర్ణధర్మము

ఆరాధ్యోనిఖిలాధారః పురాణ పురుషోత్తమః 26

విష్ణుస్సర్వేశ్వర శ్రీమాన్ సర్వకారణకారణం
హీనాధికసమస్తత్వభావేనచ చతుర్విధః 27
సర్వతః పాదతశ్చార్ధాత్త్రిపాదా త్కేవలాదపి

హీనః, రహితః. హీనోధిక సమాభ్యా మిత్యర్థే ఆర్షత్వాచ్ఛక్తికల్పనా నతత్సమశ్చా భ్యధికశ్చదృశ్యతే, ఇతి శ్రుతిః, నత్వత్సమోస్త్యభ్యధికః కుతోన్య ఇత్యభియుక్తాః, తత్త్వభావేన చతుర్విధశ్చాయం పురుషః, సర్వతస్సర్వత్రదైశికీ కాలికీ చేయంసత్తా, వ్యాప్యవర్తత ఇతి సంబధ్యతె, నిష్కలత్వాత్. తదేవవివృణోతి, పాదతా ఇత్యాదినా, పాదతః అర్ధాత్ త్రిపాదాత్కేవలాదపి, యద్వాబ్రాహ్మణాదిరూపేణ చతుర్విధోఽయం పురుషః యధాపాదతః పాదాభ్యాం శూద్రః, అర్ధాదూరుభ్యాం వైశ్యః, త్రిపాదా ద్బాహుభ్యాం రాజన్యః కేవలాన్ముఖతస్సాక్షాద్బ్రాహ్మణః ఇతి బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీది త్యాదిశ్రుతిః. అస్మిన్ పక్షె పురుషాద్యా ఇత్యస్య బ్రాహ్మణాద్యా ఇత్యర్థోబోధ్యః, బ్రాహ్మణ స్యైవమోక్షా త్వశ్రుతే, పురుషశబ్దస్య బ్రాహ్మణమాత్ర వ్యక్త్యారూఢిం సిద్ధవత్కృత్య కృతోయం ప్రయోగ ఇత్యూహితు ముచితత్వాత్. ఉత్తరశ్లోకే బ్రహ్మక్షత్రియేత్యాది నా పూర్వోక్త ప్రస్తావ స్యైవ ప్రపంచి తత్వస్వారస్యాచ్చ, ఉభయస్మి న్నిష్కలః పరమాత్మా పురుషోత్తమోఽన్యః ప్రతీయత ఏవేతి తత్త్వం. సోయమాత్మా చతుష్పాదితిశ్రుతి, తాఏవపంచ మూర్తీః ప్రాహ చతస్ర ఇతి తామూర్తయః పురుషాద్యాశ్చతస్రః కార్యార్థం ప్రకల్పితాః, భగవన్నియమనాను సరణేనభక్తైః ప్రకల్పితాః, ఉపాసకానా కార్యార్థం బ్రహ్మణోరూపకల్పనం ఇతి స్మృతేః, బ్రహ్మణో రూప కల్పన మిత్యత్ర కర్తృత్వం బ్రహ్మణఏవ, రూపస్వీకారో బ్రహ్మణేవేచ్ఛాధీన ఇత్యర్థః. ఉపాస కానా మిష్టార్థపూరణాయ బ్రహ్మ సకళీభవతీతి పరమార్థం సతుకల్పనమిదము పాసకానా మిచ్ఛాధీనం, ఉపాసక కల్పనస్య అవ్యావర్తకత్వాత్. పాదత ఇత్యత్రనయథా క్రమాన్వయః 28. తాః పునర్మూర్తయ శ్చతుర్వర్ణ ధర్మసమృద్ధిదాః, తేచ వర్ణధర్మా భూరాదిలోక చతుష్టయాధిదైవ తాఃచతుర్మూర్తి శ్చతుర్బాహు శ్చతుర్గతిః, చతురాత్మా చతుర్భావ శ్చతుర్వేద విదేకపాదితి స్మృతిః 29. అత్రపురుషస్య మూర్తివిభాగే శ్రౌతప్రసిద్ధం వీతిహోత్రదృష్టాంత మాహయాగాదీతి, అథ యథాయాగాది సర్వస్యకృత్స్నస్యాగ్నిహోత్రస్య సంబంధినాం ఇష్టానం యాగాద్యుద్దేశ్య కానాం యజ్వనా మిష్టానాం పూర్తయే స్వలాంఛనః స్వాఽసాధారణ లక్షణ లక్షితః అర్థాత్ వీతిహోత్రః ఆహవనీయాన్వాహార్య గార్హపత్యావసథ్యక ఇత్థంచతూరూపః ఏవ మిత్యుత్త రశ్లోకేన సంబధ్యతె, అత్రయాగాది సర్వస్యేష్టీనాం తృప్తయే ఇతిపాఠోదృశ్యతె 30.

యొక విలక్షణ భాగము) పురుషసత్యాచ్యుతా నిరుద్ధులకు పరస్పరము పాదాది భేదము లుండునట్లు ప్రమాణాంతరము కనుపింపదు. గావున నిది పైజెప్పబోవు చతుర్వర్ణధర్మ సమృద్ధిదాః అను పదము వలన నట్టి భేదమును లోకభేదముల నధిదైవతముగ జెప్పుచుండుటచే నట్టి భేదమును

చతస్రో మూర్తయస్తాస్తు పురుషాద్యాః ప్రకల్పితాః 28

బ్రహ్మక్షత్రియ విట్ఛూద్ర వర్ణధర్మ సమృద్ధిధాః
భూర్భువస్స్వర్మహశ్చాపిలోకా వర్ణసమాశ్రితాః 29

యాగాది సర్వస్యేష్టానాం పూర్తయేऽథస్వలాంఛనః
ఆహవనీయా న్వాహార్య గార్హపత్యావసత్థ్యకః 30

ఏవమిత్థం ప్రకారేణైవ చతుర్భిశ్చగుణైర్ధర్మ జ్ఞానైశ్వర్య వైరాగ్య రూపైస్సహైకః పూర్ణాభిన్నోవిభక్తః, అత్ర విమానార్చనకల్పే మరీచిః తస్మాద్విష్ణు పురుష సత్యాచ్యుతానిరుద్ధ ఇతి మూర్తీనాం పంచానా మాదిమూర్తి ర్విష్ణుస్తద్భేదాశ్చ తస్రోమూర్తయః తద్విష్ణోశ్ర మాపనుదాయ చతుర్గుణాయేతి శ్రుతిః తస్మాద్బ్రహ్మ చతుష్పాద్భవతి. పాదాదర్ధాత్త్రి పాదాత్కేవ లంశాత్, క్రమేణా ధర్మజ్ఞానైశ్వర్య వైరాగ్యైరితి విషయగుణై శ్చతుర్భిర్మూర్తయో భవంతి. ఆదిమూర్తేశ్చతు ర్మూర్తిత్వా త్క్రమేణ విష్ణుర్మహావిష్ణు స్సదావిష్ణు స్సర్వవ్యాపీ నారాయణ ఇతి చతుర్మూర్తయో భవంతీతి. 30. కుండానా మాశ్రయాత్తత్తత్కుండ రూపాధిష్ఠాన భేదాత్ మంత్రదిగ్భేదీ ప్రయోగభేదే యథాపంచధాऽయమేక ఏవాగ్నిర్వ్యవహ్రియతే స్వయమేకస్సభ్యస్త త్రృభవా మూర్తయశ్చతస్త్ర ఆహవనీయాద్యా ఇతి పంచధాగ్నెర్వ్యవహారః, తథైవైకోదేవోऽనేక ప్రకార స్స్మృతః, ఏషవిష్ణుర్నామ ప్రధాన మూర్తి స్తతఃకార్యార్థం ప్రకల్పితాః పురుషాదయశ్చతస్ర దుద్గతా మూర్తయ ఇతి పంచమూర్తిత్వం పరమాత్మనః తథాన్యత్రాపి, తత్ర, పరమాత్మైవ పంచధాభవతి, సవా ఏషపురుషః పంచధా పంచాత్మేతి శ్రుతిః తస్మాదాకాశాది మహాభూతానా పరమాత్మ నిభేద ఏవ సభ్యాహవనీయా న్వాహార్య గార్హపత్యావసత్థ్యా ఇతి పంచాగ్నివ త్పంచధా భవతి. పంచధాగ్నిన్వ్యక్రామత్ విరాట్ ప్రష్టేతి శ్రుతిః ఇతి.31. పురుషా దీనాం చతసృణాం మూర్తీనా ముక్తకార్యార్థత్వ మేవ విపృణోతి, కాన్తీతి ఉక్తే మూర్తయః కాంతిపుష్టి సుఖేష్టార్థానాం క్రమా ద్యథాక్రమేణా

సంకల్పించుకుని పాదతః, అర్ధతః అను మొదలగు పదముల కర్థసంగతి యని యెరుంగునది. 29. యజ్ఞశీలురగు మహనీయుల యుద్దేశము లను పూర్తిచేయుటకై యసాధారణ లక్షణలక్షితుడగు నగ్నిహోత్రుడు ఆహవనీయా న్వాహార్యగార్హ పత్యావ సత్థ్యములనెడి నామభేదముచే నాల్గు విధములుగ నొప్పుచుండు నటుల పురుషుడు (పరమాత్మను) ధర్మ జ్ఞానైశ్వర్య వైరాగ్యములనెడి నాల్గుగుణములచే కూడి విభిన్న నామములచే వ్యవహరింపబడుచున్నాడు. 30. ఆశ్రయములగు కుండములనెడి భేదము చేతను మంత్రప్రక్రియాభేదముచేతను ఒకటగు నగ్నియనేక రూపభేదముల దాల్చునటుల నొక్కడగు పరమాత్మయనేక విధము లగుచున్నాడు. 31. ఇట్లనేక విధములగు నీమూర్తిభేదములు కాన్తి పుష్టి సుఖము ఇష్టార్థముల

ఏవమేవపుమాన్ భిన్న శ్చతుర్భిశ్చగుణైస్సహ. 30

కుండానామాశ్రయాన్మంత్రదిగ్భేదే పంచధాయధా 31

అగ్నిరేక స్తధాదేవశ్చైకోనేక విధస్స్మృతః
కాన్తిపుష్టిసుఖేష్టార్థాః ప్రశస్తామూర్తయః క్రమాత్ 32

ప్రశస్తాస్సాధకాః 32 అనేకవిధస్సాస్య తత్త్వేమానాన్తరాణి ద్రఢయతి శ్రౌతప్రియ ఇత్యాదినా శ్రౌతానామర్థానాం శ్రుత్యను బంధినాం శాస్త్రాన్తరాణాంచ ప్రియ తదుప బృంహితత్వాత్ వేదైశ్చసర్వైరహమేవ వేద్యోవేదాన్తకృద్వేదవిదేవచాహ మితి భగవదుక్తేః, శ్రుతిగ్రాహ్యః వైదికానాం వరప్రదః బ్రహ్మప్రియస్తపసాంప్రియః పరంబ్రహ్మ బ్రహ్మణ్యో బ్రాహ్మణప్రియః బ్రహ్మణ్యో బ్రహ్మ విద్బ్రహ్మీ బ్రహ్మజ్ఞో బ్రహ్మణప్రియ ఇతి నామసహస్రే, బ్రహ్మణ్యా ప్రాప్తయేపరం బ్రహ్మణ్యై రారాధితః పరమాత్మాబ్రహ్మ, 33. తస్య విశ్వాత్మనో విష్ణోరర్చనం త్రివిధం భవతి. యధోచ్యతె, అథ మానసం వాచికం కాయికం చేతి. తదర్చనం త్ర్యవయవకం. కాయికమితి స్పష్టోర్థః 35.ఏషు చతుర్షు చతుర్ధా విభక్తేష్వర్చనేషు మానసం తావదుచ్యతె. వివిక్తేవిజనే విశదేసంకుచితె, దేశే తపోయోగ్యప్రదేశే సుఖాసనే నిమ్నోన్నతాది రహితె ఉప విష్టస్స్వస్తికాసన ఆసీనో నిస్సంగస్సంయతేంద్రియః యమాదిభి రిత్యాది స్పష్టోర్థః 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42. శంఖుచక్రధరమిత్యాది అస్మించ్ఛ్లోకే వరదా భయధారిణమితి పాఠస్స్యాత్. 43. ధ్యాత్వైవమితిస్పష్టోర్థః 44. అథమానసిక మర్చనం అథ

నిచ్చునవైయున్నవి. 32 ఈ పరమాత్మయే శ్రుతులకును శ్రుతులనను బంధించు శాస్త్రాంతరములకును ప్రియుడును, అనగా వానిచే నత్యాదరముగా కొనియాడబడువాడును, అట్టిశ్రుతులచేతనే గ్రహింపదగినవాడును వైదికులకు వరప్రదుడును బ్రహ్మప్రియుడు, పరంబ్రహ్మ బ్రహ్మణ్యుడు బ్రాహ్మణ ప్రియుడు అని పిలువబడు వాడును, బ్రహ్మణ్యప్రాప్తి నుద్దేశించి బ్రహ్మణ్యు లచే నారాధింపబడువాడును అగుచున్నాడు. 33. అట్టి విశ్వాత్మకుడగు విష్ణుని యర్చనము మూడు విధములుగ జెప్పబడుచున్నది. 34. (ఈయర్చన మనునది యీ గ్రంథమునందు ప్రతిపాదింపబడు ముఖ్య విషయమై యున్నది. అర్చనము వలన నైహికాముష్మిక సిదికలుగుటచే నిట్టి యర్చనము నుపదేశించుట మరీచి మహర్షివంటి లోకోద్ధారకునకు తగి యున్నది.) అట్టి యీ యర్చనము, మానసికము, వాచికము, కాయికము అని మూడు విధములగు చున్నది. అందీ కాయి కార్చనము తిరిగి

శ్రౌతప్రియశ్శ్రుతి గ్రాహ్యో వైదికానాం వరప్రదః
బ్రహ్మప్రియఃపరంబ్రహ్మబ్రహ్మణ్యో బ్రాహ్మణప్రియః 33

బ్రహ్మణ్యారాధితో బ్రహ్మ బ్రహ్మణ్య ప్రాప్తయేపరం.
తస్య విశ్వాత్మనో విష్ణోరర్చనం త్రివిధం యధా. 34

మానసం వాచికంవాథ కాయికంవాపి తత్ర_యం
కాయికం ద్వివిధం ప్రోక్త మమూర్తంచ సమూర్తకం 35

అర్చనేషు చతుర్ష్వేషు తావన్మానసముచ్యతే
వివిక్తే విశదే దేశ ఉపవిష్టస్సుఖాసనే. 36

స్వస్తికాసన ఆసీనో నిస్సంగ స్సంయతేంద్రియః
యమాదిభిరుపేతస్స న్నాసాగ్రేన్యస్తలోచనః 37

తద్గతేనైవమనసా ధ్యానకర్మణి నిశ్చలః
ధ్యాయేద్ధృత్పుండరీకస్థం విమలంరవిమండలం 38

తన్మధ్యేమండలం సౌమ్యం తదంతస్థం తదుజ్జ్వలం
దివ్యాసన సమాసీనం లక్ష్మీభూమిధరంపరం, 39

స్వర్ణవర్ణం మహాబాహుం శుకపించ నిభాంబరం
హేమవర్ణ విచిత్రైస్తు కిరీటమకుటాదిభిః 40

సర్వైరాభరణైర్దివ్యై శ్శ్రీవత్సేనతు భాసితం
కౌస్తుభోద్భాసితోరస్కం ప్రసన్న వదనాంబుజం 41

మానసిక మర్చనముక్త్వా వాచిక మాహబుగ్యజురితి, 45. అథామూర్తం కాయిక మర్చనమాహాగ్నిహోత్రేష్వితి. యదగ్నిహుతం సంస్కృతం వర్ధవిష్యం నామ భవతితత్ సోంగేష్వగ్ని హోత్రేషు హుతం హోమః కాయిక మమూర్తమర్చనం హోమార్చనం భవతి. 46. అథకాయికం సమూర్తమర్చన మహ ప్రతిమాయామితి, ద్రవ్యైః యథా విభవలబ్ధై_ః 47. అదైషామర్చనానాం యుగభేదేన నియమమాహకృతేష్వితి.

యమూర్తమనియు సమూర్తమనియు, రెండు తెరంగులగుచున్నవి. 35. ఇట్లు నాలుగు విధములుగ జెప్పబడిన యీ యర్చనము నందు

అబ్జనేత్రాస్యపాణ్యంఘ్రిం చతుర్బాహుం సుఖోద్వహం
అవ్యక్తం నిష్కలం నిత్యం నిర్గుణం చ పరాత్పరం. 42

శంఖచక్రధరంసౌమ్యం వరదాభయపాణినం
చింతయేత్సకలం విష్ణు మర్చార్థం సర్వకారణం 41

ధ్యాత్వైవం విగ్రహైస్స్వైర్మనసైవతు కల్పితైః
క్రియతేఽభ్యర్చనం విష్ణో ర్యత్తన్మానసమీరితం. 44

ఋగ్యజుస్సామభిర్మంత్రై ర్ధార్యత్వైవం యద్ద్విజాతయః
స్తువంతి పరమాత్మానం తద్వాచికముదీరితం, 45

అగ్ని హోత్రేషు సాంగేషు ధ్యాత్వైనం యద్ద్విజాతయః
యద్ధవిష్యం చాగ్నిహుతం తదమూర్తంతు కాయికం. 46

ప్రతిమాయాం కృతాపూజాద్రవ్యైః పాద్యాసనాదిభిః
సమూర్తమితి తత్రోక్త మర్చనం మునిపుంగవైః 47

48. అథేదమర్చనం స్వార్థమభిధాయ చతుర్ష్వపి యుగే ష్వస్మాత్స్వార్థా దర్చనాద్విలక్షణ మన్యత్పరార్థాభిధ మర్చనమాహ చతుర్ష్వపీత్యాదినా. స్వార్థం గృహార్చనం ప్రోక్తం పరార్థంత్వాలయార్చనం. పరార్థంస్యాజ్జగచ్చక్షు స్స్వార్థంస్యాద్గృహదీపికా ఇత్యాద్యుక్తైః పరార్థార్చన మాలయోర్చన మితి ఫలితం తచ్చమంత్రోచ్చార క్రియా ద్రవ్యధ్యాన భావాభిధైః పంచభిరంగై రుపేతం. 49. తదేవ వివృణోతి ద్వాత్రింశదితి ఇద ముపలక్షణ మష్టోత్తర సహస్రోపచారాదీనాం పరివారగణాన్వితం పరిషద్విశేష దేవతా పూజాయుతం నిత్య హోమోత్సవాంతం ప్రాయశ్చిత్త క్రియా క్రమయుతం చ భవతి. 50. తదుక్త లక్షణం పరార్థార్చన మాలయార్చనం సర్వలోకాభివృద్ధిదం తత్ఫలదం భవతి. 50. ఇయతాగ్రంథే నార్చనస్య గ్రంథేఽస్మిన్ ప్రతిపాద్యత్వం, ప్రతిజ్ఞాతంభవతి, అస్యోపన్యాసే గమకం తత్పరమప్రయోజన కథనేనాహ విమానార్చనకల్పే మరీచిః అథాయం దేహి జన్మకృత్వా భార్యామయ పాశనిబంధితో భగవన్మాయామోహితత్వా త్కామ క్రోధ లోభ మోహ మద

మానసార్చనమును చెప్పుచున్నాను. నిర్మానుష్య మగునట్టియు, ప్రసన్నమగు నట్టియు చోట సమ ప్రదేశము నందు స్వస్తి కాసనమనం దాసీనుడై సంగరహితుడై యింద్రియ నిరోధము జేసి యమ నియమాసన ప్రాణా యామ ప్రత్యాహార ధ్యాన ధారణముల నభ్యసించుచు, నాసికాగ్రమున దృష్టిని

కృతేతు మానసం శ్రేష్ఠం త్రేతాయాం యజనంపరం
ద్వాపరే ప్రతిమార్చాచ కలౌచింతనముత్తమం. 48
చతుర్ష్వపి యుగేష్వేవం విశేషస్తు యుగే యుగే
మంత్రోచ్చార క్రియాద్రవ్య ధ్యానభావాంగ పంచకం. 49

మాత్సర్య హింసాదీని కరోతి. యోనిద్వారేణ నిష్క్రమ్యపాపీయసీం యోనింప్రాప్య పునర్జాయమాన స్స్వర్గనరకఫలేషు కర్మసు ప్రవర్తతే. తస్మాద్భగవన్మాయామోహితత్వా ద్భగవంతం సమాశ్రిత్య భక్త్యానారాయణ ముపాసీత, తదుపాసనాత్యోపి భక్తవత్సలత్వా ద్భక్తాను కంపయా స్వమాయాం విమోచయతి, తతస్సమ్యక్ జ్ఞానంప్రవిశతి పశ్చాదా శ్రమధర్మసంయుక్తో భగవదారాధనం కరోతి, తదారాధనేన సంసారార్ణవనిమగ్నో జీవాత్మా పరమాత్మానం నారాయణం పశ్యతి. సోప్య పునరావృత్తికం దివ్యలోకం ప్రాపయతి. పశ్చాత్కృతకృత్యోభవతీ. త్యాదినా, తచ్చార్చనం ప్రకారాన్తరేణ చతుర్ధావిభజ్య తత్రాపి ప్రతిమార్చనం వరిష్ఠమాహసఏవ, అథసమారాధనం చతుర్విధం భవతి జపహుతార్చన ధ్యానానీతి సావిత్రీ పూర్వం వైష్ణవీమృచ మష్టాక్షరం ద్వాతశాక్షరం చ భగవంతం ధ్యాత్వా భ్యసేత్సజపః అగ్నిహోత్రాది హోమోహుతం గృహే దేవాయతనేవా వైదికేనమార్గేణ ప్రతిమాదిషు పూజయేత్తదర్చనం నిష్కల సకలవిభాగంచ జ్ఞాత్వాऽష్టాంగయోగమార్గేణ పరమాత్మానాం జీవాత్మనా చింతయే త్తద్ధ్యానమితి తే ష్వర్చనం సర్వార్థసాధనం సాదితి. మానసీ హోమ పూజాచ బేరపూజేతి సాత్రిధా ... ఏషాతు మానసీపూజా బేరపూజా విశిష్యత ఇత్యయ మన్యో విభాగ ప్రకారః అత్ర వాచికస్యనాను ప్రవేశః సార్థక్యేసకృతః అముమేవార్థం ప్రకారాన్త రేణాన్యే ప్రాహుః అగ్నౌతిష్ఠతివిప్రాణాం హృదితిష్ఠతియోగినాం, ప్రతిమా స్వల్ప బుద్ధీనాం సర్వత్ర విదితాత్మనా మితీ మిత్యస్యాసపాఠత్వము క్త్వాతత్రా ప్రఅతుల్పబుద్ధీనామత్మానా మితి భావ్యమితి సుదంరాజాచార్యాదయః అత్ర యథా యథ మేషాం విభాగానాం సమన్వయా బోధ్యం అత్రోత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారోऽస్మత్ప్రకరణ స్పర్శీవాదో విరిఖ్యతే, ననుధ్యాయన్ కృతే యజర్యజ్ఞైస్త్రేతాయాం ద్వాపరేऽర్చయన్, యదాప్నోతి తదాప్నోతి కలౌసంకీర్త్యకేశవ, మితికలియుగే కీర్తనస్య సర్వసాధనత్వముక్తం కథం తదర్చనస్యేతి చేదుచ్యతే, భాగవతే కలౌకృష్ణం త్విషాకృష్ణం సాంగోపాంగాస్త్ర పార్షదం

నిల్చినవాడై పరమాత్మయందు నిలిపిన మనసుగలిగి ధ్యానమునందు నైశ్చల్యము గలిగి హృదయ కమలమును వికసితముగ నుండునటుల ధ్యానించవలయును. ఆ హృదయ కమలమందు సూర్యమండలమును, ఆ సూర్యమండల మధ్యమున చంద్ర మండలమును, ఆ చంద్రమండల మధ్యమున ప్రకాశించువాడును దివ్యాసనమునం దాసీనుడైనవాడును,

ద్వాత్రింశ దుపచారేణ పరివార గణాన్వితం
నిత్య హోమోత్సవాంతంచ ప్రాయశ్చిత్త క్రియాక్రమం. 50

యజ్ఞైస్సంకీర్తనప్రాయైర్యజంతి హి సుమేధస. ఇతి యజనాంగతయా సంకీర్తనముచ్యతే అస్య వ్యాఖ్యాప్రకారః సంకీర్తనా ప్రాయై స్తోత్రబహులైర్యజ్ఞైరర్చ నైర్యజంతీతి భగవాంశ్చ తథోపదిశతి మద్యాజీమాం నమస్కు'ర్వితి. ఏవంచ ప్రతిమార్చనమేవ సర్వప్రధానం. ప్రతిమాం వినాయత్ స్తోత్ర వందనాదికం క్రియతే తద్భిత్తింవినా చిత్రలేఖనం భవతీతి కించభేరపూజా మానస హోమపూజాభ్యాం సముచ్చితా సతీ విశిష్యత ఇత్యయమపదో హేతు సదౌత్కృష్ట్యే స్మర్యతే యథా నవనీతేతతో మానసికార్చనం కుర్యాదిత్యారభ్య భగవాన్ పుండరీకాక్ష ప్రీత్యాయత్తుమయాకృతం, అత్మత్కుదేవేశ బాహ్యేత్వాం సమ్యగర్చయే, ఇతి శ్లోకంపఠ్యతే ఇత్యల విస్తరేణ. అస్మిన్నాధ్యాయే ఋషిప్రశ్నోత్తరం పరబ్రహ్మలక్షణం అర్చనస్వరూప కథనమిత్యంశాః ప్రతిపాదితాః ఆహత్య శ్లోకానాం సంఖ్యాసార్ధ పంచాశత్. ఇతి ప్రథమోఽధ్యాయః

శ్రీభూమిసహితుడును, పరాత్పరుడును, స్వర్ణవర్ణుడును, మహాబాహుడను, శుకపింఛము వంటి కాంతిగల వస్త్రముల ధరించువాడును, హేమవర్ణ విచిత్రములగు కిరీటమకుటాది సర్వా భరణములచే శోభించువాడును, శ్రీవత్సముచే భాసించువాడును, కౌస్తుభ మణిచే నలంకరింపబడిన విశాలవక్షస్థలము గలిగినవాడును, ప్రసన్నమగు ముఖపద్మము గలవాడును, పద్మములవంటి నేత్రములు ముఖము హస్తములు పాదములు గలవాడును, చతుర్బాహుడును, సుఖో ద్వహుడును, అవ్యక్తుడు, నిష్కలుడు, నిత్యుడు, నిర్గుణుడును పరాత్పరుడును అయినవాడును, శంఖచక్రధరుడును, సౌమ్యుడును, వరదాభయపాణియు, సత్వకారణుడునగు విష్ణుని యర్చా ర్థునిగ మనమునందు చింతించి సంకల్పించవలయును. 43. ఇట్లు చింతించిన పరమాత్మకు మానసికముగ సంకల్పించబడిన యుపచారముల జేయ వలయును. ఇట్లు చేయబడిన యర్చనమునే మానసికార్చనమందురు. 44. ఋగ్యజుస్సాను మంత్రములచే ధ్యానించి బ్రాహ్మణులు పరమాత్మను చింతించు ప్రకారమే వాచికార్చన మనంబడును. 45. అగ్ని హోత్రమునందు వ్రేల్చబడు హోమ విధానమే యమూర్తమగు కాయికార్చన మనవొప్పును. 46. ఆసన పాద్యాచమనాది వివిధోపచారములచే ప్రతిష్ఠితమగు దేవతాబింబము

తత్పరార్థార్చనం ప్రోక్తం సర్వలోకాభివృద్ధిదం.
ఇత్యార్షే శ్రీ వైఖానసే మరీచి ప్రోక్తాయామానన్ద
సంహితాయాం ప్రథమోఽధ్యాయః

నందర్చనము సమూర్తమగు కాయికార్చన మనంబడును. 47. కృతయుగము నందు మానసికార్చనము, త్రేతాయాగమునందు హోమ పూజయు, ద్వాపరమందు విగ్రహార్చనమును కలియుగమునందు హరినామ చింతనమును తుల్య ఫలదములని యొకమతమైయున్నది. 48. నాలుగు యుగముల యందును విలక్షణమగు నీవిశేషము తెలుపబడినది. ఇంతియే గాక యీ నాలుగు యుగములందు కూడ, మంత్రోచ్చారణము, క్రియ ద్రవ్యము, ధ్యానము, భావము అను నంగపంచకముతో గూడియు అష్టోత్తర శతోపచారములు మొదలగు నుపచార భేదములచే గూడియు పరిషద్దేవతల విశేష పూజలచే నలరారియు, నిత్యహోమము, ఉత్సవము, ప్రాయశ్చిత్తము మొదలగు క్రియా కలాప బాహుల్యము గలగియు, నుండుటచే సర్వోత్కృష్టమై పరార్థార్చన మనునది సర్వలోకాభివృద్ధిదమని కొనియాడ బడుచున్నది.

ఇది యార్షమగు నట్టియు శ్రీ వైఖానస మహాశాస్త్రమున మరీచి ప్రోక్తమగునట్టియు నానంద సంహిత యందు ఋషి ప్రశ్నోత్తరము. పరబ్రహ్మలక్షణ వేధనము అర్చన త్రైవిధ్యము అర్చనస్వరూపము పరార్థార్చనమహిమము అను నంశములుగల ప్రథమాధ్యాయము.

శ్రియైనమః
శ్రీ శ్రీనివాసపరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహా గురవే నమః

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథ ద్వితీయోऽధ్యాయః

శాఖాను క్రమణమ్

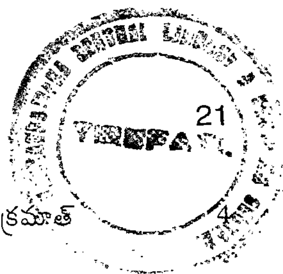
అతఃపరం ప్రవక్ష్యామి శాఖానుక్రమణం బుధాః
బహుశ్రుంగ శ్చతుస్సానుః పృథులో వేదపర్వతః 1

కృష్ణద్వైపాయన స్తంతు విభజ్య సమగాపయత్
చతుర్భ్యశ్చతురోవేదాన్ తత్క్రమో వక్ష్యతేऽధునా. 2

శ్రుణ్వంతుమునయ స్సర్వే యతవాక్కాయ మానసాః
ద్వైపాయనస్య శిష్యాస్తు చత్వారః కథితాః క్రమాత్. 3

పూర్వస్మిన్నధ్యాయే తావదాలయార్చనం ప్రక్రాన్తం అస్మిన్నధ్యాయే తదర్చనక్రమ విధాయకస్య శాస్త్రస్య ప్రామాణ్య ప్రదర్శనాయ వేదశాఖానుక్రమణ ప్రకారం వ్యాఖ్యాస్యత్యతః పరమిత్యాది నా:- అత్ర వేదాస్త్వేవ త్రమాణం భగవదాజ్ఞారూపత్వాదితి సిద్ధవత్కృత్వా యమనువాదః కృతః. అతఃపరమిత్యర్చనస్వరూపస్య కథ నానంతరం, అనుక్రమణం పారంపర్య ప్రాప్తిః ఇదం శాఖానుక్రమణ

ఓ మహర్షులారా! అర్చనమును గూర్చి పూర్వాధ్యాయమునందు చెప్పి ఆయర్చనమును విధించిన మహాశాస్త్రముయొక్క స్వరూపమును చెప్ప దలంచి వేదశాఖల యనుక్రమణమును చెప్పుచున్నాను. అనేక శృంగములు గల్గి నాల్గుసానువులతో విశాలమగు వేదపర్వతము ప్రకాశించు చున్నది. 1. కృష్ణ ద్వైపాయనుడను వ్యాసుడు ఆవేదపర్వతమును నాల్గు భాగములుగ విభజించి నలువురచే నధ్యయనము చేయించెను. ఆక్రమ మిప్పుడు చెప్ప బడుచున్నది. 2. ఓ మహర్షులారా! ఈయంశమును త్రికరణ శుద్ధిగా వినుడు. ద్వైపాయా యను వేదవ్యాసునకు నలువురు శిష్యులుండిరి. 3. గాన క్రమ సహితముగ సామవేదమును జైమినియు సుమంతుడు అధర్వవేదమును ఋగ్వేదమును గాలవుడును, కూశాగ్రబుద్ధి యనునాతడు పదక్రమ సమన్వితముగ యజుర్వేదమును క్రమముగ నభ్యసించిరి. 4.

ద్వితీయోఽధ్యాయః

గానక్రమసమాయుక్తం సామవేదంతు జైమినిః
అధర్వాణం సుమంతుస్తు ఋగ్వేదం గాలవఃక్రమాత్ 4
కుశాగ్రధీ ర్యజుర్వేదం పదక్రమ సమన్వతం
ఔద్గాత్రం సామభిర్యాగే బ్రాహ్మ మాధర్వణేనతు. 5
హౌత్రమృగ్భిర్యజుర్భిం త్రైరాధ్వర్యవ మకారయత్
సుకర్మా జైమినేశ్శిష్య స్సామవేదం మహార్ణవం 6
విభజ్య దశధా చైవం దశ శిష్యానగాపయత్
హిరణ్యానాభః కౌసల్యః పుష్పజిల్లాంగజిద్గుహః 7
లోకాక్షః కౌసలిశ్శంభుస్సుచరశ్చ వృషావహః
సుకర్మణ స్త్విమేశిష్యా దశ సామాబ్ధి పారగాః 8

మాదిసంహితాచరణవ్యూహాది మతేభ్యో విలక్షణం భాతీత్యయ మన్యపరఃప్రకార ఇవగమ్యతే. 1.9. అధర్వాణం పార్వణం మహార్ణవం ఇత్యనుషజ్యతే. సుమంతుర్గ్రాహయామాసజ గ్రాహేత్యర్థః స్వార్థేణిచ్. తుర్భిన్నక్రమః సతు సుమంతుస్తమధర్వవేదం పునః పంచధాకృత్య

మరియు యాగమునునందు సామవేదమంత్రములచే నౌద్గాత్రమును, ఆధర్వణమంత్రములచే బ్రాహ్మమును, ఋఙ్మంత్రములచే హౌత్రమును, యజుర్మంత్రములచే నాధ్వర్యమును కల్పించెను. యాగమునందా యావేద మంత్రముల కాయాపేర్లతో వ్యవహారము కల్పింపబడెనని భావము. 5. జైమిని యొక్క శిష్యుడగు సుశర్మ యనునాతడు మహార్ణవ తుల్యమగు సామవేదమును పది విధములుగ విభజించి పదిమంది శిష్యుల నధ్యయనము జేయించెను. హిరణ్యానాభుడు కౌసల్యుడు, పుష్పజిత్తు, లాంగజిత్తు,గుహుడు, లోకాక్షి, కౌసలి, శంభుడు, సుచరుడు, వృషావహుడు అను నీపదుగురే యాసుశర్మయొక్క శిష్యులును సామవేద మహార్ణవమున పారంగతులైనవారును అయియున్నారు. 8. ఈపదిమందియు తమ తమ సంహితను నూరుగా విభజించి క్రమముగా నొక్క రొక్కరు నూర్గురు నూర్గురు శిష్యుల కాయాపేర్లుగల వేదభాగము నుపదేశించిరి. అట్లు ఆ సామవేదమును వేయిశాఖలు కలదని బుధులెరింగియున్నారు. 9. అధర్వ వేదమను మహార్ణవమును సుమంతుడధ్యయనము జేసెనని పూర్వము

తే చాపి శతధాకృత్వా స్వాం స్వాం చైవతు సంహితాం
అధ్యాపయన్ దశదశ పునర్బ్రామాదికా న్మునీన్ 9
అత స్సహస్ర శాఖంతు సామవేదం విదుర్బుధాః
అధర్వాణం సుమంతుస్తు గ్రాహయామాస పార్వణం 10
సంబంధం దేవదర్శ మపిం బ్రహ్మబలిం ధ్రువం
పంచైతాన్ గ్రాహయామాస పంచధాకృత్యతం పునః 11
తేచస్వాం స్వాంద్విధాకృత్య ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యాంతుసంహితాం
దదుశ్శుల్కాయనాదిభ్యో మునిభ్యశ్చ యథాక్రమం 12
శుల్కాయనః పిప్పలాదో జాబాలిః కుముదోఽంజనః
శౌనక స్సైంధవో వ్యక్షో ముంజకేశ స్తపోబలః 13
సంబంధాదిక పంచానాం శిష్యౌ ద్వౌ ద్వౌ సమీరితౌ
ఇత్యధర్వణభేదాశ్చ దశధాదౌ సమీరితాః 14

ఏతాన్ సంబంధాదీన్ పంచశిష్యాన్ గ్రాహయామాస అధ్యాపయామాస. ప్రథమగ్రాహయామాసస్తు సిద్ధస్యానువాదః 10.15. ధీమాన్ సుతీక్ష్ణ రితి ద్వేవిశేషణవాచకపదే ఆధ్యయనేఽధ్యాపనే చైతయోర్వినియోగో ద్రష్టవ్య. 16. బాష్కలేనాధితం బాష్కలమయంతీత బాష్కలాధ్యాయిన,

చెప్పబడినది. ఆ సుమంతుడు తానధ్యయనముజేసిన సంహితలను రెండు రెండుగ విభజించి క్రమముగ నొక్కొక రిద్దరిద్దరు శిష్యులకొసంగిరి. 12. వారలే శుల్కాయనుడు,పిప్పలాదుడు, జాబాలి, కుముదుడు, అంజనుడు, శౌనకుడు, సైంధవుడు, వ్యక్షుడు, ముంజకేశుడు, తపోధనుడు అనునీ పదుగురును సంబంధుడు మొదలుగాగల ఐదుగురకు జంటలు జంటలుగా నేర్పడిన శిష్యులై యున్నారు. ఈ ప్రకారముగా నాదియం దధర్వణ వేదము యొక్క భేదములు పదియని చెప్పబడినవి. 14. ఈ పదింటియొక్క భేదములు, ఉపభేదములును అనేకములై యున్నవని పెద్దలు చెప్పుచున్నారు. 14. మరియు ధీమంతుడగు గాలవుడును తానధ్యయనము చేసిన ఋగ్వేదమును రెండుగ విభజించి బాష్కలుడు, శాకలుడను నిరువురు మహరుల కుపదేశించెను. వార లిరువురును క్రమముగ తమ

తాసాం భేదోపభేదాశ్చ బహవస్సద్భిరీరితాః
ఋగ్వేదం గాలవోధీమాన్ ద్విధాకృత్య సుతీక్ష్ణధీః 15
మునిభ్యాం ప్రదదౌద్వాభ్యాం బాష్కలాయ శాకలాయచ
తౌచాపి సంహితాం స్వాం స్వాం చతుర్ధా దదతుః క్రమాత్. 16
సుధర్మా సుకవాన్ ప్రజ్ఞో వల్కలశ్చ మహర్షయః
చత్వారో బాష్కలశిష్యా బాష్కలాధ్యాయినో ద్విజాః 17
సుధర్మా మారకో దండో ముద్గలశ్చ మహర్షయః
చత్వార శ్శాకలశిష్యా శ్శాకలాధ్యాయినో ద్విజాః 18
తతస్తు సంహితా స్వాంస్వాం త్రిధాకృత్య మహర్షయః
తేత్రిభ్యశ్చ సుధర్మాద్యా ఋక్శాఖాం బ్రువతే బుధాః 19

ఇత్యపి పూర్వవత్ ఉభయత్ర ద్విజా ఇతి సమానాధికరణ విశేషణం జ్ఞానౌత్కృష్ట్యప్రదర్శనార్థ మిదంపదం. 21. తఇమఇతీ ప్రసిద్ధిద్యోతనాయ ద్వయోస్సర్వనామశబ్దయో రుపాదానం 21. 24. యాజుషం వేదం విశేషేణ గృహ్ణంతీతి యాజుషవిగ్రహః. 25. బహుమతః గర్వితః

కుపదేశించిరి. 16. సుధర్ముడు, సుకవుడు, ప్రజ్ఞుడు, వల్కలుడు. నను నీనలువురు మహర్షులు బాష్కలుని శిష్యులై బాష్కలశాఖ నధ్యయనముజేసిరి. 17, సుధర్ముడు, మారకుడు, దండుడు, ముద్గలుడు, అనునీమహర్షులు నలువురును, శాకలుని శిష్యులై శాకలశాఖనధ్యయనము జేశినవారలైరి. 18, సుధర్ముడు మొదలుగాగల యీయెనిమిది మందిమహర్షులును తమ తమ సంహితను మూడుమూడు విధములుగ విభజించి ముగ్గురు ముగ్గురు ఋషులకు ప్రత్యేక మీఋక్శాఖ నుపదేశించిరి. 16. శాలేయుడు, సుత పసుడు, వత్సుడు, ముద్గుడు, గోముఖుడు, పిప్పలుడు, పలింగుడు, గోముఖుడు, మంతుడు, కకుషుడు, ఉగ్రతపసుడు, శిఖిసుబహుడు, మృదులుడు, అనంతుడు, కుండిలుడు, అక్షరథుడు, తపుడు, పురాణుడు, ప్రదులుడు, సర్గుడు, వాయుకుడు, కపిలుడు, శిధియను నీయిరువది నల్వురును సుధర్ముడా దిగాగల యెనిమిది మందికిని శిష్యులైయున్నారు. 21. యీయిరువది నలువురే యిరువది నాల్గువిధములై యొప్పిన ఋక్శాఖనధ్యయనము జేసిరి, 22. వీని

శాలేయస్సుతపావత్సో ముద్గో గోముఖ పిప్పలౌ
పలింగు ర్గోముఖో మంతుః కకూరుగ్రత పాశ్శిఖీ, 20
సుబహూర్మృదులోనంతః కుండిలో క్షరథన్తపః
పురాణః ప్రదులస్సర్గో వాయుకః కపిల శ్శిథిః 21
సుధర్మాదికశిష్యాస్తే చతుర్వింశతికా స్త్విమే
తే చతుర్వింశతి విధా మృక్చాఖాం బ్రువతే బుధాః 22
తస్యాభేదోప భేదాశ్చ బహవ స్సద్భిరీరితాః
తతః కుశాగ్రధీర్ధీమాన్ యజుర్వేదం మహార్ణవం. 23
విభజ్య పంచధైవాథ మునీన్ పంచమహాధియః
సాంగ మధ్యాపయామాస యాజ్ఞవల్క్యాదికాన్ గురుః. 24
యాజ్ఞవల్క్య స్సువర్ణశ్చ జాబాలిర్ద్వైదిక స్సుహృత్
కుశబుద్ధే రిమే శిష్యాః పంచ యాజుషవిగ్రహాః 25
తతోబహుమతాత్మానం యాజ్ఞవల్క్యం తపోబలాత్
శిష్యంతు కృతసచ్ఛాస్త్ర మవిషహ్యం కుశాగ్రధీః 26
ఉవాచ పరయావాచా క్రుద్ధో వేదో విముచ్యతాం
మత్తోధీతో యజుర్వేద ఇత్యేతచ్ఛ్రుతవాన్మునిః. 27

ఆత్మాయేననః బహుమతాత్మా. 26. పరయా హృదయస్పృశా. వేదో యజుర్వేద ఇతి క్రోధే ద్విరుక్తః, 27. స్వరూపమివ యథాపూర్వమివ యథాధీత మన్యూనా నతిరిక్త మిత్యర్థః. 28 తిత్తిరిణో రూపం ధరతీతి తిత్తిరిరూపధృత్. 26. యజూంషివాంతాని తాన్యుద్దిశ్య పూర్వమధీతానాం వాంతత్వా దద్య నూతనానామ పేక్షితత్వాచ్ఛ్రుతశేషాణాంసంపాదనే విలాప హేతురుచ్యతే అవిషహ్యాశక్తే ర్యాజ్ఞవల్క్యన్య వాంతకుశాగ్రధీవేదన్య స్వవిమానవాకర పూర్వగురుమాత్సర్యాభినివిష్టన్య తేషామేవ యజుషాం పున రవిలంబేన సంపాదనేచ్ఛాయాం

భేదోపభేదములనేకములని పెద్దలు చెప్పుచున్నారు. ఆవల బుద్ధిశాలి యగు కుశాగ్రధీయను నాతడును తానధ్యయనము జేసిన యజుర్వేద మహార్ణవమును ఐదుగ విభజించి యాజ్ఞవల్క్యుడు మొదలుగాగల మహాబుద్ధిశాలురగు నైదుగురు మహర్షులకు స్వయముగ సాంగముగ నావేదము నుపదేశించెను. 24. యాజ్ఞవల్క్యుడు, సువర్ణుడు, జాబాలి,

ఉజ్జగార యజుర్వేదం స్వరూపమివశక్తితః
పాంస్వాకారం తు తత్సర్వ మృషి స్తిత్తిరి రూపధృత్. 28
ఆస్వాద్య వాగ్భి ర్దివ్యాభి ర్యజుర్వేద మహార్ణవం
వ్యాజహార యథాపూర్వం తైత్తిరీయ మితీరితం. 29
యాజ్ఞవల్క్యస్తతోగత్వా భగవంతం దివాకరం
ప్రణిపత్యాశ్రయిత్వాథ యజూంషి విలపన్మునిః. 30
తపశ్చ కారచిత్రంవై దైవైరపి సుదుష్కరం
తతః ప్రీతమనాస్తస్మై దేవస్సన్నిదధే రవిః. 31
ప్రణిపత్య సవిత్రేऽధయాజ్ఞవల్క్యోऽబ్రవీర్వచః
కృతకృత్యోऽస్మిదేవేశనాస్తి మత్సదృశోభువి 32
విశ్వభూతాంతరాత్మా సౌ ముక్తా నామయనంపరం
త్రిలోకనయనశ్శ్రీమాం త్సర్వకారణ కారణం. 33

విలాపో యుక్తఏవ. 30. అత్రవిచార్యతే అనధీతస్తుయోభూమావితి భూశబ్దోపాదాన సామర్థ్యా ద్వేదస్యాస్య దేవాధీ తత్వంరవే రుపదేశ యోగ్యత్వం చోవపద్యతె దేవేష్వపి తపస్వినాం దృష్టత్వాన్నాయం తాదృశో వ్యవచ్ఛేదకశబ్దః, యద్వాద్వయోశ్శబ్దయోస్సంహత్యేయం శక్తిః కల్ప్యతే. కుశాగ్రధీయశ్శిష్యాణాం పంచానాం మధ్యే యాజ్ఞవల్క్యస్య ప్రథమస్య వృత్త

వైదికుడు, సుహృత్తు అను నీయైదుగురును కుశాగ్రధీ యొక్క శిష్యులై యాజుషశాఖనధ్యయనము జేసిన వారలైరి. 25. తపో బలమువలన గర్వించినట్టియు, సమస్తశాస్త్రార్థ పారంగతుడగుటచే సహింప రాని శక్తిసంపన్నుడైనట్టియు తన శిష్యుడగు యాజ్ఞవల్క్యుని నొక్కనాడు గురువగు కుశాగ్రధి చూచి అతని దురహంకారమునకు విసుగుజెంది మిక్కిలి కోపించినవాడై నీచే నావలన నధ్యయనము జేయబడిన వేదము విడచి పెట్టబడును గాక యని గంభీరమగు వాక్కుచే పలికెను. 27, ఆ వాక్యము లను వినిన యాజ్ఞవల్క్యుడు తన తపఃప్రభావము వలన తానధ్యయనము జేసిన యజుర్వేదమును అదేప్రకారముగ వెడలగ్రక్కెను. అంతట పాంసుస్వరూప ముగ వెడలిన యాయజుర్వేదమునంతను తిత్తిరిపక్షుల రూపమును ధరించిన మహర్షియనగా కుశాగ్రధీయను గురువు యజుర్వేద మహార్ణవమును ఆస్వాదించిన వాడై మునుపటివలెనే. ఆ

ప్రత్యక్షతాం భవాన్యాతో యస్మాన్మహ్యం మహామతే
స్తుత్వైవం ప్రణమంతంతం ప్రత్యువాచ దివాకరః 34
తృప్తోఽస్మి తపసాతేఽద్యవరం వరయసువ్రత
ఇత్యుక్తః ప్రణిపత్యాస్మై యజ్ఞవల్క్యోబవీద్వచః 35
అవధీతస్తుయోభూమౌ యజుర్వేదస్తపస్విభిః
తంవైసర్వం సమాచక్ష్వప్రసాదో యదితేమయి. 36
ఇత్యుక్తో భగవాన్ భాస్వాంత్సప్తదేవత త్యవాది నీం
శాఖాం వ్యావందయామాన యాజుషీం వాజినంభవః 37
సప్తకణ్వాదికాన్ శిష్యాన్ గ్రాహయామానతాపసః
కణ్వః కుశిక ఊర్వశ్చ శాంతశ్చ తపనః కఠః 38
విమలశ్చైవ సప్తైతె వాజిశాఖాం విదుర్బుధాః
తేపి శాఖాం పునస్స్వాంస్వాం ద్విధాకృత్య మహర్షయః 39
ద్వాభ్యాంద్వాభ్యాంతు తు శిష్యాభ్యా మృషిభ్యాం ప్రదదు స్తతః
జటిలో వేతస స్తజ్ఞో జహ్ను ర్గర్గ ఋజోం బరః 40

మియతాగ్రంథే నోక్వాఽన్యేషామపి చతుర్ణాం కథాం ప్రస్తౌతి సువర్ణాదీతి సుచరామయః
కుశలాంతా షోడశమునయః సువర్ణాది చతుర్ణాం శిష్యాః పురావిద్భిః కీర్తితాః అత్రైతేషాం

యజుర్వేదమును తైత్తిరీయమనుపేరిట నధ్యాపనము జేసెను. అంతటట యాజ్ఞవల్క్యుడును తన గురువు నాజ్ఞననుసరించి యాతని వేదము నాతనకిచ్చి భగవంతుడగు దివాకరుని చెంతకేగి నమస్కరించి ఆశ్రయించినవాడై యజుర్వేదమును గూర్చి యనగా తానధ్యయనము జేసిన యజుర్వేదముయొక్క నాశమును గూర్చి మిక్కిలి విలపించుచు దేవతల చేతను చేయశక్యముగానట్టి మహత్తరమగు తపస్సును చేసిన వాడాయెను.
30. అంత నా తపస్సువలన సంతసించినవాడై దేవుడగు రవియు నాతనికి సాక్షాత్కరించెను. 31 అంతటట యాజ్ఞవల్క్యుడు తనకు సాక్షాత్కరించిన సూర్యుని గూర్చి నమస్కరించి ఓమహాత్మా సమస్త భూతముల కంతర్యామివై ముక్తాత్ములకు పరమమగు గమ్యస్థానమువై త్రిలోక
నయనుడవై [illegible]

సువ్రతో మాతరశ్చక్రః పింగళో విమలాశయః
బాండక స్సుఖధీశ్శంభు శ్చతుర్దశ మహర్షయః 41

కణ్వాదీనామిమేశిష్యా ద్వాద్వా వాస్తాంపురావిదః
చతుర్దశవిధామాహు ర్వాజిశాఖాం మహర్షయః 42

సువర్ణాదిచతుర్ణాంతు మునీనాం సుచరాదయః
కుశలాంతాః పురావిద్భి శ్శిష్యాష్షోడశ కీర్తితా, 43

సుచరాద్యాః కుశాం తాశ్చదశ తేషు మహర్షయః
మునిభ్యః పంచపంచభ్య శ్శిష్యేభ్య శ్శిష్యవత్సలాః 44

మహర్షయో దశప్రోక్తా జ్ఞానవిజ్ఞాన సంజ్ఞయా
జ్ఞానపంచకమిత్యేక మన్యద్విజ్ఞాన పంచకం 45

షోడశానాం శిష్యాణాం నామానినకీర్తితా నీతి యత్కించిరత్త్రుటితంభాతి ఇమే పంచాశన్మునయస్ప వృత్తాః. యధాజ్ఞాన విజ్ఞానసంజ్ఞ యా ప్రస్తుతాదశ సుమేధాయో హయగ్రీవాంతాశ్చత్వారిం శదాత్యాహత్య

నావంటి దీనునకు నీవు ప్రత్యక్షమగుట వలన నేను కృతార్థుడనైతిని. నాబోటి యదృష్టశాలి యీ భూలోకమందెవ్వ డును లేడు అని పలికెను. 33. ఇట్లు స్తోత్రముజేసి ప్రణామముజేసిన యాజ్ఞవల్క్యుని గూర్చి దివాకరుడును రబీసు వ్రతుడగు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నీతపస్సుచే నేనిప్పుడు సంతసించితిని. కావున నీవు కావలసిన వరమును కోరుము' అని పలికెను. అంతట సూర్యునిచే నిట్లు పలుకబడినవాడగు యాజ్ఞవల్క్యుడును ఆ రవికి ప్రణామముజేసి ఓమహాత్మా నీవు నాయెడ బ్రసన్నుడివైతివేని యే యజుర్వేదము పూర్వపు వారలెవ్వరి చేతగాని యధ్యయనము చేయబడకుండెనో దానిని సమగ్రముగ నాకుపదే శింపుము అని పలికెను. ఇట్లు పలుకబడిన భగవానుడైన 37. భాస్వానుడును వాజిరూపమును ధరించి సప్తదైవత్య వాదినియును వాజిశాఖనాతని కుపదేశించినవాడాయెను. యాజ్ఞవల్క్యుడును తానధ్య యనము జేసిన యా వాజిశాఖను కణ్వుడు మొదలుగాగల యేడుగురు మహర్షులకుపదేశించెను. కావున కణ్వుడు కుశికుడు, ఊర్ధ్వుడు, శాంతుడు, తపనుడు, కంఠుడు,

సుమేధా స్త్రీక్ష్ణో బభ్రుశ్చ కఠో మధ్యందినో వృషః
మిత్రశ్చ తాపసో మండః క్రతు రుగ్రతపాశ్శఖీ. 46
మండోబ్ధి రతులస్సాలో దూర్వాసో లోమశోనటః
సుబహూర్భర్భురోమన్యుశ్శతాంగ స్సుమనావికృత్ 47
సరసః కరణః ఖంజః పతంగ శ్చటులో మతః
మద్రఃప్రియోవ్రతః కర్ణస్సుమతిస్సురుచిశ్శుకః 48
అంజనాభో హయగ్రీవః పంచాశ న్మునయస్త్విమే
కుండాద్యాఃకుశలా తాశ్చ షట్స్వాధితాంచ సంహితాం 49
షోఢాకృత్య స్వశిష్యేభ్య ష్షట్షడ్భ్యః ప్రదదుః క్రమాత్
అత్రిర్మిత్రాయనో జహ్నుర్జాబాలిశ్చ రసాయనః 50
మహాక్షో దమనశ్శక్రో యజ్ఞవాహశ్శకాయనః
మహిష్యస్తరణిశ్శుభ్రో మంజిష్ఠ స్సఖి పంకిలా 51

పంచాశదు క్తాః 43 కించైతేషు షోడశసుశిష్యేష్వాద్య స్యసుచర ఇతి దశమస్య కుశ ఇత్యైకాదశస్యక డ ఇతి షోడశస్య కుశలఇతి చత్వారినామాని తత్తచ్ఛౌకైరవగమ్యాన్తే. అత్రశ్లోకోధ్యాపయన్ని త్యధ్యాహ్రియతే 44.45.47.

విమలుడునను నీయేడుగురును వాజిశాఖనధ్యయనము జేసినవారలని పెద్దలు చెప్పుదురు. 38. తిరిగి యీ యేడుగురు మహర్షులును తమ తమ శాఖలను రెండు రెండు భాగములుగా విభజించి యిద్దరిద్దరు మహర్షుల కుపదేశించిరి. 39. జటిలుడు, వేతనుడు, తజ్ఞడు, జహ్నుడు, గర్గుడు, ఋజుడు, అంబరుడు, సువ్రతుడు, మాఠరుడు, చక్రుడు, పింగళుడు, విమలాశయుడు, భాండకుడు, సుఖధీశంభుడు, అను నీ పదునలుగురు మహర్షులును పైజెప్పిన కణ్వాదుల యిద్దరిద్దరు శిష్యులని చెప్పబడిన పూరావిదులై యున్నారు. 40. కావున వాజిశాఖ పదునాలుగు విధము లైనదని పెద్దలు చెప్పుచున్నారు. 41. యాజ్ఞవల్క్యుడుని సహాధ్యాయులగు తక్కిన సువర్ణాదులగు నలువురు మహర్షులను సుచరుడు మొదలు కుశలు నివరకు చెప్పబడిన పదనార్గురు శిష్యులుండిరని పెద్దలచే చెప్పబడినది. 43 సుచరుడు మొదలు కుశలుని వరకు గల శిష్యవత్సలులగు పదిమంది

రసాదఃకర్మద స్స్వర్ణఃకర్ణికారః కిశోరగః
సప్తజిహ్వశ్శిఖ్యా మాలీ శబరో నికులో వసుః 52
జటిలః పుండ్రకోదభ్యోసువృత్తో జనకో బుధః
వత్సోమహాంగః పంచాంగః కేసరశ్చేత్యమిత్రమాత్. 53
మహర్షయస్తుషట్త్రింశ ద్యజుర్వేదాబ్ధి పారగాః
అతోయజుః ప్రభేదంతు విదురేకశతం బుధాః 54
వేదానం వ్యసనాద్యంతు ప్రాగ్రూపం మిళితంమహత్
తాంతు వైఖానసీం శాఖాం యజుర్వేద తరోర్విదుః 55.
ఆస్యాస్తు మూలశాఖాయాః కాండానుక్రమణం త్విదం
అథాధ్వర్యవతద్యాగ యాజమానాగ్ని హోత్రకాః 56
హౌత్రం విధాయకశ్చైషాం పితృమేధశ్చ తద్విధిః

వేదానాం వ్యసనా ద్విభాగా దాద్యం, తద్వ్యసనా త్ప్రాగ్రూపం యన్మిళితావస్థకం వేదానాం మహదఖండం స్వరూప మాసీత్తమేవ యజుర్వేదతరో స్స్కంధం వైఖానసీంశాఖాం శాస్త్రమితి వేదవిదోవిదుః. తామితి విధేయవిశేషణం, స్కంధమిత్యార్థికం. 55 అస్యామూలశాఖాయా

మహర్షులలో నొక్కొక రొక్కొక యైదైగురు మహర్షుల తమ తమ శాఖనుపదేశించిరి. 44 ఈ శిష్యులలో మొదటి పదిమందియు జ్ఞానులు విజ్ఞానులు అను సంజ్ఞను గలిగియున్నారు. గాని వీరలకు ప్రత్యేక వ్యవహారము నామము లేకారణముననో కనుపింపవు. అనగా నందు మొదటి ఐదుగురును జ్ఞానపంచకమనియు తరువాతి రెండవ యైదుగురను విజ్ఞానపంచకమనియు పేరైయున్నది. 45 సుమేధనుడు తీక్ష్ణుడు, బభ్రుడు, కఠుడు, మధ్యందినుడు, వృషుడు, మిత్రుడు, తాపసుడు, మందుడు,క్రతుడు, ఉగ్రతపసుడు, శిఖి మండుడు, అబ్ధి అతులుడు, సాలుడు, దూర్వాసుడు, లోమసుడు, వటుడు, సుబహుడు, బర్బరుడు, మన్యుడు, శతాంగుడు, సుమనసుడు, వికృతు సరసుడు, కరణుడు ఖజుడు, పతంగుడు, చటులుడు, మంతుడు, మద్రుడు, ప్రియుడు, వ్రతుడు, కర్ణుడు, సుమతీ, సురుచి, శుకుడు, అంజనాభుడు, హయగ్రీవుడు, అను నీ నలువదిమందియు పైన జెప్ప బడిన జ్ఞానపంచక మైదుగురును విజ్ఞానపంచక మైదుగురు కలసి యేబదిమందియు పై

ప్రాజాపత్యాఖ్య కాండేతు యజ్ఞకాండా నిమాన్విదుః 57
సోమోగ్రహా దక్షిణాశ్చ శుక్రియా వాజపేయకాః
సవశ్చ విధయశ్చైషాం సోమకాండే విదుర్బుధాః 58
అగ్న్యాధానం చాగ్ని హోత్రం తద్విధి స్సోమ హోమకాః
పురోనువాక్యా యాజ్యేచ అశ్వాచ్ఛిద్రేష్టి మేధకాః 59
సౌత్రామణిశ్చ సత్రాణి ససత్రాయణ తద్విధీ
వైశ్వదేవాఖ్య కాండేస్మి న్నుశంతి మునిసత్తమాః 60

స్కంధస్య తు కాండానుక్రమణ శాఖానుక్రమణ మిదం వక్ష్యమాణం గ్రంధజాతంభవతి. అస్యాశ్శాఖాయా వైఖానస్యా స్సమాఖ్యాసంగతి ప్రకారస్తు విశేషేణోత్తమబ్రహ్మవిద్యాదిషు ద్రష్టవ్యః యత్తస్మిన్నుప లభ్యంతే తత్తేజ స్తత్పయామయం తద్వైఖానః వరంబ్రహ్మ ఇతివే

జెప్పబడిన పదిమంది మహర్షులయొక్క శిష్యులై యున్నారు. 48 కుండుడు మొదలు కుశలుని వరకుగల నాయార్గురును తామధ్యయనము జేసిన సంహితను ప్రత్యేకమారారు భాగములుగా జేసి తమ తమ శిష్యుల నార్గురార్గురలకు ప్రత్యేకముపదేశించిరి. అత్రి, మిత్రాయనుడు, జహ్నుడు జాబాలి రసాయనుడు, మహోక్షుడు, దమనుడు, శక్రుడు, యజ్ఞవాహుడు, శకాయనుడు, మహిష్యుడు, తరణి, శ్వభ్రుడు, మంజిష్ఠుడు, సఖి, పంకిలుడు, రసాదుడు, కర్మదుడు, స్వర్ణుడు, కర్ణికారుడు, కిరోరగుడు, సప్తజిహ్వుడు, శిఖామాలి, శబరుడు, నకులుడు, వసువు, జటిలుడు, పుండ్రకుడు, దభ్యుడు, సువృత్తుడు, జనకుడు, బుధుడు, వత్సుడు, మహాంగుడు, పంచాంగుడు, కేసరుడు, అను నీ ముప్పదియార్గురు మహర్షులును యజుర్వేద మహాసముద్రమును దాటినవారు దాన యజుస్సు యొక్క ప్రభేదము నూరువిధములని పెద్దలు చెప్పుచున్నారు. అనగా యాజ్ఞవల్క్యుని శిష్యులు పదునాలుగుమందియు, జ్ఞానపంచక విజ్ఞానపంచ కములతో జేరిన సుమేధాదు లేబదిమందియు, అత్ర్యాదులు ముప్పదియారు మందియు కలసి యధ్యేతలు నూర్వురగుటచే వీరధ్యయన వేదములు విభాగింపబడుట కాదియందును, అంతకు పూర్వమందును, అనగా వేదములు విభజింపబడక కలసియుండెడి యఖండావస్థను యజుర్వేద తరుస్కంధమగు వైఖానస శాఖయని పెద్దలు చెప్పుచున్నారు. ఈ మూల శాఖయనగా స్కంధమునకు శాఖానుక్రమణము పై జెప్పబోవు విధముగ

ఆమ్నాయస్య విధిర్బ్రాహ్మం పంచఖండాత్మికాతుసా
తస్యామృక్శాఖామూలాని సూత్రాణి త్రీణి తానితు. 62
శౌనకీయంచ శాకల్య మాశ్వలాయన మిత్యపి
సామసూత్రం జైమినీయం ద్రాహ్యాయణ మితిద్వయం. 63
అధర్వ శాఖా మూలాని సూత్రాణి త్రీణి తానితు
పైఠీన సీయమాగస్త్యం పాణినీయ మితిద్విజాః. 64
బోధాయనీయం శాండిల్య మాగస్త్యం పంచకాఠకం
వైఖానసం భరద్వాజం సత్యాషాఢంచ శాకలం. 65
మాధ్యందినంచ కౌండిన్యం లోకాక్షికం కుసీరకం
కాత్యాయనం చ వాధూల మాగ్నివైశ్యక మిత్యపి. 66

దవితోవిదుః ఇత్యాది భారతాది గ్రంథేభ్యో విఖనశ్శబ్దవాచ్యస్య పరమాత్మవ స్సకాశా దుదితత్వాత్ భగవన్మానసపుత్రేణ భగవతా విఖనసాప్రవర్తితత్వ ద్వాసముపపద్యతె ఓంకారాత్పరతో రామ వైఖానస పర్వత ఇతి సీతో పనిషరర్థ పర్యాలోచనే. ఓంకారప్రభవావే దా ఇత్యాది భిర్వైఖానసపర్వత ఇతి సమస్తస్య వేదస్య పర్యాయనామేతి గమ్యతే. అలమియతా. కించ వేదానామితి బహువచన బలాచ్చతుర్ణామృగాదీనాం విభాగాత్పూర్వ మిత్యర్థోలభ్యత తత్ర యజుర్వేదితరో రేవేమాం వైఖానసీం శాఖాముత్పన్నామాహేతి యత్త త్తస్యా యాజుషప్రాచుర్యం ప్రయోగకాలిక మభివ్యన క్తీతి స ప్రదా యజ్ఞావదంతి 55. అస్యా శ్శాఖాయా వైలక్షణ్యా కథ నేన పరేభ్యోన్యవచ్ఛేత్తుం పంచకాండాత్మికతాం పక్తుమారభతెఽథేతి. 56. 62. అథ తత్తచ్ఛాఖామూలాని సూత్రాణ్యాహతస్యా మిత్యాదినా. 66. అథ వేదానాం వ్యసనాత్పూర్వ భావినో వైఖానస వేదమూలకాని సూత్రాణి వ్యాచఖ్యౌ. వైఖానసేతి. 67. వైఖానసానుసారేణేత్య స్యాయమర్థః, యథా వైఖానసం సూత్రం గృహ్య

తెలియనగును, 56. అధ్వర్యవము, యాగము, యాజమానము,. అగ్ని హోత్రము, హౌత్రము, విధాయకము. పితృమేధము, విధి యనునివిప్రాజాపత్య కాండమున యజ్ఞకాండములని పెద్దలు చెప్పు చున్నారు. 57. సోమము, గ్రహములు, దక్షిణ, శుక్రియము. వాజపేయము, సవము, విధులు, అనునవి సోమకాండ వివరణమని పెద్దలుచెప్పుదురు. 58. ఆగ్న్యా ధానము, అగ్నిహోత్రము, విధి, అగ్నిసంచయము, విధి, పునరా ధానము అనునివి యాగ్నేయములని తెలియబడుచున్నవి. 59. రాజసూ యాశ్వమేధములు, విధి, సోమహోమములు, పురోనువాక్యాయాజ్యాలు,

యజుస్సూత్రాణి ఖ్యాతాని దశ పంచ చ పండితైః
వైఖానస భరద్వాజ సత్యాషాఢ కృతానిచ. 67
శాకలేనాపస్తం బేన ప్రోక్తం బోధాయనేనయత్
వైఖానసానుసారేణ షట్సూత్రాణి విదుర్బుధాః 68

అశ్వాచ్ఛిద్రేష్టి మేధములు సౌత్రామణి, సత్రము, సత్రాయణము, విధి, యనునవి వైశ్వదేవ కాండభేదములని మహర్షులు చెప్పుచున్నారు. ఆమ్నాయవిధి బ్రాహ్మకాండమనియు నిట్టిశాఖ యైదువిధములుగ విభజింప బడినదై యున్నది. (ఇందలి రహస్యమును సంప్రదాయజ్ఞులవలన విశేషముగా తెలియనగును.) 61. ఇందు ఋక్శాఖామూలములుగ మూడు సూత్రములు చెప్పబడియున్నవి. 62. శౌనకీయము, శాకల్యము, అశ్వలాయనము, నను నీ మూడును ఋక్శాఖకు సూత్రములు, సామశాఖయు, జైమినీయము, ద్రాహ్యా యణముననను రెండుశాఖలు గల్గి యున్నది. 63. అధర్వశాఖా మూలకము లగు సూత్రములు మూడు, యివి, పైఠీనసము, అగస్త్యము, పాణినీయములను పేరబరగునని పెద్దలు చెప్పుచున్నారు. 64. బోధాయనీయము, శాండిల్యము, అగస్త్యము, పంచకాఠకము, వైఖానసము, భారద్వాజము, సత్యాషాఢము, శాకలము, మాధ్యందినము, కౌండిన్యము, లోకాక్షికము, కుసీదకము, కాత్యాయనము, వాధూలము, అగ్నివైశ్యము, అనునీపదునైదును యజు స్సూత్రములని పండితులనుచున్నారు. 66. వైఖానస భరద్వాజ సత్యాషాఢ శాకలాపస్తంబ బోధాయనులార్గురుచే చెప్పబడిన యారు సూత్రములును వైఖానసాను సారములని పెద్దలు చెప్పుచున్నారు. ఈ లెక్కలో చెప్పబడిన సూత్రములేగాక ఇంతకుమించి యుప సూత్రము లనేకములున్నవని మహర్షులు చెప్పుచున్నారు. 68. తైత్తిరీయ వేదమునకును వైఖానస వేదమునకును వర్ణస్వరమంత్రవాక్యవాకో వాక్యాదుల యందు కొంచెము భేదమున్నట్లు చెప్పబడినది. యెట్లగా వైఖానసము యజుర్వేదము సప్తకాండములుగలది, కృషవర్ణముగలది అయియున్నది. 72. బుద్ధిమంతు డగు యాజ్ఞవల్క్యునిచే సూర్యుని సన్నిధానమునందధ్యయనము చేయబడిన యజుర్వేదము గూడ శుద్ధమై యున్నది. 72. ఇట్లు యజుర్వేదము వైఖానసము, తైత్తిరీయము, వాజసనేయమని మూడు విధములుగ

బహూని చోపసూత్రాణి సంతీతి మునయోజగుః
తైత్తిరీయస్య వేదస్య తథా వైఖానసస్యచ. 69
భేదః కించిత్త యోః ప్రోక్తః వర్ణత స్స్వరతోపివా
మంత్రతో వాక్యతశ్చైవ వాకో వాక్యాది భేదతః 70
వైఖానసం యజుర్వేదః పంచకాండ ముదాహృతం
పీతవర్ణ మితిప్రోక్తం సచ్ఛుక్లీయం తదైవచ. 71
సప్తకాండం యజుర్వేద స్తత్కృష్ణం తైత్తరీయకం
అధీతస్తు యజుర్వేదో యాజ్ఞవల్క్యేన ధీమతా. 72

శ్రౌత ధర్మప్రశ్నాత్మకం తద్వ ద్భారద్వాజాదీనాం పంచానామపి మహర్షీణాం సూత్రాణీతి యథోక్తం పూర్తేన యుక్తం త్వథసూత్రం షడ్విధమితి. 68 70. సూత్రాణా మష్టాదశత్వోక్తి రుపలక్షణా రేతిసిద్ధం. సచ్ఛుక్లీయమితి, సచ్ఛుక్ల శబ్దాన్మతుబర్థేఛః. పీతవర్ణమితి పీతవస్త్రమితి స్యాత్సచ్ఛుక్లీయ.

నగుచున్నదని పెద్దలు చెప్పియున్నారు. అందు వైఖానసము వాజసనేయము, శుద్ధమనియు, తైత్తిరీయమశుద్ధము (కృష్ణము) అనియు తెలియబడుచున్నది. 74. ఇట్లు వైఖానసమునకు యెబది తొమ్మిది శాఖలును తైత్తిరీయమునకు యిరువదియేడు శాఖలును వాజసనేయమునకు పదునైదు లేక పదునాల్గు శాఖలని కొందరి మతముచే పదునైదును, పదునాల్గుగాని శాఖలనియు నిట్లు యజుర్వేద తరు శాఖలు మొత్తమునకు నూటొక్కటి యని ముని సత్తము లుపదేశించి యున్నారు. (యిందుకే చిత్పక్షముగా వాజసనేయ శాఖకు చెప్పబడినది పదునాలుగు శాఖల పక్షము గ్రంథకారుల సమ్మతము గాదని యీ మొత్తసంఖ్యవలన నేర్పడుచున్నది. యీసంఖ్యను నూరు, నూటొక్కటియని చెప్పవలసియుండ నుత్తర సంఖ్యయే ప్రమాణముగా చేయబడి యుండుట దీనికి ప్రమాణము.) 76. యాజ్ఞవల్క్యునిచే క్రక్కబడుటకు ముందాత డధ్యయనము చేసినది శుద్ధమగు వైఖానస యజుస్సనియు ఆయజుస్సే క్రక్కబడిన వెనుక ఋషులచే భక్షింపబడి కృష్ణమగు యజుస్సు తైత్తిరీయమని పిలువబడినది. భృగ్వాదులచే నధ్యయ నము చేయబడినది వైఖానసమని చెప్పబడినది. 78. మునిశ్రేష్ఠుడగు బోధాయనుడును, విఖనసునకు సాక్షాచ్ఛిష్యుడగుటచే అవల తాను మోహముచే వైఖానసశాఖను పరిత్యజించి తైత్తిరీయము

శ్లక్లం తదపి సంప్రోక్తం సన్నిధౌచ వివస్వతః
వైఖానసం తైత్తిరీయం తథా వాజసనేయకం. 73

యజుర్వేద స్త్రిధాప్రోక్త శ్శుద్ధం వైఖానసం స్మృతం
అశుద్ధం తైత్తిరీయంచ శుద్ధం వాజసనేయకం. 74

ఏకోనషష్టి శాఖాశ్చ ప్రోక్తా వైఖానసస్యచ
తైత్తిరీయస్య వేదస్య సప్తవింశతి రీరితాః. 75

తథా వాజసనేయస్య శాఖాః పంచదశస్మృతాః
శాఖా శ్చతుర్దశేత్యన్యే వదంతి మునిసత్తమాః. 76

యజుర్వేద తరోశ్శాఖా విదురేకో త్తరంశతం
యాజ్ఞవల్క్యేన సమితం శుద్ధం వైఖానసం యజుః 77

మిత్యస్యానురోధాత్, వర్ణవాహనకేత్యాదీనాముక్తేః ప్రకరణౌచిత్యాత్. అన్యథా పీతవర్ణం శుక్లవర్ణ మిత్యనయోర్ద్వైవిధ్యం సంపద్యేత. యద్వాసచ్ఛుక్లీయ మిత్యస్య సుశుద్ధం, వాస్తత్వాది దోషరహిత మిత్యర్థే యజుషాం స్వతః పీతవర్ణత్వోక్తి స్సంగచ్ఛతే, ఇదముచితమపిభాతి, 86.

నాశ్రయిం చుటచే నాతడు గురుద్రోహి యననొప్పెను. 80. శ్రౌతస్మార్త ధర్మరూపమగు సమస్తవిషయ ప్రతిపాదకమగు శ్రీసూత్రమే మహనీయునిచే ప్రవర్తింప జేయబడినదో సమస్త వేదార్థవిదుడగు నావిఖనసునకు నమస్కారము. (ఈ పుణ్య శ్లోకము ప్రతి కర్మాదియందును నేటివరకును ప్రతి వైఖానస జనముచేత నాబాలవృద్ధము పఠింపబడుచున్నది. శ్రీమరీచి మహర్షి యొక్క శ్రీసూక్తి కింతటి వ్యాపకత్వశక్తి కల్గుట ఆశ్చర్యము గాదు.) 'ప్రణమ్యగురుం' (గురువును నమస్కరించి) యని యారంభించి యాతడు శక్తివంతమగు నొక్క సూత్రమును ప్రణయనము జేసెను, ఆవిఖనస మతము ననుసరించియే తైత్తిరీయమును గూడ చక్కగ గురు తెరింగిన నలువురు మహర్షులు నాల్గు ప్రత్యేక సూత్రములంజేసిరి, (ఈ నలువురు మహర్షులయొక్క దివ్యనామములు గాని వీరలు రచించిన యా సూత్రములు గాని యే కారణముననో యిచ్చట బేర్కొనబడియుండలేదు. వీరలొక్క వేళ భృగ్వాదులై యుండవచ్చుననినచో వారి కృతులకు సూత్రములను వ్యవహారము లేకుంటయు వారి గ్రంథములు మీదు మిక్కిలి యొక్కకటి

తద్యజుః కృష్ణమిత్యుక్త మృషిభి ర్భక్షతం తథా
అధీతం యచ్చ భృగ్వాద్యై స్తద్వైఖానస మీరితం. 78

వాజిరూపేణ రవిణా ప్రోక్తం వాజసనేయకం
బోధాయనో మునిశ్రేష్ఠో గురుద్రోహ్యాభవత్తథా 79

శిష్యోవిఖనసస్సాక్షా ద్బోధాయన మునీశ్వరః
శాఖాం వైఖానసీంత్యక్త్వా తైత్తిరీయం సమాశ్రితః 80

శ్రౌతస్మార్తాదికం కర్మ నిఖిలం యేనసూత్రితం
తస్మై సమస్తవేదార్థ విదే విఖనసేనమః 81

ప్రణమ్య గురుమిత్యుక్త్వా సూత్రం చక్రే మహత్తరం
తన్మతం సమనుసృత్య తైత్తిరీయ విదాంవరాః 82

సూత్రాణి చక్రు శ్చత్వారి చత్వారో మునయ స్తథా
బహూని చోపసూత్రాణి సంతీతి మునయో జగుః 83

భృగుః క్రతు రహందక్షః పులస్త్యోత్రిశ్చ కశ్యపః
వసిష్ఠః పులహశ్చేతి నవ స్వాయంభువా ద్విజాః. 84

వైఖానసీం మహాశాఖాం యస్మా న్మునివరాస్త్విమే
అధి జగ్మర్హి భృగ్వాద్యా వైఖానన ముశంత్యముం. 85

విఖనా ఇతి చ ప్రోక్తో మనసః ఖననాత్సుతః
బ్రహ్మణశ్చ విశేషేణ మునీనాం ప్రథమోమునిః 86

ఆహత్యశ్లోకా స్సార్ధసప్త శీతిః. 87

గాక అనేకములై యుంటయు అయనుమానము ప్రతిఘటించు చున్నది. కావున నీయంశమును పరిష్కరించుటకై కొంత పరిశ్రమ యావశ్యకమై యున్నది.) ఇంతియేగాక దీనిననుసరించి మరి యెన్నియో యుపసూత్రములున్నవని మునులను చున్నారు. 83, భృగువు, క్రతువు, నేను అనగా మరీచి, దక్షుడు, పులస్త్యుడు, అత్రి, కశ్యపుడు, వసిష్టుడు, పులహ్యుడునను నీ తొమ్మిది మందియు బ్రహ్మమానస పుత్రులై యున్నారు.

సతు వైఖానసే సూత్రే విష్ణ్వర్చామాహ వైదికీం
గృహే దేవాలయే వాపి భక్త్యా న్యాయణం ప్రభుం 87
సాయం ప్రాతశ్చహోమాంతే భక్త్యైవాభ్యర్చయే దితి.

ఇత్యార్షే శ్రీ వైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్ద
సంహితాయాం శాఖానుక్రమణం నామ
ద్వితీయోఽధ్యాయః

ఇట్టి మునిపుంగవులందరును యీ మహాశాఖ నధ్యయనము జేసి యి శాఖా ప్రవర్తకుడగు మహాత్ముని వైఖానసుడని ప్రస్తుతించి యున్నారు. 85.

ఈ మహనీయుడే బ్రహ్మమనసుయొక్క విశేషపర్యాలోచన వలన జనించి యుండుటచే మునులకు ప్రధముడై విఖనసుడను నన్వర్థమగు దివ్యనామముచేత నొప్పియున్నాడు. 86. ఇట్టి విఖనసుడు తనచే ప్రవర్తింపబడిన శ్రీ వైఖానస సూత్రమందు సాయంప్రాతహోమముల నొనర్చిన వెనుక గృహమందుగాని ఆలయమందు గాని ద్విజుడు భక్తి యుక్తుడై భగవంతుడగు నారాయణు నర్చించవలయునని వైదికమగు విష్ణ్వారాధనము నుపదేశించెను. (అర్చనమందు వైదిక తాంత్రిక ప్రభేదము ముందు విపులముగా జర్చింపబడుటచే నిచ్చట విడువబడినది.)

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానస శాస్త్రమందు మరీచిప్రోక్తమగు నానంద సంహితయందు తైత్తిరీయ శబ్దార్ధనిరూపణము మొదలగు నంశములతో గూడిన వేద శాఖానుక్రమణ మను ద్వితీయాధ్యాయము సమాప్తము.

శ్రియైనమః
శ్రీ శ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవేనమః

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథ తృతీయోఽధ్యాయః

భగవదర్చనాధికారి ప్రశంసా

మరీచిః కదాచి న్నారదమునిం బ్రహ్మపుత్ర మరిందమం
వేద వేదాంగ తత్త్వజ్ఞం కర్మానుష్ఠాన తత్పరం. 1

జ్ఞాన యోగ సమావిష్టం హిత తత్త్వార్థ కోవిదం
విశ్వభూత హితోద్యుక్తం జితక్రోధం జితేంద్రియం. 2

ద్వితీయాధ్యాయే పరం శ్రీవైఖానస శాస్త్రస్య తత్ప్రణేతు శ్రీవిఖనసశ్చ మహిమాదికం సామాన్యేనోక్త్వాఽస్మిం స్తృతీయేఽధ్యాయే తస్మిన్నేవశాస్త్రేధికృతానధికారణః ప్రదర్శయితు మారభమాణ ఆదౌ స్వశాస్త్రస్య వక్ష్యమాణస్య స్వకపోల కల్పితత్వ రూపా నాప్తత్వశంకా వారణాయ తస్యాప్త పరంపరాప్రాప్తత్వం ప్రాహ శ్రీశుకనారద సంవాద రూపాఖ్యాయికయా,

ఒకానొకప్పుడు భాగవతాగ్రణియగు శ్రీశుకుడు బ్రహ్మపుత్రుడగు నట్టియు, శత్రుసంహారకుడగు నట్టియు, వేదవేదాంగతత్వజ్ఞుడై నట్టియు, కర్మానుష్ఠాన తత్పరుడై నట్టియు, జ్ఞానయోగ సమావిష్టుడై నట్టియు, హితతత్త్వార్థ కోవిదుడై నట్టియు సర్వభూతములకు హితమునే కలుగజేయుటయందు సన్నద్ధుడైనట్టియు జితక్రోధుడును, జితేంద్రియుడును, అరచేతియందలి యామలకము వలె సమస్త ప్రపంచమును చక్కగా జ్ఞానదృష్టిచేత చూడ గల్గినట్టియు దుఃఖితులగు సంసారులకు సద్గతిప్రాప్తియందుపాయము నుపదేశించు నట్టియు బ్రహ్మజ్ఞానప్రదుడైనట్టియు నారదమునిని జూచి యిట్లు పలికిన వాడాయెను. 3 (శ్రీశుకుడు) హరిభక్తుడును, బుద్ధిశాలియును, భాగవ తోత్తముడును అగునో నారదమునీంద్రా ! అర్చావతారరూపిగ యవతరిం చిన విష్ణుడును, పద్మనాభుడును, జనార్దనుడును పద్మ నాభుడునగు వాని భక్తియుతుడగు నెట్టిమనుజుడెట్లు పూజింపవలయును 5 ఇట్టి యర్చనమున

హస్తామలకవత్కృత్స్నం పశ్యన్తం దేవచక్షుషా
దుఃఖినాం సుగతిప్రాప్తి పరోపాయోపదేశకం. 3

నారదం ప్రత్యువాచైత చ్ఛుకో భాగవతాగ్రణీః
శ్రీశుకః:-నారద శ్రీహరే ర్భక్తధీమన్ భాగవతోత్తమ 4

అర్చావతారిణం విష్ణుం పద్మనాభం జనార్దనం.
కీదృశో మనుజో భక్త్యా పూజయీత యథాహరిం 5

తదర్చనం కథంస్వార్థం పరార్థంవా కథం భవేత్
కీదృశీ మూలశాఖాస్యా త్తత్కాండానుక్రమః కథం 6

కదాచిదిత్యాదినా. ఉత్సంగాన్నారదోజజ్ఞే దక్షోంగుష్ఠాత్స్వయంభువ ఇతి నారదస్య బ్రహ్మపుత్రత్వ ప్రసిద్ధం. 1.2 దేవచక్షుషేత్యత్ర దివ్యచక్షుషేతిస్యాత్. 2. 6. లోకాజనాః లోకస్తు భువనేజన ఇతి కోశః కథం భూతాస్తత్రార్చనేऽధికారిణః, కోశోవా కథం భూతస్తత్రోప యోజ్యః ద్రవ్యశుద్ధిర్హి ప్రాధాన్యేన కర్మణ్య పేక్ష్యతే. యథోక్తం నధర్మస్యాపదేశేన పాపంకృత్వా వ్రతంచరే దితి అపి దేనుంహత్వా కోపిపాదుకాంప్రయచ్ఛతి ధర్మఫలప్రేప్సుః, యన్నై తాదృశం కృత్యమనుమన్యన్తే ధర్మవిదః, కిమిదం ప్రత్యవాయ జనకం యథా వృద్ధౌచ మాతాపితరౌ సాధ్వీజాయాసుతశ్శిశుః అప్యకార్యశతం కృత్వా భర్తవ్యామనురబ్రవీత్ ఇతి యదనుశాస్తి పాపాచరణమపి ధర్మముక్తనిధేషు నిమిత్తేషు, ఇత్యాదిక మనుసంధ ధానస్య బాదరాయణేః, ప్రభవత్యధికార్థవత్త్వే. దేశశ్చ కీ దృశస్త త్రాలయనిర్మాపణాదిషు 7 వాస్తు భేదోహి వాస్తు విన్యాసవైచిత్య ప్రభవః యేనైవ విన్యాసవైచిత్ర్యేణ రాజధాని శిబికా గ్రామనగర పత్తన ఖర్వటాది నామభేదైర్వనావాసోభిర్యతె బహుధా ఆలయాదిష్వపి జగత్యధిష్టాన పాదప్రస్తరాది భేదాదానందనిలయ వేసర నాగర

స్వార్థమగు నర్చనమెద్ది ? ఈ విధానమునకు మూలమగు వేదశాఖయెద్ది దానిపరంపరయెట్టిది 6. దీనికే సూత్రమాధారమైనది, ఆ పేరుచేనొప్పు ప్రధానాంగములెవ్వి? భగవదాలయ నిర్మాణము, ప్రతిష్ఠ అర్చనమూలాదిగా గల కర్మలయందధికారులెవ్వరు? ఈకర్మలయందుపయోగింపబడుట కెట్టి ద్రవ్యము ప్రశస్తమయినది. ఆయా గ్రామములయందును ఆయా యాలయ ములందును ఆ యర్చనమునెట్లు చేయవలెను అనగా గ్రామ నగర పత్తనాది నామభేదములచే నొప్పెడి ప్రదేశములందును ఆనందనిలయ, వేసరాది నామభేదములచే నొప్పెడి యాలయముల యందును ఈ యర్చనము నెట్లు చేయవలయునని భావము, ఏకమూర్తి ప్రతిష్ఠ బహు మూర్తి ప్రతిష్ఠల

కింసూత్రమాస్పదం మూలాన్యంగానిచ తదాఖ్యయా
లోకాః కోశాః కథం తత్ర దేశో యోగ్యస్తు కీదృశః, 7

వాస్త్వాలయాది భేదశ్చ కీదృగేషాంచ కల్పనం
ధ్రువాదిరూపమానం కిం బహుమూర్త్యవతారకైః 8

ద్రావిడ కూటచ్ఛందాది విభిన్న నామభిః వ్యవహారోదృశ్యతే, తత్ర ప్రథమాధ్యాయేऽప్యయంశ్లోకః పఠితః తత్ర తదర్చనం కథం స్వార్థం పరార్థం సకలంకథం మిత్యస్యానంతరిమస్యశ్లోకస్యపఠితత్వాదేషాంచ కల్పన మిత్యత్రె తచ్ఛబ్దస్య పూర్వోక్త మర్చనమర్థఃప్రోక్తః అత్రాస్మిన్నధ్యాయేతు, వాస్త్వాలయాది భేదశ్చేతి ప్రథమాంతో భేదశబ్దః పఠ్యత ఇత్యస్మిన్ పాఠేవాస్తూనాం ఆలయాదీనాం భేదో నామభేదః ఏషాంకల్పనం వాస్త్వాలయాదీనాం నిర్మాణప్రకారః కీదృగితికీదృక్ఛబ్ద ముభయాన్వయినం కృత్వా ప్రశ్నత్వయరూపేణోర్థోవర్ణయితు ముచితః, యద్వా ద్వయోరపి ప్రకరణయోర్మునిప్రశ్నోతత్తరత్వా విశేషాత్పార యిక్య మంగీకృత్య యథారుచిపాఠస్స్వీకార్య ఇతి విరమ్యతే. ధ్రువాదీత్యుక్తోర్థః 8. ప్రతిష్ఠా స్థాపనా భ్యర్చా నిత్యోత్సవ మహోత్సవై, రితిప్రత్రిష్ఠాశబ్దా త్పృథక్స్థాపనా శబ్దస్య ప్రయోగాత్తథమన్య ప్రతిష్ఠాశబ్దస్య బింబశుద్ధ్యర్థం క్రియమాణా వ్యధవాసాక్ష్యున్మేషాదీని పూర్వాంగాని ద్వితీయస్య స్థాపనం చార్థోపక్తుముచితః. నిత్యోత్సవ శబ్దాత్పృథగుక్త త్వాన్మహోత్సవశబ్దస్యాపి నిత్యోత్సవ వ్యతిరిక్త సర్వవిశేషోత్సవేషు శక్తికల్పనయా. 8 9. ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసం ప్రత్యహాంచ ఉక్తైర్నిమిత్తైరేతుభి ర్విశేషః కథమాద్రియతే. ఏతాదృశాని నిమిత్తాన్యుద్దిశ్య కోవిశేష ఆచర్యత ఇత్యుక్తంభవతి. 9. సూత్రా రోపవిధిః పవిత్రా రోపణ ప్రకారః వార్షికాధ్యయన మధ్యయనోత్సవ ఇతి ప్రసిద్ధం. 10. మంత్రాణాం యోగానాం ప్రయోగాణాంచ విధానం కథం కీదృశం. గోబలీవర్ధన్యాయేన నిత్యనైమిత్తిక కామ్యోత్సవాదిభ్య స్సూత్రారోప విధేర్వార్షికాధ్యయనస్య చోపాదానం ద్రష్టవ్యం. నిత్య నైమిత్తికాదిషు కర్మసు. ఇదం కామ్యస్యాప్యుపలక్షణం. 10. క్షేత్రాదిహారిణాం మార్గాః, భగవతే తదీయానా మాచార్యార్చక పాచక పరిచారకాదీనాం

యందును ధృవకౌతుకాది బింబములకు పై వాస్త్వాలయ భేదము ననుసరించిన ప్రమాణభేదము లెయ్యవి. 9. మరియు ప్రతిష్ఠా ప్రయోగ భేదము, స్థాపనము, అర్చనము, నిత్యోత్సవము తద్భిన్నములగు నితర మహోత్సవములు కామ్యములు నైమిత్తికములగు నుత్సవస్నప నాదులునను నీనిమిత్తముల చేత ప్రత్యబ్దము, ప్రతిమాసము ప్రత్యహము లందు నెట్టి విశేషము విహితమై యున్నది. పవిత్రారోపణవిధి యెట్టిది? వార్షికాధ్యయనము నెట్లాచరించ వలయును. 10. ఉక్తములగు నీనిత్య నైమిత్తిక కామ్యకర్మల యందు మంత్రములు వీని వినియోగము నెట్లు

ప్రతిష్ఠా స్థాపనా భ్యర్చా నిత్యోత్సవ మహోత్సవైః
కామ్యైర్నైమిత్తికాకారై రుత్సవ స్నపనార్చనైః 9
ప్రత్యబ్దం ప్రతిమానంచ విశేషో హరహఃకథం
సూత్రారోపవిధిః కీదృగ్వార్షి కాధ్యయనం కథం. 10

జీవనార్థంచ తోయ ధారాపురస్సరం భక్తైరాత్మభి స్సమర్పితం క్షేత్రారామాదికంహరన్తి దౌర్జన్యాత్ప్రలోభస్య పహర న్తీతి తథోక్తాః, తేషాం మార్గాఉత్తరాదుర్గతిః తేషామతి ఘోరాం నిరయసరణి మాబాల గోపాలం వ్యవహ్రియమాణాం సిద్ధవత్కృత్యతత్తత్కర్మణాం విచిత్యా మార్గవైచిత్ర్యమనేన జిజ్ఞాసతీతిభావః ఫలపాకః ఉక్తవద్భక్తితో భగవత్కైంకర్యకారిణాం తత్కర్మఫలస్య పాకఃపరిణతిః కీదృశః 11. యోగ్యా మాననీయా కేపురుషాః తత్ర యోగ్యత్వ నిర్ణయే జాతిర్జాతివివేకః వృత్తిశ్శీలవివేకో జీవికా వివేకశ్చకీదృశీకథం ప్రకారః 11. మరీచిః శాస్త్రస్యాస్య బహుళప్రచార వత్తామాహ పూర్వమితి. విష్ణుభక్తిం విధాశ్యతి పఠన పాఠన శ్రవణమననాదినేతి విష్ణు భక్తివిధాయకం ప్రకరణం గ్రంథసందర్భః. విష్ణుభక్తి కథానకమితి పాఠే విష్ణుభక్తిః కథానకం విషయో యస్మింస్తదితి విగ్రహః, 14. అథ పూజా ప్రకరణస్య ప్రస్తుతత్వా త్పూజాయాశ్చార్చాస్వరూప ఏవోచితత్వా త్తాదృశార్చాయోగ్య భగవద్రూప భేదానాహ మత్స్య ఇత్యాదినా. 15. విష్ణుపూజేత్యాది పూర్వశ్లోకస్థ విష్ణుపూజ ప్రకరణశబ్దైక దేశ

ప్రత్యేకింపబడియున్నది. భగవానుని స్వత్వముగను తదర్చక పాచక పరిచారకాచార్యాది కైంకర్యపరుల జీవనార్థముగను భక్తులగు దాతలచే నొక ప్పుడు సమర్పింపబడిన క్షేత్రారామాదుల నపహరించునట్టియు అపహ్న వించునట్టియు దేవద్రోహులు చెందబోయెడి దుర్గతి యెట్టిది? ఇట్లే తమజీవిత సర్వస్వమును భగవద్భాగవత నిత్య కైంకర్యమునందే విని యోగించెడి సాధులపుణ్య ఫలాను భవ స్వరూపమెట్టిది? 11. జనులందరి లోను సన్మానింపబడదగిన వార లెవ్వరు? ఇతరులు వీరలను ప్రత్యేకించి కొనుటకు వీరలకసాధారణమగు జాతియు అనగా జన్మాధీన విశేషమును వృత్తియుననగా శీల తపోనియమాదులును యెట్టివి? ఇట్లని వ్యాసపుత్రుడగు శుకునిచే పృచ్ఛింపబడిన నారదుడు సమస్తలోకములకు హితము నుపదేశింపదలచిన వాడై ఆశుక యోగీంద్రుని లక్ష్యముగ జేసికొని యాతనిగూర్చి యిట్లు పలికెను. 12. సువ్రతాదులగు మహర్షిపుంగవులారా! నాపృష్టః కస్యచిద్బ్రూయాన్న చాన్యాయేన పృచ్ఛతః (అడుగక నెవ్వనికి చెప్పగూడదు. అన్యాయముగ బ్రశ్నించువానికిని చెప్పగూడదు) అనుశాస్త్రము చొప్పన తత్త్వజిజ్ఞాసులగు మిాచేనడుగబడిన వాడ నగుటచే పరమ

మంత్రయోగవిధానం కిం నిత్య నైమిత్తికాదిషు
క్షేత్రాదిహారిణాంమార్గాః ఫలపాకస్తు కీదృశః 11

కేయోగ్యాః కీదృశీ తత్ర జాతిర్వ్యాప్తిశ్చ కీదృశీ
ఇత్యుక్తో నారదశ్శ్రీమాన్ వ్యాసపుత్రేణ ధీమతా. 12

విష్ణుశబ్దేన ముఖ్యావతారా ఇత్యన్వేతి, అత్రార్థే కృష్ణస్య దశావతారేష్వంతర్భూతత్వ మన్యేషాం నవానాం పృథక్ పృథక్ సామాన్యతో రూపభేదంచోక్త్వా. కృష్ణరూపాణ్యా సంఖ్యానీతి కృష్ణ రూపాణా మసంఖ్యాతత్త్వోక్తిరన్యేషామృషీణాం ప్రమాణం రామో రామశ్చ రామశ్చ బుద్ధః కల్కిర్దశేరితా ఇత్యముమేవ శ్లోకం ప్రకారాన్తరేణ కేచిత్పఠంతి తేచ పూర్వస్మిన్పాఠే తృతీయ రామశబ్దోపాదానేన కృష్ణస్యాప్యుక్తప్రాయత్వాద్బుద్ధశబ్దస్థానే కృష్ణ ఇత్యుద్వాపోనమనోరమ ఇతిచ వదన్తి. భార్గవరామస్య రాఘవరామావతార పూర్వరూపత్వేన తదంగ త్వేనోపసర్జన త్వేపి తయోర్దశావతార పరిగణనమధ్యే పృథ గుపాదాన సామర్థ్యాత్తుల్య న్యాయాత్ జ్ఞాపకాదయం పాఠస్సంగతేవేత్యన్యే నమాదధతీతి సిద్ధస్య పాఠస్యోన్నయనం.. హేతుభిర్వ న్తవ్యత్వస్య శాస్త్రే ప్రతిషిద్ధత్వాత్ తథా కృష్ణస్య బహవోऽవతారాఇతరేస్మృతాః అన్యేషాంతు నియతత్వేన పరిగణితత్వాదిత్యన్వయః. యద్వా మత్స్యాదయః కృష్ణస్య

రహస్యమగు నాశుక నారద సంవాదమునే మీకు నేను చెప్పబోవుచున్నాను సావధానచిత్తులరై యాకర్ణిం పుడు (అని యిట్లు చెప్పనారంభించెను) విష్ణుభక్తి విధాయక మగుటచే నుత్తమమగు నీగ్రంథసందర్భము శౌనకాి మహర్షుల కొరకై పూర్వము నాచే చెప్పబడి గూడయుండెను గావు నాయందు బోదకతా శక్తియు కొరపడినది కాదు. 14. విష్ణునకు ముఖ్యములు వ్యవహరింపబడిన యవతారములు పదియైయున్నవి, అనగా మత్స్యమ కూర్మము, వరాహము, నారసింహము, వామనము, పరశురామము, ర రామము, బలరామము, కృష్ణుడు, కల్కియని యీపదింటికి నామము 15. ఇట్లే వీనియవతారము లింకను అసంఖ్యాకములని పెద్దలచే జె బడినది. ఇంతియేగాక స్థావరజంగమాత్మక మగు జగత్తంతయు వి స్వరూపమే అయియున్నది. 16. అయినను భక్తుల పాపములను హరిం స్వభావము గలవాడగుటచేతన దివ్యనామములలో హరి యనున న నామము గల్గి బ్రహ్మరుద్రాదులచే లెస్సగా సేవింపదగిన వాడ ఉత్కృష్టుడును. పుణ్యసాధనుడును అగు నాభగవానుడు భక్తుల క స్వరూపముగ నవతరించుటచే సామాన్యాకారముగ నంతర్యామి స్వరూపుడై

ఉవాచ శుకమేతద్ధి సర్వలోకహితాయవై
మరీచిః:- యుష్మాభిః పరిపృష్టోऽహం వక్ష్యేశ్శృణ్వంతు సత్తమాః. 13

విష్ణోర్ముఖ్యావతారా ఏతదాద్యా ఇతరేచ బహవస్స్మృతా ఇత్యర్థః, 'విష్ణుర్నారాయణః కృష్ణ' ఇతి కోశః అవతారాణాం ముఖ్యత్వం చ తత్తేదీన వ్యవహ్రియమాణత్వమేవశ్లోకోऽయం ప్రకట ప్రచారః పఠ్యతే 'రామోరామశ్చ రామశ్చ బుద్ధ' ఇతి. యద్యయం సుగత ఏవబుద్ధ స్తత్రపఠిత స్సోయం పూర్వకాలికే ష్వార్షేషు గ్రంథేషు కథంనివేష్టుం శక్యత ఇతి నశంక్యం అవతారాణా మేషా మనంతరామావతారేషు ముద్రికాశ్చతుర్ముఖ ప్రార్థనయా సమర్పితాః. కృతాస్పదాయత్ర సుధారసాస్పదే నిదర్శయామాస సరస్తధాత్మవాన్ .బహవోహ్యవతారామే సమతీతాశ్చభావినః, వర్తతేహ్యవతారోయం తత్తత్కార్య వశానుగః ఇత్యాది పరాశర సంహితా వచనైః ప్రతికల్పం పర్యా వర్తమానత్వ స్మృతేర్గ్రంధానాం భూతానువాదత్వం భవిష్యత్స్వ ర్శిత్వం చేతి సంప్రదాయసిద్ధసమాధే ర్జాగరూకత్వాత్.

స్థావర జంగమాత్మక మగు సర్వప్రపంచమున నిండిన పరమాత్మ కంటె విలక్షణముగ మృద్దారూపల లోహాదిమయమగు నర్చా యోగ్యములగు భగవద్రూపములు భూతల మందనేకములు స్వయంవ్యక్త దివ్యసిద్ధ మానుషాది స్థలములయందు విలసిల్లుచున్నవి. 17. ఇట్టిమహా విష్ణుని పూజ కులగు వారలు పుణ్యసాధకులును అగుచున్నారు. 18. ఇట్టి భగవంతుని నారాధించుటయందు వైఖానసవంశమందు జనించిన వారలే ముఖ్యాధికారులగుచున్నారు. వైఖానసుడనగా గొప్పవాడును ఉత్కృష్టుడును, పరిశుద్ధుడును అగుచున్నాడు. 19, చాతుర్వర్ణ్యము నందును, విష్ణు సంపూజకుడును, ధీరుడను అగుబ్రాహ్మణుడు గురువగుచున్నాడు ఇట్లే యట్టి బ్రాహ్మణులలో పుణ్యాత్ముడును శుద్ధుడును అగు భాగవతాగ్రణి యనగా వైఖానసుడు పూజ్యుడగు చున్నాడు. 20. 'అర్చకస్తుహరిస్సాక్షా సుచ్చరరూపీ నసంశయః' అను మొదలగు స్మృతులచే నాతడు విష్ణ్వంశా సంభూతుడగుటచే ప్రత్యక్ష పరమేశ్వరు డీతడే యగుచున్నాడు. 21. అతడే సనాతనుడగు విష్ణుని పూజించుట కధికారియైయొప్పును. తదితరులకు ప్రభుని పరార్థార్చనమందు ముఖ్యాధికారము లేదు, 22. అవైఖానసుడు పరార్థార్చనము జేసినడల నాతడు దేవలకుడై సర్వకర్మ బహిష్కృతుడగు చున్నాడు 23. తన జన్మ మహత్త్వముచే వైఖానసుడు తత్సంపన్నునితో తుల్యుడగుచున్నాడు, 'షణ్మాషంతుళసీబిల్వం' అను మొదలగు స్మృతులచే

పూర్వం మయోక్తమేతద్ధి శౌనకాదిభ్య ఉత్తమం
విష్ణుపూజా ప్రకరణం విష్ణుభక్తి విధాయకం, 14
మత్స్యః కూర్మో వరాహశ్చ నారసింహశ్చ వామనః
రామో రామశ్చ రామశ్చ కృష్ణః కల్కిర్దశేరితాః 15
ముఖ్యావతారాః కృష్ణస్య ఇతరే బహవస్స్మృతాః
స్థావరం జంగమం చాపి సర్వం విష్ణుమయం జగత్. 16
తథాపి విష్ణురూపాణి బహూని పృథివీతలే
అర్చావతారో భక్తానాం దృశ్యః పాపహరోహరిః 17
బ్రహ్మరుద్రాది సంసేవ్యః పరమః పుణ్యసాధనః
విష్ణోస్తస్య మహాత్మనః పూజకాః పుణ్యసాధకాః. 18

'బౌద్ధసౌగతచార్వాక శంకరాల్లోకసంకర' ఇత్యాప్తవచనై రయంహన్త బుద్ధో ప్యారాద్యకోట్యాం నివేశ్యత ఇతి విరుధ్యేత శాస్త్రస్య నిష్పాక్షికత్వేన సర్వత్రసాధారణ్యేనైవ ప్రవృత్తేః కేషాంచిదేవ యథాతద్భక్తానామ యమారాధ్య ఇతి వక్తు మనుచితత్వాత్ ద్వయోః పాఠయో స్సమప్రామాణిక త్వే సంప్రదాయః ప్రమాణమిత్యలం విస్తరేణ. సంధ్య భావ ఆర్షః 15. ఇద్దం ముఖ్యావతారానుక్త్వా సామాన్యా సముఖ్యావతారానాహ. స్థావరమితి అవతారాణాం సామాన్యత్వం చేహ కేవలాం తర్యామిత్వే న పరమాత్మన సత్తావత్త్వం. 16. తథాపి విష్ణురూపాణి విష్ణో ర్విలక్షణ కార్యకారిణి తచ్ఛక్తిసాన్నిధ్య విశేషవంతి రూపాణి మృద్దారుశిలాలోహ చిత్రమయాదీని, దేశావచ్ఛేదేన కాలావచ్ఛే దేన చోపానకహృదయాధీవాని పృథివీతలే వర్తన్తే. యతః పర మాత్మనోర్చావతార ఉక్తువిధః దృశ్యః, హరే ర్మోక్ష ప్రతిబంధక పాపహరత్వాత్. 17. తస్యైవ హరేస్స ర్వేశ్వరత్వమేవాహ బ్రహ్మ రుద్రాదితి, తస్యవిష్ణోపూజకా మహాత్మనః పుణ్యసాధకాః. 18. విష్ణునంపూజక ఇతి బ్రాహ్మణ ఇత్యస్య విశేషణం, భాగవతాగ్రణీ ర్వైఖానసః, తస్యైస్య భగవదంతరంగత్వసామంజస్యాత్. 20. అస్నాత ఇత్యాద్యర్థవాదః., అర్చకస్తు హరిస్సాక్షా చ్చరరూపీ నసంశయః,ఇతి స్మృతిః. 21. సపూజయేద్ధరిమిత్యత్ర పారార్థ్యేనేనివేశనీయం, సర్వేషామేవసూత్రాణాం కేవలంస్వార్థ ముచ్యత' ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్. 22. చండికాయాశ్చ దుర్గాయాజ్యేషాయా భైరవశ్యచ రుద్రస్య పూజకాయేతు తేవై దేవలకాస్స్మృతాః, యేనకేన ప్రకారేణ విష్ణోరారాధనం పరం,

తులసీ బిల్వపత్రములు పర్యుషితత్వాది దోషరహితములుగ నెంచ బడుటచే సమయమునందు శుష్కమైనను పూజా నర్హములు గాకుండుటయే గాక

వైఖానన కులేజాతా ముఖ్యాః పూజావిధౌస్మృతాః
వైఖానసో నామ మహాన్ పరమః పురుషశ్శుచిః. 19

విష్ణుసంపూజకో ధీరో వర్ణానాం బ్రాహ్మణోగురుః
బ్రాహ్మణేష్వపి పుణ్యాత్మా శుద్ధోభాగవతాగ్రణీః. 20

అస్నాతోఽప్యశుచిర్వాపి శుద్ధో వైఖానసస్మృతః
సవై విష్ణుకలాజాతః ప్రత్యక్ష పరమేశ్వరః. 21

సపూజయేద్ధరింపుణ్యాం విష్ణుం జిష్ణుం సనాతనం
నాన్యేషా మధికారోఽస్తి పూజాంకర్తుం మహాప్రభోః. 22

అవైఖానస జాతీయో యది సంపూజయేద్ధరిం
సవై దేవలకోనామ సర్వకర్మ బహిష్కృతః. 23

తస్మాద్దేవల కత్వంతునవిష్ణు విషయేక్వచిత్' ఇత్యాది భవిష్యోత్తర వచనానాం సర్వతో ముఖవ్యాప్తిం విషయ వ్యవస్థయా సంకోచయత్య వైఖానసజాతీయ ఇతి, పంచరాత్ర విధానజ్ఞో దీక్షావిరహి తోఽర్చక' ఇత్యప్యత్ర అనుసంధేయం.23. అయోగ్యత్వ మనధీతత్వం, అనధీయానా వ్రాత్యా భవంతీ' తిశ్రుతేః. వ్రాత్యత్వస్య కర్మావర్మాత్వ రూపాయోగ్యత్వత్వాత్, వాశబ్ద అప్యర్థకః, సుయోగ్యో వేత్యపిపాఠః యథా తులసీబిల్వంచ పర్యుషితత్వ శుష్కత్వ మ్లానత్వ లూనత్వాది దోషరహితం సత్ కాలే శుష్కమార్ద్రం సంపర్యతే యథా పర్యుషితత్వదోషంచన పరివిందతి తథా నధీయానోఽహి వైఖానస స్తద్దోషగంధమనాఘ్రాయ భగవదాజ్ఞాబలేనైవ సుయోగ్యోఽపి సంపద్యతితి భావః. 24 ఆలయే ఇత్యన స్తరమర్చనమితి నివేశనీయం, 25. స్వార్థమితి స్వార్థార్చనే తాత్పర్యమిత్యర్థః. తద్వత్పరార్థకమిత్యత్రాపిజ్ఞేయం. 26. ఉక్తమేవార్థం ద్రఢయత్య వైఖానసఇతి. 27. యస్మాదయం వైదికో వేదానుబంధీ పరమ ఉత్కృష్టోమార్గః మోక్షప్రాపః పంథాః, తస్మాద్ద్విజాతీనాం వుపాదేయః విశేషత ఉపాదానస్య తేషు ప్రాప్తిస్వారస్యాత్, తదేక దేశ ధర్మాణామేవ ద్విజాతీత రేషు ప్రాప్తేస్తేషాం విశేషత ఉపాదానస్య ప్రాప్త్య భావా ద్విజాతీనామిత్యస్త్యేవ విశేషత ఇతి విశేషితం, నతు తేషాం మార్గాంతర స్తత్రా సూచకమిదం వాక్యం, యస్స్వశాఖాం పరిత్యజ్య పరశాఖా సువర్తతే, శాఖారండస్సవిజ్ఞేయ స్సర్వకర్మ బహిష్కృత ఇతి స్మృతేః, వైఖానసానామే

ఆర్ద్రతుల్యమై పూజార్హము లెట్లులగుచున్నవో అట్లే పైదార్ష్యాంతి కమున జూడనగును. 24. పైజెప్పిన యీ విష్ణ్వారాధనము స్వార్థము పరార్థము అని

అయోగ్యోవా సుయోగ్యస్స్యా ద్వైఖానస కులోద్భవః
శుష్కార్ద్రం తుళసీ బిల్వం నదోషం పరిమిందతి. 24
ఆరాధనం ద్వివిధావిష్ణో స్స్వార్థం చాపి పరార్థకం
స్వార్ధం గృహార్చనంప్రోక్త మాలయేతు పరార్ధకం. 25
సర్వేషామేవసూత్రాణాం కేవలం స్వార్ధముచ్యతే
వైఖానసస్య సూత్రస్య స్వార్ధం చాపి పరార్ధకం. 26
అవైఖానస విప్రస్తు యోదైవం పూజయేద్ధరిం
సవై దేవలకోనామ సర్వకర్మ బహిష్కృతః. 27

తత్సూత్రశాస్త్రానువర్తిత్వం వైధంకృత్యాన్యేషాం బోధాయనాదీనా మన్యమాత్రిణా మప్య స్యానుసరణే శాఖారండత్వాది దోషమపనేతు మిహాయముపన్యస్త శ్లోకః, ఉక్తరీత్యా ద్విజాతీనామిత్యస్య నిస్సంకోచేన ద్విజాత్యవచ్ఛిన్నానా మిత్యేవార్థః. అతోవైఖానసేన వైఖానసశాస్త్రచోదితేన విధినాసర్వం కర్మ శ్రౌతస్మార్తాది యః కోప్యసంకోచేన సమాచ రేత్, అత్ర సర్వం కర్మేత్యస్య స్వసూత్రేఽమక్త మపేక్షిత మవిరోధ్య నిర్ణీత మిత్యాది విశేష్యం ఔచిత్యాత్సంప్రదాయాశ్చ ఇత్థం సత్కేవలప్రక్రియాభేదస్యైవ తత్ర శిష్యమాణత్వే నేష్టసిదేః.

రెండు తెరంగులగును. స్వార్ధమనగా తన కుటుంబలాభము నిమిత్తమై తన గృహమునందు భగవ దర్చనముచేయుట పరార్ధమనగా లోకహితార్ధమై ఆలయమునందు భగవదర్చనము చేయుటయు నగును. 26. బోధాయనాది కల్పసూత్రములకు కేవలగృహార్చనమును విధించుటయందే తాత్పర్యము. వైఖానస సూత్రమొక్కటికి మాత్రము గృహార్చనము ఆలయార్చనము ననునీ రెంటిని గూడ విధించుటయందు తాత్పర్యమై యున్నది. (అధికారిబేధముచే నీయుభయ విధమగు నర్చనము విధింప బడుటచే సూత్రము యొక్క సర్వతో ముఖవ్యాప్తి కాటంకము లేదను రహస్యము నిందను సంధింప వలయును.) 27. అ వైఖానసుడు పరార్ధార్చనము జేసి దేవలకుడగును. ఈ విధానము వేదాను బంధియగుటచే బ్రాహ్మణ సామాన్యమున

వైదికః పరమోమార్గో ద్విజాతీనాం విశేషతః
వైఖానసేన విధినా సర్వంకర్మ సమాచరేత్. 28

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానంద సంహి
తాయాం భగవదర్చనాధికారి ప్రశంసా నామ
తృతీయోఽధ్యాయః.

ఇత్యవతారికా సహిత భగవదర్చనాధికారి నిర్ణయ స్తత్రశంసా అర్చనద్వైవిధ్యం దేవలకస్వరూపమితి విషయావివక్షతాః ఆహత్యశ్లోకానాం సంఖ్యా, అష్టావింశతిః. 28.

కంతకును సూత్రగోత్రాది భేదవివక్ష లేక మిక్కిలి సూక్ష్మదృష్టిచే యాదరింపదగినది. కావున నెవ్వరుగాని శ్రీ వైఖానస శాస్త్ర విధిననుసరించి సర్వ కర్మలను చేయనగును. 28.

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానసశాస్త్రమందు మరీచి ప్రోక్తమగు నానందసంహితయందు భగవదర్చనాధికారి నిర్ణయము, తత్రశంస వీని యవతారిక అర్చన ద్వైవిధ్యము దేవలక స్వరూపము అను (విషయములుగల) తృతీయాధ్యాయము.

సమాప్తము.

శ్రియైనమః
శ్రీ శ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవేనమః

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథ చతుర్థోఽధ్యాయః.
వైఖానస మహిమాను వర్ణనమ్.

శ్రీశుకః. వైఖానస నామ కోవా తస్య ముఖ్యత్వ ముత్తమం
కుతో జాతో మహా భాగ విప్రాస్సన్తి మహత్తరాః 1

తేభ్యోఽపి ముఖ్యస్తు కుతో వైఖానస కులోద్భవః
వైఖానస కులం నామ కీదృశం తచ్చ నారద. 2

తద్వ దస్వ మునే మహ్యం భక్తాయే త్యుక్త ఆజిభుక్
ఇత్యాహ శుక సాధోత్వం విష్ణుభక్తా గ్రణీర్మహాన్. 3

పూర్వస్మిన్నధ్యాయే వైఖానసో నామ మహాన్ పరమః పురుషశ్శుచిః వైఖానసకులేజాతాః ముఖ్యాః పూజావిధౌస్మృతాః ఇత్యాదీని వచనాని శ్రుణ్వతశ్శ్రీ శుకస్యతేషాం వైఖానసానాం ముఖ్యత్వేహేతువిశేష జిజ్ఞాసాయా ఉదితత్వాదస్యా త్యాయస్య పూర్వాధ్యాయేన సంగతిరుక్తా. శుకప్రశ్న మేవాను వదతి మరీచిః వైఖానసన ఇత్యాదినా, ఉత్తమ ముత్తమత్వం. 1. 2 ఆజి భుక్. నారదః, శుకేత్యాది నారదవచనం. 3, 6. స్మరణా నంతరం దేవ ఇత్యపి పాఠః.7. 10.

శ్రీశుకులు పలుకుచున్నారు. వైఖానసులన నెవ్వరు? వీరి ముఖ్యత్వమును ఉత్తమత్వమును యెట్టిది? ఓమహాభాగా? నారదా? లోకమునందెన్నియో మంది మహనీయులు అగు విప్రవర్యులున్నారు గదా? అట్టి వారలందర కంటె వైఖానస కులోద్భూతుడగు నంత మాత్రముచేత నొక్కడెట్లు ముఖ్యుడగుచున్నాడు వైఖానసకులమన నెద్ది? ఓ ముని పుంగవా భక్తు డగు నాకీ యంశమును సవిమర్శముగ నెరిగింపుము అని శుకయోగీంద్రు నిచే నడుగబడిన వాడైన నారదుడు ఇట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను ఓశుక యోగింద్రా నీవు విష్ణుభక్తాగ్రేసరుడవును మహనీయుడవును అయి యున్నావు, నీవు నాచే జెప్పబడు సమస్తవిషయములను సావధాన

ఇత్యాదిష్ట స్తథా బ్రహ్మముహూర్తం తత్సిసృక్షయా
చింతయామాస తం స్రష్టుం క్షణమేకం మహామునిం. 14

చింతనానంతరాదేవ స్వనిర్మల తరాత్మని
విశేషఖననం తత్ర కృతవాన్ కృతినాం వరః 15

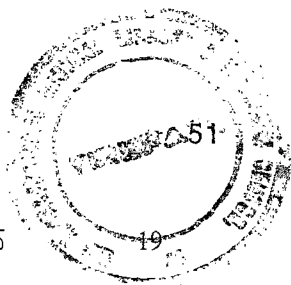
విశేషఖననా త్తస్మాత్తత్త్వార్థ పరిచింతహాత్
ఋషిశ్రేష్ఠో మహాన్ కోऽపి వేదశాస్త్రార్థ పారగః 16

ప్రాదురాసీ న్మహాతేజా స్సాక్షా ద్విష్ణురివాపరః
విశేష ఖననాజ్జాతం పద్మభూర్ముని సత్తమం. 17

నామ్నా విఖనసం చక్రే తద్వ దన్వర్థయాగిరా
తథా చింతయ తస్తస్య మానసే ద్వే బ భూవతుః 18

జగ్మురిత్యత్ర నిరస్త చింతా ఇత్యపి పాఠో దృశ్యతే, కైవల్య మిత్య మృతంస్థాన ముచ్యతే, నతు కేవలాత్మానందానుభావినాం స్థానం తథానభ్యుపగమాత్.ఉత్తమం పదమితి తస్య వి

బ్రహ్మబహూసూక్ష్మదృష్టిచే యోచింపమొదలిడెను. ఇట్లు తత్త్వార్థ విమర్శన రూపమగు నీ విశేష యోచనవలన తదనురూపముగ సర్వశాస్త్రార్థ పారంగతుడగునట్టియు, మహనీయుడగునట్టియు ఒకానొక ఋషిశ్రేష్ఠుడు స్వలక్షణ యుతుండగు శ్రీ మహావిష్ణుని యపరావతారమో యనునట్లు విలక్షణ తేజస్సంపన్నుడై ప్రాదుర్భవించెను. ఇట్లు విశేష ఖననం (తత్త్వార్థ పరిచింతనముచే) జనించినట్టి మునిశ్రేష్ఠుని జూచిన బ్రహ్మయు తదర్థాభి వ్యంజకమగు విఖనసుడను సార్థకనామముచే యా మునిశ్రేష్ఠుని గౌర వించెను. ఈ చెప్పబడిన విధముగ చింతనము జేయునా బ్రహ్మయొక్క మానసమందు అపుడు సమస్త చరాచరాత్మక ప్రపంచమునకు తొలిపుట్టువ గల్గినట్టి సంకల్పము ధర్మము నను నీరెండు నుదయించెను. (అందును మొదటిదగు సంకల్పము నుండి శ్రీవిఖనో మునీంద్రు లవతరించుట యర్థాత్సిద్ధము జేసికొనబడినది) అంతట రెండవదగు ధర్మమునుండి విజ్ఞాన సంపన్నులగు నలువురు ఋషులుదయించిరి. 19. వారలేసనత్కు మారుడు, సనకుడు, సనాతనుడు, సనందనుడు నను నలువురు బ్రహ్మ

చతుర్థోऽధ్యాయః

సంకల్ప ధర్మాసర్వేషామపి పూర్వకృతోదయా
తతో విజ్ఞాన సంపన్నాశ్చత్వారో ధర్మతోऽభవన్ 19
సనత్కుమారశ్చతథా సనకశ్చ సనాతన ః
సనందన ఇతిఖ్యాతా బ్రహ్మవిద్యా విశారగాః 20

శేషితత్వాచ్చ. 21. యస్మాత్తే కైవల్యపదమారూఢా స్సర్గకార్యాసాధకాజాతా స్తస్మాత్స్వ కార్య సాధకాన్ పునరసృజ దిత్యర్థః, తేషాంసర్గ ప్రకారమేవాహ ప్రాణాదిత్యాదినా, ప్రా ాదీన్యా త్పత్త్యుపాదానాని స్థానాని, మర్మణ ఇత్యత్రకర్మణ ఇత్యపి పాఠః, కర్మణఇతి కర్మాను గుణ్యాదిత్యర్థః తేవ కర్మణో ऽనాదిత్వం జీవానామితి సూచ్యతే, అనాది స్సంసారః పురుష

విద్యా విశారదులను పేర నొప్పుచున్నారు. 20. అంతట నామునిశ్రేష్టులు తమ జ్ఞానాతిశయ సంపదచే విరక్తచిత్తులై పరమ పదమందిరి. 21. అంతట బ్రహ్మయు తనకార్యమున కక్కరకు రాకుండ నట్టి సనకాదులను జూచి తన సృష్టికార్యమునకు తోడ్పడగల మరికొందరను సృష్టిజేసెను. ప్రాణము, చక్షుస్సు, అభిమానము, హృదయము, శిరస్సు శ్రోత్రములు, ఉదానము, వ్యానము, సమానము, అపానము, అను వీనినుండి క్రమముగ దక్షుడు, మరీచి, నీలలోహితుడు, భృగువు, అంగీరసుడు, అత్రి, పులస్త్యుడు, పులహుడు, క్రతువు అను నీపది మందిని బ్రహ్మసృజించిన వాడాయెను. ఈ పదిమందిలో నీలలోహితుని విడచి తక్కిన తొమ్మిదిమందియు నవబ్రహ్మలనబడుచున్నారు. 25 సత్య సంకల్పులగు నీసనకాది మహర్షులును దక్షుడు మొదలగు మహాత్ములును తన నుండి శ్రుతిస్మృత్యు పదేశము నందుటచే విఖనోమునీంద్రుని శిష్యులును సర్వశాస్త్రార్థ పారం గతులును అయియున్నారు. భృగ్వాది మహర్షులు యథాన్యాయముగ వైఖానసులకు వంశకర్తలై బరగుచున్నారు. 27. అందరు ప్రాణులకును అగ్రజుడును తన యాత్మపుత్రుండునగు విఖనోమునిని భగవానుని ముందిడికొని కమలాసనుడిట్లని విన్నవించెను. 28. సృష్టిస్థిత్యంత కారణు డవును భగవానుడవును దేవదేవడవు నగునో జగన్నాయకా నీయొక్క యాజ్ఞచే నీమునిసత్తముడు సృజింపబడియెను. 29. నీవు సంకల్పించిన సాధకులైన యీమహర్షులును సృజింపబడిరి. వీరల వలననే చరాచరాత్మ కమగు నీ జగత్తంతయు సృజింపబడినది. 30. ఈ నా పుత్రులందరలో

తతస్తే సన్మని శ్రేష్టా జ్ఞానాతి శయ వైభవాత్
విరక్తచిత్తాస్తే జగ్ముః కైవల్యం పదముత్తమం 21
స్వకార్యసాధకాన్ బ్రహ్మపునరేవహి చాసృజత్
ప్రాణాచ్చ చక్షు షస్తద్వ దభి మానాచ్చ మర్మణః 22
హృదయా చ్ఛిరసశ్శ్రోత్రా దుదానా ద్వ్యానతస్తతః
సమానాచ్చ తథాపానా దృషిశ్రేష్ఠా నిమాన్దశ 23
భిక్షం మరీచించ నీలలోహితం భృగుమేవచ
తథాంగిరస మత్రించ పులస్త్యం పులహం తథా 24

మనురుందే గల తి చేత్యభియుక్తాః మర్మణఇతి పాఠేపి సూక్ష్మాంశా దిత్యర్థః నహితత్ర ప్రాణాదిహూత్పత్తిః కర్మాధీనా వివక్షితా, కింతూత్పత్తి సామాన్యం, ప్రాణాదిష్వితి వస్తుకథనం.

నగ్రజుడును, పురుషోత్తముడును, అగు నీవిఖనసుడు వైష్ణవులందరిలో నగ్రజుడును, అట్లే శ్రేష్టుడును, మునులలో ప్రథముడును అయియున్నాడు. 31. ఈతడు మహావిష్ణుని ధ్యానాతి శయముచే నుద్భవించిన వాడగుటచే, నింతటి మహాత్మ్యమలవడినది. ఈ చెప్పబడిన పారంపర్యక్రమముచే నీతడు భృగ్వాదుల కుపనయనము జేసి సావిత్రి నుపదేశించెను. 32. ఇట్లీతడు వీరలకు పరబ్రహ్మోపదేష్టయగుటచే గురువైయున్నాడు. కావున పైజెప్పిన రీతిని వీరలందరును నాపుత్రులై యున్నారు. 33. వీరలు యథా న్యాయ్యముగ లౌకికములు అధ్యాత్మికములగు వైదిక కర్మలన్నటి నాచరించు చున్నారు. ఓ పరమాత్మా ! వీరలచే ప్రవర్తింప జేయబడిన సృష్టి యవిచ్ఛిన్నముగ నడుచుచున్నది. 34. ఓ జనార్దనా ! ఈ నీసృష్టియందు విహరించుటకై మహాత్మా! నీయవతా రమును కృపజేయుము నీయొక్క దివ్యాజ్ఞచే శుద్ధ సత్త్వమయుడగు నీమహనీయుడుద్భవించినాడు. 35. ఈతడు నీయొక్క పరిచర్యల జేయగలిగి యుండుటచే మహాతేజస్సం పన్నుడునై యున్నాడు. గర్భమునందే మహావిష్ణుని ధ్యానమువలన పోషింప బడి జననమందెను. నీధ్యానము వలన రూపముజెంది యీమహనీయు డిట్లుద్భవించుటచే గర్భవైష్ణవుని పేర్కొనబడుచున్నాడు. ఇట్లు బ్రహ్మచే పలుకబడిన వాడగు శ్రీమహావిష్ణువును తపోనిధియగు బ్రహ్మనుద్దేశించి

వసిష్ఠంచ క్రతుంచైవ క్రమాదసృజ దబ్జభూః
నవబ్రహ్మాణ ఏవైతె వినాన్యే నీలలోహితం 25

ధర్మసంకల్పసహితా స్సనకాద్యా మునీశ్వరాః
భృగ్వాది మునయశ్చైవ శ్రుతి స్మృతి నివేదనాత్ 26

శిష్యా విఖనసఃప్రోక్తాస్సర్వశాస్త్రార్థ పారగాః
వైఖానసానాం భృగ్వాద్యా వంశకర్తార ఈరితాః 27

మరీచిః. సర్వేషా మగ్రజం శ్రేష్ఠమాత్మపుత్రం మునింతథా
తంహరేః పురతఃకృత్వాప్రోక్తవాన్ కమలాసనః 28

బ్రహ్మోవాచ. దేవదేవ జగన్నాథ సృష్టిస్థిత్యంతకారణ
భగవం స్త్వన్నియోగేన సృష్టోऽయం మునిసత్తమః 29

జాతాంశ్చింతయతోమత్త స్సృత్స్విష్టా మునయస్త్విమే
ఏతైరపికృతం సర్వం జగదేతచ్చరాచరం. 30

22. 25. ధర్మ సంకల్పస్సహితా స్సత్య సంకల్ప సంభూతాః సనకాద్యా దక్షాద్యాశ్చ మునీశ్వరాః ఇత్యర్థః. 26. 27 మరీచిః, సర్వేషా మగ్రజమితి శ్లోకార్ధః కుత్రచిన్నాస్తి తత్రతతమితి విఖనాః పరామృశ్యతె, అస్మిన్ శ్లోకెర్తాహరెరితి పఠితుం యుక్తం. 28 29. త్వత్సృష్టాత్వదాజ్ఞప్తజగత్సృష్టిప్రకారె, అయమపిశ్లోకః కుత్రచిన్నదృశ్యతె, కించ తత్స్థానే శ్లోకోయం పఠ్యతె తథాసౌ విఖనా విష్ణోర్ధ్యానాదంతస్సముద్భః, తద్ధ్యానాత్తుసముత్పత్తేర్జ్ఞే యోऽసౌగర్భవైష్ణవః ఇతి, విష్ణో ర్వేదాంతతత్త్వ మీమాంసారూపితో విశేషఖనా ద్వైఖానసో జాతః, వైష్ణవే ష్వగ్రజః విశేషఖననాది తి చ ద్వౌ శ్లోకార్థావధికఃపాఠః కుత్రచిన్నదృశ్యతె.

మునిశ్రేష్ఠుడగు విఖానసునకిట్లనియె. 37. భగవాన్ దేవర్షుల యొక్కయు బ్రహ్మర్షుల యొక్కయు మధ్యమునందు నాయొక్క యారాధనము నిమిత్తమై నాచే యర్థింపబడిన వాడవై నీవవతరించుటచే నీవు మునిసత్తముడవై యున్నావు. నీవే తపోధనుడవు. భువనత్రయమందును నీవు ధన్యుడవగుచున్నావు. ఆత్మార్థము గాని పరార్థముగాని నిత్యము నైమిత్తకము నగునా యారాధన కర్మజాత మేదిగలదోదాని నంతయు నాప్రసాద మహత్త్వమువలన నీవాచరింపుము. 39. ఇట్లు భగవానునిచే పలుకబడిన విఖనసుడును, జగదాత్మకుడగు పరమాత్మునకు నమస్కరించి యిట్లనెను. 40. ఓ పురుషోత్తమా! నీచే యనుగ్రహింపబడుటచే నేను ధన్యుడనైతిని.

మత్పుత్రాణాంచ సర్వేషా మగ్రజః పురుషోత్తమః
వైష్ణవేష్వగ్రజశ్శ్రేష్ఠో మునీనాం ప్రథమోమునిః 31
విశేషఖననాజ్జాతో విష్ణోర్వైఖానసస్తథా
భృగ్వాదీ నుపనీయాథ సావిత్రీ ముపదిష్టవాన్ 32
పరబ్రహ్మో పదేష్టాసావయమేవ గురుస్స్మృతః
ఏతదుక్తప్రకారేణ సర్వేవై మమసూనవః 33
ఆచరంతి యథాన్యాయ్యం లౌకికాధ్యాత్మ వైదికాన్
ఏభిఃప్రవర్తితాసృష్టి రవిచ్ఛిన్నామయాహరే 34
అవతీర్ణో భవ భవానత్రసృష్టా జనార్దన
శుద్ధసత్త్వ సముత్పన్నో నిర్మితోఽయం త్వదాజ్ఞయా. 35
ఋషిశ్రేష్ఠో మహాతేజాస్త్వత్కర్మకరణక్షమః
తథాసావిఖనావిష్ణో ర్ధ్యానాదంతశ్చ గర్భతః 36
త్వద్ధ్యానాద్యస్సముత్పన్నోజ్ఞేయోఽసౌ గర్భవైష్ణవః
ఇత్యుక్తో భగవాన్ప్రాహ మునిశ్రేష్టం తపోనిధిం 37

32. 33. ఏభిః ప్రతిష్ఠితేత్యపిపాఠః. 34. 37. యస్మాత్త్వమేవ దేవబ్రహ్మ ఋషీణాం మద్రేమయా సంప్రార్థితఉదభూః అనేన శ్రీమత్యాదిమపూరుషే ఋషిగణాసేవంబ్రువాణే బుధాన్ భూలోకేఽవతరామ్యహంతు భవతామేకోస్తు మత్పూజకః. వ్యాసేశ్వాసపరే శుకేబకమతే బోధాయనే ధావతి ప్రాహాహం విఖనోమునిః ప్రతిదినం సంపూజయా మీత్యహో' ఇతిపూర్వాచార్యాణాం శ్లోకస్సమనుగృహీతో భవతి. 38. 40. అతః పరం దివౌకసా మప్యస్యత్కి మపినాస్తికిమస్య న్యద్దివౌకసామిత్యపి పాఠోదృశ్యతే. 41. త్వద్వంశజానామితి, కాలేనిర్వ్యాజ భగవదనుగ్రహకాలే యమేవైషవృణుతే తేనలభ్య' ఇతిశ్రుతిః జాతకర్మణాం కృతజన్మనాం,

ఇంతకు మించి దేవతలకు సైతమ పేక్షించదగిన మనోరథాం తరములేదు 51. అట్లయినను ఓదేవదేవేశ్వర! నియ తాత్ములగు మహర్షులచే వారలకు నియమించబడిన కర్మజాతమంతయు ఉదయాద్యస్తమయ పర్యంతము విశ్రాంతి లేకుండ యాచరింపబడుచున్నది. 42. అందరు ద్విజాతులకును వారల వారలకు నియమింపబడిన శ్రుతిస్మృత్యా చార ప్రాప్తమగు స్వకీయ

శ్రీభగవానువాచ. దేవబ్రహ్మఋషీణాంతు మదీయారాధనం
ప్రతిమయా సంప్రార్థితోయస్మాత్త్వమేవ మునిసత్తమః 38

తపోధనోభవానేవ ధన్యోऽసి భువనత్రయే
ఆత్మార్థంవా పరార్థంవా నిత్యనైమిత్తికాదియత్. 39
తత్సర్వం మత్ప్రసాదేన మదీయారాధనం కురు
అథాహసఋషిస్తస్మై ప్రణమ్య జగదాత్మనే 40

శ్రీవిఖనాఉవాచ. భవతానుగృహీతోऽహం ధన్యోऽస్మి పురుషోత్తమ
నాతః పరతరం కార్యం కిమప్యస్యద్దివౌకాసాం 41

తథాపి దేవదేవేశ స్వకర్మ మునిభిస్సదా
ఉదయాద్యస్తపర్యంతం క్రియతేనియతాత్మభిః 42

సర్వేషాంచ ద్విజాతీనాం శ్రుతిస్మృతి సమీరితం
కర్తవ్యం సతతం దేవ స్వస్వకర్మ ప్రయత్నతః 43

భవదారాధనం విష్ణోకథం కారంకరోమ్యహం
ద్వత్కర్మక్రియతేచేద్వా కర్మలోపో భవేన్మమ. 44

అశ్వత్థః కపిలా గావ స్తులసీ విఖనాస్తథా. చత్వారో మత్ప్రియారాజం స్తేషాం వైఖానసోవరః ఇత్యాది మహాభారతవచనా త్తేషాం భగవద్వరణీయత్వస్య వ్యక్తత్వాత్. 42. 46. నిషేకాదీత్యాది నాస్యశాస్త్రస్య మన్వాదిభి స్స్వీకృతత్వమాహ, యదాహమనుః, నిషేకాది శ్మశానాంతో మంత్రైర్యస్యోదితోవిధిః తస్యశాస్త్రేధి కారోऽస్మి జ్ఞేయోనాన్యస్యకస్యచిత్ ఇతి

కర్మజాతమంతయు సతతమాచరింపదగియున్నది గదా! 43. ఇందు దేనిని లోపించి నీయారాధనమును నేనొకనియతముగాజేసి నేనెట్లు ఆచరింపగలను. నేను నీయారాధనము నవలంబించిన యెడల నాకు స్వకర్మలోపము సంభవించును. 44. తత్త్వవేత్తయగు విఖనోమహర్షిచే నిట్లు చెప్పబడినవాడై భగవానుడు ఇట్లు బదులుపలికెను. 44. ఓ మునిశ్రేష్ఠుడగు విఖనో మునీంద్ర! నాయారాధన కర్మలందు స్వకర్మలోపసంత్రాపవ్యాకుల మనస్కు

ఇత్యుక్తో భగవానాహ మునినా తత్త్వవేదినా
శ్రీభగవానువాచ. విఖనస్సన్మునిశ్రేష్ఠ మదారాధనకర్మణి 45
స్వకర్మలోపసంత్రాస వ్యాకులీకృత చేతసాం
తవకర్మణ్యనూనాని సంతునిత్యం మదాజ్ఞయా 46
త్వద్వంశజానాం సర్వేషాం కాలేవై జాతకర్మణాం
నిషేకాది శ్మశానాంతాః క్రియామంత్ర సమన్వితాః 47

శ్రీసూత్రేచ నిషేకాద్యా స్సంస్కారా ఉపదిశ్యంతే విశేషాస్త్వస్యత్ర వేదితావ్యాః. 47. యజ్ఞాశ్చేతి సవిశేషణం పదం విపరిణమయ్య ప్రచక్షఇతి పూర్వేణాన్వయః, తథా ధర్మమితి విపరిణమయ్య ప్రథమాన్తేవాన్వయో వాయుక్తః. 48. వేదే గభీరార్థగర్భే తదర్థనిర్ణాయకే తత్త్వప్రకాశనపరప్రవృత్తౌ భగవద్ధ్యాన సర్వస్వ పరావతార శ్రీవిఖనోమునీంద్రప్రవర్తితే శ్రీసూత్రేచయో ధర్మ ఐకరూప్యేణ ప్రతిపాదితః నిర్ణీతిత్యర్థః. యద్వావేదఇతి శ్రీసూత్ర ఇత్యస్య విశేషణం శ్రీసూత్రస్య వేదవివరణరూపత్వం వక్తుమియముక్తిః ప్రవృత్తౌ నాత్రకార్యావిచారణా ఇతి అవిశంకిత ప్రామాణ్యస్య వేదే నిశ్చితత్వాదంశేవేద ఇతి దృష్టాంతోపి సంభవతీతి విశేషఊహ్యః. సర్వైస్సధర్మోఽనుష్ఠేయ ఇతి ధర్మసూత్ర స్యానుష్ఠేయత్వోక్తేః కల్పసూత్ర ప్రక్రియాభేదభాజామిత రేషాం ద్విజాతీనామపి శ్రీసూత్రమనురుధ్య స్వధర్మాచరణేఽనుగ్ర హాదర్శితః 49. ధర్మం వైష్ణవముత్తమ మిత్యుక్త ఉత్తమ వైష్ణవధర్మవిధాయక సూత్ర సంస్కృతత్వమాత్రేణైవ గర్భవైష్ణవజన్మనాం భగవదాజ్ఞాబలేనైవ కృత భగవల్లాంఛనా నాంచ మత్పుత్రాణాంనేతర సాధారణాని చిహ్నాని విధీయన్తే. ఉద్దిష్టతాదృశసాధారణాచిహ్నానిత్వవ్యేషాం విధీయన్తే. అధికారివైలక్షణ్యాత్. తద భిప్రాయగర్భితావెన పుత్రదానశబ్దౌ ప్రయుక్తౌ తయోరే వలక్షణముత్తరత్ర నిరుచ్యతే. 50.

గలవు. భగవన్నిర్వ్యాజ కరుణారస సేకముచే నీవంశమం దుద్భ వించిన సమస్త వైఖానసులకును నిషేకాది శ్మశానాంతములకు కర్మలన్నియు పూర్ణముగ సమంత్రకములై యున్నవి. ఈనిషేకాది శారీరకర్మలు పదునెని మిదియని పెద్దలు చెప్పుదురు. ఇట్లే యజ్ఞములు ౘిరువది రెండును ప్రతిపాద్యమానమగు పరమధర్మము వైష్ణమును అయియున్నది. 48. వేదము నందును వైఖానససూత్రమునందును యేధర్మ ముపపాదింప బడియున్నదో సమస్త జనులచే నాధర్మమాదరింప దగియున్నది. ఇందుప్రశ్నింపదగిన ప్రమేయ మెంతమాత్రమును లేదు. 49. నాయొక్క లాంఛనములచే నొప్పునట్టియు గర్భవైష్ణవు లగునట్టియు నాపుత్రులగు వైఖానసులకు తదితర సాధారణములగు (బాహ్యతప్తాంకనముచే గలిగిన) చిహ్నములు

అష్టాదశచకర్మాణి శారీరాణిప్రచక్షతే
యజ్ఞాశ్చ వింశతిర్హ్యేచ ధర్మం వైష్ణవముత్తమం 48
వేదే వైఖానసేసూత్రేయో ధర్మః పరికీర్తితః
సర్వైస్సధర్మోనుష్ఠేయో నాత్ర కార్యావిచారణా 49

తదేవ వివృణోతి వైఖానసా ఇతిఉక్తంచ స్పష్టం పృథఙ్ఞ చిహ్నాని చక్రాదీనామితి. గర్భఏవకృతలాంఛనస్య పూర్వముక్తేః. నగురురిత్యత్రాపి పృథక్ ఇతి సంబధ్యతె. వక్ష్యతేచ అహమేవగురుస్తేషాం గర్భవైష్ణవజన్మనా మిత్యుత్తరత్ర, కిమిదం గురురాహిత్యం గౌరవాధానం, గురుప్రకాశయేద్ధీమాన్, ఆచార్యవాన్ పురుషోవే, దేత్యాదిధర్మ విరోధాదితి నచవాచ్యం, తత్రపృథగితి విశేషితత్వాత్ భగవతఏవ గురుత్వానగతేః. భగవదాచార్యకత్వస్య వైలక్షణ్యం నకశ్చిదపనిహ్నోషతి. కించ గర్భస్థతాదశాయామేవ విజ్ఞాతుశ్శిశోర్వైష్ణవ త్వస్యవచనప్రాప్తేస్తా త్కాలికాచార్యాంతర వరణస్యశిశోస్తాత్త్వారణస్య తాదృశగురోశ్చ విసంవాదితత్వాచ్చ, గర్భా ద్విముక్తస్య వైష్ణవమాయామోహితస్య వినష్టపూర్వ జన్మవాస నా శెషస్య తత్తత్కాలావచ్ఛే దేవ తత్త త్కార్యాభివ్యక్తౌ నిమిత్తేషు మహాత్మను అచార్యగుర్వాది శబ్దవాచ్యేషు తచ్ఛబ్దస్య గౌణోవ్యవహార ఇతి కేచిదాహుః. తత్త్వానాపన్నోహితద్ధర్మం లభత, ఇతిన్యాయేన తస్య ప్రకాశ్యత్వాదీనా మవిరుద్ధత్వేనా ద్రియమాణత్వాత్. 51. వైఖానసానా మితి పంచపదాని పూర్వోక్తతేషామిత్యనేన సమానాధి కరణాని. 52. అస్తు గర్భవైష్ణవత్వరూపో దృష్టో ధర్మస్సంస్కార విశేషేణ సంక్రాన్త. కిమిదం చక్రాంకితత్వం దృష్టధర్మన్తథాగర్భస్థ శిశోస్సంక్రామ తీత్యాశంక్య పరిహరతి. మమవాక్యబలేనేతి కృతమల్లాంఛ నానామితి పూర్వత్రోక్తేస్సర్వశక్తి మతోభగవతః అయంచక్రాంకితోభవ, త్వితృకారకవాక్యస్య బలేనతె వైఖానసా శ్చక్రాంకితాభవంతి. తథా శిశోర్ఘనోత్తరక్షణ ముభయోర్బాహు మూలయోశ్శంఖ

అక్కరలేదు. మరియు నట్టి సాధారణ చిహ్నములు దాసజనులకే (గాని పుత్రుల కనర్హములు.) 50. (ఆపాదచూడమును వైష్ణవధర్మ విధాయకమగు శ్రీసూత్రముచే సంస్కరింప బడినంతట గర్భవైష్ణవత్వమును, భగవదాజ్ఞా బలముచే గర్భగతమగు శిశువునకు భగవత్కృత శంఖచక్రాది లాంఛనములును సంభవించు చున్నవని తాత్పర్యము.) వైఖానసులు నాకుమారులు గర్భ వైష్ణవముగల జన్మకలవారు. వారలకు గర్భవైష్ణవత్వ సిద్ధి సాధకములగు లాంఛనములు దక్క సార్థక్యముగ జననానంతరము చక్రాదులచే చిహ్నములు లేవు. నావాక్య బలముచే చక్రాంకితు లయినంత మాత్రముచే నాకంటె వేరగు గురువును వారలకు లేడు. నాయారాధనము కొరకై జననమంది నట్టియు శ్రౌతస్మార్త రూపమగు సకల కర్మలయందధి

కృతమల్లాంఛనానాంచ గర్భవైష్ణవ జన్మనాం
మత్పుత్రాణాం నచిహ్నాని దాసా శ్చిహ్నసమన్వితాః. 50

వైఖానసా మమసుతా గర్భవైష్ణవజాతకాః
తేషాంపృథఙ్న చిహ్నాని చక్రాదీనాం గురుర్నహి. 51

చక్రాంకనస్య అభివ్యక్తిరపి సాక్షాత్ప్ర తాకైశ్చిదాచార్యై రే కాంతిభిరుదా హ్రియతే యద్వా చక్రాంకితా ఇతి చక్రాంకితై స్వధర్మాణి త్యర్థః. కర్మఫలదాతృత్వస్య భగవదేకాధీనత్వాద్వినైవ చక్రాంకణం తత్కర్మఫలస్య భగవత్సంకల్ప మాత్రేణ సిద్ధిసామంజస్యాత్. వాక్యబలాదితి పదస్వారస్యాచ్చ. 52. సాలగ్రామే ష్వితి గర్భే ఉత్పత్తావేవ వైఖానసానాం శిశూనాం గర్భే గర్భస్థతా దశాయామెవేత్యు భయత్ర గర్భశబ్దస్య నైజాత్యేనాన్వయః, ఔచిత్యాత్. తేన సాలగ్రా మేషు సర్వదాచక్రలాంఛనస్య వ్యక్తం ప్రతీతే స్తర్వృత్త్యాయా వైఖానసేష్వదర్శనేన దృష్టాంతదార్ష్టాన్ తికయోర్వైరూప్యమితి శంకమానః పరాస్యతె, సాలగ్రామసాదృశ్యేన వైఖానసానాం నిరంతరనిర్వ్యాజ భగవత్సాన్నిధ్యం పావిత్ర్యంచ ప్రతీయత ఇత్యార్యవ్యదేతత్. 534. గర్భచక్ర ఇత్యాదయో బహువ్రీహి సమాసాంతాః, న్యాసే చక్రఇతి న్యాసచక్రమాత్రధారీత్యర్థః, ఉక్తం గర్భచక్రం వక్ష్యతేచాన్యేనచ తేషాం వైఖానసానాం గర్భచక్రధారణామపి చక్రాంకణత్వావిశేషాద్బాహ్యతాప మతిశయుధాయ కమపి స్యాదితి వాచ్యం. బ్రహ్మస్త్రన్యాయేన వచనాచ్చ గర్భచక్రాంకితానాం బాహ్యంకనస్య నిషిద్ధత్వాత్, పక్వానాం ఫలానాం పునఃపాకఇవభవతీ, తి శ్రీమచ్చంద్రికాకారా అప్యాహుః, న్యాసచక్రం

కారులైనట్టియు నా ప్రసాదముచే ఏకాయనము గలిగినట్టియు సమస్తమగు వైఖానస జనమునకునిది నియతమై యున్నది. 52. నావాక్య బలముచేతనే అనగా బాహ్యతప్తాంకనము లేక నే వారలు చక్రాంకితు లగుచున్నారు. ఇందులకు సాలగ్రామము దృష్టాంతము, సాలగ్రామము లన్నిటికిని ఉత్పత్తియందే చక్రధారణ మగుచున్నది. ఇట్లేవైఖానసులకును గర్భమందే చక్రధారణము గర్భమునందే చక్రాంకణమును ధరించిన వాడుత్తముడు. (మంత్ర పూర్వకముగ) న్యాసచక్రమును (మాత్రము) ధరించినవాడు మధ్యముడు. బాహ్యచక్రమును ధరించువాడధముడు. చక్రహీనుడధమా ధముడని పెద్దలు చెప్పుచున్నారు. (ఇదియొక మతము) 54 గర్భమందష్టమ మాసమున వైఖానస సూత్రోక్తముగ విష్ణుబలికర్మ నాచరింపవలయును. ఆ అగ్నియందు తప్తము చేయబడిన శంఖ చక్రములచే భగవ న్నివేదితమగు పాయసమును మంత్రపూర్వకముగ నంకము చేయవలయును. ఆయంకనము

వైఖానసానాం సర్వేషాం మదర్చా హేతుజన్మనాం
శ్రౌతస్మార్తక్రియార్హాణాం మత్రసాదైకజీవినాం. 52

మమవాక్యబలేనైవ తేవై చక్రాంకితామతాః
సాలగ్రామేషు సర్వేషు గర్భేచక్రస్య ధారణం. 53

వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భే చక్రస్యధారణం.

పర మభినందితత్వా త్తద్విషయే తావదయంవ్యాయోపక్రమత ఇతి విస్తరస్త్వన్యత్ర ద్రష్టవ్యః. గర్భచక్రమేవ పునర్విశిష్టిగర్భే మాసేతి. విష్ణుబలౌతావద్ధోమ ఉక్తః, హవిః భగవన్నివేదితం పాయసం, చక్రణేతి శంఖస్యాప్యుపలక్షణం, తన్మంత్రేణ శంఖచక్ర మంత్రాభ్యాం. 56. యోవైఖానసేవ సూత్రేణేత్థం సంస్కృతస్యోయం గర్భవైష్ణవస్సంపద్యతె. 564. యది ప్రసూయేతాకృతవిష్ణుబలిసంస్కారావధూ స్తత్రకర్తవ్యమాహ జాతె పుత్ర ఇతి, కేషుభితోకేష్విద్ధంహి పాఠభేదః పరిదృశ్యతె జాతేపుత్రేపితా మాతా హోమం కుర్యాద్యధావిధి తేవాగ్నినైవతప్తేన చక్రేణైవాంకయేద్భుజాఇతి వస్తుతస్త్వయమేవపాకో మనోరమో భాతి గర్భచక్రస్య ప్రస్తావే ప్రయోగవైచిత్ర్యోపన్యాసస్యానపేక్షితత్వాద్వస్తుకధనఏవ తాత్పర్యస్య వక్తుముచితత్వాచ్చ వహిఃప్రాయశ్చిత్తాది కథనం వస్తుకథనాంతర్భావి శ్లోకస్యాస్యాయమర్థః, గర్భచక్రాంకణ ప్రకారముపన్యస్య బాహ్యచక్రాంకణనిమిత్త ప్రకారాద్యాహ జాతేపుత్ర ఇతి జాత ఇతి జననానంతరం యధాయోగ్య మనిలంబేవ తేషాం సంస్కారోవిధీయతే, కుర్యాదిత్యంతర్భావితణి జంతంపదం పితామాతా చాచార్యేణ పుత్రార్థం హోమం కారయేత్. జాతేపుత్ర ఇత్యవైనైకవాక్యేకృతె యదాకదావాప్యయమిమ మేవార్థంప్రసూతె, సర్వేషాం మర్థాద్వైఖానసేతరేషాం జననాంతర ముత్తరక్షణఏవ మాతాపితరావాచార్యముఖేన పుత్రస్య బాహ్యచక్రాంకణే ప్రయోజకౌపుత్రేజిజ్ఞాసా స్వయమేవాసౌ ప్రవర్తతఇతి వివేకః

ప్రకారము వైఖానస సూత్రముచే సంస్కృతుడైనవాడు పై జెప్పబడిన ఉత్తముడును గర్భ చక్రధారియు నగుచున్నాడు. 56. యే కారణము చేతనైనను విష్ణు బలికర్మ చేయబడకుండగనే ఒకానొక గర్భిణి శిశువును ప్రసవించినచో జననానం తరమే తండ్రి విష్ణుబలి సంస్కారమును జేసి ఆయగ్నియందు తప్తము చేయబడిన శంఖచక్రములచే పూర్వోక్తమగు పాయసము నంకనముచేసి ఆపాయసము నిపుడు వధువునకు మారుగ శిశువుచే భుజింప చేయవలెను. మరియు పాఠాంతరముచే నింకొక యోజనచేయబడినది. చక్రత్రైవిధ్యమున గర్భచక్రము నుపన్యసించిన వెనుక న్యాసచక్రము స్వతంత్ర ప్రవృత్తిగలది గామింజేసి తప్తచక్రము నుపన్యసించుచున్నామనియు ఈతప్తచక్రము పూర్వోదా హృతములైనట్టియు వక్ష్యమాణములైనట్టియు ప్రమాణ వచనములచే వైఖానసులకు నిషిద్ధమగుటచేత వైఖానసే

ఉత్తమోగర్భచక్రశ్చ మధ్యమోన్యాసచక్రకః
అథమోబాహ్యచక్రశ్చ చక్రహీనోధమాధమః 54

గర్భేమాస్యష్టమే విష్ణుబలిం కుర్యాద్యథావిధి
తేనాగ్నినైవతప్తేన చక్రేణైవాంకయేద్ధవిః 55

తద్ధవిఃప్రాశయేత్పత్నీం తన్మంత్రేణైవచాత్వరః
వైఖానసేనసూత్రేణ యస్యోఽయం గర్భవైష్ణవః 56

జాతే పుత్రేపితా విష్ణుబలిం కుర్యాద్యథావిధి
తేనాగ్నితప్తచక్రాంక హవిషా ప్రాశయేచ్ఛిశుం 57

కాలోత్రనప్రతీక్ష్య ఇతి జాత ఇత్యుక్తం. 58. ఇత్థం విభక్తధర్మణోశ్శాఖావతోః కేనాపిహేతునా సాంకర్య మనార్యమితి వక్ష్యమాణ స్తత్రసాధారణీం స్మృతి ముదాహారతి స్వశాఖమితి అన్యతప్త చక్రాంకణ ప్రయోగస్య విధేశ్చ శ్రీవైఖానస శాస్త్రప్రతిపాదితత్వేపి తత్సూత్రిష్వ విహితత్వా ద్విశేషేణ నిషిద్ధత్వాచ్చ అత్రశాఖా శబ్దస్య తద్విహిత ధర్మోఽర్థస్స్వీకార్యః సవిజ్ఞేయ ఇతి తచ్ఛబ్దాశ్యశ్శబ్దః క్రియాపదంచ సామర్థ్యాత్సిధ్యతః 59. అజ్ఞానమ ప్రతిపత్తినిప్రతివత్త్యవ్యధా ప్రతిపత్తయః, అర్థలోభో విషయ లోలుపతా మోహో భ్రమవిప్రలంభాది పరపీడనం పరహింసా పరేషాంపీడనం ఏభ్యోపినిమిత్తేభ్యోయస్య వైఖానసస్యనిషిద్ధాతప్తముద్రాభవేత్తస్య ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే శాస్త్రకారైరిత్యర్థః, బుద్ధిపూర్వక పాపాచరణస్య నిష్కృతేః

తరులకు విధింపబడినదనియు చెప్పుటకై జాతేపుత్రేయని యారంభింప బడినది. పుత్రుని జననాంతరమందు మాతాపితరులు ఆచార్యముఖమున పుత్రుని శంఖచక్రాంకణమునకై హోమమును చేయించి ఆయగ్నియందు తప్తము చేయబడిన శంఖచక్రములచే శిశువునకు పాయసముద్వారా శంఖచక్రాంకణము చేయవలయును. దీనికి కాలాపేక్షలేదు. 58 తనస్వ శాఖను పరిత్యజించి యన్యశాఖానుసారముగ ధర్మసాంకర్యము నాచిరించు వాడు శాఖారండుడను పేర నొప్పువాడై సర్వకర్మ బహిష్కృతుడగు చున్నాడు. 59. అజ్ఞానము చేతగాని అర్థలోభముచేతగాని మోహము చేత గాని పరులవలన పీడింపబడిగాని పరులను పీడించునుద్దేశ్యము చేతగాని యేవైఖానసునకు తప్తముద్ర విధింప బడుచున్నదో ధర్మశాస్త్రములచే నట్టివానికి ప్రాయశ్చిత్తము నిర్ణయింపబడియున్నది. వైఖానససూత్ర

యదాకదావాపిభవేత్సర్వేషామపి సూత్రాణాం 58
స్వశాఖాం సంపరిత్యజ్య పరశాఖాను సారతః
శాఖారండస్సవిజ్ఞేయ స్సర్వకర్మ బహిష్కృతః 59

అజ్ఞానా దర్థలోభాద్వా మోహాద్వా పరపీడనాత్
తప్తముద్రాభవేద్యస్య ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే 60
శ్రీవైఖానససూత్రస్థ స్తప్తముద్రోభవేద్యది
ఆలయం నవిశేత్పశ్చాత్పూజనం నైవకారయేత్ 61

సర్వేషాం విష్ణుభక్తానాం తప్తముద్రా విధిక్రమం
వైఖానసేన కర్తవ్యం సర్వేషా మన్యసూత్రిణాం 62

శ్రీవైఖానసహస్తేన తప్తచక్రాంకితో యది
త్రిసప్తకులముద్ధృత్య నరోవిష్ణుపురం వ్రజేత్. 63

వైఖానసస్య హస్తేన శంఖచక్రాంకితో యది
పాపైరేవ విశుద్ధాత్మా కల్పకోటి శతోద్భవైః 64

వైఖానస కరేణైవ శంఖచక్రాంకితో యది
మోచయిత్వాతు పాపేభ్యశ్చతుర్వర్గం దదామ్యహం 65

స్వాధ్యాయా భ్యసనేనిత్యం యత్ఫలం లభతేనరః
తత్ఫలం సమవాప్నోతి వైఖానసకరేణచ 66

కుత్రాప్యనుక్తత్వా ద్బుద్ధి పూర్వకం తాదృశ చక్రాంకణ మనుసందధానానాం దుర్భరాగతిః కైముతిక సిద్ధః ఏతేనా జ్ఞానాదిభిః కృతస్య కర్మణఃప్రాయశ్చిత్తాపర్హతా కుత్రాపిదృశ్యత ఇతి తద్వ్యతిరిక్తా నామ పాస్మత్వం వివదమానాః పరాస్తాః ప్రాయశ్చి త్తయత్వేపి కర్మాపర్హత్వ మాహ శ్రీవైఖానససూత్రస్థ ఇతి కాయేదితి స్వార్థేచ్. పూర్వమేవ సమాసేనోక్తంతప్తముద్రా విధిం విశినష్టిసర్వేషామితి. తప్తముద్రా విధిక్రమఇతి తప్తముద్రావిధి రుపక్రమ్యత ఇత్యర్థః.

శాస్త్రసముదాచారుడు తప్తముద్రాం కితుడైనచో నట్టివాడు భగవదాల యములో ప్రవేశించి దేవుని పూజావిధుల నిర్వర్తింప ననర్హుడగుచున్నాడు.

61. ఆవల విష్ణుభక్తులందరకును వైఖానసుల వలన చేయబడిన తగిన తప్తముద్రావిధి యుపదేశింపబడుచున్నది. ఇతర సూత్రానువర్తులంద

అంకిత శ్శంఖచక్రాభ్యామత్ర వైఖానసేతరః
త్వదాజ్ఞయైవభృగ్వాద్యా నారాయణ పరాయణాః 67
వదంతీ పరమంధర్మం వైష్ణవం శ్రుతిసమ్మతం
తద్ధర్మనిరతాయేతు తేవై భాగవతాస్మృతాః 68
మత్కర్మకారిణాం తేషాం కర్మలోపాకులాత్మనాం
త్రిస్రఃకోట్యఋషిశ్రేష్టాః కర్మకుర్వంతిమే సదా. 69

అద్యేషాం సర్వప్రమాణం వైఖానసేన తప్తచక్రాంకణం కర్తవ్యమితి. 62. 68. కృతమల్లాంఛనాదామితి షష్ఠ్యంతే నాయంమత్కర్మకారణామితి సామానాధికరణ్యేన విశేష్యతె. మేమత్సంబంధి భవదీయైర్భవతాచ నిర్వాహ్యంనిత్యంకర్మ త్రిస్రఃకోట్యఋషిశ్రేష్టాః కుర్వంతి, కర్మతాస్తైతుత్వత్సమాః ఇత్యపి పాఠః 69 వైఖానసానేవవిశినష్టిజ్ఞాత్వేతి. 70. కృతాధీకారిణః కృతంబధన ఇతిచ బహువ్రీహౌ స్వార్థణిస్యంతౌ శబ్దౌ. 71. 73. భగవతత్వే ప్రాకృతత్వేచ శ్రౌతసిద్ధం హేతుమాహ యేనఖా ఇతి యేऽనఖా ఇతి య ఇంద్రియాపరాధీనా ఇత్యర్థః. వర్ణవ్యత్యయేన యేऽనఘాః

రుకును వైఖానసునిచే తప్తముద్రాంకనము చేయతగినది. 62. శ్రీవైఖానసుని హస్తముచే శంఖచక్రాంకణము చేయబడినవాడు (ఐహిక భోగాంతము నందు) తనతో నిరువదియొక్క తరములవారి నుద్ధరించి విష్ణు సాయుజ్యమును (వారలతో కూడి) పొందుచున్నారు. 63. వైఖానసునిచే శంఖ చక్రాంకణము పొందువాడు కల్పకోటి శతములనుండి యను వర్తింపు చున్న సమస్తపాతకముల నుండియు విముక్తుడై పరిశుద్ధాత్ముడై విష్ణు సాయుజ్యము నందుచున్నాడు. 64. వైఖానసుని హస్తముచే శంఖచక్రాం కితుడగు నెడల నట్టి వానిని సమస్తపాపములనుండియు విముక్తునిజేసి నేను చతుర్వర్గ ఫలముల నిచ్చుచున్నాను. 65. నిత్యస్వాధ్యాయా ధ్యయనము వలనను బ్రాహ్మణుడెట్టి ఫలమునందుచున్నాడో వైఖానసునిచే శంఖ చక్రాంకణము చేయబడిన వైఖానసేతరు డట్టి ఫలమందుచున్నాడు. 66. నీయొక్కయాజ్ఞను పొందినవారలై శ్రుతిహృదయజ్ఞులును నారాయణ పరాయణులు నగు భృగ్వాదు లుత్తమమగు వైష్ణవధర్మమును శాస్త్ర రూపముగ శాసింపబోవుచున్నారు. 67. అట్టి ధర్మమునందు నిరతులగు

జ్ఞాత్వాయజూంషి సాంగాని మన్మతాస్సర్వఏవతే
మన్మంత్రకల్పజాతాని మత్పురాణాన్యనుక్రమాత్ 70

అధీత్య సర్వకర్మాణి కుర్వంతస్తే మదర్చనం
కృతాధికారిణస్తేతు కృతసంబంధినో మయి 71

మత్ప్రసాదభుజస్సామ్యా అతిప్రియతమామమ
షట్కర్మనిరతాస్తేవై సాత్త్వికాహార తత్పరాః 72

వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాది క్రియాన్వితాః
భవంతి భావితాత్మానో మత్కర్మకరణక్షమాః 73

తస్మాద్భాగవతశ్రేష్ఠా భవ్యంత్యప్రాకృతాభువి
సర్వధా యేనఖాస్తే వైఖానసా ' ఇతివేదతః 74

యేపాపరహితా ఇతి వైఖానస లక్షణశిక్షణం నైగమికం వాక్యం బహుభిః ప్రకారై రుపవర్ణిత మాచార్యచరణై రస్మాదేవవచనాదిత్యస్యార్థస్యాధునికైః కైశ్చి దనుక్తత్వాన్న ప్రమాణపథ మధిరోహతీతి ప్రలపంతో నిరస్తాస్తే 74. 75, అనేనోత్తరేణ పరితుష్టస్య మహర్షేస్సంశ యాంతరం ప్రశ్నరూపేణాహ భగవన్నితి. దేవ బ్రాహ్మణ ద్రవ్యానుభవస్య సామాన్యతో నిషిద్ధత్వాత్స్వకీ యానం తంవిహాయ జీవికాంతరా భావాదనం భవాచ్చ సంశయః, 76. 77. భగవద్ద్రవ్యానుభవప్రస్తావే ప్రసక్తేతత్ర తత్ప్రకారభేదానాహ దేవలకస్వరూప కథనముఖేన సర్వే షామిత్యాదీనా సర్వేషామపి ద్విజాతీనాం మధ్యే యధాధికారం దేవలకత్రయముచ్యతె. సంబ ధ్యతె. 78. 83. సాలగ్రామాశ్చ విఖనాః పునసంస్కారవర్జితా, అర్చాచ్చక్రసంస్కార వర్జితావితి

వారలు భాగవతులని చెప్పబడుచున్నారు. 68. నాయొక్క యారాధనాది కర్మలయందు నియుక్తులగుటచే తమ నిత్యకర్మాదులు లోపించునని వ్యాకులపడునట్టి నీవారలకు (వైఖానసులకు) నాయాజ్ఞను వహించిన మూడు కోట్లు దేవతలు వారలకర్మలను పూర్తిజేయు చున్నారు. 69. సాంగములను యజుస్సుల నధ్యయనము జేసి వారలందరును నాయను చరులగు చున్నారు. నాయొక్క మంత్రకల్ప జాతములను నాయొక్క పురాణములను పారంపర్యముగ నేకాంత మనస్కులై యధ్యయనము జేసి సర్వములగు శ్రౌతస్మార్త కర్మలను నాయారాధనమును చేయువారలగు చున్నారు. సమస్తవైదిక కార్యములయందును ముఖ్యాధికారులై నాయందు

తస్మాద్వైఖానసాశ్శుద్ధా సర్వకర్మసుపూజితాః
తతఃప్రాహ మునిశ్రేష్ఠ స్తమేవం వాదినంమునిం 75

శ్రీవిఖనాః. భగవంస్త్వత్ప్రసాదేన కర్మసాంగం యథోదితం
సర్వేషాం మత్కులీనానాం భవత్యేవ నసంశయః 76

తవాను జీవనేచైవ త్వద్ద్రవ్యానుభవాదపి
ఉత్పత్స్యతే దోషఇతి భృశం చింతాకులోస్మ్యహం 77

అథోవాచహృషీకేశ ఇత్యుక్తోముని నత్తమం
సర్వేషాంచ ద్విజాతీనాం దేవలత్వం త్రిధోదితం 78

కల్పదేవలకాఃకేచి త్కర్మదేవలకాః పరే
శుద్ధదేవలకాహకేచి త్రిధాదేవలకాస్మృతాః 79

భుక్త్యర్థం వా యశోర్థంవా ఆలయార్చాం కరోతియః
సవై దేవలకోనామ కర్మదేవలక స్స్మృతః 80

ఆచార్యేణాగమాంత్సర్వా నశ్రుత్వాయత్రచార్చయేత్
అదీక్షితస్స్వయంతంత్రం వత్సరత్రయపూజకః 81

సవై దేవలకోనామ కర్మదేవలక స్స్మృతః
గ్రామే పరగృహేవాపి యఃకుర్యాద్దేవపూజనం 82

శుద్ధదేవలకోనామ సర్వకర్మ బహిష్కృతః
వైఖానసానాం తద్దోషో నాస్తిమత్కృత జన్మనాం 83

సాలగ్రామాశ్చ విఖనాః పునస్సంస్కార వర్జితా
మద్ద్రవ్యం హవ్యకవ్యార్థం దానేఽభ్యాగతపూజనే. 84

ముఖ్యమేవాస్తు భవతాం సదామత్కర్మకుర్వతాం

చేయువారలగుచున్నారు. నమస్తవైదిక కార్యములయందును ముఖ్యాధికారులై నాయందు నిత్య సంబంధము గలవారలగుచున్నారు. 71. వారలు నాప్రసాదమునకు పాత్రులు గావున నాకత్యంత ప్రియులును, షట్కర్మ నిరతులును, సాత్వికాహార తత్ప రులును అగుచున్నారు. 72. వైఖానస

కిమేభి ర్బహుభిర్వాక్యై రస్యత్తేకథయామ్యహం 85
మదీయధనభోగేన మత్క్రియాలోపతస్తవ

మచ్ఛరీరతయాసత్య మపచారో నవిద్యతే 86
మద్ద్రవ్యం క్షేత్రబింబాదీ న్యాలయాని యధాపది

విక్రీణనాదికార్యేషు నాస్తిదోషోమదాజ్ఞయా. 87

గమ్యతె పునరితి విశేష్యతె. 83. 85. దేవద్రవ్యానుభవేసత్యపి తేషామదోషే హేతుమాహమ చ్ఛరీరతయేతి. 86. 88. అస్మిన్నధ్యాయే శుకనారద సంవాదో భగవతస్సృష్టి సంకల్పశ్శౄతు రాననోత్పత్తిః విఖనసోత్పత్తిః బ్రహ్మనారాయణసంవాదో విఖనో నారాయణ సంవాదశ్చ క్రాంకణత్రైవిధ్యం గర్భచక్రాంకణ సామాన్యప్రయోగ స్తప్తచక్రాంకణమహిమా తద్భేదోదేవలక త్రైవిధ్యమితి సమాహృత్య వైఖానసమహిమానువర్ణనం ప్రతిపాదితం కించాయమధ్యాయ

సూత్రముచే నిషేకాది క్రియలను (సంస్కారములను పొందిన వారలును నాపరిచర్య కృత్యముల యందు దక్షులునై వీరలు భావితాత్మలగు చున్నారు. 73. ఈ కారణములచే వీరల ప్రాకృతులు (అసాధారణులు)ను భాగవత శ్రేష్టులును అగుచున్నారు. జితేంద్రియులును పాపరహితులును అగుటయే వైఖానసులకు 'లక్షణము'యే నఖాః తేవైఖానసాః' అను శ్రుతి వాక్యముచే వైఖానసులు పరమ పవిత్రులును సర్వకర్మలయందు పూజింప దగినవారలును అగుచున్నారు. ఇట్లు చెప్పునట్టి శ్రీమహావిష్ణుని గూర్చి మహర్షిపుంగవుడగు విఖనసుడిట్లు తనకు గల్గిన యొక సంశయమును వినుపించెను. ఓ దేవా! నీప్రసాదము వలన నీవలన విధింప బడిన సాంగములగు సకలకర్మలును నావంశజుల కట్లేనియమిత ములుగ నుండుగాక 76. మరియు నాకింకొక సంశయ ముదయించు చున్నది. నిన్నే జీవనముగా గలిగి యుండుటచేతను సతతమును నీ ద్రవ్యమునే భుజించుట చేతను ప్రాయికముగ జనసామాన్యమునకు ధర్మశాస్త్రముచే విహితమగు దేవద్రవ్యానుభవ దోషము వీరలను గూడ బాధించు నేమోయని నాకు మిక్కిలి సంశయమగుచున్నది. 77. ఇట్లు చెప్పబడిన భగవానుడును ముని పుంగవులు గూర్చి యిట్లని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. సమస్తమగు ద్విజన్మల మధ్యమ దేవలకులు మూడు విధములుగ చెప్పబడుచున్నారు. 78.

తస్మాత్త్వమప్య భీతస్సన్మమ కర్మధురం వహ
ఇతి తద్వచనంశ్రుత్వా తదాజ్ఞాం శిరసావహన్ 88

ఈషత్పా ఠభేదేన శ్రీసంజీవ యాజివిరచితే శ్రీవైఖానస సూత్రవివరణే విఖనసోత్పత్తి ప్రస్తావే శ్రీవైఖాన సీయ భృగుప్రోక్తానందసంహితాస్థత్వేన సంగృహీతః

వీరలలో కొందరు కల్ప దేవలకులు, కొందరు కర్మదేవలకులు, మరికొందరు శుద్ధ దేవలకులు అనియు దేవలకులు మూడు తెరంగులుగ జెప్పబడుచున్నారు. 78. భుక్తికొరకుగాని యశస్సు కొరకు గాని యెవ్వడు తనకు విహితముగాని ఆలయార్చనము చేయునో అతడు కల్పదేవలకుడనవొప్పునాతడు సర్వకర్మ బహిష్కృతుడగుచున్నాడు. 80. ఆచార్యముఖమున నాగమములను సరహస్యము నుపదేశమునందక యదీక్షితుడై మూడుసంవత్సరముల కాల మెవ్వడు పైజెప్పిన విధమగు నర్చనమును జేయుచున్నాడో అతడు కర్మదేవల కుడని చెప్పబడుచున్నాడు. 81. ఇట్లే గ్రామాలయ మందలి యప్రతిష్ఠత బింబార్చనము గాని పర గృహమందు గృహార్చనమునుగాని (అయాజ్యయాజియై) యెవ్వడర్చనము చేయుచున్నాడో అతడు శుద్ధదేవలకుడును పేరనొప్పును. అతడును పైవారి వలెనే సర్వకర్మ బహిష్కృతుడగుచున్నాడు. కావున నాకార్యములను నిర్వర్తించుటకై యుద్దేశింపబడి నాద్రవ్యాను భవమునకే జననము నందుటచే వైఖానసులకు మాత్రము పై జెప్పబడిన దేవలక దోషగంధము గూడ గలుగదు. 83. సాలగ్రామము వలెనే విఖనసునందును భగవంతుని నిత్యసాన్నిధ్యము ప్రతీనియతమై యుండుటంజేసి తమ పావిత్ర్య తకు జననాంతర మీరెండును ప్రత్యేక సంస్కారము నపేక్షించు వారలు గారు. ఆ ద్రవ్యమును యధేచ్ఛముగ హవ్యకవ్యముల యందును దానము అతిధ్య భ్యాగత పూజనమునందును వారలు ముఖ్యముగ నుపయోగించికొననర్హులు వారలు కర్మలయందే సమర్పింపబడిన జన్మము గలవారలు. పునరుక్తము లగు వేయిమాటలు వలన నేమియు ప్రయోజనము గాదు. కావున సార భూతమగునొక వాక్యమునే చెప్పదలచితిని. 85. నాద్రవ్యమును ననుభవించు ట చేతగాని నాకైంకర్యముల యందు బద్ధులయి కర్మజేయుటచేత వారలు నాశరీరమగుటచే అపచారమెంత మాత్రముగాని కలుగ జాలదని

విఖనాఘనహర్షేణ శాస్త్రం కర్తుం ప్రచక్రమే 88
ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్ద సంహి
తాయాం (వైఖానసమహిమానువర్ణనంనామ)
చతుర్థోఽధ్యాయః

నహ్యస్మాకముపలబ్ధాసు భృగుప్రోక్తా సుసంహితాస్వానంద సంహితేతి దృశ్యత ఇత్యత్ర తద్గ్రంధపాఠముపస్కర్తుం సరోచతే అహత్యశ్లోకానాం సంఖ్యానార్థాష్టాశీతిః.

యేవిధమగు సంశయమును భయమును జెందక వానిర్దేశమును శిరసావహించి నాకైంకర్య భారమును వహింపుము అను నీవిధమగు భగవానుని యాజ్ఞను మహా ప్రసాదముగ నంగీకరించి విఖనసుడును మిక్కిలి హర్షాన్వితుడై శ్రీవైఖానస శ్రీశాస్త్ర ప్రణయనము జేయ నారంభించెను.

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానస శాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానంద సంహిత యందు భగవానుని సృష్టి సంకల్పము బ్రహ్మోత్పత్తి విఖనసోత్పత్తి సృష్టిక్రమము చక్రాంకణత్రైవిధ్యము గర్భచక్రాంకణ ప్రశస్తదేవలకత్రైవిధ్యమునను నీ మొదలగు విశేషములతో గూడిన శ్రీవైఖానస మహిమాను వర్ణనమను నాల్గవ యధ్యాయము.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీ మద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథ పంచమోऽధ్యాయః

వైఖానస పూజానిషేధ విస్తరః

శుక భాగవతశ్రేష్ఠ శ్రుణుగుహ్యం సనాతనం
ఇతివృత్తం పురావృత్తముత్తమం చోళమండలే 1

పురావైఖానసోడింభః స్తన్యపాయీతు నిర్వచాః
ఆసీత్సహాయవాన్మాత్రా యాతేచ జనకేదివం 2

పూర్వస్మి న్నధ్యాయే తావ ద్వైఖానసానాం నిరంతర భగవద్రవ్యానుజీవిత్వేపి దేవలకత్వ దోషమపవా ర్యాస్మిన్నధ్యాయే తమేవ దేవలకత్వాభావం పురావృత్తయా కయా చిదాఖ్యాయిక యాద్రఢయతి శుకేతి, గుహ్యమిదం సనాతనముత్తమం పురా పూర్వస్మిన్కాలే చోళమండలే వృత్తం ప్రవృత్తమితి వృత్తం శ్రుణ్వితి సంబంధః. 1. చోళమండలే కస్యాంచిత్పుర్యాం పిత్రా వియుక్తో మాత్రాపోషితః కోపి వైఖానసో డింభస్సమువాస తత్రచ

భాగవత శ్రేష్టుడగు నోశుకయోగీంద్రా! గుహ్యమగునట్టియు సనాతనమగు నట్టియు పూర్వకాలమున నొకానొకప్పుడు చోళమండలమున ప్రత్యక్షముగ జరిగినట్టియు నుత్తమమగు నీచరిత్రమును సావధానుడవై యాకర్ణింపుము. 1. చోళమండలమునకు రాజధానియగు నొకానొక నగరమందొక వైఖానస బాలుడుండెను. అతడప్పటి కింకను స్తన్యపానము చేయదగిన వయసు గలవాడై యుండెను. లౌకికములగు ప్రసంగముల జేయుట కింక నాతడు శక్తిచాలనివాడై గూడనుండెను. తన తండ్రి బాల్యముననే దివి కేగినందున నాతడు తన తల్లిచే పోషింపబడుచు నానగరమున నివసించి యుండ నచ్చట ననేకులగు ధర్మద్రోహులగు దేవలకులను వారలు ప్రబలియుండిరి. 'పారంపర్యప్రాప్తమగు భగవద్యజనమునుండి తదధికారి' యని తన శిశువు నుద్దేశించి తమ కొరకయి చెప్పబడు నావైఖానస శిశువు జననిమాటలను

ఉవాస సశిశుః పుర్యాం కుత్రచిత్తత్ర చావర్ణ
దేవలాబహవ స్తంతు మాత్రాజ్ఞాపిత పూజకం 3
శ్రుత్వాచాసహమానాస్తే శిశుమాచిక్షపు స్తథా
శ్రుత్వాచ తత్పురాధీశ స్సంవాదం వి స్తరాదిమం. 4
వివేకశూన్యో దుర్మేధా దేవలేభ్యో దదౌహరిం
తతస్సభగవాన్విష్ణు స్సంచుకోప మహాన్ప్రభుః 5
స్వప్నేతం జ్ఞాపయామాస రాజానం మమపూజనే
నాధికారో దేవలానాం తూష్ణీం త్రైస్థీయతామితి. 6

పుర్యాం దేవలాశ్చ బహిర్హోऽవసన్నితి. భావః. 2. కి మేతే దేవలా దేవద్రవ్యాను భోక్తార ఉత దేవద్రవ్యాను బుభుక్షవఇతి విచార్యమాణే నాద్యః తేషాం తద్ద్రవ్యానుభవస్యపూర్వం తేషాం తత్సంబంధానవగతే ర సంభవాదను క్తేశ్చ. నద్వితీయ సన్నద్ధస్య సిద్ధత్వాయోగాత్, కిం త్వేతే దేవలా ధర్మద్రుహిః, దివ్ క్రీడాదిష్వితి ధాతో ర్నిష్పన్నోయం దేవశబ్ద శ్శాస్త్రోక్త వ్యవహారమార్గార్థకో జ్ఞానార్థకోవా సంపద్యతే దేవం శాస్త్రోక్త వ్యవహారమార్గం జ్ఞానంవాలయతి లాయయతి వానాశయతీత్యర్థే నిష్పన్నోऽయం దేవలశద్దోऽనధికారేణ మాహ శాస్త్రమేవతత్ర వ్యవస్థావయ త్యధికారిణా మనధికారిణాం చ లక్షణం యథా, వైఖానసకులే జాతః పంచ రాత్రేణ దీక్షితః, నదీక్షితో నజాతోపి లోభా న్మోహాన్మదర్చనం కుర్యాచ్చేత్తు విశేషేణ భవే ద్దేవలకశ్చసః అవైఖానస విప్రోయః పూజయే దాలయేహరిం సవై దేవలకోనామ సర్వకర్మ బహిష్కృతః అస్యార్థః జననానంతరం సంస్కారాంతర నిరపేక్షయా జాతమాత్ర ఏవ వైఖానస స్తథా జననానంతరం కాలనియతిమవేక్ష్య పంచరాత్రశాస్త్రేణ పంచ సంస్కార దీక్షాం ప్రాప్య వైఖానసేతరోపి భగవదర్చనాధికారీ భవతి.

వినినట్టి యాదేవలులందరును అసూయాపరులై ప్రత్యక్షముగ నేమియు ననజాలక 'యొకవేళ నీశిశువు బాల్యము గడచిన వెనుక భగవత్పూజ కధికారి కావచ్చును గాని ప్రస్తుత మీతడు జ్ఞానము చాలని శిశువగుటచే యనధికారియేయని యాశిశువు నాక్షేపించుచువచ్చిరి. ఇట్లు జరుగుచున్న యావివాదమును నగరమందలి జనప్రవాదముగ వినినట్టి ఆపురపాలకుడగు ప్రభువును వివేకశూన్యుడును దుర్మేధసుడును అయి యా యాలయపూజను దేవలకులకే విడచినవాడాయెను. 4. అప్పుడా ప్రభుని దుర్ణయమునుగూర్చి భగవానుడగు విష్ణువు కుపితుడై ఓరాజా నన్ను పూజించుటకు దేవలకుల కధికారములేదు. కావున వారలను నీవు బహిష్కరించవలయును అని స్వప్నమందు సన్నిహితుడై యాజ్ఞాపించెను. 6. పై ప్రకారము భగవానుడగు

ఇత్యుక్తో హరిణాస్వప్నే మన్యమాన స్తృణాయతాం
అజ్ఞాపనాం భగవత స్సమాహూయాథ దేవలాన్. 7

నివేద్య స్వప్నవృత్తాంతం ముహుస్తైరపి చోదితః
పక్షపాతాద్దేవలేషు తదాసంభూయతైః ప్రభుః, 8

నిశ్చిత్య దేవలైర్విష్ణో ర్విధాతుం పూజనం మహత్
అన్యస్మిన్ దివసేరాజా దేవలై స్సహితో ముదా. 9

ప్రాతః పూజార్థమాయాతో విష్ణుమందిర మున్నతం.
యతమానాః కవాటంత దుద్ఘాటయితుమాయతం. 10

తదన్యోఽనధికారిణ ఇతీతి కేచిత్, తేదేవ లాస్త్రం తన్మాత్రా అయంశిశుః పితరిభాస్య వృత్తౌ స్వయం పూజకోభ వితుమహన్తీతి జ్ఞాపితం నిర్దిష్టం శిశుం దృష్ట్వా మాతుర్ముఖాచ్చైత్రాని వాక్యాని శ్రుత్వాచా సహమానా స్తమేవోద్దిశ్య మాతర మన్యాంశ్చ శిశురయమతిక్రాంత శైశవస్స్వధికారీ భవేదేవేతి వయమప్యను మన్మహేఽథాస్య సమర్థోయమద్య శైశవ ఇత్యాచిక్షవుః విడంబయామాసుః, 3. 4. హరిం హరిపూజయామనుమతిం. 4, అత్ర అవైఖానస ఇతి ప్రకరణా ద్దేవలక ఇతి పర్యవస్యతి. పంచరాత్రేణ దీక్షితానా మపి భగవదారాధనేఽధికారస్య వ్యవహ్రియ మాణత్వాత్, యథాశ్రుతార్థేతేషామవైఖానసత్వస్య సిద్ధత్వా దనిష్టః ప్రసజ్యేత, అయమర్థః. పూర్వస్మిన్ శ్లోకే తన్ముఖ్యం సౌమ్యమిత్యనేనైవ ధ్వన్యత ఇతి చ కేచిత్. యథా శ్రుతార్థ గ్రాహిణ శ్చాన్యే, 36, 37. హరింకృత్వా మృదాహెమ్నోపలేనవేతి వాశబ్ద ఆపద్విధానమ నుగృహ్ణాతి. నహి మార్తికీప్రతిమా గృహిభిరారాధ్యతెగహేషు, తథాఽనను శాసనాత్, నాపిశైలీ నిషిద్ధత్వాత్, ఆత్మార్థే శైలజంబింబం దారవంచాపి నార్చయే, దిత్యాదినా, కింతు లోహజస్యైవ బంబస్య లోహజం శుభదం బింబం శ్రేష్ఠంప్రోక్తం గృహార్చన' ఇతి భృగుణా గృహిభిర్గృహేష్వా రాధ్యత్వోక్త్యా హేమ్నేత్యయం త్రిషూక్తేష్వే ష్వావత్పక్షత్వేన పరి గృహ్యతే నహి యఃకోపి లోకేఽవైఖానస పూజితం దేవం నమస్కృత్య భగవదాలయాది

హరిచే స్వప్నమునం దాజ్ఞాపింపబడియు ఆ నియమమును తృణ తుల్యముగా నెంచి లెక్కచేయనివాడై యా ప్రభువచ్చటి దేవలులను బిలపించి తనకు గల్గిన స్వప్నవృత్తాంతమును వారల కెరింగించి వారలచే దుర్బోధల నందినవాడై వారల యందు పక్షపాతము గలుగుటచే వారలతోడ నేకీభవించి యా దేవలకుల చేత నే యాదేవుని యారాధనమును నెర వేర్పించుటకు నిశ్చయించి మరునాడుదయమున నాదేవలకుల వెంటనిడికొని సంతోషా న్వితుడై పూజచేయుటకొర కున్నతమగు నావిష్ణుమందిరమునుగూర్చి చనిన వాడాయెను. 9. అంతట

విఫలాహరిశౌర్యాత్తే సమభూవన్ కృతశ్రమాః
అతిష్ఠం స్తత్రతత్రైవ జనాశ్చిత్రార్పితా ఇవ. 11

యంత్రప్రోతా ఇవ బహిర్మంత్రాకృష్టా ఇవాఽభవన్
నచచాల జనఃకోపి స్థానాత్స్థానాంతరం తదా. 12

భయవిహ్వాలధీరాజా దృష్ట్వాతద్గతి మీదృశీం
పాదచారీ సమాగత్య యత్రవైఖానస శ్శిశుః 13

తమాహూయాత్త సత్కారం సంప్రార్థ్యానీయ మందిరం
నివేద్య స్వప్నవృత్తాంతం స్వాజ్ఞానాచరితం చ యత్. 14

సర్వమస్మై సువిదితం తంన్యయోజ యదాతురః
కవాటమోచనే మంక్షు ముహూరిత్థ ముదీరయన్. 15

నిర్మాపయిత్వా దేవంతత్ర మృదాహేమ్నోపలేన వా కారయిత్వా ప్రతిష్ఠాప్యతస్య క్షేత్రారామాది ప్రతిపాదితు మీశ్వరోభవతీతి సందిహ్యతాదృశం కల్పనాం సంపత్పక్షం వ్యవస్థాప్య తత్రాపి హేమ్నేతి కేవలోక్త్యా గృహార్చా బింబమాత్రకరణానుమత్యా ఆవత్పక్షోఽనుగృహీతః. తతోపి సులభాం విధామనుమన్యతె ఉపలేన వేత్యయం వా శబ్దఇతి భావః, స్థండిల జలకుశ కూర్చాదయో భగవన్మూర్త్యా వాహనాధారా ఇతి శ్రీశాస్త్రే స్పష్టం ప్రతిపాదనా ద్వదయా దర్కమండలాద్వా యధోక్త యమనియమాది యుత స్సన్ భగవన్తం కుశకూర్చాది ష్వావాహ్య తద్బుద్ధ్యా తత్ర ప్రతిమా సూక్తం సర్వమప్యుపచారజాతం నిర్వర్త్య చానంతర ముద్వాసయే దశక్త ఇతి పర్యవ సన్నోర్థం, అముమేవార్థం పునర్వైఖానస విధానే నాన్యత్ర పూజితం విష్ణుమర్చయే' దిత్యుత్తరవాక్యం ప్రసూత ఇతి ద్రష్టవ్యం సూక్ష్మదర్శిభిః. గద్యం కిమిదం విధీయతే భగవద్యజవ జపహోమా ద్యనంతరం మృత్తికా స్నానం విప్రతిషిద్ధత్వా త్తాదృశ స్నానస్య తదామృత్తికాస్నానాదిభి శ్శుద్ధస్సైన్యవ.

ప్రభునాజ్ఞచే నాయతమగు నాకవాటమును తెరచుటకై పలువిధములగు ప్రయత్నముల జేసియు నాదేవుని శాపబలము వలన వారలందరును విఫలప్రయత్నులైరి. 10. మరియు యెచ్చటివార లచ్చటనే చిత్తరువునందలి ప్రతిమల వలెను యంత్రముల యందు చెక్కబడిన రూపముల వలెను మంత్రముచే నిస్తేజస్కములై వెలవెలబోయిన శరీరము గల వారలవలెను వెలుపలనే నిలచియుండిరి. అచ్చటి జనులలో నొక్కడైనను తాను నిలచిన చోటునుండి యొక్కయడుగైనను యిటునటు కదల జాల్పకుండిరి. 12. అంతట నాప్రభువును తన యనుచరులకు సంభవించిన యీవిధముగ

మాయా చరితమజ్ఞానాత్ క్షమస్వ నరపుంగవ
దేవలానాం దుర్నయేన ప్రాపితోవా మిమాం గతిం 16

భగవచ్ఛీతళాపాంగ లాలితం త్వామనుత్తమం
మన్యమానశ్శిశుం మూఢః ప్రాకృతం శక్తిదుర్విధం. 17

అహంకారహతోమౌర్ఖ్యా దీదృశీం ప్రాపితోగతిం
ఉద్బోధితో భగవతా స్వప్నేసువ్యక్త మాదరాత్. 18

అనర్హత్వం దేవలానా మర్చనే పరమాత్మనః
ఐశ్వర్యమదమత్తోహ మీదృశీం ప్రాపితోగతిం, 19

అత్యాహిత మిదం జాతం శరీరం కంపతేమమ
ఆత్మాసందిహ్యాతేకామం రుధిరం పరిశుష్యతి. 20

జపహూమ భగవద్యాగాదీనాం కర్తవ్యత్వ సామంజస్యాచ్చ బలీయస్త్వా దర్ధస్యాఘ మర్షణ స్నానమిదం పూర్వమేవ విధీయత ఇతి వక్తుంన్యాయ్యం మయా సమర్పిత ఇత్యాది క్షాన్తిరియం శ్రియఃపతే రనవధికా యత్సకృత్ప్రసన్నమపి త్రాయతె మహతోభయాది త్యనేన ప్రార్థన శ్లోకే న స్పష్టమవసీయతే అత్రాస్మి న్నాధ్యాయే దేవలపూజా నిషేధక మితి వృత్తమ వైఖానస పూజిత భగవద్బింబ సేవన ప్రాయశ్చిత్తం చ ప్రతిపాదితం అహత్యశ్లోకానాం సంఖ్యా చత్వారింశత్. 40. గద్యంచైకం నాతిదీర్ఘం అస్మిన్ సర్గే గద్యేన పద్యానాం నసర్గో దృశ్యతే.

నాపత్తును జూచి భయవిహ్వల చిత్తుడై యేమియు దోచక పూర్వము చెప్పబడిన యావైఖానస శిశువుండు గృహము నకు పాదచారియై యేతెంచి ఆశిశువును పిలచి ఉచితసత్కారములచే బహూకరించి పలు విధముల బ్రార్థించి దేవమందిరమునకు దోడ్కొని పోయి తనకు రాత్రిగల్గిన స్వప్నవృత్తాంతమును తానజ్ఞాన వశముచే నొనరించిన సాహస కృత్యమును జరిగినది జరిగినట్లు సకలవృత్తాంతము నాతనికి వినిపించి పలుమారు నీవిధమున హెచ్చరించుచు అతి శీఘ్రమున కవాటమును దెరచునట్లా శిశువును నియోగించిన వాడాయెను. 15. ఓవిఖనస కులావతంసమా! అజ్ఞానవశమున నామి యొనరింపబడిన యప రాధమును క్షమింపుము యీ దేవలులయొక్క దుర్ణయముచే నేనిట్టి దుర్గతి పాలైతిని గాని నాకు నీయెడ ద్రోహచింతనము లేదు, కావున నన్ను క్షమింపుము. 16. భగవానుని

స్విన్నం వపుశ్చక్షుషీ మే భ్రమతో బధిరంశ్రవః
కిమేతేన శిశోప్రాణ స్సందిగ్ధస్థితిమాన్ ధ్రువం. 21

హరిప్రసాదపాత్రం త్వం మస్మానస్మాచ్ఛ చశ్చిరం
మోచయ క్షమయే త్యుక్త శ్శిశురిద్ధ మనాకులః 22

దివ్యశీతలమగు నపాంగ పాతములచే గారవింపబడు నీవంటి మహనీయుని శక్తిహీనుడగు ప్రాకృత శిశుమాత్రునిగ నెంచి యహంకారోప హితుడనగుటచే యుక్తాయుక్త వివేచన హీనుడనై వానునిచే విస్పష్టముగ దనయర్చనమునకు దేవలకు లర్హులుగారను వాక్యముచే స్వప్నమునం దయాపురస్సరముగ నుద్బోధింపబడియు ఐశ్వర్య మదమత్తుడనై నన్నాజ్ఞాపించు ప్రభువుగూడ వేరొక్కడు కలడాయను గర్వముచే నేనిట్టి దుర్గతి పాలైతిని. 19. కావున నిట్టిఘోరమగు నాపద సంభవించినది. నాయొక్క శరీరము కంపించుచున్నది. నాయాత్మ సంశయ పడుచున్నది. నా శరీరమందలి రక్తము శోషించుచున్నది. శరీరమంతయు జలసేకము చేతను వలె చల్లనైయున్నది. నాకండ్లు తిరుగుచున్నట్లున్నవి. నా చెవి వినబడ కున్నది. ఓ కుమారకా ఇన్నియేల! నాకీయుత్తరక్షణ మందే ప్రాణములు సైతము నిలచునా లేదా యను సంశయ ముదయించుచున్నది. 21. భగవానుని మహాప్రసాదమునకు పాత్రమగు నీవీనిలచియున్న మమ్ముల నందరను మాయపరాధములను క్షమించి దయాపరుడవై యీ మహాదుఃఖము నుండి రక్షింపుము అని చెప్పు యీ వాక్యములను వినుచుండిన యా శిశువును పశ్చాత్తప్తులగు వారల యెడ ప్రసన్నుడై యథా శాస్త్రముగ నారాయణునకు నమస్కరించి యా పరమపురుషుని దివ్యప్రసాద మహిమచే కవాటమును తెరచి నూతనమగు దివ్య తేజస్సుచే కూడినవాడయి ఆలయా భ్యంతరమును బ్రవేశించెను 23. వైష్ణవ తేజస్సంపన్నుడై యప్పుడా బాలుడా జనసమూహ మధ్యమున గ్రహముక్తుడగు శశాంకుని వలెను తీక్ష్ణాంశుడగు నాదిత్యునివలెను ప్రకాశించెను. 24. అంతనాతడులోన బ్రవేశించిన తోడనే దేవుని సన్నిధానమున కేగి శైశవార్హమగు రీతిని యథాశక్తిగ విష్ణున కుపచారముల జేసిన వాడై కొంత రహస్యముగ నుండి. ఓజగద్రక్షకా! ఈయన్నమును నీవు భుజింపుము అని పలికెను. 25. ఈప్రకార మారాధింపబడిన సర్వరూపియు జనార్దనుడును, శంఖ చక్రగదాపాణియు, పద్మనాభుడును, సర్వేశ్వరుడును, పీతాంబరధరుడును. ధీరుడును, పురాణుడును, పురుషోత్తముడును, పరంజ్యోతియు, పరం ధాముడును, పరాత్పరుడును, మహాలక్ష్మీ సంపన్ను డును, కోటిసూర్య

ప్రణమ్య శిరసాదేవం క్రమాదుద్ఘాట్యచారరం
ప్రవివేశా న్తరుద్దీప్తః ప్రసాదాదేవ శార్ఙ్గిణః, 23

తేషాం మధ్యేచ కాసాఽసౌ గ్రహముక్త ఇవోడురాట్
ఉత్తేజితాంశు రాదిత్య ఇవ వైష్ణవతేజసా, 24

సమాన తేజోయుతుడును, చతుర్భుజుడును, జగన్నాధుడును, కౌస్తుభకిరీట కుండలాంగదహార కేయూరాది దివ్యాయుధ విభూషితుడును, అగు నమ్మహా విష్ణుడచ్చటి మనుష్యుల కందరకును వ్యక్తముగ దెలియదగిన విధమున సమస్తజనులును అత్యాదరముగ వినుచుండ నోపుత్రరత్నమా! నీచేయొసంగబడిన యన్నమును నేను భుజించితిని. అనియా శిశువు నూరడించుచు తక్కిన ప్రజలనందరనుద్దేశించి మరియు నాదేవుడిట్ల నియెను. 31. ఇది మొదలుకొని యెప్పుడుగాని వైఖానసకుల మందు జన్మించిన వారలే నాయారాధనము జేయనర్హులు అట్లుగాక మరియొక విధముగ నెంచి దేవలకులు నన్నారాధించుచో నేనీభూలోకమున నుండక బహుదూరమగు ప్రదేశమున కేగుచున్నాను. 32. నన్నును వైఖానసుని వేదమును యెవ్వడు గాని దూషింపరాదు. అట్లు దూషణము చేయువాడు పాపాత్ముడై చంద్ర సూర్యులుండు నంతకాలము రౌరవమను నరకమును పొందుచున్నాడు. 33. అని యిట్లు చెప్పి నారాయణుడగు హరి యంతర్హితుడయ్యెను. అనగా తాను మనుష్యోచి తమగురీతిని సంభాషించుటను చాలించెనని తాత్పర్యము

33. ఓమునిసత్తములారా! ఇదియే భగవానుని నియమనము, భక్తవత్సలుడగు నీశ్వరుడు ధర్మముత్పన్నమగు నొక్కొక కాలమందిట్లు ప్రసన్నుడై ధర్మమును వెలిబరచి ప్రభువుల యాదరమున వాని నభివృద్ధి జెందించును. ఇదియే భగవానుని పరిపాలనా వైచిత్ర్యము దేవలకుల కిట్టికాలముగూడ ధర్మ సంస్థా పనకే మార్గమై చూపట్టినది. ప్రభుని స్వప్నమందు శిక్షించిన దేవు డంతతో వినుగుజెందక పౌనః పున్యముగ జనులందరకును విశ్వాసము గలుజేయ నిచ్ఛయించి మనుష్యవాక్కుచే నింతతడవు సంభాషించెను. ఇదియే దేవదేవుని క్షమాతత్త్వము. ఈపరమ రహస్యమును మీరలందరు సావధాన చిత్తులరయి వినగోరితిని. 34. ఇది అనగా నీనాడు మొదలుజేసికొని యా దేవుని నెన్నడుగాని దేవలకుల ర్చించలేదు. (అనగా భగవానుని తేజోరూపము ప్రతిష్ఠితమై వెలుంగచోటుల నట్టి యర్చనము లేదనుట కీయంశము దృష్టాంతమని భావము. అట్లే వ్యతిరేక దృష్టిచే యెచ్చట దేవలకు లారాధించుచుండిరో అచ్చట పూర్వోక్త

సగత్వా భ్యంతరం విష్ణోశ్శౌశవార్తేణ వర్త్మనా
యధాశక్త్యుపచారాది కృత్వారహసి సంస్థితః. 25

హేతాత హేజగద్ధాత రన్నం భుంక్ష్వేత్యభాషత
ఇత్థ మారాధితో విష్ణు స్సర్వరూపీ జనార్దనః. 26

వచన ప్రామాణ్యముచే నారాయణుని ప్రతిష్ఠితాభి వ్యక్తి అచ్చట లేదనియు అర్థమగుచున్నది.) వైఖానసుడు వైఖానస శాస్త్రవిధానముగ విష్ణు నారాధించ వలయును. ఆ విధానము ముఖ్యమును సౌమ్యమును అయియున్నది. 35. (ఈ శ్లోకమునే మరి కొందరు తదారభ్యచ గోవిందం దేవలో వార్చ యేద్ద్విజః, 'వైఖానసోర్చయే ద్విష్ణు' అని పఠించి యాశ్లోకమును గూడ భగవానుని యాదేశమని వ్యాఖ్యానము జేతురు. అంతకు పూర్వము దేవలులర్చించ కూడుననునట్లే వర్ణకమున ధ్వనించుచున్నందున నియోజన మంత సరియైనదిగా గాన బడదు. ఈ శ్లోకము నారదునిచే పై సంవాదము యొక్క సారాంశ రూపముగ సంగ్రహింప బడిన తత్త్వమని చెప్పుట ధర్మమై కానవచ్చుచున్నది. ప్రకృతము నకు బోయెదము. యెవ్వడుగాని అవైఖానసునిచే (దేవలకునిచే) పూజింప బడు విష్ణునొక్కమారైన నమస్కరించుచున్నాడో అట్టివాడా క్షణమునకే ప్రాయశ్చిత్తార్హుడగుచున్నాడు. గాన నా ప్రాయశ్చిత్త విధానమును గూడ దెల్పెదను. 36. ప్రాయశ్చిత్తము జేసికొనువాడు ప్రాతఃకాలమున లేచి శౌచాదికృత్యముల నిర్వర్తించి విధ్యుక్తముగ స్నానసంధ్యాదులనుజేసి శుచియై తన వంశస్థులకు మరియు నితరులగు వారలలో శుద్ధులును ఆచార సంపన్నులును వేదశాస్త్ర పారంగతులును అగు విప్రులను బిలచి వారిని దేశానుసారముగ మృదముచే గాని సువర్ణముచే గాని శిలచేగాని భగవ ద్విగ్రహమును నిర్మింపజేసి యుంచుకొని ఆ విగ్రహమునపుడు యథా శాస్త్రముగ ప్రతిష్ఠింపించి యావిగ్రహమును పుష్పముల చేతను మృదుళములగు తులసీ దళముల చేతను గాని హేమపుష్పముల చేతనుగాని పూజించి వస్త్రము నాసనము సమర్పించి యర్ఘపాద్యాదుల నిచ్చి యావలతిరిగి స్నానము జేయునది. 39. యథా శక్తిగ ద్విజాజ్ఞననుసరించి హోమములను మంత్రోచ్చారణ మును తంత్ర నిర్వహణమును విధ్యుక్తముగ జేయవలెను. కపిలమగు గోవుయొక్క ఘృతముచే నీక్రింది మంత్రములచే హోమము జేయునది. 40. 'ఓంనమో భగవతే వాసుదేవాయ' యను మంత్రముచే

శంఖ చక్ర గదాపాణిః పద్మనాభ స్సురేశ్వరః
పీతాంబరధరో ధీరః పురాణపురుషోత్తమః. 27

పరంజ్యోతిః పరంధామా పరమాత్మా పరంతపః
విశాలలోచన శ్రీమాన్ కోటిసూర్య సమప్రభః. 28

చతుర్భుజో జగన్నాధః కుండలీచాంగదీశుచిః
కిరీట కౌస్తుభభ్రాజా సహితో మాధవోహరిః. 29

మనుష్యవాచా సర్వేషాం శృణ్వతాం మనుజోత్తమం
అవోచచ్ఛిశుమేవాధ భుక్తమన్నం మయాసుత. 30

ఇత్యుక్త్వా లాలయన్‌బాలం నఖై రక్తాంగులీస్థితైః
పునరాహై తధారభ్య వైఖానసకులోద్భవాః. 31

మాంపూజ యేయుర్నిరత మథవా దేవలార్చితః
నవసామ్యహి మత్యంతందూరా ద్గచ్ఛామిభూతలే. 32

మాంచ వైఖానసంవేదం దూషయిత్వాతు పాతకీ
చంద్రసూర్యావధింకాలం రౌరవం నరకంవ్రజేత్, 33

ఇత్యుక్త్వాంతర్ద ధేదేవ స్సాక్షా న్నారాయణోహరిః
ఏతద్ధి వచనం విష్ణోశ్శృణుధ్వం మునిసత్తమాః. 34

తదారభ్యచగోవిందం దేవలో నార్చయద్ద్విజః
వైఖానసోర్చ యేద్విష్ణుం యన్ముఖ్యం సౌఖ్యదాయకం. 35

యస్సకృత్ర్పణమే ద్విష్ణు మవైఖానస పూజితం
ప్రాయశ్చిత్తం భవేత్తస్య సద్యోవక్ష్యామి తద్విధిం. 36

నూటయిరువ దెనిమిది మారులు హోమము చేయవలయును. పిమ్మట నామహోమంత్రమునే నూరుమారులు జపియించి 'అణోరణీయా' నను ననువాక్యమును పురుష సూక్తమును ఒక్కొక్కమారు జపియించ వలయును. అవల మృత్తికేహనమే పాపమనుమంత్రముచే శాస్త్రోక్తవిధానముగ మృత్తికా స్నానమును నొనరించి యధాశక్తిగ బ్రాహ్మణభోజనమును చేయించి తిరిగి

ప్రాతస్స్నాత్వా శుచిర్విప్రా నాహూయ స్వకులోద్భవాన్
శుద్ధానాచారసంపన్నా న్వేదశాస్త్రార్థ పారగాన్. 37
తదాజ్ఞయాహరింకృత్వామృదాహేమ్నోప లేనవా
సంపూజ్యంతం హరిం పుష్పైర్మృదువై స్తులసీదళైః 38
హేమపుష్పే నవావస్త్రంనిధా యాసనముత్తమం
అర్ఘ్య పాద్యాదికాన్దత్వా పునస్స్నానం సమాచరేత్. 39
యథాశక్తి యథాహోమ మంత్రతంత్రం ద్విజాజ్ఞయా
కాపిలేన ఘృతేనైవ హునేదేవమ తంద్రితః, 40

గద్యం.ఓం నమోభగవతే వాసుదేవాయే త్యనేన మంత్రేణాష్టావిం
శత్యుత్తరశతాహుతీర్హుత్వాతమేవ ద్వాదశాక్షర మనుం
శతవారం జప్త్వాऽణోరణీయానితి మంత్రం సకృజ్జప్త్వా పురు
షసూక్తం పఠిత్వా "మృత్తికేహనమే పాప," మితి మృత్తి
కాస్నానం కృత్వాయథాశక్తి బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా
విష్ణుసన్నిధిం గత్వా. మయా సమర్చితో విష్ణు రవైఖానస పూజితః.

తం పాపం దేవదేవేశ క్షామన్వ పురుషోత్తమ, ఇత్యనుమాన్య పునర్వైఖానస విధానైనాన్యత్ర విష్ణుమర్చయే దిత్యాహ భగవాన్మరీచిః.

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్ద సంహి
తాయాం దేవలపూజా నిషేధవిస్తరః
పంచమోऽధ్యాయః,స్సమాప్తమ్.

బడిన విష్ణుడు నాచే యర్చించబడెను. ఈపాపమును ఓ పురుషోత్తమా! నీవు క్షమింపుము అని ప్రార్థించి తిరిగి యెన్నడు గాని వైఖానస విధానముచే యారాధింపబడు విష్ణునారాధించవలయునని మరీచిమహర్షి చెప్పుచున్నాడు. (భగవానుడు భక్తసులభుడనియు పాపాత్ముడొక్క పరి పశ్చాత్తాప్తుడై తన పాపములను తనయెదుట నొప్పుకొని క్షమింపుమని వేడినంతట క్షమించు ననియు ఈశ్లోకము పరమ పురుషుని క్షమావిశేషమును బోధించుచున్నది.)

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానస శాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానంద సంహితయందు దేవలక పూజా నిషేధము దేవలకపూజితుడగు హరిని సేవించుటయను మహాపాప వివరమును తత్ప్రాయశ్చిత్తమును నను నంశములుగల పంచమాధ్యాయము. సమాప్తము.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా
మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథ షష్ఠోఽధ్యాయః

సూత్రగణనమ్

మరీచిః :- అథాత స్సూత్రగణనం వ్యాఖ్యాస్యామః. 1
బోధాయనీయ మాపస్తంబీయం సత్యాషాఢం గార్గేయిన

అథ సింహావలోకనే నాయ మారభ్యతే సూత్రగణనం షష్ఠోధ్యాఽయః, ఉక్తంహి ద్వితీయే శాఖానుక్రమణాధ్యాయే వేదస్యాఖండత్వం తస్య కృష్ణద్వైపాయనేన విభక్తత్వం తద్విభాగధానంచ, అనూద్యతేచా యం శ్రీవిష్ణుపురాణే, తధాహి వేదద్రుమస్య మైత్రేయ శాఖాభేదా స్సహస్రశః, నాశక్యో విస్తరో వక్తుం సంక్షేపేణ శ్రుణుష్వతత్, ద్వాపరే ద్వాపరే విష్ణుర్వ్యాసరూపీ మహామునే వేదమేకం సుబహుధా కురుతే జగతేహితః, వీర్యం తేజోబలం చాల్పంమనుష్యాణా మవేక్ష్యచ, హితాయ సర్వభూతానాం వేదభేదాన్ కరోతిస ఇత్యాది సోయం వేదోమంత్ర బ్రాహ్మణమితి ద్విధావిభజ్యతే, మంత్రశ్చ కర్మసు ప్రయోగకాలే పఠ్య మానం బ్రాహ్మణం చాత్ర తత్తత్కర్మను పూర్వోదితాం స్తాంస్తాన్ మంత్రాన్విదధత్క్విష్టాని పదాని వ్యాఖ్యా స్యతీతి సంప్రదాయః, నహి మంత్రస్యైకస్యానుపద మేకత్ర తచ్ఛాఖాయామేవ వా తద్బ్రహ్మణం పఠ్యతె. కింతు దేశాన్తరే శాఖాన్తరేపి పఠ్యమానం నద్విశకలితం పరిదృశ్యతే అవిభక్తతా దశాయాం వేదస్య కృత్స్నవేదాధ్యాయినో మహాత్మాన స్తాదృశ వేదార్థంవినైవ సాధనాన్తరం బ్రాహ్మణై రేవ వాక్యైర్విధామాసు రనాయా సేనైవ, కాలదోషేణతు యథా వేదవిభాగ ఆవశ్యక స్సంవృత్త స్తధా వేదార్థానాంచ

కల్పసూత్రములయొక్క గణనమును చెప్పుచున్నారు. 1. బోధాయ నీయము, ఆపస్తంబీయము, సత్యాషాఢము, గార్గేయనము, ఆగస్త్యము, శాకల్యము, ఆశ్వలాయనము, శాంభవీయము, కాత్యాయనమునను నీతొమ్మిది పూర్వ సూత్రములు 2. వైఖానసీయము, శౌనకీయము, భారద్వాజము, యాజ్ఞ వల్క్యము, జైమినీయము, వాధూలము, మాధ్యందినము, కౌండిన్యము,

మాగస్త్యం శాకల్య మాశ్వలాయనం శాంభవీయం
కాత్యాయనమితి నవాని పూర్వసూత్రాణి. 2

సుఖబోధాయ లోకానుజిఘృక్షవః ప్రణేనిన్యుః కల్పసూత్రాణి మహర్షయ, వక్ష్యతేచాగ్రే స్వయ మేవ చతుర్వేద మూలానీతి తథాచోజ్జ్వలాయాం హరదత్తాచార్యోऽపి. కల్పసూత్రకారాణా మియం ప్రయోగకల్పనాకుతస్త్యేతి. న్యాయోపబృంహితాభ్యాం మంత్రబ్రాహ్మణాభ్యామితి వక్తవ్యం ఇతి. అత ఉక్తమే తేషాం కల్పసూత్రాణాం వేదాంగత్వం. శిక్షావ్యాకరణం ఛందోనిరుక్తం జ్యోతిష్యం తథా, కల్పశ్చేతి షడంగాని వేదస్యేతి వేదస్య తథాసాంగస్యైవ అధ్యేయత్వం చోక్తం సాంగచతుర్వేద తపోయోగాదృషి రితి శ్రీసూత్రఏవ. షడంగో వేదోధ్యేయ, ఇత్యాపస్తంబాచార్యా అపి అయం కల్పశబ్దః ఛందః కల్పశబ్దేన పర్యాయే ణాపస్తంబ సూత్రే వ్యవహృతస్తత్రోజ్జ్వలాయాం చాయం శబ్దఇత్థం వ్యాఖ్యాతః, ఛందోవేదః తత్కల్పయతీతి ప్రతిశాఖం శాఖాంతరాధితే సన్యాయ ప్రాప్తేన చాంగకలేపే నోపే తస్యకర్మణః ప్రయోగకల్పన యోపన్కురుత ఇతి ఛందః కల్పః కల్పసూత్రాణీతి కల్ప్యతే స్సామర్థ్యవాచినో వ్యుత్పన్నోయం కల్పశబ్దః, సామర్థ్యంచేహ వేదార్థ జ్ఞాపకత్వమేవ. తాదృశ సామర్థ్య జనకం శాస్త్రం సౌలభ్యవద చ్ఛందోబద్ధమేవ ప్రణేయమానం కల్పసూత్రంభవతి అల్పాక్షర మసందిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖం అస్తోభమనవద్యంచ సూత్రం సూత్రవిదో విదురితి సూత్రలక్షణ మభియుక్తా ఆహుః, ఇదమపి కల్పసూత్రం శ్రౌతస్మార్తభేదేనద్వివిధం భవతి, శ్రౌతంత్రేతాగ్ని పంచాగ్ని కర్మవిధాయకంస్మార్త మేకాగ్నికర విధాయకం తత్రస్మార్తంచ ద్వివిధం గృహ్యామౌర్ధ్వ దైహికంచేతి క్రమాత్మార్తంపూర్వాపర

సూత్రములును వీనిని రచించిన పదునెనిమిది మందియును మాత్రమే సూత్రకారులు అని చెప్పబడుచున్నారు. 4. ఈపదునెనిమిది సూత్రములును క్రమముగ నాయాసూత్రా నుష్ఠాతలచే నాయా కర్మలయందు వినియోగింప బడదగినవి. 5. ఈపదునెనిమిదింటిలో క్రమముగ పూర్వ సూత్రములు తొమ్మిదియు, నభ్యుదయ ప్రతిపాదకములగు చతుర్వేద మూలములు అపర సూత్రములు తొమ్మిదియు నిశ్శ్రేయసప్రతి పాదకములగు నుపనిషత్తులను గూడ మూలముగ గలిగి విష్ణుసంబంధములైనవి. 6. అనగా పూర్వ సూత్రములు శ్రౌతస్మార్తకర్మమాత్ర ప్రతిపాదకములగుటచే సామాన్యము లును అపరసూత్రములగు వైఖానసము మొదలగునవి. శారీర దైవికోభయ కర్మ ప్రతిపాదకములగుటచేయ సామాన్యములును అగుచున్నవి. 7. విష్ణుడు యజ్ఞస్వరూపుడు అనుశ్రుతిచే అట్టి విష్ణుని యజింపదగిన విధి యంతయు సవిస్తరముగ నీవైఖానస శాస్త్రమందుప పాదింపబడియున్నది. ఆవిస్తరము పైన జెప్పబడును. 8. దీని యర్థమేమనగా పూర్వసూత్రముల వలన

వైఖానసీయం శౌనకీయం భారద్వాజం యాజ్ఞవల్క్యం
జైమినీయం వాధూలం మాధ్యందినం కౌండిన్యం కౌశికీ
యమితి నవా న్యపరసూత్రాణి. 3

ఏతా న్యష్టాదశాష్టాదశసూత్రకారాశ్చేతి. 4

పూర్వసూత్రాణ్యపరసూత్రాణి ప్రయోక్తవ్యానీతి. 5

ఏతాని చతుర్వేదమూలాని విష్ణుసంబంధిని. 6

కర్మవిధాయకం భవతి. తత్రైవ ధర్మోపిప్రా యశోవ్యాఖ్యా యతె ఇత్థంశ్రౌతస్మార్తస్వరూప భాగద్వయ విశిష్టానాం సూత్రాణాం ప్రామాణ్యకథనాయ సూత్రగణనం వ్యాఖ్యాస్య త్యథేతి. 1. బోధాయన మాపస్తంబం సత్యాషాఢం ద్రాహ్యాయణ మిత్యపి పాఠః, 2. వైఖానస మితిపాఠః, 3. అనేకేషాం సూత్రాణాముక్తదండ కాపఠితానా ముప లభ్యమాన పాఠప్రవచ నానాం వ్యావృత్త్యర్థం మిత్థం పరిగణ్యతె ఏతానీతి ఏతాన్యష్టాదశైవ సూత్రాణితథా సూత్రకరశ్చాష్టాదశైవ తథా సత్యనేషాం సూత్రకారాణాం తత్ప్రణీతానాం చ సూత్రాణాం కాగతిరితి చే దుచ్యతె. ఆర్త్విజ్యేతావద్యథా యాజకానాం గోత్రనియమస్తథా సూత్రి నియమోపి వక్తుంశక్యతె, యథా ప్రస్తోతారం వైఖానస, తథోక్త దండకపఠితాష్టాదశ సూత్ర సంస్కారసంస్కృతా ఏవ యథాయథ మష్టాదశస్వార్త్విజ్యేషునియుజ్యత ఇతి సూత్రాణా మష్టాదశత్వం నియమ్యతె నహ్యస్తి యాజకఃకోప్యేకోనవింశః యజమానస్వతు నసూత్ర నియతిం తస్యసర్వసూత్రిసాధారణ్యా స్యాభ్యుపగతత్వాత్, తస్మాదన్యేషాంతత్తత్సూత్రాణి కేవలం తత్తతనుయాయిషు ప్రక్రియావైచిత్ర్యమాత్ర బోధకాని, సూత్రైక్యేపివంశభేదేన దేశభేధేసూత్రాణన చాచార భేదస్యాద్యాపి పరిదృశ్యమానత్వాత్ అస్తుతాని వేదాను బందిని మావేతినాత్రతత్ప్రా మాణ్యవిచారస్యావకాశః ఏతానేదం పరిగణనముపలక్షణ మన్యేషాం. సూత్రాణా మపీతి వదన్తః ప్రత్యుక్తా ఇతి కేచిత్. ఏతాన్యేవ పరిపూర్ణరూపాని పరిగణితానీ త్యన్యే. 4. తేషాం సూత్రాణాంప్రయోజనమాహ పూర్వేతి పూర్వానూత్రాణ్యపరసూత్రాణిచ యథార్హ కర్మసుతైస్తైః ప్రయోక్తవ్యానీ త్యర్థః.5. కిమిదం పూర్వసూత్రాణ్యపరసూత్రాణీత్యుక్తం సూత్రేషు పౌర్వాపర్య మితి విచారేత్వేతే పక్షస్సంతిష్ఠంతే, క్రమా త్పూర్వాపరకర్మ ప్రతిపాద కానీ పూర్వాపరసూత్రాణీ త్యేకః, పూర్వాపర (పశ్చిమ) దేశ వ్యవస్థిత ప్రవృత్తనీత్యనః పూర్వాపర కాలప్రణీతానీ త్యపరః పక్షత్రయ వాదినో ప్యేతే నవానీతి సంఖ్యానాచిత్యే ప్రయోగసాధుత్వ మార్హత్వేన సమాదధతి. అస్యైవ సూత్రగణన స్యాగ్నివైశ్యసూత్రే ప్రతి పాదితస్య కేషాంచి దుపస్కరణ మిత్థమపి పరిదృశ్యతే. తద్వ్యాఖ్యా నోపన్యాస స్యేహా నపేక్షితత్వేపి ప్రసంగా న్మతాంతరప్రదర్శనార్థం కించి దిన విలిఖ్యతె నవానీతి

చాతుర్వేదికములగు విధానములన్నియు సార్థకములగుచున్నవి. ఐహికా ముష్మిక ఫలమునిచ్చు నాచారములన్నియు తుల్య న్యాయముగ వైఖానస

పూర్వసూత్రాణి శారీరాణి సామాన్యాని భవంత్యుత్తర
సూత్రాణి వైఖానసాదీని శారీర దైవికోభయకర్మ
ప్రతిపాదకానీతి. 7

"యజ్ఞోవై విష్ణురితి శ్రుతిః" తద్విష్ణో రేవ యాగప్రపంచ
స్సవిస్తరమస్మి న్వైఖానసే సూత్రే ప్రతిపాదితం తదుత్త
రత్రవక్ష్యతే. 8

నవశబ్దస్యార్వాక్కాలికత్వ మర్థ ముక్త్వా పూర్వాపర శబ్దయోర్దేశం కాలంవా విశేషీకృత్య నవీన పూర్వ కాలిక సూత్రాణి నవీనాపరకాలిక సూత్రాణీ త్యాద్యర్థముక్త్వపురాణ పూర్వకాలిక పురాణాపరకాలిక సూత్రాణ్యపి కానిచ దుపకల్ప్య ఉక్తునవానీతి నవశబ్దస్య సంఖ్యావాచిత్వే ప్రయోగ సాధుత్వస్య పూర్వోక్తామగతిక సమాధి దుష్టతాం పరివారన్తి, పురాణస్సూత్రకల్ప నాదోషం త్వష్టాదశ సంఖ్యాయా ఉపలక్షణత్వేన చ పరిజి హీర్షన్తి (అస్మిన్సూత్రే కంఠరవేణాష్టాదశేతి సూత్రాణాం పరిగణనాన్త్యాయంశంకావసరఃతథాపి నవీనాన్యేతేఽష్టా దశసూత్రాణి నవీన పూర్వాణీనవీనాపరాణిచాహత్యాష్టాదశే త్యుత్తరసూత్రే తాని సంకలితానీ అన్యథా నవక ద్వయ మష్టాదశైవ సంవద్యత ఇత్యష్టాదశోక్తి ర్వైయర్థ్యమాపద్యేతేత్యాదీనాం విశయాన్త రాణామత్రాపి శక్యోత్థాపనాదయమపి పక్షస్సూచితః పురాణ సూత్రాణాం వివిచ్య కుత్రాప్యనుపన్యాసాత్సం ప్రదాయాచ్చ యధా శ్రుతఏవార్థో మనోరమః కించ మరీచేర్మహర్షి పుంగవస్యాయం విలక్షణః పథాయ దసంశయం వివృణోత్యర్థాం త్స్వయమేవేతి విశ్వసత్యచార్యాఇతి విరమ్యత్రే తత్రైతేషు పక్షేషు జాగ్రత్సుస్వాభి ప్రేతమర్థమాహైతానీతి చతుర్వేదమూలాని తదర్ధమాత్ర ప్రకాశకాని పూర్వసూత్రాణి బోధాయనాదీని భవంతి, విష్ణుసంభదిని చాపరసూత్రానీ అకారేణోచ్యతేవిష్ణు, రిత్యకారస్య విష్ణువాచత్వాదపరాణి విష్ణుసంబంధ నీత్యవయవార్థోఽప్యత్ర సుష్ఠూపపద్యతె. 6. ఉక్తమేవార్థం స్వయం వ్యాఖ్యా స్యతి పూర్వసూత్రాణీతి పూర్వసూత్రాణి శారిరాణి అభ్యుదయసూత్ర ప్రతిపాదక త్వేన సామాన్యాని భవంతి. ఉత్తరసూత్రాణ్య పరసూత్రాణి వైఖానసాదీని శారీరదైవికో భయకర్మ ప్రతిపాదకా న్యభ్యుదయ నిశ్శ్రేయసోభయకర్మ ప్రతిపాదకత్వేనా సామాన్యాని భవంతీతి తత్ఫలితం పూర్వాపర శబ్దయోస్సా మాన్యత్వ మసామాన్యత్వం చ క్రమేణార్థ ఇతి. 7. తత్రైతేషాం సూత్రాణాం అసామాన్యత్వే శ్రౌతమేవ ప్రమాణం దర్శయతి ,యజ్ఞ' ఇతి ఏతేషా వైష్ణవత్వేకిమస్య వైష్ణవయాగస్య వైఖానసాదిషు నవసు సూత్రేషు సాధారణ్యే నైకరూప్యేణప్రతిపాదనేము తాన్యోన్యం వైలక్షణ్యేనేత్యాశంక్య వైఖానససూత్ర సర్వేభ్యోఽవ్యేభ్యో వైలక్షణ్య ద్యోతనాయాహాస్మిన్ వైఖానసేసూత్ర ఇతి. వక్ష్యతేచాగ్రే, ఐహికా ముష్మిక ఫలవంత్యాచార్హా' ణీత్యాదినా వైఖానససూత్ర సర్వాతిశాయిత్వం స్వయమేవ. అత్ర వచనాని యధాస్కాందే, వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్, పద్మభూః పరమోధాతా తస్మిన్నారాధనత్రయం ఉక్త వాన్ని గమార్థానా మాచారం ప్రవిభాగశః' ఇతి తథా పురాతంత్రే భృగుః, ,దేవానాం వ్యసనా దర్వాక్తాగ్రూపం మేళితం తుయత్, తాంతు వైఖానసీం శాఖా మితి వేదవిదోవిదుః, తాంతు వైఖానసీంశాఖాం వ్యాసస్తు భగవాన్మునిః' ఇతి తత్రైవాన్యత్ర, వైష్ణవం సూత్ర మే తద్ధి సర్వసిద్ధికరం పరం, ఆద్యత్వాత్సర్వ సూత్రాణాం వైష్ణవత్వాచ్చ సర్వశః, మయాను వర్తితం. తద్వత్కాశ్యపాత్రి మరీచిభి' రితి అస్యామే నానందసంహితాయాం, వేదానాం వ్యసనా ద్యంత్విత్యాది, బ్రహ్మవైవర్తే శ్రుతీనా

తస్మాద్ద్వయోర్యోగే పూర్వసూత్రోక్తే న," జ్యోతిష్టోమే
న స్వర్గకామో య జేతే'తి శ్రుతిరర్ధవతీత్యైహికాము
ష్మిక ఫలవంత్యాచారాణి సర్వే వైఖానస సూత్రోక్త విధి

నాసర్వాణి సమాచరం తీత్యాహ భగవాన్విఖనాః. 9

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్ద
సంహితాయాం సూత్రగణనం
షష్ఠోఽధ్యాయః

మాదిభూతాతు శ్రుతిరేకాయనీయధా తత్సాన్నిధ్యా ద్యధాయస్యాం నిషణ్ణో భగవాన్హరిః వ్యూహానా మాదిభూతస్తు వాసుదేవో యథాపరః, త్రిమూర్తీనాం యథా విష్ణుశ్శివానాంతు సదాశివః, ధర్మాణాం వైష్ణవోధర్మ స్స్మృతీనాం మానవ స్మృతిః, విప్రాణాం వేదవిదుషాం యథా వైఖానసో వరః, సూత్రాణాం తత్ప్రణీతంతు యధాశ్రేష్ఠ తమం స్మృతం తథైవ పుష్కరోరాజం స్త్రీణా ముత్తమోత్తమ' ఇతి విస్తర స్త్వన్యత్ర ద్రష్టవ్యః. అన్యా న్యపి సహపఠితాని శౌనకీయాదీన్యష్టాపి సూత్రాణి తద్ధర్మ ప్రాచుర్యవంతీతి పశ్చాత్పఠితానీతి జేయం, వచనాత్. 8. తస్మాదుక్త విధయోర్ద్వయో పూర్వా పరసూత్రయోర్యోగే అరనిరయే ప్రసక్తే పూర్వసూత్రోక్తేన ప్రయోగేణ చత్వారోవేదా అర్ధవన్త స్సంజాయన్తే కిముచ్యేతే భగవతా విఖనసా దైవికమపి శాస్త్రం ప్రణీతం యద్దైవికసూత్రశబ్దానుశబ్దితం? ఇతి శంకాయా ఉత్తరత్ర మూలఏవ సమాహితత్వాద్గ్రంధవి స్తరభియా త్ర నప్రస్తూతే, కించ పూర్వసూత్రాణి చతుర్వేదమూలానీ త్యుక్త్వా తత్రోత్తర సూత్రాణా మాకరస్యాను క్తిదోషోప్యనేన పరిహ్రియతే ,ఐహికాముష్మి, కేతి యధాపూర్వాణి చతుర్వేదమూలాని తధోత్తరాణి వైఖానస శాస్త్ర మూలానీతి అత్ర, వైఖానస సూత్రోక్తవిధి నేత్యస్య వైఖానసశాస్త్రోక్త విధినేత్యర్థః, వైఖానస సూత్రస్యాపి వైఖానసశాస్త్ర ప్రతిరూపత్వా దవిశేషేణాపర సూత్రాణాం వైఖానసశాస్త్ర మూలకత్వం నిరాబాధం సిద్ధ్యతీతి కేచిత్. ఐహికాముష్మిక ఫలవంత్యాచారాణి వైష్ణవయాగా దీని శాస్త్రబోధితాని సర్వేపిజనా సూత్రగోత్ర నియమ మనాదృత్య సర్వాణి వైఖానససూత్రోక్తేన విధినా సమాచరంతీత్యాహ భగవాన్విఖనాః. 8. సూత్రమితి కల్పసూత్రం గృహ్యతే, అస్మిన్న ధ్యాయే వేదోపకారక కల్పసూత్రాణాం గణనం తేషాం ద్వైవిధ్యం వైఖానససూత్రస్య సర్వసూత్రాది మత్వం సర్వసూత్రోపజీవ కత్వమిత్యంశాః ప్రతిపాదితాః, ఆహత్య గద్యనవకమత్రోక్తః,9.

గావున సమస్తసూత్రానుష్ఠాతలను ఆసూత్రోక్తమగు విధి ననుసరించి సర్వ కార్యముల నాచరింతురని భగవానుడగు విఖనోమునీంద్రుని యాదేశమైయున్నది.

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానస శాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానంద సంహితయందు పదునెనిమిది కల్పసూత్రముల గణనము, ఆ కల్పసూత్రముల యందలి ద్వైవిధము అందు వైఖానస సూత్రముయొక్క అతిశయము, సర్వసూత్రోప జీవకత్వమునను షష్ఠోధ్యాయము సమాప్తము.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా

మరీచిప్రోక్తా. ఆనన్దసంహితా

అథ సప్తమోఽధ్యాయః

శంఖచక్ర ప్రతిష్ఠావిధిః.

అథ శంఖచక్ర ప్రతిష్ఠావిధిః. 1
చక్రశంఖౌ సువర్ణాదినాకారయిత్వా పంచామృతై రామ్లా
దినా సంశోధ్య. 2

ఉక్తంహి షష్ఠాఽధ్యాయే శ్రీవైఖానససూత్ర స్యాద్యత్వేన వైష్ణవత్వేన చ సర్వసూత్రోత్తమత్వ మనియమేన సర్వై రనుష్ఠేయ త్వంచ, ఏక ఆసీద్యజుర్వేద ఇత్యుక్తవిధయా కదా చిదవిభక్తాయా వేదరాశే ర్యజురాఖ్యాయా స్తాంతు వైఖానసీంశాఖాంయజుర్వేద తరోర్విదు రిత్యాదినా (వైఖానసత్వముక్తమిత్యాదినా) ఽస్యాద్యత్వం ప్రసంగా ద్వితీయాధ్యాయ ఏవ సంక్షేపతః ప్రతిపాద్య వైష్ణవత్వహేతుమపి విష్ణుసంబంధినీ త్యాదినా(షష్ఠే) ప్రతిపాదితం. తత్రతాదృశస్య సంబంధస్య బహుప్రకారసాధ్యత్వ మా శంక్య సర్వానుగత మేకం విలక్షణం సంబంధం వైష్ణవలాంఛన లాంఛితత్వం సిద్ధవత్కృత్య తల్లాంఛన సాధనయోః ప్రాధాన్యవతో శ్చక్రశంఖయో ర్ధారణావిధౌ ప్రసక్తే స్తయోశ్చక్రశంఖయోః ప్రతిష్ఠాం వ్యాఖ్యాస్యత్యథేతి. ప్రతిష్ఠాహి సంస్కారిస్సమూర్తస్య పూజార్హతాపాదకః, సచమృద్దా రూపలాది నిర్మితాసు శాస్త్రీయప్రతిమాసు విధీయతే, ప్రతిష్ఠావిధిః ప్రతిష్ఠాప్రకారః, వ్యాఖ్యా స్యతఇతి శేషః, విధిర్విధాన ఇతి కోశః. 1. సువర్ణాదినేత్యాదిశబ్దేన రజతతామ్రాదయో లోహ విశేషా ఏవాత్ర గృహ్యన్తే సువర్ణశబ్దో పాదానాత్స్వారస్యాత్. నిర్మాపణేచ మానోన్మాన పమాణా దీని చక్రశంఖయో రన్యత్రోక్తానీహానుసంధీయన్తే. దృష్టాఽదృష్ట సంస్కారౌహిక్రమా దామ్లాది శోధనం పంచామృతాది శోధనంచ. 2. చక్రశంఖయో రాధారయోః ప్రతిమారూపిణోః ప్రతిష్ఠా

భగవదసాధారణ లాంఛనములును వైష్ణవత్వ సిద్ధి ప్రదములునగు శంఖ క్రముల ప్రతిష్ఠను చెప్పుచున్నాను. 1 చక్రశంఖములను సువర్ణము మొదలగు లోహముచే శాస్త్రోక్తములగు లక్షణములచే గూడినట్లు నిర్మించి పంచా మృతముల చేతను అమ్ల (పులుసు) పదార్థములచేతను యథావిధిగా శోధించ

శంఖచక్రయో ర్మూర్త్యావాహనార్థం ప్రతిష్ఠాకర్మణీ 3
అంకురార్పణం లౌకికాగ్నావాఘారం వాస్తుహోమం
(హుత్వా) పర్యగ్ని పంచగవ్యాభ్యాం (తౌ) సంశోధ్య పు
ణ్యాహం కృత్వా జలేగవ్యే కుశోదకేచప్రత్యేకమధివాస్య
తత్తన్మంత్రే ణాక్ష్ణున్మేషాది కారయిత్వా గోధాన్యాద్యా
దిదర్శయిత్వా శుద్ధోదకై స్సంస్నాప్య ఖండస్ఫుటిత కాళ

ప్యమానయో స్తనభిమాననో ర్దైవత యోర్మూర్తిమతో శ్చక్రశంఖయో శ్శక్తి సాన్నిధ్యార్థం క్రియమాణోహి శాస్త్రీయ స్సంస్కారః ప్రతిష్ఠాశబ్దవాచ్య ఇతి శంఖచక్రయో ర్మూర్త్యావాహన సిద్ధ్యర్థం ప్రతిష్ఠాకర్మణీ త్యనేన స్పష్టతరమపసీయతే ఆవాహనం హినామ సర్వవ్యాపినోఽసంభిన్నస్యైశ్వర స్యతేజోఽథవా తద్విశిష్టస్య తత్తదేవతావిశేషస్యవాకార్యార్థం క్వచిదధికరణేఽభివ్యక్తి సంపాదకం కర్మేతినిరుక్తం తచ్చాధికరణ వైలక్షణ్యాత్కార్య వైజాత్యాచ్చ విభిద్యత ఇతి విస్తరస్తు తత్ప్రకరణే వక్ష్యతే ఉక్తమావాహనం ప్రాస్తౌషీద్యధా ఖిలాదికారే భృగుః మంత్రపూతేనతోయేన కూర్చాక్షత సమన్వితం, సుపుష్పం ప్రణిధిం పూర్య (అర్ఘః ప్రయోగః) పాణిభ్యాం తత్సముద్ధరేత్ నిష్కలం సకలం దేవం సర్వవ్యాపిన మవ్యయం, ధ్యానమంథేన సంమంథ్య ప్రణిధ్యప్సునివేశయేత్, తతస్తత్తో యమాదాయ తేనకూర్చేన మంత్రవిత్ బింబస్యమూర్ధ్ని సంస్రావ్యస్యాదావాహన విగ్రహః నిష్కలే సకలం మధ్వాక్రాంతస్స్యాత్, ధ్యానంస్యాత్కదవక్రియా విగ్రహఃవిష్ణోరాయతనం హ్యేవ స్స ఏవ ప్రతిగృహ్యతే, తస్యైవ నూనవన్యేతా స్తస్మాత్తంహ్యప్సు సంస్మరేత్ యథాహ్యరుణ్యామనల స్సర్వవ్యాప్యే కతోభవేత్,

బడిన శంఖచక్రములయందు భగవద్దివ్యాయుధ రూపముతో మూర్తి వంతములగు శంఖచక్రముల యొక్క శక్తియావహింప బడుటకై ప్రతిష్ఠా సంస్కారమును జరుపుటలో (యీ క్రింది విధానమునను సరింప దగి యున్నది.) అంకురార్పణము లౌకికాగ్నియం దాఘారము వాస్తుహోమమును జేసి పర్యగ్ని పంచగవ్యములచే నా శంఖచక్రములను పరిశోధించి పుణ్యా హమును జేసి ప్రత్యేకముగ జలము,పంచగవ్యము, కుశోదకము వీనియందు యధాశక్తిగ నధివాసముచేసి ఆయామంత్రములచే నేత్రోన్మీలనము గోధాన్యా ద్యాదిదర్శన ద్రవ్యముల జూపి శుద్ధోదకములచే స్నపనము జేసి ఖండస్ఫుటిత కాల రహితమగు నవతంతువును దెచ్చి తంతువుచే వేష్టనముజేసి ఉదకములచే క్షాళనముజేసి జలమును పూరించి యందు పంచరత్నములు సువర్ణము పంచా యుధములు వీని నునిచి

రహితం నవకుంభం సంగృహ్య తంతునాపరివేష్ట్య ద్భిఃప్ర

క్షాళ్యాద్భిరాపూర్య పంచరత్నం సువర్ణం పంచాయుధాం
శ్చనిక్షిప్య శంఖచక్రయో రభిముఖే ధాన్యపీఠే కుంభంస

న్యస్యాచార్యశ్చోత్తరాభి ముఖోభూత్వా చక్రశంఖౌధ్యా
యన్ కుంభేంభసి సమావాహ్య తత్కుంభం శయ్యావే

ద్యాంనిధాయ సప్తభిః కలశైశ్చక్రశంఖాఃవభిషిచ్య వస్త్రా
ద్యై రలంకృత్య శయ్యా వేద్యాం ధాన్యోపరి పంచశయ

మథనాదేవ సందీప్త స్తద్వద్దేవేశ్వరో హరిః. సర్వగోపి జగద్వ్యాపీ ధ్యానమంత్రప్రబోధితః, భక్తానుకంప యా సోపి విభూతింస్వాంసువిస్తృతాం, సంక్షిప్య చైకీభవతి కలాపీవ కలాపకం, తస్మాత్తం నిష్కలంధ్యాత్వా సకలే మంత్రసంయుతం, ఏకత్ర స్మరణం యత్తదావాహన ముదాహృతం ఇత్యాది. శంఖచక్రయో ర్మూర్త్యావాహన సిద్ధ్యర్థం ప్రతిష్ఠాకర్మణీతి తత్కర్మారంభే సంకల్ప ఉచ్యతే. 3. అంకురార్పణ మిత్యారభ్య ఆసమాప్తేః ప్రతిష్ఠాః ప్రయోగస్సవిమర్శం ప్రతిపాదితః. అత్రాస్మిన్ ప్రయోగే యత్కించి దపేక్షితమప్యస్య మహాప్రతిష్ఠాయాః ప్రతిపదోక్తాయాఏవ వికృతిత్వా త్తతో వసేయం, ఉక్తముపలక్షణం, సుదర్శన పాంచజన్య గాయత్ర్యానుపూర్వీచ గురుముఖాత్ జ్ఞాతవ్యా. 4. తాభ్యామిత్థం ప్రకారేణ సంస్కృతాభ్యా మరి శంఖాభ్యామంకనం గర్భవైష్ణవేష్ట్యాం పాయసేన్యత్ర ప్రపన్నస్య భుజమూలేఽన్యత్రానస్మింశ్చ యథోపపాదమంకయే త్తథార్చయే దితి. అస్యతు ప్రతిష్ఠా విధేరైదం పర్యేణా ప్రకరణే పాఠసామర్థ్యాత్తా బ్యామిత్యరిశంఖయో ర్విశేషితత్వ సామంజస్యాచ్చ తాభ్యామేవాంకనం కుర్యాదితీతరయోగవ్య వచ్ఛేదోఽర్థ్యోలభ్యతే. 5 అత్రాస్మిన్నధ్యాయే శంఖచక్రయోః ప్రతిష్ఠాప్రయోగ ఉక్తః. ఉక్తం కేవలం గద్యపంచకం. 5.

శంఖచక్రముల కభిముఖముగ ధాన్య పీఠమునందు కుంభము నునిచి అంతట యాచార్యు డుత్తరాభిముఖుడై శంఖచక్రములను ధ్యానించి పూర్వోక్త కుంభమునందలి జలమున నావాహనముజేసి ఆ కుంభమును శయ్యావేదియందునిచి శంఖ చక్రములను సప్తకలశములచే స్నపనము చేసి వస్త్రాధులచే నలంకరించి శయ్యావేదిక యందు ధాన్యములపై పంచశయనముల నాస్తరణముజేసి యాకుంభమును శంఖచక్రములను అందునిచి ప్రతిసరబంధముజేసి ఆయా మంత్రములచే శయనాధివాసము సమర్పించి యుత్తరాచ్ఛాదనముజేసి హౌత్ర ప్రశంసనము గావించి ఆయా మంత్రములచే నావాహనముజేసి జుష్టాకార స్వాహాకారములనొనర్చి యతోదేవాది వైష్ణవము భూమానంతోగ్రే, నంద్యేనఏష, అను రెండు చక్ర మంత్రములను చక్రగాయిత్రిని, తన్మాయశోగ్రే, అస్మాదుపా స్యోసి అను

నాని చాస్తీర్య కుంభం శంఖచక్రే సమారోప్య ప్రతిస
రాం బంధయిత్వా తత్తన్మంత్రేణ శాయయిత్వో త్తరా
చ్ఛాదనం కృత్వా హౌత్రంప్రశంస్య తత్తన్మంత్రేణ సమా
వాహ్య జుష్టాకారం స్వాహాకారం చ కృత్వాతోదేవాది
వైష్ణవం భూమానన్త్యగ్రే వంద్యోనఏష ఇతి ద్వౌ చక్ర
మంత్రౌ చక్రగాయిత్రీం తన్మాయశోగ్రేస్మాదుపాస్య ఇ

తి ద్వౌ శంఖమంత్రౌ శంఖగాయత్రీం చాష్టోత్తరశతం౯హు
త్వా చక్రశంఖావుద్ధాప్యాభ్యర్చ్య పీఠేరత్నం సువర్ణం వా
నిక్షిప్య తస్మిన్ పీఠేశంఖచక్రేనిధాయ తద్బీజాక్షరం న్యస్య
తత్కుంభస్థాంశక్తిం శంఖచక్రయో రావాహ్యా యుష్యప్రా
ణఇతి ప్రాణప్రతిష్ఠాంకృత్వా సనాద్యైరభ్యర్చ్య హవి
ర్ని వేద్య.

తాభ్యాంమరి శంఖాభ్యా మంకనం కుర్యాత్. 4

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్ద 5
సంహితాయాం శంఖచక్ర ప్రతిషష్ఠావిధిర్నామ
సప్తమోఽధ్యాయః .

రెండు శంఖమంత్రములను శంఖగాయత్రిని అష్టోత్తరశతముగ హోమముజేసి (రాత్రి శేషమును గడిపి) చక్రశంఖములను శయనమునుండి యుత్థాపనము జేసి యర్చించి శంఖచక్ర ప్రతిష్ఠకై నిర్ణయింపబడిన పీఠమునందు రత్నము సువర్ణము వీని నునిచి యాపీఠమునందు శంఖచక్రముల నుంచి బీజాక్షరముల లిఖియించి పూర్వోక్తమగు కుంభమునందలి శక్తిని శంఖ చక్రముల యందు యధావిధిగా నావాహనముజేసి అముష్యప్రాణయను మంత్రముచే ప్రాణ ప్రతిష్టనుజేసి ఆసనాద్యు పచారములచే యర్చించి హవిర్నివేదనముజేసి, 4. ఈ విధముగా సంస్కృతములగు శంఖచక్రంబులచే పాయసమందుగాని దేహము నందు గాని యధాధికారముగ నంకనము చేయగదినది.

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానసశాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానంద సంహితమందు శంఖచక్ర ప్రతిష్ఠాప్రయోగ సరళియను సప్తమాధ్యాయము.

సమాప్తము

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథాష్టమోऽధ్యాయః

చక్రాంకిత త్రైవిధ్య విచారః.

భేదంచక్రాంకణస్యైవ ప్రవక్ష్యామి తపోధనాః
గర్భచక్రం న్యాసచక్రం తప్తంచక్ర మితిత్రిధా, 1

చక్రాంకణంచైవ మనూపదేశం తీర్థాదికం శ్రీ కరిభుక్తశిష్టం
ప్రదాతుమేకః ప్రభవత్యపాపో వైఖానసోజన్మని చక్రధారీ. 2

అథవిష్ణుబలేర్గర్భ సంస్కారాచక్రలాంచనం
ధృత్వావైఖానసాగర్భే సంజాతా గర్భవైష్ణవాః 3

పూర్వత్రోక్తమేవ త్రివిధం చక్రాంకణ మధ్యాయస్యోపోద్ఘాత ప్రసంగా త్పునరాహసంక్షేపేణ భేదమితి. 1. అత్రగర్భచక్రంబిభ్రాణానాం ప్రాశస్త్య మాహ చక్రాంకణమిత్యాదినా ప్రదాతుంభక్తేభ్య ఇతిశేషః అపాపోనిసనర్గాత్పాపరహితః, యేనఖాఇతి శ్రుతిః, వైఖానస ఏకః ప్రభవతి. శాస్త్రతోऽధికారీ భవతీ త్యర్థః 2 కిమిదం జన్మన్యేవ చక్రధారిత్వంనామేతి వివృణుతేऽథేతి, అర్థానురోధా దయం శ్లోకః పూర్వమేవ పఠితుం యుక్తః, 3,4,5, భగవత్స్వరూపాభివ్యంజకాన్యసాధారణాన్యధికరణాన్యాహ వైఖానసేష్వితి అధికరణ భేదేనాభివ్యక్తిరపి యథాయథంభిధ్యేతైవ. అత్ర వైఖానసేష్విత్యాది బహువచనో పాదానౌచిత్యా

ఓ తపోధనులారా చక్రాంకణమునందలి విభేదమును చెప్పుచున్నాను. గర్భ చక్రాంకణము, తప్తచక్రాంకణము, న్యాసచక్రాంకణము అని చక్రాంకణము మూడు విధములైయున్నది. 1 ఈ మూడు విధములలోను యే చక్రాంకణము నైనను మంత్రోపదేశమునైనను మరియు శ్రీవిష్ణునకు నివేదితములైన తీర్థప్రసాద చందనములతో, మాలాదులను అయినను భక్తులకను గ్రహించుటకు

బ్రహ్మహత్యా సురాపాన స్వర్ణస్తేయాది కిల్బిషం
ప్రణశ్యే న్నాత్రసందేహ శ్శ్రీవైఖానస దర్శనాత్ 4

పాతకా న్యుపపాపాని మహాపాపాని యానిచ
తాని సర్వాణి నశ్యంతి శ్రీవైఖానస దర్శనాత్ 5

వైఖానసేషు వేదేషు తుళసీకాననేషుచ
క్షీరాబ్ధౌచ రమాయాంచ రూపం విష్ణోః ప్రతిష్ఠితం. 6

భ్రమరేణ యథాకీటో లోకేఽస్మిన్ భ్రమరీకృతః
వైఖానసేన తద్భిన్న స్తద్రూపం ప్రాప్యతేఽంకనాత్. 7

తత్తజ్జాత్యవచ్ఛిన్నంకార్శ్యేర్నన సర్వం వస్తుగృహ్యాత ఇతి వివేకః.6.ఉక్తవిధయా వైఖానసస్య సర్వోత్తమత్వం ప్రతిపాద్య సమనంతరం తస్యపరేషాముత్తారకత్వ మహ భ్రమరేణే త్యాదినా త్రిభిశ్లోకైః అభ్రమరః కీటో యధాభ్రమరేణ భ్రమరస్సంపద్యతె, సంతత సాన్నిధ్యాది నా తద్వద వైఖానసోపి చక్రాంకణాదినా వైఖానసేన వైఖానసస్సంపద్యతె, భగవత్ప్రీతిపాత్రం సంపద్యత ఇతి భావః,వైఖానసేన తద్భిన్నోఽవైఖానస్తద్రూపం వైఖానస రూపం యద్వా విర్భూత స్వస్వరూపం యద్వా భగవత్సారూప్యం చక్రాదీనా మంక నాత్ప్రాప్యతే. తద్రూప మితి బహులార్థవత్పదం.7. ఉక్తోవైఖానసేతరో వైఖానస స్సంపద్యమానో వర్ణాశ్రమాచరవ తాంకతమ ఇత్యాహో వైఖానససూత్రేణేతి. 8.9. ప్రసంగ మధ్యే వైఖానసానా మిత్యాద్యాదరాతి శయాత్పునః పఠ్యతె. 10. 11. అయోగ్యోవే త్యర్థవాదః 11 వైఖానస కులేజాతః పంచరాత్రేణ దీక్షిత' ఇత్యాదిభిరుక్తాం వైఖానస కులోత్పత్తిం విశినష్టి వైఖానసోద్భవ ఇతి. గర్భచక్రేణ లాంఛితో వైఖానసోద్భవో విష్ణుమర్చయే దితి. ఇతరే యేసంస్కారాన్తరై ర్వైఖానసీకృతా విష్ణుం నార్చయేయుః నైతేముఖ్యాధికారిణ ఇత్యర్థః. కిమస్యు గర్భవైష్ణవః కోపి వైఖానసోద్భవ ఇతి నశంక్యం., ఉత్పత్స్యతేఽస్తిఽఽఽకోఽపి సమాన ధర్మాకాలోఽహ్యయం నిరవధి ర్విపులాచపృథ్వీ.' కిమస్మాకం హీయతే తాదృశ స్యావైఖానసత్వే, కిమియంరాజాజ్ఞా య

అట్టి గర్భవైష్ణవుడగుట చేతనే పరమపావనుడగు వైఖానసుడర్హుడగు చున్నాడు. 2. విష్ణుబలియను గర్భసంస్కారము వలన శంఖచక్ర చిహ్నాము లను మాతృ గర్భము నందుండియే ధరించిన వారలగుటచే వైఖానసులు గర్భవైష్ణవులని వ్యవహరింప బడుచున్నారు. 3. బ్రహ్మహత్య, సురాపానము స్వర్ణస్తేయము మొదలగు మహాపాపములును సైతము శ్రీవైఖానసుని దర్శించి నంతనే

అవైఖానస సూత్రేణ సంస్కృతా మనుజా భువి
బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యా శ్శూద్రా స్సంకరజా అపి. 8
వైఖానసం విష్ణుమయం గురుం ప్రాప్యాభివంద్య చ
సంప్రార్థ్యానుగ్రహం తస్య తప్తచక్రాంకితా యది. 9
ప్రముక్తా సర్వపాపేభ్యో వైకుంఠంలోకమాప్నుయుః
వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భచక్ర ముదాహృతం. 10
యో విష్ణుబలిసంస్కారా ద్గర్భచక్రేణ లాంఛితః
సగర్భవైష్ణవో జాత మాత్రయిత్యుచ్యతే బుధైః. 11

ద్గర్భచక్రలాంఛన హీనోఽపి వైఖానసో వ్యవహార్య ఇతి. విశేషోఽత్రాత్ర ద్రష్టవ్యః 12. త్రివిధ మపిచక్రంత్రయాణాం వ్యవస్థాపయ త్యాఖేయానామితి. ఔఖేయా వైఖానసాః, వనౌకసస్తృ తీయా శ్రమనిష్ఠాః తేషా మాశ్రమనియతోఽధికారః. ఇదం భిక్షూణాముపలక్షణం ,న్యాస చక్రం ద్విజన్మనా' మితి పాఠాన్తరం, ఏకజంతేరయం ధర్మా నజాతు స్యాద్విజన్మనాం' ఇతి తప్తాం కితస్య ద్విజన్మసుదూషితత్వా త్తత్రాపోఽపిసంగతఏవస్యాత్. 12. గర్భ చక్రధర త్వేపి తప్త చక్రమపి వైఖానసానామస్త్విత్యా శంకానవతారాయతేషాం తప్తచక్రం నిషిధ్యం స్తదన్యేషామేవ విధత్తే' వైఖానసా నితి. 13. పక్షాంతరేణ వైష్ణవం చతుర్ధావిభజతే చతుర్విధ మితి 'చతుర్విధ ముదాజహ్రుర్వైష్ణవం ద్విజసత్తమాః ఇత్యపి పాఠః. 14. అనాది వైష్ణవా ఇత్యత ఉచ్యం త ఇతి శేషః. కిముచ్యతే పితామహవిఖనశ్శబ్దౌ పర్యాయవాచకా పార్థక్యేనోపాత్తౌ, తత్రాన్యతరేణైవార్థస్యసిద్ధేః ఇతి చేదుచ్యతే. విఖనశ్శబ్దస్యాత్రమునిరాడితి విశేషితత్వా సామంజస్య త్తదవతారేప్యస్య తత్వమబాధిత మితి సూచయితు మాదరాతిశయాదియముక్తిః, యద్వా పితామహశబ్దస్య చతుర్ముఖఏవ రూఢత్వాత్తదితిరిక్తానాం స్వావతారాన్తరాణర్థ మిత్యాద్యూహ్యం. 15. 16. విఖనస్సూత్ర

నిస్సంశయముగ నశించి పోగలవు. 4. ధర్మశాస్త్రములయందాయా లక్షణము లచే పేర్కొనబడిన పాతకములు, ఉపపాతకములు, మహాపాతకములు మొదలగు సమస్త దురితములును శ్రీవైఖానసుని దర్శనము చేసినంత మాత్రమున నశించిపోవుచున్నవి 5. ఏలనన శ్రీమహావిష్ణుని పరిపూర్ణ శక్తికియ్యవి ప్రధానములగు నధికరణములని కీర్తింపబడియున్నవి. వైఖానసులయందును వేదముల యందును, తులసీకాననముల యందును, క్షీరసాగరమందును, శ్రీమహాలక్ష్మి యందును, విష్ణుని పరిపూర్ణమగు శక్తి ప్రతిష్ఠింపబడియున్నది. 6. లోకమునందు గూడ ఒకానొక భ్రమరముచే నొక

అయోగ్యో వా సుయోగ్యో వా గర్భచక్రేణ లాంఛితః
వైఖానసోద్భవో విష్ణుమర్చయే దితరే నతు. 12
ఔఖేయానాం గర్భచక్రం న్యాసచక్రం వనౌకసాం
వైఖానసాన్వినాన్యేషాం తప్తచక్రం ప్రకీర్తితం. 13

సంస్కృతాః, తత్సూత్రోక్తసకలవర్ణాశ్రమధర్మ కర్మశాలినః, ఆదివైష్ణవాః, అన్యసూత్ర సంస్కృతాః, శారీరాది సంస్కారవంతః వైఖానససూత్రోక్త పంచసంస్కారసంయుక్తా స్తథా పంచరాత్రాను సారీణశ్చావాంతరవైష్ణవాస్స్యుః ఏతాశ్చాన్వర్థా స్సంజ్ఞాః, ముండో

కీటకము (పురుగు) తన (భ్రమరము యొక్క) నిరంతర సన్నిధానము వలన కీటక రూపమును విడచి యెట్లు భ్రమరముగ సృజింపబడుచున్నదో అట్లే వైఖానసుని చేత గూడ వైఖానసేతరుడు శంఖచక్రాంకణము చేయబడిన వాడై స్వస్వరూపమును పొందింపబడుచున్నాడు. లోకమునందు వైఖానస సూత్ర భిన్నములగు నితర సూత్రములచే సంస్కారములను పొందిన మనుష్యు లందరును అనగా జాతిమత వైచక్షణ్యములేక బ్రాహ్మణులు క్షత్రియులు వైశ్యులు శూద్రులు వేయేల సంకరజాతులు సైతము తమతమ తారణము కొరకై నిర్విణ్ణతను జెంది విష్ణుస్వరూపుడగు వైఖానసుని గురునిగా వరించి యాతనిసమీపమును జేరి వినయభయాన్వితుడై యథావిధిగ నభివందన మాచరించి యతనియను గ్రహమును బహుభంగులం బ్రార్థించి ఆయనుగ్రహమును సంపాదించి తప్త చక్రాంకణమును బొందు దురేని వారలు సమస్తపాపములనుండి విడువ బడినవారలై ఐహికభోగముల యొక్క యవస్థానము నందు శ్రీమహావిష్ణుని సాయుజ్యమును బొందుచున్నారు. 9. భగవదాజ్ఞాబలముచే తాను చక్రధారి యగుటచే తది తరులకు చక్రాంకణముజేయు టకు అర్హుడగుచున్నాడనుటకు హేతువు వీరలకుగల గర్భ చక్రాంకణమే అయియున్నది. వైఖానసులందరకును ఇట్టి గర్భ చక్రాంకణము విహితమై యున్నది. 10. విష్ణుసంస్కారము నందలి గర్భచక్రాంకణముచే సంస్కరింపబడిన వారలై జన్మించిన శిశువు జన నాంతరమే అనగా సంస్కారాంతరమును దేనినిగాని కొంచమైనను అపేక్షించ కనే గర్భవైష్ణవుడు వైష్ణవుడని పిలవబడుచున్నాడు. 11. వేదాధ్యయన సంపన్నుడైనను కాక పోయినను గర్భచక్రలాంఛితుడగుటచే నుత్తముడగు వైఖానసకులోద్భవుడే

చతుర్విధముదాజహ్రు ర్వైష్ణవత్వ మపి ద్విజాః
అనాదివైష్ణవాః కేచి త్కేచిద ప్యాదివైష్ణవాః. 14

ముండనంశిఖాయా ముద్రాతప్తముద్రాంకనం ముండముద్రేధరంతీతి తథోక్తాస్తేతు భాగవతాస్స్మృతాః. 18, ఆద్యం వినాన్యేషాః త్రయాణా మపి మతంవిభిన్న మిత్యాహానాదీతి 19. పునః ప్రకారంతరేణ వైష్ణవం విభజతే వైదికామితి. 20. వైదికాదీవి నిర్వక్తివైదికమితి, 21 తేషాం త్రయాణామపి ప్రధక్ప్రాస్త్రా ణ్యాగమశబ్దవాచ్యాని పరికీర్తి తాని. 22. ఆగమోऽయం త్రైవిధ్యం భజత ఇత్యాహ నిగమ ఇతి.23, ఆగమ మంత్ర తంత్ర తంత్రాంతర నామ కావాంతరసిద్ధాంత చతుష్కసహితః పంచరాత్రాగమ స్తాంత్రికః 23, 24. సామాన్యేనేతి యధాయధం గౌణవృత్త్యా ముఖ్యవృత్త్యాచే త్యర్థః, 25, 27, దీక్షాత్రయ మధికుర్వాణా నాహౌఖేయానామితి. 28. 29. అత్రా తప్తతనూరిత్యాది శ్రుతిషు శ్రూయమాణం తప్తశబ్ద మగ్ని తాపపరమభిమన్వానాం మతమురరీకృత్య తాదృశీం తప్తముద్రాం ద్విదాపి విభజతె పునశ్చేతి. అంతస్తాపో బహిస్తాప ఇతి తాపో ద్విధాభవతి, శిశోర్గర్భస్థతాదశాయాం గర్భాంతర్గతస్య తాపస్సంస్కారో 29 తస్తాపశబ్దేన లక్ష్యతే, తధాబహిస్తాప ఇతి జననాంతరం గర్భత్కోశా ద్విముక్తస్య బహిర్గతస్య తాపో బహిస్తాప శబ్దేనచ లక్ష్యతే. యద్వాऽం తస్తాపోऽద్వారక ఆత్మశుద్దిసంస్కారో బహిస్తాపస్స ద్వారకస్తాదృశః, ఇతి వివేకః. 30. యోऽయం శ్రీవైఖానస సూత్రోక్తో విష్ణుబలి రుత్తమో గర్భ వైష్ణవసంస్కార స్సఏవ తాపసంస్కారవాన్, తాపస్తపనం సంస్కారః పాయసేऽన్నే శంఖచక్రయోః వ్రతప్తయో రంకనాత్ మాతృగర్భస్థ శిశో ర్మాతుః పాయసప్రాశన ద్వారా చక్రముద్రా సమర్పకం కర్మ అస్మిన్ ప్రతిపాదితోऽస్తీతి తథోక్తస్స్మృతః, అపీతియోజ్యం. అస్మిన్విష్ణు బల్యాఖ్యే గర్భసంస్కారే తాపసంస్కారోऽంతర్భావత ఇతి

విష్ణునారాధించవలెను. తదితరులు విష్ణ్వర్చనము నందు ముఖ్యాధికారులు కారు. 12. వైఖానసులకు గర్భచక్రమును, వనస్థాశ్రమ నిష్టులకు న్యాస చక్రమును వైఖానసులకంటె భిన్నులగు తక్కిన యందరకును తప్త చక్రమును విధేయములని నిర్ణయింపబడియున్నది. 13. ఓ ద్విజశ్రేష్టు లారా. వైష్ణవత్వముగూడ నాలుగు విధములని చెప్ప బడుచున్నది. అనాది వైష్ణవులు, ఆదివైష్ణవులు, అవాంతర వైష్ణవులు, భాగవత వైష్ణవులు అను పేరులచే నీనాల్గు విధములవారును పిలవబడుచున్నారు. మరియు నందనాది వైష్ణవులనగా, శ్రియఃపతి యగునచ్యుతు డొక్కండును, అనంతుడు, విష్వక్సేనుడు, పితామహుడు, మునిరాజగు విఖనసుడు నను నీయార్వురును వైష్ణవులని తెలియ బడుచున్నారు. 16. వైఖానససూత్రముచే

అవాంతరాః కేచి దుక్తాః కేచి ద్భాగవతాస్మృతాః
అనాదివైష్ణవాస్త్వత్రా చ్యుతవైకశ్శియఃపతిః. 15

అనంతో గరుడశ్చైవ విష్వక్సేనః పితామహః
అనాది వైష్ణవాః ప్రోక్తా మునిరా ద్విఖనాస్తధా. 16

ఆదివైష్ణవ నామానో విఖనస్సూత్రసంస్కృతాః
పంచసంస్కార సంయుక్తా స్సూత్రేణాన్యేన సంస్కృతాః. 17

తధావాంతర సంజ్ఞాస్స్యుః పాంచరాత్రానుసారిణః
ముండముద్రాధరాః ప్రోక్తా స్తేతు భాగవతాస్స్మృతాః 18

అనాది వైష్ణవం విష్ణు మనంతాద్యన్వితం వినా
అన్యేషాం వైష్ణవానాంతు మతముక్తం పృధక్ పృధక్. 19

తద్హృదయం. నాయం తాపప్రకార స్తత్స్సర్వోవా శ్రీసూత్రే సూచిత ఇత్యత్ర, తాపసంస్కార వాంత్స్మృత' ఇతి స్మృత శబ్దేన ధ్వన్యతె. అత్రత్య వివిధ నిబంధన గ్రంధానామనువాదః ప్రసంగాత్కించిదుచ్యతె. ఇద్ధంహి పరిదృశ్యతె. శ్రీసూత్రం. అధవిష్ణుబలిః, ఉత్తర ప్రణిధావగ్న్యాదిదేవానోంభూః పురుషమోంభువః పురుషమోగ్ం సువః పురుష మోంభూ ర్భువస్సువః పురుషం చేత్యావాహ్యతథైవ నిర్వాపాద్యాఘారంహుత్వాఽగ్నేః పూర్వస్యాం దర్భాసనేషు కేశవం నారాయణం మాధవం గోవిందం విష్ణుం మధుసూదనం త్రివిక్రమం వామనం శ్రీధరం హృషీకేశం పద్మనాభం దామోదర మితి నా మభిర్దేవం విష్ణుమావాహ్య ఆపో హిరణ్యపవమానైస్స్నాపయిత్వాతత్తన్నామ్నార్చయతి. అతోదేవా ద్వైర్విష్ణోర్నుకం తదస్య ప్రియం, ప్రతిద్విష్ణుః పరోమాత్రయా, విచక్రమే,త్రిర్దేవఇతి ద్వాదశాహుతీ రాజ్యేనహుత్వా పాయస మాజ్యసంక్తం హవిర్దేవం నివేద్య ద్వాదశనామభి రతోదేవాద్యై ర్విష్ణోర్నుకాద్యై రాజ్యమిశ్రం పాయసం జుహుయాత్. ఋగ్యజుస్సామాధర్వభిర్మంత్రైర్వైష్ణవై ర్దేవం సంస్తూయనమోం తైర్నామభి ప్రణమేత్ పాయసశేషం పత్నీం ప్రాశయతీ,తి. అత్ర శ్రీనివాసదీక్షితీయ తాత్పర్య చింతామణిః. అధానన్తర మష్టమేమాసి విష్ణుబలిః, అత్రభోధాయనః, యద్యైవోద్ధృతోపి విష్ణుబలి

సంస్కృతులైన వారలు ఆది వైష్ణవులని తెలియబడుచున్నారు. 16. అన్యసూత్రములచే సంస్కరింపబడి శ్రీవైఖానస శాస్త్రముచేతగాని పంచరాత్ర శాస్త్రముచేత గాని విధింపబడిన పంచసంస్కారములచే సంస్కృతులైన వారలు అవాంతర వైష్ణవులని పిలువ బడుచున్నారు. ముండనము, ముద్రవీటిని సముచ్చితముగ ధరించిన వారలు భాగవత వైష్ణవులని పిలువ బడుచున్నారు. ముద్రయన బూర్వోక్తమగు పంచసంస్కారము నందలి తప్తచక్రాది ముద్రయ నియు అట్టి ముద్రయును పదము వలన నాముద్రను

సిద్దాంతంచ మతంశాస్త్ర మేతే పర్యాయవాచకాః
వైదికం తాంత్రికంభాక్తం వైష్ణవం త్రివిధంపునః. 20

తేషాం వైఖానసం శ్రేష్ఠం వేదేశా స్త్రేషు నిశ్చితం
వైధికం విఖనఃప్రోక్తం తాంత్రికం పాంచరాత్రకం. 21

భాక్తం భాగవతం చేతి త్రివిధం వైష్ణవం విదుః
తేషాం పృధ కృథక్చాస్త్రాణ్యాగమాః పరికీర్తితాః. 22

నిగమ స్తాంత్రికో మిశ్రస్త్రివిధః ప్రోక్తఆగమః
నిగమో విఖనఃప్రోక్తో మిశ్రో భాగవతస్స్మృతః. 23

చతుస్సిద్ధాంత సహితః పాంచరాత్రస్తు తాంత్రికః
తేషూక్తదీక్షావిధయః పృధగేవ ప్రకీర్తితాః. 24

హరణం, విష్ణవే బలి రష్టమేమాసి సప్తమ్యాం, దశమ్యాం, రోహిణ్యాం శ్రవణేవేతి. వైష్ణవో హ్యేషమాసో విజ్ఞాయతే, విష్ణుర్గర్భస్య దేవతేతి ఏవ ముక్తదినాత్పూర్వేద్యు ర్నాందీముఖం కృత్వా అస్యా గర్భపుష్ట్యర్థం శ్రీవైష్ణవత్వసిద్ధ్యర్థంచ విష్ణుబలి కర్మణా (ఏనాంపత్నీం) సగ్గ్స్కరిష్య ఇతిసంకల్ప్యాఘారం హుత్వాऽవాహనకాలేతూత్తరప్రణిధా వగ్న్యాది సర్వదేవా నావాహ్య ఓంభూః పురుష మోంభువః పురుష మోగ్ంసువః పురుష మోంభూర్భువస్సువః పురుషం చేత్యావాహ్య తద్దైవ నిర్వాపాద్యాఘారం హుత్వాऽఘార శబ్దగ్రహణేన వైష్ణవహోమి పర్యంతం హుత్వాऽగ్నేః పూర్వస్యాంస్థాపితే దర్భాసనే కేశవాదీనా వాహ్య, విష్ణుబలికర్మత్వా, న్నామభిర్దేవ, మిత్యుక్తం. ఆపోహిరణ్యపవమానైః ప్రోక్షయిత్వా వస్త్రోత్తరీయోపవీతాదీ నిదద్యాత్. గృహ్యః ,హృదయాదర్కబింబా ద్వాధ్యాత్వావాహ్యాసు

విలక్షణమగు వ్యవచ్ఛేదకముగా గలిగిన పంచసంస్కారమనియు భావము. 18. అనంత గరుడ విష్వక్సేన పితామహ విఖనసులతోగూడిన యనాది వైష్ణవుడగు విష్ణుడు దక్క తక్కిన యితర వైష్ణవులందర మతము వెర్వేరుగా జెప్పబడినది. 19. సిద్ధాంతము మతము, శాస్త్రముననునీ పదములు పర్యాయ వాచకములు, 19, మరియు నీవైష్ణవత్వము గూడ వైదికము, తాంత్రికము, భాక్తము అని మూడు విధములుగా జెప్పబడినది. 20. ఈమూడిటి యందును వైఖానసము శ్రేష్టమని వేదములయందును శాస్త్రములయందును నిశ్చయింపబడినది. విఖనసునిచే జెప్పబడిన శాస్త్రమును వైదికము అనియు పంచరాత్రము తాంత్రికమనియు భాగవతము

దీక్షాతు త్రివిధాప్రోక్తా సామాన్యేన తథోచ్యతే
విష్ణుబల్యగ్నినాతప్త చక్రేణ హవిరంకితం. 25

యత్త్రాశ్యతేనైవగర్భ చక్ర దీక్షత్యుదాహృతా
ఉపనయనాగ్నినా తప్త చక్రేణాంకన మంసయోః. 26

యాసాబహిస్తప్తచక్ర దీక్షేత్యేవ ముదాహృతా
యాచక్రజలజాకార లేఖనం తు భుజద్వయే. 27

రూపిణీం, జలేవాతండులేవాపి కుశకూర్చే సమర్చయేత్,ఇతి అతో దేవాద్యైర్విష్ణోర్నుకం తదస్యప్రియం ప్రతద్విష్ణుః, పరోమాత్రయా, విచక్రమే, త్రిర్దేవ ఇతి ద్వాదశాహుతీ రాజ్యేనహుత్వాఽ న్యత్రానుక్తత్వాత్ప్రుథక్త్వేన మంత్రాణాం గ్రహణం, పాయస మాజ్య సంయుక్తం హవిర్దేవం నివేద్య ద్వాదశనామ్నాఽతోదేవాద్యైర్విష్ణోర్నుకాద్యై రాజ్యమిశ్రం పాయసం జుహుయాదృగ్యజుస్సామాధర్వభిర్మంత్రైర్వైష్ణవైః పురుషసూక్తస్యచాతుర్వేదికత్వా త్పురుషసూక్తేన వా స్తోత్ర్య? కేశవాయనమ ఇత్యాద్యైర్నమోంతైర్ద్వాదశ నామభిద్వాదశ కృత్వః ప్రణమ్య పత్నీంచప్రణామంకారయతి పాయసశేషం పత్నీంప్రాశయతీ,తి. అత్ర నృసింహ వాజపేయభాష్యం. అథ విష్ణుబలిర్గర్భాదానా ద్యష్టమేమాస్యేవ శుక్లపక్షే శుద్ధేఽహని కర్తవ్యః, అస్యాగర్భరక్షణార్థం విష్ణుబలిం కరిష్య, ఇతి సంకల్ప్యాఽఘారం కృత్వాఽఽవాహనకాల ఉత్తరప్రణిధావగ్న్యాదిదేవా నోంభూః పురుషాదినా పురుషాదీంశ్చావాహ్య యథావాహనం తథైవ నిర్వాపం స్వాహాకారం చ కృత్వా ఏవమాఘారం హుత్వాంతేఽగ్నేః పూర్వస్యాం చతురశ్రం హస్తమాత్రం తండులై స్థండిలంకృత్వా తదూర్ధ్వే? ప్రాగగ్రాన్ దర్భానుదగంత మాస్తీర్య తేషు దర్భాసనేషుప్రత్యఙ్ముఖాన్ కేశవాది ద్వాదశ మూర్తీ? నుత్తరాంతం నామభిర్దేవం విష్ణుం క్రమేణావాహ్య పుష్పగంధాద్యైషోడశోపచారై స్తత్తన్నామ్నా ప్రణవాది నమోంతే నార్చయతి, అతోదేవాది విష్ణోర్నుకాది ద్వాదశాహుతీ రాజ్యేనహుత్వా, పాయసా పక్వమన్నం పాయస మాజ్యసంయుక్తం ఘృతాప్లుతంహూయత ఇతిహవిః ప్రత్యేకం

భాక్తమనియు మూడు విధములుగా వైష్ణవము తెలియబడుచున్నది. 21. ఈ మూడు తెరంగులగు వైష్ణవులకును ప్రత్యేకముగ నొక్కొక్కరికి అగమము లను పేరిటశాస్త్రములు నిర్మింపబడియున్నవి. 22. ఆయాగమములు గూడ నిగమము, తాంత్రికము, మిశ్రము అను పేరిట మూడువిధములై యున్నది. విఖనోమహర్షిచే ప్రోక్తమగునదీ నిగమము భాగవతము మిశ్రము, అగమ సిద్ధాంతము మంత్రసిద్ధాంతము, తంత్ర సిద్ధాంతము, తంత్రాంతర సిద్ధాంతములను నాలుగు అవాంతర సిద్ధాంతము లుగ లిఖింపబడియున్న పంచరాత్రము తాంత్రికమనియు చెప్పబడుచున్నవి. 23 . ఈయాగమముల

సాన్యాసచక్రదీక్షాస్యా ద్దీక్షాత్రయ మితిస్మృతం
జౌఖేయానాం గర్భచక్ర దీక్షాప్రోక్తా మహాత్మనాం. 28

బాహ్యతప్తారి దీక్షానుసరణం పంచరాత్రిణాం
ఉక్తాతథా న్యాసచక్ర దీక్షా భాగవతోచితా. 29

ఏవం దీక్షాత్రయం ప్రోక్తం వైష్ణవానాం మహాత్మనాం
పునశ్చ తప్తచక్రాబ్జ ముద్రా ద్వేధా స్మృతా బుధైః. 30

పాత్రేనిక్షిప్య దేవం కేశవాద్యం సర్వం విష్ణుం నివేద్య సమర్ప్య ద్వికర్మకోऽయంధాతుః, దేవాయని వేద్యేత్యర్థః తన్నామ్నేతిజాత్యేకవచనం ద్వాదశనామభిరతో. దేవాదిభి రాజ్యామిత్రం ఘృతాప్లుతం పాయసం జుహుయా దృగ్యజుస్సామా థర్వభి శ్చతుర్వేద సంబంధిభి రాదిభి? ర్మంత్రైర్వైష్ణవై స్సహస్ర శీర్షాద్యై ర్థేవం విష్ణుం సంస్తూయ స్తుత్వా సంప్రార్థ్య నమోంతైర్న మశ్శబ్దోऽంతే యేషాం తైర్నామభిః కేశవాయనమ ఇత్యాదిభిః ప్రత్యేకం ప్రణమే ద్దండవన్నమస్కుర్యాత్. పాయసశేషం నివేదితం చపత్నీం ప్రాశయతి భోజయతి సుదర్శన గాయత్ర్యా శంఖగాయత్ర్యా క్రమేణ పత్నీం ప్రాశయతీతి లోకానుసారిణాం కేషాంచి దభిప్రాయోనాऽస్మాకం, ఇతి.

అత్ర సుందరరాజీయా ప్రయోగవృత్తిః అథ:- విష్ణుబలావపిసకాలోత్పన్నేऽ హని? ఆఘారాది పరిషేచనాంతే ప్రణిధా వుత్తరే ఓం భూః పురుషమిత్యాదినాऽవాహ్య నిర్వాపాంతే తైస్తై రాజ్యం స్వాహాతంహుత్వాగ్నేఃపురతో వ్రీహిభి స్తండులైర్వాకృతే స్థండిలే కూర్చ ముత్తరాగ్రం నిధాయోత్తరముఖః ప్రాణానాయమ్య గంధాక్షతపుష్పయుతై (రద్భిః) ప్రణిధిమాపూర్య తత్ప్రణిధిజలే భగవంతంధ్యాత్వా తస్మాత్స్థండిలే తజ్జలం పవిత్రేణాదాయ స్రావయన్ ద్వాదశమూర్తీ రావాహయేత్. కేశవమావాహయామిత్యాది. అస్తిచే ద్గృహార్చా బింబ మగ్నేః పూర్వతోవిష్టరే ప్రాఙ్ముఖం స్థాప్యార్చయే న్నామమంత్రైః పాద్యాదినా పోహిరణ్యాపవ మానై స్స్నానమన్నదానా చమనకాద్యంతాని (చ) నామ్నైవార్చయేత్. అథాతో దేవాద్యైర్వైష్ణవై షడ్భిశ్చాజ్యం హుత్వా దేవస్య సఘృతం పాయసం నివేదయతి. అథాగ్నౌ సఘృత పాయసం ద్వాదశనామభి రతోదేవాదిభి ర్విష్ణోర్నుకాదిభి శ్చ జుహోతి. పునర్దేవస్య పానీయాచమన తాంబూలాదీని దత్వా పురుషసూక్తేన ద్వాదశనామభిర్నమస్కారం కృత్వా పత్నీమపి ప్రణామయే త్పుణ్యాహ మంత హోమంచ కుర్వీత. ద్వాదశావరాన్ బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా, విష్ణునివేదిత శేషం పాయసం పత్నీంప్రాశయిత్వా, ఇతి

యందు వివరింపబడిన దీక్షావిధులు గూడ ప్రత్యేకముగ గుర్తింపబడు చున్నది. 24. సామాన్య భావముగ జెప్ప బడిన యీదీక్ష మూడు విధము లైయున్నది. వైఖానస సూత్రోక్తమగు విష్ణుబలికర్మయందు చేయబడిన యగ్నియందు తప్తము చేయబడిన శంఖచక్రములచేఅంకనము చేయబడిన

అంతస్తాపో బహిస్తాప ఇతి తాపో ద్విధాభవేత్
ఉక్తో వైఖానసేసూత్రే యో విష్ణుబలిరుత్తమః 31

గర్భవైష్ణవ సంస్కార స్థాపసంస్కారవాంత్స్మృతః
సుదర్శనాయేతి తథా యస్యమే. శ్రియమిత్యపి. 32

స చక్రవర్తీ చేత్యాద్యైః కర్మాంతస్తాప ఈరితః
పంచరాత్రోక్త విధినా తప్తచక్రాది ధారణం 33

జాతస్య భుజయోర్మూలే మంత్రైర్యత్తాప సంస్కృతిః
తథాగ్నినావై హోతేతి ? శ్రుతి ర్దర్శయతి స్వతః. 34
బహిస్తాప స్సమామ్నాత స్తల్లక్షణ మితీరితం

అత్ర వసంతయా జీయావత్తిః:- అథ విష్ణుబలిరితి. విశేషకాల నిర్దేశాభావా దనంతరత్వా దప్యత్రచ గర్భాధానాద్యష్టమే మాసి గర్భరక్షార్థం విష్ణుబలిరితి. తస్మాద్గర్భాధానాద్యష్టమే మాసి పూర్వేద్యు రభ్యుదయశ్రాద్ధంకృత్వా పుణ్యేనక్షత్రే సీమంత స్యాంతే తంత్రయిత్వా విష్ణుబలిం కుర్యాత్, అత్ర బోధాయన వచనం యద్వైతద్వృతో బలి హరణం విష్ణవేఽష్టమేమాసే సప్తమ్యాం ద్వాదశ్యాం రోహిణ్యాం శ్రవణే వేతి. ఉత్తరప్రణి ధావగ్న్యా దీనిత్యాది? నిర్వాప్యాఘారం హుత్వేత్యంతం, ఆఘార హోమకాలే తదుత్తరప్రణిధౌ దేవానగ్న్యాది సర్వదేవానావాహ్య ఓంభూః పురుష మిత్యాద్యై శ్చతుర్భి ర్విష్ణుమప్యావాహ్య తథాజ్యం నిరూప్య ఆహుతీ (హోత్వా) శ్చరుణా హోమాంత మాఘారం హుత్వాథ సీమం తోన్న యనానంతరం తదేవవ్యాంత హోమం? కృత్వా దితేన్వమగ్గ్స్తా ఇత్యాద్యైరంతః పరిషేకంచకృత్వా ద్వౌచ తంత్రయిత్వా పునరదితేనుమన్య స్వేత్యాద్యైర్మంత్రై రాదిపరిషేకం చ కృత్వా విష్ణుబలింకుర్యాత్. ఉత్తరప్రణిధౌ వోం భూః పురుషమిత్యాద్యై శ్చతుర్భి ర్విష్ణు మావాహ యామీ త్యావాహ్యాజ్యం నిరూప్య చతురాజ్యాహుతీర్హుత్వా, అగ్నేః పూర్వస్యాం

హవిస్సు గర్భిణిచే ప్రాశనము జేయబడుటయే గర్భచక్రదీక్షయనియు స్థూల దృష్టిచే చెప్పబడుచున్నది. (దీనిని దీక్షయని పిలుచుట ముఖ్య వ్యవహారము కాదని ఆప్రకరణమందు నిరూపింపబడియున్నది.) జననాంతర ముపనయ నాగ్ని యందు తప్తము జేయబడిన శంఖచక్రములచే భుజములయందం కనము చేయబడుటయే బహిస్తప్తచక్ర దీక్షయని వాడ బడుచున్నది. 26. చక్రాకారముగను శంఖాకారముగను భుజములయందు లేఖనము చేయ బడుటయే న్యాసచక్ర దీక్షయనియు ఈవిధముగ దీక్షాత్రయ లక్షణము జెప్ప బడియున్నది.27

వైష్ణవం ద్వివిధం ప్రోక్తం బాహ్య మాభ్యంతరం పునః. 35

పంచరాత్రాదికం బాహ్య మన్య ద్వైఖానసం మతం. 35

దర్భాసన ఇతి గృహార్చనార్థం తద్విష్ణోర్బింబంయది స్యాదగ్నేః పూర్వస్యాం విష్ట రేసాధివాసే దర్భాసనే ప్రత్యఙ్ముఖం తద్బింబం స్థాపయిత్వా బింబాభావే స్వర్ణశకలం కూర్చం వా నిధాయ తస్మిన్ కూర్చాక్షతాద్భిః ప్రణీధిమాపూర్యతదప్సుతం దేవం సకలం ధ్యాత్వా కూర్చేవాద్భిర్ద్వాదశనామభి ర్దేవం విష్ణుమావాహ్య స్నాపయిత్వా తన్నామ్నార్చయతి. ఆపోహి ష్ఠాద్యై హిరణ్యవర్ణాద్యైః పవమానాద్యైశ్చ బింబంస్నాపయిత్వా తదభావే స్నానమితిప్రోక్ష్య ద్వాదశనామభిః పాద్యాచమన స్నాన ప్లోత వస్త్రోత్తరీయాభరణ యజ్ఞోపవీతా చమన పుష్ప గంధ ధూప దీపార్ఘ్యాచమనై రర్చయతి. ద్వాదశాహుతీ రాజ్యేన హుత్వేతి. అతోదేవాద్యై ర్విష్ణోర్నుకాద్యైష్షడ్భిశ్చ ద్వాదశమంత్రై ర్జుహ్వాऽऽజ్యేవహుత్వా పాయస మాజ్యేన హుత్వా పాయసం హవిర్ద్వాదశనామభి ర్దేవం నివేద్య పానీయాచమన ముఖవాసందద్యాత్, ఆజ్య మిశ్రం పాయసం జుహుయా దితి. కేశవాద్యైర్ద్వాదశ నామభి ర్విష్ణోర్నుకాదైర్మంత్రైశ్చ సాజ్యం శేషం పాయసం హస్తేన జుహుయాత్, నమోంతై ర్ద్వాదశనా మభి ప్రణామాన్కృత్వా తచ్ఛేషం పాయసం పత్నీంభోజయతి. తస్యాం విద్వానాయుష్య బలారోగ్యయుక్పు మాంత్సుత్పుత్రోజాయత ఇతి. అత్ర సంజీవయా జీయం నిబంధనమ్:- భగవత్పూజాయా మధికారః కస్యే త్యాకాంక్షాయాం శ్రుతి స్మృతి సూత్రపురాణ సంహితాచారవిహితత్వం భగవత్కైంకర్య పరమైకాంతిక ధర్మోపచారాదికం శ్రీవైఖానసానాం గర్భవైష్ణవానా మేవేతి ప్రసిద్ధం. నను గర్భవైష్ణవత్వ మేషామస్తీతి భవతోక్తంకిల, తత్సూత్రోక్తమాగమోక్తం వాసత్యమేవంచే దాజన్మబధిరశ్శ్రూయతాం! లోకే తావదాపస్తం బాదీనాం పైతృమేధకేన సంస్కారేణ సహ షోడశసుసంస్కారేషు గర్భ సంస్కారాస్త్రయ ఏవ గర్భాధాన పుంసువన సీమంతా ఇతి.ఏతేషాం వైఖానసానాం తావ న్నిత్యకర్మాణ్యౌర్ధ్వదైహికం వినా శారీరసంస్కారా అష్టాదశ, తేషు చగర్భసంస్కారః పంచ కించయతః? వైష్ణవత్వం పంచసంస్కారవత్త్వం భవితవ్యం కిల (త్వన్మత ఇతి భావః, తతో? మాతృగర్భస్థస్య శిశోర్జననాత్పరం పంచసంస్కారిత్వమస్త్యేవ, తత్రప్రకార ఉచ్యతె, వైష్ణవస్యకింవాలక్షణం, పంచసంస్కారవత్త్యమేవ, తాని పంచాపి సంస్కారాణి గర్భ (స్థ)స్యైవ.' ఋతుసంగమన గర్భాధాన పుంసువన సీమంత విష్ణుబలయ ఇతి గర్భస్య పంచ సంస్కారాః, తేష్వష్టమే నవమే మాసి శిశుజననా త్పూర్వమేవ విష్ణుబలిః కర్తవ్యః, తేనసంస్కారేణాపి గర్భస్థస్యశిశోః పంచసంస్కారవత్త్వం భవతి. తథాచ సూత్రం, అథవిష్ణుబలిః, పున్నామ్నినక్షత్రే పత్న్యాసహ స్నాత్వాపూర్వేద్యు ర్నాందీముఖం కృత్వా? అగ్నిముఖాంతే ధాతాదదాతున ఇమంమేవరుణ ప్రజాపతే నత్వచ్ఛిత్తంచాగ్ని ర్భూతానామ్పతాషాట్, (ఇతి) అతోదేవాది షణ్మంత్రైః (చ) పంచసూక్తా న్యాజ్యేన హుత్వాతతః పరిషేచనాంతే వ్యాహృతి చతుష్టయే నావాహనం పురుషస్య) కృత్వాపరం కేశవాది దామోదరాంతం ద్వాదశమూర్తీనా మావాహన ముత్తరప్రణిధౌ కృత్వాజ్యేన జుష్టా కారం తదంతే ప్రణవాది స్వాహాంతం చతుర్థ్యం తేనర్గ్యజుస్సామా థర్వభిర్మంత్రైర్వైష్ణవైర్దేవం సంస్తూయ నమోంతైర్నామభిః ప్రణమేత్, తత్పాయసం? తదాజ్యశేషేణాతో దేవాద్యైర్విష్ణోర్ను

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్దసంహి
తాయాం చక్రాంకిత వైవిధ్య (వైష్ణవవిభేద)
నిర్ణయోనా మాష్టమోధ్యాయః.

కాద్యైః కేశవాది ద్వాదశనామమన్త్రై రభిమన్త్ర్య భూస్త్వయి దదామీతిపత్న్యాః ప్రాశానదానేన గర్భస్థశిశోః పంచసంస్కారసత్త్వం సిద్ధ్యతిऽऽऽऽనను విష్ణుబలి సంస్కారవిశేషేణ పంచాపి సంస్కారాః కథం సిద్ధ్యంతి సత్యం, పురావిఖనాశ్చతుర్ముఖ స్స్వపిత్రా శ్రీమన్నారాయణేన? స్వజనన కారణ నలినగర్భస్థితిసమయే స్వదేహనిహిత వైష్ణవ ముద్రాప్రభావేన గర్భవైష్ణవో భూత్వాస్వవిహిత గర్భవైష్ణవత్వం స్వప్రణీత సూత్రానుయాయినాం వైఖానసానా ముచి తమితి మనసినిధాయతస్మిన్నేవ సూత్రే విష్ణుబలిరిత్యయం గర్భసంస్కారో (sత్యంతం విలక్షణో) విహితః తస్మాత్సంస్కారో ద్గర్భస్థశిశోః పంచసంస్కార వత్త్వం సిద్ధ్యత్యేవऽऽऽऽతేన మాతృగర్భస్థో జీవో వైష్ణవ సూత్ర మంత్రసంస్కృతో భవతీతి, కృత్వా తేషాం వైఖానసానా మాగర్భవైష్ణవత్వం సిద్ధం. న త్వితరసూత్రిణాం. (గ్రంధోయ మతిమాత్రం జీర్ణఃప్రాయో యధోపలబ్ధి నాతి శుద్ధో లేఖకదోషదుష్టస్సముపలభ్యత ఇతి గ్రంధకర్తురుపపాదన పరిపాటీప్రదర్శయితుం చాత్రది జర్మిత్ర ముదాహృతః ప్రాచుర్యాత్సర్వోऽపి గ్రంధః ప్రచలతీత్తమేవ ఆస్యచ గర్భవైష్ణవేష్టి భాష్యమితి నామాఖ్యాయతే విస్తరోऽన్యత్ర ద్రష్టవ్యః)

అత్ర వేంకటయోగీయం నిబంధనం :- కించ విష్ణుబలౌ మరీచినాప్రోక్త విశేషార్థోऽపి లిఖ్యతే. వైఖానసానాం తస్యావశ్యకర్తవ్యత్వాత్, స చ విఖనసా (కంఠరవేణా) నుక్తోऽపి తచ్ఛిష్యైర్మరీచ్యాదిభి రాదరేణోక్తత్వాదవశ్య మాచరణీయఏవ, మరీచికల్పే అథ గర్భచక్రవిధిస్సూత్రోక్తవిష్ణుబల్యుక్త పాయసహూమాంతే దేవస్య పురత ఆసీన ఇత్యాది. ఇతఃపూర్వమపి అథ విష్ణుబలిర్గర్భాధానాద్యష్టమేమాస్యేవ శుక్లపక్షే శుద్ధేహని పూర్వవ న్మంగల స్నానాదీని కృత్వాపత్న్యాసహ పూర్వవదాసీనః ప్రాణానాయమ్య శ్రీమాన్ గోత్రో నామ ధేయోऽహం శ్రీమతో గోత్రస్య నామధేయస్య మమ ధర్మపత్న్యాగర్భసంరక్షణార్థం విష్ణుబలి కర్మ కరిష్య ఇతి సంకల్ప్యేతిసఏవాహ :- అత్ర గోపనాచార్యనిర్మితా సూత్రాను క్రమణికా (భట్టీయం) ఏవంऽఖభతిధౌ మమధర్మపత్న్యా ప్రధమగర్భద్వారా సర్వగర్భ సంస్కారార్థం విష్ణుబలి కర్మణా సగ్గ స్కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య దేవార్చనార్థం గంధపుష్పా

ఈ మూడుదీక్షల యందును మహాత్ములగు నౌఖేయులకు గర్భచక్ర దీక్ష విహితమైయున్నది. బాహ్యతప్త చక్రదీక్షయనునది పాంచరాత్రులకును న్యాస చక్రదీక్ష భాగవతులకును నిట్లేవిహితమై యున్నది. 29. ఈ విధముగా మహాత్ములగు వైష్ణవులకు విహితమగు దీక్షాత్రయము చెప్పబడియున్నది. 29.మరియు నీతప్తముద్రయు ద్వివిధముగ పెద్దలచే విభాగింపబడినది. 30

ద్యర్చనద్రవ్యాణి సుదర్శన పాంచజన్యాఽసనకూర్చ పాయసాదీని సంభృత్యాఘారం కృత్వా ఽఽవిష్ణోర్నుకాద్యై రాజ్యమిశ్రం పాయసంచ హుత్వాహిరణ్యవర్ణాఇతి సూక్తేన జపిత్వా గాయత్రీముచ్చార్య సర్వే సుదర్శనమంత్రాన్ సుదర్శన షడక్షరం సుదర్శన గాయత్రీం జప్త్వా సుదర్శనాయస్వాహా పాంచజన్యాయస్వాహా, గదాధిపతిమేస్వాహా శార్ఙ్గాయస్వాహా ఖడ్గాధిపతయే స్వాహా ఇతి హుత్వా, ఋగ్యజుస్సామాథర్వభిర్మంత్రైర్దేవంసంస్తూయ నమోంతైః కేశవాదిభిః ప్రణమేత్, అంతః పరిషేకం కృత్వా సుదర్శనగాయత్రీ పూజాం కృత్వా సుదర్శన మభిగృహ్ణామీతి పాయ సేదక్షిణభాగే సుదర్శనం నిక్షిప్య 'రవిపా' మితి వామభాగే శంఖం నిక్షిప్య ప్రణమ్య భూమానవోగ్రే తన్మా యశోగ్ర ఇతి పత్నీం పాయసమన్నం ప్రాశయేదిత్యాది. అత్రాస్మత్తాత పాదై శ్రీకోదండరామయజ్వభి రనుగృహీతాస్మార్తకర్మానుక్రమణికా:- ఏనాం పత్నీం ప్రథమ గర్భే సర్వగర్భసంస్కారార్థం ప్రథమగర్భసంస్కారద్వారా సర్వగర్భస్థ శిశూనామా గర్భ వైష్ణవత్వ సిద్ధ్యర్థం శ్రీ వైఖానస సూత్రోక్త విష్ణుబలికర్మణా భృగ్వాదిభి రుపదిష్ట గర్భవైష్ణ వేష్ట్యా సగ్స్కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య ఇత్యారభ్య ఏతత్పర్యన్తం విష్ణుబలిం సూత్రోక్తవత్కృత్వా నంతరమేనాం పత్నీం ప్రథమగర్భే సర్వగర్భ సంస్కారార్థం విఖనోమతాను సారిభి ర్భృగ్వా దిభిరుపదిష్ట గర్భవైష్ణ్వా సగ్స్కరిష్య ఇతిసంకల్ప విష్ణు బలిశేష మాచరతి. శంఖారి ముద్రార్చన బింబదుగ్ధ దధిని క్షౌద్రం గుడమాజ్య దౌగ్ధేకూర్చాసనా ద్యర్చనవస్తుజాతం

సంపాదయేద్ధ్వాహృద వైష్ణవేష్ట్యాం. కృత్వాతథాఽఽ పాయసహోమమాదౌ సూత్రోక్తవ ద్విష్ణుబలౌ తదగ్నౌ, హేతిప్రతిష్ఠాం విధివత్ప్రకుర్యా త్సమానయే త్ప్రాగపిసంస్కృతాన్వా హుత్వా మరీచ్యుక్తవదబ్జపూర్వ దైవత్యమన్యాంశ్చ మనూవ్యథోక్తం, తప్తైర్వరైర్హేతిభి రంకయిత్వా మంత్రైర్హవిః ప్రాశయతి ప్రియంతత్. ఇత్యాది పూర్వాచార్యసంగృహీత శ్లోకై రుక్తరీత్యా చ శంఖచక్రే గృహార్చన బింబం ఇత్యాదుక్త్వా, తస్యాః పత్న్యాస్సర్వగర్భ సంస్కారార్థం సర్వగర్భస్థ శిశూనా మాగర్భ వైష్ణవత్వ సిద్ధ్యర్థం విష్ణునివేదిత చక్రాదిభిస్తప్తం హవిః పాయసశేషం పత్నీ మంతర్వత్నీం ప్రాశయతి, ఇత్యాద్యుక్తం. ఏవమాదిభః ప్రమాణవచనై ర్వ్యక్తం నిర్ధార్యతేయం విష్ణు బలిసంస్కార స్తాపవానతాపవాన్వా విలక్షణో వైష్ణవ సంస్కార ఇతి. యతోజాగ్రతి యస్యమ, ఇత్యాద్యా శ్శ్రుతయః. ప్రకృత మనుసరామః.

అంతస్తాపము బహిస్తాపము అని యీతాపము రెండు తెరంగులగుచున్నది. వైఖానస సూత్రమందుపదేశింపబడిన యుత్తమమును గర్భవైష్ణవ సంస్కారమునగు విష్ణుబలియనునది తాపసంస్కారముచే గూడియున్నది. 'సుదర్శనాయ' యను మొదలగు సుదర్శన పాంచజన్య మంత్రముల చేతను 'యస్యమే శ్రియ' మను మంత్రముచేతను చేయబడు ప్రయోగ విధియే అంతస్తాపమని చెప్ప బడును. 32 పంచరాత్ర వైఖానస శాస్త్రముల యందుక్తమగు విధిచే జన నాంతరము భుజములయందాయావిధుల

అత్ర పూర్వస్మిన్ శ్లోకే ఉక్తో వైఖానసే సూత్రేయో విష్ణుబలి రుత్తమః ఇతి శ్లోకే యోవిష్ణుబలి కర్మణీతి పాఠాన్త రమపి పరిదృశ్యతే. అమమేవ పాఠ మనుమన్యమానాః కేచిదాచార్యావ్యాచఖ్యు ర్వైష్ణ వేష్టిరితి విష్ణుబలికర్మాంగతయా పాయస తాపాది ప్రయోగ జాతం ఇతి విస్తర స్త్వన్యత్ర ద్రష్టవ్యః.

సుదర్శనాయే త్యనేన పాంచజన్యాయేత్యపి లక్ష్యతే, ప్రతీకావిమౌ సుదర్శన పాంచజన్య ప్రధానమంత్రా నభిదత్తః, యస్య మే శ్రియం, సచక్రవర్తీతి, చేతి శ్రుతిమభిజ్ఞాపయతః, యస్యమే శ్రియమమితాందాతుం గర్భఏవకరే చక్రంధారయామి స చక్రవర్తీ భవతీ తి శ్రుతిః. అస్యావ్యాఖ్యాప్రకారోఽస్మద్దేశికై శ్శ్రీ శ్రీనివాసమఖిభి రుపన్యాసోక్త మూలవ్యాఖ్యానావసర ఏవోపవర్ణయిషిషిత ఇతి గ్రంధ విస్తరభయాన్నేహ ప్రదర్శితః. ఉక్తం కర్మేదమంతస్తాప ఇతీరితః. 32. వైఖానసశాస్త్రోక్తేన యద్వా పంచరాత్రశాస్త్రోక్తేన విధినా మంత్రైర్జాతస్య జననానంతరం యుక్తకాలే భుజయోర్మూలే యత్తప్తచక్రాదిధారణం తత్తాప సంస్కృతి స్తాపసంస్కార ఉచ్యతే, తథా తస్యప్రమాణం శ్రుతిరితి తామేవ దర్శయ త్యగ్నినావై హూతేతి స్యాదియంఖిలశ్రుతిః, ఆకరో మహర్షిరేవ 34. అయం బహిస్తాపస్స మామ్నాతః తల్లక్షణమిత్యుక్త ప్రకారేణేరితం 34. పురస్త్రత్యైనామేవ వ్యవస్థాం తదను బంధి వైష్ణవమపి ద్విధావ్యాఖ్యాస్యతి వైష్ణవమితి. బాహ్యా మాభ్యంతరమితి పునర్వైష్ణవ మఖండం ద్వివిధం ప్రోక్తం యథా పంచరాత్రాదికముక్తవిధయా బాహ్యాతాపాదీని సాధ్యం బాహ్యం వైఖానస మంతస్తాపసాధ్య మన్యదాం తరమితి మతం మహర్షీణా మిత్యనుషజ్యతే. 35. అస్మిన్నధ్యాయే చక్రాంకణవిభేద శ్చక్రాంకితేషు తరతమభావో వైష్ణవవిభాగే మతాంతరో పక్షేప ఇత్యంశాః ప్రతిపాదితాః, ఆహత్య సార్ధపంచత్రింశచ్ఛ్లోకాః, ఏక ముపజాతివృత్త మన్యాశ్చానుష్టుభః.

ననుసరించి మంత్రములచే తప్తచక్రాదులను ధరించుట యను తాప సంస్కార మెద్దిగలదో అదియే బహిస్తాపమని చెప్పబడును. 'అగ్నినా వైహోతా' యనుశ్రుతి ఇందుకు ప్రమాణమై యున్నది. ఇట్లు అంతస్తాప బహి స్తాపముల యెక్క లక్షణము వర్ణింపబడినది. 34 మరియు వైష్ణవము బాహ్యము అభ్యంతరము అను పేరిట ద్వివిధమై యున్నది. 35. పంచ రాత్రాది శాస్త్రసంస్కృతులకు ప్రాప్యమైనది బాహ్యము. వైఖానససూత్ర సంస్కృతులకు ప్రాప్యమైనది అంతరమనియు శాస్త్రకారుల మతమై యున్నది.

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానస శాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానందసంహిత యందు చక్రాంకణ విభేదము, వైష్ణవవిభేద ప్రస్తావ విస్తరము అను నష్టమాధ్యాయము సమాప్తము.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథ నవమోఽధ్యాయః

(వైష్ణవ విభాగే) వైఖానస విభేదః

శుద్ధా మిశ్రా స్తథాస్మార్తాస్త్రిధా వైఖానసామతాః
సౌమ్య మిశ్రా స్తథా శుద్ధా వైష్ణవాస్తే యథాక్రమం. 1

పూర్వస్మిన్నధ్యాయే వైష్ణవానాం విభాగేప్రక్రాన్తే మతాంతరోపక్షేపః పరమనువర్తతేఽస్మిన్నప్యధ్యాయే, అత్రాధ్యాయాంతరేణ కల్పితశ్చేదస్తు సౌక్ష్మ్యాదవగంతవ్యః, పూర్వత్ర వైష్ణవత్వావచ్ఛిన్న వైష్ణవ విభాగః ఛత్రిన్యాయేన ప్రకృతే వైష్ణవత్వావచ్ఛిన్న వైఖానసవిభాగ ఇతి, తథా సతి పర్యవసానం వైష్ణవవిభాగఏవేతి భావః, తర్హికి ముచ్యతేఽస్య పూర్వాధ్యాయశేషత్వమితి న చోద్యం. 'వైష్ణవాస్తే యథాక్రమ' మి త్యత్రాపి వైష్ణవానాం త్రైవిధ్య ప్రస్తావఏవ గ్రంథస్యోపక్రాంతత్వాత్, వైష్ణవాద్వివిధా మిశ్రానిగమాగమదీక్షితా. ఇత్యాదిభి రుత్తరత్ర మిశ్ర శుద్ధవైష్ణవ విభాగస్యైవ వక్ష్య మాణత్వాచ్చ. వైఖానసాఇతి వైఖానసశాస్త్ర సముదాచారా ఇత్యర్థః శ్లోకశ్చాయం వ్యత్యయేన పఠితుముచితః, 'సౌమ్య మిశ్రాస్తథా శుద్ధా వైష్ణవాస్తే యథాక్రమం, శుద్ధా మిశ్రా స్తథా స్మార్తాస్త్రిధా వైఖానసామతా, ఇతి అత్రేయం యోజనా, వైష్ణవాః పునస్త్రివిధాభవంతి సౌమ్యామిశ్రా శుద్ధా ఇతి. తేచ యథాక్రమం శుద్ధవైఖానసా మిశ్రవైఖానసా స్మార్తవైఖానస ఇతి వ్యవహ్రియన్తే. 1. క్రమేణ తేషాం లక్షణమాహ వైఖానసే నేత్యాదినా, వైఖానసేన విఖనసమహర్షిణా ప్రోక్తేన సూత్రేణ అర్థాత్తదుదితేన విధినా నిషేకాది క్రియాభిరన్వితాస్సంస్కృతా యే తే శుద్ధవైఖానసాః ప్రోక్తాస్తఏవ సౌమ్యావైష్ణవాస్స్మృతాః, ఇహ నిషేకాదిక్రియాన్వితత్వం చ యావత్క్రి యాన్వితత్వం వివక్షితం. నిషేక ఆదిర్యాసాంతా నిషేకాదయః తాశ్చతాఃక్రియా నిషేకాదిక్రియాః నిషేకాది శ్మశానాంతో మంత్రైర్యస్యోదితో విధిః తస్యశాస్త్రేధికారోస్మిన్ జ్ఞేయో నాన్యస్య

ఈ యధ్యాయమును పూర్వాధ్యాయ శేషముగ నెరుగందగును. అనగా వైష్ణవ విభాగమే తిరిగి చేయబడు చున్నదని భావము వైష్ణవమనునది తిరిగి సౌమ్యము, మిశ్రము, స్మార్తము అని మూడు తెరంగులుగ వ్యవహరింప బడుచున్నది. ఈ మూడు తెరంగులవారును క్రమముగ, శుద్ధ వైఖానసులు, మిశ్రవైఖానసులు, స్మార్తవైఖానసులని గూడ పిలువబడుచున్నారు.1.

వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాది క్రియాన్వితాః
శుద్ధవైఖానసాః ప్రోక్తాస్తే సౌమ్యా వైష్ణవాస్స్మృతాః 2

కస్యచిదితిమనునా ధర్మశాస్త్రే మానవాదౌ తదాకరేషుచాధికారినిర్ణయే నిషేకాది క్రియావతా మధికార మాహేతి నిషేకాది మత్త్వాత్వమపి శ్రీసూత్రస్యోత్కృష్టత్వే హేతుమహుర్భాష్య కారచరణాఇతి పూర్వముపపాదిత మిహానుసంధేయం :- నిషేకోయమాది సంస్కారాణా సచచతుర్థీ క్రియా ఋతుసంగమన 'క్రియావే త్యస్మాభిశ్శ్రీసూత్ర ధర్మప్రశ్న వ్యాఖ్యానావసరే బహుశోవిచారితమితి తతోనుసంధేయం :-

బాఢ ముద్ఘుష్యతేచాయం శ్రీవిఖనోముని సార్వభౌమేణ వైష్ణవత్వ సంపాదనే శ్రీవైఖానససూత్రోక్త నిషేకాదిక్రియావత్త్వమేకోహేతురితి మన్యతే మరీచిః, ఉక్తంహి శ్రీసూత్రే 'నిషేకాద్యైశ్శారీరైరాపాణిగ్రహణాత్సంస్కారై స్సంస్కృతాయా' మిత్యారభ్య నారాయణ పరాయణో నిర్ద్వంద్వోముని రితి మునిత్వంత్వనుత్తమం పదముపన్యస్తం తత్రైవ, తతఉత్కృష్టస్యాధికార విశేషస్యాను పాదానాత్, తచ్చనారాయణపరాయణత్వా భిన్నం వైష్ణవత్వమితిచ. నిషేకాది క్రియావత్త్వ విశిష్టస్యైవాంతరేణ తాపాదిసంస్కారం నారాయణ పరాయణత్వే నిర్ద్వంద్వ తాయాంచ సంపద్యతే ప్రాణినాం ప్రాప్యస్యాధికారస్య పరాకాష్ఠేతి, నను నిషేకాది క్రియావతాం వైష్ణవత్వస్య నైసర్గికత్వే పునస్తేషాం నిర్ద్వంద్వతాయాం మునిత్వా పత్తౌ నారాయణ పరాయణ త్వవిధానం వ్యర్థమితి చేత్సత్యం, నిషేకాదిక్రియావాంత్సర్వోపి నారాయణ పరాయణ ఏవ భవతీత్యనియమాత్ జాతస్యేమా విధమో నారాయణ పరాయణ త్వాదయః పరపదవీ నిశ్రేణయస్సంవిధేయన్తే మహర్షిభిరితి,

---

వైఖానస సూత్రముచే నిషేకమాదిగాగల అన్ని సంస్కారములతో గూడిన వారలు వైష్ణవులనబడుచున్నారు. వీరలు సౌమ్య వైష్ణవులనియు శుద్ధ వైఖానసులనియు వ్యవహరింపబడుచున్నారు. (శుద్ధులనగా శాస్త్రాంతం సంస్కారములచే సాంకర్యము లేని వారలును, సౌమ్యులన భగవత్ప్రియతము లనియు నర్థము.) 2. ఆ వైఖానస సూత్రముచే సంస్కరింప బడినట్టియు ఆ వైఖానస శాస్త్రమందు విధించిన దీక్షచే దీక్షపొందిన వారలును వైష్ణవులనబడుచున్నారు. 3 వీరలు మిశ్రవైష్ణవులనియు మిశ్ర వైఖానసు లనియు పిలువబడుదురు. ఒక శాస్త్రముచే కొన్ని సంస్కారము లును మరియొక శాస్త్రముచే మరికొన్ని సంస్కారములును పొందుటచే మిశ్రత్వము స్పష్టము. 3. అందును మిశ్రవైష్ణవులు నిగమదీక్షితులు ఆగమదీక్షితులు, అని రెండు విధములుగా నున్నారు. 4. నిగమమనగా భగవద్విఖనోమునీంద్రులచే

అవైఖానససూత్రోక్తనిషేకాది క్రియాన్వితాః
వైఖానసాగమోక్తాయాం దీక్షాయాం యేచదీక్షితాః 3

వైష్ణవోజాతఃశౌనఃపున్యేన నారాయణపరాయణత్వ మభ్యస్యన్మునిర్భవతీ త్యభ్యాసాఆవశ్యక ఇత్యర్థే తద్విధానస్యార్థవత్త్వాత్, కించ ప్రకారాంతరేణాపి చోద్యామహే, నైతాని కల్పసూత్రాణ్యాదఇవ సంకుచితమేవ జనమభిలక్ష్యతథా ప్రవృత్తానీతి న్యాయవిదాంసమయః అవైఖానసమధి కృత్యసూత్రేऽస్మిన్నన్వయమానే తద్విధాన మర్థవద్భవతీతి, తత్ర నిషేకాక్రియావానితి యధార్థస్సంస్కారై స్సంస్కృతాఉచ్యంతే, నిషేకాదీనాం క్రియాణాం పంచానాం సూత్రాంత రేష్వనుపదిష్టత్వా దర్థానురోధేనాత్ర నిషేకాదిక్రియావత్త్వస్య గార్భసంస్కారార్థకత్వ మురరీ క్రియతే, తాదృశామవైష్ణవానామపికోటిశస్సంభావ్యమానత్వాత్ తేషామపి మునిత్వావస్థామారురు క్షూణాం నిర్బంధ్వ స్వబ్రహ్మచారిణో నారాయణ పరాయణత్వస్య విధేయత్వావశ్యంభావాత్, నచాస్మి యమేవవాచోయుక్తిస్స్వపక్షే పీతివాచ్యం. బహుగ్రంథ విరోధాద్బాధా శ్రుతిపక్షే బాధకాభావాత్ సర్వసంప్రతిపన్నత్వాచ్చ, వక్ష్యతి చాగ్రే కుహచిత్స్వయమేవ సూత్రకారః అథాగ్నౌ నిత్యహూమాంతే విష్ణోర్నిత్యార్చాసర్వదేవార్చా భవతీత్యారభ్య తత్రత్వక్రియాం సవిశేష ముపన్యస్య. గృహే దేవాయతనే వా భక్త్యా భగవంతంనారాయణ మర్చయే త్తద్విష్ణోఃపరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత ఇతి. తత్ర నిషేకాదిక్రియావతం పరమంతరేణ సంస్కారాంతరం విధియతే విష్ణోః పరమపదప్రాపకం విష్ణ్వర్చనమేకం సాధనం నచాస్తు పంచరాత్రోక్తో వైదికోవాతాపాది సంస్కారస్తేషామపి, అనుక్తస్యాన్యతోऽగ్రహీతు ముచితత్వా దితివాచ్యం. శాస్త్రస్యాస్యశాస్త్రాన్తర నిరపేక్షత్వ రూప పరిపూర్ణోపదేశతయా జాగరూకత్వాత్. న్యాయశరీరేऽనుక్తస్యా ప్రతిసిద్ధమితి విశేషితత్వేన తాపాదేః ప్రకృతే నిషిద్ధత్వాచ్చ, నహి వైదికమపి సంస్కారం సర్వోऽపి సర్వమాచరత్యా చరితవ్య ఇతి వా నిర్బంధః, యథాధికారమనుతిష్ఠన్తి బ్రాహ్మణా స్స్వవర్ణోచితం క్షత్రియా స్తదుచిత మిత్యేవ. నహ్యాశ్రమ ధర్మేష్వపి దృశ్యతే కర్మవ్యతీహారః. సిద్ధేతస్యవైదికత్వేచ యథాధికారమస్తుతాపోऽపి సంస్కారస్తత్రాధికృతానాం. అతీంద్రియ జ్ఞానసంపన్నాహి మహర్షయ స్తతఏవానంతాన్ గహనానపి వేదానాత్మనీన సుకృత సంతానపరిణతే భృగవదను పాధిక దయావశాత్క రబదరసమాన మధ్యక్షితవంతః పామరా నజ్ఞానస్మదాదీ నను జిఘృక్షవ స్స్వావగతమర్థం ధర్మశాస్త్రరూపేణ వివృణ్వన్తిస్మ, నచాస్మిన్ పక్షేసర్వాణ్యపి శాస్త్రాణి కింప్రమాకరణాన్యేవేతి శంక్యం, శాస్త్రస్యాప్రామాణ్యత్వ కథనే మానా భావాత్, విరుద్ధాభాసానా మర్థానా ముచితాయాం సరణ్యాం నేయత్వాత్, కోऽయం నిష్కృత్య చితేయం సరణిరియం నేతి. నూనమాప్త ఏవసః, ప్రశ్నోऽయమనియమేన సమాధేయ స్సర్వైరిత్యస్మిన్న ద్యోగోన చికీర్షితః, ఉక్తం చేతిహాస పురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయే దితి. అలమియతా :-

---

వైఖానస శాస్త్రము నిగమ మనియు అర్థము 5 విష్ణులోకమును పొందుటకీ రెండును సాధనములైన శాస్త్రములైయున్నవి. వైఖానసులు పంచరాత్రులను నీ రెండు సిద్ధాంతముల వారికిని స్వతంత్రములగు నీ రెండు శాస్త్రములు శరణ్యములై యున్నవి. (అనగా నీ రెంటికిని సాంకర్యము కూడదనియు ఇంతటి కంటె విష్ణుపారమ్యమును బోధింపగల శాస్త్రాంతరము లేదనియు

మిశ్రవైఖానసాః ప్రోక్తాస్తేమిశ్రావైష్ణవాస్స్మృతాః
వైష్ణవా ద్వివిధామిశ్రా నిగమాగమ దీక్షితాః 4
నిగమో విఖనఃప్రోక్త స్త్వాగమో హరిచోదితః
వైఖానసం హి నిగమః పాంచరాత్రం తథాగమః 5

సచాస్తు వా నిషేకాది క్రియావత్త్వం వైష్ణవత్వ సంపాదనే నిదానం, తాపాది సంస్కారో వైదికత్వేనాభిమతః పంచరాత్ర శాస్త్రచోదితోఽప్యస్తు, యస్మాత్సూత్రే నన్యాషేధీతి వాచ్యం, తదనుయా యిభిర్భృగ్వాదిభి శ్శ్రీశాస్త్రేతస్యవర్ణశో నిషిద్దత్వేన సూత్రేఽపి నిషిద్ధక్రియ త్వాత్. నచాత్ర నిషేకాదిక్రియావత్త్వస్య వైష్ణవత్వ హేతుత్వే భవదుక్త విష్ణుబలే స్తత్త్వంవ్యాహత మితి వాచ్యం, విష్ణుబలేర్నిషేకాద్యాసుక్రియాస్వేక తమత్వాత్, సచాత్రా వ్యస్త్యైవ ప్రాధాన్యం దురుపపాదమితి వాచ్యం, ఔచిత్యాత్, తథాహి నిషేకాదిషు చతుర్ష్వాద్యేషు సంస్కారేషు విలక్షణో వైష్ణవసంస్కారోఽయ మనుపపన్నః, తత్ర గర్భస్య కలిలత్వాదిరూపేణాపరి పూర్ణత్వశ్రవణాత్ యథాగర్భోపనిషది, ఋతుకాలే సంప్రయోగాదేకరాత్రోషితం కలిలం భవతి, సప్తరాత్రోషితం బుద్బుదం భవతి. అర్ధమాసాభ్యంతరేపిండో భవతి, మాసాభ్యంతరే కఠినోభవతి, మాసద్వయేన శిరస్సం పద్యతే, మాసత్రయేణ పాదప్రదేశో భవతి. అథ చతుర్థేమాసే గుల్ఫ జఠర కటి ప్రదేశా భవంతి. పంచమే మాసే పృష్ఠవంశోభవతి షష్ఠేమాసేముఖనాసికాక్షి శ్రోత్రాణిభవంతి సప్తమే మాసే జీవేనసంయుక్తోభవతి. అష్టమేమాసే సర్వలక్షణ సంపూర్ణోభవతి. పితూరేతోఽతిరేకా త్పురుషో మాతూరేతోఽతిరేకాత్స్త్రీ ఉభయోర్బీజతుల్యత్వాన్నపుంసకో భవతి. వ్యాకులిత మనసోఽంధాః ఖంజాః కుబ్జా వామనా భవంతి, అన్యోన్య వాయపరిపీడిత శుక్ర ద్వైవిధ్యాత్తనుస్యాత్తతో యుగ్మాః ప్రజాయంతే పంచాత్మకస్సమర్థః, పంచాత్మికా చేతసా బుద్ధిరంధరసాది జ్ఞానాక్షరాక్షర మోంకారం చింతయతి తదే తదేకాక్షరం జ్ఞాత్వాష్టౌప్రకృతయ షోడశ వికారా శ్శరీరేతస్యైవ దేహినః. అథ మాత్రాశిత పీతనాడీసూత్రగతేన ప్రాణ ఆప్యాయతే ఇత్యాది. గర్భేతు సర్వలక్షణపరిపూర్ణే విధీయమానానాం సంస్కారాణామస్యైవాదిమత్త్వాత్తదైవ తత్సదృశ ప్రయేగజాతే నాయం విష్ణుబలిర్విధీయతే వైష్ణవసంస్కారః తత్రతత్యాగే మానాభావాచ్చ గర్భోఽపివైష్ణవః ప్రపన్నోవర్ధతాం, అవైష్ణవో మావిపద్యతేతి మన్యతేహి భగవాన్విఖనాః తత్కిమితి వ్యాహన్యతే నిషేకాద్యాసుక్రియాసు మధ్యేవైలక్షణ్యం (ప్రాధాన్యం) విష్ణుబలే రిత్యౌచిత్యంసిద్ధం. ప్రకృత మనుసరామః :-

అత్రేయం యోజనా, వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాది క్రియాన్వితా అర్థా ద్వైఖానసా వైష్ణవాభవంతి. తే చ సంస్కారాణా మానురూప్యాచ్ఛుద్ధవైఖానసా ఇతి సౌమ్యవైష్ణవా ఇతి చోచ్యన్తే. ఇతి అత్రవైష్ణవా ఇత్యావర్త్యతే, తచ్చ సౌమ్యశబ్దేనాన్వేతి, యద్వాసౌమ్యా ఇత్యస్యైవ సౌమ్యవైష్ణవా ఇత్యర్థః శుద్ధాదయ ఇమే యథాయథం రూఢా యౌగికావా శబ్దాజ్ఞేయాః, శుద్ధత్వంహి శాస్త్రాన్తరనిరపేక్షారూపమసాంకర్య వత్త్వం. సౌమ్యత్వంచ విష్ణుసంబంధిత్వం, సూతేఽమృతమితి సోమో విష్ణు తత్సంబంధీ సౌమ్యః, తథా సోమవద్భగవత్ప్రి యతమత్వం, తస్యతల్లోచనత్వాత్, తథా సోమవద్బ్రాహ్మణానామాధి రాజ్యవత్త్వం, సోమస్య

ప్రాపకం పరమం విష్ణోశ్శాస్త్రం ద్వితయమీరితం
వైఖానసానాం సర్వేషాం తథావై పాంచరాత్రిణాం 6

ద్విజరాజత్వాత్, తథా సోమవజ్జగదానందకందత్వం, తస్యమలయానిలచంద్రాద్యా ఇతి మదనమహారాజ మిత్రత్వేన, నిశాప్రకాశకత్వేన, తిమరోన్మాథకత్వేన, తాపహారకత్వేన తత్త్వస్య సంప్రతిపన్నత్వాత్, తథాసోమవజ్జగత్ప్రాణవిశ్రాణన దీక్షత్వం, తస్య జగదభ్యుద యనిదానానాం నిర్ఝరాణాం నిరన్తరాస్వాద్యమానత్వేన తజ్జీవాతుత్వాత్, తథా జగదుత్పత్తిస్థితి హేతుభూతౌషధి ప్రభుత్వాచ్చ, తథాసోమవద్గర్భాంకితత్వం, తస్య, 'అంకం కేపిశశంకిద ' ఇతి మహాకవిభిరుపవర్ణ్యామానదలితేంద్రనీలశకలశ్యామస్యాంకస్యాంత ర్జఠరే పరిదృశ్యమానత్వాత్. తథా సోమదుత్తమ బ్రహ్మవిద్యా నిష్ణాతత్వం (భగవచ్ఛాస్త్రాధికారిత్వం) తస్యోపచయాపచీయా యత్తకలంకిత బహుకలావత్త్వేపి కలానిధిత్వాత్ (అనేనావిద్యావా సువిద్యోవా వైఖానసకులోద్భవ ఇత్యాదయో వ్యాఖ్యాతాః) తథా సోమవత్సయూధ్యానా మాధిరాజ్యే భిషిక్తత్వం, తస్య నక్షత్రగ్రహ తారాది సయూధ్యజ్యోతిః పుంజేషు ప్రతిష్ఠావత్త్వాత్, ఇత్యాద్యూహ్యం, అత్రార్థేవ్యాఖ్యాస్యతి విమానార్చనకల్పే తంత్రసంకర ప్రాయశ్చిత్త ప్రకరణే మరీచిః, యథా వైష్ణవం ద్వివిధం. వైఖానసం పంచరాత్రమితి, వైఖానసం వైదికం వైదికైర ర్చితం ఐహికాముష్మిక ఫలప్రదం౽౽౽ సౌమ్యం సర్వత్ర సంపూజ్యమితి, తథాక్రియాధికారే తస్మిన్నేవ ప్రకరణేభృగుః, విష్ణోస్తంత్రం ద్విధాప్రోక్తం సౌమ్యమాగ్నేయ మేవచ, వైఖానసం పాంచరాత్రం వైదికం తాంత్రికం క్రమాత్. ద్వయోర్వైఖానసం శ్రేష్ఠ మైహికాముష్మికప్రద మితి తథా యజ్ఞాధికారే ఏకాదశో౽ధ్యాయే భృగుః, 'విష్ణోస్తంత్రం ద్విధా ప్రోక్త మర్చనార్థం తు వైదికం, ప్రథమం సౌమ్యమన్యత్త దాగ్నేయం తాంత్రికం భవేత్ వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాదిక్రియాన్వితైః, బ్రాహ్మణైః క్రియమాణంయత్తత్సౌమ్యం .వైదికంమతం విధిస్తు వేదమూలశ్చ దీక్షాయుక్తశ్చ తాంత్రిక ' ఇతి తథా జ్ఞానకాండే పంచోత్తరశతతమో౽ధ్యాయే కశ్యపః వైఖానసం పంచరాత్రమితి విధానద్వయం విష్ణోస్తత్ర వైఖానసం సౌమ్యమాగ్నేయం పంచరాత్రం తస్మాద్గ్రామ నగర పత్తనాదిషు గృహేషు చ వైఖానసవిధానేన భగవంతం పూజయేద్భుక్తిముక్తిప్రదత్వాత్సౌమ్యత్వాదస్య. ఇత్యాది :- అత్ర పంచరాత్ర నిందా పరాణి వచనాని 'నహినిందా' న్యాయేవ నేతవ్యానీతి కేచిత్ భాష్యకార చరణాస్తు ద్వాత్రిం శద్దోషదుష్టం పంచరాత్రమిత్యదూషయ న్నుత్తమ బ్రహ్మ విద్యాయా మిత్యన్యదేతత్ :-

అవైఖానస సూత్రేతి, నఞస్యాదృశ్యమర్థః, తచ్చ సమాసైకదేశ వైఖానస సూత్ర శబ్దేనాన్వేతి, అయమర్థః వైఖానస సదృశేన ఆపస్తంబాది సూత్రేణ నిషేకాదిక్రియాన్వితా ఇతి. సాదృశ్యం చ కల్పసుత్రత్వేన. నిషేకశబ్దస్య లక్షణయా గర్భాధానాది రాదిమస్సం స్కారో౽ర్థః తథా వాక్యస్యావృత్త్యానఞో వాక్యార్థేనాన్వయః. అనేనేతరేచ సంగృహ్యన్తే, ఏవం విధాస్సన్తోయే వైఖానసాగమే విహితాయాం దీక్షాయాం వైష్ణవ్యాం దీక్షితాశ్చ భవంతి తేపి వైష్ణవాభవంతి. తేచ మిశ్రవైఖానసా ఇతి, మిశ్రవైష్ణవాఇతి చోచ్యంతే పూర్వవ దన్వయః

ఏకస్మింస్తుప్రవిష్టానాం పదం విష్ణోరనశ్వరం
అన్యస్మింస్తు ప్రవిష్టానాం పునర్జన్మ నవిద్యతే 7

తృతీయార్థే వ్యత్యయేన సప్తమ్యార్థః తత్రహ్యాగమ ఇతి శాస్త్రముచ్యతే, ఆగమేషు ప్రామాణ్యవా దస్తువిస్త రాత్పూర్వైరాచార్యైశ్శ్రీయామునముని నిగమాంతదేశిక ప్రముఖై రాగమ ప్రామాణ్య పంచరాత్ర రక్షాదిషు గ్రంధేషు నిరూపితత్వా ద్విస్తరస్తతోఽవసేయః అత్రతు శాస్త్రసాంకర్య రూప మిశ్రత్వం మిశ్రేషు స్పష్టం. పునస్తానేవ మిశ్రాన్వైష్ణవాన్ ద్విధావిభజతే వైష్ణవాఇతి, నిగమ దీక్షితా ఆగమదీక్షితాశ్చేతి తద్విభాగః నిగమాగమశబ్దౌ సమాసఘటితౌ వ్యాఖ్యాస్యతి నిగమఇతి, విఖనఃప్రోక్తం శాస్త్రం నిగమః, హరిణా విష్ణునాచోదిత శ్చాగమ ఉచ్యతే (వైఖానసో విఖనసో విఖనాశ్చ విరించన, ఇతి కోశాత్సాంతోఽయం శబ్దః) తదేవవివృణోతి వైఖానసమితి, వైఖానసం శాస్త్రం నిగమః, పంచరాత్రం చాగమోభవతి, 'వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్, పద్మభూః పరమోధాతా తస్మిన్నారాధనత్రయం ' పంచరాత్రస్య కృత్స్నస్య వక్తానారాయణస్స్వయ. మిత్యా దయోఽత్రార్థే ప్రమాణం ౫. ఉక్తం నిగమాగమరూపం పరమం శాస్త్రద్వయం విష్ణోఃపదస్య ప్రాపక విష్ణోస్తంత్రం ద్విధాప్రోక్తం వైదికం తాంత్రికం క్రమాత్, త్వాం పాంచరాత్రికనయేవ పృథగ్విధేన వైఖానసేన చ పథా నియతాధికారాః, సంజ్ఞావి శేషనియమేన సమర్చయంతః ప్రీత్యానయన్తి ఫలవంతి దినానిధన్యా ఇత్యభియుక్తాః, శాస్త్రద్వయమిదం సర్వేషాం వైఖానసానాం సర్వేషాం పాంచరాత్రిణాంచ పృథగ్వ్యవస్థితం సచాత్రన్యోన్యం సంకరోఽనుమత ఇతి భావః తత్రా కాంక్షితా అవిరుద్ధాశ్చాంశాః పరస్పరం శాస్త్రేష్వపేక్ష్యన్త ఇత్యవ్యదేతత్. శాస్త్రద్వయమిత్యనేన తృతీయం నిషిధ్యతే :-

తయోః పార్థక్యే ప్రయోజనవైలక్షణ్యమాహ ఏకస్మిన్నితి ఆద్యేవైఖానసే శాస్త్రే ప్రవిష్టానాం వైఖానసానాం విష్ణోరనశ్వరంపదం సిద్ధ్యతి, ఏవంయఃకురుతేభక్త్యా ససర్వాన్కామా నిహలోకే చిరమనుభూయ దేహావసానే సద్యశ్శంఖచక్రధర శ్యామలాంగ శ్చతుర్భుజోభూత్వా గగనే గరుడారూఢస్సర్వదేవనమస్కృతో రవిమండలం భిత్వాతస్యోపరి చంద్రమండల గతాను? మార్గేణ సర్వాన్లోకా నవతీర్య సత్యస్థం సత్యలోకే ప్రతిష్ఠిత మనాది జగద్బీజ మశేషవిశేషం నిత్యానంద మమృతపానవ త్సర్వదా తృప్తికరం పరమాత్మనో నిత్యనిషేవణం శాశ్వత పరంజ్యోతిః ప్రవిశతీతి విజ్ఞాయత ఇతి. కశ్యపః పశ్యకోభవతి యత్సర్వం పరపశ్యతీతి సౌక్ష్మ్యా దితి శ్రుత్యారూఢ మహిమప్రపంచై శ్శ్రీ కశ్యపమహర్షిభి రుపగీతత్వాత్ తథా శ్రీవిఖనాః, 'భక్త్యాభగవన్తం నారాయణ మర్చయేత్తద్విష్ణోః పరమంపదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత ఇతి, అన్యస్మిన్ పంచరాత్రేశాస్త్రే ప్రవిష్టానాం నపునర్జన్మవిద్యతే అపకృష్టం జన్మనపునర్విద్యత ఇత్యేకే అస్మాచ్ఛరీరాదు త్క్రమ్యోత్తమం జన్మప్రాప్యతతోజహతి సంసృతిం బ్రహ్మభూయంచ గచ్ఛంతీతి భావః, సచ శ్రేయోనహ్యరవిందలోచన మనః కాంతాప్రసాదాదృతే సంసృతక్షర వైష్ణవధ్వసునృణాం సంభావ్యతే కర్హిచి, దిత్యాచార్య పాదై రక్షరాధ్వనః కైవల్యాపర పర్యాయస్య

కావున వైష్ణవులకందరకును యీ రెంటిలో యన్యతరమే విహితమనియు పై శ్లోకముల హృదయము) 6.

తృతీయాశ్రమిణస్సర్వే స్మార్తావైఖానసాస్స్మృతాః
సౌమ్యవైఖానసాః ప్రోక్తాగర్భవైష్ణవ జాతకాః 8

పృథగుక్తిరిహనపునర్జన్మ విద్యత ఇత్యనేన పదం విష్ణోర నశ్వర మిత్యస్మాత్పృథగు క్తేనానుగృహ్యత ఇతి వాచ్యం. తాదృశస్య కైవల్యస్యా పునరావృత్తిలక్షణస్యా నభ్యుపగమాత్, తద్విస్తరస్త్వస్మాభిగంధ విస్తరభియానవిభితః, అన్యేతు వేదాన్తేషు యథాసారం సంగృహ్య భగవాన్హరిః, భక్తానుకంపయా విద్వాన్ సంచిక్షేప యధాసుఖ మిత్యాదిభి ర్వైష్ణవత్వేన పరిగృహీతస్య శాస్త్రస్య వైష్ణవలోకప్రాప్తిసాధనతామేవాహుః. ౭. తృతీయాశ్రమిణో వానప్రస్థాః. బ్రాహ్మణస్యాశ్రమాశ్చత్వారః క్షత్రియస్యాద్యాస్త్రయః వైశ్యస్యద్వావేవ, తదాశ్రమిణశ్చత్వారో బ్రహ్మచారీ గృహస్థో వానప్రస్థోభిక్షురితీతి సూత్రసర్వేచతే వైష్ణవాభవంతి. అవైఖాన సూత్రోక్తనిషేకాది క్రియాన్వితా ఇత్యత్రాపి సంబధ్యతే. తేచస్మార్త వైఖానసాశ్శుద్ధ వైష్ణవాశ్చోచ్యంతే, శుద్ధవైష్ణవా ఇత్యాదిచ పూర్వస్మాదనుకృష్యతే, స్వస్వనిబంధనస్మృతి విశేషైరుక్త విధయా తృతీయాశ్రమ ధర్మం వైఖానససూత్రోక్తమేవాను తిష్ఠంతస్స్మార్తా, ఈషణత్రయాదిభిర్విముక్తాశ్శుద్ధాశ్చ నిరుచ్యంతే. యధాహ మనుః పుష్పమూలఫలైర్వాపి కేవలైర్వర్తయేత్సదా. కాలపక్వైస్స్వయంశ్శీర్ణై ర్వైఖానసమతేస్థితాః, ఇతి ఏవమేవ బోధాయనాదయోపి సూత్రకారాః, వనస్థస్యాగ్నిం శ్రామణకం తదాధానప్రకారంచ విధత్తే స్వసూత్రే భగవాన్విఖనా ఏవ, తాదృశ విలక్షస్యాగ్నేర్విధానా త్సూత్రమపి కృత్స్నం శ్రామణకశబ్దేన వ్యవహరన్తిస్మప్రాంచః, యథా, శ్రామణకేన విధానేన సాయంప్రాత రుపస్పృశేదితి యమః, శ్రామణకేనాగ్నిమాధా యాహితాగ్నిర్వృక్షమూలిక ఇతి వసిష్ఠశ్చ. తథా యజ్ఞస్వామీ చ వాసిష్ఠం వాక్యంవ్యాచఖ్యౌ శ్రామణకం నామ వైఖానసం సూత్రం తదుక్తేన విధినాగ్ని మాధాయే త్యాది. ఉక్తంచ పురాతంత్రే భగవతా భృగుణా, యత్సూత్రాద్యంత మధ్యేషు భగవాన్ విష్ణురవ్యయః యష్టవ్యోగీయతేయస్మాత్సర్వసూత్రోత్తమం హితత్, ఏతద్వైఖానసం సూత్రం సర్వవేదార్థసంగ్రహం, వైష్ణవంసర్వవిప్రాణాం సామాన్యమభిధీయతే. వైఖానసస్య సూత్రస్య చాగ్నేశ్శ్రమణకస్యచ నారాయణస్య దేవస్య మాహాత్మ్యం నావబుధ్యతే. ఇత్యాది తేషామపి వైష్ణవత్వావిశేషాద్వైష్ణవం పదం సిద్ధమితి తద్గతిర్నపునశ్చోద్యతె, విస్తరస్సూత్తరత్ర వక్ష్యతేచ, ఉక్తమేవార్థ సంక్షేపేణాహ సౌమ్యేతి. సౌమ్యవైఖానసా గర్భవైష్ణవ జాతకాః గర్భోవైష్ణవోజాత ఇతి గర్భవైష్ణవజాతకః అత్ర క్వచిత్పుస్తకేషు సౌమ్యవైఖానసాఇతి స్థలే వైష్ణవానాంచశుద్ధానాం తప్తచక్రాంకణంహిత మితి పాఠోదృశ్యతే. అస్యార్థస్యోత్తరత్ర వక్ష్యమాణత్వాన్మిశ్రస్మార్త వైఖానసయోర్లక్షణస్య ప్రస్తుతత్వేన సౌమ్యవైఖానసలక్షణస్యాపి తుల్యన్యాయేనోపన్యస్తు ముచితత్వాచ్చ సపాఠ ఉపేక్షితః ౮. మిశ్ర వైఖానసా స్తప్తచక్రాంకణం ధారయమాణా స్తథాస్మార్తవైఖానసా న్యాసచక్రమధికంబిభ్ర తీతి వివేక ఇతి న్యాసలక్షణాదిక ముత్తరత్ర వక్ష్యతే, 9 సింహావలోకనేన పునశ్శుద్ధానేవ వైష్ణవా న్విశినష్టి వైష్ణవానామితి, చకారస్త్వర్థకః వైష్ణవానాం శుద్ధానాముక్త తృతీయాశ్రమిణాం భిన్నమార్గ

అందు మొదటిదగు వైఖానసశాస్త్రము ననుసరించిన వారలకు శాశ్వతమగు శ్రీ విష్ణులోకము లభించును.

మిశ్రవైఖానసానాంతు తప్తచక్రాంకణం తథా
వైఖానసానాం స్మార్తానాం న్యాసచక్రాంకణం స్మృతం 9

వైష్ణవానాం చ శుద్ధానాం భిన్న మార్గో నవిద్యతే ? 10
శుద్ధాశ్చ వివిధాజ్ఞేయా వైష్ణవాభక్తిసంయుతాః

శ్రీవైఖానససూత్రోక్తాద్భిన్నోమార్గస్తదాశ్రమ విహితకర్మజాత శిక్షకోనవిద్యతే. ఉక్తవిధయాస్మిన్ తత్త్వస్యసిద్ధేః, యద్వా వైష్ణవానాం శుద్ధానాంచేతి సముచ్చయార్థక చకారబలా త్పదం విష్ణోరనశ్వరం, పునర్జన్మ విద్యతే, ఇత్యాది సౌమ్య మిశ్ర వైష్ణవగతి వచనైస్సమన్వయా ద్వైష్ణవపదాద్భిన్నోమార్గస్తేషాం నవిద్యత ఇతి లభ్యతే. తదుపన్యాస స్యాకాంక్షితత్వాచిత్యాదితి కేచిత్ :-

శుద్ధాశ్చేమే వైష్ణవా వివిధాభవంతి యథాశ్రీసూత్రే వానప్రస్థా స్సపత్నికా అపత్నీకాశ్చేతి సపత్నీకాశ్చతుర్విధా ఔదుంబరోవైరించో వాలఖిల్యాః ఫేనప ఇత్యారభ్య తేషాంలక్షణంసవిమర్శం పృథగుక్త్వా అపత్నీకాబహువిధాః కాలసికా ఉద్దండసంవృత్తా అశ్మకుట్టా ఉదగ్రఫలినో దంతోలూఖలికా ఉంఛవృత్తికా స్సందంశనవృత్తి కాః కపోతవృత్తకాః మృగచారికా హస్తాదాయిన శ్శైలఫల ఖాదినోఽర్కదుగ్ధాశినో బిల్వాశినః కుసుమాశినః పాండు పత్రాశినః కాలాంతరభోజిన ఏకకాలికాశ్చతుష్కాలికాః కంటకశాయినో వీరాసన శాయినః పంచాగ్నిమధ్యశాయినో ధూమాశినః పాషాణశాయినోఽభ్యవకాశిన ఉదకుంభవాసినో మౌనిన శ్చావాక్చిరస స్సూర్యప్రతిముఖా ఊర్ధ్వబాహుకా అధోముఖా ఏకపాదస్థితా శ్చేతి వివిధాచారా భవంతీతి విజ్ఞాయత ఇతి. ఏతేన్యేపి భక్తిసంయుతా శ్శుద్ధావైష్ణవావిజ్ఞేయాః, భక్తిశ్చ భగవతి నారాయణఏవ తథా నారాయణ పరాయణ స్తపశ్శీలోభవతి పృథివీశాయీ నారాయణంధ్యాయన్ మోక్షమేన ప్రార్థయత ఇత్యాభీక్ష్ణ్యన తత్రైవోక్తేః. 10. ఏతేషా ముక్తవిధానాంసర్వేషాం శుద్ధవైష్ణవానాం న్యాసచక్రసహకృతం తప్తచక్రమపి విహితంస్మర్యతే, సర్వేశామపీతి తత్రప్రమాణ మహాతప్తేత్యాది. శ్రుతిరిత్యంతం. ఇయం హి శ్రుతిః, అతప్తతనూ ర్మతదామో అశ్నుతే, శ్రుతాస ఇద్వహస్త స్తస్తుత్యమాశత ఇతి, ఇయంశ్రుతి స్తప్తచక్రస్య ధార్యత్వే ప్రామాణ్యత్వేన పరిగృహీతాస్మర్యతె. నచాస్యా అవి షేణ సర్వేషాముపాదేయత్వేన శ్రూయమానత్వా త్సౌమ్యవైష్ణవాన్ శుద్ధవైఖానసానన్తరా తదన్యేషా మేవ తత్ప్రవృత్తి కథనమనుచితమితి వాచ్యం యస్యమేశ్రియ వైఖానసా మత్కలయా ప్రదీప్తా ఇత్యాదిభి శ్శ్రుతిభి రస్యాశ్శ్రుతేర్వికల్పితత్వాత్, శ్రుతి ద్వైథేతు సంప్రాప్తే అన్యతర స్యాప్రామాణికత్వస్యవక్తు మశక్యత్వాదధికారి భేదేన ద్వయోరపి వైయర్థ్యావ్యథాను పపత్త్యాఽవకాశస్య సంపాదయితవ్యత్వాదియం వ్యవస్థాక్రియతే, గర్భచక్రాంకణ పరాశ్రుతి ర్వైఖానసాం స్థాపసంస్కారపరాశ్రుతి స్తదన్యాంశ్చాధికరోతీతి, అన్యాశ్శ్రుతే స్సంగ్రహస్మృతి మీమాంసా దిష్వాచార్య చరణై రనుగృహీతా అర్థవిశేషాస్తతోఽవసేయాః, ఇహతేషామ ప్రకృతత్వాన్నోదా హ్రియన్తే, అత్రాయపరోవిశేషః, వైఖానససూత్రోదితేనవిధినా తృతీయాశ్రమ

రెండవదగు పంచరాత్ర శాస్త్రము ననుష్ఠించు వారికి పునరావృత్తి లభించును. పునరావృత్తి యనగా నెచట చర్వితచర్వణమువలె అదే జన్మ

సర్వేషా మపి శుద్ధానాం తప్తచక్రమపి స్మృతం
అతప్తేత్యాది సంప్రోక్తా ప్రమాణం తత్ర వైశ్రుతిః. 11

మాతిష్ఠమానానామపి వైష్ణవసూత్ర సంస్కృతత్వా విశేషేణ వైష్ణవత్వస్య సిద్ధావాశంపితాయాం న్యాసచక్రంభ్రతోపి తప్త చక్రంధారయేయు రిత్యనేన తత్ర తత్సూత్రోదిత నిషేకాదియా వత్సంస్కారస స్కృతత్వమేవ తాదృశ వైష్ణవత్వ సంపాదనే హేతురిత్యవబుధ్యత ఇతి. నచవన్విద మనుపపన్నం, చక్రధారణస్య త్రేధావిభాగ ఇతి తత్ర న్యాసచక్రస్య అస్వతంత్ర ప్రవృత్తిక త్వేనావ్యావర్తకత్వాత్, తథాహి సర్వేషామపి శుద్ధనామితిన్యాసచక్రధారిణామపి తప్తచ క్రస్యోనుష్ఠేయత్వముక్తం. ఇతి చే దుచ్యతె. నోచ్యతేస్మాభి రపితస్య ప్రాధాన్యం కింతావతాప్రతిబధ్యతే తస్య చక్రధారణప్రకారే ష్వవ్యతమత్వం? స్వరూపమాత్ర మభ్యనుజ్ఞాప్యతే న్యాసచక్రస్యేతీతి, నచతథాసత్యుక్తవిధయా శుద్ధ మిశ్ర వైష్ణవయో రభేదః. అవిశేషా దుభయోరప్య వైఖానసత్వస్య తప్తచక్రాంకితత్వస్య చ నైయత్యాదితి వాచ్యం. తాపాదే రుభయసాధారణ్యేన విహితస్య వైఖానసాగమో క్తాయాం దీక్షాయాం యేచ దీక్షితా ఇత్యుక్త దీక్షాయాం మంతర్గత త్వేపి శుద్ధేషు విహితస్య వైఖానసత్వస్య మిశ్రేష్వభావాత్, శుద్ధాః పునరాశ్రమగురవః, ఆశ్రమానురూపోహి న్యాసో విశేష సంస్కారః. (వనస్థానాం న్యాస తప్త చక్రయోః పౌర్వాపర్యవిచార స్త్వేకాదశా ధ్యాయే మూల ఏవ క్రియతె) నను కేవలమిశ్రాణాం న్యాసచక్రం నిషిద్ధమితి చే దిష్టాపత్తిః, ఇతి వాచ్యం, న్యాసచక్రమపి ప్రధానం, చక్రత్రయే ऽన్యతమత్వేనోపన్యస్తత్వాత్. తత్ర సర్వేషామపి శుద్ధానాం తప్తచక్రమపి స్మృత మిత్యత్రాపి స్తప్తచక్రం (న్యాసచక్రస్య) సముచ్చయేవ విధత్తే కిం త్వాభ్యుదయికత్వే నానుమన్యతె, తేషాం వైఖానససూత్రిణామివ తత్కరణే ప్రత్యవాయ శ్రవణాభావా త్తప్తచక్రధారణేऽభ్యుదయ మకరణే ప్రత్యవాయాభావం చాను శాస్తీత్యర్థః, నచాత్ర న్యాసచక్రవిధాయకశ్రుతేః కస్యా అప్యనుపన్యాసాదపి రయం సముచ్చయార్థక ఏవేతి వాచ్యం తాసామ విరల త్వాత్సి ద్ధవత్కృత్య

తదుపపాదన మూర్ధ్వ ముపక్రాన్తత్వాత్, తర్హితేషాం త్రయాణాం సమప్రాధాన్యం వ్యాహన్యేతేతిచే దిష్టాపత్తిః, ఇతికేచిత్. సర్వోప్యయం తప్తచక్రస్య సముచ్చయ విధానోపన్యాసో మతాంతరస్యైవాను వాదః, న మరీచేర్మతం, తప్తచక్రమపి స్మృత మితి కేషాంచిత్స్మరణ స్యోపపాదితత్వాది త్యన్యే :-

యందు తిరిగి జన్మించుట యనియర్థము. ఇట్లనగా జన్మాతరమందుత్కృష్ట జన్మము నుండి ముక్తిలభించునని తాత్పర్యము. 7.తృతీయాశ్రమమగు వన [illegible] వారలు శుదవెషవులనియు

ఇత్యార్షే శ్రీ వైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్దసంహి
తాయాం (వైష్ణవవిభాగ ప్రస్తావోనామ)
నవమోऽధ్యాయః

అనేన "త్రితప్తం విఖనోమతే" "త్రిచక్రం విఖనోమత" ఇత్యాదయో విమతశ్లోకావ్యాఖ్యాతాః. అత్ర వైష్ణవవిభాగో వైఖానస త్రై విధ్య విస్తరో విష్ణుతంత్రవిభాగ స్తన్నిష్ఠానాంగతిరిత్యంశాః ప్రతిపాదితాః. శ్లోకాశ్చైకాదశ. 11.

స్మార్తవైఖానసులనియు పిలువబడుచున్నారు. సౌమ్య వైష్ణవులనగా గర్భ చక్రాంకితులగు వైష్ణవులును, మిశ్ర వైష్ణవులు, తప్తచక్రాంకితులగు వైఖానసేతర శుద్ధవైష్ణవులు, న్యాసచక్రాంకితులగు వనస్థులు అని నిష్కర్ష యేర్పడుచున్నది. శుద్ధ వైష్ణవులకు సైతము మిశ్ర వైష్ణవులకు చెప్పబడినట్లె జన్మరాహిత్యము ఫలమైయున్నది. భక్తి సంయుతులగు శుద్ధ వైష్ణవులు పలు విధములుగానున్నారు. 10. శుద్ధ వైష్ణవులందరకును న్యాస చక్రాంకణము కూడ విధింపబడియున్నది. "అతప్తతనూః" అను శ్రుతి ప్రమాణము వలన న్యాస చక్రాంకణము చేసికొనదగినది.

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానస శాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానంద సంహిత యందు వైష్ణవిభాగము, వైఖానస త్రైవిధ్య విస్తరము, విష్ణుతంత్ర విభాగము, వైష్ణవశాస్త్ర నిష్ఠుల యుత్తరగతి ప్రశంస యనునంశములు గల నవమాధ్యాయము సమాప్తము.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా
మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా
అథ దశమోऽధ్యాయః

గర్భచక్రప్రయోగః

అథ గర్భ చక్రవిధిః 1. (కర్తా) సూత్రోక్త విష్ణు బల్యుక్త

అథ ప్రసంగా చ్చతుర్థాధ్యాయే ప్రోక్తం గర్భేమాస్యష్టమే విష్ణబలింకుర్యాద్యథా విధీత్యారభ. వైఖానసేన సూత్రేణ య స్సోऽయం గర్భవైష్ణవ ఇత్యంత ముక్తం వైఖానసానాం సర్వోత్తరత్వే సాధకంగర్భ చక్రాంకణం వివృణో త్యథేతిః

గర్భచక్రస్య తన్నామక సంస్కారవిశేషస్య విధిః ప్రయోగ క్రమః, యద్వా చక్రస్య విధిర్విధానం గర్భఏవ చక్రవిధానం గర్భచక్రవిధిః వ్యాఖ్యాస్య త ఇత్యర్థః. 1. కర్తా యజమానః. సూత్రోక్త విష్ణబలావుక్తోయః పాయసహోమ స్తస్య హోమస్యాన్తేऽవసాऽనేనుపదం విధీయమాన మిదం కర్మ కుర్యాదితిభావః. సూత్రమితి వైఖానససూత్రమేవోచ్యతే, ఔచిత్యాత్. అనేన న్యాసేన స్పష్టమవసీయతే వక్ష్యమాణం కర్మనసూత్రోక్తమితి. నాయ మపూర్వోవిధిః పరంత్వనువాదఏవ సూత్రేऽనుక్త మిత్యస్యాక్షరశోऽనుపాత్తమిత్యర్థాత్. తత్రేయంక్రియతే వాచో యుక్తి రేక దేశిభ్యః. కిమిదమనాకరం కర్మాపి విధిత్సతి బగవాన్మ రీచిః ? హన్త! ప్రశాన్త మశ్లీలం. కోను సాహసికః పరిపృచ్ఛేదిత్థం? ఆచార్య దేవోహిస్మర్యతే భగవాన్మరీచిః. జానాత్యయం సాధ్వాచార్యస్య హృదయం.సూత్రాణి హీగభీరా ర్థకాణి స్మర్యన్తే సూచనాత్సూత్రమితి తాన్యేవ వివృణ్వన్తే వ్యాఖ్యాతారోయథామతి యథోపదేశమితి హి సంప్రదాయః. కిమిదం పరోక్షంసర్వజ్ఞ సార్వ భౌమస్య విఖనోమునే శ్శ్రుతయ ఏతా'వైఖానసా మత్కలయా' 'యస్యమేऽశియ' మిత్యాదయో గర్భచక్రపరా జాగ్రతీతి. సత్యమవిధధానోహి గర్భచక్రప్రకారం నావజ్ఞామర్హతి తతోమహర్షిః. కోऽసౌ విధత్తే సూత్ర కృత్సురై రభినందిత మపి తప్తం చక్రం పరిగణితే ష్వష్టాదశసునామ? కిం తదనుష్ఠాతారః

అటుపిమ్మట గర్భచక్రాంకన ప్రయోగమును వివరించుచున్నాము. శ్రీవైఖానస సూత్రోక్తమైనట్టి విష్ణుబలికర్మ యందు చెప్పబడిన పాయసహోమము వర కును అదేప్రకారము జరిగించి యావెనుక యాపై జెప్పబడురీతిని చేయ

పాయసహోమాంతే 2. దేవస్య పురత ఆసీన

ప్రతిరుధ్యం తే పరధర్మ శంకయా తదనుష్ఠానాత్ ? నతథాదృశ్యతే తే పరమభి నంద్యం తే వైష్ణవా ఇతిచ, నైవవ్యధాద్భగవాం స్తథాతప్తంచక్రమపి. నారాయణ పరాయణో హ్యాచార్య శ్చక్రధారణ సామాన్యమననుశాసద్భుహ్యతితరాం లోకేభ్యః. తదుభయత్ర భృగ్వాదిభి రనుగృహీతం శ్రీశాస్త్రమేవ తత్సూత్ర వివరణరూపం సదనుశాస్తి చక్రధారణం నహ్య వైష్ణవచిహ్నలాంఛితోఽపి కశ్చి ద్వైష్ణవో భవితుమర్హతి. విదధ్యాదయం కథం చిత్తాదృశం వైష్ణవలాంఛనం తప్తం న్యాసం గార్భం వాన్యతమచ్చక్రం. కిమేతేన విడంబనేన సాహసమేతత్. మన్యతేహి భగవాన్ స్వసూత్రవిహితై రేవ సంస్కారై రష్టాదశభి స్సంస్కృ తత్వ మాత్రం కస్యాపి వైష్ణవత్వ-సంపాదనేఽలమితి. తానేవ సంస్కారా నభిప్రైతి చాయం భగవల్లాంఛనాని. వివిచ్యైకై కస్మిన్నపి భగవన్మహిమ పారంపర్యా ఏవ ప్రతి బింబితత్వాత్. చక్రాదీన్యేవ భగవల్లాంఛనాని నతు సంస్కారాఏతె ఇతి నోనియమః కిముచ్యతే. చక్రాదీనా మేవ తత్త్వేనవ్యవహారో ననంస్కారాణామితి. నూన మయం సంకేతో మహర్షిణా నానుమతస్స్యాత్. అస్తు నామ భగవల్లాంఛనత్వం సంస్కారాణాం తత్సూత్రోదితానాం చక్రాదీనాం కిం తతో హీయతే తత్వం ? న తథాచోద్యేమహర్షిః. వైష్ణవోహి విష్ణుసంబంధ్యుచ్యతే. విష్ణునా సంబంధోహి దేహిన స్స్వసుకృత సంతానపరిణతే ర్యమే వైషవృణుతే తేనలభ్య ఇత్యాద్యుక్తవ ద్భగవన్ని ర్వ్యాజకరుణాతి రేకాత్సంపద్యతే. సోఽయం దేహి స్వోచిత వర్ణా శ్రమాచారపరః ప్రీణయతీ భగవంతమారాధనాదినా. తదాప్రీతశ్చ భగవాన్ ప్రాపయతి పరమాంగతిం సుకృతినం దేహినం సోఽయందేహీవైష్ణవస్యుర్యతే. వైష్ణవోఽయం సమస్తవిలక్షణ లక్షణలక్షితో దోద్యేతి యథాహీ శ్రుతిః ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృతచక్రధారీవిష్ణుంపరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా అన్వార్థః, యోహి విష్ణుం పరం పరమాత్మత్వేన ప్రాప్యత్వేన ధ్యాయత్యారాధయతి సమహాత్మా భగవత్ప్రీతిపాత్రం, తథా ధృతోర్ధ్వపుండ్ర ఊర్ధ్వపు డ్రధారీ కృతచక్రధారీ భగవద్దివ్యాయుధ లాంఛితశ్చ భవతీతి నహి సూత్రోదిత కర్మజాత సంస్కృతస్య వైష్ణవస్య వైష్ణవత్వమాత్రేణ సిద్ధేచక్రలాంఛ నాదిమత్త్వే యుక్తం పునశ్చక్రధారణం సిద్ధసాధనత్వాత్ పక్వానాం ఫలా నాం హి పునఃపాకో నార్థాయ కల్పతే., కాపునస్సప్తచక్రవిధాయినీ నాం శ్రుతీనాం గతిః సంప్రతిపన్నాను తాదృశీష్వబాధితార్థ సవిత్రీషుచ కల్ప్యతే గతిర్వైకల్పికీ యేయం వైయవస్థితా ప్రామాణ్య మధి రోహేత్. ఆస్తామిదం. తేచ శాస్త్రకర్తారో భగవదంతరంగత్వేన త ద్ధృదయ ప్రకాశనమాత్ర పరా ఆప్తాశ్చ సంలక్ష్యన్తే.అముమేవాన్వయాసీ త్పంథానం భగవాన్ భాష్యకారః. యదాహ సుదర్శనగాయ త్ర్యాశంఖగాయత్ర్య క్రమేణ పత్నీం ప్రాశయతీతి లోకానుసారి ణాం కేషాంచి దభిప్రాయో నా స్మాకం, ఇతి. తథా కేచన నిబంధన కారాశ్చ, తత్ప్రకరణస్థః తేషాం గ్రంధసంచయః ప్రాగేవ సంగృహీతో ద్రష్టవ్యః. నైవోపదిశంతిస్మతే గర్భచక్రవిధిం.

వలయును. సూత్రమునందు పాయస హోమాంతమం దాపాయసమును పత్నిచే ప్రాశన్తము చేయింపవలయునని మాత్రము చెప్పియుండినను శ్రీసూత్రకారుల మతము మాకంతరంగ మైనందున

ఆత్మానం దేవరూపం స్మృత్వాప్రాణానాయమ్య మమ

నిబంధనకారాణా మియమాదర్తవ్యా సరణిర్యయా సర్వేపి సంస్కారాస్సంగృహీతా స్సంశయావా యథా యథ ముత్థాప్య సమూహితా భవేయుః. నైతే సూత్రమాత్రం వా యావదక్షరమేవ వ్యవృణ్వన్, యదేతే తాటస్థ్య మవాలంబంతే తి మన్యామహే. న్యాయసంచారసంవలిత స్వ ఛందా హితేపరం వ్యరాజన్త యదయమితి సూత్రమాహ భగవాన్నాస్మా కమభిప్రాయ ఇతి. సత్యమయం మనుతే నిశ్చప్రచమర్థవాంశ్చ స్వాశ యోభవతీతి. కిమమూని వచనాన్యాచార్య స్య గుప్తాని ? నైవ భవే యుస్తాదృక్షాణి యదాచార్యస్య ప్రజ్ఞాసార్వతోముఖీ భాష్యమపి నిర్మాపయత్యా హోస్వి దాచార్యః ప్రత్యాఖ్యాత్యపి మతం మహర్షేః. అనుపపన్నో హ్యే తాదృశః ప్రకారోణామ విమృశ్యతాం తాపదగ్రేక ఏతే లోకానుసారిణో యేऽనుతిష్ఠంతి విసంవాదితం మతమేతత్? నూనమయం ప్రాజ్యప్రచారా చ సంభావీ యదముపన్యస్యత్యాచార్యః ప్రతిపంథిమతం? భవితవ్యంతై ర్భగవ చ్ఛ్రీనివాసాధ్వరీంద్రాణా మనుయాయిభి రేవ యదసౌ వైయాసిక సూత్రభాష్యే స్పష్టమి మా మానందసంహితా మిమాని వచనానిచబహుశస్సముపాద దత. అనమరుంధన్ హిభగవాంత్స్వీయం పంథాన మౌదాసీన్య గర్భంనేను మపలాప మర్హతిభవాన్. కిముత మహర్షిః. సాహసమేతత్? ఆప్తోమహర్షిః పునః కోయం విప్రతిపన్నం మతమేతదు ద్భావయాం చకార,యోऽసావగస్త్య భ్రాతాయస్య నామాప్యవద్యం మన్యత ఆచార్యః? అథవా నజానీతే తమేవ పరిపంథిన మాచార్యఃఅప్రమత్తేన హ్యమునా భవితవ్యం కస్య చిన్మతముపన్యస్య ఖండయతా,లో కానుసారిణా మాశయం స్వాభిప్రాయో రుణద్ధీతి కో హేతుః ప్రత్యవతిష్ఠతే కిముచ్ఛాస్త్ర త్వేనైవ తదేవార్థా త్సిద్ధ్యత ఇత్యుచ్యతే ప్రకృత మిద మా చార్య ప్రత్యాఖ్యాన స్వరూపకథనం తద్ధేతూపన్యానాదిచ ఫలస్యాన్యథా సిద్ధిం నిశ్చిన్వానోహి సాధనాంతరం ప్రత్యాఖ్యాతుం కల్పత ఇతి హి సంప్రదాయః అనన్యథా సిద్ధమపరిహార్యం హి వైష్ణవ సంస్కార మప్రత్యాఖ్యేయం ప్రత్యాఖ్యాయత ఇత్య సంభావిత మేతత్ కిమేతే లోకానుసారి ణోపి సంస్కారమేన మన్యథా సిద్ధం బ్రువతేమైవం కృత ముత్సూ త్రయో ऽనయా కల్పన యేతి సంభావయత్యాచార్యః తావతాక్రియమాణేన సంస్కారేణ భగవన్నివేదిత పాయసప్రాశనాం తేన పరమన్యదాసిద్ధా మిమాం గర్భవైష్ణవేష్టిం మన్యతేऽయం. కిమపరార్థమస్మాభి ర్యన్నాను. గృహ్ణీతే తాదృశం వచన మసౌ. తదిద మాచార్యస్య హృదయం నిశ్చీయతే లోకాను సారిణామితి లోకోజనః గతానుగతికోలోకో నలోకః పారమార్థిక ఇత్యంధపారంపరితం ప్రాకృతం లోకం జిగుప్సంతి వృద్ధాః. నహి గతానుగతికా విద్వాంసో భవిష్యం తీతి నాత్ర కృత బుద్ధయోऽంతర్భావ్యంతే యదేతే గతాను గతికాః సూత్రం శాస్త్రంవాऽ నధీయానా స్స్వీయం గార్భం వైష్ణవం సూత్రే స్వస్మిన్న ననుశిష్టం సత్పరిహాప్యత ఇత్యమిత్రై ర్ధాపితా స్తన్ని ర్వాహాయ సుదర్శనగాయత్రీ మిత్యాది పఠంతి, తదుల్లేఖస్య సూత్రఏవోపగూహితత్వా న్నాయమపూర్వత్వే నోపాదేయ ఇత్యాక్షి పతీతి యద్వా శ్రీశాస్త్రోక్తాం ప్రక్రియాం కృత్స్నాముహిత్వావాచనికం కేవలం గాతానుగతి కంవాऽచారం ప్రమాణయన్తీతి తదంశే యమాక్షేపః క్రియతే నహి కృత్స్నా శ్రీశాస్త్రోదితా ప్రక్రియా తత్రానూద్యప్రత్యాఖ్యాయత ఇతి స్పష్ట మవసీయతే సత్యాం ప్రక్రియాయా మపేక్షితాయాం కిమేతేనశంఖచక్ర మంత్రోచ్చారణ పూర్వక పాయసమాత్ర ప్రాశనేనేతి

ధర్మపత్న్యా గర్భస్థశిశో ర్గర్భవైష్ణవత్వ సిద్ధ్యర్థం

తదాశయః, అస్తువా ప్రతీకోపన్యాసేన కృత్స్నా ప్రక్రియా తత్ర దూషితేతి ఉక్తోత్తరత్వాత్, అత్యాహితమిదం మహత్. కథంవిధాన్యత్యాచార్యః కమపిచేతనం విష్ణుసంబంధినం యోఽయమధిజగ్నివాం చ్ఛ్రీసూత్రే భక్త్యా భగవంతం నారాయణమర్చయే త్పరమపదప్రాప్త్యై ఇతి? కిం తాపాదినా సంస్కారేణా హోస్విదర్చనేన? నాద్యః. తథా ననుశాసనాత్ నూనం ద్వితీయోవచనాత్. అర్చయన్ హి పురుషోలక్ష్యతే కైశ్చిద్భి రుత్తమైర్లక్షణైః. కిమర్చయన్భగవంతం వైష్ణవో భవ త్యథ వైష్ణవో భూత్వార్చ యతీత్యన్యోన్యాశ్రయమేతత్, నతథా భగవంతమారాధయన్వైష్ణవో భవత్యనారాధిత గోవింద చరణాంభోరుహ ద్వయ స్యసోభ్యత్వ స్మరణాత్ ఆరాధనం పునరభ్యాసేన యావజ్జీవం విహితమితి నాఽయం వైష్ణవోధర్మః కుహచిదేవ బాల్యే యౌవనే వార్ధక్యే వాజీవితే విశ్రాన్తః అతస్సిద్ధం సిద్ధ్యత్యారాధనేన వైష్ణవః పురుషఇతి. కీదృశీ పునరాచార్యస్య ప్రవృత్తిః ప్రపన్నోహి స్మర్యతే భగవన్నిర్వ్యాజకరుణావశా త్సద్య ఏవ ప్రక్షీణ కర్మాంతరః కర్మశకలం ప్రారబ్ధమేవాభినందమానో న్యాసవిద్యానిష్ఠః సత్సంగాద్భవనిస్స్పృహ ఇత్యాదివాఽ భియుక్తైః. కథ మనురూపాత్సంస్కారజాతా ద్భగవదాజ్ఞారూప శ్రుతిచోదితా దనుష్ఠీయమానా ద్గర్భేఽపి తథా విధ భగవత్ప్రీతిపాత్రం నభవేదితివైష్ణవో భూత్వైవ భగగవంతమారాధయేదితి సం గచ్ఛతే. అథ పునః కతర దాచార్యస్య శరణం వైష్ణవంశాస్త్రం యత్కమపి పురుషం వైష్ణవం నిర్మాతి, శాన్తంపాపం మాభూచ్ఛాఖాదూషక ఆచార్యః నూనం వైఖానసమేవ శాస్త్రంప్రమాణయితు మర్హత్యసౌ. వైష్ణవతంత్ర త్వేనోపాత్తత్వావిశేషా త్తుల్యప్రాధాన్య వత్త్వ ముభయో రనయో రపలవతామప్యయ మాశయః. మాభూన్నిర్విషయం శాస్త్రమితి అత ఏవావిశేషాత్ప్రవృత్తమాహుః పంచరాత్రం శాస్త్రం కిమిద మవిశేషా త్ప్రవృత్తి ర్నామ. కిం వైఖానసాఅపి పంచరాత్రం శాస్త్రమనుతి ష్ఠేయు రథక్వచిత్కవచి దుపజీ వేయురితి వా నిర్విషయ మితర దథవాభజ్యేతాఽ స్యసార్వతోముఖీప్రవృత్తిః. బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యై శ్శూద్రైశ్చ కృతలక్షణైః అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ నిత్యముక్తై స్స్వకర్మభిః సాత్వతం విధిమాస్థాయ గీత స్సంకర్షణేనయ ఇతిభారతమత్ర ప్రమాణ మవిశేషాత్ప్రవృత్తౌ స్మర్యత ఇతి. అస్యాయమర్థః. తచ్ఛాస్త్రోక్త లక్షణ లక్షితై బ్రాహ్మణాదిభి స్తదుక్త ప్రక్రియామా స్థాయై వా సం కరేణేతరస్మా త్జ్ఞాతవ్య మితి వ్యవస్థాప్యతే తథోభ యమపి శాస్త్రం సవిషయం సంపన్నం భవతీతి. కిముక్తంభవతి. వైఖానసేనాథ పంచరాత్రేణవా శాస్త్రేణ సర్వోపి సర్వం కర్మాచ రేదితి సర్వోపీతి వైఖానసోపి విషయా క్రియతే జౌచితాత్. సమాహితం తత్సమాహితంవైఖానసోపి పాంచరాత్రం శాస్త్రమనువర్తతాం, మహా నయమనర్థః వైపరీత్యమపి కింనస్యాత్. పంచరాత్రోపి వైఖానసమనువర్తతాం. కోఽసౌపంచరాత్రీ యోను వర్తతే వైఖానసం ? నిర్విషయంస్త్రం, కతమదేష సమవలంబ్య

వారి తాత్పర్యమును విరించుచున్నందున నిది నూతనముగాదని భావము. పాయసము హోమము జేసిన వెనువెంట యజమానుడగునాతడు సూత్రము నందు చెప్పిన రీతిని కూర్చలయందు ద్వాదశమూర్తి విధానముగ

గర్భచక్రసంస్కారంకరిష్య ఇతి సంకల్ప్య, 3,

సూత్రం తదుక్తై స్సంస్కారై స్సంస్కృతః పంచరాత్రీభవతి ? ఆపస్తంబీయం బోధాయనీయ మిత్యాది నైతత్.అనుమతా సార్వతోముఖీ ప్రవృతిరస్యేతి భూయః ప్రస్తూ యతేహి. అనియత మత్ర సూత్రగోత్రాకం. వైఖానసం పునర్వైఖానసమేవ జనముద్దిశ్య ప్రవృత్తం, సవిషయంహ్యద్యశాస్త్రద్వయం. ఏకమవిశేష ప్రవృత్తిక మితరత్సంకుచిత ప్రవృత్తికమితి. కిమియం రాజామాజ్ఞా మాభూర్నిర్విషయం శాస్త్రం మాచభూత్సంకుచిత ప్రవృత్తికం శాస్త్రం. తుల్యం హి ప్రాధాన్యం స్మర్యతే ద్వయోః. ప్రాచుర్యంచ తుల్యం. కింతావతా తుల్యమేవో భయం వైష్ణవత్వా విశేషాత్. నహ్యేకం వైష్ణవ మన్యద వైష్ణవమిత్యస్తి. కార్స్న్యేనవా సామ్యంకేనాభిహితం బింబ ప్రతిబింబయోరివ. కింతావతాకామచార శాస్త్రయో రను శిష్యతే. అథవా అలాభేవేదమంత్రాణాంపంచ రాత్రోదితేనవా, అగ్రహారే. హారేః పూజావర్తతే యది తత్రచ. 'అంతశ్శవం యదిభివేత్తతో నీత్వాతథాబిహిః. తచ్ఛవం భస్మసాద్యావత్తా వత్తంత్రేణ పూజయేత్. శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠా ద్యైః పురాతనైః వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్యైస్సనకాద్యైశ్చ యోగిభి., తత్తేర్చనం ప్రవక్ష్యామి మహాప్రియతమంహరేః, ఇత్యాదిభిః పరశ్శత సంహితావచనై ర్వైఖానసస్య శ్రౌతత్వ ముత్కృష్టత్వం చోక్తమితి పంచరాత్ర స్యాపత్పక్షత్వేన సవిషయత్వం సంపాద్యతాం తంత్రమితి రూఢ్యా పంచరాత్ర ముచ్యతే విప్రతిపన్నమిదం. తంత్రం ప్రధానే సిద్ధాన్త ఇతి కోశస్సిద్ధాంతం శాస్త్రసామాన్యం బ్రవీతి తంత్రశబ్దః రూఢోయ ముచ్యతే పునః పంచరాత్రశాస్త్రే వైఖావసం పాంచరాత్రం వైదికం తాంత్రికం క్రమాత్, ఇతహీ స్మర్యతె. కిం తావతాపి హీయతే వచనంప్రమాణం సావకాశంచ శాస్త్రద్వయం. ఐహకాముష్మిక ఫలకమేక మాముష్మికమాత్ర ఫలకమితరదితి. తత్సిద్ధం గర్భస్య వైష్ణవత్వ మపేక్షితం మన్యత ఆచార్యోయోఽయం వైఖానసమేవ శాస్త్రమనుతిష్ఠతి అలమియతా. వస్తుతస్తు బహుషు భాష్య శ్రీకోశేష్వనుప లంభాత్పాఠోఽయం ప్రక్షిప్త ఇతివక్తుముచితం. దృశ్యంతే బహుశః ప్రక్షేపా ఇత్థంభూతాః, రచయంతునామ పరపిండాదః ప్రచ్ఛన్న పాషండినః పండితమానినః ప్రభూతం ప్రబంధజాతం పరమత పక్షపాత పరిష్కృతం. యథా వైఖానససారసంగ్రహ తత్త్వరత్నాకరాది గ్రంథకర్తారః. తత్రైక స్స్వీక్రియతే యోఽయం వైఖానసజన్మా స్వాచార్య దివ్యనామోచ్చారణమంతరా స్వప్రబంధే మంగల మారచయ్య కించిదగస్త్యభ్రాతరం స్వకులగురుం వాధూలకులభూషణ మవాతార య దబర్దనాటకోపక్రమే. అథాపి దుర్మేధా స్స్వప్రతిభా విశేషణ గ్రంధరచనా యా మవస్థాతు మపత్రపిష్ణు 'రాచార్యాజ్ఞాను సారేణ తనుతే సారసంగ్రహ' మితి వాక్యేన స్వీయం స్వాహసకృత్య జన్మానంపాప్మాన మపామార్గయదితి యుగపదేవ స్వాచార్యమనోరథ పూరణేనాచార్య స్యాసి స్వకులోద్ధరణే దురభిమానశ్చ తేన ప్రాదర్శీతి ప్రతీయతే. ఆచార్య శ్రితమోహిన్ తథావిధయోర్ఘా తోవైవా దుచితఘటనా సంవిధాతావిధాతా విశాలేహి భూతలేన కోపివైఖానసఇత్థమభిదధానః పరిదృశ్యతే. హ్యాద్యశ్వోవా, ఆహచాయం వైఖానసానాం కేషాంచి దాంధ్ర కర్ణాటవాసినాం, తేషాం పాపిష్ఠ జన్మత్వా ద్భగవద్రోహిణాం తథా, నీక్షమామీతి వచనా న్నరకప్రాప్తిరేవహి, త్యాది ప్రమత్తోఽయం కిం నాభిజానీతే ద్రావిడవిషయే ష్వద్యాపి సర్వే వైఖానసా స్తప్తం చక్రం నధారయన్తీతి యదసావుపాలంభతే ఆంధ్ర కర్ణాట వాసిన ఏవ. తద్గ్రంథ ప్రవేశ విజ్ఞాపనే కేనచిదనామకేన విజ్ఞాపయిత్రా

తాామ్రాదినా కృతా వాలయార్చన బింబసన్నిధౌ మంత్రేణ

చోపదర్శితం గ్రంధస్యాస్య కస్యచి ద్రామానుజ యతేస్సకాశాదుపలబ్ధి రిత్యాదీతి దిఙ్మాత్రం వహ్నేరనుష్ణతాం వదన్ననాప్తోఽయం ప్రబంధాకథం వా ప్రమాణం స్యాదితి విపశ్చితఏవ నిశ్చిన్వన్త్వితి విరమ్యతే. గ్రంధప్రతిపాదితా విషయాశ్చ పరస్పర మసంబద్ధా ఇతి నాత్ర విమర్శోద్యోగః క్రియతే. యే పునః పంచసంస్కార రత్నాపణాది ప్రబంధనిర్మాతారో జార జన్మానః ముక్తలజ్జ మతిమాత్ర గహితం నిర్మాయ కంచిదపశబ్దగర్భితం గ్రంధపాశం తస్మిన్నపి గౌరవాతిశయమాధాతుకామా స్తత్రచాత్మనీనం నామానివేశయన్తః ప్రాచా మా చార్యాణాం నామ్నా తంప్రాకాశ్యంని నీషన్తితేఽధమాధమ కక్ష్యాయా మంతర్భావ్యంతే. గురుద్రోహోహి మహాన్ నిరయహేతురితి, ఉపచారార్హనపి గురూన్ యేపునరపచారైః ప్రతికుర్వన్తికీదృశీ తేషాం ప్రవృత్తిః, కితతోవక్తవ్యమార్షేష్వపి నిధానేష్వా కరగ్రంధేష్వన్యేషు చతద్దేశీ యేషు విమతాని ప్రక్షేపతాం పాపిష్ఠానాం సాహసం, సత్యమృషిభ్యస్తత్రబంధే భ్యోలోకేభ్యశ్చ ద్రుహ్యన్తస్తే కాలగర్భేకవలితా అపిత త్తాదృశ మనార్యంతేషాం కర్మస్మారయ త్యేవతాన్ సమాసన్నే సమయేఽభ్యక్షయతిచ. కృశానుసన్నిధానాదివ కార్తస్వరం కిట్టాద్యపగమేన జాతరూపమవభాసతే యథాతథైవ విద్వద్విమర్శావసరే ప్రక్షేపానాం గ్రంధతః పార్ధక్యస్యోపలబ్ధే ర్గ్రంథో నవీభూతసంపదాచకాస్త్యేవ.తత్ర దాష్టాన్తికతయా ప్రాచాంప్ర సంగేభ్యః కశ్చిద్విషయ ఉద్ధృత్య ప్రదర్శ్యతె, తథా. దర్పణకారా శ్రీసుందర రాజకవి సహృదయాః అథ వైఖానసానా మపితప్తచక్రాంకనం కార్యమితి యే ప్రలపంతితే సాధుభి రనంగీకర్తవ్యాః అత్రహి తాపోనామ యః క్రియతే సంస్కారస్సవైష్ణవత్వాపాదకః, ఉచ్యతే చక్రధారణవిధౌ. వైష్ణవత్వస్య సిద్ధ్యర్థం మంత్రసిద్ధ్యైతథైవ, చేతి శ్రీవైఖానససూత్రం సామాన్యం వా ఉత వైష్ణవతయా విలక్షణం వేతి విమర్శనీయం, విలక్షణమేవేతి జ్ఞేయమప్రమత్తేన ఉచ్యతే భగవతాభృగుణా ఆద్యత్వాత్సర్వసూత్రాణాం వైష్ణవత్వాచ్చ సర్వశ, ఇతి, వదంతి.చ శ్రీసుందర రాజాచార్యావృతి గ్రంధోపక్రమే భగవదేక ప్రధానతయా వేదేషు శ్రీపురుషసూక్తమివేత్యాది. తేన సూత్రేణ సంస్కృతానాం విప్రాణాం స్వతసిద్ధవైష్ణవత్వ శాలినాం తాపసంస్కారస్స్వయం పక్వానాం ఫలానాం పునః పాకఇవభవేత్, శ్రీవైఖానసా నిసర్గ వైష్ణవా ఇత్యత్ర నిదర్శనం. సర్వేషాం తేషాం వైష్ణవత్వ మాత్రానుభవం వినాఽన్యత్కి మపేక్షణీయం ? విషయేస్మిన్ శ్రుతిర్యుక్తి రనుభవశ్చే త్యే తత్త్రయం పుష్కలమస్తి, యదా శంకి శ్రీ సుందర రాజాచార్యై స్తప్తచక్రమం గీకృతమితి. తదసమంజసం, తేహి మహాంతః గర్భేమాస్యష్టమే విష్ణుబలిం కుర్యా ద్యథావిధి. నారాయణస్స్వయంగర్భే ముద్రాంధారయతే నిజా మితి వచన మనుస్మరంతస్స్వయం విష్ణుబలౌ 'వివిధతే ఏవం. అస్తిచే ద్గృహార్చాబింబ మగ్నేః పూర్వతో విష్టరే ప్రాఙ్ముఖం స్థాపయిత్వార్చయే దితి. తేషా మాశయోఽత్ర విష్ణుబలినా

నావాహనము జేసినట్టి గాని శ్రీసుందరరాజాచార్యులు మొదలగు నాచార్యులుపదేశించిన చందమున నాయెడ నారాధించిన గృహార్చన బింబముయొక్కగాని సన్నిధానమున గూర్చుని తనను పరిశుద్ధుడై సంస్కారార్హుడుగను భగవదారాధనాధికారిగను భావించి యావెనుక

స్థాపితౌ గృహార్చన బింబ సన్నిధౌ వా తదైవ స్థాపితౌ
చే త్తూష్ణీమాదాయ మంత్రైర్హుత్వాంకనం

భగవదారాధ్యత ఇతి, ఉచ్యతేహి ఏషా తుమానసీపూజా బేరపూజా విశిష్యత, ఇతి. నచ శంక్యం గర్భస్య విష్ణుదేవతాకత్వాత్తథోక్తమితి తర్హి గర్భాధానకర్మణీ కూర్చారాధనం విధాయ తత్రైవ తద్విధానస్య శక్యత్వాత్. కించ, శ్రీశ్రీనివాసదీక్షిత వేదాంతదేశికై స్తాత్పర్య చింతామణౌ విష్ణుబలౌ శ్రీవైష్ణవత్వ సిద్ధ్యర్థమితి సంకల్పః ప్రోక్తః అన్యత్ర చ తైః ప్రపంచితం విష్ణుబలికర్మణా ప్రపత్తిశ్చ సిద్ధ్యతీ తి చక్రధారణం త్రివిధం. గర్భ చక్రధారణం, న్యాసచక్రధారణం, తప్తచక్రధారణ మితి. తత్ర వైఖానసో గర్భ చక్రధారిణ ఇతి గర్భవైష్ణవత్వప్రసిద్ధాః. కించ తాపఃకశ్చచ్ఛారీర సంస్కారఏవస వృత్తికృతాం విధిత్సతశ్చే చ్ఛారీరసంస్కారప్రకరణే విధేయః, నత్వే కోద్దిష్టప్రకరణే, అపిచ వదంత్యుపక్రమే తేసుధియః. నిషేకా ద్యష్టాదశసంస్కారాణా మిత్యారభ్య పరిపూర్ణోపదేశ స్వరూప ఇతి.ఏతేన వైఖానసానాం నాన్య శ్శారీరసంస్కార ఆవశ్యక ఇతి ద్యోతితం. అస్మిన్ ప్రదేశే శ్రీసుందరరాజీయే కృచిత్కోశే చక్రప్రశంసాపాఠో దృశ్యతే. నతు సర్వత్ర సపాఠః కైశ్చి త్పాంచరాత్రిభిః ప్రక్షిప్త ఇతి భుజ ముద్ధృత్య బ్రూమః. భగవతా సూత్రకారేణ త్రిశుక్లాఇత్యారభ్య పాత్రలక్షణముక్తం. వృత్తికారై స్తదర్థముక్త్వా వైఖానసా నామాలయార్చనపరత్వా ద్దేవలకత్వ శంకా మాభూదితి దేవలకత్వం రుద్రకాళ్యు పజీవినామితి ప్రతిపాదితం. స్మర్యతే హి దేవలకేభ్యో హవ్యకవ్యదాననిషేధః. తదనంతరం ప్రకృతమతిలంఘ్యా ప్రకృత చక్రధారణప్రశంసాయాం ప్రవృత్తిః కిమర్థం వృత్తికృతాం? కించకేచిచ్ఛన్నాః పాషండిన ఇత్యాదివాక్యం న సమంజసంభవతి. తథాహి అత్రకేచిచ్ఛబ్దేన వైదికేషు కేగృహీతాః? వైఖానసా స్తదితరేవా వైఖానసేషు కేచి దితి వక్తుం నయుక్తం కథం నిసర్గవైష్ణవానాం తేషాంవైష్ణవమాహాత్మ్యా సహిష్ణుత్వ కథనం యుజ్యేత అథ కేచన వైఖానసాశ్చ క్రాంకితా వైష్ణవమహాత్మ్య మసహిష్ణవ ఇతి యది తదర్థ ఉచ్యతే తర్హి వృత్తికారజీవనకాలేపి సర్వే వైఖానసా శ్చక్రాంక నం నాంగీ చక్రరితిఫలితం. అథ తదితరే విప్రాస్తథాహురితి యదిక థ్యతె తర్హివృత్తికృత స్స్వయం గమ్యం పంథానముల్లంఘ్యాన్యత్ర పంకేపాదం విన్యస్య ప్రక్షాళనాయ ప్రవృత్తా ఇతి మంతవ్యం స్యాత్.సూత్రార్థవివరణపరా ఏతే ప్రకరణానుగుణ్యే న కిమారభేరంశ్చక్రధారణప్రశంసాం. కించ తత్రవైదిక సంరక్షణవ్యాజ్యేనేతి వచనమస్తి. అనేనచక్రధారణ మవైదికమితి తదంగీకృతంస్యాత్. అపిచ తదుదా హృతేషు చక్రధారణ ప్రశంసా వచనేషు నైకమపి శ్రీవైఖానస శ్రీశాస్త్రవచనం దృశ్యతే.అతోన వైఖానసే తప్తచక్రధారణ ప్రమాణమస్తీత్యవగమ్యతే. కించ శ్రీవైఖానసే తప్తచక్రనిషేధోऽస్తి. తదు దాహృత్యతత్ఖండన మావశ్యకం,తదపి నకృతం తత్ర కృతి స్తన్నిషోహి సుతరాం సంగచ్ఛతే.గర్భేచక్రధారణస్య భగవదేక పరస్వసూత్రవిహిత విష్ణుబలిసిద్ధతయా గర్భవైష్ణవత్వం ప్రాప్తానాం 'అహమేవగురుస్తేషాం' గర్భవైష్ణవజన్మనాం

ప్రాణాయామము జేసి తిధివారాది సంకీర్తనముజేసి సంకల్పముజేయవలెను. ఈనాధర్మపత్ని యొక్క గర్భస్థుడగు శిశువు గర్భవైష్ణవు 'డగుటకై యీ సంస్కారము చేయబడుట యని యాతడు సంకల్పించుట మానసిక

కుర్యాత్. 4. అకృత ప్రతిష్ఠా సంస్కారొచే చక్రశంఖా

ఇతి భగవదుక్త్యా భగవదాచార్య కాణాం తేషాం, తదితరాచార్యకర్తృక చక్రధారణానుపపత్తేః. కించ.ప్రక్షిప్తే పాఠే ఉపక్రమే తస్మా చ్చక్రాంకితాయ నదాతవ్యమితి వదంతీ, తి, ఉపసంహారే నాస్తిక్యా ద్వైష్ణవాన న్యాన్నిందేత్స పాపీయాన్ భవతి. తస్మాద్వైష్ణవాయ దత్త మక్షయంభవతి. (ఇతిదృశ్యతే) అనయా వచన భంగ్యా వైఖానసేతరై ర్వైష్ణవై రయమావాపః కృతఇత్యున్నే యంధీమద్భిః.హంత.విద్ధి వైఖానసే దత్తం దానం బ్రహ్మవిదేయథా ఇత్యాది వచనేషు వైఖానస ప్రశంసాపరేషు సత్సువృత్తికారా స్తప్తచక్రధారి ప్రశంసాయాం ప్రవృత్తా ఇతికథం సంగచ్ఛతే ? ఇదంచ ప్రతిభాతినః పరేత్రత వైఖానస ప్రశంసావచనాన్యాదా హృతాని వ్యపోహ్య తప్తచక్ర ప్రశంసావచనానిప్రాక్షిపన్నితి. కించ 'వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాద క్రియాన్వితం విప్రం వేదవిదాం శ్రేష్ఠ,' మితి వచన మస్మిన్ గ్రంధే ప్రసంగాదుదాహృతం అత్ర నిషేకాదీత్యాది శబ్దేన విష్ణుబల్యాదీని గృహ్యన్తే. అత్ర సూత్రస్య వైఖానసత్వ విశేషణేన తస్య సూత్రస్య వైష్ణవత్వాత్తత్సంస్కృతానాం విప్రాణాం వైష్ణవత్వం నిసర్గమితిప్రోచ్యతే. తత్కిం న జానన్తి వృత్తికృతః నచ అగ్నితప్తేన చక్రేణ బాహుమూలేతు లాంఛితాః, సర్వపాపై ర్వినిర్ముక్తా విష్ణుసాయుజ్య మాప్నుయు, రిత్యాది వచనై స్తాపస్య మోక్షోపా యత్వకథనా ద్వైఖానసానా మపి స ఆవశ్యక ఇతి వాచ్యం.అజ్ఞానాదర్థలోభాద్వా మోహాద్వా పరపీడనాత్. తప్తముద్రా భవేద్యస్య ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ఇత్యాది వచనై ర్దోషప్రతిపాదనాత్. శ్రూయతే చ మహాన్ దోష శ్శ్రూయతే చమహత్ఫలం ఫలం తత్ర పరిత్యాజ్యం దోషోహి బలవత్తరః. ఇత్యుక్తే ర్దోషో న కార్యః. కించ తస్య మోక్షో పాయత్వమపి న స్వతస్సంభవతి. కింతు వైష్ణవత్వాపాదనద్వారా, అన్యధా భగవదుపాసనస్య మోక్షే సాక్షాదుపాయత్వా సంగతేః వైష్ణవత్వం చ భగవదుపాసనేధికారం జనయతి. తచ్చ వైఖానసానాం గర్భఏవసిద్ధమిత్యుక్తం యద్వాఽఽ పస్తంబాది సూత్రిణామివ తాపసంస్కారా దేవ వైష్ణవత్వసిద్ధి ర్వైఖానసానా మపీ త్యుచ్యతే, తర్హిభగవతా విఖనసా వైష్ణవతయా సూత్రప్రణయనం నిరర్థకం స్యాత్. అథ తప్త చక్రధారణం న కేవలం వైష్ణవత్వాపాద కం పరంతు శరీరస్య పవిత్రతాం చ జనయతీతి బ్రవీషి యది వయం బ్రూమః భగవతత్కర్తృక చక్రధారణ పవిత్ర కరణాత్కి మన్యత్పవిత్ర కరణ మస్తీతి. కశ్చిదస్మత్పరిపంధబ్రూతే, శ్రుతి విహితం తప్తచక్రం కథమాగమవచనం నిషేద్ధుం శక్నోతి శ్రుత్యాగమ యో ర్విప్రతిషేధే శ్రుతిరేవ బలీయసీతి, హన్త. స ఆయుష్మాన్ వైఖానసం వేదైకశరణం న మన్యతే,' కిం తు తంత్రాంతర ఇవాత్రాపి క్వచిద్వేద విరుద్ధాం శస్స్యాదితి, తత్తుచ్ఛం వేదవిరోధవిధురే వైఖానసే తప్తచక్రనిషేధాత్సాశ్రుతి

విషయమై యున్నది. ఆవల తామ్రాది లోహములలో నేలోహముచేత గాని నిర్మించి సప్తమాధ్యాయమం దుపదేశించిన చందమున ప్రతిష్ఠింపబడి యారాధింపబడుచున్న శంఖమును చక్రమును సంగ్రహిచునది. అట్టివి

వాదాయాజ్యభాగాంతే విధివ త్ప్రతిష్ఠాప్య. 5

స్తప్తచక్రవిధాయినీ వైఖానసేతరవిషయేతి బోధ్యం, నచ విప్రసముదాయస్య సాధారణీ సా శ్రుతిః కథం వైఖానసేతర విషయా స్యాదితివాచ్యం. వైష్ణవేతరై ర్విప్రైస్తప్తచక్రస్యానముష్ఠేయ మూనత్వాత్. న చ వైష్ణవానాం విప్రాణాం సముదాయే నేదమనుష్ఠీయత ఇతివాచ్యం. కే నామ వైష్ణవాః ? యేవిష్ణుంభజంతే త ఇతిచేత్. బహవో ऽత్రభగవతో నారాయణస్య పారమ్యం జ్ఞాత్వా కేచిద చ్ఛి ద్రోర్ధ్వపుండ్రధారిణో విప్రా కేచి త్సచ్ఛిద్రోర్ధ్వపుండ్రధారిణశ్చ విప్రా విష్ణుం భజంతే. సచతే అవైష్ణవా శ్చక్రధార ణాభావాది తివాచ్యం. తేషాం న్యాసచక్రసద్భావాత్ చక్రం త్రివిధం, గర్భచక్రంన్యాసచక్రం తప్తచక్రం చేతి ఏతేష్వన్యత చక్రహీన ఏవావైష్ణవః. చక్రహీనోऽథమాదమ ఇతి సఏవ నింద్యతె శ్రుతిహీన్ న నియతార్థా, అతస్స్వస్వమతానుసారేణ నయంతితాం భూర్తైన ప్రమదితవ్య మితి శ్రుతిః. కైశ్చిద్భస్మధారణవిధి పరతాంనీయతే. అన్యైరర్థాంత రపరతాం అతప్తతనూ రత్యాదిశ్రుతిం తప్తచక్రవిధిపరాంనయంతిశ్రీపంచరాత్రిణః.అన్యేః ర్థాంతరపరతాం ఏవం సతి తప్త చక్రం శ్రుతిర్విధత్త ఇతి వైఖానసైర్గర్భే భగవత్కర్తృకచక్రధారణం స్వశాస్త్రసిద్ధ మవిశ్వస్య స్వశాస్త్రేణావిహితం నిషిద్ధంచ తప్తచక్రం కథ మంగీ కార్యం స్యాత్ నచ వైఖానసేऽనుక్తమపి తప్తచక్ర మనుక్త మన్యతోగ్రాహ్య మితి వచనే వైఖానసానామస్యావశ్యకమితి వాచ్యం. తస్మిన్యది ననిషేధ స్తదనుక్తస్యాపి తస్య గ్రాహ్యత్వ ముపపద్యేత ప్రసక్తస్య హినిషేధస్సం గచ్ఛతే. గర్భేచక్రంకృతమితి కృతస్య కరణం నాస్తీతి న్యాయేన పునస్తన్నిషిధ్యతే, కించ వైఖానసే యద్యదావశ్యకం తత్తదుక్తమేవస్యాత్. తద్ధి పరిపూర్ణోపదేశరూపం. తస్య తథాత్వం శ్రీపాంచరాత్ర రక్షాకృద్భిరపి తద్గ్రంధేప్రతిపాదితం, కిమధికేన తత్ర తప్తచక్రప్రశంసోపన్యాసో బహోః కాలాదనంతరం ప్రక్షిప్తఏవస్యాత్. అన్యథా తదనంతరసంభూతా శ్రీ వైఖానసగ్రంథకారా స్తదభిప్రాయ మండనం ఖండనం వా కుర్యుః.తథాన కృతవంతః కేచిచ్ఛ్రీసర్వతంత్రస్వతంత్ర శ్రీనివాస వేదాంతదేశి కాదయస్స్వయమేవ తప్తచక్రధారణ మఖండయన్ అస్మింశ్చ ప్రదేశే బహవశ్శిష్టా స్తప్తచక్రం నాదీధరన్, నధారయంతిచ. అద్యాత్రాపికేచి త్పాంచరాత్రి దీయమానపిండోపజీవినః పంచషా అంకితాదృశ్యంతే.పృష్టాశ్చే త్కుక్షింభరణ నిమిత్తక మిదమితివదంతి. కిం బ్రూమః కలిమహిమానం? ఇత్యాది దర్పణకారాస్తు దాక్షణాత్యాఏవేతి తదీ యైర్గ్రంథసందర్భై జ్ఞాన్యతే. యథా తదీయే పద్మినీపరిణయాభిధానే రూపకే (సూత్ర) మత్యా ధృత్యా శుభకవితయా విద్యయా దేవభక్త్యా లక్ష్మ్యాచోచ్చైరుపచితతయా ప్రాప్య షాణ్మాతురత్వం, శక్తింబిభ్రద్విమతవిజయే ఖ్యాపయన్నామ నైజం రాజోత్తంసో జయతి ధరణౌ శ్రీవిశాఖోయశస్వీ. తదీయ భుజమా

లభింపనపుడు తత్కాలమున యథావిధిగ నిర్మింపబడిన శంఖుచక్రముల నాయగ్నియందపుడే ప్రతిష్ఠించియు గ్రహింపనగును, అంతట ఆయా గాయత్రిచే హోమముజేసి ఆయామంత్రములజపించి వానినాయగ్ని యందునిచి తప్తముజేసి వానిచే భగవన్ని వేదిత మైనట్టియు హోమ

అంతేతత్త్రద్గాయత్ర్యష్టోత్తర శతాజ్యాహుతీర్హుత్వా

లంబ్య వర్తతే పాండ్యమండలే ఇలత్తూరాఖ్యనగరీ కవిరత్నావలీఖనిః. (మారి) విదితం తన్నగరం యత్రఖలు శ్రీవైఖానస కుల తిలకాయమాన వరదరాజనందనః కృష్ణాంబికో గర్భశుక్తిముక్తామణి స్సుందరరాజశర్మా రామసందేశ హరప్రసాదలబ్ధ ప్రతిభా భాసురః ప్రకాశతే తరాం, ఇత్యాది తథాతప్తచక్రాంకన విజయతూల వాతూలాది క్రంధాకారాశ్చ విద్వాంసత్తద్దేశీయాఏవ ఉక్తం చతత్రభవద్భి. 1 గ్గోష్ఠీపురాభిజనై స్స్వామ్యా నారాయణాచార్యైః తథాహి. (1. ఏతేహి భగవద్రామానుజ సంప్రదాయ నిష్ఠాః పంచరాత్రిణః ఏతేః హ్యాస్తిక మూర్ధన్యా ఇతివిదితచరమేవ విద్య త్తపంచస్యతి మతమేషాంశ్రుంగ గ్రాహిక యానూదితం) 1. విష్ణుతంత్రవిభాగప్రకరణే వైఖానసోద్భేదకత్వేన దీక్షా యోగ ఉక్తః. 2. దీక్షా చ పంచ సంస్కారరూపాపీతి అత్రేశ్వరసంహితా శ్రీప్రశ్న సంహితా దిషు వ్యక్తం (యధా శిష్యస్య దక్షిణం బాహుమూలం చక్రేణ చాంకయేత్.శంఖేన ప్రత పేత్యవ్యం బాహుమూలం మునీశ్వరాః, తాపః పుండ్ర స్తథానామ మంత్రో యాగశ్చ పంచమః. అమీతు పంచసంస్కారాః పారమైకాంత్య హేతవః ఇతి) 3. ఆనందసంహితా వైఖానస కులేజాతః పంచరాత్రేణ దీక్షితః నదీక్షితా నజాతోవా సవై దేవలకస్స్మృతః పంచరాత్ర విధానజ్ఞో దీక్షా విరహితోర్చకః. కల్పదేవలక ఇతి దీక్షారహిత పంచరాత్రోక్తారాధనస్య నిషేధాత్. శ్రీనిత్యోక్తారాధనస్య పంచరాత్రమూలత్వే నో క్తత్వాత్. తదర్థం పంచసంస్కారస్యైన సర్వైరప్యంగీకారా త్తస్య దీక్షాత్వ మవశ్యాచరణీయం. 4. దీక్షాశబ్దస్థానే శంకచక్రాంకిత భుజాన్ గృహ్ణీయా దన్యసూత్రిణ ఇతి శంకచక్రాంకణ కథనాచ్చతదభావస్స్పష్ట మవసీయతే.5. తాపవిధాయకానాం పంచసంస్కారాన్తర్గతతాపవర త్వేన తదరితి క్త కేవలతాపవిధిస్తత్తయోగవిధి రిత్యాదికం నాస్తి,6. దీక్షాశబ్దస్య సంకోచే ప్రమాణాభావః. సామాన్యే పక్షపాతాత్. 7. ఏతేషు నా విశ్వసితవ్యం బహుష్వద్యాపి దర్శనాత్. న్యాయపరిశుద్ధి శ్రీపాంచరాత్రరక్షాదిషూదాహరణాచ్చ 8. ఏతద్విరోధివచనాని పూర్వాపరాప్రదర్శనాత్ కుత్రాప్యనుదాహరణాత్. సచ్చరిత్రరక్షాయా మధికారాంతరయో రివ సుదర్శనాది ధారణావిధానాధికారేః నుపన్యాసాచ్చ శంకాస్పదాని.6. సద్భావేతత్ప్రామాణ్యా సిద్ధౌచ శోడశిగ్రహణా గ్రహణవ ద్వికల్ప ఏవస్యాదితి యథాకులాచారమేవస్యాత్. 10. సారూప్య ప్రవృత్త వచనాని చేత్సర్గాపవాదన్యాయా త్సాత్వతంవిధి మితి విశేషవచనదర్శనాచ్చ సంకుచితాని 11. వచనాభావేపి విశేషవిషయ ఆచారేవ సచ్చరిత్రరక్షోక్తన్యాయేన శాంతవిరోధ స్స్వవిషయం వ్యవస్థాపయతి 12. నిత్యత్వ మర్చ నాంగత్వం చాధికారభేద ప్రయోగ భేద నియతమితినహానిః.13. ముముక్ష్వధికృతాని పంచసంస్కార వచనాన్యుభయ ప్రధానాన్వైఖానసన్నాధికుర్వన్తే ఇత్యాది. ఏషామంశానాం గ్రంథవిస్తరభియాత్రనవివృతిః కృతా సాచమదీయే, దుర్వాదిముద్రణే ద్రష్టవ్యాప్రక్షేపాంశె యథాభగవాన్ వేంకటనాథ. వేదాంతదేశికః, శ్రీసాంచ రాత్రరక్షాయాం. (నిందార్థంప్రవృత్తా) న్యతివాదవచనాని తానిమాన మిక్షుభక్షకృతి చికీర్షుభిః ప్రక్షిప్తాని

శిష్టమగునట్టియు పూర్వోక్త పాయసమం దంకనము జేసి యాపాయసమును

సుదర్శన పాంచజన్య మంత్రౌ జపిత్వా

పరస్పరస్థానాక్రమణలోలుపై ర్వటుభిర్వా పూజకాద్ధమై ర్నివేశితా నీత్యాది. ప్రక్షిపాంశ్చ కథం చిద్విజానన్త్యేవ సారగ్రాహిణ స్సహృదయాః. అథవా ముముక్ష్వధి కృతానీత్యనేన క్రియతాం తథావాసవిషయం శాస్త్రద్వయం,ఇతి విరమ్య ప్రకృత మనుసరామః. 2.

సూత్రోదిత పాయసహోమాంతే దేవస్యసూత్రో క్తరీత్యా ద్వాదశమూర్తి క్రమేణావాహితస్యా థవాశ్రీ సుందరరాజీయాద్యుక్తవ తద్దేశే స్థాపితస్య గృహార్చాబింబస్య వాపురతస్సన్నిథౌ యథార్థమాసీనస్స్వాత్మానం దేవరూపం దేవవత్స్మృత్వాభావయిత్వా వైఖానసగర్భస్య భగవత్కర్తృక చక్రధారణస్యైవ సాదృశ్యా దాత్మానం భగవదంతర్యామికం స్మృత్వేత్యర్థః, తస్యైవోత్తరత్ర కరిష్యమాణ చక్రధారణకర్మణి ప్రయోజక ర్తృత్వౌచిత్యాత్, ఆత్మానందేవమితి వక్తవ్యే రూపశబ్దోపాదానసామర్థ్యాత్, నిత్యానుసంధాన విషయోऽయ మంతర్యామీ వచన బలాత్తాత్కాలిక విశేషశక్త్యా సన్నిహితోऽ నుసంధేయ ఇత్యయమర్థోలభ్యతే. యథా ప్రశస్తో దేవో దేవరూపః. ప్రశంసాయాం హిరూప ప్రత్యయోऽ నుశిష్యతే. ప్రాశస్త్యంచ విష్ణుబలికాలిక విలక్షణ శక్తి వైశిష్ట్యేనాభివ్యక్తిరూపఏవేత్యర్థలాభాత్. అన్యేతు ప్రాణానాయమ్య మమ ధర్మపత్న్యా ఇత్యా ద్యనుపదమేవోపాదానా దర్చాబింబస్యైవతత్ర సన్నిధాపితత్వా చ్చాస్యార్థస్యా నౌచిత్యా న్నావిష్ణుర్విష్ణుమర్చయే దాత్మానం నారాయణంబుద్ధ్వా ఇత్యాదివ త్తత్రాపి తత్స్మరణమిత్యాహుః, ప్రాణానాయమ్య తిథివారాది సంకీర్త్య మమధర్మ పత్న్యా ఇత్యాది సంకల్ప్యేతి. కిమిదం సందశన్యాయేన మధ్యేపఠితస్య కర్మణ ఉపసరజనీ భూతస్య సంకల్పాంతరం నామ నాత్ర విష్ణు బలికర్మణ్యా దావుక్తస్సంకల్పో మహర్షిణా. విష్ణుబలిం హి తత్రసంస్కారం ప్రకృతీకృత్య తద్విస్తరమేవోపపాద్యతేऽథ గర్భచక్రవిధి రిత్యాదినా ఇతి విష్ణుబలావే వాదావిమం సంకల్పం వక్తుముద్దిశతి స్మమహర్షిః. అతఏవ శ్రీవైష్ణవత్వ.సిద్ధ్యర్థ మితి విష్ణుబల్యారంభ ఏవ దీక్షిత చరణై స్సంకల్పః ప్రోక్తః అస్యతు సంస్కారాన్తరత్వే సంస్కారాణా మష్టాదశత్వ పరిగణనం భజ్యేత ఇత్యసంగతిస్స్పష్టైవ.ఏకే న సంస్కారేణ ఫలబాహుల్యస్య సిద్ధేస్త్యాదావేవ తావంతి ఫలాని సముచ్చేతుముచితత్వాత్. తథైవ శిష్టాచారాచ్చ. తత్ర సంస్కారస్యాస్య సకృత్సంస్కృత సంస్కారా స్సీమ న్తైవ ద్విజ స్త్రియః. యంయంగర్భం ప్రసూయంతే, ససర్వస్సంస్కృతో భవే'దితివ త్సకృత్కరణీయ త్వస్మృతేర్గర్భిణీ సంస్కారత్వేపి. మమ పత్న్యాగర్భస్థశిశో'రితి . గర్భమాత్ర సంస్కారోక్తిః ఫలితార్థప్రధానేతి బోధ్యం 3. తామ్రాదినేతి. ఉక్తం సప్తమాధ్యాయే శంఖచక్ర ప్రతిష్ఠా విధానం తేవ విధానేన ప్రతిష్ఠి తావర్చితౌచ చే త్తూష్ణీం గృహ్ణాతి. 4. తాదృశయో రలాభే తదాకారయిత్వాపితౌ శంఖచక్రౌతస్మిన్నేవాగ్నౌ ప్రతిష్ఠాప్య విధివత్సద్యఏవ తౌ గృహ్ణీతీతి

వధువునకీయవలయును. పత్ని భుజించి సత్పుత్రుని ప్రసవించును. ఆగర్భమందలి పుత్రుడు భాగ్యవంతుడును, ధన్యుడను, గర్భ వైష్ణవుడనుపేర ప్రసిద్ధి నందువాడును,

తదగ్నౌ ప్రతాప్య పాయసశేషేంకనం కృత్వా

తత్పాయసం పత్నీం ప్రాశయతి.

శ్లో. తత్సుతో భాగ్యవాన్ ధన్యో గర్భవైష్ణవ సంజ్ఞికః

అప్రాకృతో మహాత్మాఽసౌ గర్భచక్రేణ లాంఛితః.

గర్భచక్ర విహీనస్తుప్రాకృతః పతితస్స్మృతః

విశేషః 5. అష్టోత్తరశతేత్యాది ప్రయోగక్రమః. పాయసశేషే భగవన్నివేదితే హోమశిష్టే పాయసఇత్యర్థః. పాయసశేషమితి సూత్రోక్తం పరామృశ్యతే, పాయసశేష ఇతి, తత్ర ఫలశ్రుతిమాహ తత్సుత ఇత్యాది శ్లోకద్వయేన. తథా సంస్కృతాయావధ్వాస్సుతో జాతమాత్రో భాగ్యవాం త్సంపద్యతే. భగవదర్చనేఽ ధికారలాభోహి మహాన్ భాగధేయః. ధన్యో ధనవాన్నమే పిత్రార్జితం కించిన్నమయా కించిదార్జితం. అస్తి మే హస్తి శైలాగ్రేవస్తు పైతామహం ధన, మిత్యాద్యభి యుక్తోక్తవ దర్చనీయత్వేవ భగవద్దివ్యబింబాది నత్తయా ధనవానిత్యర్థః. మతుబర్థేఽర్థ ప్రత్యయః. గర్భవైష్ణవ సంజ్ఞకయితి విధిః. అతఏవాప్రాకృతః మహాత్మాచాఽసౌస్మర్యతే, యతో గర్భచక్రేణ తద్విధాయక విష్ణుబలికర్మణాలాంఛిత సంస్కృత ఇతి హేతూక్తిః. 1. వ్యతిరేకేణ తద్రహితస్య ప్రాకృతత్వం చోచ్యతే గర్భచక్రవిహీన ఇతి. ప్రసంగాత్తప్తచక్ర న్యాసచక్రాధికారిణాం తద్విరహే పాప్మత్వమాహ వైఖానసేతర ఇతి. పాయసప్రాశనస్యా ప్రాకృతతేజః ప్రాపకత్వం పురాణేషు బహుశః పఠ్యతే. యథా శ్రీమద్రామాయణే 'ఇదంతు నృపశార్దూల పాయసం దేవ నిర్మితం: ప్రజాకరం గృహాణత్వం ధన్యమారోగ్యవర్ధనం భార్యాణామనురూపాణా మశ్నీ తేతి ప్రయచ్ఛవై. తాసుత్వం ప్రాప్స్యపుత్రాన్యదర్థం యజసే నృప, ఇత్యారభ్య, తతస్తుతాః ప్రాస్య తదుత్తమాస్త్రియో మహీపతే రుత్తమపాయసం పృథక్ హుతాశనాదిత్య సమాన తేజస శ్చిరేణగర్భాన్ ప్రతి పేదిరే తదా (బాలకాండే షోడశస్సర్గః) తథా'పరమాన్నంతు వైదేహ్యాజ్ఞాత్వాదాస్యతి వాసవః,య దన్నమమృతప్రఖ్యం సురాణామపి దుర్లభం, తదన్నం మైధిలీప్రాప్య విజ్ఞాయేంద్రాదిదంత్వితి'(కిష్కింధాకాండే ద్విషష్టితమస్సర్గః,) ఇతి, దేవతానాంచ తత్తద్విహిత ప్రక్రియామంతరాపి తన్నియమితఫలస్య ప్రతిపాదనమప్యత్రైవ దృశ్యతే'యథా 'సబద్ధోవాగ్భిరగ్ర్యాభిరభితుష్టా వవై సురా. ఇంద్రమింద్రానుజంచైవ యథావన్మునిపుత్రకఃతతః ప్రీతస్సహస్రాక్షో రహస్యస్తుతితర్పితః. దీర్ఘమాయు స్తదాప్రాదా చ్ఛునశ్శేఫాయ రాఘవ సచ రాజా నరశ్రేష్ఠ యజ్ఞస్య చ సమాప్తవాన్ ఫలం బహుగుణం రామ సహస్రాక్షప్రసాదజం' ఇతి (బాలకాండే ద్విషష్టితమస్సర్గః) వాసవహృత యజ్ఞపశోస్స్థలిత యజ్ఞ స్యాంబరీషస్య రాజర్షే ర్యజ్ఞపూర్త్యర్థ ముద్దిష్ట నరపసో శ్శునశ్శేఫస్యాలంభస్తత్రప్రకృతః. తథాచాయ మత్ర సంగ్రహః మహర్ష యశ్చత్వార శ్రీశాస్త్రం

అప్రాకృతుడును, మహాత్ముడును అగుచున్నాడు. గర్భచక్రములేని వైఖానసుడు ప్రాకృతుడును పతితుడు నగుచున్నాడు తప్తచక్రము ధరించని

వైఖాన సేతరస్తద్వత్సచక్రేణ వర్జితః.
న్యాసచక్ర విహీనశ్చ వానప్రస్థ స్తథాస్మృతః.

ఇత్యార్షే శ్రీ వైఖానసే మరీచి
ప్రోక్తాయా మానన్ద సంహితాయాం
గర్భ చక్ర విధిర్నామ
దశమోऽధ్యాయః

చాతుర్లక్షపరిమితం ప్రణినిన్యుః. తే చస్వశాస్త్రే బహులంప్రయుంజతే వైఖానసపదప్రయోగావసరే గర్భవైష్ణవా గర్భచక్రధారణ ఇతి పదద్వయం సాంకర్యేణ పర్యాయవాచక తన్మన్యంతే పదద్వయం పదద్వయ మిదం కిం ప్రవృత్తి నిమిత్తకమితి చింత్యమానేహ్యస్యోన్యాశ్రయం తర్కయన్త్యాచార్యాః అథగర్భ చక్రాంకణేన గర్భవైష్ణవో భవతి, గర్భవైష్ణవస్సంపన్నో గర్భచక్రాంకితో భవతీతి. వ్యవహ్రియత ఇతి భావః. ఉభయం హివచనాను గృహీత మితి! నోభయధాపి విరోధః గర్భచక్రస్య విస్తరమాహ మరీచిః. తథా మన్యతేऽముమే వోక్తంవిధిం గర్భచక్రాంకిత పదప్రవృతి నిమిత్తంచ. అన్యేతుత్రయో మహర్షయో గర్భచక్రాంకితత్వంచ సూత్రోక్త సంస్కార సన్నిహిత గర్భ వైష్ణవత్వోపసర్జన త్వేన సంగృహీతం మన్యంతే. అద్యత్వాత్సర్వసూత్రాణాం వైష్ణవత్వాచ్చ తత్తువై. మయానువర్తితం తద్వత్కాశ్య పాత్రి మరీచిభిరితి'అస్మానుమతభేదో నవిద్యత' ఇతిచ చతుర్భిరపి శాస్త్రకారై రైకమత్యోపపాదనా దవిరుద్ధ ప్రక్రియాకత్వాచ్చ ద్వయ మప్యాచార్యై, ర్యథారుచ్యనుష్ఠీయతే' ఇతి. విష్ణుబలి కర్మణా ప్రపత్తిశ్చసిద్ధ్య తీత్యా దినా పంచరాత్రిక విషయత్వ సంపాదనే తదుక్త సంస్కార పంచకస్యాప్యత్రాస్మింత్సంస్కారే సిద్ధిప్రకారశ్శ్రీమద్భి ర్దీక్షితచరణై రుత్తమ బ్రహ్మవిద్యాదిషు ప్రతిపాదిత స్తతోऽనుసంధేయః.

అస్మిన్నధ్యాయే గర్భచక్రవిధిస్సవిశేషముక్తః. గద్యాని పంచసార్థం శ్లోకద్వయం చోక్తం మరీచేర్మతాం తరముక్తం.

వైఖానసేతరుడును న్యాసచక్రమును ధరించని వానప్రస్థుడును ఇట్లె పతితులగుదురు.

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానసశాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానంద సంహిత యందు గర్భచక్ర విధియను దశమాధ్యాయము సమాప్తము.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథైకాదశోఽధ్యాయః

బాహ్యచక్ర ప్రయోగః

గర్భవైష్ణవసంజ్ఞాస్తే యే విష్ణుబలిసంస్కృతాః
ఊర్ధ్వపుండ్రధరాస్తేవై విష్ణుబలి సంస్కృతాః 1

ఉక్తం దశమాధ్యాయే గర్భచక్రం. తమేవ గర్భచక్రప్రతిపాదకం విష్ణుబలికర్మాణ మాదరాతిశయే ణోపసంహరేత్ప్రస్తౌతి గర్భేత్యాదినా. అస్యతు పూర్వాధ్యాయ శేషత్వేప్య స్మిన్నధ్యాయే న్యాస చక్ర తప్తచక్రయో ర్విషయత్వాదాదౌ గర్భచక్రమపి పూర్వోక్త మనూద్యత ఇతి బోధ్యం విష్ణుబలివా పూర్వాధ్యాయోదితేన సంస్కార విశేషేణ సంస్కృతా యే వైఖానసా స్తేగర్భవైష్ణవసంజ్ఞకా భవంతి. వైష్ణవత్వస్య పంచ సంస్కారసాపేక్షత్వపక్షేఽపి తాపాదయస్సం స్కారా అథ తత్సంస్కార జాత జన్య మపూర్వం వా ఫల మనేన విష్ణు బలికర్మణా సిద్ధ్యతీతి స్వసిద్ధాంతం నిగమయతి భగవాన్మరీచిః. ఉక్త మష్టమాధ్యాయే 'ఉక్తోవైఖానసే సూత్రే యో విష్ణుబలి రుత్తమః, గర్భవైష్ణవ సంస్కార స్తాపసంస్కారవాన్ స్మృత' ఇతితథా తాపసంస్కారస్య సిద్ధిం సిద్ధివత్కృత్య శిష్టానాం చతుర్ణామప్య నేనైవ సిద్ధి ప్రకారమా హోర్ధ్వపుండ్రేత్యాదినా, తాపాతిరిక్తానాం చతుర్ణాం శిష్టావా మేషాం పుండ్ర నామమంత్ర యాగానాం జననానంతరే ప్యావృత్తి స్తాపమాత్రస్య నివృత్తిశ్చ వచన బలా దుపపద్యత ఇతి తత్త్వం. యథాహ భాష్యకారః. 'అపునరావృత్తి హేతుభూత నివృత్తి కర్మణా ప్రరబ్రహ్మో పాసనాత్ప్రపత్త్యాది మార్గరతో జీవ ఇత్యాది భగవన్మరీచి శ్రీసూక్తి వ్యాఖ్యానావసరే 'ప్రపత్తి శ్శరణాగతిః, అనన్య సాధ్యే స్వాభీష్టే మహా విశ్వాసపూర్వకం, తదేకోపాయతాయాజ్ఞా ప్రపత్తి శ్శరణాగతి రిత్యుక్తే రితి. ప్రపత్తి శ్శబ్దార్థ ముపవర్ణ్య యద్యపి శ్రీ వైఖానసానాం గర్భేవిష్ణుబలికర్మణా ప్రపత్తిస్సిద్ధ్యతి. తథాపి బ్రహ్మజ్ఞానేన విమలీకృతాత్మనో 'యోవాభూతే'

ఈ యధ్యాయమునందు పుర్వోక్తమగు. చక్రాంకణ ప్రస్తావమును నిగమింపదలచి సంక్షేపముగ దశమాధ్యాయమందు జెప్పబడిన గర్భచక్ర విధియను వాదము జేయబడి యావల న్యాస తప్తచక్రముల విధియు నుపదేశింప బడుచున్నది. శ్రీ శ్రీసూత్రోదిత విష్ణుబలి సంస్కారముచే

జన్మన్యాచార్య సంజ్ఞాస్స్యు ర్యే విష్ణుబలి సంస్కృతాః
మంత్రాధికారిణస్తే వై యే విష్ణు బలిసంస్కృతాః 2

రిత్యాది మంత్రార్థానుసంధానపూర్వకం పునరపి ప్రపన్నాతి శాయిత్వ సిద్ధయే ప్రపత్తిః కార్యైవ, పున స్తప్తచక్రాంకణస్యేవ నిషేధాభావాత్. శ్రీ భట్టభాస్కరాదిభి. శ్రీవైఖానసాభిజనైః ప్రపత్తివిధానస్యదర్శితత్వాచ్చ ఇత్యాదినా ప్రపత్తే రాచరణీయత్వం తత్ర జగన్మాతుర్లక్ష్మ్యాః ప్రపత్తిః ప్రథమం కార్యేత్యాదినా. తత్ప్రకారంచాభ్యధాత్ తథా గర్భగతస్య ప్రపత్తిసిద్ధించ తఏవాహుః, గర్భగతస్య ప్రపత్తిరపి గర్భోపనిషతి శ్రూయతే. 'జ్ఞానాద్ధ్యానాదక్షర మోంకారం చింతయతీత్యుక్త్వా.' అథ నవమేమాసి సర్వలక్షణ సంపన్నో భవతి పూర్వజాతిం స్మరతి. యది యోన్యాః ప్రముంచామితం ప్రపద్యే నారాయణందేవం. అశుభక్షయకర్తారం ఫలముక్తిప్రదాయినం'ఇతి పురుషసూక్తభాష్యే! ముద్గలోపనిషది. 'వామదేవో ప్యాంగీరసస్యన్ పూర్వపూజాం సమారాత్రిపత్న్యానసూయయా? గర్భఏవశయానో బ్రహ్మైవ వేద యాంచక్రే, సగర్భం పురోభిత్వా బ్రహ్మలోకముపచక్రామ, తముత్క్రామంతమాహ మధ్యేఽధ్వాన మింద్ర ఉపనిషద ఉవాచ, భగవన్ గర్భపంజర ఏవాభినివేశమానో విజ్ఞాతో పాయాస్మాత్కించిద్ధదత్యాస్య గర్భస్సర్వోమన్యమన్యమానోఽధ్వనః పారముపగచ్ఛసీత్యాదీతి గర్భగతస్య విచారశ్రవణా దుపపద్యతఏవ. ఇతి ఏతం గ్రంథం వ్యాచష్టే. సుందర రాజసూరిః. 'అస్యార్థః. పూర్వజాతిం పూర్వజన్మ' అశుభం పాపం ఫలం ముక్తిం ప్రదదాతీతి తథోక్తం విచారశ్రవణాదితి. అయ మభిప్రాయః. సామాన్యేన గర్భగతానాం విచారమాత్రం శ్రూయతే. నతు ప్రపత్తిసంభవః, తదానీం యే విష్ణుబలికర్మణా సంస్కృతా భవంతి తే ప్రసన్నాస్యురితి. తథా మంజర్యాం 'వైదిక తాంత్రిక భేదేన ప్రపత్తిర్ద్వివిధా. ప్రణవపూర్వకత్వేన పురుషాద్యావాహనాదికం వైదికం, ఇత్యాది. తథా తత్రైవ 'ప్రసన్నావామారాధనేఽధికార ఇతి విచార్య సూత్రే తావద్విఖనసా జాయమాన కటాక్ష సిద్ధ్యా పరమవైదికభూత శ్రీవిష్ణుసంబంధ సంస్కారరూపేణ సాంగప్రపదసముక్తం, సాంగప్రపదనం కథమితి చేత్. ఉపక్రమోప సంహారావభ్యాసోఽపూర్వతాఫలం, అర్థవాదోపపత్తీచ లింగం

సంస్కరింపబడిన వారలు గర్భవైష్ణవు లగుచున్నారు. అనగా నీ సంస్కారము వలన ఊర్ధ్వపుండ్రధారులును మంత్రాధికారులును, భగవద్దివ్యనామధారులును భగవద్యజనార్హులును అగుచున్నారని భావము. తాప సంస్కారసిద్ధి యష్టమాధ్యాయమందు ప్రతిపాదింపబడుటచే నిచట విడువబడినది. 2. సర్వసూత్రముల వారికినిగూడ నపేక్షితమగునట్టి శ్రామణకమను నగ్నిని వనస్థాశ్రమ నిష్ఠులకై విఖనసు డుపదేశించుటచే ఇతరసూత్రులగు నందరు వానప్రస్థులును యీసూత్రము నుండియే యీయగ్నిని గ్రహించి యీ యాశ్రమధర్మముల ననుష్ఠించుట వలన వారలందరును వైఖానసు

[illegible] వెనుక చెప్పబడినది. 4. వెనుక

సంస్కృతా విష్ణుబలినా విష్ణు యాగాధికారిణః.
యస్మాద్వైఖానసే సూత్రే ప్రోక్తో విఖనసాపరః 3

తాత్పర్యనిర్ణయే' ఇతి ప్రాధాన్యేన దేవతాంతర ప్రతిపాదనాభావాత్. మంత్రాంతర సాధనాంతర ప్రయోజనాంతరా భావాచ్చోపక్రమోప సంహారాదిషు శ్రీమన్నారాయణైక పరత్వేన ప్రతిపాదితత్వాచ్చ షడ్విధ తాత్పర్యలింగోపేతం. శ్రీమన్నారాయణైక పరత్వాదా నుకూల్యం, దేవతాంతర మంత్రాంతర సాధనాంతర ప్రయోజనాంత రాభావాత్ప్రాతికూల్యా విసర్జనం. నారాయణైకపరత్వేన ప్రణీతత్వా ద్రక్షిష్యతీతి విశ్వాసః, విశ్వాససంభ వాద్గోప్తృత్వవరణం, శ్రీవిష్ణుబలౌ సాంగత్వేనన్యాసవిద్యా ప్రతిపాదితా అతేవ శ్రీమన్నారాయ ణైక పర్యతేనార్చనాదికం ప్రతిపాద్యోపసంహారేఽర్చిరాది మార్గేణగమనముక్త్వా భగవదారాధ నాంతే 'తద్విష్ణోః పరమంపదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత ఇత్యుక్త' మిత్యాది. అత్రేదమవ సేయం, 'యేవిష్ణుబలి సంస్కృతా' ఇత్యనేన పూర్వోక్త గర్భచక్రప్రకార స్తస్య గర్భవైష్ణవేష్టి రిత్యాది వ్యవహారశ్చ సూత్రాక్షరై రేవ సంగృహీత ఇతి. అత ఏవాచార్యలక్షణ ప్రతిపాదనాది స్థలే గర్భవైష్ణవం గర్భచక్రంకిత మిత్యాద్యనుక్త్వా నిషేకాది సంస్కారై స్సంస్కృత మితి విశిష్యానుశిష్యత ఇతి బోధ్యమితిదిక్. 2. స్మార్తావైఖానసాస్సృతా ఇతి. వివృణోతి, యస్మాదితి. 4. తేషామేవన్యాసచక్రమితి, వైఖానస సూత్రిణాంతు వానప్రస్తత్వేనేదమి త్యేవకారో వ్యవచ్ఛినత్తి, స్మార్తత్వా విశేషాత్తేషామపి ప్రాప్తిరాశంకితా. నిషిద్ధాచై వైఖానస సూత్రిణామేవ వనస్థానాం స్మార్తత్వ స్మరణాదితి భావః. 5. న్యాసచక్రం ద్వేధావిభజతే న్యాసేతి తత్రాద్యమాహ సుదర్శనమితి. సుదర్శనమభి గృహ్ణామి, రవిపామభిగృహ్ణామీతి ద్వయోర్మంత్రయోరభి జ్ఞాపకావేతౌ ప్రతీకౌ. (తేజసారవిం రవిదీప్తిం పాతీతి రవిపాతం రవిపం శంఖమితి రవిపాశబ్దార్థమాహ మంత్రభాష్యకారః,) 6. న్యాసప్రకారమేవాహ దక్షిణం త్వతి, భుజస్పర్శ స్తన్మంత్రోచ్చారణం చ న్యాసశబ్దార్థ ఇత్యుత్తర శ్లోకోవ్యా చష్టే. ఏత త్సుదర్శన్యాస మిత్యాదినా, వసుతస్తు నాయం న్యాసశబ్దార్థః. న్యాసోహి భావనా, 'ఆత్మానం నారాయణం బుద్ధ్వా' 'నావిష్ణుర్విష్ణు మర్చయే' దిత్యాదినా విష్ణూకృతస్య

జెప్పబడిన న్యాసచక్రమును ఇట్టి వైఖానసులకేగాని వైఖానస సూత్రజ్ఞాలకు కాదు, 5. ఈ న్యాసచక్రము రెండు విధములై యున్నది. 5. దక్షిణ వామ భుజములను స్పృసించుచు క్రమముగ సుదర్శనమభి, 'రవి పామభి' యను మంత్రముల నుచ్చరించుటయే యిందు మొదటి విధము. ఇట్టి న్యాసమును వైఖానస కులోద్భవులు భగవత్ప్రతిష్ఠార్చన సమయములందు ధరింతురు, 9. మృత్తిక చందనము, మొదలగు శాస్త్రోక్త ద్రవ్యములచే క్రమముగ "హరేశ్చక్రం హరేశ్శంఖ" మను మంత్రములచే శంఖచక్రా కారముగ భుజముల యందు లిఖియించుటయే న్యాసచక్రము. 10. ఇది

వనస్థానాంతు సర్వేషాం విధి శ్శ్రామణకాభిధః
వానప్రస్థాస్తతస్సర్వే యేద్విజా స్త్వన్యసూత్రిణః 4

తస్య సాధకస్య శంఖ చక్రధారిత్వ మప్యనేన మంత్రద్వయేన జ్ఞానవిషయీక్రియతే. మంత్రస్య ప్రయోగస్మారకత్వాదుచ్చారణోపపత్తి ర్భుజస్పర్శ స్తత్యన్నియోగాదను శిష్యతే. 8. తద్వినియోగ ప్రకారమా హైతదితి. 9. ద్వితీయం న్యాసచక్రమాహ మృదితి, లేఖనమంకనం, హరేశ్చక్రం ధారయామి, హరేశ్శంఖం ధారయామీతి మంత్రౌ. 10. అయం విభాగప్రకారో విలక్షణః, ఉక్తోయం సుదర్శనన్యాసోపి న్యాసచక్రమితి. ప్రతిష్ఠార్చన కాలయోర్విహితోऽయం భావనావిశేషరూపో న్యాసః, యథా పంచోపనిషదన్యాస బ్రహ్మన్యాస సుదర్శనన్యాసైకాక్షరన్యస బహిర్మాతృకాంతర్మాతృకాదయోన్యాసాః. తత్రైతాదృశ న్యాసదండకమధ్యే పఠితో వినియుక్తశ్చాయం న్యాసో భావనైవ భవితుముచితః. న్యాసచక్రం తు చక్రాంకణ కక్ష్యాయా మంతర్భూతం భావనాతిరిక్తమపి న్మర్యత ఇతి కథంచిద్ధారణాంశే సామ్యముభయోర్ద్రష్టవ్యం, వస్తుతస్తు చక్రన్యాసాన్న్యాసచక్రం భిన్నప్రవృత్తికమిత్యనయో ర్న్యాసచక్రభేదత్వ మనుపపన్నమేవ తథాచ తేషామేవ న్యాసచక్ర మిత్యేవకారార్థస్స్వరస్సంగచ్ఛత ఇత్యపరోవిశేషః, ఇతి బోద్ధ్యం. తద్వినియోగ ప్రకారమాహ వక్ష్య మాణేతి. 11. ఉత్తమం తప ఇత్యస్య వివృతిః పూర్వమేవోక్తా, నారాయణ పరాయణత్వమేవ తత్. 11. తృతీయతురీయా(శమిణోరాశ్రమి గురుత్వాత్కిం పరిణతకరణోస్తయోరప్యావశ్యక మాద్యా శ్రమిసాధారణం చక్రధారణ మిత్యాశంకా వారణాయాహ గృహస్త ఇతి. 12. పారమైకాంత్యతు తత్తదాశ్రమప్రతినియత ధర్మాపేక్షయాऽతి విలక్షణమఖండం నిర్విశేషమఖిలానుగతం. సామాన్య మిత్యాహ, పారమైకాంత్యేతి, యథాధికారముక్తేషు త్రిషు చక్రేష్వన్యత మమిత్యనుపజ్యతే. 12. వైష్ణవత్వమేవ పారమైకాంత్యమిత్యాహ వైఖానసేతరేషాం త్వితి, వైఖానసానాంతు నిసర్గసిద్ధ మిదమిత్యనేన విశదయతి. 13. తాదృశసిద్ధి ప్రకారమేవాహ వైఖానసేనేతి బ్రహ్మరహస్యే :-

రెండవ విధము. 10. (ఇందత్యంత సూక్ష్మమగు భేదము గన్పట్టుచున్నది, మొదటిది సుదర్శన న్యాసమును రెండవది న్యాససుదర్శనమనియు చెప్పనగును. కావున నీరెంటికిని ధారణావస్థయందుగల సామ్యము నుద్దేశించి విభాగము చేయబడినదని తెలియచున్నది.) పైచెప్పబోవురీతిని యీ చక్రాంకణమును ధరించి వనమును బ్రవేశించునది. 11. బ్రహ్మ చర్యాది నాలుగాశ్రమముల వారును పరమై కాంతులుగా నిశ్చయించినచో చక్ర ధారణమును జేసికొనియే తీరవలయును. 12. (వైఖానసేతరులగు) అట్టివారలందురును. వైఖానస సూత్రముచే నిషేకాది సంస్కారములను పొందిన వైఖానసు నాశ్రయించి వైష్ణవులుగావలయును. అట్లగుటకై యీ

తత్సూత్ర వి ధ్యనుష్ఠానా త్స్మర్తా వైఖానసాస్స్మృతాః
తేషామేవ న్యాసచక్రం స వైఖానస సూత్రిణాం. 5

'వైఖానస కరేణైవతప్తచక్రాంకితో యది, తంమోచయిత్వా పాపేభ్యశ్చతుర్వర్గం దదామ్యహం'బహ్మాండే. శ్రీ వైఖానసహస్తేన శంఖచక్రాంకితో యది, త్రిస్సప్తకులముద్ధృత్య నరో విష్ణుపురం వ్రజేత్, విష్ణురహస్యే, వైఖానసోపదేశశ్చ యజ్ఞనస్యల భేద్యదియోన్యైస్త్రీర్గైర్ధ పైర్ధానైస్తపోభి శ్చాపితేన కిమిత్యాదీని ద్రష్టవ్యాని తత్ర సూత్రేత్యాదివిశేషణా ద్వైఖానసీభూతా వ్యవచ్ఛిద్యన్తే, బ్రాహ్మణాది చాతురాశ్రమిణాముక్తిః ప్రాసంగకీ. మృచ్ఛంద నాదిక్లైరిత్యనుపదం న్యాసచక్రస్య వక్ష్యమాణత్వాత్. న్యాసచక్రస్య వైశ్యశూద్ర యోర యోగాదితి. చతుర్ష్వాశ్రమేషు బ్రాహ్మణస్య చత్వారః క్షత్రియాస్యాద్యాస్త్రయో వైశ్యస్య ద్వావిత్యనేన వైశ్యశూద్రయో స్తృతీయాశ్రమో నిషిధ్యతే, నిషేకాదిక్రియాన్విత ఇతి పరస్తాద్వక్ష్యతే. ఆచార్య ఇతి శిష్యాన్వేషణ పరత్వాచ్ఛిష్యముక్త ప్రకారమాహ్వా యత్యభయం చ దదాతీత్యర్థః. సంసారార్ణవేత్య గతికస్య భగవన్నిర్వ్యాజరక్షకత్వముచ్యతే, యద్వా అత్ర సంసారార్ణవమగ్నం త్వామిత్యాచార్య కృతమాశ్వాసనం శిష్యస్యపరి ప్రశ్నముపగమనం వాఽపేక్షిత ఇతి సిద్ధం. తద్విద్ధి ప్రణిపాతేషు. నాపృష్టః కస్య చిద్బ్రూయాదిత్యాది స్మరణాత్, తథా 'విముక్తయే' 'నిర్భరః' 'నిర్భయః' కృతార్థోఽహమతి, వక్ష్యమాణశ్లోకస్థైః పదైస్తస్య శిష్యస్య జిజ్ఞాసుత్వమా చార్య స్యోత్తారకత్వం చాపేక్షితమితి ప్రథమం జీవస్వరూప మోక్షస్వరూపాదయః ప్రసంగా దుచ్యన్తే. జ్ఞాతా జీవః జ్ఞాతృత్వమస్య స్వాభావిక ఆకారః. 'జానాత్యేవాయం పురుషః,' ఏష హి ద్రష్టా శ్రోతేత్యాదిభిశ్శ్రుతిభి ర్జోఽత ఏమేతి సూత్రేఽయమర్థః ప్రపంచితః, నాయమాత్మా దేహః న చ బాహ్యేంద్రియాణి, నాపిధీః, 'ప్రత్యక్ష్యాదుపలంభతో మమ సుఖం భావీతి మోక్షేచ్ఛయా 'ముక్తబ్రహ్మము ముక్షువేదవచసా సుప్తోఽహమిత్యుక్తితః, మాం నాజ్ఞాసిషమిత్యపి స్వవపురాద్యజ్ఞాన మాత్రాశ్రయాత్వ్యాప ప్రాచ్యవిజక్రియా స్మరణతోఽ ప్యాత్మాహ మర్థస్సిర' ఇత్యాదినాఽ యమహమర్థోజ్ఞాతైవాత్మా భోక్తృత్వహేతుభూతకర్తృత్వం భోక్తుర్జీవస్యైవ. తచ్చ సామాన్యతః పరమపురుషహేతుకమితి, 'కర్తా శాస్త్రార్థవత్వాత్, పరాత్తుతచ్ఛ్రుతే' రిత్యధికరణె ప్రపంచితం, అస్యస్వయం ప్రకాశత్వ నిత్యత్వ

వైఖానసుడు తాను శిష్యుని గూడ గడతేర్పగల యాచార్యుడనియు యెరింగి చతుర్వర్ణములకు జేరిన యాశిష్యు డెవ్వడైనను లింగవివక్షతయు బాటింపక యనుగ్రహించి యాతని జేరబిలచి యభయ దాన మొసంగి యోదార్చునది. అంతట నాతని యధోచితముగ బరీక్షించి శిష్యునకుగల సంశయముల దీర్చుటకై యాతనికి జీవునియొక్క నిజస్వరూపమును శిక్షింపవలయును. అన్నా నీవుభయపడవలదు. నిన్ను దుఃఖభాజనమగు నీసంసారమునుండి నే నుద్ధరింతును నీవు జ్ఞానానంద స్వరూపుడవు. అయినను నీ వజ్ఞానమను

న్యాసచక్రం ద్విధాప్రోక్త మృషిభిర్బ్రహ్మవిత్తమైః
సుదర్శనమభీద్యుక్త్వా దక్షిణే తు సుదర్శనం 6
రవిపామితి వామేతు శంఖం చ బిభృయాదితి.
దక్షిణం తు భుజం స్పృష్ట్వా రవిపామి త్యుదీరయేత్ 7

నానాత్వాణుత్వాదీని శ్రుత్యుపపత్తిభ్యాం సిద్ధ్యన్తి. 'అత్రాయం పురుషస్స్వయం జ్యోతి ర్భవతీత్యాదిభిస్స్వయం ప్రకాశత్వం, 'అవినాశితు తద్విద్ధి యేన సర్వమిదం తత మిత్యాదిభి రవినాశిత్వం, ఏషోऽణురాత్మా చేతసా వేదితవ్యః' 'ఆరాగ్రమాత్రోऽహ్యవరోపి దృష్టః' ఇత్యాది భిరణుత్వం నానాత్వం చ సిద్ధం, స్వయంప్రకాశస్య హృత్ప్రదేశావచ్ఛిన్నో పలంభస్యార స్యాచ్ఛాణుత్వం సిద్ధ్యతి. యుగపదఖిల భువనేష్వదృష్ట ద్వారా తత్కార్య సిద్ధయే విభుగత్వ కల్పనమయుక్తం ఈశ్వర ప్రీతికోపయోరేవాదృష్టత్వాత్, తదాధారస్య చేశ్వరస్య విభుత్వాత్, జీవస్యావిభుత్వే బాధకాభావాద్విభుత్వే చోపలం భాద్యస్యారస్యాచ్చ. ఇంద్రియవచ్ఛరీర ప్రత్యుప్తాత్మగమనేనైవ తత్రతత్ర జ్ఞానసుఖాద్యుప పత్తేః. తథా సూత్రకారోపి. 'తస్యహైతస్య హృదయస్యాగ్రం ప్రద్యోతతే తేన ప్రద్యోతేనైష ఆత్మా నిష్క్రామతి, చక్షుషో వామూర్ధ్నోవాऽన్యేభ్యో వా శరీరదేశేభ్య' ఇత్యాత్మన ఉత్క్రాంతింఏవై కేచాస్మాల్లో కాత్ప్రయన్తి చంద్రమసమేవ తే సర్వే గచ్ఛం తీతిగతిం.'తస్మాల్లోకాత్పునరేత్యస్మైలోకాయ కర్మణ' ఇత్యాగతించాభిదధతీనాం శ్రుతీనా మబాధేనార్థముపవర్ణయన్ జీవస్యాణుత్వమే 'వోత్క్రాంతి గత్యాగతీనాం'స్వాత్మనా చోత్తరయోః 'సాణురతచ్ఛ్రుతే' రిత్యాదిభిసూత్రై రణుత్వ మేనాభ్యధాత్. ఏవమేవ యోగి ప్రభృతీనాం నానాదేహాధిష్ఠానం ఘటతే తథా 'గుణాద్వాలోకవత్' 'ప్రదీపవదావేశస్తథా' హి దర్శయతీతి చ తేనైవోక్తం. సచాయమాత్మా సౌభర్యాదిక్షేత్రజ్ఞవ్యతిరిక్తేషు ప్రతిక్షేత్రం బిన్నః. స్మృత్యనుభవ సుఖదుఃఖ కరణ ప్రయత్నాది ప్రతినియమాత్. స్వతస్సుఖీచాయమాత్మా. ఉపాధివశాత్సంసతి, సద్విధా. సంసార్య సంసారీ చేతి పుణ్యాపాపాదిమానేకః. తచ్ఛూన్య ఇతరః పూర్వోపి ద్విధానిత్య సంసారీ భావిసంసార విరహశ్చేతి. తత్రేతః పూర్వమనన్తకల్పేష్వివ పరస్తాదపి హేత్వనాగమనా త్సంసారావిచ్ఛేదా త్పూర్వః, లీలావిభూతేర్నిత్యత్వాత్. 'అవ్యుచ్ఛిన్నాస్తతస్త్వేతే సృష్టిస్థిత్యంతసంయమాః'

—

భగవన్మాయచే యావరింపబడి యిప్పుడిట్లుంటివి. ఈయావరణము నిత్యమైనది కాదు. మరియు నీయాత్మ యీ శరీరము కంటెను, బాహ్యేంద్రి యములు ప్రాణము బుద్ధుల కంటెను వేరైన జ్ఞాతయైయున్నాడు. భోక్తృత్వ హేతుభూతమగు కర్తృత్వము మాత్రము భోక్తయగు జీవునకే చెందియున్నది. ఇదియు సామాన్యముగ పరమపురుషుని యధీనమైయున్నది. ఈ జీవునకు స్వయంప్రకాశత్వము

ఏత త్సుదర్శనన్యాసం న్యాసచక్ర ముదాహృతమ్
ఏత త్సుదర్శనన్యాసం వైఖానస కులోద్భవాః 8
ప్రతిష్ఠార్చనయోః కాలేధార యే యురతంద్రితాః
మృచ్చందనాదికై ర్ద్రవ్యైర్లేఖనం తత్తదాకృతేః 9

ఇత్యాది ప్రమాణాత్. క్షిపామ్యజస్ర మ శుభానాసురీష్వేవయోనిషు' 'నక్షమామికదాచన' ఇత్యాదికమపి తదుత్తంభకం, ద్వితీయోఽపి ద్విధా. సంసారాత్యన్తా భావవాన్ ప్రధ్వస్త సంసారశ్చేతి. తత్ర కధాచిదపి హేత్వభావాదీశ్వరప న్నిత్యసూరేః పూర్వస్య తదత్యంతాభావః, ఉత్తరస్తూప పాదితోముక్తఏవ, అనాదావపికాలే ప్రతిదివసం సహస్ర పురుషమోక్షేపిన సంసారాత్యన్త విలయః. అనంతస్యాస్త్యేవం స్వభావాత్. అథకో మోక్షహేతుః? వేదన ధ్యానాదిశబ్దవాచ్య భక్తి రూపాపన్న జ్ఞాన విశేషసహకృతం భజనో పాసనాధి శబ్దాభిలపితం భగవతో నారాయణ స్యార్చనం. న పునః కేవలం తత్త్వజ్ఞానం, కర్మాపి న కేవలం సముచ్చితం వా ముక్తిహేతుః, యధాహ, భగవాన్ భాష్యకారః, బ్రహజ్ఞానమితి జ్ఞానమిహవిధియత ఇత్యుక్తం తచ్చన కేవలం వేదాంత వాక్యార్థజ్ఞానం. కిన్తు తన్మూలక భగవద్భక్తిరూపోపాసనాత్మక మితి జ్ఞాయతే. తచ్చ తదారాధన ప్రధానం శ్రేష్ఠం యతో భక్తిమాత్రరూప ముపాసనం కేవల మవిద్యానివృత్తయే భవతి. తత్సహిత భగవదారాధనంతు భగవత్పదప్రాప్త్యావ వ్యవహితో పాయ ఇతి నిశ్చీయతే. తథాహ, భగవాన్విఖనాః, భక్త్యాభగవంతం నారాయణమర్చయే త్తద్విష్ణోఃపరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత ఇతి. తథాచ భగవాన్మరీచిః. విమానార్చనకల్పే పంచాశీతితమే పటలే దుష్కృతాంగతి ముక్త్వానకామం పుణ్యకర్మాణ్యాచరతాం దేవయాన మార్గంపునరావృత్తిలక్షణ మభిధాయ షడశీతి తమే పటలే మోక్షోప యోగం దర్శయతి. భగవన్మాయా మోహితత్వాద్భగవంతం సమాశ్రిత్య భక్త్యా నారాయణముపాసీత తదుపాసనాత్యోపి భక్తవత్సలత్వా ద్భక్తానుకంపయా స్వమాయాం విమోచయతి. పశ్చా దాశ్రమధర్మసంయుక్తో భగవదారాధనం కరోతి. తదారాధనేన సంసారార్ణవ నిమగ్నో జీవాత్మా పరమాత్మానం నారాయణం పశ్యతి. సోఽప్యపునరావృత్తికం దివ్యలోకంప్రాపయతి. పశ్చాత్కృతకృత్యో భవతి. సంసారా న్ముక్తిర్మోక్ష ఇతీత్యాది. తత్ర భక్తిర్నామ మహనీయ విషయే ప్రీతిః. సాచ భక్తిస్సదక్షర మధుదహరభూమ వైశ్వానరాది విద్యాభేదా ద్బహుధాభవతి. ఏతాశ్చ సర్వా స్తత్తచ్ఛాస్త్రప్రతిపాదిత తత్తద్వర్ణాశ్రమ ధర్మనిష్ఠ త్రైవర్ణిక మనుష్య దేవాసురాది సాధ్యాః స్త్రీవిధురాణామపి జపోపవాసా ద్యంగాధికృతానాం బ్రహ్మవిద్యాధికారోఽ స్త్యేవ ' అతస్త్వితరజ్యాయోలింగా 'చ్చేత్యనాశ్రమిత్వా దాశ్రమిత్వమేవ జ్యాయ ఇతి విశేషః, గోపికాదేరపి మోక్షశ్రవణం తు త్రైవర్ణికత్వ నియమం న ప్రతిబధ్నాతి. తేషాంతత్తచ్ఛరీష్వేవోపాయానుష్ఠానస్యా నభ్యుపగమాత్ యతః ప్రాచీనేష్వేవ బ్రాహ్మణాది .

నిత్యత్వము నానాత్వము, అణుత్వము మొదలగు గుణములు శ్రుతి ప్రమాణముల వలన సిద్ధించియున్నవి. ఈయాత్మయు సౌభరి మొదలగు

హరేశ్చక్రం హరేశ్శంఖం ధారయామీతి మంత్రతః
ఏత త్సుదర్శనన్యాసం న్యాసచక్రాంకనం స్మృతం. 10

జన్మసు తదనుష్ఠానస్య సంభవాత్ ప్రాగేవ ప్రాప్తోపాయానా మపి తేషాం ప్రారబ్ధ కర్మ విశేషాదినా నికృష్టశరీరప్రవేశః అన్తిమ శరీరంతు యత్కిమపీతి న దోషః ప్రారబ్ధావధికత్వాద్బన్ధస్య ఏవం విదురాదయశ్చ భవాంతరీయ సంస్కారోద్భూతజనితజ్ఞానేన భగవంత మర్చయంతో ముచ్యన్త ఇతి న విరోధః. తథాస్మృతిశ్చ 'ధర్మవ్యాధాదయోఽప్యన్యే పూర్వాభ్యాసాజ్జుగుప్సితే. వర్ణావరత్వే సంప్రాప్తాస్సంసిద్ధిం శ్రమణీ య'థేత్యాది. అధ్యవ సాయాది విశేష విశిష్టాన్యాసవిద్యా, తస్యా అపి బుద్ధివిశేషత్వా, ద్భక్త్యాత్వనన్యయేత్యాదిభిః. భక్తే రనన్యత్వేన చాంగత్వము పపద్యతే. యథాహుః, సాధనం భగవత్ప్రాప్తౌ స ఏవేతి స్థిరామతిః. సాధ్యభక్తి స్తథాసైరప్రపత్తిరితి గీయతే. ఉపాయభక్తి రేవేతి రత్నప్రాప్తౌ యాతునామతిః, ఉపాయభక్తి రేతస్యాః పూర్వోక్తైవ గరీయసీ, ఉపాయభక్తిః ప్రారబ్ధవ్యతిరిక్తాఘ నాశినీ, సాధ్యభక్తిస్తు సాహంత్రీ ప్రారబ్ధస్యాపి భూయ'సీతి ఉపాయభక్త్యాచ నిత్యనైమిత్తిక కర్మణాం ఫలాభి సంధిరహిత కామ్యకర్మణాం చాంగత్వేనానుష్ఠానం నపునస్స్వాతంత్ర్యేణ నిషిద్ధవర్జనం ద్వయోరపి భక్త్యోస్సమం, సాధ్యభక్త్యాతు కామ్యానాంస్వరూపతోపి త్యాగః, నతు నిత్యానాం, అత్ర కేచిత్పరిత్యక్త సకలవర్ణాశ్రమ ధర్మాస్సంవర్త భరత విదురాదయో బ్రహ్మవిదస్సంచరం తీత్యాహుస్తయనారత్. తేషాం జడవదాచరణ జ్ఞానాభి సంధ్యాదిమాత్ర ప్రతిపాదనపరత్వ నిర్ణయాత్. యథా.

'సంమానవా పరాంహానింయోగర్ధిః కురుతే యతః జనేనావమతోయోగీ యోగసిద్ధించ విందతి. తస్మాచ్చరేత వైయోగీ సతాం వర్త్మాన్య దూషయన్' జనాయథావమన్యేరన్ గచ్ఛే యుర్నైవ సంగతిం. హిరణ్యగర్భ వచనం విచింత్యేత్థం మహామతిః, ఆత్మానం దర్శయామాస జడోన్మత్తా కృతింజన ' ఇతి. తథా 'బాల్యేన తిష్ఠాసేత్ 'జడవల్లోకమాచరే

మహనీయుల శరీరములందు దక్క తక్కిన సమస్త క్షేత్రములందును భిన్నభిన్నుడై యున్నారు. స్మృత్యనుభవ సుఖదుఃఖకరణ ప్రయత్నాదు లొక్కొక శరీరమునందును వెవ్వేరుగ ననుభవింప బడుటయే యీ యంశమునకు సాక్షియగుచున్నది. ఇట్లు జ్ఞానస్వరూపుడై సహజసౌఖ్యము గలిగిన నీయాత్మ యుపాధివశముచే సంసృతియందు లాగబడుచున్నాడు. పుణ్య పాపాద్యనుభవము గలిగియు లేకయు నీయాత్మ సంసారియు న సంసారియనియు రెండు విధములుగ విభజింపదగియున్నాడు. మొదటి వాడగు సంసారియు నిత్య సంసారి యనియు, భావిసంసారశూన్యుడు నని

వక్ష్యమాణవిధానేన ధృత్వా సమ్యగ్వనం వ్రజేత్
వానప్రస్థస్తతో భూత్వా ఆతిష్ఠేత్తప ఉత్తమమ్. 11
గృహస్థో బ్రహ్మచారీ వా యతిర్వాపి తథైవ చ
పారమైకాం త్యకాంక్షీ చేచ్చక్రధారణమాచరేత్. 12
వైఖానసేత రేషాంతు వైష్ణవత్వస్య సిద్ధయే
వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాదిక్రియాన్వితః 13

దిత్యాదయ స్సంగతా భవంతి', బాల్యంచ శక్తి విద్యాభిజనా ద్యుత్కర్షాణాం సతా మనావిష్కరణమేవ నతు కామచారవాదభక్షత్వాది. తథా 'అనావిష్కుర్వన్నన్వయాత్' 'సర్వాన్నానుమతిశ్చ ప్రాణాత్యయేతద్దర్శనాత్' శబ్దశ్చాతోః కామకార' ఇత్యాదిషు సూత్రేషుచ ప్రతిపాదితం తథాచ, 'సఖల్వేవం వర్తయన్యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమభి సంపద్యతే.' 'నావిరతో దుశ్చరితాత్' 'వర్ణాశ్రమాచారవ' తేత్యాదయస్సంగచ్ఛన్తే. సాచ ప్రపత్తిర్ద్వివిధా. ఆర్తప్రపత్తి దృప్త ప్రపత్తిశ్చేతి 'ప్రారబ్ధ కర్మావధికో యోక్షయిత్థ ముపాసితుః, దృప్తస్య దేహావధిక ఆరస్యార్త్యవధిర్మత' ఇతి. తత ఉచ్చ్రక్రమిషతస్సర్వస్య పూర్వం వాగింద్రియం తదనుచ శేషాణి నివేంద్రియాణి మనసా సహ విభాగం గచ్ఛన్తి. తచ్చ సర్వేంద్రియ సంయుక్తం మనఃప్రాణేన నచైకాదశేంద్రియ సంయుక్తో జీవేన నచేంద్రియ ప్రాణసంయుక్తః పంచభూతైః, తానిచేంద్రియేప్రాణజీవ సంయుక్తాని పరమాత్మనా. ఏతావచ్చ విద్వదవిదుషోస్సాధారణం, అవిదుష స్సంసారిణస్తు, కర్మపాశ ప్రగ్రధితా బ్రహ్మండకుహర పరివర్తమాన కాలఘటే యంత్ర కుండికాయమానా స్తస్మిన్ క్షీయమాణాః పూర్యమాణాశ్చ సన్తః పరిభ్రమంతి, తత్ర పుణ్యకృతో ధూమరాత్య్రపరపక్ష దక్షిణాయన షణ్మాస పితృలో కాకాశ చంద్రక్రమేణ స్వర్గలోక మధిరోహంతి అవరోహంతి చ చంద్రమసస్థానా దాకాశ వాయు ధూమాభ్ర మేఘాది క్రమేణ, తత్ర శ్రద్ధా సోమ వర్షాన్నరేతో మయీన మా హూతీనాం విద్యుత్పర్జన్య పృథివీపురుషయోషితస్థానాని, ప్రాయికీచాత్ర పంచమాహుత్యపేక్షా. ద్రౌపదీ ధృష్టద్యుమ్న ప్రభృతి ష్వదర్శనాత్. ఏవ మపుణ్యకృతామపి స్వేదజాది శరీరేషు పంచమాహుత్య భావా చ్చంద్రప్రాప్త్యభావా చ్చ విద్వాంస్తు సర్వోపి మూర్ధన్యయా బ్రహ్మ నాడ్యా సుఖేన శరీరాన్నిష్క్రమన్నర్చిరహస్సితపక్షోదగయనాబ్ద మరుదర్కేందు వైద్యుత వరుణేంద్ర ప్రజాపతి సంజ్ఞా రాతి వాహికైః పురుషైః క్రమాద్యథా స్వందేశమతి వాహ్య మానో వైద్యుతే నామానవనామ్నా తేనైవ క్రమా ద్వరుణాది సమీపన్నితస్తేన బ్రహ్మసమీపముపనీయతే. ఏషై వార్చిరాదిగతిః. కర్మణాం వినాశేహి సంసారతరణం, అర్చిరాది సంభూత్యాచ బ్రాహ్మప్రాప్తిః

తిరిగి రెండు విధములగు చున్నాడు. నిత్య సంసారియన కడచిన మహాకల్పములనుండి నేటివరకు నిట్లె బద్ధుడైయున్న చందమున యెన్నటికిగాని యిట్లే జన్మమరణములనందుచు మోక్షమునకే పోవజాలని

ఆచార్యశ్శిష్యమాహూయ బ్రాహ్మణం క్షత్రియం తథా
వైశ్యం వాపి తథా శూద్రం మాభైషీరితి చ బ్రువన్. 14

సంసారార్ణవమగ్నం త్వాముద్ధరిష్యామ్యసంశయః
ఇత్యుక్త్వా శ్రీపతిం ధ్యాయన్నిత్యార్చన విధానతః 15

శ్రీపతిం సమ్యగభ్యర్చ్య జప్త్వా గురుపరంపరాం
మాం రక్షసి యథా స్వామిన్ మామకం రక్షసాదరం 16

ఉత్క్రమణ ప్రభృతి చోత్తరోత్తర మతిపయితానంద శాలీ జాయతే ప్రాణేంద్రియాది మత్త్వాచ్చ భోగవిహార సంవాదా ద్యుపపత్తిః, అమానవకరస్పర్శా దారభ్య చాఽసౌముక్తః. తతః పూర్వస్సర్వోప్యపాయ వ్యాపారః, ఫలం పరమపదపర్యం కారోహణాదికం. తదాచాయ మీశ్వర ఇవాపహత పాప్మత్వ సత్య సంకల్పత్వాది విశిష్టోభవతి. తచ్చాన్య సమస్త ప్రతిబంధకాత్యంతికలయా దావిర్భూతం స్వాభావికం రూపం. తతః పరమస్య కదాచిదపి సంసారాత్మికా పునరావృత్తిః, జగద్వ్యాపార మోక్షప్రదత్వ ముముక్షూపాస్యత్వ శేషిత్వాదిరూప భగవద సాధారణ ధర్మవ్యతిరిక్త జ్ఞానానంద సత్యసంకల్పత్వాది గుణౌత్యన్త సామ్యం హితదా జీవస్య భగవత్సాయుజ్యం, నిర్దుఃఖ నిరతిశయా నంద రూప భగవదను భవత్వాన్మోక్షస్య నతావత్సాయుజ్యం బ్రహ్మణిలయః. నాపి సాధారణ శరీర వత్త్వం, కింతు సమానాత్మగుణయోగిత్వమేవ, సయుగ్భావత్వాత్సా యుజ్యస్య, సయుక్ఛబ్దశ్చభిన్నయోరే

వాడగుచున్నాడు. లీలావిభూతియు నిత్యమగుటచే కొన్ని యాత్మలైనను ప్రపంచమునందెన్నడునుండియే తీరవలసి యుండుట దీనికి తార్కాణము, రెండవవాడు భగదానుగ్రహముచే ముక్తినొందినవాడు. ఇట్లే అసంసారియు రెండు తెరంగు లగుచున్నాడు. సంసారగంధ మెన్నడు లేనివాడు. ముక్తుడు, అందు సంసారరహితువు లేనందున నీశ్వరునివలె సంసారము నందు దగులని యనంతగరుడ విష్వక్సేవాదులొక్కరును, వెనుకటి భావి సంసార శూన్యులగు సంసారులనుండి ముక్తులు మరి యొకరును అగు చున్నారు. అనాద్యనంతమగు కాలగర్భమున దినమొక సహస్ర జీవులు ముక్తిజెందినను సంసారమునకు విలయము గలుగ నవకాశము జేయని యనంత స్వరూపిణియై లీలావిభూతి యొప్పారుచున్నది. ఇట్లు సంసారి ముక్తుడగుటకు మార్గము గలదు, ఉపాసనము, భజనము, మొదలగు శబ్దములచే జెప్పబడు భక్తి రూపాపన్నమగు జ్ఞానవిశేషముచే గూడిన భగవానుని యర్చనమే మోక్షమార్గము, అర్చన స్వరూపమును ముందు జెప్ప బడినది. ఇయ్యది నిర్దుఃఖ నిరతి శయానందరూపమగు భగవదనుభవమై

ఏవం శ్రియఃపతిం ప్రార్థ్యశంఖచక్రే ప్రగృహ్యావై.
మృచ్చందనాది కైర్లిప్త్వాకృత్వాతన్మంత్రముచ్చరన్ 17
భుజద్వయేపి శిష్యస్య సోఽంకయేద్భక్తవత్సలః

కత్ర సాధారణయోగమర్థః. బ్రహ్మైన తద్భవతీత్యాదినామపి సామ్యఏవతాత్పర్యం. అన్యే షాంతు దేవా విచ్ఛేదమాత్ర సహస్రయువతి సంభోగ జ్ఞానలీకలయ వాసనాత్యంతవిరామ విషయోపరాగ వైధుర్యనిత్యోర్ధ్వగమనార్థ చ్ఛరీరాను ప్రవేశ విశిష్టనిరావరణత్వ వియాతాను భవ స్వాతంత్య్ర శివసారూప్య శివసామ్యాపత్తి చిచ్ఛక్తి పరిశేషా విద్యానివృత్త్యుపాధి నివృత్తి సకలవైశేషికగుణోచ్ఛేద కేవలాత్మానందానుభవ ప్రభృతయో నిశ్శ్రేయస వికల్పాదేహాతిరిక్తాత్మ సద్భావ బాహ్యార్థ పారమార్థికత్వ తత్తదాగమాప్రామాణ్య బ్రహ్మనిర్వికారత్వ, నిర్దోషత్వ జ్ఞానానందాది నిత్యత్వ ప్రతిపాదనాదిభి దూర్ణీయాః, తథా, సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివేశ్యేత్యాది సూత్రేభాష్యం సవాసనాక్లేశ సముచ్ఛేదేసతీ త్యాదినా బహుధా మోక్షప్రకారాను పన్యస్య తాన్ దూషయిత్వా, తస్మాత్పరమానంద స్వరూపేణ బ్రహ్మణా సహాత్యం తావస్థానమేవ మోక్ష ఇతి సిద్ధాంతితః, ప్రకృతమనుసరామః

ఇతి సంసారస్వరూపం జీవస్వరూపం మోక్షస్వరూపం చోక్త్వేత్యర్థః. శ్రీపతిమిత్యాది స్పష్టోఽర్థః 16. మాం రక్షసీత్యాది. అత్రాయం విశేషః, ప్రపత్తిరాచార్యనిష్ఠావరిష్ఠేతి. యథా దర్పణే భక్తిప్రపత్త్యో స్స్వరూపముక్త్వా అతోభక్తేః ప్రపత్తి ర్హిభూ

యున్నది. ఇయ్యది కేవల తత్త్వజ్ఞానము మాత్రముకాదు. ఇంతియేగాక నిది కేవలకర్మముగాని జ్ఞానముతో గూడియుగాని మోక్షహేతువు కాజాలదు. భక్తియన నెద్దియో యావల నెరుంగ దగినది. మహనీయులగు వారల యందు గలుగు ప్రీతియే భక్తి యనబడుచున్నది. ఈ భక్తియు సద్విద్య, అక్షరవిద్య, మధువిద్య, దహరవిధ్య, భూమవిద్య, వైశ్వానరవిద్య యను మొదలగు నామ భేదములచే బహు విధములై యున్నది. ఈవిద్యలన్నియు నాయాశాస్త్రనిష్ఠులగు నాయావర్ణా శ్రమధర్మవర్తనులగు త్రైవర్ణి కులగు మనుష్యులు దేవతలు అసురులు ననువారలచే సాధింపదగినవి. జపోపవాసాది కర్మాంగములయం దధిగారముగల స్త్రీవిధురులకును గూడ నీ బ్రహ్మవిద్యయం దధికారము గలదు. ఇట్టి బ్రహ్మవిద్యలయందు తేరి భగవదర్చనముజేసి యుత్తమ బ్రహ్మవిద్యయందధికారము జెందుటయే మోక్షము. శూద్రులగు గోపాలురు గోపికలు మొదలగు వారలకు మోక్షము గలుగుటయందు మాత్రము. కారణమున్నది గాని త్రైవర్ణికులకే మోక్షార్హతయనుటలో ప్రతిబంధక మేమియు లేదు. శూద్రాదుల కాయా శరీరములందే ముక్తి గలుగలేదని యిందలి రహస్యము, వారలకు పూర్వపు

అంతేవాసీ హరేశ్చక్రం ధారయామీతి సంవదేత్ 18
తథైవచ హరేశ్శంఖం ధారయామి సమీరయేత్
వనస్థాశ్రమిణాం చైత న్యాస చక్రం ప్రకీర్తితం. 19
హరిం సమ్య క్సమభ్యర్చ్య పూర్వోక్తేన విధానతః
ద్విజాతీనాం త్రయాణాంతు స్వేऽగ్నౌ స్వం హోమ మాచరేత్. 20

యసీతి విదుర్బుధాః ప్రపత్తి ర్ద్విధా ప్రోక్తాస్వనిష్ఠాచార్యనిష్ఠితా, స్వనిష్ఠా దుర్లభాహ్యత్ర పరమై కాంతినా కృతా, ఆచార్యనిష్ఠా సులభా సర్వేషాం భక్తి పూర్వికా, తస్మాత్సర్వ ప్రయత్నేనహ్యాచార్యం ప్రార్థయే త్సుధీః, ఏవమే వ లఘూనాంచ గురూణాం చాపి చాగసాం, సకృత్ప్రపత్తిరేకైవ సద్యః ప్రశమకారణం, ఇత్యారభ్య తస్మాత్స్వాత్మోజ్జీవనార్థం నిరతిశయ పురుషార్థ ప్రాప్త్యర్థం స్వాచార్యనిష్ఠా ప్రపత్తిః కర్తవ్యేతి, 17. తన్మంత్రం చక్రశంఖమంత్రౌ. 18. 19. నిగమయతి వనస్థాశ్రమిణామితి. న్యాసచక్రం తేషామేవ పూర్వోక్తోవిభాగో వ్యావహారిక ఏవేత్యుపసంహారో ద్రఢయతి. నతావదేవకార స్తేషాం న్యాసచక్రమేవేతి వ్యవచ్ఛినత్తి. 19. అథన్యాసచక్రవిధాన కథనానన్తరం తప్తచక్ర ప్రయోగ మాహహరిమితి. గృహస్థో బ్రహ్మచారీత్యాది తప్తచక్ర న్యాసచక్రాధికారిణోస్సమానం, హరిం సమ్యగితి పూర్వోక్తార్థానువాదస్య స్పష్టత్వాత్. 20. అగ్నిమతాం ద్విజాతీ స్వేగ్నౌహోమః తస్యసంస్కరణీయత్వాత్ 21. ఆచార్యస్స్వాగ్నౌ జుహోతి చక్రహోమం భూమానన్త ఇత్యపి పాఠః 22. హోమానంతర మాచార్య కర్తృకం పూర్వోక్తం పూర్వోక్తం మాంరక్ష సీత్యాది భగవత్ప్రార్థన ముచ్యతే. విష్ణుతత్త్వం వైష్ణవత్వం తాభ్యమేవ మంత్రాభ్యాం

బ్రాహ్మణాది జన్మములందే ముక్తిహేతు వుత్పన్నమై యీ శరీరము నందు ప్రారబ్ధకర్మము పూర్ణముగ నశించినంతట ముక్తావస్థ సంభవించుచున్నది. అవల నీ భక్తి యొక్క యవస్థావిశేషమగు వేరొక యవాంతర సాధనమును గూడ ప్రమాణములు శాసించుచున్నవి. దీనినే ప్రపత్తియందురు, అధ్యవసాయాది విశేషములతో గూడి యిదియొక విలక్షణకక్ష్యలో జేరుచున్నది. ఇట్టి యెడ భక్తి ప్రపత్తులకు గల భేదము మిక్కలి సూక్ష్మముగ దెలియ దగినది. నిత్య నైమిత్తిక కర్మముల యొక్కయు నంగభావముగ ఫలాభిసంధి రహితములగు కామ్యకర్మముల యొక్కయు ననుష్ఠానము భక్తి యందును కామ్య కర్మములను స్వరూప మాత్రముచే విసర్జనము జేయుట యనునది ప్రపత్తియందును గల తారతమ్యమని యాచార్యులవారి యభిప్రాయము, ఈ ప్రసన్నులార్తులనియు దృప్తులనియు రెండు తెరంగులగుచున్నవారలు, దృప్తునకు దేహావస్థానమందును. ఆర్తునకార్తి ననుసరించియు ముక్తి గలుగుచున్నది. ఇట్టి యెడ బద్ధులగు

శంఖచక్రే సమాదాయ నిక్షిప్తే హరి సన్నిధౌ
స్వాగ్నే సమీపే సంస్థాప్యఆచార్యోమంత్రముచ్చరన్ 21
భూమానన్గ్రే తన్మాయ ఇతి మంత్రద్వయంహునేత్.

తాపోఽంకనం చ. ఉక్తాచాష్టమాధ్యాయే శ్రుతిః (జాతస్యభుజయోఃశ్లో 3 ళ) యథా అగ్నినావై హోత్రాచక్రం పాంచజన్యం ద్విభుజౌ ధార్యేత, ఇతిసుదర్శనోపనిషది అగ్నినా వైహోత్రాతప్తంతనో ర్యత్యాపోన్తరిక్షం ప్రతిగచ్ఛతి ప్రతి గచ్ఛ'తీతి మహాసుదర్శనోపనిషదిచ క్వచిత్ క్వచిత్. 23. విముక్తిర్మోక్షః ప్రాగుక్తః కృతార్థోఽహమితి. భగవన్త మారాధయతి, తత స్సమ్యక్జ్ఞానం ప్రవిశతి, పశ్చాత్కృతకృత్యోభవతీ' త్యాదయోఽను సంధేయాః. శిష్యస్య తాత్కాలికానందాతిశయ ద్యోతిన్యావృత్తిః, న సంశయ ఇత్యధ్యవసాయ ఉచ్యతే, నిర్భరఇతి, యథాహ భాష్యకారః యోవాభూతే రిత్యారభ్య సత్యం సత్యాయ స్వాహే త్యంతః పారమాత్మిక మంత్రో భగవత్ప్రపత్తివిషయః ఆకర్ణితో వితనుతే కృతకృత్య భావ మామ్రేడితో దిశతి యశ్చకృతార్థ భావం, ప్రత్యూషతాం భజతి సంసృతి కాలరాత్రేః పద్మా సహాయశరణాగతిమంత్ర ఏషః' అనేన మంత్రేణ భగవంతం పద్మాసహాయం, పరమపురుషం ప్రపద్య 'తత్సత్వోవావిష్ణు' రితి మంత్రేణ తస్మైస్వాత్మానం సమర్ప్యమామాత్మగుప్తామితి మంత్రేణ తస్మిన్ సర్వభరంన్యసేత్. ఇతి. తత్రదర్పణకారా భాష్యమిత్థం వ్యవృణ్వాన్ తథాహి, తత్సత్వ ఇతి. యత్సత్వం జీవజాతం, సహరిర్దేవ ఇత్యర్థః విష్ణుఃవ్యాప్తిమాన్ ఉద్యోగః, సర్వోపాయభూత ఇత్యర్థః, సూర్యకిరణం చ విష్ణుర్విశన్ విశ్వంవిశ్వం సందధానః, ప్రవిశ్య చిదచిదాత్మకం జగత్. 'వసన్తేగ్రీష్మకే రశ్మిశతై స్సన్తపతి త్రిభిః, తథాశరదివర్షాసు వర్షాముత్సృజతిత్రిభిః హేమంతే శిశిరేచైవ హిమముత్సృజతి త్రిభిః' ఇతి, భారతే ఉదితో వర్ధమానాభి రా మధ్యాహ్నాత్తపన్రవిః తతః పరం హసన్తుభిర్గోభి రస్తం నిగచ్ఛతీతి, తదే వానుప్రావిశ' దితిశ్రుతేః ప్రవిశ్య విశ్వం జీవం విశ్వం లోకం సందధానోధారయం స్తద్విశ్వం జీవాత్మానం విష్ణవేసర్వభూతాత్మకాయ విశ్వరూపాయ 'చరాచరాణి భూతాని సర్వాణి భగవద్వపుః 'ఇత్యుక్త ప్రకారేణ జగద్రూపాయస్వాహా దదామితి. ఆత్మసమర్పణ ముచ్యతే నీచభా

జీవులు కర్మపాశ గ్రధితులై బ్రహ్మాండ కుహరమందు పనిజేయుచున్న కాలమను ఘటీయంత్రము (యేత్తము) నందు దవిలిన కుండికవలె యందే క్షీణులును పూర్ణులును అగుచు పరిభ్రమించు చున్నారు. అట్టితరి పుణ్యాత్ములు క్రాంతి జెంది క్రమముగ ధూమము, రాత్రియపరపక్షము, దక్షిణాయనము, పితృలోకము ఆకాశము, చంద్రలోకము ననుమార్గముల గుండ స్వర్గమునకేగి క్షీణ పుణ్యులయినంతట నాస్వర్గము నుండియే క్రమముగ చంద్రలోకము, ఆకాశము, పితృలోకము, దక్షిణాయనము, కృష్ణ పక్షము రాత్రి, ధూమము అభ్రము మేఘములను స్థానాంతరముల బొంది

హోమా దనంతరం దేవం సమ్యక్సంప్రార్థ్య మంత్రతః 22

శిష్యస్య భక్తియుక్తస్య విష్ణుతత్త్వాభికాంక్షిణః
అంకయే దరిశంఖాభ్యాం ప్రతప్తాభ్యాం భుజద్వయే. 23

వేన సర్వైక్య మాత్మనోయత్సమర్పణం, విష్ణురూపత్వ వహ్నా తత్సంప్రదానప్రదర్శినీ, నీచీభూతోహ్యసావాత్మా యత్సంరక్ష్యతయార్ప్యతే. తత్కస్మా ఇత్యపేక్షాయా విష్ణవేస ఇతీర్యత' ఇత్యాత్మసమర్పణ ప్రతిపాదనాత్. న్యాసవిద్యా 'హవిర్గృహీత్వా స్వాత్మానం వసురణ్యేతి మంత్రతః, జుహుయాత్ప్రణవే నాగ్నావచ్యుతాఖ్యే సనాతనే ' యోగరత్నే 'యేముముక్షవో అబ్భక్షావాయు భక్షా జీర్ణపర్ణాశవా వా సమతోష్టాశ్మకాంచనా వా ప్రాణాయామా ద్యాసననిరతా స్సర్వహితేరతా బహిష్కృత సర్వకామాః పరమశాంతాః పరమాత్మని గోవిందే సదా నిహితమానసా వసురణ్యముచ్చారయన్త మాత్మానం తేజోమయే పరమాత్మాగ్నౌ దహంతి తే విముక్తాభవంతి తే విముక్తాభవన్తీ' తి. అ కారేణోచ్యతే విష్ణు స్సర్వలోకేశ్వరో హరిః, ఉద్ధృతా విష్ణునా లక్ష్మీరుకారేణ తథోచ్యతే, మకారస్తుతయోర్దాస ఇతి

యధోగతి జెందుచున్నారు. అంతట విద్యుత్పర్జన్య పృథివీ పురుష యోషిత్తులను నైదు స్థానములందు శ్రద్ధాసోమ వర్షాన్నరేతోమయములగు నాహుతుల కాస్పదమై శరీరధారియగు చున్నాడు. బ్రహ్మవిద్యా నిష్ఠులును బ్రహ్మనాడీమార్గమున ననాయా సముజే శరీరమునుండి యుత్క్రాంతి జెంది, అర్చిస్సు, అహము, శుక్లపక్షము ఉత్తరాయణము, సంవత్సరము. వాయువు, సూర్యుడు, చంద్రుడు, వైద్యుతుడు, వరుణుడు, ప్రజాపతి మొదలగు నాతివాహిక పురుషులచే తమ తమ దేశములకు స్వాగతము జేయబడుట యనునర్చిరాది మార్గమునొంది బ్రహ్మసాలోక్యమును క్రమముగ సాయుజ్య మును బొందుచున్నాడు. అంతట నాజీవుడీశ్వరునివలె అపహత పాప్మత్వ సత్యసంకల్పత్వాది విశిష్టుడై స్వాభావిక స్వరూపముతో ప్రకాశించుచున్నాడు జీవునకనాది సంబద్ధములగు సమస్త ప్రతిబంధములయొక్క యాత్యంతి కలయమువలన నావిర్భవించిన జీవునకుగల స్వాభావిక రూపమై యున్నది అంతటినుండియు వేరొక కాలమందెన్నడుగాని సంసారాత్మకమగ పునరావృత్తి గలుగనేరదు, జగత్సృష్టి సంహార వ్యాపారములయందును మోక్షము నొసంగుట ముముక్షువులగు జీవులచే యుపాసించ బడుట సద్విశేషిత్వమును భగవదసాధారణ ధర్మవ్యతిరిక్తము లగు జ్ఞానానం సత్యసంకల్పత్వాది గుణములయొక్క యత్యంత సామ్యమే జీవునకీశ్వరుని గలిగెడి సాయుజ్యమైయున్నది. ఇంతియేగాని సాయుజ్యమనున బ్రహ్మయందులయము జెందుటగాని బ్రహ్మతో సమానమగు శరీరవ ధరించుట మాత్రము గాని కాజాలదు. ఇదియే

హరేశ్చక్రం హరేశ్శంఖం ధారయామి విముక్తయే
ఇత్యుక్త్వా సహసోత్థాయ గురుం నత్వాఽభివన్ద్యచ 24
కృతార్థోఽహం కృతార్థోఽహం కృతార్థోఽహం నసంశయః

ప్రణవలక్షణం' అకారవాచ్యాయ సర్వకారణభూతాయ సర్వరక్షకాయ సర్వశేషిణే శ్రియఃపతయ ఏవాహ మనస్యార్థరూప నిరపాధిశేషభూతస్తచ్చరణారవిందయో రేవాత్మాత్మ యభరం న్యస్యామి, నారాయణాయైవ సర్వకాల సర్వావస్థోచిత సర్వవిధ కైంకర్యాణి స్యురితి సర్వకారణ భూతాయ విష్ణవే తుభ్యమితి భరసమర్పణ ప్రకార, ఇతి. అత్రభగవదత్రి మహర్షి ప్రోక్తప్రపత్తిశ్లోకాస్తేషాం శ్రీమద్భిర్మంత్రభాష్యకృద్భిర్భట్ట భాస్కరా చార్యాదిభిః కృతంవివరణా దికం చగ్రంథవిస్తరభయానే హోదాహ్రియత ఇతి విశేషాస్త తోఽనుసంధేయాః 25. తదా, ప్రభృతీతి అభిగచ్ఛన్‌హరిం ప్రాతఃపశ్చాద్ర్రవ్యాణి చార్జయన్ ఇత్యాద్యుక్త ప్రకారేణాభిగమనో పాదనే జ్యాధ్యయన యోగాః ప్రాతస్సంగవ మధాహ్న పరాహ్ణ సాయంకాలాఖ్య పంచకాలేషు కర్తవ్యాఇత్యుక్తం భవతి. నచాత్ర అన్యప్రీతీచ్ఛాధీన వ్యాపారత్వాత్సేవాయాస్తస్యాశ్చ నిత్యనిరతిశయానంద స్వరూపస్య జీవస్యదుఃఖహేతురితి వాచ్యం. పాపావష్టబ్ధరూపోపాధి విగమాద్దుఃఖహేతుత్వేశాంతే నివృత్త స్వాతంత్ర్యాభిమానస్య దాసభూతస్యేశ్వర సేవాయా స్స్వరూపానంద రూపత్వేన •సుఖ రూపత్వాత్. తథాస్మృతిశ్చ జ్ఞానీతు పరమైకాంతీ పరాయత్తాత్మజీవనః, తత్సంశ్లేష వియోగైక సుఖదుఃఖ స్తదేకధీః, భగవద్ధ్యాన యోగోక్తి వందనస్తుతి కీర్తనైః, లబ్ధాత్మాం తరతప్రాణో మనోభుద్ధీంద్రియ క్రియః, నిజకర్మాది భక్త్యంతం కుర్యాత్ప్రీత్యైన కారితం, శ్రౌతస్మార్తా విరుద్ధేషు కాలేషు జపమాచరేత్. తత్రైవ చాగ్ని హోత్రాదా వుక్తకాలమపి క్షిపేత్, కుర్యాల్లక్ష్మీశ కైంకర్యం శక్త్యానన్య ప్రయోజనః మంగల్యసూత్రవస్త్రాదీన్ సంరక్షతి యథావధూః తథా

జీవునకు మోక్షమనునది. కావున దేహవిచ్ఛేదము, సహస్రయువతి సంభోగమునను చార్వాకుల యొక్కయు, జ్ఞానాలీక లయమను ప్రజ్ఞాకరుల యొక్కయు, విషయవాసనోచ్ఛేదము, చిత్సంతతి నిష్టమగు నుపరాగోపప్లవ శూన్యమునను బౌద్ధుల యొక్కయు, నిత్యోర్ధ్వగమనము, అర్హచ్ఛరీరాను ప్రవేశము లోకాకాశము నతిక్రమించి సకల లోకాకాశము నందున్నత స్థానము నందుండుట నివాతస్థదీపముంబోలె ప్రాగల్భ్యానుభవము నను మొదలగు జైనులయొక్కయు, స్వాతంత్ర్యము, శివసారూప్యము, శివ సామ్యాపత్తి, చిచ్ఛక్తిపరశేషము నను పాశుపతులయొక్కయు, అవిద్యానివృత్తి యను మాయావాదుల యొక్కయు, ఉపాధినివృత్తియను యాదవ భాస్కరుల యొక్కయు సకల వైశేషిక గుణోచ్ఛేదమను నైయాయికుల యొక్కయు కేవలాత్మాను సంధానమను సాంఖ్యులయొక్కయు మతములు తత్త్వముగాదని స్పష్టపరుపబడినది.(గ్రంథవిస్తరభీతి చే వివరముల వ్రాయ జాలనైతిని) 15.శిష్యు నిట్లూరడించి యాచార్యుడు భగవానుని ధ్యానించి

ఇత్యుక్త్వానందభరితో నిర్భరస్యన్మ్యదాఽచరేత్ 25
తతః ప్రభృతి లక్ష్మీశ కైంకర్యనిరతో భవేత్

ఆచార్యాగ్నౌ హునేద్ధోమం యతేశ్చక్రాంకణం యది 26

ప్రసన్నశ్శాస్త్రీయ పతికైంకర్య పద్ధతి మిత్యాది. 26. యతేరనగ్ని మత్వాదాహచార్యేతి. పక్షాంతరమాహ హునేదితి. 27. చక్రాంకన ఇతి. తత్రభారద్వాజః ప్రాప్తుమిచ్ఛన్ పరాంసిద్ధిం జనస్సర్వోఽప్యకించనః, శ్రద్ధయా పరయా యుక్తోహరిం శరణమాశ్రయేత్ నజాతి భేదం నకులం నలింగం నగుణక్రియాః, నదేశకాలౌ నావస్థాంయోగోహ్యయమపేక్షతే. 'సర్వోప్య కించన ఇత్యనేన ప్రపత్తేస్సర్వాధికారత్వ మహ కించ న్యత్వరూపం ముముక్షుత్వాతిరిక్తం భక్త్యపేక్షయాధి కారాంతరముచ్యతే. లింగం బ్రహ్మచర్యాది లింగభూతాజిన దండాదిగుణజౌదార్యాదిః, క్రియాయాగాదిక్రియా శిష్టం స్పష్టంతత్తదగ్నావితి, తంత ముద్దిశ్య ప్రతిష్టాపితే లౌకికాగ్నౌ పురాణేతి వేదమంత్రో నిషిధ్యతే. 28 పక్షాంతరమాహ తూష్ణీమితి. 29 మతాంతరమాహ దేవేతి. అత్ర మతాంతరోపన్యాసోఽధి కార భేద నియతమిత్యూహ్యం. 30. హరేరిత్యా ద్యుక్తోఽర్థః, అధికార భేదద్యోతనాయ పూజ యామితి మంత్రాంతర ముచ్యతే. నిర్భరో నిర్భయో' స్మీత్యభియుక్తాః 32 తతః ప్రభృతీతి స్పష్టం పునరుక్తిరధికార వైలక్షణ్య సంవాదినీ

నిత్యార్చనవిధానముగ నారాధనముచేసి గురుపరంపర ననుసంధానము జేసికొని 'ఓ భగవానుడా! నీవు నన్నెట్టివిధముగ కాపాడు చుంటివో నాసంబంధియగు నీచేతనునిగూడ నట్లే నీవురక్షింపుము' అని భగవంతుని బ్రార్థించి పూర్వోక్తములగు శంఖచక్రములను గ్రహించి మృత్తికనుగాని చందనమునుగాని యరుగదీసి వానితో శంఖచక్రములకు లేపనముజేసి, భక్తవత్సలుడగు నాచార్యుడు శిష్యుని బాహుమూలములయం దంకనము జేయవలయును, 28. శిష్యుడును, ఆ యంకనమును ధరించి 'హరేశ్చక్రం ధారయామి' 'హరేశ్శంఖంధారయామి' అను మంత్రములను శిష్యుడు జపించవలయును,19.వనప్రస్థులకీ విధమగు న్యాసచక్రము జెప్పబడినది. 19. పూర్వమువలనే భగవదర్చనముజేసి యాచార్యుడును త్రైవర్ణికులకు వారివారి యగ్నులయందు హోమముజేయించి తన యగ్ని సమీపమందునిచి 'భూమానన్తోఽగ్రే' 'తన్మాయశోఽగ్రే'యను మంత్రములను హోమము జేయునది. 22. ఇట్లు హోమముజేసినపిదప భగవంతు ననేక ప్రకారములుగ వేద మంత్రములచే స్తుతించి భక్తియుక్తుడును విష్ణుతత్త్వము నభిలషించి

హునేద్దేవాలయాఽగ్నౌవా చక్రశంఖ మనూస్మరన్ 27
చక్రాంకణే చ శూద్రాణాం తథాసంకరజన్మనాం
వేదకర్మ విహీనానాం తత్తదగ్నౌ హునేద్ధృతం 28
పౌరాణాగ్నిముఖం కృత్వా మంత్రైఃపౌరాణికైర్హు నేత్.
తూష్ణీం దేవాలయాగ్నౌ వా చక్రశంఖౌ ప్రతాపయేత్ 29
దేవసన్నిధి దీపేవా చక్రం శంఖం ప్రతాపయేత్
అంకయే దరిశంఖాభ్యాం ప్రతప్తాభ్యాం భుజద్వయే 30
హరేశ్చక్రం హరేశ్శంఖం పూజయామి విముక్తయే
ఇత్యుక్త్వా శీఘ్రముత్థాయగురుం నత్వా ప్రపూజ్యచ 31

32. అత్ర విష్ణుబలి వైభవో న్యాసచక్రప్రకార స్తప్తచక్రప్రకారో జీవస్వరూపో మోక్షమార్గ నిరూపణ మిత్యంశాః ప్రతిపాదితాః. సార్ధత్రింశచ్ఛ్లోకాః

నట్టియు శిష్యునియొక్క బాహుమూలములయందు తప్తములగు శంఖ చక్రములచే యంకనము జేయునది. 23. అంతనాతడు హరేశ్చక్రం 'హరేశ్శంఖ' మను రెండుమంత్రములు నుచ్చరించుచు నోమహాత్మా! నాకు మోక్షప్రాప్తి గలుగుటకయి మహావిష్ణుని దివ్యాయుధములను ధరించు చున్నానని తలంచవలయును. 24. అంతట దిగ్గునలేచి యాచార్యునకు దండప్రమాణంబులాచరించి మహాత్మా నేను కృతార్థుడనైతినని పలు ప్రకారంబుల విజ్ఞాపనము చేసి పరమానంద భరితుడై తనయాత్మను తనకు గల సర్వవిధమగు సొత్తునుగూడ భగవానున కర్పణము జేసి యసంగుడై సంచరించుచుండవలయును. 25. అంతనుండియు పంచకాలపరాయణుడై లక్ష్మీనారాయణుని కైంకర్యమునందే తనయావదా యుషమును విని యోగించుచుండవలయును. 26. యతికి చక్రాంకణము గావలసినచో ఆచార్యుడు తన యగ్నియందే తదుక్తహోమముల జేయునది లేక దేవాలయాగ్ని యందైనను జేయదగును. 27. వేదకర్మ విహీనులగు శూద్రులు, సంకరజన్ములు మొదలగు నందరకును తాత్కాలికమగు నొకయగ్నియందు హోమము జేయునది. అనగా వేదమంత్రములు కానట్టి తంత్రమంత్రములచే యగ్ని ముఖమును తదుక్తహోమమును జేయ వలయును. లేక యమంత్రకముగ దేవాలయాగ్నియందుగాని

కృతార్థోऽహం కృతార్థోऽహం కృతార్థోऽహం న సంశయః
ఇత్యుక్త్వాऽనంద భరితో నిర్భయస్సర్వదాచరేత్ 32
తతః ప్రభృతి లక్ష్మీశ కైంకర్యనిరతో భవేత్.

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్ద
సంహితాయాం బాహ్యచక్రాంకణ ప్రయోగ
విధిర్నామైకాదశోऽధ్యాయః
సంపూర్ణమ్.

సన్నిధియందుండెడి దీపము నందుగాని శంఖ చక్రములను తప్తము గావించి వానితో శిష్యుని బాహ్యు మూలముల యందంకనము జేయవలయును. 30. అతడును శంఖచక్రములను ధరించి యాచార్యునకు వందనము లాచరించి కృతార్థుడనయితినని బల్కి యాచార్య ప్రసాదమును బొంది పరమానంద భరితుడై యంతట నుండియు నిర్భయుడై సంచరించదగినది. 32. నాటనుండియు భగవత్కైంకర్యములందు తదేక చిత్తముతో నుండి కాలక్షేపము జేయుచుండవలయును.

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానసశాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానంద సంహిత యందు విష్ణుబలి సంస్కారముయొక్క వైభవము, న్యాసచక్ర తప్తచక్రముల యొక్క ప్రయోగవిధి ఆచార్యశిష్య సంబంధము, జీవస్వరూప నిరూపణము ననునంశములుగల పదునొకండవ యధ్యాయము సమాప్తము.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథ ద్వాదశోఽధ్యాయః

సంస్కారచతుష్టయ నిరూపణమ్.

అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి శ్రుణు ధ్వం పుండ్రసంస్కృతిం
చతుర్థ్యాభగవచ్ఛబ్దం వాసుదేవ పదం తథా. 1

తయోఃపూర్వం నమశ్శబ్దం తత్పూర్వం ప్రణవం వదన్
'త్వం వైద్వాదశపుండ్రాణి ద్వాదశాంగేషు ధారయ' 2

ఇత్యేవం గురుణాజ్ఞప్తో నిదేశం శిరసా వహన్
శిష్యోఽహం తత్కరిష్యామీ త్యాచార్య మనుమానయేత్ 3

సంస్కార చతుష్టయం నిరూపయ త్యథేతి పూర్వాధ్యాయాభ్యా మేకేనాంత స్తాపః పరేణ బహిస్తాప ఇతి పంచసు సంస్కారేషు పారమైకాంత్యహేతు ష్వాద్యం తాపం సంస్కారం నిరూప్య శిష్టాన్పుండ్ర నామ మంత్రయాగాననేనోపదిశ తీతి భావః. 3, 'త్రయోదశ ద్వాదశ వా ప్యూర్ధ్వ పుండ్రాణి ధారయే' దితి సంహితాన్తరం. 5 ఊర్ధ్వపుండ్ర ద్రవ్యాణ్యాహహోమేతి మృత్తికాద్యైర్ద్రవ్యైః కృతే సచ్ఛిద్ర మన్యథేతి వివేకః, అత్ర భస్మధారణదూషణాని కానిచిత్సంహితాన్తరవచనా న్యర్థాంత ర పరాణినేయాని విశేషస్తు విస్తరభియా న లిఖ్యతే. 8. సచ్ఛిద్రోర్ధ్వపుండ్ర ప్రకారాణ్యాహ వర్తతిః విశిష్టైః కుమార కుమారీ వ్యతిరిక్తైః తత్ర మృద్గ్రహణ తద్భేదకరోద్ధరణాదిషు మంత్రైస్సహ విశేషా విమానార్చన కల్పోక్తా అను సంధేయాః, శ్రీచూర్ణస్యాశౌచాదిషు త్యాగమా హుఃకాశ్చి త్పంచ రాత్ర సంహితాః, తథాకేచి దస్మద్దేశీయా ఆచరంతిచ, వికల్పశ్చ యథాచారమితి కేచిత్. భగవ ద్వచనమవతారయతి యదితి. 11, దీపాకృతి రిత్యాదౌ ప్రయోగన్యత్య య అర్థః, ఔరసో విఖనాః భగవతస్తు

అవల పుండ్రసంస్కారంబు వివరించెద. ఆచార్యుండు శిష్యునిబిలచి 'ఓం నమోభగవతే వాసుదేవాయ' యను ద్వాదశాక్షర మహామంత్రంబుచే లలాటాది ద్వాదశ స్థానంబులందును ఊర్ధ్వపుండ్రంబుల ధరింపుమని యుపదేశింపవలయును. ఇట్లనుగ్రహింపబడిన శిష్యుండును అనియమనమును

తదారభ్యో ర్ధ్వపుండ్రాణి ద్వాదశాంగేషు నిత్యశః
యజమానో ద్విజాతిశ్చే ద్వాదశాక్షర మంత్రతః 4

వ్యస్తాని మంత్రవర్ణాని సకృద్వోచ్చార్య ధారయేత్
స్త్రియశ్చైవ తథా శూద్రావాసుదేవపదం జపన్ 5

లలాటేహృదయే కంఠే ధారయేచ్చ భుజద్వయే
స్త్రీణాం నియతమే తత్తుశూద్రాణాం చతథాభవేత్ 6

అర్కసంఖ్యాపి శూద్రాణా మథవా పుండ్రపంచకం
హోమాగ్నిభస్మనావాపి దేవ ధూపాగ్ని భస్మనా. 7

కాలాగుర్వాదిభిర్గంధైర్ద్రవ్యై రన్యై రథాపివా
కుమారాణాం కుమారీణా మచ్ఛిద్రం పుండ్రమాచరేత్ 8

నిరంతర సాంతరోర్ధ్వపుండ్రయో ర్వికల్పః, తదితరేషాం సాంతరమాత్ర మితి వ్యవస్థామాహాయం శ్లోకః. 12 ఊర్ధ్వపుండ్రాణి దండాబ్జ దీప మత్స్య నిభానీతి బహుప్రకారస్య వైకల్పికత్వ మాహ భక్తా ఇతి పాదరూపమిత్యాద్యుపలక్షణం. 13. శూలోర్ధ్వ పుండ్రమిత్యాధునికానాం సపాదోర్ధ్వ పుండ్రస్స్యాత్. సారూప్యాత్. శాంభవీయస్య శూలస్యోపాదేయత్వే గమకమాహ తత్త్వత్రయమితి 14. పాదాకృతి రితి విశదయతి వైఖానసా నామితి. ఔర సానామితి హేతూక్తిః, యథా కాళీ యాహి ఫణాల్యాం వైరోచని మూర్ధనీత్యాదిషు, భక్తేషు విషయే పాదమేకమేవానుగృహ్ణాతేస్య భగ వాంస్తావత్తై వాలమిత్యభిసంధిః తథాచ స్మృతిః. కాకోదర ఫణాయాంతు యద్వ ద్రేఖాప్రతిష్ఠితా, తద్వ ల్లలాటాద్యం గేషు ధార్యం పుండ్రంద్విజాతిభి, రితి. అయం చ వ్యవస్థిత వికల్పోద్రష్టవ్యః, వైఖానసానా మేకపాదాకృతి పుండ్రమే వేతి చానేన నియమ్యతే. న త్వేక పాదాకృతి పుండ్రం వైఖానసానామే వేతి, సమాసపదేహి ప్రథమో వ స్థితైకవచన త్వా గేన ద్వివచన పర్యం తానుధావనస్య ప్రక్రియా వాక్యే దూషితత్వాచ్చ హరేః పాదాకృతి మిత్యాదిమస్తలేషు చరణ ద్వయాకృతిం వ్యాఖ్యాస్యన్తః పరాస్యన్తే తాదృశస్య శూలోర్ధ్వపుండ్రస్యప్రత్యేకముపాదనాత్,

శిరసావహించి యట్లుజేసెదనని విజ్ఞాపనముజేసి నాటనుండియు తప్పక ప్రతిదినంబును ద్వాదశోర్ధ్వ పుండ్రంబుల ధరింపనగు. 3. అతడు ద్విజాతి యగుచో పైమంత్రముచే ప్రత్యేకంబుగగాని అందలి యొక్కొక ప్రత్యేకవ ర్ణము నుచ్చరించిగాని పుండ్రములను ధరించవలయును. 4. స్త్రీలును, శూద్రులును మాత్రము పై మంత్రముచే ద్వాదశపుండ్రంబుల గాక

నర్తి దీపాకృతిం వాపి వేణుపత్రాకృతిం తువా
సచ్ఛిద్ర మేవ కుర్వీత మృత్తికాద్యై రధాపివా. 9

విశిష్టైర్వైష్ణవై ర్ధార్యం పుండ్రమూర్ధ్వగతం భవేత్
సాంతరం ద్వాదశాంగేషు మధ్యే శ్రీచూర్ణ రేఖయా. 10

యదుక్తమంభోరుహలోచనేన స్వయంభువే ధ్యానభువే పురైవ
తార్క్ష్యాయ సేనాపతయేఽబ్జజాయ శ్రీమాననంతాయ చతద్ధివక్ష్యే. 11

శ్రీభగవాన్. దీపాకృతి ర్మమ నిరంతరమూర్ధ్వపుండ్రం
పద్మాకృతిర్మమతు సాంతర మూర్ధ్వపుండ్రం
పాదాకృతిర్మమతు సాంతర మూర్ధ్వపుండ్రం
భక్తౌఘ వందిత పదస్య మదౌరసస్య. 12

విస్తర విస్తరస్త్వన్యత్రద్రష్టవ్యః. 15, 17, 20. పురాతంత్రే భృగుః శిష్యస్యదక్షిణేకర్ణేత్వాచార్యః ప్రణవాన్వితం ' మంత్రందద్యాదృషిచ్ఛందో దైవతానితథేతరత్, ద్వాదశాక్షరమంత్రంచ

లలాటము, హృదయము, కంఠము, భుజద్వయమునను నీ యైదు స్థానముల యందును అయిదు పుండ్రం బులను మాత్రమే ధరించవలయును. 5. అందును స్త్రీలు పంచ పుండ్రంబులనే ధరింపవలయును. 6. శూద్రులకు వికల్పంబును కొందరంగీ కరింతురు. 6. హోమము చేయబడిన యగ్ని యందలి భస్మము చేతగాని భగవత్సన్నిధియందలి ధూపాగ్నిభస్మము చేతగాని కాలాగరు మొదలగు గ్రంధద్రవ్యములచేగాని బాలురకును బాలికలకును నిరంతరాలముగ నూర్ధ్వ పుండ్రము నుంచ వలయును. 8. సన్నని దీపపువత్తినుండి జ్వలించెడి దీపము యొక్క ఆకృతిగ గాని వేణుపత్రంబువలెగాని శాస్త్రోక్తంబులగు మృత్తికలచే సాంతరాలంబులుగ గూడ ధరింపజేయనగును. 9. తక్కిన జనులందరును ద్వాదశ ప్రదేశంబుల యందును పైమృత్తికలచే నూర్ధ్వపుండ్రంబులనే సాంతరాలంబుగ ధరించి యాయంతరంబున సమంత్రకంబుగ శ్రీచూర్ణరేఖ నూర్ధ్వకారంబుగ ధరింప వలయును. (శ్రీచూర్ణంబనిన హరిద్రతోచేయబడు మంత్రపూతమగు చూర్ణ విశేషము. దీనిని చేయువిధంబును చూర్ణోత్సవప్రకరణమందును అనుష్ఠాన కల్పంబులను విస్తరించి పురాతంత్రంబున జూడనగును.) 20. ఈ

భక్తాఃప్రకుర్యుర్మమపాద రూపంత్రిశూల వద్వాపిమహేశ్వరస్య
త్రిశూలపుండ్రం ప్రవదంతి శంభో రైశ్వర్యదం స్వర్గద మిత్యథాన్యే13

జన్మాంతరే ముక్తిద మిత్యథాన్యే
శూలోర్ధ్వపుండ్రం ప్రవదంతి ధన్యాః
తత్త్వత్రయం దర్శయతి స్వహస్తే
త్రిశూల రూపేణ మహేశ్వరోऽయం 14

వైఖానసానాంతు మదౌరసానాం
మదేకపాదాకృతి రూర్ధ్వపుండ్రః
ఏవం తదీయస్య వధూజనస్య
బాలేందు రేఖేవ భవేత్స పుండ్రః ఇతి. 15

తథాష్టాక్షరమాదయేతత్తద్దైవతమంత్రాశ్చ యథాబలమథోదిశేత్, హుమాదిపల్లవైర్హీనం నమః ప్రణవవర్జితం, అర్ఘాప్యం వైష్ణవం నామ స్త్రీశూద్రాదిషు దేశిక' ఇతి, తథాన్యత్ర వైదికం తాంత్రికం చైవ ద్వయంముఖ్యం ద్విజన్మనాం, శూద్రానులో మజాతానం మంత్రాస్యుస్తాంత్రికాః పరం, భాషాఖ్యా లౌకికామంత్రాః ప్రపత్త్యర్థ విభావనాః, సర్వేభ్యః ప్రతిలోమేభ్యోదేయాః కామంద్విజాతిభిః మంత్రంనియతమగ్ర్యాణాం యోహీనాయ ప్రయచ్ఛతి. 'సవైహీన గురుర్నింద్య స్తేనసార్థం పతత్యథ' ఇత్యాది. అత్రదీక్షాయాదిన విచారోన్యత్ర ద్రష్టవ్యః. 21. 24. శూద్రస్య వైష్ణవబింబదానాది నిషిద్ధ్యప్రకారాంతరేణ యాగసిద్ధిమాహవిష్ణోరితి అభ్యాస . ఆవృత్తిః ఏకజాతిర్జన్మ మాతాపిత్రోరేవ యస్య తథోక్త శ్శూద్రః. 25. 31. ప్రసంగాచ్ఛిష్యస్య సదాచారోపదేశ ఉచ్యతే, యదా సంహితాన్తరే (యాజ్యన్తం బ్రాహ్మణానాంతు రాజ్ఞాం దేవాంత మేవచ, తృతీయస్యతు ఫాలాంతందా సాంతం పాదజన్మనాం') ఇతిసంస్కృత్య సచ్ఛిష్యమాచార్య శ్శుద్ధమానసః, దేవస్యాగ్నే ర్యథాప్రాప్తమాచారం నియమాన్వదేత్, మంత్రఃపరస్య. నాఖ్యేయో నాక్షసూత్రం ప్రదర్శయేత్,

సందర్భంబు భగవానునిచే శ్రీవిఖనోమహర్షి నుద్దేశించి నిత్యసూరులగు ననంతాదులయెడు జెప్పంబడిన ప్రకారం బెరింగించెద నిరంత రాలమై దీపాకృతిగానే నూర్ధ్వపుండ్రమును ధరింతును. ఇట్లేసాంతరాలమై పద్మా కృతిగ గూడ ధరింతును. సమస్తభక్త వరులచే గొనియాడదగిన నా యౌరసపుత్రుడగు (శ్రీవిఖనసునకు) నీతనికి నాపాదాకృతియగు పుండ్రమును నేననుగ్రహించియున్నాను. 12. ఇతరులగు నాభక్తవరులం దరును నాయొక్కపాదము వంటి యాకారముగగాని మహే శ్వరుని హస్త మందలి త్రిశూలంబువలెగాని యూర్ధ్వపుండ్రమును ధరింతురు. వైష్ణవుడగు

అక్షరైర్దశభిర్ద్వాభ్యాం పుండ్రాణి సతతం ధరేత్
ధృత్వా ద్వాదశపుండ్రాణి శిష్టం మూర్ధని నిక్షిపేత్. 16

నిత్యం నైమిత్తికం చైవ శ్రౌతం స్మార్త మథేతరత్
ఇష్టాపూర్తాదికం సర్వం సోర్ధ్వపుండ్ర స్సమాచరేత్. 17

అథా తస్సంప్రవక్ష్యామి నామసంస్కార ముత్తమం
కృతనిత్యక్రియం శిష్యమాచార్య స్సదసిస్థితః 18

అహూయా జ్ఞాపయే త్ప్రీత్యా హరికైంకర్యకర్మణి
జన్మాంతం చరశిష్య త్వం దాసభూతో హరేరితి. 19

కర్మసు క్రియమాణేషు శ్రౌత స్మార్తేషు నిత్యశః
వైష్ణవం నామ సంధార్య వాసుదేవాదికం చర. 20

ముద్రాం వామంత్రసిద్ధిం వానాన్యస్యకథయేత్క్వచిత్, ఆచార్యనామ న వదేత్తదుక్తం నైవలంఘయేత్ గురోర్యత్రపరీవాదస్తిష్ఠేన్నాత్ర నదూషయేత్, నాచరేద్విప్రియం తస్యమనో వాక్కాయకర్మభిః, గురువద్గురుదారేషు వర్తితవ్యమసన్నిధౌ, ఆచార్య మచ్యుతం శాస్త్రం మానయేత్త్రితయం సదా. నాస్తికాన్ భిన్నమర్యాదాన్ దేవబ్రాహ్మణదూషకాన్, నస్పృశేన్నైవతైస్సార్థం సంవిశే ద్దుర్దశాస్వపి నైవ ప్రసాదయేత్పాదౌ గురుదేవాగ్ని సన్నిధౌ, వ్యాప్తం జగద్వేదితవ్యం సర్వంవైష్ణవతేజసా అర్చయిత్వైవ దేవేశంభూతాత్మానం ప్రతర్పయేత్. ఉక్తకాల మతిక్రమ్య నిత్యకర్మన చాచరేత్. పంచకాలపరోభూత్వా భగవంతం సమర్చయేత్, గురూనేకాంతినః ప్రాప్య ప్రణమే ద్దండవద్భువి, తేషాం మనఃప్రసాద్యైవధర్మం

నమ్మహేశ్వరుండు తన హస్తంబున దత్త్వత్రయంబును దెలుపు టకయి త్రిశూలమును దాల్చియున్నాడు. 13. ఆత్రిశూలపుండ్రము ఐశ్వర్య ప్రదంబనియు జన్మాంతరముక్తి ప్రదంబనియు మతమై యున్నది. 14. కావున నిట్టిపుండ్రమును విడచిన యౌరసపుత్రులగు వైఖానసులకు మాత్రము మొదట జెప్పిన నేకపాదాకృతి పుండ్రమునే విధించితిని. వారల వధూజనంబులకుగూడ నిటలంబున బాలచంద్రుని పగిది వత్రువయగు నూర్ధ్వపుండ్రంబు విహితంబు (ఇచ్చటి తదీయశబ్దంబుచే నూర్ధ్వపుండ్ర ధారులగు నౌరసులను తదితరులను గూడ గ్రహించుట యుచితంబుగావున దీప దండాద్యాకృతిభేదంబును త్రిశూల పుండ్రంబును స్త్రీలకు విధింప బడినదనుట యౌచిత్యంబును పోషించుచున్నది.) 15. పిమ్మట వాసుదేవ

ఇతి చోపదిశేదుక్త్వా మంత్రం మోక్షఫలప్రదం
సర్షిచ్ఛందో ధి దైవంచ న్యాసయుక్తం గురూత్తమః. 21
గురూపదిష్ట మార్గేణ మంత్రకల్ప విధానతః
జపే త్సదాం తే వానీ చ మంత్రం గురుముఖాచ్ఛ్రుతం. 22
శిష్యాణాం తు ద్విజాతీనాం వైఖానస విధానతః
ప్రతిష్ఠితం విష్ణుబింబం శ్రీ భూమి సహితం గురుః 23
ఉపదిశ్యార్చనం సమ్య గ్దదేత్ప్రీత్యా సమాహితః
శిష్య స్తద్బింబమాదాయ సాయంప్రాత స్సమర్చయేత్ 24

సంచిన్తయాచ్ఛనైః, ధనదారాదికం భారం సర్వంభగవతేర్పయేత్, అహింసాపరమో భూయాత్సర్వభూతహితేరతః జిత్వాకామాద్యరీన్ సర్వాన్ ఇంద్రియాణివశం నయేత్. స జాతీయైస్సదాభక్తైర్భగవంతం విచింతయేత్. శ్రౌతంస్మార్తంతు యన్నిత్యం కారయేన్నతుహాపయేత్, అభిసంధాయతు ఫలం కామ్యంకర్మ న చాచరేత్, ఆసీనో వాశయనో వాగచ్ఛన్ స్నాస్యన్ స్వపన్ఛ్వసన్, భుంజన్య జన్నుపోష్యన్వా కీర్తయేత్పురుషోత్తమ' మిత్యాది. అస్మిన్న ధ్యాయే పుండ్రాదయస్సంస్కారాశ్చత్వారో నిరూపితాః ఏకత్రింశచ్ఛ్లోకాః, ఉపజాత్యాదీనాం సంకరః.

మంత్రము నుచ్చరించి మిగిలిన దానిని (త్రయోదశపుండ్రముగ) శిరసున నుంచుకొనవలయును. 16. ఇట్లు పుండ్రధారణం బాచరించియే నిత్యములు నైమిత్తికంబులను శ్రౌతస్మార్త కర్మములు. ఇష్టా పూర్తంబులు మొదలగు వాని నాచరించవలయును. 17. నిత్యకర్మ నిరతుండగు శిష్యునుద్దేశించి భగవత్కైంకర్యమం దన్వయించి యుండుమని యాజ్ఞాపించుచు ఓ బిడ్డా! నేటినుండి 'నీజీవిత కాలమంతయు భగవానుని దాసభూతుండవై మెలంగుము. 19. శ్రౌతస్మార్తాది క్రియలయందును నీతల్లిదండ్రులు జేసిన వ్యవహార నామంబును విడచి భగవద్దివ్య నామంబులగు కేశవాది నామంబులనే ధరించిన వాడవై యాచరింపుము. 20. ఇట్లని యాత్మనికి మోక్షఫల ప్రదంబులగు మహామంత్రంబులను ఋషిచ్ఛందోది దైవతంబుల తోడను కరాంగ న్యాసాదులతోడను ఉపదేశింప వలయును. 21. శిష్యుం డును గురూప దిష్టమార్గంబున యధావిధిగ నామంత్రంబులను భక్తి యుక్తుడై యనుష్ఠించ వలయును. 22. ఆవల వైఖానస విధానముచే ప్రతిష్ఠించబడిన భగవద్దివ్య బింబమును శిష్యునకిచ్చి యావిష్ణు నారాధించు

విష్ణోర్నివేదితం శశ్వద్దీయమానం చ వైష్ణవైః
ధ్యాయన్నేవం సదావిష్ణుం భుంక్ష్వాన్న మవిశంకితః 25
ఇత్యాజ్ఞప్తోఽపి శూద్రశ్చవైష్ణవం యాగమభ్యసేత్
ఏకజాతే ఽయంధర్మో విష్ణుయాగ ఇతీరితః 26
వైఖానసార్చితం బింబం యత్ర తిష్ఠతి శార్ఙిణః
గ్రామే వా నగరే వా థగృహేవా గృహమేధినః 27
సర్వే జనాస్తత్రగత్వా హరిం నత్వా ప్రపూజ్యచ
దత్తం వైఖానసై ర్భుక్త్వా ప్రసాదమపి వా జలం 28
తతస్స్వ గృహ మాగత్య విష్ణుయాగం సమాచరేత్
విష్ణుయాగేన లభతే వైష్ణవం పదమవ్యయం. 29
చక్రాంకణం చోర్ధ్వపుండ్రం శ్రీహరే ర్దాసనామచ
కృష్ణమంత్ర జపశ్చాపి మాధవారాధనం తథా 30
అమీతు పంచసంస్కారాః పారమైకాంత్య సిద్ధిదాః
పారమైకాంత్య యుక్తాహిగచ్ఛేయుర్వైష్ణవం పదం. 31

విధానము నాచార్యుండాతని కుపదేశించవలయును. 23. శిష్యుండా బింబమును గ్రహించి ప్రతిదినంబున సాయంప్రాతః కాలములయందు భక్తిశ్రద్ధాన్వితుడై యారాధించు చుండవలయు నిదియయా గమన సంస్కారము నియ్యది ద్విజాతీ విషయంబు గూడనగుచున్నది. 24. అంతట శూద్రునికీ వైష్ణవ యాగమందుగల వైలక్షణ్యంబు జెప్పంబడు 'భగవన్నివేదితంబై వైష్ణవుని హస్తముచే నీయబడు నన్నమునే సర్వకాలములయందు నాభగవంతునే స్మరియించుచు భుజియింపుము' 25 .అని యాజ్ఞాపింపబడిన శూద్రుండును యీతీరుగ విష్ణుయాగము నాచరింప వలయు నిది శూద్రునకు యాగస్థానీయము. 26. 'శూద్రైశ్చకృతలక్షణైః అర్చనీయశ్చసేవ్యశ్చ అను మొదలగు విధానముల యందలి యర్చనీయశబ్దంబున కిది యే యర్థంబని మరీచి మహర్షియొక్క మతమై యుండనోపును. ఒక గ్రామమందు గాని నగరమందుగాని యొకా నొక గృహస్థుని గృహమందుగాని వైఖానసునిచే యర్చింపబడు భగవద్బింబ మెచ్చటనుండునో సమస్తవర్ణముల వారును అచ్చటికేగి యాదేవుని నమస్కరించి పూజించి యర్చకులగు వైఖానసులచే నొసంగబడిన తీర్థ

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్ద
సంహితాయాం పారమైకాన్త్య సంస్కార
చతుష్టయ విధానం నామ
ద్వాదశోఽధ్యాయః

ప్రసాదంబుల బరిగ్రహించి స్వగృహంబునకేగి విష్ణుయాగంబును జేయ వలయు. 28. ఇట్టియాగంబుచే నిత్యనిరతి శయానందమగు శాశ్వత శ్రీవైకుంఠలోకము లభించును. 29, చక్రధారణము, ఊర్ధ్వపుండ్రము, భగవన్నామము, మహామంత్రజపము, భగవదారాధన మునను నీయైదు సంస్కారంబులును పరమై కాంతులవలన ననుష్ఠింపదగినవి. ఇట్టిపారమైకాంత్య సంస్కారములచే గూడిన వారలు విష్ణులోకము నందెదరు. (ఆవల నాచారంబుల శిక్షింపదగు)

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానసశాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానంద సంహితయందు పారమైకాంత్య సంస్కార చతుష్టయ నిరూపణంబను ద్వాదశాధ్యాయము సమాప్తము.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథ త్రయోదశోఽధ్యాయః

భగవచ్ఛాస్త్ర ద్వైవిధ్య నిరూపణమ్

వైఖానసం పాంచరాత్రం వైదికం తాంత్రికం క్రమాత్
తయోర్వైఖానసం శ్రేష్ఠ మైహికాముష్మికప్రదం 1

తాంత్రికం పాంచరాత్రంతు గౌణమాముష్మికప్రదం
వైఖానసేన సూత్రేణ దేవదేవస్య శార్ఙ్గిణః 2

అర్చనం సర్వశాంత్యర్థం రాజరాష్ట్రాభివర్ధనం
వేదేష్వధీతినాన్యేన కృతా పూజాపినిష్ఫలా. 3

అథ ప్రపన్నస్య భగవద్యాగే ప్రస్తుతే తత్ప్రతిపాదకం శాస్త్ర ద్వయమాహ వైఖానసమితి.

వైఖానసము పంచరాత్రము అని భగవచ్ఛాస్త్రము రెండు తెరంగులై యున్నది. మొదటిది వైదికము, రెండవది తాంత్రికము అనబడుచున్నది. అందువైఖానసము శ్రేష్ఠంబును ఐహికాముష్మిక ప్రదంబునై యున్నది. పంచరాత్రంబు గౌణంబును అముష్మిక ప్రదంబునగును. 1. వైఖానస సూత్రంబుచే దేవదేవుండగు శ్రీమహా విష్ణువున కర్చనంబు సేయుట సర్వశాంతి ప్రదంబును రాజరాష్ట్ర వృద్ధిదంబునగు. 2. స్వాధ్యాయ సంపన్నుండైనను అన్యునిచే జేయబడిన పూజనిష్ఫలంబగును. 3. తంత్ర పూజనంబు రాజరాష్ట్రంబులకు వినాశకరంబు. వైదికమార్గము సంభవించ నప్పుడు తంత్రమార్గంబు చేతనయినను పూజసేయదగును. 4. వైఖానసుని హస్తంబుచేతి తీర్థము భాగీరథీస్నానముతో తుల్యమైనది. ఇతరునిచే నీయ

తంత్రేణ పూజనం చైవ రాజరాష్ట్రవినాశనం
అసంభవే వైదికస్య తంత్రపూజాపి శస్యతే 4

వైఖానసకరాత్తీర్థం భాగీరథ్యవగాహనం
అన్యేనదత్తం యత్తీర్థం సురయైవహి తత్సమం 5

వైఖానసార్చితం విష్ణుం నమేన్నారాయణం సకృత్
సర్వపాప వినిర్ముక్తో విష్ణులోకం వ్రజేద్ధ్రువం 6

వైఖానస స్సదాపూజ్యో యధా విష్ణుస్సదైవసః
అంతరం యే ప్రకుర్వంతి తయోర్మధ్యే నరాధమాః 7

కుష్ఠవ్యాధి సమాయుక్తాః పుత్ర దార వివర్జితాః
తేయాంతి నిరయం సర్వేసదా దుఃఖపరాయణాః 8

యః పశ్యతి సదావిష్ణోర్మూర్తిం వైఖానసం తథా
సేమద్భక్తి విహీనోపి దర్శనీయో మయాధ్రువం 9

అత్రవక్తవ్యం నవమాధ్యాయ ఏవోక్తం.

బడిన తీర్థము మద్యముతో తుల్యమైనది. 5. వైఖానసునిచే యర్చింపబడిన విష్ణుని కొక్కమారైనను నమస్కరించిన యెడల నాతడు సర్వపాప వినిర్ముక్తుడై విష్ణులోకంబుజెందును. 6. విష్ణువెట్టివాడో వైఖానసు డట్టివాడు. గావున పూజ్యుండగుచున్నాడు. ఆ యిరువురమధ్యను భేదము దలంచు వారలు నరాధములు. 7, మరియు కుష్ఠవ్యాధి సమాయుక్తులును పుత్రదార వర్జితులును దుఃఖపరాయణులు నయి నిరయముజెందుదురు. 8. ఎవ్వడు విష్ణునిగాని వైఖానసునిగాని సేవించునో అతడునాయందు భక్తిలేని వాడయినను నా ప్రేమకు పాత్రుండగును. 9. వైఖానసు నిచే నీయబడిన పావనంబగు నాప్రసాదంబు నెవ్వడు భుజించునో వానికిముక్తి కరతలమందున్నది. 10. నాకునివేదితమగు ప్రసాదమును భుజించి వారల నెవ్వరు దూషించునో యాతడు సూర్యచంద్రులుండునంతకాలము ఘోరన రకంబులబడును. 11. అశుచియైనను అనాచారుడయినను విద్యాహీనుడయి నను విష్ణు నివేదితంబగు ప్రసాదమును భుజించుటవలన నా ప్రసాదంబున

వైఖానసేన యద్దత్తం మన్త్రప్రసాదం సుపావనం
యన్య తేన సకృత్ప్రాప్తం తస్యముక్తిఃకరేస్థితా 10
మన్నివేదిత భోక్తారం యోదూషయతి మానవః
సయాతి నరకం ఘోరం యావచ్చంద్రదివాకరం 11
అశుచిర్వాప్యనాచారో విద్యాహీనోఽపివా భవేత్
హరేర్నివేది తాన్నానాం సర్వేషామపి భక్షణాత్. 12
దహత్యా జన్మపాపౌఘం తూల రాశి మివానలః
విష్ణోర్దాతుం యదుద్దిష్టం మనసా వచసేరయన్ 13
విష్ణోర్దత్తం మయే త్యద్య దద్యాద్విష్ణ్వర్చకాయతత్
(విష్ణ్వర్చకస్తు విజ్ఞేయో వైఖానస కులోద్భవః 14
దేవానాం పరమో విష్ణుర్యథా చ పరికీర్తితః
విష్ణ్వర్చకానాం పరమస్తథా వైఖానసోద్భవః 15

వైష్ణవా ద్వివిధా మిశ్రానిగమాగమదీక్షితాః నిగమోవిఖనః ప్రోక్త

వానికి జన్మాదిగ గలిగిన పాపంబుల దూలిరాశి నగ్నిచందంబున నశింపజేయును. 13. విష్ణున కీయవలయునని దేనిని సంకల్పింతురో మనోవాక్కాయములచే నద్దాని నర్చించుచు నాచేనియ్యది భగవానుని కర్పింప బడుచున్నదని యాదేవుని యర్చకుని హస్తమందీయవలయును. అనర్చకుని (దేవలకుని) చే యారాధింప బడిన విష్ణుడును చతుర్వర్ణములచే యారాధింపబడరాదు. అనర్చకుడైన యెడ నాతడు స్వయంవ్యక్తాది క్షేత్రంబులల్లో నెద్దాని యందుండి గాని తీర్థప్రసాదంబుల దెచ్చిన నద్దాని బరిగ్రహింపకూడదు. ఇంకమనుష్య స్థలంబులను గురించి కైముతికన్యాయ సిద్ధము 16. ఓ మునిపుంగవులారా! ముమ్మాటికిని సత్యముజేసి చెప్పు చున్నాను. వైఖానసునితో తుల్యమగు పుణ్యపురుషుడు లేడు. 20. వైఖానసున కీయబడిన ద్రవ్యమణు మాత్రమైనను వటబీజంబును వలె లక్షగుణితముగ ఫలించును. 21. తనయెదుట నుంచబడి మంత్ర పూర్వకముగ నివేదింపబడిన హవిస్సును చక్షువులచే బరిగ్రహించి

శూద్రేణోచ్చారితో వేదోనశ్రోతవ్యోయధా ద్విజైః
అనర్చ కార్చితో విష్ణుర్నతు సేవ్యశ్చ వర్ణిభిః 16
అనర్చకస్య హస్తాభ్యాం దివ్యదేశా దుపాగతం
అనర్చకస్య హస్తాభ్యాం స్వయం వ్యక్తస్థలాదపి 17
అనర్చకస్య హస్తాభ్యాం స్థలాదప్యృషిసేవితాత్
అనర్చకస్య హస్తాభ్యాం సైద్ధదేశా దుపాగతం 18
విష్ణోః ప్రసాదం తీర్థం వా యత్నేన పరివర్జయేత్
మనుష్యైస్థాపితే స్థానేవర్జయే దితి కింపునః 19
సత్యం సత్యం పునస్సత్యం శ్రుణుధ్వం సువ్రతాదయః
బహునా కిము వక్తవ్యంనతేనసదృశః పుమాన్ 20
వైఖానసాయ యద్దత్త మణుమాత్రం తునాదరం
దత్తంతు లక్షగుణితం వర్ధతే వటబీజవత్ 21
అన్నాద్యం పురతోన్యస్తం పరిగృహ్యాస్వచక్షుషా
భుంక్తే రసమధిష్ఠిత్యా రసజ్ఞా మర్చకస్యతు. 22

స్యాగమోహరిబోధితః (అ8శ్లో 4,5,6,7) ఇత్యాదౌ. 1.

తానారగించును. 22. వేదంబులకు ప్రణవమాదియగునట్లు వైఖానసులు వైష్ణవులలో మొదటివారు. వీరలిరువురును పరమపావనులని చెప్పబడినది. 23. యెవ్వాడు పరమాత్ముడగు నారాయణుని బ్రహ్మరుద్రాది దేవతలతో దుల్యముగ జూచునో యాతడు పాషండుడన బడును. ఇట్లే వైఖానస సూత్రునన్యసూత్ర ద్విజులతో తుల్యముగ జూచువాడును పాషండు డగుచున్నాడు. 25. విష్ణు పాదాంబుజంబుల నాశ్రయించువాడు దేవతాంత రంబును భజియింపగూడదు. పూజింపరాదు. స్మరియింపరాదు. 26. హృతుండరీక సమాసీనుండగు నారాయణుని విడచి యెవఁడితరదేవంబుల

వైఖానసో వైష్ణవాదిర్వేదాదిః ప్రణవో యథా
ద్వావేతౌ విష్ణురూపౌతు సంప్రోక్తా వతిపావనౌ 23

యస్తు నారాయణం దేవం బ్రహ్మరుద్రాది దైవతైః
సమత్వేనైవ వీక్షేత సపాషండో భవేద్ధ్రువం 24

యస్తు వైఖానసం విప్రం బ్రాహ్మణైరన్య సూత్రిభిః
సమత్వేనైవ వీక్షేత స పాషండో భవేద్ధ్రువం 25

నాన్యం దేవం నమస్కుర్యా న్నాన్యం దేవం ప్రపూజయేత్
నాన్యం దేవం స్మరేన్నిత్యం విష్ణుపాదాంబుజాశ్రయః 26

నారాయణం పరిత్యజ్య హృదిస్థం పతిమీశ్వరం
యోఽన్యం నమస్యతి ప్రీత్యాపరం దేవం స పాపభాక్ 27

విష్ణు పాదాబ్జ పానీయం తుళసీదళ మిశ్రితం
వైఖానస కరాద్దత్తం తీర్థ మిత్యుచ్యతే బుధైః 28

ఆరాధనం ద్విధా విష్ణోరిత్యాది పూర్వముక్తం (3. అ 25. శ్లో.)

మిశ్రితంబును విష్ణుపాదాబ్జములయందర్పింప బడినదియు శ్రీవైఖానస హస్తంబుచే నీయబడిన దియు నగుజలము తీర్థమనబడు చున్నది. 28. ఇట్టి తీర్థము సర్వసంపత్కరంబును ఆయురారోగ్య వృద్ధికరంబును పరమ పావనంబునై యున్నది. 26. అ వైఖానసుని హస్తమునుండి గ్రహించిన తీర్థాదుల పవిత్రంబులు. తీర్థము మద్యముతోడను ప్రసాదము మాంసము తోడను చందనము రక్తముతోడను తుల్యముగావున నట్టివానిని విసర్జించ వలయును.31. ఈ యారాధనము స్వార్థమనియు పరార్థమనియు రెండు తెరంగులగుచున్నది. గృహార్చనము స్వార్థము, ఆలయార్చనము పరార్థము.32. సమస్త సూత్రంబుల యందును స్వార్థార్చన విధానము జెప్ప బడినది. వైఖానస సూత్రంబున స్వార్థంబుతోడ బరార్థంబును జెప్పబడినది. 33. తనక్షేమమునకయి స్వగృహ మందు స్వార్థార్చనమును దేవాలయమందు రాజరాష్ట్రములకయి పరార్థార్చనమును వైఖానసులు చేయుదురు. 34. తదతిరిక్తముగ ననర్చకు లాల యార్చనము జేయ దేవలకులగుదురు. ఆ వైఖానసులు హరి పూజనమునకై సృష్టింపబడిన యధికారులు గావున

సర్వసంపత్కరం తీర్థమాయురారోగ్యవృద్ధిదం
వైఖానస కరాతీర్థం పావనం పరమంభవేత్ 29

అవైఖానసవిప్రస్య కరాత్తీర్థాదికంయది
ప్రసాదం మాంసతుల్యంస్యా త్తీర్థంచ సురయా సమం 30

చందనం రుధిరం తద్వత్తస్మాత్త త్పరివర్జయేత్
తస్మాద్వైఖానసై రేవదత్తమశ్నీయు రాదరాత్ 31

ఆరాధనం ద్విధా విష్ణోస్స్వార్థం చాపి పరార్థకం
స్వార్థం గృహార్చనం ప్రోక్తం పరార్థం త్వాలయార్చనం. 32

సర్వేష్వపి చ సూత్రేషు స్వార్థమేవ ప్రకీర్తితం
అస్మిన్వైఖానసే సూత్రే పరార్థమపి కథ్యతే. 33

అస్మి నధ్యాయే భగవచ్ఛాస్త్రద్వైవిధ్యం వైఖానసశాస్త్ర ప్రాశస్త్యం చ ప్రతిపాదితం శ్లోకానాంత్రి చత్వారింశత్

వారల కాలయార్చనమువలన దేవలకత్వములేదు. 36. ఆచార్యుడు అర్చకుడు, పాచకుడు పరిచారకుడు నను నలువురును వైఖానస సూత్రముచే నిషేకాదిసంస్కారముల బొందినవారలుగనే యుండులాగున శిష్యుడగు యజమానుడు వరింపవలెను. వీరలు వేదవేత్తలుగను శుద్ధులుగ నుండవలయును. ఇట్టివారలను వరించుటచేత తనచే జేయబడు విష్ణుయాగము ఫలవంతమగును. 38, ఇట్టి చతుర్విధ కైంకర్యపరులలో నందరును పైజెప్పబడిన తీరున వైఖానస సూత్ర సంస్కృతులుగ సంభవించనపుడు వైఖానసమార్గముచే శంఖ చక్రాంకితులయి దీక్షంబొందినట్టి సూత్రాంతర నిష్ఠులగు బ్రాహ్మణులను సైతము పాచకులు పరిచారకులుగ నుండగలందులకయి నియమించికొన గూడును. 36. ఓ మహర్షులారా! సూత్రాంతరులగు ద్విజులను పాచక పరి చారకులుగ దేవాలయములందు పరిగ్రహంప నవకాశము నిచ్చుటకయి యారీతిని దీక్షావిధానంబు జెప్పితిని. వైఖానసవిప్రుల కీదీక్ష లేదు. 41. సాలగ్రామ గర్భమందు చక్రాదిచిహ్నములజేసి భగవానుడెట్లు సాలగ్రామంబున లీనమై

ఆత్మార్థంచ పరార్థం చ స్వగృహే హరిసద్మని
అర్చయే ద్దేవదేవేశం విష్ణుం వైఖానసోద్విజః 34
ఆలయేఽనర్చకావిప్రా యే విష్ణుం పూజయంతి వై
తే వై దేవలకాజ్ఞేయా సర్వకర్మ బహిష్కృతాః 35
వైఖానసాస్తు యే విప్రాహరిపూజన తత్పరాః
నతేదేవలకాజ్ఞేయా హరిపాదాబ్జసంశ్రయాత్. 36
ఆచార్యాశ్చార్చకాశ్చైవ పాంచకాః పరిచారకాః
వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాది క్రియాన్వితాః 37
శిష్యేణ యజమానేన విష్ణుయాగఫలార్థినా
విప్రా వేదవిదశ్శుద్ధా వరణీయాః ప్రకీర్తితాః 38
వైఖానసానాం సర్వేషామభావేఽన్యాన్ ద్విజానపి
తప్త చక్రాంకిత భుజాన్ దీక్షితా న్నిగమాధ్వనా 39
పాచకాన్ పరిచారాంశ్చ గృహ్ణీయాదన్యసూత్రిణః
అన్యేషామేవ విప్రాణం స్వీకారార్థం మహర్షయః 40
దీక్షామయోదితా జ్ఞేయా శ్రీవిష్ణోర్దాస్యకర్మణి
వైఖానసానాం విప్రాణం న దీక్షాపరికీర్తితాః 41
సాలగ్రామ శిలాయాంతుకృత్వా చక్రాదిలాంఛనం
సర్వరూపీ యథా తత్రభగవాన్ ప్రవిలీయతే. 42
తథా వైఖానసే గర్భేకృత్వా చక్రాదిలాంఛనం
విశ్వరూపీ మహాత్మాఽసౌ భగవాంస్తత్ర వర్తతే. 43

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్ద
సంహితాయాం భగవచ్ఛాస్త్ర ద్వైవిధ్యనిరూ
పణం నామ త్రయోదశోఽధ్యాయః

యుండునో అట్లే వైఖానస గర్భమునందు చక్రాదిలాంఛనంబు జేసి విశ్వరూపియగు నమ్మహాత్ముడట సన్నిహితుడగుచున్నాడు.

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానస మరీచిప్రోక్తమగు నానందసంహిత యందు భగవచ్ఛాస్త్ర ద్వైవిధ్యంబును వైఖానస శాస్త్రప్రాశస్త్య కధనంబునుగల త్రయోదశాధ్యాయము సంపూర్ణం.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథ చతుర్దశోऽధ్యాయః

అర్చావతారవిచారః

ఆరాధనానాం సర్వేషాం విష్ణో రారాధనంపరం
యేనకేన ప్రకారేణ విష్ణోరర్చన ముత్తమం 1

ఆత్మార్థం వా పరార్థం వా గృహే దేవాలయేऽపివా
అర్చనం వాసుదేవస్య లక్షకోటి గుణం భవేత్ 2

అస్యపూర్వాధ్యాయ శేషత్వం యుక్తం ఆరాధనప్రకారాశ్చ 'స్థండిలే పద్మకం కృత్వా' మానసీ, హోమపూజాచ బేరపూజే త్యాదయః 1. ఆత్మార్థమితి స్వార్థం నిరుక్తం. 2. పర ఉత్కృష్టః ఉత్కృష్టో మోక్షః పరార్థమిత్యస్య మోక్షార్థమిత్యర్థః. ఆత్మార్థమిత్యభ్యుదయాయ, పరార్థమితి మోక్షాయేత్యేకేషాం మతమిత్యర్థః యద్వా పరార్థమిత్యావర్త్యతే ఏకస్య ముముక్షుభ్య ఇత్యన్యస్యమోక్షాయేత్ చార్థత్ర దృష్టాంతమాహ పరార్థమితి. 3. పరమాత్మనః పరవ్యూహాది భేదమాహాథాత ఇతి. అద్వితీయ సమాభ్యధిక దరిద్రత్వ శ్రవణాదసా లేకస్యఏవబ్రహ్మ స్సఏవసదసదవ్యాకృత బ్రహ్మేత్మాకాశ ప్రాణ శివ నారాయణాది శబ్దైః కారణప్రకరణ గతై స్సామాన్యతో విశేషతశ్చ వ్యపదిశ్యత ఇతి తస్య దేవదేవత్వం పరత్వం పరమాత్మత్వం భోక్త్యాతస్యైవ విగ్రహభేదానాహ స్వరూపమితి, అత్రవిమానార్చనకల్పే మరీచిః, తత్రపరమాత్మైవ పంచధాభవతి, సవాఏషపురుషః పంచధా పంచాత్మా ఇతి శ్రుతిః ఇత్యారభ్య ప్రాణాది పంచవాయుభేదైః పంచమూర్తిభేదైః భిద్యత ఇతి పోపూయామానః పంచభిస్స్వగుణైః, ప్రసన్నైస్సర్వానిమాన్ ధారయిష్యసీతిశ్రుతిః తస్మాద్విష్ణు పురుష సత్యాచ్యుతా నిరుద్ధా ఇతీత్యారభ్య చతుర్మూర్తయో భవంతి, విష్ణోరంశః పురుషః మహావిష్ణోరంశ స్సత్య స్సదా విష్ణోరంశోऽచ్యుత స్సర్వవ్యాపినోऽంశో निరుద్ధ ఇతి.

అన్ని యారాధనంబులలోను విష్ణువు నారాధించుట శ్రేష్ఠమైనది, యేప్రకారంబున నైనను విష్ణు నారాధించుట యుత్తమము, 1, ఆత్మార్థముగ

ఉత్కృష్టః పరశబ్దోఽయం తదర్థో మోక్షఉచ్యతే
ముముక్షూణాం మోక్షదానా త్పరార్థమితి కథ్యతే. 3

(స్వార్థం గృహార్చనంప్రోక్తం పరార్థం త్వాలయార్చనం)
పరార్థం స్యాజ్జగచ్చక్షు స్స్వార్థంస్యాద్గృహదీపికా.

స్వార్థమే వహి సర్వేషాం సూత్రిణా మర్చనం స్మృతం
స్వార్థం చాపిపరార్థంచ శ్రీవైఖానస సూత్రిణాం.) 4

బ్రాహ్మాదిగుణై శ్చతుర్ధాభిధ్యతే పురుషః పురుషాత్మకః పరమపురుషో ధర్మమయఇతి. సత్యస్సత్యాత్మకో జ్ఞానస్సర్వతేజోమయ ఇతి. అచ్యుతోఽపరిమిత ఐశ్వర్యశ్శ్రీపతిరిత్యనిరుద్ధో మహానైశ్వర్య స్సంహారకఇతిః॥ ఏవం పంచమూర్తినామభేదైః గురూపదేశే నాష్టాంగ యోగమార్గేణ ధ్యాత్వావాహ్యార్చయే దిత్యాహ మరీచిరితి (89 పుటలే. అత్రార్థే ఆనంద సంహితా 18 పుటేపి కించి ద్విచారితం) తథా శ్రీశాస్త్రే వాసాధికారే భృగుః. వక్ష్యామి పంచమూర్తీనాం భేదంమునివరాః పృథక్, వ్యష్టిరూపేణ సంపన్నామూర్తయః పురుషాదయః, ఏషాం సమష్టిరూపోఽయం భగవానితి చోచ్యతే, సర్వవ్యాపకశీలత్వా ద్విష్ణురిత్యభిధీయతే ఉచితాపూరనేనేతి పురుషః పరికీర్తితః, సకారోజీవనిర్దేశ స్తకారః పరవాచకః, తయో స్సంవర్గశక్తిర్య స్తస్మా త్సత్యఉదాహృతః, అకారః పరవాచీతు చ్యకారో జీవవాచక, ఉకారః ప్రకృతిర్జ్ఞేయ్యస్తకారః కాలఉచ్యతే, తస్మా దచ్యుత ఇత్యుక్తః ప్రవక్ష్యామి తథాపరం, అత్రయ కారార్థస్సంసర్గ శక్తిరితి పూర్వముక్తత్వాన్న పునస్తదర్థఉక్తః అచ్యుతశబ్దేన పరమాత్మ ప్రకృతి పురుషాః తేషాం సంబంధః కాలశ్చాభిహితాః స్వైరాచారో నిరుద్ధస్స్యా న్మూర్తయః పంచకీర్తితాః, అవసచ్చ జగత్సర్వం యోవావసతి వైవసేత్. పురుషస్యతు పర్యాయో వాసుదేవ ఇతి స్మృతః. ఇతి వ్యూహః ప్రపంచితః, 'సచ' విష్ణుంచ పురుషం సత్య మచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర, అనిరుద్ధం చ మాంప్రాహు ర్వైఖానస విదోజనా ఇత్యుక్తరీత్యా విష్ణు పురుష సత్యాచ్యు తానిరుద్ధరూపః, తత్రాద్యో వైకుంఠేతు పరేలోకేశ్రియాసార్థం జగత్పతిః, ఆస్తే విష్ణురచింత్యాత్మా భక్తైర్భాగవతైస్సహే,తి విష్ణుస్సర్వేషా మధిపతి రిత్యాది భి రుక్తో విష్ణుపరః, చత్వారః పరేవ్యూహాః పరస్య చాతుర్వ్యూహత్వమిత్థం సిద్ధ్యతీత్యాచార్యాః. ఐశ్వరస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసశ్శ్రియః. జ్ఞాన వైరాగ్యయో శ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణో ఇత్యుక్తషాడ్గుణ్య పరిపూర్ణత్వా త్పరస్య భగవచ్ఛబ్దవాచ్యత్వం ముఖ్యమాహ శ్రీశాస్త్రే తర్కకాండే భగవాన్ కాశ్యపః. తథాహి ఆ భూతసంప్లవస్థానం స్వరూపం చిద్ఘనం పరం, విష్ణోరకుంఠ వీర్యస్య నానావ్యూహైక

స్వగృహమందుగాని పరార్థముగ నాలయమందుగాని వాసుదేవుని (కించ ప్రణవస్య గాయత్ర్యాశ్చ భగవత్పరత్వా చ్ఛ్రీశాస్త్రేఽష్టాక్షరకల్పమివ ప్రణవ

గృహార్చా చేద్గృహస్థానాం గ్రామార్చా గ్రామవాసినాం
స్వయంవ్యక్తార్చనం యత్త త్సర్వలోక శుభావహం. 4
అథాతో దేవ దేవస్య పరస్య పరమాత్మనః
స్వరూపం పంచధావక్ష్యే శ్రుణుధ్వం మునిసత్తమాః. 5

హేతుకం, తతషడ్గుణ సంపూర్ణం లక్షలక్షణసంయుతం సత్యంజ్ఞానమనంతాఖ్యం భగవచ్ఛబ్ద శబ్దితం, ఇతి తథాజ్ఞా నశక్తి బలైశ్వర్య వీర్యతేజాంస్య శేషతః, భగవచ్ఛబ్ద వాచ్యాని వినాహె యై ర్గుణాదిభిరితి. తథాపి పరత్వఏవ షాడ్గుణ్యవత్వం నతు వ్యూహేష్వితి నశంక్య మిత్యాద్యుక్తం **మోక్షోపాయప్రదీపికాయాః** రఘుపతి భట్టాచార్యైః, తథావ్యూహస్యాదిభూతో విష్ణురేవ పరఇతి విమానార్చన కల్పే మరీచి రపి 'అథాతః పరమాత్మన స్సకాశాద్ధిరణ్మయ మండప భవత్తదంతర్భూతానాం సర్వేషా మండానాముపరి సనాతనం నిత్య మచింత్యం దేవై రప్యనభిలక్ష్యం నిత్యముక్త శుద్ధస్వభావపురుషై రను భూయమానం వైష్ణవాండం తత్ర విష్ణులోకాచత్వారః ఆమోదః ప్రమోద స్సమ్మోదో వైకుంఠ మిత్యేకైకస్యోపరి యథాక్రమేణ భవంతి, తస్మిన్ హేమమయ ప్రాకార చతుర్ద్వారగోపుర తోరణ శతసహస్రైః కనక కమలకుసుమాదిభి రప్యలంకృతామృత జల పరిపూర్ణై శ్శతసహస్రైస్సరిద్భిః ప్రభాసమానే దివ్యలోకే సహస్రాదిత్య సంకాశం హేమమయ ద్వాదశతలైర్యుతం విమానం నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్య బ్రహ్మాది దేవర్షిభిర్దివ్యపరిజనైర్యుతం మందిరం తస్మిన్ వ్యోమనిలయే పరమాత్మా స్వసంకల్పేన దేవీభూషణాయుధైస్సహ మోదే విష్ణుః ప్రమోదే మహావిష్ణుస్సమ్మోదే సదావిష్ణుర్వైకుంఠే సర్వవ్యాపీ నారాయణ ఆసీనోభవేత్ (ఏవం పరమాత్మాన ఆసీనాభవేయుః) **తమీ శ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దైవతానాం పరమం చ దైవత,** మితి శ్రుతిః, యదాయదా ప్రజాస్సృజేయేతి సోకామయత తదా స్వాభిమతాను రూపగుణస్వశక్త్యా స్వలీలయా ఇమం ప్రపంచం కార్యకారణభావేన యథాపూర్వం నసర్జేతి. వదతిశ్రుతిః. (81పటలే) **తథామంజర్యాం** భాష్య కారచరణాః. **యోగయాజ్ఞ** వల్క్యశ్చ వైఖానసోక్త భగవన్మూర్తిః ప్రతిపాదయతి గాయత్ర్యర్థనిరూపణే 'ఈశ్వరంపురుషాఖ్యం చ సత్యధర్మాణ మచ్యుతం' భర్గాఖ్యం విష్ణుసంజ్ఞంచ జ్ఞాత్వామృత ముపాశ్నుత ఇతి. శ్రీశాస్త్రేహి పంచమూర్తయః ప్రతిపాద్యన్తే, విష్ణుః పురుష స్సత్యోచ్యుతోऽనిరుద్ధ ఇతి. భారతే 'విష్ణుంచాऽజనో' ఇతి తత్రేశ్వరశబ్దేనానిరుద్ధ ఉక్త ఇత్యవగమ్యతే. విష్ణు పురుష సత్యాచ్యుతై స్సహ గృహితత్వాత్. గాయత్ర్యాం భర్గాఖ్యయా గృహీతం విష్ణుం పురుషం సత్య మచ్యుత మనిరుద్ధం చ ధ్యాత్వా మోక్షం ప్రాప్నోతీత్యర్థః, భర్గశబ్దస్యాంతస్తేజః పర్యాయః సవితృమండలే యస్తేజోమయః పురుషో నారాయణ స్తంధీమహిధ్యాయామ ఇత్యర్థః, **నారాయణస్య** సవితృ మండలమధ్యస్థితి 'ర్యఏషోऽంతరాదిత ఇత్యాది శ్రుతిభి రభిహితో' ఇతి తథా ఉక్తవాసాధి కారవచనై

కల్పం గాయత్రీ కల్పంచ ప్రతిపాద్యత ఇతి, చోక్తం). యర్చనము లక్షకోటి గుణితంబై యొప్పును. 2. పర శబ్దమునకు మోక్షమర్థము. ముముక్షువులకు

పరోవ్యూహశ్చ విభవ శ్చాంతర్యామీ తథైవచ,
అర్చాచేతి హరే రూపం పంచధా విష్ఠ్సతం ప్రభోః 6
పరస్స్యాదఖిలాండానాం సృష్టిమాత్ర ప్రయోజకః
వ్యూహస్తు దేహచలన హేతునాం మునిపుంగవాః 7
చతుర్ణాం మానసాదీనా మధిదైవత మేవహీ

రీశ్వరశబ్దవాచ్యత్వ మనిరుద్ధస్యోక్తం సంగచ్ఛతే ఈశ్వరోహి స్వైరచార ఇతి. ఏవంచ గాయత్రీ ప్రతిపాద్యా మూర్తయ శ్రీవైఖానసే గృహీతా ఇతి విజ్ఞాయత ఇతి. 'పంచరాత్రేపి చాతుర్వ్యూహం పఠ్యతే' వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సంకర్షణ మథాపివా, ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధంచ చతుర్మూర్తిం ప్రచక్షత' ఇతి. అత్ర వైఖానస పంచరాత్ర వ్యూహయో రిత్థమాచార్య చరణై ర్విషయోదర్శితః. 'భగవతో వ్యూహస్య ద్వివిధం దైవికం మానుషం చేతి దైవికో విష్ణ్వాదిర్మానుషో వాసుదేవాదిః ఉభయోరప్యనిరుద్ధ ఏకసంజ్ఞం క ఏవ పురుషోవాసుదేవ' ఇత్యాదినా పంచైతే వ్యూహమూర్తయో విష్ణ్వాదయ శ్రుత్యనుగృహీతాః, యదాత 'తద్విష్ణోః పరమంపద' మితి విష్ణుః, 'వేదాహ మేతం పురుష' మితి పురుషః తత్సత్యమిత్యాచక్షత ఇతి సత్యః, 'శాశ్వతం శివ మచ్యుత' మిత్య చ్యుతః, 'త్రిపాదిత్యనయా ప్రోక్త మనిరుద్దస్య వైభవ' మిత్యనిరుద్ధశ్చ ఇతి తథా శ్రీపంచరాత్రే లక్ష్మీతంత్రే శక్రంప్రతి లక్ష్మీః. 'వికారానవి కారస్య విష్ణోశ్శృణుమయోదితా. అప్రాకృతానవౌపమ్యా నచింత్య మహిమోజ్జ్వలాన్ స్వాం శక్తిం మామధిష్ఠాయ ప్రకృతిం పరమాద్భుతాం, త్రైరూప్యేణ జగన్నాథ స్సముదేతి జగద్ధితే. ఆద్యేన పరరూపేణ వ్యూహరూపేణ చాప్యథ, తథా విభవరూపేణ నానాభావ ముపేయుషా వ్యాపకో భగవాన్ దేవో భక్తానుగ్రహ కామ్యయా అనౌపమ్య మనిర్దేశ్యంపునస్స భజతే పరం, విశ్వాప్యాయనకం కాంత్యా పూర్ణేంద్వయుత తుల్యయా, వరదాభయహస్తం చ ద్విభుజం పద్మ లోచనం రేఖామయే నచక్రేణశంఖేన చ కరద్వయే, అంకితం నిర్వికారాంఘ్రిస్థితం పరమశోభనం, అన్యూనానతిరిక్తైస్స్వైర్గుణై ష్షడ్భిరలంకృతం సమం సమవిభక్తాంగం సర్వావయవసుందరం, పూర్ణమాభరణైశ్శుభ్రైస్సుధా కల్లోలసంకులైః, రశ్మిభూతై రమూర్తైస్స్వైరచ్యుతాద్యై రవిచ్యుతం, ఏకామూర్తిరియం దివ్యాపరాఖ్యావైష్ణవీపరా, యోగసిద్ధా భజంత్యేనాంహృది తుర్యపదాశ్రితాం, అథ వ్యూహస్వరూపంతే ద్వితీయం వర్ణయామ్యహం, వ్యూహాత్మానం చతుర్ధాస్వం దేవాఃప్రాగాది భేదినః, ఇత్యారభ్య జ్ఞానక్రియాదిభి ర్విష్ణోః ర్లోకాననుసిసృక్షతః. వ్యూహసంజ్ఞ మిదంరూపం ద్వితీయం కథితంమయే త్యుక్త్వా (10అ.) తృతీయం

మోక్షమొసంగుట గావున పరార్థమని యాలయార్చనంబునకు పేరైయున్నది. 3. సూర్యుడు పదార్థముగను గృహమందలి దీపము స్వార్థమునగు నట్లీరెంటిని యెంచునది. 3. గృహార్చనము చేయునెడల నాయాగృహస్థులకు

విభవా మత్స్యకూర్మాద్యా రక్షసాం నిధనాయచ 8
అంతర్యామీ తి జగతా మాధారార్థం స్థితో హరిః
పురాణపురుషశ్చైవ జగదానంద కారకః 9
తథైవ సర్వజీవానాం దుఃఖ నాశన హేతవే
సులభా న్మోక్షసిద్ధ్యైచ భవ త్యర్చాస్వరూపధృత్. 10
పరవ్యూహాదయ శ్చేమేక్లేశాదేవహి మోక్షదాః
అష్టాంగయోగై ర్ధ్యా నాద్యై స్తపోభి ర్దుఖఃసాధనైః 11
చిరాద్దదతి జీవానాం మోక్షమన్యే స్సుదుర్లభం.
అర్చారూపస్తు సులభా ద్దదాతి పరమంపదం 12

విభవాఖ్యంతురూపమన్యన్నిశామయ, సుర్యాదిజాగ్రదంతం యత్ప్రోక్తం పదచతుష్టయం, వాసుదేవాదినా ప్రోక్త మనిరుద్ధాంతమేవతు. తత్ర తత్రపదేచైవ చాతురాత్మ్యంతథా అవ్యక్త వ్యక్తరూపై స్స్వైరుదితంతే యథోదితం. వ్యూహాద్వ్యూహ సముత్పత్తౌ పదాద్యావత్పదాంతరం, అంతరం, సకలందేశం సంపూరయతి తేజసా. పూజితస్తేజ్ఞ సాంరాశి రవ్యక్తోమూర్తివర్జితః విశాఖయూప ఇత్యుక్తస్తదాజ్ఞనాది బృంహితః తస్మింస్తస్మిన్పదే తస్మాన్మూర్తిశాఖా చతుష్టయం వాసుదేవాదికం శక్ర ప్రాదుర్భవతి వైక్రమాత్ ఏవం స్వప్నపదాజ్జాగ్ర త్పదవ్యూహ విభావనే, స్వప్నాపదాజాగ్రదంతే తైస్సుసంపూజ్య తేహరిః విశాఖయూపో భగవాంత్స దేవస్తేజసాంనిధిః, తుర్యాద్యే స్వప్నపర్యంతే చాతురాత్మ్యాదికేహితత్, తత్తదైశ్వర్యసంపన్నే షాడ్గుణ్యాం సువ్యవస్థితం. తదాదాయాఖిలం దివ్యం శుద్ధసంవిత్పురస్సరం, విభజన్నాత్మనాత్మానం వాసుదేవాదిరూపకం. పునర్విభవవేలాయం వినామూర్తి చతుష్టయం, విశాఖయూపయై వైష్ణవిభవాన్ భావయత్యుతతదేవ వభవాత్మనః పద్మనాభాదయోమతాః, పద్మనాభో ధృవోనంత ఇత్యాది (11అ.) తత్రైవ వ్యూహప్రయోజనం చోక్తం శక్రః సింధుకన్యే నమస్తుభ్యం నమస్తే సరసీరుహే, పరవ్యూహాది భేదేన కిం ప్రయోజనమీశితుః. శ్రీః అనుగ్రహాయదేవానాం భక్తానా మనుకంపయా పరవ్యూహాది భేదేన దేవదేవ ప్రవృత్తయః శక్రః దేవదేవప్రియే దేవి నమస్తే కమలోద్భవే, అనుగ్రహాయ దేవానా మ్మైకైవాస్తు విధాహరేః, జీవానాం వివిధాశ్శక్ర సంచితాః పుణ్యసంచయాః, సంచిన్వంతినతే జీవాస్తుల్యకాలం కథంచన. కశ్చిద్ధి సుకృతోన్మేషా త్కదాచి త్పురుషోన్నృప శ్రీమతా కమలాక్షేణ జాయమనో నిరీక్ష్యతే అన్యధా పురుషోన్యశ్చ త్యేవం భిన్నాశ్శుభాశయాః, భేదాదికారిణాం పుణ్యాం తారతమ్యేనజాయతే. వివేకకస్యచిన్మందో భగవత్తత్త్వవేదనే మధ్యమస్తు పరస్యాధో తతోన్యస్యతు జాయతే ఈశానుగ్రహ వైషమ్యా దేవంభే దేవ్యవస్థితే, తత్తత్కార్యానురోధేన పరవ్యూహాదిభావనా, క్రియతే దేవదేవేన శక్తింమామధితిష్ఠతా. సుసిద్ధయోగతత్త్వానా మధికారః పరాత్మని. వ్యామిశ్రయాగయుక్తానాం మధ్యానాం వ్యూహాభావనే, వైభవీయాది భావేషు వివేకవిధురాత్మనాం అహంతా మమతాత్తానాం

అర్చావతారవిషయే గురుణోద్దిశ్య మాంపురా
ఉక్తగుణా నశక్యన్తేవక్తుం వర్షశతైరపి 16

విష్ణ్వర్చా రహితేగ్రామే విష్ణ్వర్చా రహితేగృహె
తీర్థపానం సురాపాన మన్నం గోమాంస భక్షణం 17

మయి నిత్యముక్తేశ్వరాణా మిచ్చానురూప శరీరేంద్రివిషయ ప్రాణ రూపేణావతిష్ఠతే. త్రిగుణపదియమపి చతుర్వింశతి తత్త్వాత్మికే తికేచిత్. తథాపి న తత్త్వానాం ప్రకృతి వికృతి భావః, దివ్యమంగళవిగ్రహాదే ర్నిత్యత్వ శ్రవణాత్. అప్రాకృతాధినామపి మహదాదీనాం సద్భావ ఆకాశాదివత్. నహ్యాకాశాద్యుపాత్తా స్తత్ర వాయ్వాదయః, తత్రచ శరీరాదీనాం సంస్థానాని ప్రాయశః ప్రాకృత తుల్యాని, శరీరాణాం శుభాశ్రయాదీనాం పాణ్యాదిమత్త్వశ్రవణా త్తతేంద్రియసద్భావసిద్ధిః. చక్షురాదిశబ్దానాంచ ప్రయుక్తానాం గోళకాదావముఖ్యత్వాత్ (మనస్సద్భావమపి కైశ్చిద్భి రాచార్యై రంగీకృతం) విషయశ్చాత్ర భూషణాయుధాసన పరివారాయతనో ద్యాన వాపీక్రీడాపర్వతాదయోతి విచిత్రానిత్యాః కేచిత్తు కృతకా అనిత్యాశ్చ సంతిహి తత్రాపి తరుషు పల్లవకుసుమాదయః పరిణామాః, నదీషు ఫేన బుద్బుద తరంగాదయః. విగ్రహేచ వ్యూహవిభవాదయః కాలకృత కర్మాధీన పరిణామమాత్రం హి తేషు నిషేద్ధ్యం, నతుభగవత్సంకల్ప మాత్రకృతమపి తదేవం శరీరాణ్యపి కానిచిన్ని త్యాదీనా మీశ్వరస్య చనిత్యేచ్చా పరిగ్రహాన్ని త్యాని, కాని చి దని త్యేచ్చా పరిగ్రహాదనిత్యాని, ముక్తానాం తు కృతకా న్యేవాని త్యాన్యపి తేహి కదాచిదశరీరాః కదాచి త్సశరీరాఇతి భాష్యాదిషు ప్రదర్శితం, ఇంద్రియాణి తు తత్రత్యాని సర్వాన్యపి నిత్యాని. తత్రవ్యోమాదివ దేవోపాదాన నిరపేక్షత్వాత్. తత్ర కానిచిన్నిత్యైరీశ్వరేణచ నిత్యపరిగృహితాని, ముక్తైస్తు తత్పరిగ్రహ శ్శరీరవత్కా దాచిత్క ఏవ, నిత్యముక్తానాం శరీరాది పరిగ్రహేణ భగవదభిమత తత్తత్కైంకర్యరూపభోగాయ భగవతోపి స్వభోగాయ స్వశేషభూత నిత్య ముక్తానందాయ ముముక్షూపాస్యత్వసిద్ధయే దుష్కృద్వినాశాయచ సచ భగవతస్స్వ సంకల్పాదేవ ముక్తనిత్యానాంతు కదాచి త్పరమ పురుష మాత్ర సంకల్పాత్.

అంతర్యామి అర్చయను నామంబుల భగవానుని స్వరూపంబైదు విధంబులై యున్నది. 6. పరస్వరూపంబనిన నఖిలాండంబులకు సృష్టిమాత్ర మందు ప్రయోజకంబగును. 7. వ్యూహంబనిన మానసాదుల కధిదైవతంబై దేహాది చలనంబులకు ప్రయోజకంబగును. విష్ణు పురుష సత్యాచ్యుతా నిరుద్ధులను పేరనియ్యది పంచవిధంబై యున్నది. 8. విభవంబులన రాక్షస సంహారమాది యగు దుష్టశిక్షణంబున కుద్భవంబగు మత్స్యః కూర్మాదులు. 8. అంతర్యామియన జగత్తున కాధారభూతమై ప్రతిప్రాణియం దిమిడి యుండు స్వరూపము 9. ఈ విధంబుననే సమస్తమగు జీవకోట్లయొక్క దుఃఖంబును

యద్వాప్స్వంగాలయే విష్ణోరర్చనం వైదికం భవేత్
సభ్యం తదగ్ని హోత్రంస్యాద్ద్విజానాం తత్ర వాసినాం 18
వేదవేదీ విహీనానాం విష్ణోర్యద్వైదికార్చనం
సభ్యస్సోऽగ్నిశ్చ వేదశ్చేత్యాహ వైవిఖనా మునిః 19
గ్రామార్చారహితే గ్రామే గృహదేవోऽప్యముక్తిదః
మూలనాశే తు వృక్షస్య సేచనే కిం ఫలంభవేత్ 20
అధాతస్సం ప్రవక్ష్యామి స్థానపంచక లక్షణం
శ్రుణుధ్వం వాసుదేవస్య యతవాక్కాయమానసాః 21
దైవం చాపి తథైవార్షం పౌరాణం మానుషం తథా
స్వయంవ్యక్తం చపంచైతే స్థానాని పృధివీతలే 22

కదాచిత్పరమపురుష సంకల్పాను విధాయిస్వ సంకల్పాచ్చ, తథా సూత్రంచ తస్వభావే సంధ్యపదుపపత్తేః భావే జాగ్రద్వదితి, అస్యార్థః స్వైనైవసృష్టితను ప్రభృత్యుపకరణా భావే పరమపురుష సృష్టైరుపకరణైర్భోగోపపత్తే స్సత్యసంకల్పోపి స్వయంనసృజతి యథాస్వప్నే అథరథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజత, ఇత్యారభ్య అథవేశంతాన్ పుష్కరిణ్యా స్స్రవంత్యస్సృజతే. సహికర్తేతి యఏషసుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషోనిర్మిమాణః తదేవశుక్రం తద్బ్రహ్మతదేవామృతముచ్యతే, తస్మిన్ లోకాస్సర్వే తదునాత్యేతికశ్చన ఇతిచేశ్వరసృష్టైః రథాద్యుప కరణైర్జీవోభుంక్తే తథాలీలా ప్రవృత్తైనేశ్వరణ సృష్టైః పితృలోకాది భిర్లీలారసంభుంక్తే భావే జాగ్రద్వత్. స్వసంకల్పా దేవసృష్ట తనుప్రభృతి పితృలోకాద్యుపకరణాభావే జాగ్రత్పురుషవన్ముక్తో లీలారసం భుంక్తే పరమపురుషోపి లీలార్థం దశరథ వసుదేవాది పితృలోక మాత్మన స్స్వష్ట్వాతై ర్మనుష్యధర్మ లీలారసం యధాభుంక్తే తథా ముక్తానామపి స్వలీలయైవ పితృలోకాదికం స్వయమేవ సృజతి. కదాచిచ్చముక్తస్సత్య సంకల్పత్వాత్పరమపురుషలీలాంతర్గత స్వపితృలోకాదికం సృజతీతి.

శాంతింపజేయుటకు సులభమార్గంబున మోక్షమును ప్రసాదించుటకును అతడర్చారూపి యగుచున్నాడు. 10. ఈవిధంబున పరవ్యూహంబులుపాశింప శక్యములుగావు. మనఃకాయక్లేశ కరం బులగు నష్టాంగ యోగంబులచే బహుకాలంబున కీ పరవ్యూహా రాధన మితరదురవాపంబగు మోక్షంబు నొసంగును. 12. అర్చారూపమట్లుగాక మిక్కిలి సులభముగ నే పరమ పదంబు నొసంగుచున్నది. భక్తిశ్రద్ధలచే జేయబడిన పత్ర పుష్పాదులచే నైన పూజయు నొక్క నమస్కారంబులు అర్చారూపియగు భగవానుని యందు

దేవైః ప్రతిష్ఠితందైవ మార్షమప్యృషిభిః కృతం
పురాణసిద్ధం పౌరాణం మనుష్యైర్మానుషం స్థలం 23
భక్తానుకంపయాదేవో యస్మిన్నానిర్భవేత్స్వయం
తత్స్వయంవ్యక్తముద్దిష్టం సర్వలోక సమృద్ధిదం 24
దివ్యక్షేత్రం తదుద్దిష్టం మహాక్షేత్రం తథైవచ
సర్వక్షేత్రోత్తమం క్షేత్రం స్వయంవ్యక్త స్థలంస్మృతం 25
మానుషం యోజనాదర్వాగ్దైవతం దశయోజనం
పంచయోజన మార్షంచ పౌరాణం యోజనత్రయం 26
స్వయంవ్యక్తస్థలే దేవస్సర్వలోక శుభప్రధః 27
యత్ర యత్ర హరిర్దేవో హ్యర్చారూపేణ తిష్ఠతి
తత్రవైఖానసైర్విప్రైరారాధ్యః ప్రభురవ్యయః 28
ఆరాధ్యస్తాంత్రికైర్వాపి వైదికానా మసంభవే 29
వైదికా విఖనఃప్రోక్త సూత్రసంస్కార సంస్కృతాః
పంచకాలపరానిత్యం భగవంతం సమాశ్రితాః 30

ఈశ్వరశరీరేచ సూక్ష్మవ్యూహవిభవాది భేదాః సూక్ష్మం కేవల షాడ్గుణ్యా విగ్రహం విష్ణ్వాఖ్యం యత్రదేవానాం పతిరుత్యక్తం విష్ణుపురుష సత్యాచ్యుతానిరుద్ధ రూపోవ్యూహః, ఉత్తరోత్తరః పూర్వకారణకః అత్ర విష్ణ్వాజ్ఞానాది గుణాష్టదప్యావిర్భూతాఃపురుషాదిషు చతుర్షుశాస్త్ర ప్రవర్తన సంహారా ద్యోపయిక తత్తదనురూప గుణోన్మేషణ శిష్టమనా విర్భూతంసర్వేపి సర్వత్రసన్త్యేవ ఏషాం చ ప్రత్యేక మవతారాన్తరా అనన్తాః యధాకేశవ నారాయణ మాధవాదయః స్వయంవ్యక్తాదయస్త్వర్చావతార భేదాః, దైవాదిష్వపి విశిష్ట ప్రతిష్ఠాన్తరం ప్రసాదోన్ముఖేశ్వర సంకల్పాధీనం మప్రాకృతత్వ మనుసంధేయం ప్రాకృతాప్రాకృత సంసర్గోహి నానుపపన్నం అన్యధా ప్రాకృతలోకేషు భగవదవతారాః, పరమపదేర్చిరాదిమార్గేణ సూక్ష్మశరీరస్య వైదిక పుత్రా దేర్వాగమనం నఘటతే. హృత్పద్మకర్ణికా మధ్యగత స్యాంతర్యామిణః. పరస్య విశేషత స్సాక్ష్మాంతర్యా మ్యవతారః విచిత్రా భగవతఇవ విగ్రహస్యాపి వ్యాప్త్యాది శక్తిః, తయైవ

ఫలవంతములై పూర్వోక్తమగు దుర్లభంబగు మోక్షమును సంపాదింప జాలియున్నవి. 13. కావున నర్చావతారముయొక్క సౌలభ్యము చెప్పనలవి కానిదై యున్నది. 13. పరవ్యూహంబులు నిత్యులు ముక్తులునగు

కాత్యాయన మునిప్రోక్త సూత్రోక్త సకలక్రియాః
పంచరాత్రేణ శాస్త్రేణదీక్షితా స్తాంత్రికాస్స్మృతాః 31
వైఖానసేన సూత్రేణ తథా కాత్యాయనేన వా
వినాన్యై స్సంస్కృతాస్సూత్రై స్సంత్యన్యే యే ద్విజాతయః 32
నవైదికాస్తే సంప్రోక్తా స్తాంత్రికా వాపి నస్మృతః
అనర్హబ్రాహ్మణాః ప్రోక్తాభగవాచ్ఛాస్త్ర వర్జితాః 33
విఖనోమునయే పూర్వం సూత్రం భగవతేరితం
తస్మాద్భగవతస్సూత్రం లోకే వైఖానసం స్మృతం 34
శ్రౌతస్మార్తాదికం కర్మనిఖిలం యేన సూత్రితం
తస్మై సమస్త వేదార్థ విదేవిఖనసే నమః 35
సూత్రాణా మన్యక్లుప్తానాం నేత్రం యచ్చస్థిరీకృతం
వందే విఖనసస్సూత్రం భగవత్కర్మసూచితం 36

ధర్మిగ్రాహకసిద్ధయా విపరీత తర్కాణాం దేహత్వే పరిచ్ఛిన్నత్వ వినాశిత్వాది ప్రసంగ ఇత్యాదీనాం ప్రతిక్షేపః ఇహైకస్థం జగత్కృత్స్నం ప్రవిభక్తమనేకధా

వారలకు మాత్రముపాసింప సాధ్యమగుచున్నవి. విభవస్వరూపమా కాలమందుండినట్టి జనులకు మాత్రము నేత్రగోచరంబు కావచ్చుటచే నదియు సర్వసులభంబు గానేరదు. అంతర్యామి స్వరూపమనునది విశుద్ధులగు యోగి పుంగవులకు మాత్రము యోగదృష్టికి గోచరమగుచున్నది. కావున నధికారిభేదంబు లేక యఖిలదేవకోటిని అర్చాస్వరూపము నారాధించుట యందు స్వాతంత్ర్యము గలిగియున్నది. గాన నియ్యది సులభము. 15 అర్చావతారంబును గూర్చి ఆచార్యులవారిచే నాకుపదేశింప బడిన రహస్యంబుల నెరింగించుటకు నా జీవితమంతయు చాలియుండదని తలంచెను. 16. విష్ణుని యర్చాబింబము లేని గ్రామమందుగాని గృహమందుగాని తీర్థము ద్రావిననది మద్యంబును అన్నము భుజించిన మాంసంబును అగుచున్నది. 17. ఏ గ్రామమందలి యాలయమందు వైదిక విధానముగ యర్చనము జరుగుచున్నదోఆ గ్రామమున నివసించునట్టి ద్విజులకెల్లరుకును నది సభ్యాగ్నిహోత్రము వంటి ఫలమునిచ్చుచున్నది. మరియు నిట్టి వైదికార్చనము వేదముగాని వేది (యాగము) గాని

నారాయణః పితాయస్య మాతాయస్య చ తత్ప్రియాః
భృగ్వాదిమునయశ్శిష్యా స్తస్తై విఖనసేనమః 37
ఇత్యుక్త్వాదౌమునింలోకే తథా సూత్రం చ తత్కృతం
అఖిలేష్వపికార్యేషు ప్రణమేయుః ఫలార్థినః 38
సూత్రేణానేన శాస్త్రేణ సంస్కృతా దీక్షితాశ్చయే
వైకుంఠేతు మహాలేకే విహరంతి నసంశయః 39
వైష్ణవం శాస్త్రమేతద్ధి పురా విష్ణుముఖోద్గితం.

అపశ్యద్దేవదేవస్య శరీరే పాండవస్తదా. ఇతి సమస్తాశ్శక్తయస్త్రైతాన్నపయత్రప్రతిష్ఠితాః తద్విశ్వరూప వైరూప్యంరూపమన్యద్ధరేర్మహత్ సమస్త శక్తి రూపాణి తత్కరోతి మహేశ్వర, దేవతిర్యఙ్మనుష్యాఖ్యా చేష్టావంతి స్వలీలయేత్యాదిభగవతాపరాశ రేణచోక్తం, ఏషుసర్వేషు భగవతో విగ్రహేషు సాంసారిక ఫలప్రదాన ఏవమాత్రయా తారతమ్యం నిశ్శ్రేయసంతు వ్యాప కానుసంధాయినాం సర్వత్ర హస్తాపభేయం అలమియతాతస్య శ్రియా సహదాంపత్యంచ నిత్యం తత్తద్వ్యూహాద్యనురూపాశ్చ లక్ష్మ్యాది .వ్యూహాదయ శ్శాస్త్రేషు ప్రతిపాదితాః వ్యూహాదిషుమిథోऽంగాంగి భావాదికం స్వసంకల్ప మాత్రాయత్తం ఈశ్వరస్య సర్వత్రైకత్వాత్ యత్తు యంత్ర విశేషాదిషులక్ష్మీ సుదర్శనాదీన్ ప్రతి వాసుదేవాదేరంగత్వం క్వచిత్ప్రతిపాద్యతే తత్ర యధా వస్థిత బ్రహ్మాత్మకత్వానుసంధానేన స్వాత్మానం ప్రత్యేవ స్వస్యై

విచ్ఛిన్నమగు సంతానములవారికి సభ్యాగ్నియు వేదాధ్యయనంబును సిద్ధింపజేయునట్టి మహిమము గలిగియున్నది. 19. గ్రామార్చనములేని గ్రామమందు గృహార్చనము సైతము ఫలవంతము కాజాలదు. వృక్షము యొక్క వ్రేళ్ళు తెగిపోయినవెనుక దాని మొదటికిగాని శాఖలకుగాని చేసిన యుదకసేచన ముపయోగమెట్లు కాజాలదో గ్రామముననే శక్తినశించినపుడు తదేకదేశంబగు గృహంబునకే యలంకారము జేసినను ప్రయోజనకారి కాజాలదు. 20. ఓ మహర్షులారా! అర్చావతారముగ భగవానుడవతరించెడి స్థానవిశేషంబుల నైదింటిని వివరించెద సావధానులరై యాలకింపుడు. 21. దైవము, ఆర్షము, పౌరాణము, మానుషము, స్వయంవ్యక్తమని యీ భూలోకము నందర్చావతారము యొక్క స్థానభేదంబులైయున్నవి. 22. దేవత (అనగా బ్రహ్మేంద్రాదు) లవలన ప్రతిష్ఠింపబడినవి దైవములను (మరీచ్యాది) మహర్షులచే ప్రతిష్ఠించబడినవి. యార్షములనియు, నిట్లుగాక

విఖనోమునయే పూర్వం శాస్త్రం భగవతేరితం
తస్మాత్తద్భగవచ్ఛాస్త్రం లోకే వైఖానసంస్మృతం, 40
తథా భగవతైవోక్తం పంచరాత్రం పృథక్ పృథక్
తంత్రవేద ప్రసిద్ధత్వా దవైదిక మితీరితితం. 41
బౌద్ధంమార్హతకం చైవ శైవం పాశుపతం తథా
కాపాలం పంచ రాత్రంచ షడేతే సమయాస్స్మృతాః 42

చ్చమంగత్వమితి నవిరోధః, బ్రహ్మదృష్ట్యానుసంధానేతు తత్తత్ఫలవిశేషార్థంతదంగక త్వేనప్రాధాన్య దృష్టిరితి త్రయ్యంతోదితదృష్టివిధ్యంతరేష్వివనతత్త్వ వ్యవస్థాభంగః. ఇత్యాదిద్రష్టవ్యం. శ్రీమద్దేశికాదీనాం శ్రీసూక్తిషు. ఆనందసంహితాయా మస్యాంచ ప్రథమా ధ్యాయే దశమశ్లోకమారభ్య పరస్వరూపముక్తం ద్రష్టవ్యంతమేవార్చావతారం ప్రస్తౌత్యర్చేతి. 16,17.వాస్తుగ్రామః తదంగఆలయే. 18. వేదస్స్వాధ్యాయః, వేదీయాగః. (వేదిరిత్యుచితం) యస్య వేదశ్చ వేదీచ విచ్ఛి ద్యేతే త్రిపూరుషమితితద్విహీనస్య వ్రాత్యత్వస్మరణాత్, తదర్చనం 'యజ్ఞేషు విహీనం తత్సంపూర్ణం భవ' తీ తివత్సభ్యాగ్ని ర్వేదశ్చ భవతీత్యర్థః. 19. వృక్షస్యేతి స్కంధస్య శాఖానాం చేత్యర్థః. 20. స్థానపంచక మిత్యర్చావతా రాభివ్యక్తి

లక్ష్యజన్మంబులై పురాణకాలము నాటనుండి ప్రాశస్త్యము నందు వచ్చు చుండునవి పౌరాణంబులనియు భక్తిశ్రద్ధాళువులగు మనుష్యమాత్రులచే ప్రతిష్ఠింప బడినవి మానుషంబులనియు పిలువబడుచున్నవి. 23. భక్తుల నను(గ్రహింప నిచ్ఛగలిగి నిర్వ్యాజమగు కరుణా విశేషంబున భగవానుడేయే పుణ్యప్రదేశములందు స్వసంకల్పముచే యావిర్భవించునో అపుణ్యప్రదేశము స్వయంవ్యక్తమనంబడు నట్టి స్వయంవ్యక్తార్చా రూపము సర్వలోక సమృద్ధిదము. 24. దీనినే దివ్యక్షేత్రంబనియు మహాక్షేత్రంబనియు గూడ పిలుచుచున్నారు. ఇయ్యది స్వయంవ్యక్తం బగుటంజేసియే సర్వక్షేత్రం బులలో నుత్తమమైనది. 25. మానుషస్థలము యోజనదూరంబును దైవతము దశయోజనంబును, ఆర్షమైదు యోజనంబులును పౌరాణము యోజన త్రయంబును తానుండు ప్రదేశము నావరించి పవిత్రము జేయును. 26. స్వయంవ్యక్త స్థలమందలి దేవుడు సర్వలోక శుభప్రదుండని చెప్పబడినది. 27. భగవానుడెచ్చట నర్చారూపియై యుండునో ఆయా యెడల నెల్లను

సమయే నార్చనం యత్ర జన్మాంతర ఫలప్రదం
వైదికేనార్చనం యత్ర తజ్జన్మన్యేవ ముక్తిదం. 43

చతుర్భుజధరో భూత్వా శంఖచక్రధర స్తథా
గగనే గరుడారూఢో విష్ణోః పార్షదతాంవ్రజేత్. 44

తస్మాద్వైఖానసార్చాయాం బద్ధాంజలి పుటా నరాః
భక్తి యుక్తాః ప్రవర్తేర న్నద్యోముక్తి ఫలార్థినః 45

సమయార్చన కృద్భూమౌ తనుమన్యాం సమాశ్రితః
వైదికేనార్చనం కృత్వా దేహాంతే మోక్షమాప్నుయాత్. 46

స్థాన పంచక మిత్యర్థః. 21.23. భక్తానుకంపయేతి అంభస్యపారే భువనస్య మధ్యేనాకస్య పృష్ఠే మహతో మహీయాన్ ఇతి శ్రుత్యుక్తవత్ అస్యార్థః, అపారే అంభసి మహార్ణవే, భువనస్య మధ్యే శ్రీ వేంకటాద్రౌ నాకస్య పృష్ఠే పరమపదే చ మహతో మహీయాన్ పరమపురుషోవర్తత ఇత్యర్థః. తధో చ్యతే వారాహీచ. అంభస్యపారె భువనస్య మధ్యే నాకస్య పృష్టే భువివేంకటాద్రౌ వితీత్యాది భాష్యకారై రుక్తం. 24, 26. స్వయంవ్యక్తే త్యతఃపూర్వం 'పునాతి దేశమఖిల ముక్తం స్థలచతుష్టయ మిత్యర్థకం వాక్యం త్రుటితంస్యాత్, 27. వైఖానసార్చనం ప్రస్తౌతి యత్ర యత్రేతి, యథా శైలే సుప్రగే సహస్ర భూసురాదూర్ధ్వే గ్రామే బ్రహ్మాంకణేషుచ వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాది సు సంస్కృతైః భార్గవాది మహా తంత్ర మంత్ర భేద విచక్షణైః, అనుద్ధృతైర్మంత్రగణై ర్వేద వేదాంత

వైఖానసుల చేతనే యారాధనము చేయబడదగినది. ఇట్టివారు సంభవించ నపుడు తాంత్రికారాధనమైనను చేయదగును. (ఆరాధనము యేరీతిన యినను చేసియే తీరవలయునని ప్రధమశ్లోకమందు చెప్పబడినది.) 29. విఖనసు నిచే చెప్పబడిన సూత్రమునందలి సంస్కారములచే సంస్కరింప బడిన వారలు వైదికులన బడుదురు. వీరలు పంచకాలపరులును సర్వకాల సర్వావస్థల యందును భగవంతుని నాశ్రయించిన వారలును అగు చున్నారు. 30. కాత్యాయన మహర్షిచే ప్రణీతంబగు సూత్రమునందలి సంస్కారములచే సంస్కరింపబడి పంచరాత్ర శాస్త్రముచే దీక్షను బొందిన వారలు తాంత్రికు లనబడుదురు. 31. వైఖానస కాత్యాయన సూత్రములచే గాక తక్కిన సూత్రములచే సంస్కరింపబడినవారలు వైదికులుగాని తాంత్రికులుగాని కాజాలరు. ఈ యిరువురును వైఖానస

బ్రాహ్మణా ముఖజాఃప్రోక్తా బాహుజాః క్షత్రియాస్స్మృతా. 47

ఊరుజాః కథితావైశ్యాః పజ్జాశ్శూద్రాస్స్మృతాబుధైః
బ్రాహ్మణాః క్షత్రియావైశ్యాస్త్రయో వర్ణాద్విజాతయః 48

విప్రాఖ్యయా తథైవోక్తా వేద సంస్కార సంస్కృతాః
భూసురో ప్యగ్రజన్మేతి బ్రాహ్మణః పరికీర్తితః 49

శూద్రోప్యవరవర్ణశ్చ వేద సంస్కార వర్జితః. 50

సాంకర్యేణ సముత్పన్నా స్సంకరాః పరికీర్తితాః
సవర్ణేన సవర్ణాయా ముత్పన్నో బ్రహ్మణ స్స్మృతః 51

క్షత్రియశ్చ తథావైశ్య శ్శూద్రశ్చ పరికీర్తితః
తాదృగ్విధి మతి క్రమ్య జాతా స్సంకరజా స్స్మృతాః 52

ఉత్పత్తి స్సంకరాణాం చ వృత్తి రాఖ్యాతథైవచ
సూత్రేపి గురుణాప్రోక్తా తథైవ భృగుణోదితా 53

సర్వే సంకరజాశ్చైవ శూద్రాశ్చాపి ద్విజాస్త్రియః
కృతే త్రేతాయుగే వాపి ద్వాపరే పి కలౌ యుగే 54

పారగైః, క్రమాధ్యయన సంపన్నై స్సాంగో పాంగై స్సుసంస్కృతైః, పంచమూర్తి ప్రకారేణ ప్రతిష్టా ప్యార్చయేద్ధరిం వైదికం తదితి ప్రోక్తం రాజరాష్ట్రాభివర్ధన మితి కారణే బ్రహ్మాంశంతు చతుర్భాగంకృత్వావాయవ్య భాగతః పంచమూర్తి క్రమేణైవ విష్ణుం సంస్థాప్యపూజయేత్ ఇతి భీమసంహితాయాం శైవ మేవంమయాఖ్యాతం వైష్ణవంత్వథునోచ్యతే వైష్ణవంచ త్రిధా ప్రోక్తం తథా సమయభేదవత్ పాంచరాత్రం భాగవతం తథా వైఖానసం మతం శుద్ధం మిశ్రం తథా సౌమ్యం యథాసంఖ్యం క్రమేణతు, వైదికాచార బాహ్యం యత్తద్రౌద్ర మితి కీర్తితం, వైదికాచార సంబంధా దిదంశ్రేష్ఠ ముదాహృతం, గ్రామాదీనాం సమీపేతు మిశ్రోక్తం స్థాపయేద్బుధః అబ్ధి నద్యాది తీరేషు శుద్ధోక్తం స్థాపయేత్తథా, విప్రవాసేషు సర్వేషు సౌమ్యోక్తేనైవ కారయేత్, ఇతి జ్యోతిషే హయగ్రీవ సంహితాయాం శ్రీ శాస్త్రేణైవ కర్తవ్యం గ్రామ మధ్యాలయార్చనం పాంచరాత్ర విధానేన నాచరేదితి శాసనం,

పంచరాత్ర భగవచ్ఛాస్త్రంబుల నధికరించు ముఖ్యాదికారులు కానందున వీరల నర్హబ్రాహ్మణులన బడుచున్నారు. (అధికరించినచోనని భావము) 33. శ్రీవిఖనోమహర్షి కాదియందు భగవానునిచే శ్రీసూత్రముపదేశింపబడినది

ఇహజన్మని దేహాంతే విష్ణుసాయుజ్య కాంక్షిణః
గ్రామే విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్య వైఖానస విధానతః 55

విప్రై ర్వైఖానసై ర్విష్ణోః కారయిత్వార్చనం నరాః
వర్ణాశ్రమఫలం లబ్ధ్వా యాంతి విష్ణోః పరంపదం. 56

తస్మాత్తే భగవత్తుల్యా భగవంతం సమాశ్రితాః.
(సర్వేషామపి వర్ణానాం బ్రాహ్మణో గురురుచ్యతే 57
బ్రాహ్మణానాంచ సర్వేషాం గురు ర్వైఖానసస్స్మృతః)
యేర్చయంతి సదా విష్ణుం న తే ప్రాకృతమానుషాః
జిష్ణులోకాత్పరిభ్రష్టాస్తే దేవా నాత్ర సంశయః 58
ఆశ్రయంతి సదానిత్యం యే వైఖానససూత్రిణం
జిష్ణులోకాది హోత్పన్నా స్తే దేవా నాత్ర సంశయః 59

ఇతి కాలనిర్ణయేచ పంచమూర్తి విధానోక్తైర్విష్ణుం సంస్థాప్యచార్చయే దితి హారీతస్మృతౌ, శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్యైః పురాతనైః, వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్యైస్సనకాద్యైశ్చ యోగిభి రిత్యారభ్య 'శ్రౌతేనైవ హరిం దేవ మర్చయంతి మనీషిణః' మంజర్యాం ఇతి, 28. తాంత్రికైరితి ఉద్ధారపూర్వకో మంత్రో యస్యతాంత్రీక ఉచ్యతే, వినియోగ ప్రధానస్తు యోమంత్రో వైదికస్మృతః ఇత్యుక్తతంత్ర శరణాః తంత్రశబ్ద వ్యపదేశాన్నతాంత్రికత్వం పరంతు యత్రోద్ధృత మంత్రైః ప్రయోగోఽస్తితస్య తాంత్రికత్వం యత్ర వేద మంత్రైః ప్రయోగస్తస్య వైదికత్వం శ్రీవైఖానస శాస్త్రే వేదవాదాంత మంత్రై రేవ ప్రయోగ విధానాత్తు ద్వైదికమేవ నతు తాంత్రిక మితి పురాతంత్ర మిత్యాదౌ తంత్రశబ్ద వ్యపదేశః శ్రీవిఖనస్సూత్ర సూచిత భగవదారాధనస్య తంత్రకృత్య ప్రతిపాదనాత్ ఇత్యాది, వాసాధికారోక్తాం పంచకాలపరాయణత్వం వ్యాచ ఖ్యౌమంజర్యాం భాష్యకార ఇతివిస్తరస్తత్రోఽవసేయః. 30, 32. అనర్హా ఇత్యత్రాశుద్ధా ఇతి పాఠః. 33, 34. శ్రౌతేత్య స్యశ్లోకస్య తృతీయా ఆవృత్తిః. 35. అన్యైర్బోధాయనాదిభిః క్లుప్తానాం ప్రణీతానాం సూత్రాణాం నేత్రం నేత్రభూతం యచ్చ తథా స్థిరీకృతం వేద వేదాంగవేదాం తైర్భ్యాయః, ప్రకాశిత స్వప్రామాణ్యం స్థిరశబ్దస్య ప్రకాశోఽర్థః. అన్యథా అభూతతద్భావార్థక చ్వినా విరోధాత్. 36. పితేతి, 'వైఖానసో విఖనసో విఖనాశ్చ విరించనః' ఇతికోశః తథా 'విఖనసాఽర్థితో విశ్వగుప్తయ' ఇతి శ్రీభాగవతం. 37. ఫలార్థినః కర్తారః పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్యో యధాహ భగవానజ ఇత్యాది, 38. 39. 'వైఖానస ఋషేః పూర్వం

గావున భగవానునిచే యుపదేశింప బడుటచే నియ్యది వైఖానస సూత్రమన బడుచున్నది. 34. 2అ 81శ్లో పే 41 చూడుము) 35. ఇతరములగు బోధాయనాది సూత్రముల కన్నిటికిని నేత్ర భూతమైనట్టియు అట్లే

యే నిందంతి మహాత్మానం విఖ్నం వైఖానసం పరం
వేద వేదాంత వేద్యస్య భవంతి మమనిందకాః, 60

ఇత్యుక్తం హరిణా పూర్వం విఖనో మునయే బుధాః
భృగ్వాదీనాం తధాస్మాకం గురుణైవ ప్రబోధితం, 61

వైఖానసాశ్రితాస్సర్వే పాంచరాత్రాశ్రితా అపి
భవేయు ర్వైష్ణవానిత్యం విష్ణు సాయుజ్య కాంక్షిణః 62

విష్ణోర్వాణీ సముద్భవేత్ 'యోబ్రహ్మణ' మిత్యాదయస్తత్ర ప్రమాణం. 40.43. ఏవం యః కురుతే భక్త్యాదేహాంతే కృపయాప్రభో రిత్యర్థకం కించిత్త్రుటితం స్యాత్ తతశ్చతుర్భుజ ఇతి. 44.45. సద్యస్తస్మిన్నేవ జన్మని. 46. శ్రీ శాస్త్రస్యా విశేషేణోపాదే యత్వం ప్రశంసితుం వర్ణోత్పత్తిమాహ ముఖేతి. 48.57. విష్ణులోక ఇత్యపిపాఠః, జిష్ణు లోకస్స్వర్గః 'శుచీనాం శ్రీమతాం దేహే యోగభ్రష్టోభి జాయతే, అధవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమ' తా మితి 'నహి కల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛ' తీతి భగవ దుక్తత్వాత్. 58. 61. వైఖానసాశ్రితా

వేదవేదాంగములచే ప్రకటింప చేయబడిన ప్రామాణ్యా విశేషంబు గల్గి నట్టియు భగవత్కర్మ ప్రతిపాదనార్థంబగు నట్టియు శ్రీవైఖానస సూత్రం బునకు నమస్కరించు చున్నాను. 36. యేమహాను భావునకు శ్రీమన్నారాయణుండే తండ్రియు శ్రీమహాలక్ష్మీ జననియు భృగ్వాది మహర్షులు శిష్యులును అగుచున్నారో అట్టి విఖనోమునిని నమస్కరించుచున్నాను. 37. ఇట్లనియందరును సమస్త కార్యములకు నాదియందు విఖనోమునిని తత్ప్రణీతంబగు శ్రీసూత్రమును నమస్కరించి యాకర్మలనాచరించి తదుక్తఫలంబులనందు చున్నారు. 38. ఈవిధంబగుటచేనీ సూత్రము చేతగాని శాస్త్రముచేతగాని సంస్కరింపబడిన వారలు గాని దీక్షితులుగాని శ్రీవైకుంఠలోకంబు జెందుదురనుటకు సందియములేదు. ఆదియందు శ్రీ మహావిష్ణునిచే యీ శాస్త్రము విఖనోముని కుపదేశింపబడినది. కావున నిది భగవచ్ఛాస్త్రమనియు వైఖానసశాస్త్రమనియు చెప్పబడుచున్నది. 40. ఇట్లే పంచరాత్ర శాస్త్రముగూడ భగవానునిచే వేరుగ జెప్పబడినది. ఇది యుద్ధృతమంత్రంబులచే జేరుటచే తాంత్రికమనియు అవైదికమనియు ననబడును. 42. బౌద్ధము, శైవము, ఆర్హతము, పాశుపతము, కాపాలము, పంచరాత్రము ననునివి యారును సమయము

వైఖానస కులేజాతః ప్రత్యక్ష పరమేశ్వరః
ఆశ్రయేరం స్తతస్తంతు (సర్వే) నారాయణా శ్రితం. 63

ఇతి. 'వైఖానసా ద్యాగమోక్త దీక్షాం ప్రాప్తోహి వైష్ణవ' ఇత్యాది, 62, 63. అస్మిన్నధ్యాయేऽర్చనద్వైవిధ్యం భగవద్విగ్రహ భేదః స్థాన పంచక వివరణం వైదికార్చన మహత్త్వమిత్యంశాః ప్రతిపాదితాః ఆహత్య శ్లోకానాం త్రిషష్టిః త్రుటితపాదౌ గ్రథితౌ కుండలీకృతం సార్థశ్లోకద్వయం నగ్రథితం.

లనబడుచున్నవి. 42. సమయ శాస్త్రంబులచే యర్చించుట జన్మాంతర మందు ముక్తిని గల్పించును. వైదికార్చన మాజన్మ మందే ముక్తినిచ్చును. 43. ఇట్టివారలు దేహావసా నమందు చతుర్భుజములను ధరించి శంఖచక్ర ధారియై గగనమార్గంబున గరుడవాహనము నెక్కి విష్ణుసాయుజ్యంబును జెందుచున్నారలు. 45. కావున వైఖానసార్చనమందు బద్ధాంజలులయిన వారలు ముక్తిజెందు చున్నారు. 46. సమయంబుల చేనయిన యర్చనము జేసి దేహాంతరమును స్వీకరించి యాదేహమందు వైదికార్చనము జేసి యంతట మోక్షార్హులగుదురు. 47. భగవానుని ముఖబాహూరు పాదములనెడి నాలుగు స్థానములనుండి క్రమముగ జననమందినట్టి బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రులు నలువురును నాలుగు వర్ణముల వారలనబడుదురు. 48. ఇందు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులు ముగ్గురును ద్విజులనబడుదురు. 49. వేదవిహితంబు లగు సకల సంస్కారంబులచే కూడిన వారలు భూసురులు అగ్రజన్ములు, బ్రాహ్మణులని పిలువబడుదురు. 50. శూద్రుడపరవర్ణుండని వేదసంస్కార వర్జితుడని యుననబడును. 50. సాంకర్యము వలన గలిగినవారలు సంకరు లనబడుచున్నారు. 51. ఆయా వర్ణముల పురుషులచే నాస్త్రీలయందు శాస్త్రీయ సంస్కారంబులచే జనించినట్టి సంతాన మాయా వర్ణముల పేరిట పిలువ బడుచున్నారు. 52, అట్లుశాస్త్రీయమగు దాంపత్య సంబంధము లేక కామచారంబు వలన జనించినవారలు సంకరజాతులన బడుచున్నారు సంకరోత్పత్తియు వారలకు నియమింపబడిన వృత్తియు నామ భేదంబును శ్రీ సూత్రమందా చార్యుల వారిచేతను ఇట్లే భృగ్వాది మహర్షులచేతగూడ విస్తరించి చెప్పబడినందున నాయంశమచట గనం దగును. 53. ఇట్లు బహుప్రకారంబులగు సంకరజాతులును, శూద్రులును ద్విజులందరును, స్త్రీలునుగూడ ఈజన్మమందే (దేహావసానకాలమున) విష్ణుసాయుజ్యమును బొంద

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్ద
సంహితాయాం భగవద్విగ్రహ స్థలపంచక
వైదిక తాంత్రికార్చనక్రమ నిర్ణయో
నామ చతుర్దశోఽధ్యాయః.

నిశ్చయింతురేని వారలు నివసించియుండు గ్రామమున వైఖానస విధానంబుగ విష్ణుని ప్రతిష్ఠచేయించి వైఖానసుల చేత నా విష్ణునారాధింప జేసినచో తమ తమ వర్ణాశ్రమ ఫలంబులనన్నిటిని పొందుటయేగాక దేహావసానమందు శ్రీమహావిష్ణుని పరమపదంబు నలంకరింతురు. కృతత్రేతాది చతుర్యుగంబులలో గూడ నిట్టి యర్చావిధానమే మోక్షసాధనమై యున్నది. 56. ఇట్టి మహత్త్వమర్చన మందుండుటచేత నాభగవంతు నాశ్రయించిన వారలు భగవత్తుల్యులగుచున్నారు. 57. సర్వకాల సర్వావ్యవస్థల యందును, శ్రౌతస్మార్తాది కర్మల యందును విష్ణునే యెల్లపుడారాదించు వారలు సామాన్యమనుష్య భావంబున చూడదగిన వారలు కాదు. స్వర్గ లోకమునుండి క్షీణపుణ్యులై యవతరించిన దేవతలే యగుదురు. 58. మరియు నిట్లే వైఖానసుల నాశ్రయించునట్టి భక్తులును దేవతలేయనుటయు నిర్వివాదము. 59. ఎవ్వరు వైఖానసులను నిందింతురో వారలు వేద వేదాంత వేద్యుడగు నన్ను నిందించిన వారలగుచున్నారు. 60. ఈ విధముగ భగవానునిచే ఆచార్యుల వారికి చెప్పబడినది. దానినే ఆచార్యుల వారు మాబోటిశిష్యకోటి కుపదేశించిరి. ('సబ్రహ్మ విద్యాం సర్వ విద్యా ప్రతిష్టామధర్వాయ జ్యేష్ఠ పుత్రాయ ప్రాహ' యని యుపనిషత్తు చెప్పుచున్నది. అధర్వయనగా భృగువు.) 61. వైఖానస పంచరాత్ర శాస్త్రముల రెంటిలోనే యొక్కటిని గాని యాశ్రయించి విష్ణు సాయుజ్యకాంక్షులగు భక్తులు వైష్ణవులగుచున్నారు. 62. వైఖానసవంశమం దుదయించిన మాత్రముననాతడు ప్రత్యక్ష పరమేశ్వరుడగుచున్నాడు, కావున భగవద్భక్తులందరును వైఖానసు నాశ్రయించి మోక్షము నందుదురు.

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానస శాస్త్రమున మరీచి ప్రోక్తమగు నానంద సంహిత యందు స్వార్థ పరార్థార్చనము, పరవ్యూహాది భగవద్విగ్రహ భేదము స్థలపంచక వివరణము వైదిక తాంత్రికార్చనా తారతమ్యము, వైదికార్చన శ్రేష్ఠ్యమునను నంశములుగల చతుర్దశాధ్యాయము సంపూర్ణము.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథ పంచదశోऽధ్యాయః

విఖనసోత్పత్తి

పునర్వ్యస్సంప్రవక్ష్యామి సంభవం విఖనోమునేః
శ్రుణ్వాతాం సర్వపాపఘ్నం సాక్షాన్మోక్షప్రదం శుభం, 1
సర్వాభీష్టప్రదం పుణ్యం శ్రుణుధ్వం సువ్రతాదయః
ప్రళయానంతరం సాక్షాత్పురుషః ప్రకృతేః పరః 2
కారణాబ్ధిజలే విష్ణుర్యోగ నిద్రావశంగతః
ద్విలక్షార్థ ప్రమాణేన శయానః ప్రభురవ్యయః 3

అథ ప్రసంగాదీదృశ మహామహిమ చ్ఛ్రీ శాస్త్ర ప్రణేతుర్భగవతో మహర్షేర్జన్మ విస్తరం వక్తు ముపక్రమతే పునరితి. పూర్వం చతుర్థాధ్యాయే శ్రీభృగునారద సంవాద పారత్వేన 'అథ సస్మారే' త్యాది నాऽధ్యాయాంతేన విఖనసోత్పత్తి రుక్తే త్యత ఆదరాతిశయాద్భూయః కథయామి త్యాహపునరతీత్యర్థః యద్వాభగవతోऽవతారస్య బహ్వీభ్య శ్ర్శుతిభ్యో బహుధా ప్రతిపాదనాత్ తాసాంకల్పాంతరత్వేన విషయ వైవిధ్య దర్శనాయాహ పునరితీత్యాద్వ్యాహ్యాం, విస్తరస్తూత్తరత్ర వక్ష్యతే. భగవత్కథానాం మోక్షప్రదత్వం ప్రసిద్ధం. 14. ప్రలయానన్తరమితి. ఏకదా ప్రలయకాలే భుజంగపతిభోగపర్యంకశయితస్య నారాయణస్య నాభికమలే బ్రహ్మోద్భవః భగవదంశ భూతశ్చతుర్ముఖో జగత్సర్వం సృజతీతి విజ్ఞాయత ఇతి విమానార్చనకల్పే మరీచిః. (81 పటలం) తథా 'అనిరుద్ధాంశజశ్శ్రీమాన్ పద్మనాభః పురాతనః సంహృత్యలోకాన్ పురుషో నాగపర్యంక మేయివాన్ తత్ర పుంసశ్శయానస్య నాగ పర్యంకభూషితే హిరణ్మయం పద్మగర్భం నాభేరండమ జాయతేతి

పూర్వమందు నాల్గవయధ్యాయములో విఖనసుని యుత్పత్తి ప్రకారం బుపదేశింప బడియు నాదరాతిశయంబున నీ యధ్యాయము మొదలు తిరిగి యా విఖనసుని యుత్పత్తియు చరిత్రంబును సవిస్తరంబుగ జెప్ప బడుచున్నవి. ఓ సువ్రతాదులగు మహనీయులారా! తిరిగి మరియొక

పాద్మే (3అ.) తథా 'నారాయణోఽసృజత్తోయం తత్రైవా సీన్మహార్ణవః శయానస్య తథా పద్మమభూన్నాభ్యాంపురందర హృషీకేశస్స భగవాన్ పద్మయా సహవిద్యయా అప్సు సంశయనం చక్రే యోగనిద్రావశంగతం, యాసాప్రోక్తా మహాకాళీ సాన్నిద్రాతా మసీహ్య భూత్ ఇతి చాత్రైవ ప్రకృతేరితి. ఇదముక్తం భవతి. అత్రాశేష చిదచిత్ప్రకారకం బ్రహ్మ ప్రమేయం, తదన్తర్గతం చ సర్వం ద్రవ్యాద్రవ్యాత్మనా విభజ్యతే ఉపాదానం ద్రవ్యమతథా భూతమద్రవ్యమితి చ తల్లక్షణం, అవస్థాశ్రయ ఉపాదాన సంయోగరహి తమ ద్రవ్యం ద్రవ్యంచ బహుధా విభక్తం. 'ద్వేధా జడాజడతయా ప్రత్యక్తదితంతయాపివా ద్రవ్యం షోఢా త్రిగుణానేహోజీవేశ్వర భోగభూతి మతి భేదాత్. ధీ కాలభోగభూతీరవి వక్షిత్వా గుణాది రూపత్వాత్, దేహాత్మే శభిదార్థం త్రేధా తత్త్వం వివించతే కేచిత్ ఇత్యాదినా ప్రకారాన్తరా దృశ్యన్తే యథా జడమజడం చేతి ప్రత్యక్పరాక్చేతి త్రిగుణకాల జీవేశ్వర శుద్ధసత్త్వ ధర్మభూతజ్ఞానానీతి ద్రవ్య స్యైవం షడ్విధత్వే చిదచిదీశ్వరభేదేన త్రేధా విభాగః కేషాం చిత్ స్పష్ట ప్రతిపత్త్యర్థమితి సమాధత్తేధికాలేతి చిదచిదీశ్వర తత్త్వత్రయ నిరూపణస్యైవ దేహాత్మ భ్రమస్వతంత్రాత్మభ్రమ నివర్తకతయాఽత్యంతా వశ్యకత్వాద్ధర్మ భూతజ్ఞానస్య జ్ఞానాశ్రయరూప చేతసతయా నిత్య విభూతేర్విగ్రహాదిరూపేణేశ్వర విశేషణతయా

తీరున శ్రీ విఖనోమునీంద్రుని యుత్పత్తి నెఱిగించుచున్నాను. ఇయ్యది వినువారలకు సర్వపాపంబులను బోనడుచు నదియు సాక్షాత్తుగ మోక్షము నిచ్చునట్టిదియు శుభంబును సర్వాభీష్ట ప్రదంబును పుణ్యంబునగు గావున మీరలు దీనిని మిక్కిలి యవధానంబు గలిగి వినుడు 14. ఒకానొక ప్రళయమున కనంతరము ప్రకృతికంటె పరుండగు సాక్షాత్పరమపురుషుడగు విష్ణుండు కారణంబులగు నబ్ధిజలంబు లందు యోగనిద్రావశంగతుడై ద్విలక్షార్ధప్రమాణంబున శయనించి యుండెను.

ఇందలి సంగ్రహంబీతీరుగ జెప్పనగును. అశేషంబులగు చేతనా చేతనంబును ప్రకారంబుగ గలిగిన పరబ్రహ్మము ప్రమేయమగు చున్నది. అందంతర్గతంబై యున్న సమస్తంబును ద్రవ్యము అ ద్రవ్యము అని రెండుగ విభజింప దగియున్నది. ఉపాదానంబగు దానిని ద్రవ్యమనియు తద్భిన్నమగు దాని నద్రవ్యమనియు చెప్పవచ్చును. ఉపాదానమనిన నవస్థాశ్రయంబని భావము. అద్రవ్యము సంయోగ రహితమైనది. ఇందు మొదటిదగు ద్రవ్యము బహువిధములుగ విభజింపబడినది. జడము, అజడము అనియు, ప్రత్యక్కు, పరాక్కు అనియు, త్రిగుణము, కాలము, జీవుడు, ఈశ్వరుడు, శుద్ధసత్త్వము, ధర్మభూతజ్ఞానము అనియు సంగ్రహముగ నిందలి విభాగవిశేషంబుల జెప్పవచ్చును. అందు త్రిగుణాది భేదంబున నారుగా విభజింపబడిన ద్రవ్యమునందు ధర్మభూతజ్ఞానంబును

కాలస్య తత్త్వత్రయ విశేషణతయా ప్రతీయమానత్వా ద్దేహాత్మ భ్రమస్వతంత్రాత్మ భ్రమ నివృత్త్యనుపయోగిత్వాచ్చ తత్త్వత్రయ నిరూపణమేవ కేషాంచిత్సమ్మతమితి భావః. అద్రవ్యం పునస్సత్త్వరజస్తమాంసి శబ్దాదయః పంచ సంయోగశ్శక్తిరితి దశధా విభజ్యతే. తదేవ త్రిగుణం ప్రకృతిః రజోగుణకం తమోగుణకం మదాద్యాశ్రయత్వ మితివాతల్లక్షణం. తచ్చహ విచిత్రసృష్ట్యుపకరణత్వాన్మాయా ప్రోచ్యతే. వికారానస్యాః ప్రకరోతీత్య పాదానేక్తిన్ ప్రత్యయాంతత్వేన వ్యుత్పాద్యతే ప్రకృతిరితి. విద్యావిరోధాదిభిరవిద్యాదిశ్చోచ్యతే. తచ్చ సమ విషయ వికారసంతానాంశ్చ కాలభాగ భేదాభ్యా మారభతే. ఇదం చ పరిస్పందాది యోగ్యభూతేంద్రియ పరిణామదశాయామపి నిశ్ఛిద్రమే తత ఏవ హి స్వకార్యవ్యాపకత్వం ద్వయోరన్య తరస్య వాస్పర్శ శూన్యత్వేన న సప్రతిఘత్వ విరోధః వాయ్వాదిభూత చతుష్టయం హి స్పర్శవదస్పర్శే నాకాశేన వ్యాప్తం, ఇదమేవ త్రిగుణం పూర్వావస్థాప మర్దకావస్థాభేదాచ్చతుర్వింశతి తత్త్వాని మూల ప్రకృతిర్మహానహంకార ఇంద్రియాణ్యేకాదశ పంచ తన్మాత్రాణి పంచభూతాని చేతి. నన్వేకస్య బహుధావ స్థిత విశ్వాత్మనా పరిణామః ఏకస్యైవ మృత్పిండస్య ఘటశరావాది రూపేణేవేతిచేన్న. నిరవయవే తథానుపపత్తేః నావయ వత్వే వాబహూనామేవ బహుధా పరిణామ ప్రసంగాత్. తథా చ గతమేకో పాదానవదేన. సా చ సమత్రైగుణ్యా మూలప్రకృతిః. తస్యామపి మాత్రయాభేద మలంబ్య అవ్యక్తాక్షర విభక్తావిభక్త తమోరూపావస్థా చతుష్టయమామనన్తి మహర్షయః. తత్రాహం కారత్వా వస్థాఽవ్యవహిత పూర్వావస్థావ త్రిగుణం మహాన్ సత్రిధా, సాత్త్వికో రాజసస్తా మసశ్చేతి. తత్ర తత్తద్గుణోన్మేషవశా దంశభేదాత్తత్త ద్వ్యపదేశః ఇంద్రియత్వా వస్థాఽవ్యవహిత పూర్వావస్థా విశిష్టం త్రిగుణ మహంకారః. సోపి పూర్వవత్త్రివిధః. తత్ర సాత్త్వికాదింద్రియాణి తామసాచ్ఛబ్దతన్మాత్రం రాజస ఉభయాను గ్రాహకః ప్రాణాద్యన్యత్వే సతి హృత్కంఠ చక్షురాదిశరీర ప్రదేశ విశేషావచ్ఛిన్న వ్యాపారతయా తత్తత్కార్య విశేష శక్త మింద్రియం, తచ్చ ద్విధాప్రాకృతమ ప్రాకృతమితి శుద్ధాశుద్ధయోగాదేస్తుద్భేదః (అవ్యక్తమహ దహంకారేష్వపి ప్రాకృతా ప్రాకృతా విభాగోఽస్తేతి కేచిదాచార్యాః) శబ్దతన్మాత్ర సహభవత్వ సాత్వికాహంకారో పాదాన ద్రవ్యత్వాది ప్రాకృతేంద్రియ లక్షణం పునశ్చేంద్రియం ద్వివిధం జ్ఞానేంద్రియం కర్మేంద్రియమితి.

శుద్ధసత్వంబును, కాలంబును త్యజించి కొందరు చిదచిదీశ్వరులను తత్త్వత్రయంబునే చెప్పుచున్నారు. ధర్మభూత జ్ఞానము జ్ఞానాశ్రయంబ గుటచే చేతనమందును నిత్యవిభూతియు విగ్రహాది రూపంబున నీశ్వరునందును కాలము తత్త్వత్రయంబునకు విశేషణంబుగను ఉపసరజనంబులగుటచే దేహాత్మభ్రమ స్వతంత్రాత్మ భ్రమలకు నివర్తకములు గాజాలకుండుటం చేసియు తత్త్వత్రయమాత్ర విభాగంబున నట్టి భ్రమ నివృత్తి గలుగుట చేతను యీ విభాగమే న్యాయమైనదని వారల మతమై యున్నది. అద్రవ్యంబును సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు, శబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రసము, గంధము, సంయోగము, శక్తి యని

జ్ఞానప్రసరణ శక్తమింద్రియం జ్ఞానేంద్రియం తత్ షోఢా మనశ్శ్రోత్రాదిభేదాత్. అశుద్ద సత్త్వేసతి పంచవిషయ సాధారణేంద్రియత్వం స్మృతికరణేంద్రి యత్వమిత్యాది ప్రాకృతమనో లక్షణం తచ్చహృత్ప్రదేశమాత్రాధిష్ఠానం ఇంద్రియాంతరాణామపి హృత్ప్రదేశ ఏవ కందస్థానం స్థానా న్తరేష్వపి యధాసంభవం వృత్తిశ్చ ఆత్మనోపీ తత్ర భూయసావృత్తి. మన ఏవాంతః కరణం సంకల్పాధ్యవ సాయాదయ స్తద్వ్యాపారభేదా దేవ జాయన్త ఇతి నాంతఃకరణ వైవిధ్యం (శబ్దాదిపంచకం) శబ్దమాత్ర గ్రహణశక్తమింద్రియం ప్రాకృతశ్రోత్రం తస్మనుష్యాదీనాం కర్ణశష్కుల్యవచ్ఛిన్న వృత్తి. ద్విజిహ్వానాం నయనవృత్తి త్వగాదీనామపీంద్రియాణాం పూర్వోక్త శ్రోత్రలక్షణే శబ్దమాత్రపద స్థానే క్రమాత్స్పర్శ మాత్ర పదన్యాసేన లక్షణమూహ్యం తత్ర త్వగాశ్రయః కృత్స్నంవపుః ప్రదేశభేదేన స్పర్శోపలంభ తారతమ్యం నఖదంత కేశాదిషు స్పర్శానుపలంభశ్చ ప్రాణ మాంద్య తారతమ్యాదుపపద్యతే యథాయోగ్యం వాయ్వాది చతుష్టయం సంయోగేన తయా గృహ్యతే స్పర్శాదయస్తు సంయుక్తనిష్ఠతయా చక్షురాదీనా మాశ్రయా నయనగోళక తాలునాసాః. తత్ర గజానాం నాసాహస్త ఇతి పాణిఘ్రాణయో రేక మేవాధిష్ఠానముచ్యతే. జంగమశరీరేష్వేవ ప్రాయనోఽయమింద్రియ ప్రదేశ నియమః. చక్షుషా వాయువ్యతిరిక్తభూతచతుష్టయం తథైవ గృహ్యతే. రూపాదయోఽపి స్పర్శాదివత్. జిహ్వాఘ్రాణా భ్యాం తు రసగంధౌ క్రమాత్సం యుక్తనిష్ఠతయా గృహ్యతే. తదేవం మనస్స్పర్శన లోచనాని ద్రవ్యాద్రవ్య గ్రాహకాణి శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణాన్యద్రవ్యగ్రాహకాణి సర్వేషా మపీంద్రియాణాం తత్తత్కాలాది విశిష్ట వస్తుగ్రాహకత్వా ద్ద్రవ్యాద్రవ్య గ్రాహకత్వమేవవా. తతః కర్మేంద్రియం,

---

పది విధంబులుగ విభజింపబడుచున్నది. (ద్రవ్యవిభాగమందాదియగు) త్రిగుణమే ప్రకృతి యనబడును రజో గుణకము, తమోగుణకము మహదాద్యా శ్రయత్వము ననునివి త్రిగుణ లక్షణము. శుద్ధ సత్త్వమందతి వ్యాప్త మగుటచే సత్త్వగుణకంబని మాత్రము చెప్పజనదు. ఇయ్యది విచిత్రములగు సృష్టి కార్యంబుల కుపకరణ మగుటం జేసి మాయ యనియు, వికారంబులను గలుగజేయునది గావున (నవయవార్థంబుచే) ప్రకృతి యనియు విద్యా (బ్రహ్మవిద్య) విరోధియగుటచే యవిద్య యనియు నిట్లే యచిదచెతన ప్రధానాది శబ్దంబులచే వ్యవహరింప బడుచున్నది. ఇయ్యది సృష్టిసంహారాది కాల భేదంబునను గుణ వైషమ్య యుక్త తద్రహితంబులగు దేశ భేదంబునను నామ రూపవిభాగ నిర్దేశానర్హత్వరూప సమవికార సంతానంబులను తన్ని ర్దేశార్హత్వరూప విషమ వికార సంతానంబులను ఆరంభించుచున్నవి. అనగా సతత వికారశీలంబగు. ప్రకృతి గుణవైషమ్య యుక్తప్రదేశ విశేషంబున మహదాది విషమ వికారములను ప్రదేశాంతరంబున సమవికారంబులను గూడ గల్పించు చున్నదని భావము విషమ వికారరాహిత్యమునే ప్రళయ మనుటచే యపుడు సమ వికారంబులు గలిగినను ప్రళయత్వ వ్యాఘాతములేదు. ఇయ్యది పరిస్పందాది యోగ్యము లగు భూతేంద్రియ పరిణామదశ యందు సెతము

ఉచ్చారణాదిష్వన్య. తమక్రియా హేతుత్వం తల్లక్షణం. తత్పంచధా. వాగాదిభేదాత్. వర్ణోచ్చారణ కరణమింద్రియం వాక్, తచ్చ హృత్కంఠ జిహ్వామూలతాలు దంతోష్ఠనాసా మూర్ధరూప స్థానాష్టకవృత్తి (అష్టౌస్థానాని వర్ణానామురః కంఠశ్శిరస్తధా, జిహ్వామూలం చ దంతాశ్చనాసికోష్ఠౌ చ తాలు చ శిక్షా 13 శ్లో) శుకాదీవ్యతిరిక్త విహంగాదీనాం తత్తదదృష్ట సంస్థానాది సహకారి విరహాద్వర్ణోచ్చారణాశక్తిః శుకాదీనామపి కించి త్తద్వైషమ్యాదుచ్చారణ వైషమ్యం శిల్పకరణమింద్రియం పాణిః. స చ మనుష్యాదీనా మంగుళ్యాది వృత్తిః. వారణాదీనాం నాసావృత్తిః. నను తాలుపాదాదిభి రప్యభ్యాస పాటవాన్మౌక్తిక గ్రధన లిపి కరణాది శిల్పదర్శనాత్తత్రాపి తద్వృత్తిరాస్థేయా సత్యం మాత్రయా వృత్తిరస్త్యేవ విరోధా భావాద్దేశభేదేన ఇంద్రియాంతర వ్యాప్తేర్దేశోఽవస్థానాదేశ్చక్షు స్స్పర్శనాదౌ దర్శనాదితి. సంచారకారణమింద్రియం పాదః స చ మనుష్యాదీనాం చరణాది వృత్తిః. భుజగ పతగా దీనాంతూరః పక్షాదివృత్తిః. 'పాదాత్కర్మేంద్రియా' దిత్యవయవ విశేషలక్షణా సర్వే షామపి జంతూనామేకా దశేంద్రియ వత్త్వేన సాక్షాదింద్రియ నిషేధాయోగాత్. తస్య చ తత్త త్సంస్థానాది సహకారేణ స్థలజలగగనాది సంచారహేతుతా. విహగాది పరకాయ ప్రవేశోఽన్వయ

సిద్ధించుచున్నది. ఆకాశపర్యతంబులగు వికారముల యందు ప్రకృతి వికృతుల రెంటియందును స్పర్శములేదు గావున భూతేంద్రియాది వికార ప్రదేశములందును సహావస్థానంబుగను నిశ్ఛిద్రం బుగను ప్రకృతి పదార్థము వ్యాపించి యుండుట కెట్టి ప్రతి ఘాతంబును లేదు. ఉద్దిష్ట పదార్థంబుల రెంటిలో నవ్యతరంబు స్పర్శ శూన్యంబయినను సప్రతిఘత్వత దోషంబు గలిగిన దనుటకు స్పర్శవంతంబగు వాయ్యాది భూత చతుష్టయ స్పర్శవంతమగు నాకాశంబుచే వ్యాప్తమై యుండుటను దృష్టాంతముగ తీసుకొనదగును. ఈ విధమగు త్రిగుణమే పూర్వావస్థా ధ్వంసాత్మకమగు నుత్తరావస్థా భేదంబువలన నిరువది నాలుగు తత్త్వంబులగుచున్నది. మూల ప్రకృతి, మహత్తు, అహంకారము, ఏకాదశేంద్రి యములు (మనస్సు, వాక్కు, పాణి, పాదము, పాయు,ఉపస్థము, త్వక్కు, చక్షుస్సు, శ్రోత్రము, జిహ్వ, ఘ్రాణము) పంచ తన్మాత్రములు (ఆకాశ, వాయు, తేజో, జల, పృథ్వీ తన్మాత్రంబులు) పంచ భూతములు, (పృథివి, అప్పు, తేజము, వాయువు ఆకాశము) (1, 1, 1, 11, 5, 5, = 24) ఇట్లు ఒక్కటియగు త్రిగుణంబునకు నానాకారంబగు ప్రపంచ రూపంబున పరిణామంబును ఏకమగు మృత్పిండము ఘటశరావాది రూపముగ బరిణమించుట వంటిదిగాదు, అట్టి పరిణామము సావయవమగు మృత్పిండము నందువలె నిరవయవమగు ప్రకృతియందు సంభవింపజాలదు. అవయవాతిరిక్తమైన

వ్యతిరేకదర్శనాత్. మలాదిత్యాగకరణ మింద్రియం పాయుః. స చ తత్తదవయవ వృత్తిః విహంగ విశేషాణాంతు ముఖాదివృత్తిః యథా న్యాయతత్త్వే. 'యథా వామాంథాళా దీనా మాస్యేన విణ్మూత్రోత్సర్గ' ఇతి. ఆనందవిశేషకరణ మింద్రియముపవస్థః. స చ మేహనాది వృత్తిః. సిద్ధమిద్ధ 'మింద్రియాణి దశైకం చ పంచ చేంద్రియగోచరాః' ఇత్యాది ప్రమాణై రింద్రియాణామేకాదశ సంఖ్యావత్వం వ్యవచ్ఛిద్యతే చాధిక సంఖ్యా ఏవమేషామే నైతావతామేవైవం స్వభావానా మేవాగమేనైన సిద్ధత్వాత్సౌగత వైశేషిక చార్వాక ప్రభృతీనాంస్త్రీంద్రియ పురుషేంద్రియాది కల్పనం కర్మేంద్రియ పరిత్యాగః, ఏకేంద్రియ వాదః. తత్రాపిత్వగింద్రియైకస్వీకారః శరీరస్యైవేంద్రియత్వం కర్మేంద్రియాణాం శరీరోత్పత్తి వినాశయోరుత్పత్తి వినాశౌ, మనోవిభుత్వ నిత్యత్వ తైజసత్త్వ నిర్మనస్కత్వాదీని రాజసాహంకారజన్యత్వ భౌతికత్వాదీన్యన్యాన్యపి ప్రలపి తాన్య నాదరణీయాని యుక్తి బాధాదయశ్చ యథా సంభవ మున్నేయా ఇతి. అథ తన్మాత్రాది సృష్టిః. భూతానామవ్యవహిత సూక్ష్మావస్థావిశిష్టం ద్రవ్యం తన్మాత్రం, దధిరూపేణ పరిణమ మానస్య పయసోమధ్య మావస్థావ ద్భూతరూపేణ పరిణమమానస్య ద్రవ్యస్య తతః పూర్వా కాచిదవస్థా తన్మాత్రా తద్విశిష్టమపి ద్రవ్యం తన్మాత్రం తదేవభూతో పాదానమితి న శబ్దాదిగుణ మాత్రాద్భూతసృష్టిః. విశిష్ట శబ్దాది విషయాధికరణం భూతం. అత్రాపి ప్రాకృతా ప్రాకృతవివేకః పూర్వవత్. తన్మాత్రాణి చ భూతాని చ ప్రత్యేకం పంచధా.

యవయవియగు త్రిగుణ ద్రవ్యము అంగీకరింప బడదు గావున నానావయంవంబులు (పరిణామవాదమందు) నానాకారంబులుగ బరిణ మించుటయు తటస్థముగా వచ్చును. కావునా నేకోపాదానవాదము సమంజసమైనది కాదు. మరియు నిది సమత్రైగుణ్యామై యొప్పుచున్నది. అందును స్వల్పమగు భేదము నవలంబించి యవ్యక్తము, అక్షరము విభక్త తమము, అవిభక్తతమము అనుపేర ప్రకృతి నాలుగు విధంబులుగ వ్యవహరింపబడుచున్నది. మూల ప్రకృతియనునది బీజస్థానీయము మహత్త్వ మంకురస్థానీయము, అందవిభక్తతమంబనునది భూతలనిహిత బీజతుల్యము, విభక్తతమంబు మృత్తునుండి బయలువెడలిన బీజతుల్యము, అక్షరము సలిలసంస్పృష్టమగుటచే నార్ద్రమై శిథిలావయవంబులు గలిగిన బీజతుల్యము. అవ్యక్తముచ్ఛూన (యెండిన) బీజతుల్యము, ఇట్లనుటవలన గుణత్రయ వైషమ్యమున కనంతర పూర్వావస్థయగు గుణసామ్యమే యవ్యక్తము (ఆయవస్థయందు గుణసామ్యంబును అస్ఫుటంబయి యొప్పును) అనియు, ఈయవ్యక్తమే చేతన గర్భసమష్టిరూపమై యక్షర శబ్ద వాచ్యంబగు, ననియు అక్షరాద్యవస్థా ప్రాప్త్యోన్ముఖ్య విశిష్టంబగు తమంబ విభక్తతమంబనియు తదౌన్ముఖ్యరహితంబగు తమంబ విభక్తతమంబనియు తెలియుచున్నది.

శబ్ద తన్మాత్రాకాశాదిభేదాత్. తత్ర తామసాహంకారాకాశయో ర్మధ్యమావస్థావిశిష్టం ద్రవ్యం శబ్ద తన్మాత్రం ఏవముత్తరోత్తరతన్మాత్రేష్వపి తత్తద్భూతద్వయ మధ్యమావస్థా విశిష్టత్వం అవిశిష్టతత్త ద్గుణాశ్రయత్వం తత్తద్భూతోపాదానత్వం చ లక్షణమూహ్యం. అస్పర్శత్వేసతి విశిష్ట శబ్దాధారత్వ శ్రోత్రాప్యాయకత్వం చాకాశలక్షణం. అయం చావకాశదానాదినోపకరోతీతి శాస్త్రసిద్ధత్వా దభ్యుపేత్యం ప్రత్యక్షశ్చాయమాకాశః యదోన్మీలనం చక్షుషస్తదైవాకాశోఽయమితి ప్రతీతేః. ఆగమవశాదేవాకాశే శబ్దమభ్యుపయంతి వృద్ధాః. ఆకాశాత్స్పర్శ తన్మాత్రం తతో వాయుః విశిష్టస్పర్శవత్త్వే సతి రూపశూన్యత్వం అస్మదాది స్పర్శనైకేంద్రియ గ్రాహ్యద్రవ్యత్వమనుష్ణాశీత స్పర్శవిశిష్టత్వేసతి గంధశూన్యత్వ మిత్యాది తల్లక్షణం. తస్య చ వాయోస్స్వభావాద్వా అదృష్టాత్మకేశ్వర సంకల్పాద్వా స్వారసికం త్రిర్యక్ప్రసారణం, పార్థివాది ద్రవ్యేణ వాయ్వంత రేణవాఽభి ఘాతవశాద్బ్రు మణోర్ధ్వ గమనాదయః తే చ దూరస్థేన తృణరజ్జు ప్రభృతినాం భ్రమణోర్ధ్వగమనాదిభి రనుమేయాః. తత్రత్యేన స్పర్శన గ్రాహ్యః. ఏతేన వాయోర్నానాత్వమపి సిద్ధ్యతి. అస్య చ సర్వతః పార్థివాప్యోపరోధే సతిస్తంభః. భస్త్రికాంతరగత వాయ్వాదౌ హి తథాదృశ్యతే. తస్యచ సలిలాతపకుసుమాదియోగాచ్ఛీతోష్ణ సౌరభారోపః. తథా చాన్వయవ్యతిరేకౌ సలిలాది సంసర్గేసతి వాయౌ శీతస్పర్శాది ప్రత్యయః, తదభావేనేత్యనుభవాత్. (దురూహం వస్తుశక్తిమ వలంబ్యైవ స్వభావః ప్రభావశ్చ భవద్భి రాయుర్వేదాచార్యైరేవ క్వచిత్క్వచి ద్దుందుభి స్వనాదావుపవర్ణ్యన్ మానత్వా ' ద్వృద్ధిస్సమానై స్సర్వేషాం విపరీతైర్విపర్యయ ' ఇతి న్యాయా ద్వాయుశ్శీత ఇతి వాదోపి నిరస్యతే) స చ త్వగింద్రయాప్యాయనేన ప్రాణ శరీర విషయాత్మనా చోపకరోతి. తత్ర శరీర ధారణాది హేతుర్వాయువిశేష ఏవప్రాణ సంజ్ఞః.

(తమంబనిన చిదర్భంబును తెలియరాని సూక్ష్మ ద్రవ్యమునకు పేరని వ్యవహారము.) ఇయ్యది సలిల విలీన లవణంబును చంద్ర కాంతమందలి శలిలంబును సూర్యకాంతమందలి వహ్నియునుంబోలె

సర్వజ్ఞుడగు పరమాత్మ చేతనే తెలియదగియున్నది. కావున 'అవ్యక్తమక్షరేలీ యతే అక్షరం తమసీ లీయతే, తమసః పరేదేవ ఏకీభవతి' అను మొదలగు శ్రుతులచే సలిల విలీన లవణ న్యాయంబుగ నవి భక్తతమంబు ప్రకృతి కాదిమరూపము, అందుండి విభక్తతమము, దానినుండి యక్షరము, అక్షరము నుండి యవ్యక్తము ఆయవ్యక్తమునుండి మహత్త్వంబును గలుగు చున్నదను తాత్పర్యము. అహంకారత్వావస్థకు అవ్యవహిత పూర్వావస్థా విశిష్టమగు ద్రవ్యము త్రిగుణద్రవ్యము మహత్తు (మహాన్) అనబడుచున్నది. ఈమహత్తు సాత్త్విక రాజస తామస భేదంబులచే మూడు విధంబులగు చున్నది. ఒకొక్క యహంకారమందును గుణత్రయమే నిబిడమై యున్నను ఆయాగుణ గతంబగునుద్భవ శక్తి విశేషంబు వలనను ఆయాగుణముల

స ఏవ వ్యాపార భేదాత్పంచధా దశధా చోచ్యతే. తధా 'న వాయుక్రియే పృధగుపదేశాత్' 'పంచవృత్తిర్మనోవద్వ్య పదిశ్యతే' ఇతి సూత్రకార ఆహ (అయమర్థః 'యః ప్రాణస్సవాయుః స ఏష వాయుః పంచ విధః' ఇతి శ్రుతి బలాద్వాయుః ప్రాణ ఇతి న సంభవతి. ఉచ్ఛ్వాస నిశ్శ్వాసాదిషు ప్రాణప్రసిద్ధేః వాయు క్రియాప్రాణ ఇత్యపి న సంభవతి పృథగుప దేశాత్. 'ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేంద్రియాణి చ ఖం వాయురితి వాయ్వపేక్షయా ప్రాణస్య పృధగుపదేశాత్. ఇత్యాద్యస్య 'కామస్సంకల్పో విచికిత్సా శ్రద్ధాశ్రద్ధా ధృతిరధృతి హ్రీర్ధీర్భీరిత్యేతత్సర్వం మన ఏవేతి యధా కామాది వృత్తి భేదేపి న కామాదికం మనసస్తత్త్వాంతరం తథా' 'ప్రాణోవ్యానో஽పాన ఉదానస్సమాన' ఇత్యేతత్సర్వం ప్రాణఏవేతి వచనాదపానాదయోపిప్రాణస్యైవ వృత్తివిశేషా ఇత్యన్యస్య చ ద్రష్టవ్యం.) స చ ప్రాణాపానవ్యానోదాన సమాన బేదాత్పంచధా. నాగకూర్మకృకరదేవదత్త ధనంజయాఖ్యైర్భేదైః పునర్దశధా. ప్రాణశబ్దంతు (కధామాత్రసాధారణ) వాదశబ్దవత్ సామాన్యతో విశేషతశ్చ నిష్పన్నో జ్ఞేయః. అస్య శరీరేంద్రియధారకత్వం శ్రుతి సిద్ధం. తధా ఛందోగవాజసనేయక శ్రుతిః యస్మిన్నుత్క్రాంత ఇదగ్ం శరీరం పాపిష్ఠమివ దృశ్యత. ఇత్యాది ఏవం జంగమ శరీరేష్వివ స్థావరశరీరేష్వపి సో஽స్త్యేన మూలనిషి కసలిలదోహళ పార్థిపధాతూనామభ్యా దానాత్. నఖదంత రోమకిణాదీనామపి మంద ప్రాణాశ్రయత్వమస్తి. అస్యైవ రెచకపూరక కుంభకరూపం నియమన మష్టాంగ యోగే చతుర్థమంగం, ప్రాణాభ్యాద్వాయోరన్య ఏవ శరీరో పాదాన భూతో వాయుః. తదుపాదానత్వం వాయు ప్రచురేషు మారుతాదిశరీరేషు వ్యక్తం. విషయత్వం చండవాత తాళవృంత పవనాదిషు. తస్మాద్వాయో రూపతన్మాత్రం. తతస్తేజః ఉష్ణ స్పర్శవత్వ భాస్వరరూపవత్త్వాదికం చ తేజోలక్షణం. తచ్చ వాక్చక్షుషో రాప్యాయకం దివాభీతా దివ్యతిరిక్తలోచనానాం అంజనవిశేషాది శూన్యానాం తిమిరాద్యతిరిక్త విషయ ప్రత్యయోత్పాదనే ప్రభూతరూపమాప్యాయ కాతిరిక్తం తదవశ్యాపేక్షితం. వైశ్వానరా ధ్యాత్మనా చ తదుపకారః. వైశ్వానరో నామ శరీరాంతర్వర్తీ ప్రాణాది సంయోగారశిత పీతపాకాదిహేతు స్తేజోవిశేషః. శరీరత్వాది తేజసస్తేజః ప్రచురేషు దహనతపనాది శరీరేషు వ్యక్తం విషయత్వం చంద్రికా శతహ్రదా హుతవహాదిషు తత్రహుతవహస్య జ్వాలాత్మకస్య

యొక్క ప్రచురాంశ భేదంబు వలనను సాత్త్వికాది వ్యపదేశ ముపపన్న మగుచున్నది. ఇంద్రియత్వావస్థక వ్యవహిత పూర్వావస్థావిశిష్ట త్రిగుణ ద్రవ్యము అహంకారమనబడును. ఇదియు మహత్తువలెనే సాత్వికాది భేదంబులచే త్రివిధంబగును. అందు సాత్త్వికాహంకారంబు నుండి యింద్రియములును, తామసాహంకారంబునుండి తన్మాత్రలును గలుగు చున్నవి. రాజసాహం కారము భయంబున కను గ్రాహకంబగును. ప్రాణాదు లలో నన్యతమమై హృత్కంఠచక్షురాది ప్రదేశ విశేషావచ్ఛిన్న వ్యాపారముచే తత్తత్కార్య విశేషమునందు సమర్థమైన ద్రవ్యమును యింద్రియమనియు

దాహ్యనాశే నాశదర్శనాత్ పుష్కల కారణక్రమోప నిపాతాదేకదా నేకదీపాదర్శనాదా శుతరవినాశిత్వరూప ం క్షణికత్వం సిద్ధం. తత్ర చ భౌమదివ్యాదిభేదః భౌమాని ప్రదీపాదీని, దివ్యాన్యాదిత్యాదీవి జ్యోతీంషి తథౌదర్యాదీనిచ, తత్ర తత్ర సామగ్రీ కార్యాణి క్షణికత్వ స్థిరత్వాదీని యథాయోగ మున్నేయాని. తేజః పునస్సామాన్యతో ద్వివిధం. ప్రభా ప్రభావాంశ్చేతి. ఆవరణ సద సద్భావాధీన సంకోచవికాసో యథావేగశక్త్యధిష్ఠానదేశాధిక దేశ ప్రసారీ తేజోవిశేషః ప్రభా. సా చ ప్రభావద్భిస్సహా త్పద్యతే సహ చవినశ్యతి. న చైషా స్వతంత్రా దీపాద్యపృథక్సిద్ధతయైవ ప్రతీతే. తద్విశిష్టం తేజః ప్రభావత్. తచ్చ మణిద్యుమణి దీపాద బహుప్రకారం సామగ్రీ విశేషాదీన స్వభావభేదాత్తేజస శ్శకహర్షశోషణ వృద్ధిపాక ప్రకాశాది జనకత్వ తారతమ్యం. తస్య రోహితీ భాస్వరైక స్వభావ స్యాపి సలిలాది సంసర్గభేదాద్వర్ణ వైచిత్ర్యోపలంభః. తస్మాత్తేజసోరస తన్మాత్రం తస్మాదాపః శీతస్పర్శవత్త్వం నిర్గంధత్వే సతి విశిష్టరస వత్త్వమిత్యాది తల్లక్షణం. తాసాంశుక్లమధుర శీతత్రైక స్వభావానామా శ్రయాది సంసర్గ భేదా ద్రూపరసస్పర్శ వైచిత్ర్యారోపః. స్వాభావిక మాసాంద్రవత్వం ఆప్యేష్వపి కరకాదిషూపష్టంభవశాత్కాఠిన్యం. ప్రాణరసనాప్యాయ నాదినోపకుర్యతే శరీరత్వమానామ ప్రచురేషు వరుణలోక శరీరేషు స్పష్టం విషయత్వం సరిత్సముద్రాదిషు.

తాభ్యోఽద్భ్య గంధతన్మాత్రం. తతః పృథివీ విశిష్ట గంధవత్త్వ రసవత్త్వే సతి విశిష్ట స్పర్శవత్వమిత్యాది తల్లక్షణం సా ప్రథమ సురభి మధుర కృష్టానుష్ణా శీతస్పర్శా జాతాత తోఽనుష్ణా శీతత్వం సర్వదానువృత్తం తేజస్సలిల స్పర్శోపాధ్యన్వయ వ్యతిరేకాత్తదుపాధిక ఏవౌష్ణ్య శైత్యోపలంభః. కార్య రచాస్యాస్సు తస్సిద్ధం, యత్కృష్టం తదన్న స్యేత్యాది శ్రుతేః,

యనదగును. ప్రాకృతేంద్రియమనియు నప్రాకృతేంద్రియమనియు నింద్రియము ద్వివిధము శుద్ధ సత్త్వాశుద్ధ సత్త్వ యోగంబుచే నీ విభాగము చేయ బడినది. (అవ్యక్త మహదహంకారా దులందును యిట్టి విభాగము కలదని యొక మతము గలదు) శబ్దతన్మాత సహభవత్వము, సాత్త్వికాహం కారోపా దాన ద్రవ్యత్వముననునిది ప్రాకృతేంద్రియ లక్షణము, మరియు ప్రకారాంత రముచే నీయింద్రియమును జ్ఞానేంద్రియము, కర్మేంద్రియము నని రెండు తెరంగులుగ విభజించుచున్నారు. జ్ఞాన ప్రసరణ శక్త మగునది జ్ఞానేంద్రియము, ఇదిమనస్సు, శ్రోత్రము, త్వచము, చక్షుస్సు, రసనము, ఘ్రాణము అని యారు విధంబులయి యున్నది. (మనసునకు జ్ఞాన ద్వారంబుననే సర్వహేతుత్వము సిద్ధించు గావున సర్వప్రవృత్తులును మనః పూర్వకంబులు గావున మనసును కర్మేంద్రింయంబను సాంఖ్యుల వాదము సరియైనది కాదు. అశుద్ధ సత్త్వమయి పంచవిషయ సాధారణేంద్రియత్వము స్మృతి కరణేంద్రియత్వముననునిది ప్రాకృత మనోలక్షణము, ఇయ్యది హృత్ప్రదేశ మాత్రాదిస్థానమై యున్నది. ఇంద్రియాంతరంబులకును నీ

పాకభేదాత్తు విచిత్రవర్ణాజాయతె. తస్యాః కాఠిన్యేపి సలిలతాపాదియోగాత్క్వ చిర్ద్రవత్వోప లంభః మనో ఘ్రాణాప్యాయనాదినా చ తస్యా ఉపకారః. శరీరత్వమస్యామనుష్య తిర్యక్థావ రాదిషు వ్యక్తం విషయత్వం మృత్పాషాణౌషధీత మిరాదిషు. తమోద్రవ్యం పార్థివం చ ఆబాధితనీలాదిప్రత్యయ విషయత్వాత్: స్పర్శానుపలంభాది చోద్యం తు ఇంద్రనీలాలో

హృదయ ప్రదేశమే కందస్థానమై యొప్పుచున్నను ఆయాస్థానాంతరముల యందును యథాసంభవముగ నవస్థానము గలిగియున్నది. ఆత్మకు గూడ నా ప్రదేశమందే విశేషవృత్తి గలిగియున్నది. ఇట్టిమనంబే యంతఃకరణం బనంబడును. సంకల్పము, అధ్యవసాయము మొదలగువన్నియు నామనసు నందే వ్యాపారభేదంబుచే గల్గుచున్నందువలన నాయంతఃకరణము విభిన్న మైనదనుట సరియైనదికాదు. శబ్దమాత్ర గ్రహణశక్తమగు నింద్రియము ప్రాకృత శ్రోత్రంబనంబడు నియ్యది మనుష్యాదులకు కర్ణకుహరావచ్ఛిన్న వృత్తియు ద్విరసనంబులకు నయన వృత్తియునై యున్నది త్వగాదీంద్రియ చతుష్కంబునకును పూర్వోక్త శ్రోత్ర లక్షణమందు 'శబ్దమాత్ర'యను పదమునకు క్రమంబుగ 'స్పర్శమాత్ర' యను పదంబుననువుపరచి లక్షణము యెరుంగదగినది. అందును శరీరమంతయు త్వగింద్రియా శ్రయంబగుచున్నది. ప్రదేశ భేదంబుచే నయన గోళకాదుల యందును పాద తలమందును స్పర్శోపలంభ తారతమ్యంబును నఖదంత కేశాదుల యందు స్పర్శానుపలంభంబును ప్రాణవాప్వ్యల్పత్వ భూయస్త్వ కృతంబగు తారతమ్యంబువలన సిద్ధించుచున్నది. యథా యోగ్యంబుగ వాయ్వాది చతుష్టయంబు సంయోగ సంబంధము చేతను స్పర్శాదులు సంయుక్త నిష్ఠంబుగను నాత్వగింద్రియమువలన గ్రహింపబడుచున్నది. చక్షురాదీంద్రీయ త్రితయంబునకు గ్రమంబుగ నయన గోళకంబును తాలువు లును నాసికంబును స్థానంబులు. వారణంబులకు నాసికంబుకరం (తొండము) బగుటచే పాణి ఘ్రాణంబుల రెంటికిని కరంబే యధిష్ఠానమై యున్నది. ప్రాయికంబుగ నీవిధంబుగ నింద్రియప్రదేశ నియమము జంగమ శరీరముల యందే గానవచ్చుచున్నది. వాయు వ్యతిరిక్తమగు భూతచతుష్టయంబును ఇట్టే సంయోగ సంబంధముచే తెలియబడుచున్నవి. రూపాదులును స్పర్శాదులంబోలె సంయుక్త నిష్ఠంబులుగ గ్రహింప బడుచున్నవి. ఇట్టే జిహ్వా ఘ్రాణంబులచే రస గంధంబులును సంయుక్త నిష్ఠంబులుగనే గ్రహింపబడుచున్నవి. ఈతీరుగ మనస్స్పర్శన లోచనంబులు ద్రవ్యాద్రవ్యో భయ గ్రాహకంబులును, శ్రోత్రజిహ్వా ఘ్రాణంబులు ద్రవ్యమాత్ర గ్రాహకంబు లును, అగుచున్నవి. సర్వేంద్రియంబులకును తత్తత్కాలాది విశిష్టవస్తు గ్రాహకం బనునది సర్వవిధ ప్రత్యక్ష విషయంబగుటం చేసి

కాదిష్వివ నిర్వాహ్యం ఆగమసిద్ధం చ తమసో ద్రవ్యత్వాదికం తమస్ససర్జ భగవానితి తత్త్వాంతరవత్సృష్టి శ్రవణాత్. 'నాసీత్తమోజ్యోతిరభూన్నచాన్య ' దితి కార్యాంతరైర్జ్యోతిషా చ సహ లయాభిధా నాత్. ఉక్తం చ తత్త్వ సారకృద్భిః. ' తమో నామ ద్రవ్యం బహళవిరలం మేచకచలం ప్రతీమః కేనాపి క్వచిదపి న బాధశ్చ దదృశే, అతః కల్ప్యో హేతుః ప్రమితిరపి శాబ్దీ విజయతే నిరాలోకం చక్షుః ప్రథయతి హితద్దర్శన వశా ' దితి.

తదేవం చతుర్వింశతి తత్త్వాని చింతితాని. 'ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతిః' తత్తేజోऽసృజాతేత్యాది న్యూనసృష్టివ్యపదేశాః న తత్త్వాంతర సృష్టిప్రతిక్షేపపరాః ప్రామాణికత్వా విశేషేణ తత్పరిత్యాగాయోగత్. (అనాదిర్భగవాన్ కాలోనాంతోऽస్యద్విజ విద్యత ఇత్యాదినాకాలస్య మాయా సృజ్యత్వాదికం బాధితం.)

ఏతానితత్త్వాని ప్రథమమీశ్వర స్స్వసంకల్పా దేవతత్తద్వ్యహిత పూర్వపూర్వతత్త్వ శరీరక స్సృష్ట్వా వ్యష్టి నామరూపవ్యాకరణం సంకల్ప్య తేషాంతత్త్వానాం పృథగ్భూతానాం వ్యష్టి సృష్ట్యశక్తేః పరస్పరసంమిశ్రణం చ సంకల్ప్య వ్యోమ్నోర్ధ్వభాగశ్చత్వారో వాయుతేజఃపయోభువా మిత్యాది క్రమేణైకైక

ద్రవ్యాద్రవ్యోభయ గ్రాహకత్వంబు సెప్పిననను చెప్పవచ్చును. ఈ విధంబుగ జ్ఞానేంద్రియ స్వరూపము వివరింపబడినది.

కర్మేంద్రియంబనిన:- ఉచ్చారణాది రూపమగు నన్యతమక్రియా హేతుత్వము కర్మేంద్రియ లక్షణము. ఇయ్యది వాక్పాణి పాయూపస్థలను పేరిట నైదువిధంబులయి యున్నది. వర్ణోచ్చారణ కరణంబగు నింద్రియము వాగింద్రియము. ఇయ్యది హృదయము, కంఠము, జిహ్వామూలము, తాలువులు, దంతములు, ఓష్ఠములు, నాసిక మూర్ధము ననునెనిమిది స్థానముల యందుండును. శుకాది వ్యతిరిక్తములగు విహంగములకు తత్తద దృష్ట సంస్థా నాదికమగు సహకారి విరహంబువలన కర్ణోచ్చారణమందు శక్తి జనియింప జాలకున్నది. శుకాదులకును ఆ యదృష్టమందు స్వల్పమగు వైషమ్యము వలన నుచ్చారణ వైషమ్యము సహజమైయున్నది. శిల్పకరణమగు నింద్రియము పాణీంద్రయము. ఇయ్యది మనుష్యాదులకు అంగుళ్యాది వృత్తియు వారణాదులకు నాసికా వృత్తి యునగుచున్నది. తాలు పాదాదులచే యభ్యాస పాటవంబు వలన మౌక్తిక గ్రథన లిపికరణాది శిల్పంబులు చేయజాలుటచే ఆయాస్థలముల యందును పాణీంద్రియము యొక్క ప్రసరణము నంగీకరించు టచే తదింద్రియ వృత్తియ ముఖ్యముగ నంగీకరింప బడుచున్నది. అధిష్టాన భేదము ప్రతినియతమై యుండుటం జేసి పాదేంద్రియాద్యధిష్ఠాన మందు పాణీంద్రియ ప్రసరణము ప్రదేశ భేదముచే యంగీకరింప బడుటకు సంశయముండ జాలదు. నయనగోళక

భూతేషు భుతాంతరాణామష్టమాంశ చతుష్కైః పంచీకరణం కృత్వాతేషు స్వానుప్రవిష్ట జీవవర్గమనుప్రవేశ్యతైరేవ తత్త్వైర్దశగుణితోత్తర సప్తావరణ వేష్టితం హేమాఖ్యపరిణామ గత భూతమయం బ్రహ్మాండ మారభ్య తదంతరే చ స్వనాభి పంకజ ప్రభృతి సప్తస్థానేష్వ న్యతమేన సకలతదండాంతర్వర్తి చేతనభరిత విగ్రహం చతుర్ముఖం ప్రసాదాత్సృజతి. క్రోధాచ్చ రుద్రం (అత్రశ్రుతిః ఏకోహివై నారాయణ ఆసీత్. స బ్రహ్మానేశాన ఇత్యారభ్య తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖోऽజాయత త్ర్యక్షశ్శూలపాణిః పురషోऽజాయత ఇత్యాది కా నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే. 'నారాయణాద్రుద్రో జాయతే' ఇత్యాదయశ్చ తథా 'అహం ప్రసాదజస్తుభ్యం లోకధామ్నే స్వయంభువేత్వత్తో మే మానసం జన్మ ప్రథమం ద్విజపూజితం' చాక్షుషం వైద్వితీయం మ ఆసీజ్జన్మ పురాతనం త్వత్ప్రసాదాచ్చ మే జన్మ తృతీయం వాచికం మహత్. త్వత్తో మే శ్రావణం చాపి చతుర్థం జన్మ మే విభోనాసిక్యం చైవ మే జన్మ త్వత్తః పంచమముచ్యతే. అండజం చాపి మే జన్మత్వత్తఃషష్ఠం వినిర్మితం, ఇదం చ సప్తమం జన్మ పద్మజం మేऽమితి ప్రభేత్యాది హయశిరోపాఖ్యానం చ స చ భగవాననన్తరం స్వవిహిత బ్రహ్మాంతర్యామి రూపేణా వస్థితస్స్వ ప్రహిత వేదోపజ్ఞ విజ్ఞానేనస్వార్పితాభ్యాం విచిత్రసృష్టివిషయబుద్ధి శక్తిభ్యాముపబృంహితేవ స్వవిర్ధూత మధుకైటభాది వివిధాపదా బ్రహ్మణా బ్రహ్మాండాంతశ్చతుర్దశ భువన సంస్థాన తదధికరణక దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాది దిగ్విశేషాది వివిధ విచిత్ర వ్యష్టి సంజ్ఞామూర్తి సృష్టిం కారయతి కరోతి చ తచ్ఛరీరకః సంహారయతి సంహరతి చ హరిశరీరకః తదేతద్బ్రహ్మాండ ప్రభృతి స్తంబపర్యంతం సర్వమపి పంచ భూతాత్మకం. పంచీ కరణాది వచనాత్. తాసాంత్రివృతం త్రివృత మేకైకాం కరవాణీ త్యుపలక్షణం. ఏవం పంచీకరణ మప్యుపలక్షణ మేవ తథా భగవాన్పరాశరః నానావీర్యాః పృథగ్భూతాస్తతస్తే సంహతింవినా, నాశక్నువన్ ప్రజాస్స్రష్టు మసమాగమ్య కృత్స్నశః సమేత్యాన్యోన్య సంయోగం పరస్పర సమాశ్రయాః ఏక సంఘాతలక్షాస్తు సంప్రాప్యైక్య మశేషతః. మహదాదయో విశేషాన్తాహ్యండముత్పాదయన్తిత ఇతి. ఏవమష్ట ద్రవ్యోపాదానాని శరీరాణి. ఇంద్రియాణితు శరీరాశ్రితాని ద్రవ్యాంతరాణి ఏతచ్ఛరీరం చద్వివిధం, నిత్యం మనిత్యం చేతి తత్ర నిత్యం త్రిగుణ ద్రవ్యకాల జీవశుభాశ్రయాత్మక మీశ్వరశరీరం నిత్యానాం చ స్వాభావికగరుడ భుజగాదిరూపం అనిత్యం చ ద్వివిధం అకర్మకృతం కర్మకృతం చేతి. ప్రథమ మీశ్వరస్య మహదాదిరూపం

రసనాదుల యందు త్వగింద్రియ సద్భావము కనుబడు చుండుటచే వాస్తవ దృష్టిచే నింద్రియాంతరముచే వ్యాప్తమగు దేశంబున నింద్రియాంతరస సద్భావంబును అవిరుద్ధమే యగుచున్నది. సంచారణ కారణంబగు నింద్రియము పాదేంద్రియము. ఇయ్యది మనుష్యాదులకు చరణాది వృత్తియు భుజగపతగాదులకు ఉరః పక్షాదివృత్తియు అగుచున్నది. అట్టి పాదేంద్రియమున కాయాసంస్థానాది సహకారంబువలన స్థలజల గగనాది సంచార హేతుత్వము సిద్ధించుచున్నది. మనుష్య శరీరమందలి పాదేంద్రియంబున కాకాశసంచరణ మందు సామర్థ్యము లేకుండుటయు

తథానన్తగరుడాదీనాం ముక్తానాం చేచ్ఛాకృతి తత్తద్రూపం కర్మకృతమపి ద్వివిధం స్వసంకల్ప సహకృతకర్మకృతం కేవలకర్మకృతం చేతి, పూర్వం మహతాం సౌభరిప్రభృతీనాం ఉత్తరం చాన్యేషాం క్షుద్రాణాం.

పునశ్శరీరం సామాన్యతో ద్విధా జంగమమజంగమం చేతి. కాష్ఠాదీనాం శిలాదీనాం చాజంగమత్వమేవ. యథావృక్షగుల్మలతా వీరుత్తృణానాం తమోమోహమహామోహ తమిస్రాంధతామిస్రసంజ్ఞానాం, శిలాదిశరీరిణోపి జీవావిద్యన్త ఇత్యహల్యాది వృత్తాంత శ్రవణాత్సిద్ధం. జంగమం చతుర్ధా, దేవతిర్యఙ్మనుష్య తిర్యఙ్నారకి సంస్థానభేదాత్. అసురయక్ష రాక్షసాదయోఽపి దేవయోనయః భూలోకవర్తి బ్రహ్మక్ష త్రియవీట్ఛూద్రాదయో మనుష్యయోనయః. తేషాం తు శ్రుతిస్మృత్యుక్త విధినిషేధవిషయతా. దేవాదీనామపి సాఽస్త్యేవ ప్రాయశ్చిత్తా ధ్వంతపశ్చర్యాబ్రహ్మ విద్యాదిశ్రవణాత్. మృగపక్షీ సరీసృపా దయస్తిర్యగ్యోనయః నారకిరణస్తు రౌరవాదిషు దుఃఖైకాశ్రయదుస్త్యజవిగ్రహాః. జంగమం పునర్ద్వివిధం యోనిజమయోనిజం చేతి.

ఇదందేవాదిషు త్రిష్వపి సంభవతి ప్రజాపతిమధుకైటభ ధృష్టద్యుమ్నైరావతస్వేద జాదదర్శనాత్. తత్ర యోనిజేష్వేవ పంచమాహుత్యపేక్షా యోని ప్రాప్తేః పూర్వమాకాశవాయు ధూమాభ్రమేఘ వృష్టి వ్రీహ్యాది రేతస్సిక్త్వన్య శరీరేషు సంసర్గమాత్రం తత్ర వ్రీహ్యాది ప్రాప్తేః పూర్వం శీఘ్రమేవ నిష్క్రమణం తతఃపరం దుర్నిష్ప్రతరం ద్యుపర్జన్యపృథివీ పురుషానన్తరం పంచమ యోషీదగ్నౌ హుతస్య తత్తత్కాలనియత పరిణామాదయ ఆయుర్వేదయోగాది శాస్త్రేషు విశదమవ సేయాః. **తథావిమానార్చనకల్పేద్వ్యశీతితమే** పటలే భగవాన్మరీచిః. అథదేహోత్పత్తి ప్రకారః. ఓషధీభ్యోన్నముపజాయతే. తదన్నం త్రివిధం భవత్యేకం మూత్రం పురీషమేకమేకం పురుషాణాం శుక్రం స్త్రీణాం శోణితం శుక్లశోణితయోః క్షీరేసర్పిరివ

విహంగాది పరకాయ ప్రవేశంబు జేసినపుడాయాత్మకే తన పాదేంద్రియమున కట్టి యాకాశసంచరణ సామర్థ్యము గలుగుటయను నన్వయ వ్యతిరేక దృష్టాంతములచే నీ యర్థము స్థిరపరుపబడుచున్నది. మలాదిత్యాగకరణమగు నింద్రియము పాయువు. ఇయ్యది ఆయాయవయవ వృత్తియగును.

వామాంధాళము ? ( ) మొదలగు పక్షులకిది ముఖ ప్రదేశ వృత్తియై యున్నది. ఆనంద విశేషకరణమగు నింద్రియ ముపస్థయనం బడును. ఇయ్యది మేహనాదివృత్తియైయున్నది. ఇట్లు జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియ ములను స్థిరపరచుటచే స్త్రీంద్రియ పురుషేంద్రియ కల్పనంబును ఇవియే యను నవధారణంబుచే కర్మేంద్రియ పరిత్యాగంబును యీ స్వభావంబు గలవనుటచే శరీర సమకాలోత్పత్తి వినాశిత్వాదులును నిరసింపబడుచున్నవి. ఇట్టే ఆగమంబుచే ఏకేంద్రియ వాదము, త్వగింద్రియ స్వీకారము, శరీరేంద్రియ వాదము. మనోవిభుతా నిత్యతా తైజసతా నిర్మనస్కత్వాది

సర్వవ్యాపినీ మాయాశక్తిర్భవతి. పురుషబీజమూలసంచితం శుక్లం. స్త్రీకుచమూల సంచితం శోణితం సంయోగకాలే దైవయోగేన వాయునా గర్భాలయం ప్రవిశతి. తత్రైకరాత్రోషితం కలిలం ద్విరాత్రోషితం బుద్బుదం త్రిరాత్రోషితం మాంసలం, చతురాత్రోషితం పేశలం, పంచరాత్రోషితం ఘనం షడ్రాత్రోషితం వ్యూహం సప్తరాత్రోషితం బంధ మష్టరాత్రోషితం సుకుమారం నవరాత్రోషితం యౌవనం దశరాత్రోషితం వయసమర్థమాసే పిండాకృతిర్మాసే శరీరాకృతిర్మా సద్వయే శిరోబాహుప్రదేశాః త్రిమాసే జఠరకటిదేశాః చతుర్థే మాసే పాణిపాదద్వయం పంచమమాసే రోమకూపాణి షష్ఠేమాసేఽస్థిసంఘాతః సప్తమే మాసే జీవప్రకాశః అష్టమే మాసే సంపూర్ణదేహః నవమే మాసే ప్రచలనం కరోతి. అత ఊర్ధ్వం జాయతే స్నాయుమజ్జాస్థీని రేతోమయాని త్వగ్రక్తమాంసాని శోణితమయానితదేవషట్కోశ వికృతత్వ గ్రుధిరమాంసమేదోఽస్థిమజ్జా శుక్రమితి క్రమేణైకాంశిభూత సప్తధాతుమయం గాత్రంభవతి శుక్రాధికే పురుషశ్శోణితాధికే స్త్రీద్వయోస్తుల్యే నపుంసకం భవతి పుంసస్త్రీయోహ పరస్పరభావేన తయోరేకోగర్భస్య వర్ణ ఇతి విజ్ఞాయత ఇతి. తథాశ్రూయతే గర్భోపనిషది చ అన్యైన సప్తధాతూనాం శుక్రశోణిత సంభవత్వ ప్రకార ఉక్తః, తథా ప్రకృతి వికృతి భావనియత వాతపిత్తకఫాదిప్రపంచో నాడ్యాది· విశేషతత్పరిమాణాదయశ్చ తేష్వేవావసేయాః ఏవం జరాయుజాండజోద్భిజ్జ స్వేదజభేదోఽపిభావ్యః, ఏషాం చ వ్యష్టి జీవశరీరాణామీశ్వరం

వాదంబులును నిరస్తంబులు. యుక్తి బాధాద్యంశంబులు యథాసంభవమున నూహించు కొనదగినవి. ఇట్టు యింద్రియంబులకు ఏకాదశ సంఖ్యా వత్త్వంబును, అధిక సంఖ్యా నిషేధంబును చేయబడినది.

అవల తన్మాత్రసృష్టియన :- భూతంబుల కవ్యవహిత పూర్వావస్థా విశిష్ట ద్రవ్యము తన్మాత్రమనబడును. దధిరూపముగ బరిణతినొందు క్షీరమునకు మధ్యమావస్థయుంబోలె భూతరూపంబుగ బరిణమింపనున్న ద్రవ్యమునకు (అంతకు) పూర్వపుదగు నొకానొక యవస్థయే తన్మాత్రం బనందగు. అట్టి యవస్థావిశిష్టమగు ద్రవ్యంబును తన్మాత్రమే యనబడు చున్నది. ఇట్టిదే భూతోపాదానమగుటచే శబ్దాది గుణ మాత్రంబుచే భూత సృష్టి గలుగునని చెప్పగూడదు. విశిష్టశబ్దాది, విషయాధి కరణంబగునది భూతమనబడును. అట్టి భూతంబులందును పూర్వమునందువలె ప్రాకృతా ప్రాకృత విభాగ మెరుంగదగినది. తన్మాత్రములును భూతములును గూడ ప్రత్యేకమైదువిధంబులగుచున్నవి. శబ్ద స్పర్శరూప రసతన్మాత్రంబులనియు ఆకాశ వాయ్వగ్ని జలభూములనియు వీని నామంబులు అందు తౌమ సాహంకారాకాశంబులకు మధ్యమావస్థా విశిష్ట ద్రవ్యము శబ్దతన్మాత్రము ఇట్లే ఉత్తరోత్తర తన్మాత్రములందును ఆయాభూతద్వయ మధ్యమావస్థా విశిష్టద్రవ్యత్వము అవిశిష్ట తత్తద్గుణాశ్రయత్వము తత్తద్భూతో పాదనత్వము

ప్రతి శరీరత్వం సద్వారకమద్వారకం చేత్యేకే. సర్వావస్థానాం సర్వద్రవ్యాణామీశ్వరం ప్రత్యేవ స్వతశ్శరీరత్వం జీవం ప్రతి తు తత్కర్మకృతమిత్యన్యే.

యథాహ తాదృశీమవస్థాం మనుః. అసీదిదం తమోభూతమ ప్రజ్ఞాతమకల్మషం, అప్రతర్క్యమవిజ్ఞేయం ప్రసుప్తమివ సర్వతః. తతస్స్వయం భూర్భగవానవ్యక్తో వ్యంజయన్నిదం, మహాభూతాది వృత్తౌజాః ప్రాదురాసీత్తం మోనుద ఇతి.

ననునివి ఆయాతన్మాత్రల లక్షణంబుగ నెరుంగ దగినది. సర్శశూన్యమై విశిష్ట శబ్దాధారమును శ్రోత్రాఖ్యాయము, నయినది యాకాశము అవకాశ దావాదులచేనిది యుపకరించును. చక్షువులదెరచి చూచినంతటనే ఇది యాకాశంబును ప్రతీతి కలుగుచుండుటచే నీయాకాశము ప్రత్యక్షసిద్ధము. శాస్త్ర ప్రమాణంబుచే నాకాశమందు శబ్దమంగీకరించ బడుచున్నది. ఆకాశము నుండి స్పర్శతన్మాత్రమును దానినుండి వాయువును కలుగుచున్నవి. విశిష్ట స్పర్శయుతమై రూపశూన్యంబును అస్మదాది స్పర్శనయికేంద్రియ గ్రాహ్య ద్రవ్యంబును అనుష్ణాశీత స్పర్శవిశిష్టమై గంధశూన్యంబును అనునిది వాయులక్షణము. ఆవాయువునకు స్వభావంబువలన నేమి యదృష్టాత్మకం బగు నీశ్వర సంకల్పంబు వలన నేమి తిర్యక్ప్రసానిణము స్వారసికమై యున్నది. పార్థివాది ద్రవ్యంబులచే గాని వాయ్వంతరంబుచేగాని గలిగెడి యభిఘాతంబు వలన భ్రమణము ఊర్ధ్వగమనము మొదలగునవి తటస్థమగు చున్నవి. అయ్యవి తృణరజ్జు ప్రభృతి పదార్థములయొక్క భ్రమణోర్ధ్వ గమనంబులచే దూరస్థుడగు పురుషునిచే యనుమతింప దగియు సమీపస్థుడగుటచే స్పర్శ నేంద్రియము చేతనే గ్రహింపదగియును ఉన్నవి. ఇందువలన వాయువునకు నానాత్వంబును సిద్ధించుచున్నది. దీనికి పార్థివాదులచే యుపరోధము గలిగినపుడు స్తంభనము గలుగుచున్నది. (ఒక గాలితిత్తియందున్న వాయువునందిది వ్యక్తముగ దెలియవచ్చును) దీనికి మరియు సలిలాతప కుసుమాది యోగంబువలన శీతోష్ణ సౌరభారోపంబు గలుగుచున్నది. (ఇట్లే సలిలాది సంసర్గమందు వాయువు నందు శీతస్పర్శంబును తదభావమున నభావ ప్రత్యయంబును అన్వయ వ్యతిరేకములచే తెలియవచ్చునున్నది. కొందరాయుర్వేద ప్రవర్తకులు వాయువునందే శైత్యమాంద్యంబులను జెప్పినను దుందుభి స్వనాదుల యందు దురూహంబగు వస్తు శక్తి నవలంబించ వలసి వచ్చుటచే నయ్యది స్వభావము ప్రభావమునని యాయా యెడల వారలచేతనే అంగీకరింప బడుటచే నావాదంబును

యథా వా తం పురుషం భగవాన్ శ్రీశుకః 'అవికారాయ శుద్ధాయ నిత్యాయ పరమాత్మనే, సదైకరూప రూపాయ విష్ణవే సర్వజిష్ణవే' ఇతి. యథా వా తయోర్వివృతౌ మదీయ ఆచార్యస్తవే. నాహర్నక్షణదా నఖం న ధరణిర్నధ్వాన్త మాసీద్యదాన జ్యోతిర్న చ వస్తు లభ్యమపరం శ్రోత్రాది బుద్ధ్యా తదా, యన్నిర్విక్రియ మచ్చ మక్షర మనన్యాధీన మే కాకృతి స్వైరం సత్రిగుణం సపూరుష మభూద్వైఖానసాఖ్యం మహ' ఇతి.

సమంజసమైనది కాదు. ఇయ్యది త్వగింద్రియము నాప్యాయనముజేయుటచే ప్రాణశరీర విషయాత్మకంబుగ నుపకరించు చున్నది. అందును శరీరధారణాది హేతువిశేషంబగు నట్టిదియు నీవాయు విశేషంబే యగుచున్నది. ఇది ప్రాణమనంబరంగును. ఇట్లు వ్యాపార భేదంబుచే నిదియైదు విధంబులుగను పది విధంబులుగను విభజింప బడుచున్నది. ప్రాణాపానవ్యానోదాన సమానంబులనియు, వీనితో జేరి నాగకూర్మ కృకర దేవదత్త ధనంజయము లనియు వీనినామములు, ఈ ప్రాణ శబ్దము వాయు సామాన్యమందు వాయు విశేషమందును గూడ వాడబడుచున్నది. జంగమ శరీరమందు వలె స్థావర శరీరములందు ప్రాణము గలదు. ఉదకసేచనము సేయుట దోహదము సేయుట మొదలగు పనులచే వృద్ధినొందుట వలన నీ ప్రకారము స్పష్టపడుచున్నది. నఖదంత రోమకిణాదుల యందును మంద ప్రాణాశ్రయత్వ ముండియేయున్నది. (కిణముఃకాయకాచుట). ఈ వాయువునకే రేచక పూరక కుంభకాది విభేదంబులచే నష్టాంగయోగమందులి ప్రాణయామమువలన నియమనము విధింపబడుచున్నది. శరీరోపాదాన భూతంబుగువాయువన్నో యిట్టి ప్రాణ వాయువు కంటె వ్యతిరిక్తమైనది. ఇదియే ప్రాణాత్మకంబుగ వాయుతత్త్వము నందలి యుపకరించుట యనదగినది. వాయూపాదానత్వంబు వాయు ప్రాచుర్యంబు వలన మారుతాది శరీరములందు కనదగును. ఇది శరీరాత్మక మగునుపకారము. చండవాత తాళవృంత పవనాదులయందు విషయత్వ ముండు నిది విషయాత్మకమగు నుపకారంబని యెరుంగునది. ఈ వాయువు నుండి రూపతన్మాత్రంబును అందుండి తేజస్తత్త్వమును గలుగుచున్నవి. ఉష్ణస్పర్శవత్త్వము, భాస్వరరూపవత్త్వము మొదలగునవి తేజస్తత్త్వ లక్షణము. ఇయ్యది వాక్చక్షువుల కాప్యాయకము, దివాభీతాది వ్యతిరిక్త లోచనంబులకును అంజన విశేషాది శూన్యలోచనంబులకును తిమిరాద్యతి రిక్త విషయ ప్రత్యయోత్పాదనమునందు విశేషమహత్త్వంబు గలిగినట్టియు పూర్వోక్తమగు నాప్యాయనము కంటె యన్యమైనట్టియు నొక్క తేజః పదారము అపేక్షితమగుచున్నది. అదానియుపకారంబును

విస్తరస్తు శ్రీభాష్యాదౌ ద్రష్టవ్యః. 3. ప్రకృతమనుసరామః తదేవాహ లీనామిత్యాదినా స్పష్టోర్థః జీవరాశి సమూహకమిత్యపిపాఠః. తత్రాచేతనాయాః ప్రకృతేశ్చేతనాధిష్ఠితత్వావశ్యంభావం నిశ్చిత్య జీవానాం జీవాత్మనా మపీ శితృత్వం భగవత్యుపదిశతి జీవేశ ఇతి. 4. తాదృశచింతా ప్రకారోపన్యాసప్రస్తావే తదుపబృంహణార్థాం శ్రుతిమాహ శ్రుతిరితి. ఇత్థం హి శ్రూయతే ఛాందోగ్యే షష్ఠాధ్యాయే ద్వితీయఖండే. సేయం దేవతైక్షత హన్తాహమిమాస్తిస్రోదేవతా అనేన జీవేనాత్మనాఽను ప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి సేయం దేవతేమాస్తిస్రో దేవతా అనేనైవ జీవే నాత్మనాఽను ప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరోదిత్యాది అర్థస్సూత్రత్ర విచార్యతే. 5.

ప్రాణాది సంయోగము వలన నశితపీతంబులకు పాకాది హేతువగు తేజో విశేషము వైశ్వానరంబన బడుచున్నది. శరీరత్వంబును దహనతపనాది తేజః ప్రచుర శరీరములందును విషయత్వంబును చంద్రికా శతహ్రదా (మెరుపు,) హుతవహాదులందును చూడనగును. ఇట్లు ఆప్యాయకత్వ, వైశ్వానరత్వశరీరత్వ విషయత్వం బులను నాలుగు విధంబుల తేజస్తత్త్వము యొక్క యుపకారము చెప్పబడినది. మరియు భౌమంబనియు దివ్యంబనియు నీతత్త్వము ద్వివిధము. ప్రదీపాదులు భౌమంబును, అదిత్యాది జ్యోతిర్మండలంబులు దివ్యంబులు ననంబడును. ఇట్లే భౌదర (జఠరవహ్ని) మనునదియు తత్త్వభేదమే యగుచున్నది. మరియు నియ్యది ప్రభయనియు ప్రభావంతమనియు రెండు తెరంగులుగ విభజింపబడుచున్నది. సామగ్రీ విశేషాదీవ స్వభావభేదంబు వలన తేజస్సునకే శోకహర్ష శోషణవృద్ధి పాకప్రకాశాది జనకత్వ తార తమ్యము సిద్ధించుచున్నది. సౌరతేజమునందు శోక శోషణ హేతుత్వము, చాంద్ర తేజమునందు హర్షజలవృద్ధ్యాది హేతుత్వము ఆగ్నేయమునందు పాకాది హేతుత్వము ననునవి దృష్టములు, దీనికి ఊర్ధ్వజ్వలనము సహజమైనది. ఇది రోహిత భాస్వరైక రూపంబయ్యు సలిలాది, సంసర్గ భేదంబున వర్ణవైచిత్ర్య విశిష్టంబై దోచును. తేజస్సునుండి రసతన్మాత్రం బును అందుండి యాపస్తత్వంబును గలుగు చున్నది. శీతస్పర్శవత్త్వము, నిర్గంధత్వమైన విశిష్టరసవత్త్వము ననునివి యాపస్తత్త్వ లక్షణము, శుక్లమధుర శీతతైక స్వభావంబగు దీనికి సంసర్గ భేదంబువలన రూపరస స్పర్శ వైచిత్ర్యారోపము గలుగుచున్నది. దీనికి ద్రవత్వము స్వాభావికము, ఆప్యంబులైన కరకాదులయందు ప్రతిఘాతవ శంబున కాఠిన్యమేర్పడుట గూడ కలదు. (కరకమూఽవడగండ్లు) ఇయ్యది ప్రాణరసనాప్యాయనాది రూపముగ నుపకరించుచున్నది. శరీరత్వమును జలప్రచురములగు వరుణలోక శరీరములందును విషయత్వమును సరిత్స

నిద్రాణస్య మహాన్ కాలోగతస్తస్య మహాత్మనః
సతుకాలాంతరే విష్ణుర్భగవాన్ భక్తవత్సలః 3
యోగనిద్రాం పరిత్యజ్య దృష్ట్వా ప్రకృతిమాదరాత్

5.ఇతి సంస్మరణాదితి స్మరణాదన న్తరమిత్యర్థః. అత్ర విమానార్చన కల్పే భగవాన్మరీచిః. ఏకదా ప్రలయకాలే భుజంగపతిభోగపర్యంక శయితస్య నారాయణస్య నాభికమలే బ్రహ్మోద్భవ ఇతి.

బ్రహ్మన్నితి అత్రవిమానార్చనకల్పం యదా యదా ప్రజాస్సృజేయేతి సోऽకామయత తదా స్వాభిమతానురూపగుణస్వశక్త్యాలీల యేమం ప్రపంచం కార్యకారణభావేన యథా పూర్వం ససర్జేతి వదతిశ్రుతిః.

ముద్రాదులందును కనదగును. ఉదకములనుండి గంధతన్మాత్రంబును అందుండీ పృథివియు గలుగుచున్నవి. విశిష్ట గంధవత్త్వము. విశిష్ట స్పర్శవత్త్వము నమనిది పృథివీ లక్షణము. ఆదియందు సురభిమధుర కృష్ణానుష్ణా శీత స్పర్శముగ నుదయించినను అనుష్ణా శీతత్వము సర్వకాల సర్వావస్థలయందనువర్తించుచున్నది. తేజస్స లీల స్పర్శో పాధ్యన్వయ వ్యతిరేకంబుల వలన నౌష్ణ్య శైత్యోపలంభము స్పష్టమగుచున్నది. కృష్ణవర్ణము సహజ సిద్ధమైనను పాకభేదంబువలన విచిత్ర వర్ణంబుగ నొప్పుచున్నది మరియు నిది కఠినమయ్యును సలిలతాపాది యోగంబువలన ద్రవత్వోప లంభంబును కలుగుచున్నది. మనోఘ్రాణాప్యాయనాదులచే నిద్దాని యుప కారము శరీరత్వము మనుష్యతిర్యక్ స్థావరాదులయందును విషయత్వము మృత్పాషాణ తిమిరాదులయందును చూడనగును. అబాధిత నీలాది ప్రత్యయ విషయంబగుట వలన నీ తిమిరంబు ద్రవ్యంబును పార్థివంబు నయియున్నది. ద్రవ్యమును పార్థివమును అయ్యు స్పర్శానుపలంబాది చోద్యము నొకప్పుడు ఇంద్రనీలాలోకాదుల యందు వలె నిర్వహింపదగినది. ఇయ్యది ఆగమసిద్ధము. తత్త్వాంతరంబులంబోలె సృష్టి ప్రలయ ప్రకారంబులును శ్రుత్యుక్తములుగ దెలియవచ్చు చుండుటచే నియ్యది ద్రవ్యంబని సిద్ధాంతింపబడియున్నది. ఈవిధంబుగ తత్త్వంబు లిరువది నాలుగు వివరింపబడియున్నవి. మరియు సృష్టి ప్రకారమొక్క యెడ నాకాశపూర్వకంబును వేరొకయెడ తేజః పూర్వకంబుగను ఇట్లు పలువిధంబుల శ్రుతులందు జెప్పబడినను అయ్యవి మహదహంకారాది పూర్వకంబుగ పై జెప్పబడిన సృష్టిక్రమమును విరోధింపజాలవు. శ్రుత్యంతరంబు వలన ప్రకృత్యాది సృష్టియు పఠింపబడుటచే శ్రుతిద్వై

సర్వేషాం జీవానాం ప్రభోస్సిసృక్షోర్బ్రహ్మణస్స్వేచ్ఛయా భూతాని సృజత ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః. ఆకాశాద్వాయుః వాయోరగ్ని అగ్నేరాపః అద్భ్యః పృథివీ పృథివ్యా ఓషధయః. ఓషధీభ్యోఽన్నం అన్నాత్భూతాని జాయన్త ఇతి శ్రుత్యారీత్యాది. ఏతేనైతదంతా సృష్టిః

చేసినచో సకల శ్రుతులను స్వారసికమగునర్థ మేర్పడుచున్నది. కాలముగూడ అనార్యవంతంబని శ్రుతులు చెప్పుటచే దీనిని మాయారూపంబని చెప్ప గూడదు. ఇట్టి తత్త్వముల నాదియందు పరమేశ్వరుడు స్వసంకల్పము వలన తత్తరవ్యవహిత పూర్వతత్త్వశరీరియై సృజియించి వ్యష్టినామ రూప విభాగము జేయసంకల్పము గలవాడై యీ భూతములిట్లు వేర్వేరై యుండినంతట వ్యష్టిసృష్టికి సమర్థములుగాజాలవు. పరస్పర సంమిశ్రణము నుద్దేశించి (ఏవంజాతేషు భూతాని ప్రత్యేకం స్యుర్ద్విధా తతః, చతుర్ధాభిన్న మేకైక మర్ధ మర్ధం తథాస్థితం) ఇట్లుత్పన్నమైన భూతములు ప్రత్యేక మొక్కొకటి రెండు సమ భాగములుగ విభజింపబడుచున్నది. అందొక్కొక యర్ధము ప్రత్యేకించబడి తక్కిన యర్ధము నాలుగు సమభాగంబులుగ జేయబడుచున్నది. ఒక్కొక్క భూతమునందు తద్భూత ప్రధానాంశము సగమును తక్కిన భూతంబుల నాల్గింటి యొక్కయు నాలుగష్టమాంశంబులును కలియునట్లు పంచీకరణముజేసి (ఉదాహరణము ఆకాశము నందూర్ధ్వార్థము ఆకాశ తత్త్వము తక్కిన యర్ధములో వాయువు, తేజస్సు, జలము, భూముల యొక్క నాలుగష్టమాంశములు కలియుటయందు తానంతర్యామియై యొప్పు జీవవర్గమునను ప్రవేశింపజేసి యాతత్వంబులచేతనే దశగుణితోత్తరంబుగ వాయువహ్న్యు నిలాకాశ భూతాది మహదవ్యక్తంబులను సప్తావరణంబులచే వేష్టితమై హేమాకారంబుగ బరిణమించిన భూతమయంబగు బ్రహ్మాండం బును సృజియించి యా యండ గర్భంబున తనదివ్యనాభి పంకజాది సప్త స్థానంబులలో నొక్క స్థానమందుండి యండాంతర్వర్తియగు సకల చేతన భరితదివ్యశరీరియగు చతుర్ముఖుని తన ప్రసాదంబు వలనను క్రోధము వలన రుద్రుని సృజియించుచున్నాడు.

భగవానుడంతట నిట్టి బ్రహ్మయందం తర్యామియై వేద రహస్యంబులను సృష్టివిషయకంబగు బుద్ధిశక్తుల బ్రసాదించి వేదా పహారకులగు నిశాచరులను సంహరించుచు ఆ బ్రహ్మాండగర్భంబున చతుర్దశ భువన సంస్థానంబును తదధికరణక దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావర జంగమ జంతు జాతంబును ప్రాగాది దిగ్విశేషంబును ఇట్లు వివిధ విచిత్ర

లీనాం స్వాత్మని చాత్మానం జీవరాశిం సమాహితః 4

పరమపురుషకర్తృకా సిద్ధా సైవోపపాదితా చ ప్రాగేవాస్మాభిః తదనన్తర కాళికీం సృష్టిం స్వాభిలషితాం బ్రహ్మాణమనుశాస్తి భగవాన్నిత్యర్థః సాచ వ్యష్టిసృష్టిరితి స్మర్యతే. ఏషా పునశ్చతుర్ముఖకర్తృకా స్మర్యమాణా పూర్వోక్త ఛాందోగ్యశ్రుత్యా సహపఠితా విశయాస్పదం మన్వానస్సిద్ధా న్తయామాస తత్త్వం భగవాన్ బాదరాయణ స్సంజ్ఞామూర్తిక్లు ప్తిస్తు త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాదితి. తత్ర భాష్యం. చతుర్ముఖాజగత్సృష్టిస్తచ్ఛరీరాచ్చ సంశయః. నామరూపవ్యాకరణాత్మికా ప్రపంచ సృష్టిర్హిరణ్యగర్భాదథ వా తచ్ఛరీరకాత్పరమాత్మన ఇతి సంశయః హిరణ్యగర్భాదితి. పూర్వః పక్షః 'వ్యతిరేకశ్రుతేర్జన్మకేవలాచ్చ ప్రజాపతేః. జీవస్యచతదంశత్వాన్నిర్దేశోప్యుపపద్యతే' కేవలాత్సమష్టి జీవాత్ప్రజాపతేరేవోత్పత్తిః, కుతః అనేన జీవేనాత్మనాऽను

ఉన్నాడు. అట్లే హరశరీరకుడై సంహరింపజేయుచును, సంహరించుచును గూడయున్నాడు.

ఇట్లు పంచీకరణాద్యాగమంబుచే బ్రహ్మండ ప్రభృతి స్తంబపర్యంతమగు సమస్తద్రవ్యజాతంబును పంచభూతాత్మక మని స్పష్టీకరించబడినది.

సమాన ప్రకరణమగు తైత్తిరీయ శ్రుతియందు ఆకాశాది పంచ భూతంబుల యుత్పత్తి పఠింపబడుటచే త్రివృత్కరణము గూడ పంచీ కరణమున కుపలక్షణమని తెలియుచున్నది. ఇట్లు సమస్త ద్రవ్యజాతంబును పంచభూతాత్మక మగుచో కేవల పృథివ్యాది వ్యవహారంబున కనుపపత్తిని సాధించుటకై తత్తద్భూతవ్యాప్తి భూయస్త్వంబు వలన పృధివీత్వాది వ్యవహారము సంగతమగుచున్నదని సూత్రకారులవారు చెప్పియున్నారు. పంచీకరణమును మహదాది సప్తీకరణాష్టీ కరణంబుల కుపలక్షణము దీనినే భగవత్పరాశర మహర్షియు చెప్పియున్నారు.

ఇట్లు శరీరములు, (మహాభూతములు, అహంకారము, బుద్ధి, అవ్యక్తము) నను నష్టద్రవ్యంబుల నుపాదానముగ గలిగినవని తెలియు చున్నవి. ఇంద్రియములు శరీరము నాశ్రయించియున్న ద్రవ్యాంతరంబులు. ఈ శరీరంబును నిత్యానిత్య భేదంబున ద్వివిధంబగు నందు త్రిగుణద్రవ్య కాలజీవ పరస్వరూపక మగునట్టి యీశ్వరునియొక్కయు స్వాభావికమగు గరుడభుజగాది రూపంబగు నిత్య సూరుల యొక్కయు శరీరము నిత్యము. అకర్మ కృతమనియు కర్మకృతమనియు ననిత్య శరీరము ద్వివిధము.

చింతయామాస జీవేశో విష్ణుర్నారాయణస్స్వయం

ప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి పరమాత్మవ్యతిరిక్త జీవకర్తృకత్వశ్రవణాత్. రాద్ధాంతస్తు త్రివృత్కుర్వత ఏవాస్య నామవ్యాకరణం శ్రుతం. అండసృష్టేః పరం జన్మ బ్రహ్మణ స్స్మృతిచోదితం చతుర్ముఖేన చాశక్యం త్రివృత్కరణమిత్యతః, ఇత్యాది. 9 వేదశాస్త్రా నామర్థస్యసిద్ధ్యై అథవా వేదశాస్త్రార్థానాం సిద్ధ్యై ఫలవత్త్వాయై వావేదశాస్త్రేత్యాదేరర్థః. లోక ఇత్యాది సార్ధశ్లోకేనస్వాభిప్రాయావిష్కరణం క్రియతే. బ్రహ్మణా

మహదాదిరూపమగు నీశ్వరశరీరమును ఇచ్ఛా మాత్ర కృతమగు ననంత గరుడాది నిత్యుల యొక్కయు ముక్తులయొక్కయు శరీరంబులు కర్మ కృతంబులు, స్వసంకల్ప సహకృత కర్మకృతంబులనియు కేవల కర్మకృతం బులనియు కర్మకృత శరీరంబులును ద్వివిధమైయున్నవి. మహాత్ములగు సౌభరి ప్రభృతుల యందా ద్యమును తదితర క్షుద్రులయం దుత్తరంబును చూచుకొనదగును. ఇదిగాక జంగమమనియు అజంగమమనియు నీరెండు విధంబులుగ మరియొక విభాగము గలదు. వృక్ష గుల్మలతా వీరుత్తృణా దులందు వలె కాష్ఠాదులందును శిలాదు లందును ప్రాణముండుట వలన నివియు అజంగమములగుచున్నవి. శిలాది శరీరములందును జీవుని యవస్థానమున కహల్యాది వృత్తాంత వివరము దృష్టాంతమైయున్నది. దేవమనుష్యతిర్యఙ్నారకి భేదంబున జంగమంబును చతుర్విధంబుగ నున్నది. అసుర యక్షరాక్షసాదులు దేవయోని విశేషంబులు భూమండల మందలి బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్యశూద్రాదులు మనుష్యులు వీరలందరకును శ్రుతిస్మృత్యుక్త విధినిషేధ నిబంధనము గలిగియున్నది. ప్రాయశ్చిత్తము అధ్వరము తపశ్చర్య బ్రహ్మ విద్య మొదలగువాని యందన్వయించినట్లు శ్రుతులు జెప్పుటచే దేవతలకు గూడ పై చెప్పబడిన శ్రుత్యుక్త విధినిషేధంబులు నియతములని తెలియుచున్నది. మృగపక్షి సరీసృపాదులు తిర్యగ్యోను లనబడును. రౌరవాద్యే కవింశతి మహానరకము లందు దుఃఖైకాశ్రయంబులును దుస్త్యజం బులునగు శరీరములు గలిగిన వారలు నారకులు యోనిజము అయోనిజము నని జంగమము ద్వివిధము. చతుర్ముఖుడు భగవానుని నాభికమలము నుండియు, మధుకైటభాదులు భగవత్సంకల్ప మాత్రంబువలనను ధృష్టద్యుమ్నుడగ్ని హోత్రము నుండియు ఉత్పత్తి జెందినట్లు ప్రమాణములు తెలియ వచ్చుటచే యిట్టి ద్వైవిధ్యము దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదులయందు సంభవించు చున్నదని చెప్పనగును.

శ్రుతిః యయేదం విశ్వం స్వాత్మనాఽను ప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి.

ృస్యమానాం సృష్టిం బుద్ధిస్థాం కృత్వాతత్సృష్టివిషయీభూతే తాదృశలోకే విహర్తుం మ
ృ జాయత ఇతి భావః తత ఇతి త్వయా లోకసృష్ట్యనన్తరమిత్యర్థః. జగతాం నిర్మాణం
ానం చ సంహత్యాతీవ దుష్కరమితిహేతోస్తాదృక్షం క్లేశంవత్సస్యాపహన్తుం తం
స్మిన్ ప్రరోచయితుం న్యాయ్యమితి నిశ్చిన్వాన ఆహ త్వత్సృష్టేతి, తజ్జలానీతి శాన్త

—

మ్యధర్మము (మైధునము) అపేక్షింపబడుచున్నది. స్వర్గము నుండి
వరోహణము జేయు జీవుడు యోనిమార్గమును ప్రవేశించుటకు పూర్వము
ాశవాయు ధూమాభ్రమేఘవృష్టి వ్రీహ్యాద్యు పాదానంబులందు
సర్గమాత్రమును బొందుచున్నాడు, అందు వ్రీహియ వౌషధి వనస్పతి
మాషాది రూపముల జెందుటకు పూర్వమందలి యాకాశవాయ్వాదుల
ండి నిర్గమనము శీఘ్రసాధ్యంబును వ్రీహ్యాదులనుండి యనంతరము
ాగు నిష్క్రమణము దుఃఖ సాధ్యంబును అగుచున్నది. పంచమాహుతి
ందలి జీవ పరిణామాదులు యోగాది శాస్త్రములలో దెలియవలయు.

హోత్పత్తి, ఓషధుల నుండి యన్నము గలుగును, అది మూత్ర
ాషంబులుగను స్త్రీపురుషులకు శోణిత శుక్రంబునుగను మూడు
పములగుచున్నవి. ఈ శుక్రశోణితములలో క్షీరమందాజ్యమువలె సర్వ
పినియగునొక్క మాయాశక్తి వ్యాపించియున్నది. పురుషుని బీజమూలం
ను శుక్రంబును స్త్రీకుచమూలమును శోణితంబును ఆధారము జేసికొని
ండు, నారెండును వారల సంయోగకాలమునందు దైవయోగమువలన
ా నొక్క వాయు విశేషంబుచే స్త్రీ గర్భాలయమును ప్రవేశించుచున్నవి.
ర్భ మందొక్కటి మొదలు పదిరాత్రుల వరకును నొక్కొక రాత్రియందు
ుముగ, కలిలము, బుద్బుదము, మాంసలము, పేశలము, ఘనము,
్రహము, బంధము, సుకుమారము, వయసమునను నామంబుల బరగు
మాసంబున బిండాకృతిదాల్చి క్రమముగ నాద్యాదియారు మాసములందును
రాకృతియు, శిరోబాహు ప్రదేశంబులును, జఠర కటిదేశంబులును,
ిపాద ద్వయంబును, రోమ కూపంబులును అస్థిసంఘాతంబును
ుగుచున్నవి. సప్తమంబున జీవ ప్రకాశంబును నష్టమంబున
ుపూర్ణదేహంబును గలిగి నవమంబున ప్రచలనము గలిగి యావల
ినమొందును. స్నాయువు మజ్జ అస్థియనునివి రేతో మయంబులును
్గక్త మాంసంబులు శోణితమయంబులు నగు నిటు సప్తధాతుమయమె

ఉపాసీతేతి శ్రుతిః జగత్పాలనం కింరూపం త్వయాచర్యత ఇత్యాహ సాధ్వితి. సాధూనాం వేదశాస్త్రాదీనాం చ రక్షణం దుష్టానాం శిక్షణమితి జగత్పాలనం వివిధమితిభావః అథస్వేచ్ఛయా భూతాని

చే స్త్రీయు సామ్యంబున నపుంసకంబును గలుగును. స్త్రీ పురుష భావమునం దధీనమై యాగర్భమునకు వరంబును గలుగును. విమానార్చనకల్పం మరీచిః.

ఇటేజరాయుజాండజోద్భిజ్జస్వేదజాది భేదంబుల నెరుంగదగును. జరాయువనగా గర్భమును చుట్టియుండెడి మాయయనుచర్మము దీని నుండి గలుగు మనుష్యపశ్వాదులు జరాయుజములు, అండమునుండి గలుగు పక్ష్యాదులండజములు భూమిని భేదించి యుత్పత్తి జెందు వృక్షాదులు ద్భుజ్జములు, స్వేదము వలన గలుగు యూకమశకాదులు స్వేదజములు. ఇటివ్యష్టి సృష్టి యందలి జీవశరీరములన్నియు సద్వారకంబుగను అద్వారకంబుగను గూడ నీశ్వరునకు శరీర భూతంబులనియు జీవునకు మాత్రము పరమాత్మసంకల్పాయత్త కర్మ కృతంబయినను అద్వారకంబుగ నియ్యవి యీశ్వర శరీరంబులే యనియు రెండు సంప్రదాయములు వ్యవహారమందున్నవి.

తాత్కాలికమగు నవస్థనుగూర్చి మనువిట్లు చెప్పియున్నాడు.

'ఈజగమంతయు నొకానొకప్పుడు అనగా ప్రలయకాలమందు తమశ్శబ్దవాచ్యంబగు ప్రకృతియందు లయమై యుండెను. తమస్సునందు దాగిన పదార్థంబులెట్లు ప్రత్యక్షగోచరంబులు కాజాలవో అట్లే ప్రకృతియందు లయించిన భూతంబులును ప్రకృతితో నత్యంత సూక్ష్మరూపంబున లయించి యుండునని భావము. అట్టి ప్రకృతియును బ్రహ్మతనువందవ్యాకృతమై కలసియుండుటంజేసి యట్లే ప్రత్యక్షగోచరమును అనుమాణలోచరమును (వాచకంబగు స్థూలశబ్దాది రాహిత్యంబుచే) శబ్దప్రమాణ గోచరంబును కాకుండెను. దానంచేసి యిదమిత్థమని తెలియరానిదై యుండెను. కాని ఆయవస్థను నాస్తియని చెప్పుటకు వీలను పడకుండునట్లు 'తద్దేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్' 'సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్' అను మొదలగు శ్రుతులచే జగత్తంతయు బ్రహ్మాత్మకంబై యుండెనని 'ఆసీత్' అను నస్తిత్వవాదము చెప్పబడినది. ఇట్ల విజ్ఞేయంబై యుండుటచేతనే సర్వంబును ప్రసుప్తంబునుం బోలె కార్యాక్షమంబై యొప్పెను. అట్టి ప్రలయావసానమున 'స ఏకధా భవతి ద్విధా భవతి' అనునట్లు అవ్యక్తుండును స్వేచ్ఛాపరిగృహీత శరీరుండును అగు నాభగవానుడు ఆప్రకృతియందు మహాభూతాదులను స్థూలసూక్ష్మరూపంబున

సృజతో బ్రహ్మణః కుత ఇయమవ్యవస్థితా బుద్ధిః శిష్టమశిష్టం పాపినం పుణ్యకృతం స్వర్గిణం నారకిణం సుఖినం దుఃఖినం చ జనంయుగ పన్నిరన్తరమేవ స్రష్టుం తౌ చతథా సంహర్తుముదియేత కిం వేదం లీలావిభూతేరేవ సబ్రహ్మచారీ ధర్మ ఇత్యాహానాదీతి. అనాదిర్భగవాన్కాలో నాఽన్తోఽస్య ద్విజవిద్యత ఇత్యనాదేః కాలాత్ప్రవృత్తా అవిద్యాతయా బద్ధా అత ఏవ సంసారాబ్ధిసముద్భవాః పునః పునర్జనన మరణాద్వారగాతా గతికాః బద్ధా ఇత్యాత్మవస్స్వతస్సుఖిత్వముచ్యతే ఏష ఆత్మాఽపహతపాప్మా విజరో విమృత్యుర్విశోకో విజి ఘత్సోఽపిపాసుస్సత్య కామస్సత్య సంకల్ప ఇతి జీవాత్మనో నిసర్గేణ బంధరహితత్వశ్రవణాత్.

వ్యక్తపరచుచు సృష్టిసామర్థ్యంబున బ్రకృతి ప్రేరకుడై యావిర్భవించెను. అను మొదలగు తీరున చెప్పబడినది.

తనయందు లీనమైయున్న యాప్రకృతిని అట్లే లీనములయి యున్న యసంఖ్యాతంబులగు జీవకోట్లను ఈయుభయంబులను వహించి యున్న తన దివ్యశరీరమును సమాహితుడై యవలోకనము జేసి జీవేశుండును విష్ణుండు నగు శ్రీమన్నారాయణుడు తనలోనిట్లని చింతించెను. ఈ విశ్వమంతయు నాయాత్మచే యను ప్రవేశించినవాడనై నామరూపంబుల సృజియించెదనను నదియే భగవానుని చింతన స్వరూపమై యున్నదని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఇట్లు చింతనము జేసినంతనే భగవానుని నాభియందొక సులక్షణమగు కమల ముద్భవించి యాకమలమందు దివ్యసౌందర్య సంపన్నుడగు చతుర్ముఖ బ్రహ్మ జనించెను. అట్లు జన్మించిన యాచతుర్ముఖుండును విష్ణుధ్యాన పరాయణుడాయెను. అంతట భక్తవాత్సల్య జలనిధియు కరుణా సముద్రుండు నగు నా దేవుడు సుప్రీతుడై తన నాభీకమల మందుద్భవించిన పుత్రుండగు బ్రహ్మను తిలకించి యిట్లు పలికెను. ఓ చతుర్ముఖా ! చరా చరాత్మకంబగు జగమునంతయు నీవు సృజియింపుము. అట్టి జగమునందు విహరింప నాకిచ్ఛ గలుగుచున్నది. ఆ సృజియింపబడెడి నీసృష్టికార్యము నిర్విఘ్నముగ నెరవేరుటకయి సాధువులను రక్షించుకొరకును వేదశాస్త్రముల ప్రయోజనమును సిద్ధింపజేయు కొరకును దుష్టులను శిక్షించుకొరకును ప్రతి యుగమునందును నేనవతరించుచుందును. ఇట్లే గీతయందును 'యదా యదా హి ధర్మస్యగ్లానిర్భవతి భారత అభ్యుత్థానమధర్మస్యతదాత్మానం సృజామ్యహం' పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం'

ఇతి సంస్మరణాదేవ నాభ్యాంకమలముద్బ భౌ 5

అనాదిస్సంసారః పురుషమనురుంధే గలతి చేత్యభియుక్తాః. బద్ధా ఇత్యనేన మోక్షోఽప్యుక్తప్రాయః. **అవిద్యా హిస్వపరస్వరూపతిరోధానకరీ సంసార హేతురితి** భగవదర్చనేన తన్నివృత్తిర్మోక్ష ఇతి చ ప్రాగేవోపపాదితం ద్రష్టవ్యం 10. అలసా ఇతి. అన్యే కృతయుగే ధర్మాస్త్రేతాయాం ద్వాపరే పరేఅన్యే కలియుగే నృణాం యుగహ్రాసాఽనురూపతః చతుష్పాత్సకలో ధర్మస్సత్యం చైవ కృతే యుగే నాధర్మేణాగమః కశ్చిన్మనుర్ష్యా ప్రతివర్తతే. ఇతరేష్వాగమాద్ధర్మః పాదశస్త్వవరోపితః చౌరికానృతమాయాభి ర్ధర్మశ్చాపైతి పాదశః, అరోగాస్సర్వసిద్ధార్థా శ్చతుర్వర్ష శతాయుషః కృతత్రేతాదిషు హ్యేషామాయుర్హ్రాసతి పాదశ ఇతి మనుస్మరణాత్. భవిష్యంతి కలౌయుగ ఇతి షాతేప్యయమేవ భావః. 11 న వేత్స్యన్తీతి వేదితం న ప్రభవన్తీత్యర్థః ఆదిశబ్దేన విభవాన్తర్యామిణౌ గృహ్యేతే తద్విస్తరస్త్వత్రైవ చతుర్దశాఽధ్యాయే అథాతో దేవదేవస్య పరస్య పరమాత్మన (14-5) ఇత్యారభ్య సుల భాన్మోక్ష సిద్ధ్యై చ భవత్యర్చాస్వరూపద్భ దిత్యన్తముక్త్వా పరవ్యూహా దయశ్చేమే క్లేశాదేన హిమోక్షదా ఇత్యుక్త్వా తాదృశక్లేశ ప్రకారమేవాఽష్టాంగ యోగైర్ధ్యానాద్యైస్తపోభిర్దుఃఖసాధనైః చిరాద్దదతి జీవానాం మోక్ష మన్యైస్సుదుర్లభ మితి ప్రతిపాద్య అర్చారూపస్తు సులభాద్దదాతి పరమంపద మిత్యాదినోప సంహారవిస్తరో ద్రష్టవ్యః తాదృశమర్చారూపమాస్థాయ లోకే విహర్తుం భగవతేష్యత ఇతి భావః యద్వా ఆదిశబ్దేనార్చారూపస్యాపి గ్రహణేఽప్యుక్త ఏవార్థస్సంగచ్ఛతే.

ఇచటనొక సంశయము విచారింపబడియున్నది. ప్రజలను సృజియించగలనని యెప్పుడా భగవానుడు సంకల్పించు చుండునో అపుడు తన యభీష్టమున కనుగుణంబులు గలిగి స్వశక్తిచే గూడికొని లీలామాత్రంబున నీ ప్రపంచ మును కార్యకారణభావంబున యథాపూర్వముగ సృజియించుచుండును. ఇట్లు సమస్త జీవరాసులను సృజియింప నిశ్చయించు ప్రభుడగు నా బ్రహ్మ స్వేచ్ఛా మాత్రంబున భూతంబుల సృజియింప నుద్దేశింప నాతని వలన యాకాశంబును అందుండి వాయువును. దానినుండి యగ్నియు క్రమముగ నందుండి యుదకము పృథివి ఓషధులు అన్నము భూతంబులు నుత్పన్న మాయెను. అని విమానార్చనకల్పమం దుపదేశింపబడిన తీరున నీ విధమగు సృష్టియంతయు పరమపురుష కర్తృకంబని సిద్ధించుచున్నది. ఇట్లే మూల ప్రకృతి మహదహంకారేంద్రియ తన్మాత్ర మహాభూతాది చతుర్విం శతి తత్త్వముల సృష్టిప్రకారము విస్తరంబుగ పూర్వమెరిగింప బడినది. ఆ వెనుక గావలయునట్టియు తనయభిలషితం బగునట్టియు సృష్టిని జేయుమని మాత్రమే భగవానుడు బ్రహ్మ ననుశాసనము జేయుచున్నాడని భావము.

తస్మింస్తు కమలే బ్రహ్మా జాతః పరమసుందరః !

యతో వివిత్సన్తోఽప్యనలంబమ వాప్నువానాన సిద్ధ్యన్తి తస్మాదిత్యర్థః తేషాం వివిత్సూనాం విముక్త్యర్థం వివిత్సాదరిద్రాణా మజ్ఞానినాం పాపినామప్యుద్ధారాయేతి వివేకః ఇత్థం సర్వలోకాను కంపయేత్యర్థః

అర్చావతార రూపేణేతి :- స వా ఏష పురుషః పంచధా పంచాత్మేతి శ్రుతిః పరవ్యూహవిభవాన్తర్యామ్యర్చారూపత్వేన పంచధేత్యర్థః.తథా న సన్దృశే తిష్ఠతి రూపమస్యన చక్షుషా పశ్యతికశ్చనైనం హృదా మనీషా మనసాఽభిక్లృప్తోయ ఏతద్విదురమృతాస్తేభవ న్తీతి కఠోపనిషది శ్రూయతే. అస్యార్థః అస్యవిష్ణో రూపం సన్దృశే సందర్శనవిషయే న తిష్ఠతి.

ఈబ్రహ్మ చేయదగిన సృష్టినే వ్యష్టిసృష్టియందురు. పైజెప్పిన భూతాన్త సృష్టియునట్లే సమిష్టిసృష్టి యనియు చెప్పబడును. సర్వేషాంతుస నామాని కర్మాణి చ పృథక్ పృథక్ వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ పృథక్సంస్థాశ్చ నిర్మమేయను మొదలగు మానవాదివచనోపబృంహితమగు నీ సృష్టి చతుర్ముఖ కర్తృకంబుగ జెప్పబడుచుండ పూర్వోక్తఛాందోగ్య శ్రుతిచే దీని నేకవాక్యత జెందించి చదువగా వ్యష్టిసృష్టికార్యము పరబ్రహ్మమా లేక చతుర్ముఖుడా యనుసంశయ ముదయింప నవకాశమేర్పడ జూచి యట్టి సంశయ నివృత్తిజేయుట కొరకయి సంజ్ఞామూర్తి యను మొదలగు సూత్రముచే నియ్యది పరమపురుష కర్తృకంబుని సూత్రకారులు బ్రహ్మ సూత్రములందు సిద్ధాంతము జేసియున్నారు. ఆసూత్రమందలి భాష్య మిట్లు చెప్పుచున్నది. చతుర్ముఖాంశర్యామియగు పరమ పురుషకర్తృకమా! నామరూప వ్యాకరణా త్మకమగు ప్రపంచసృష్టి చతుర్ముఖ కర్తృకమా! యనునది ఈ సూత్ర మందలి సంశయమై యున్నది. ఈజీవుని యందును ప్రవేశించి నామా రూపాత్మకమగు సృష్టిని జేయుదు నను శ్రుతిబలముచే నీసృష్టి పరమాత్మ వ్యతిరిక్త జీవకర్తృకమని వ్యక్తముగ దెలియుచుండుటచే కేవలసమష్టి జీవుడగు చతుర్ముఖుని వలననే జగత్సృష్టి యుపపన్నంబగునని పూర్వ పక్షము. హన్తాహ మిమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి యను నీవిషయశ్రుతిచే విభిన్న వీర్యకంబులై పృథగ్భావంబు జెందిన తేజోజలాన్న రూపంబులగు నీమూడు భూతంబు లను పరస్పర సమాగమంబులేక వెవ్వేరైయుండు నంతవరకును ప్రజాసృష్టి కుపయుక్తంబులు గాజాలవు గనుక వీనిని ప్రత్యేక మొక్కొక భూతము యొక్క యంశమొక్కొక దానితో జేర్చి త్రివృత్కరణము జేసి యీచతుర్ముఖ

ఆసీత్స జాతమాత్రేణ విష్ణుధ్యాన పరాయణః 6

అనేన తస్య రూపమస్తీ త్యవ గమ్యతే యథోచ్యతే య ఏషోఽంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురషో దృశ్యతే రుక్మాభం స్వప్నధీగమ్యం రుక్మాభం రక్తనేత్రాస్య పాణిపాదం శ్రీవత్సాంకం చతుర్భుజం పీతాంబరం శంఖచక్రధరం సౌమ్యమిత్యాది కశ్చిదేనం చక్షుషా న పశ్యతి తర్హి కథముపాసితుం శక్యస్స్యాదిత్యత్రాహ హృదేతి. పరమాత్మనో హృదయస్యైవ శ్రుతి రూపత్వాచ్ఛ్రుతి ప్రమాణేనేత్యర్థః మనీషేతి. మనసా ఈష్ట ఇతి మనిట్ తేన మనునేత్యర్థః మనస్మృర్తీణాం ముఖ్యః తద్గ్రహణేన సకలస్మృతయ ఉచ్యన్తే తథాచ స్మృతిప్రమాణనేతి ఫలితం మనసేతి మనశ్శబ్దేన భృగ్వాదయోమునయ ఉచ్యన్తే. తద్వచన రూపశ్రీశాస్త్రప్రమాణేనేత్యర్థః. అభిక్లప్త బింబరూపేణ కల్పిత ఇతి యే విదుస్తే అమృతా భవన్తి. అథవాహృచ్ఛబ్దేనసకల శ్రుతిస్మృతి శ్రీశాస్త్రశిల్పాదీనామభిప్రాయో గృహ్యతే. తేనత మనుస్మృత్యేత్యర్థఃమనీషా ఆచార్య బుద్ధ్యావిభక్తిలోపశ్ఛాందసః. మనసా శిల్పిచిత్తేన చాభి క్లప్త ఇతి.తదేవామృతత్వం శ్రుత్యన్తరే అధోయద్దారు ప్లవతేసింధోః పారే.అపూరుషం తదా

రూపియగు జీవునందును ప్రవేశించి నేనే నామరూపంబులు సృష్టి గావించెదనను నర్థము గలుగుచున్నందు వలనను తస్మిన్నండే భవద్బ్రహ్మ సర్వలోక పితామహః అను విధంబున బ్రహ్మండ సృష్ట్యనంతరము బ్రహ్మ జనియించెనని తెలియుటచే నండసృష్టి ప్రాగ్భావియగు త్రివృత్కరణపంచీ కరణాదులను తదనంతరజాతుడగు చతుర్ముఖుడు చేయజాలక పోవుట వలనను యీ సృష్టి చతుర్ముఖా న్తర్యామియగు పరమపురుష కర్తృకమని సిద్ధాంతము. దేనిచే 'కరవాణి' యను నుత్తమ పురుష నిర్దేశమును సమానకర్తృకంబగు నెడలనే యుపపన్నంబుగునని భావము. జీవేనాత్మనా యను నిర్దేశము శరీరాత్మనిబంధనమగుటచే జీవశరీరియగు పరబ్రహ్మయే జీవశబ్దముచే ప్రతిపాదింపబడుచున్నదనియి భావము అను మొదలగు తీరున జెప్పబడియున్నది. (స్వేచ్ఛా మాత్రంబున భూతంబుల నిర్మించునట్టి యావిధాతకు శిష్టులు అశిష్టులు పాపి, పుణ్యాత్ముడు, స్వర్గి, నారకి, సుఖి దుఃఖి యనునట్టి పరస్పరవిరుద్ధ ధర్మలగుజనంబుల నొకరిప్రక్క నొకరిని నిరంతరముగ నొకేసమయమున నిర్మించుటకును అట్లే సంహరించుటకును యేలబుద్ధి జనియింపవలయును. ఇయ్యది లీలావిభూతి యొక్క సహజధర్మమా యనిశంకించియనాది యనుశ్లోకముచే సమాధానము

తంద్దృష్ట్వా భక్తవాత్సల్య జలధిః కరుణానిధిః
సుప్రీతో భగవాన్ పుత్రం బ్రహ్మాణం ప్రత్యువాచహ 7.

లభస్వదుర్ఘణస్తేన గచ్ఛ పరస్థలం.' ఇతి అస్యార్థః సింధోః పారే సముద్రతీరే శ్రీమతి జగన్నాథక్షేత్రే అదః ప్రసిద్ధం అపూరుషం పరమాత్మస్వరూపం యద్దారు ఇదం ప్రతిమానిర్మాణ ద్రవ్యాణాముపలక్షణం. ప్లవతే శ్వేతదీపాత్ప్లవమానం సదాగత్య తత్ర యథా శాస్త్రం ప్రతిష్ఠాపితో దోద్యోతి తత్ప్రతిమారూపం బ్రహ్మ ఆలభస్వ అర్చన దుర్ఘణ ఇతి సంబుద్ధిః దుర్చగేత్యర్థః. తేన చ బింబేన బ్రహ్మరూపేణ ప్లవేనవార్చ నేనవా పరస్థల మమృతం స్థానం గచ్ఛేతి.

తథా యజుషి యతో వీరః కర్మణ్య స్సుదక్షో యుక్తగ్రావాజాయతే దేవకామ, ఇతి. అయమర్థః వీరోవిష్ణుః ఉగ్రంవీరం మహావిష్ణుమితి నృసింహతాపిన్యాం విష్ణోర్వీరత్వం ప్రసిద్ధం. విష్ణోర్నుకం వీర్యాణీతి శ్రుతిః విష్ణునా సదృశో వీర్య ఇతి శ్రీమద్రామాయణం, కర్మణ్యః

వచ్చుచుండుటచే అట్టియ నాదియగు నవిద్యచే యావరింపబడుటచే దానియందు బద్ధులగుటచేతనే సంసార సముద్రమందు జనన మరణ ద్వారంబున గతాగతంబులు సల్పుచుండిన జీవులు యుగక్రమంబున నల్పసత్త్వము గల వారలును ఆలస్యము గలవారలును అగుచున్నారు. ఇట్లే ఆత్మపదార్థము పాపరహితుండును జరామరణ శోకక్షుత్పిపాసా విరహితుండును సత్యకాముండును సత్యసంకల్పుండును అని జీవాత్మ యొక్క స్వాభావికాకారము బంధ రహితంబని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. బంధమనునది విమోచనమగుటయు నుక్తప్రాయము. అవిద్యయన స్వపర స్వరూప జ్ఞానమును మరగుపరచుటచేతనే సంసార హేతువగుననియును భగవదర్చన మొందుచే నియ్యది నివృత్తిజెందినంత మోక్షము గల్గుననియు పూర్వముపపాదింప బడియున్నది. యుగ చతుష్టయంబునందును యుగలక్షణము నుద్దేశించి ధర్మములు వేవ్వేరై యున్నవి. కృతయుగమునందు ధర్మమును సత్యమును నాల్గుపాదములై నడుచును. అప్పుడధర్మము ప్రజల నాక్రమింపజాలదు. తక్కిన యుగము లందు క్రమముగ నొక్కొక దానియందు ధర్మము పాదము పాదముగ క్షీణించుచున్నది. ఆధర్మము క్షీణించినంతట నాస్థానమందు చౌర్యము అనృతము మాయ యను నవివృద్ధిజెందు చున్నవి అను మొదలగు విధంబున నీ యంశమును దునువు చెప్పియున్నాడు. వారలు పరవ్యూహ విభవాంతర్యామి స్వరూపంబుల దెలియజాలరు. (పరవ్యూహాదుల నెరుగ

శ్రీ భగవాన్, బ్రహ్మాంస్త్వయాజగత్సర్వం కర్తవ్యం సచరాచరం 8.

కర్మభిరారాధ్యః సుదక్షః భక్తాభీష్టకరణే సమర్థః. దేవకామః క్రీడాకామః దిక్ క్రీడేత్యాదిధాతోర్నిష్పన్నో దేవశబ్దః క్రీడామాచష్టే. యుక్కగ్రావాశిలారూపీత్యర్థః. జాయత ఇతి అన్యత్రచ. పిశంగరూపస్సుభరో వయోధాశ్శుష్టీవీరో జాయతే దేవకామ ఇతి. అయమర్థః పిశంగరూపస్సువర్ణ వర్ణః సుభరస్సుభేన భరుంశక్యః వయసాగరుడేన ధ్రియతి ఇతి వయోధాః శుష్టిబలవాన్ శుష్టీతు బలాన్‌బ్రవీతి కోశః. దేవకామోజాయతే ప్రతిమారూపీ భవతి తథాన్యత్ర. అశ్మానమాఘణం ప్రపద్యే ఇతి. అయమర్థః ఆఘణం శిల్పినాశాస్త్ర మనుస్మృత్యటంకేనోత్కీర్ణ రూపమశ్మానం పాషాణమయం పరమాత్మానం ప్రపద్య ఇతి. ఏతేనార్చాయా అవతారత్వం తస్యాః ప్రతిమాతాదాత్మ్యం తద్రహస్యవేది నామమృతత్వప్రాప్తిశ్చ

జాలని హేతువును అర్చావతారమందలి సౌలభ్యంబును సవిస్తరంబుగ వెనుకటి యధ్యాయంబున నైదవశ్లోకము మొదలగు చెప్పబడినందున నాయంశమచట జూడనగును. కావున సర్వలోకానుగ్రహ పరుండనగుట చేతనే వారలకు ముక్తినొసంగుట కొరకు నేనర్చావతారరూపంబును ధరించి భూదేవితోడను శ్రీదేవితోడను కూడినవాడనై యవతరించ గలవాడను. ఈయర్చావతారము శ్రుతిప్రతి పాద్యమైనదనుటకు ప్రసంగవశమున కొన్ని ప్రమాణముల నిరూపించెదము 'సవాఏష పురుషః పంచధాపంచాత్మా' విష్ణుపురుష సత్యాచ్యుతా నిరుద్ధ రూపంబున బంచవ్యూహాత్మకుండగు నీపరమ పురుషుడు పరవ్యూహాది రూపంబున పంచ ప్రకారము లగుచున్నాడు అనిభావము) ఇట్లేన సంధృశే తిష్ఠతి రూపమస్య న చక్షుషో పశ్యతి కశ్చనైనం హృదామానీషా మనసోభిక్లుప్తోయ ఏ తద్విదురమతాస్తే భవన్తి వీనియొక్క స్వరూపమనునది కండ్లకగుపడు లక్షణములు గలట్టిది కాదు. కావున దీనినెవ్వడును ఈ చక్షుస్సులచే సేవింపజాలడు. ఐనను శ్రుతులచేతను, స్మృతులచేతను శ్రీశాస్త్రముల చేతను బింబరూపముగ గల్పింపబడి యందారూపమున నారాధింపదగినవాడగుచున్నాడు. ఇట్టి యవతార రహస్యము నెరింగిన వారలు ముక్తులగుచున్నారని భావము. అని శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. ఇచ్చట అస్య' అను ప్రకరణావగత తచ్ఛబ్దంబు వలన పసిదుండగు పరమ పురుషుడు ప్రస్తావింపబడుచున్నాడు. ఇది

లోకే విహర్తుమిచ్ఛా మేవర్తతే పద్మసంభవ

సంక్షేపేణ ప్రతిపాదితం అత్రాయం వివేకః. పరవ్యూహ విభవాన్తర్యామి స్వరూపవేది నామప్యర్చావతారో ముఖ్యః. ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిః క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ ఇతి శ్రుతేః. నచ తేషామప్యర్చాపరత్వేపరస్పరమధికారితారతమ్య విరహః. ప్రకారభేదేన తదభ్యుపగమాత్. గ యధాపరాభిమతయోర్భక్తి ప్రపత్త్యోరితి. పునశ్చ వ్యతిరేకముఖేన ప్రతిమార్చనమన్తరా పరమాత్మనిషేవణం నసంభవతీత్యాహ శ్రుతిః. నాయమాత్మా బలహీనేన లభ్యో న చ ప్రమాదా త్తపసోః వాప్యలింగాత్ ఏతైరుపాయైర్యతతే యస్తు విద్వాంస్తస్యైష ఆత్మా విశతే బ్రహ్మధామేతి ముండోపనిషది అయమర్థః. అయమాత్మా పరమపురుషః. బలహీనేన భగవదారాధనానుకూలశరీరేంద్రియ పాటవరహితేన నలభ్యః ప్రమాదాద్భగవదా రాధనోపకరణార జనానవధానాత్ అలింగాత్ప్రతిమారహితాత్తపసో ధ్యానాద్వానలభ్యః లింగ శబ్దస్య మూర్తిపర్వతం భాగవతే ద్రవ్యక్తిత్యాత్మలింగాని నిష్పాద్య ప్రోక్ష్యచాసనం, ఇతిద్రవ్యాణి పుష్పాదీని జంత్వాదిశోధనేన ఆత్మానమవ్యగ్రతయా లింగంమూర్తిమనులేపన క్షాలనాదినా నిష్పాద్య

గాదని యనుటచే యాతనికి రూపమొండుగలదని స్పష్టపడుచున్నది. దీని కుపష్టంభకముగ నిట్లే యఏషాంతరదిత్యే హిరణ్మయః పురుషోదృశ్యతే యను శ్రుతియు, రుక్మాభం స్వప్నదీగమ్యం' అని మనుస్మృతియు రుక్మాభం రక్తనేత్రాऽऽస్యపాణి పాదం అని శ్రీ సూత్రమును భగవానుని రూపవత్త్వ మును వ్యక్తపరుచుచున్నయవిగ తెలియదగినది. ఇట్లే హృచ్ఛబ్దము.

పరమాత్ముని హృదయ స్వరూప స్థానీయమగుటచే శ్రుతులను మనీట్ శబ్దంబుచే మనువును మనశ్శబ్దంబుచే బ్రహ్మమానస పుత్రులగు భృగ్వాది మహర్షులును ఔచిత్యాదర్థ నిర్ణయః అను న్యాయముచే నౌచిత్య పోషణార్థమై సంగ్రహింపబడుటచే నీ యర్థము లభించినది. అట్లు గాకపోయినను హృచ్ఛబ్దంబుచే శ్రుతులతోబాటు శ్రుత్యర్థావిరుద్ధంబులగు శ్రీ శాస్త్ర శిల్పాదులును మనీట్ శబ్దంబుచే నాచార్యుని మనీషయు మన శ్శబ్దంబుచే శిల్పికారుని చిత్తంబును సంగ్రహించియైనను అర్థము చెప్ప దగును. అట్టివారలకమృతత్వ ప్రాప్తిని జెప్పుటకుగూడ ఆదో యద్దారుయను శ్రుత్యంతరము వ్యక్తముగ జెప్పబడుచున్నది. (సముద్ర తీరమందు శ్వేత ద్వీపము నుండి రాబడియే సంసారోత్తారణ ప్లవ రూపంబును అపూరుషంబును నగునే దారుస్వరూపియగు పరమాత్మ ప్రకాశించుచున్నాడో అట్టి (శ్రీ జగన్నాధ) క్షేత్రాధిపతియగు శ్రీ జగన్నాధుని నర్పించితివేని నీకర్మము క్షీణమై యోదౌర్భాగ్యుడా ఆ దేవుని

తతస్స్వత్సృష్ట జగతామవిచ్ఛిన్న ప్రవృత్తయే 9

యోగ్యానికృత్వేతి. ఏతైరుపాయైరేతేషాముక్తానాం ప్రకారాణా ముపాయశబ్దేనో పసంహారాదాలోచనార్థక తపధాతో ర్ధ్యానార్థకత్వం సిద్ధం. ఏతైః ప్రమాదరహితార్చనధ్యానాది రూపైర్యో యతతే తస్యాత్మా బ్రహ్మధామ పరమంపద మశ్నుత ఇతి. విస్తరస్త్వన్యత్ర ద్రష్టవ్యః. తస్య చార్చారూపేణావతీర్య మాణస్య దేవీభ్యాం నిత్యం దాంపత్యం విశదయతి

పరమపదమునందెదవు అని యీ శ్రుతికర్థము. జలతరణంబునకు ప్లవంబుబోలేనగాధంబగునట్టియు దుస్తరంబగునట్టియు నీసంసార తరుణం బున కియ్యది పోతంబనియు నయ్యది పరస్థానంబునకు జేర్చుననియు స్పష్టముగజెప్పబడియున్నది. ఇట్లే శ్రీవేంకటాద్రిని గూర్చి చెప్పబడిన "అరాయకాణే" "అంభస్యపారే" ఇత్యాది శ్రుతులందు చూడనగును. ఈ విధముగనే యజుర్వేదమందు, యధాశక్త్యు పహృతం బులగు పత్రపుష్పాదులచే నర్చింపదగినట్టియు మహావీరుండును భక్తాభీష్ట ప్రదుండును అగు శ్రీమన్నారాయణుడు క్రీడాకాముడై శిలాస్వరూపంబున నర్చారూపియై యవతరించుచున్నాడను నర్థముగల యతోవీరః అను శ్రుతిపఠింపబడుచున్నది. ఉగ్రం వీరం మహావిష్ణుం 'విష్ణునాసదృశోవీర్యే' విష్ణోర్నుకంవీర్యాణి అను ప్రమాణముల వలన నిచ్చట వీరశబ్దమునకు విష్ణుడని యర్థము సరసమైయున్నది. ఇట్లే సువర్ణ వర్ణుండును యధాశక్త్యుపహృత పత్రపుష్పాదులచే నర్చింప సులభుడగు నట్టియు గరుడ వాహనారూఢుడును అత్యంత బలశాలియు వీర్యవంతు డును అగు నారాయణుడు క్రీడాకాముడై అర్చారూపిగ నవతరించు చున్నాడను నర్థము నిచ్చు పిశంగరూపః అను శ్రుత్యంతర మొండుగలదు. ఇట్లే శిల్పకారునిచే శాస్త్రోక్తలక్షణలక్షితంబుగ నిర్మింపబడిన శిలారూపియగు భగవానుని ప్రపదనము చేయుచున్నానను నర్థమునిచ్చు "అశ్మానమాఘణం ప్రపద్యే" యను మొదలగు శ్రుతులజూడదగును. ఈ విధంబుగ నర్చావతారంబును తద్రహస్యవేత్తల కమృతత్వప్రాప్తియు సంక్షేపముగ జెప్పబడినది. ఇయ్యెడ 'మానసీ హోమపూజేతి' యను మొదలగు భృగ్వాదివచనంబుల జేర్చుకొనదగినది. ఇందు ముఖ్యముగ బరవ్యూహ విభవన్తర్యామి స్వరూపవిదులగు మహాత్ములకు సైతమర్చావతారమే

సాధుసంరక్షణార్థాయ వేదశాస్త్రార్థసిద్ధయే

భూమ్యాలక్ష్మ్యాసమన్విత ఇతిశ్రియా లక్ష్మ్యా సమన్విత ఇత్యపిపాఠః. 'హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చపత్న్యావితి శ్రుతిః' తథా అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీ విశ్వస్యచా ఇషయన్తీ సుభూతిశ్శివానో అస్త్వదితిరుపస్థ ఇతి శ్రుతిః. అదిత్యాది శబ్దసామానాధికరణ్యాదియం శ్రుతిర్భూవిషయా. అదితిశబ్దస్తు భూమిర్భూమ్నా ద్యౌర్వరిణాన్తరిక్షం మహిత్వా ఉపస్థే దేవ్యదితేగ్ని మన్నాద మన్నాద్యాయాదథే ఇత్యాదౌభూవిషయతయా ప్రసిద్ధత్వాత్. తథా ఇషయన్తు పదసామానాధికరణ్యమపి తత్రహేతుః. ఇషయన్తిశబ్దేన హ్యన్నాకార పరిణామహేతుత్వాది కమభిధీయతే. ఈశ్వరీగ్ం సర్వభూతానా మిత్యాదిశ్రీవిషయా. ప్రకరణాత్.అత్రచ వక్ష్యమాణవిధ యాలక్ష్మ్యా అపీశ్వరకోటి నివిష్టత్వేన సర్వశరీరకతయా జీవకోట్యను ప్రవిష్ట భూమ్యాదేరపితచ్ఛరీరత్వాల్లక్ష్యం శత్వమేవ కేచిదాహుః. అత్ర సమన్విత ఇత్యుపసర్గ ద్వయబలా న్నిత్యదాంపత్యం స్మర్యతే. అత్రార్థే జిజ్ఞాసాధికరణే భగవాన్ భాష్యకారః. తత్రచ జగన్మాతుర్లక్ష్మ్యాః ప్రపత్తిః ప్రథమం కార్యాసా హిపురుషకారభూతా "లక్ష్మీః పురుషకారత్వే నిర్దిష్టా పరమర్షిభి " రితి వచనాత్. తదనంతరం లక్ష్మీ విశిష్టస్యైవ భగవతో నారాయణస్య ప్రపత్తిః కార్యా లక్ష్మీ విశిష్ట ఏవైకః ప్రపత్తవ్య ఇహోదిత' ఇతి వచనాత్

ముఖ్యముగ నుపాసించదగినదనునంశము తెలియదగినది. మరియు నిట్లు పరవ్యూహాది వేత్తలును అర్చావతారమునే ఆశ్రయించి యందరు నవిశేషముగ నఖండార్చా స్వరూపోపాసగులగుచో పరవ్యూహాద్యు పాసకాదులందలి తారతమ్యము దుర్వచంబనుటయు ప్రకారభేదంబుచే నిష్టాపత్తియే యగుచున్నది. ఇట్లే అన్వయముఖంబున ప్రతిపాదించి వ్యతిరేక ముఖంబునను ప్రతిమార్చనము చేయనివాడు పరమాత్మ సాయుజ్యము నందజాలడని 'నాయమాత్మా' యను ముండోపనిషత్తు శాశించు చున్నది. (ఈ శ్రుత్యర్థము ఈ పరమాత్మయను వాడు భగవదారాధనాను కూలంబగు శరీరేంద్రియ పాటవరహితునిచే పొందదగిన వాడు కాడు. భగవదారాధనోపకరణంబుల నార్జించుట యందనవ ధానంబు వలనగాని ప్రతిమారహితంబగు కేవలధ్యానాదుల వలనగాని గూడ పొంద దగిన వాడుకాడు. కావున నిట్లు ప్రమాదరహితంబుగ యథోచిత బింబా ర్చనముజేపి పరమాత్మసాయుజ్యమునొందగోరి యర్చనము జేసినవాడే ముక్తుడగును) విస్తరము భాష్యాదులందు చూడనగును. మరియు 'హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ' అను శ్రుతివలన లక్ష్మీదేవియు భూమిదేవియు భగవానుని దివ్యమహిషీయుగళమని చెప్పబడుచున్నది.

దుష్టానం చ వినాశాయ సంభవామియుగే యుగే 10

లక్ష్మ్యా వైభవమాహ భగవాన్మరీచిః జ్ఞానకాండే (విమానార్చనకల్పేऽశీతతమే పటలే) తదిష్ణోర్విభూతిశ్శ్రీః సా చ నిత్యాऽऽద్యన్తర హితాऽవ్యక్తరూపిణీ ప్రమాణా ప్రమాణ సాధారణీభూతా విష్ణోస్సం కల్పానురూపా నిత్యానందమయీ మూలప్రకృతిరూపా శక్తి రితి. అయమర్థః. తద్విష్ణోః తస్య సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేత్యుక్తలక్షణస్య విష్ణోర్నారాయణ

ఇచ్చుట భూమ్యాలక్ష్మ్యాసమన్వితః అనుచోట సమన్వితః అను పదమువలన భగవానునకును మహాలక్ష్మీకిని గల నిత్య దాంపత్యరూపమగు నిత్య సహభావ ముక్తమగుచున్నది. 'భూమిర్భూమ్నా' యను శ్రుతియందలి "యదితి" శబ్దశ్రవణంబు వలన భావాచకమగు "నదితి" శబ్దఘటితమైన అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీ యను శృతియు భూదేవి విషయకమగుచున్నది. యీ జగత్తున కంతయు భూదేవి యీశ్వరి యనియర్థము. (భగవానుడీశ్వరుడనుట ప్రసిద్ధము) ఈ శ్రుతియందలి 'ఇషయన్తీ' శబ్దంబును. ఇషయన్తి శబ్దమున కన్నాదిపరిణామ హేతుత్వ మర్థమగుటచే నీ యర్థంబున కనుకూలమగుచున్నది.

'ఈశ్వరీగ్ం' సర్వభూతానాం అను శ్రుతియు శ్రీ సూక్త ప్రకరణ గతమగుటచే లక్ష్మీ విషయమనుట సిద్ధము. మరియు పైజెప్పబోవు విధమున లక్ష్మియు నీశ్వరకోటియం దంతర్భూతు రాలగుటచే భగవానుని వలె లక్ష్మికిని సర్వశరీరకత్వము సిద్ధమగుచున్నది. గావున జీవకోటి యందంతర్భవించినట్టి భూదేవియందును లక్ష్మీయొక్క విశేషాంశమను ప్రవేశించి యుండుటచే దేవీత్వ ప్రయోగమనియు లక్ష్మీనారాయణు లిరువురే నిత్యేశ్వర దంపతులనియు సిద్ధాంతము.

ఈ యంశమందు జిజ్ఞాసాధికరణమున భాష్యకారుల వారిట్లు చెప్పి యున్నారు. 'ఆరంభమున జగన్మాతయగు లక్ష్మీయొక్క ప్రపదనము చేయ దగినది. 'లక్ష్మి పుర్షుషకారభూతురా' లని భగవచ్ఛాస్త్రములు చెప్పు చుండుటచే లక్ష్మిపురుష కారణభూతురాలగుచున్నది. ప్రమాణములవలన ఆ వెనుక లక్ష్మీవిశిష్టుడగు నారాయణుని ప్రపత్తి యాచరింపదగినది. లక్ష్మీయొక్క వైభవమును జ్ఞానకాండయందు భగవన్మరీచి మహర్షియిట్లని చెపుచున్నారు. ఆ విష్ణునియొక్క విభూతియే లక్ష్మి యనబడును. ఆలక్ష్మి

స్యవిభూతిః పరమైశ్వర్యరూపిణీశ్రీః. శ్రీయతే ఆశ్రీయతే సర్వైరితి వ్యుత్పత్త్యా శ్రీశబ్దవాచ్యా నిత్యాఽద్యన్తరహితా నిత్యరూపితయాఽఽ ద్యన్తరహితేత్యర్థః. అవ్యక్త రూపిణీ బాహ్యేంద్రి యాగోచరస్వరూపా ప్రమాణాఽప్రమాణ సాధారణీ భూతా శ్రుతి ప్రమాణ గోచరతయా తదితర ప్రమాణా గోచరతయా చ త యోస్సాధారణీభూతా. విష్ణోస్సంకల్పా నురూపా తదధీనేత్యర్థః. దేవత్వే దేవదేహేయం మనుష్యత్వేచ మానుషీ విష్ణోర్దేహాను రూపాం వైకరోత్యేషాఽత్మనస్తను మిత్యుక్తే. యథాపరమపురుషస్సర్వవ్యాపకోపి జగద్రక్షణాయతత్త ద్రూపం ప్రాప్నోతి తథాభగవత్సంకల్పానుగుణం తత్తద్రూపా భవతీత్యర్థః. పారమాత్మికోపనిషది. ఆశాస్సమస్తా ప్రతరనువన్తస్తాస్తాస్సువేద్యాం కమలా సమస్తాతామ్మే గృహేవాసమథత్త పుష్టింస్వా హేతి భగవత ఇవ దేవ్య అపితత్తద్రూపప్రాప్తిశ్రవణాత్. నచశంక్యం అంతర్బహిశ్చేత్యాదిశ్రుత్యా నారాయణస్యపరం సర్వవ్యాపిత్వమభిధీయతే, కథం లక్ష్మ్యాఅపీతి. ప్రభాప్రభావతో యద్వదేకోక్తావితరాన్వయ. ఇతి. విష్ణు పురాణేచ త్వయేదం విష్ణునా చాంబజగద్వ్యాప్తం చరాచర మితి ప్రతిపాదనేన దేవ్యాఅపి సర్వవ్యాపిత్వావగమాత్. ఇత్థంచ లక్ష్మ్యా సమవేతస్యైవ నారాయణస్య సర్వవ్యాపక

ప్రమాణ సాధారణీ భూతయు మహావిష్ణుని సంకల్పాను విధాయినియు నిత్యానంద రూపిణియు మూలప్రకృతియగు శక్తిరూపిణియునై యున్నది. (విమానార్చనకల్పము 80 పటలము) విభూతి యన నైశ్వర్యస్వరూపిణి యని యర్థము. సర్వజనులచే బహువిధముల ప్రపదనము చేయబడుచున్నదను నర్థవ్యుత్పత్తిచే నావిభూతియే 'శ్రీః' అని పిలువబడుచున్నది. నిత్యయనగా నిత్యస్వరూపిణి యగుటచే నాద్యంతరహితయని యర్థము. 'అవ్యక్తరూపిణి' యన బాహ్యేంద్రియముల కగోచరమగు రూపముగలదని అర్థము. శ్రుతిప్రమాణ మాత్రముచే గోచరించుటం జేసియు తదితర ప్రమాణములచే నగోచరంబగుటం జేసియు ప్రమాణా ప్రమాణ సాధారణీ భూత యన బడుచున్నది. 'దేవత్వే దేవ దేహేయం అను మొదలగు స్మృత్యు పబృంహణముచే భగవానుని సంకల్పానురూపయనబడుచున్నది. ఈ యర్థమునే ఆశాస్సమస్తా యను పారమాత్మిక శ్రుతియు ధృవపరచుచున్నది. 'అంతర్బహిశ్చతత్సర్వం' వ్యాప్య అను శ్రుతిచే నారాయణున కొక్కనికే సర్వవ్యాపకత్వము జెప్పబడినను ప్రభా ప్రభావంతములలో నొక్కదానిని జెప్పినంత నింకొకదాని విషయమర్థ సిద్ధమగుటవలెను. త్వయైతద్విష్ణునా చాంబ (నీ చేతను విష్ణుని చేతను చరాచరాత్మకమగు జగమంతయు నిండి యున్నది.) అను మొదలగు శ్రీవిష్ణు పురాణాదుల వలనను శ్రీమహాలక్ష్మికిని సర్వవ్యాపకత్వము సిద్ధమగుచున్నది. కావున లక్ష్మీవిశిష్టుడగు నారాయణునకే

త్వాదయస్సిద్ధ్యన్తి, తతో లక్ష్మీవిశిష్టస్యైవ పరమపురుషస్య ప్రథమతత్త్వభావస్సంపద్యతే. ప్రకృతిపురుషౌతత్త్వద్వయం. తావపి నిత్యౌ మాయాప్రకృతిః మాయీ విష్ణుః ప్రకృతపురుషావేతావనాదీ (మరీచిః) ఇత్యభిదానాచ్చ నతత్త్వత్రయాతిరేకః. నిత్యానన్దమయీ అత్రాఽనన్దమయోఽభ్యాసా దితి వక్ష్యమాణసూత్ర ఇవ మయటోఽర్థో బోధ్యః. మూలప్రకృతిరూపేతి. తదభిమానినీత్యర్థ ఇత్యాది. అయంభావః 'అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీ' ఈశానో భూతభవ్య స్యేత్యాదావుభయత్రా పీశానత్వశ్రవణాత్తథా విష్ణుపత్నీ

ఈశ్వరత్వము సిద్ధించుచున్నది. ప్రకృతియు పురుషుండును తక్కిన రెండు తత్త్వములు అగుచున్నవి. ఆ రెండును గూడ నిత్యములు. మాయ ప్రకృతి యనబడుచున్నది. విష్ణుండా మాయాప్రేరకుడగుటచే మాయి యనబడుచున్నాడు. ఈరెండును నిత్యములే యను మరీచి శ్రీసూక్తిచే తత్త్వత్రయ వాదమునకు భంగములేదు. మూలప్రకృతి రూపిణియనగా తదభిమానిని యని యర్థము అని యీ భాష్యముయొక్క తాత్పర్యార్థము.

ఇందలి భావమును సంక్షేపముగ నీరీతిని చెప్పదగును. భగవానుడు జగదీశ్వరుడు. శ్రీ మహాలక్ష్మి జగదీశ్వరి. ఈయిరువురును దంపతులు. వీరల దాంపత్యము నిత్యము. ఈ యిరువురకును సామ్యంబును, ఐక్యంబును, శక్తిత్వంబును చెప్పునట్టి యనేక విభిన్న ప్రమాణంబు లుండినను వాని కన్నిటికిని యథోచితముగ నిర్వాహము చేయదగినది. ఆ వివర మెట్లనినచో అస్యేశానా జగతఃఈశానోభూత భవ్యస్య యను శ్రుతులయందుభయులకును సమానముగ నీశ్వరత్వమును. (విష్ణుపత్నీ శ్రియః పతిః యను చోట్లయందు పరస్పర పతిపత్నీ శబ్దంబులచేనుక్తమగు సమాన స్వామిత్వమును చెప్పబడు చుండుటచే నీయుభయులకు సామ్యము తెలియబడుచున్నది. ఇట్టిది ఆయిరువురకును జ్ఞానానందాదుల యందుగల యత్యన్త సామాన్యము వలన గాని జగత్కారణత్వ శేషిత్వ శరణ్యత్వ ప్రాప్యత్వాదులందు గల సామ్యము వలనగాని నిర్వహించదగినది. ఇందుకు ప్రమాణము గలదు. అనీదవాతం అను శ్రుతిచే 'స్వధా' శబ్దవాచ్యయగు లక్ష్మితో గూడి నారాయణుడు సృష్టి ప్రాక్కాలమందుండెనని చెప్పబడు చుండుటచే) భగవానునితో అటు లక్ష్మికిని జగత్కారణత్వము సిద్ధమగు చున్నది. స్వధాశబ్దమునకు లక్ష్మీవాచకత్వంబును స్వధాత్వం లోకపావనీ ఇత్యాదిస్మృతి మూలకముగ బ్రసిద్ధమైయున్నది. ఏషైవసృజతేకాలే యను మొదలగు వచనములిందుకు ప్రమాణము (జగత్కారణరూపిణియై యీ లక్ష్మియే జగత్తును సృజియించుచును

అనాద్యవిద్యయా బద్ధా స్సంసారాబ్ధి సముద్భవాః
అలసా అల్పసత్త్వాశ్చ భవిష్యన్తి క్రమాత్ 11.

శ్రియఃపతి రితి పరస్పరం పతిపత్నీ శబ్దోక్తస్వామిత్వదర్శ నాదుభయోరపి సామ్యమేవ తుల్యా గుణవయోరూపైర్మనః ప్రమధన్తైర్తరే రిత్యాదిప్రమాణాచ్చ నరనారీ మయోహరిః' 'నారాయణాత్మికాం దేవీం త్వం యాదృశోऽసి కమలామపి తాదృశీం తేదారాన్వదన్తి యువయోర్నతు భేథగంధః మాయావిభక్త యువతీతనుమేక మేవత్వాం మాతరం చ పితరం చ యువానమాహు రిత్యాది వచనాను రోధాచ్చసత్తాదివిశిష్టో భగవానేవ శ్రీరితివాస్త్రిరూపనిత్య విగ్రహాన్తర విశిష్టస్స ఏవ శ్రీరితివా దైత్యమోహన భూమికా పరిగ్రహన్యాయేన స్సయమేవభోగార్థం - పరిగృహీతకాదాచిత్కకాంతా విగ్రహస్స ఏవశ్రీరితి వాభగవతఏవ స్వరూపైక దేశః పృథగహన్తయా పరస్పరభోక్తృత్వాయ సర్వదాపరిగృహీత శ్రీరూపశ్శ్రీశబ్దార్థత్త్యైకవాదః జగదుత్పాదికా శక్తిస్తవ ప్రకృతిరిష్యతే. సైవ నామసహస్రేషు లక్ష్మీశ్శ్రీరితి కీర్త్యతే. శక్తిర్నా రాయణీ దివ్యాసర్వసిద్ధాన్తసమ్మతా. దేవాచ్ఛక్తిమతో భిన్నాబ్రహ్మణః పరమేష్ఠిన ఇతి వచనాచ్ఛక్తిత్వశ క్తిమత్త్వవాదః. ఏష చైషాచశాస్త్రేషు ధర్మధర్మిస్వభావతః. భవద్భావస్వరూపేణ తత్త్వమేక మిహోదితావితి భవద్భావత్వగిరః యథా సర్వగతో విష్ణుస్తథైవేయం ద్విజోత్తమ' ఆక్రమ్య సర్వాంతు యథాత్రిలోకీం తిష్ఠత్యయం దేవవరోऽసితాక్షి తథా స్థితాత్వం వరదే తథా పీత్యాది తద్వద్భావ వ్యపదేశః విష్ణో శ్శ్రీరనపాయినీ నానయోర్విద్యతే పర మిత్యాదయో వ్యతిరేక ద్విత్వాదినిర్దేశాః ఇత్థం హి సామ్యా దివిభిన్నాః పక్షాః పరిదృశ్యన్తే సత్తాయాం శ్రీశ్రీశయోః. ఏతేహి వ్యవహారాస్సర్వేతయోర్నిత్యదాం సత్యనిబంధనా స్స్వరసతస్సంగచ్ఛన్తే. తత్రజ్ఞానానన్దా ద్యత్యన్తసామ్యాజ్జగత్కారణత్వ శేషిత్వ శరణ్యత్వప్రాప్యత్వాది సామ్యాచ్చ సామ్యగిరాం నిర్వహః. తథా హి ఆనిదవాతం స్వధయా తదైక మితి స్వదాశబ్దితలక్ష్మీ విశిష్టస్య పరమాత్మన స్సృష్టిప్రాక్కాలే ఆనీదితి సత్తా ప్రతిపాదనాద్దేవ్యా అపి జగత్కారణత్వం సిద్ధ్యతి స్వధాత్వం లోక పావనీత్యుపబృంహణానురోధాత్స్వధాశబ్దస్య లక్ష్మీవాచకత్వమపి సిద్ధం. తేషైవ సృజతే కాలే సైషా పాతి జగత్త్రయం జగత్సంహరతే చాన్తే జగత్కారణసంస్థిది తేత్యాదయోప్య త్రానుగ్రాహకాణి ప్రమాణాని. తస్యామమచ శేషం హి విభూతిరుభయాత్మికా' లక్ష్మ్యా సహహృషీకేశో దేవ్యాకారుణ్య రూపయారక్షకః సంసారార్ణవతారణీం వాచఃపరం ప్రార్థయితా ప్రపద్యేన్నియతశ్శ్రియం' ఆత్మవిద్యాచ

పాలింపుచును సంహరించుచున్నదని పైశ్లోకార్థము) అస్యామమచ, (ఉభయవిభూతియు నాకును ఈనాదేవియగు లక్ష్మికిని శేషభూతమైయున్నది) అను వచనముచే శేషిత్వము చెప్పబడుచున్నది. లక్ష్మ్యాసహ యను మొదలగు వచనములచే శరణ్యత్వ

నవేత్స్యన్తి ప్రకారాణి పరవ్యూహాదికాని మే

దేవిత్వం విముక్తిఫలదాయనీ యామాలంబ్య సుఖేనేదం దుస్తరం హి గుణోదదిం విస్తరన్త్యచిరేణైవవ్యక్తధ్యాన పరాయణాః. శృణాతి నిఖిలాన్ దోషాన్ శ్రీణాతి చ గుణైర్జగత్ శ్రియతే చాఖిలైర్నిత్యం శ్రయతే చపరం పదం శ్రయన్తీం శ్రియమాణాం చ శృణతీం శృణ్వతీమపి వైకుంఠేతు పరేలోకేశ్రియా సార్ధం జగత్పతిః. ఆస్తే విష్ణుర చింత్యాత్మా భక్తైర్భాగవతైస్స' హేత్యాదీని చాత్రప్రమాణాన్తరాణి ద్రష్టవ్యాని. తత్ర చ దేవీనిష్ఠంజగత్కారణత్వం స్వరూప యోగ్యతామాత్రరూపం. న తు ఫలోపహిత వ్యాపారాత్మకం దేవ్యా దండధరత్వ విరహాన్నారకిజన్మస్థిత్యుపధాయక వ్యాపార విరహాద్వ్యష్టి సంహారోపధాయక వ్యాపారవిరహాచ్చ. శరణ్యత్వప్రాప్యత్వే అపి ప్రాధాన్యా ప్రాధన్యభేదభిన్నే ఇతి వివేకః తత్తైవైక్యవాదో ప్యేవం. ద్వంద్వరూపేణాత్యన్త సమతయా ప్రకారైక్యేన సమస్త ప్రపంచప్రతి యోగికైక శేషిత్వాశ్రయత్వేన మహేంద్రాగ్నీ షోమాదివద్యధావినియోగం శ్రియా తద్వల్లభస్యవైశిష్ట్యాత్సమస్తాత్మహవిః ప్రత్యుద్దేశ్యైక దేవతాత్వ విశేషేణవానిర్వాహః. తథాహి తుల్యశీలవయోవృత్తాం తుల్యాభి జనలక్షణామితి ద్వంద్వరూపేత్యన్త సామ్యావశ్యం భావాన్మిథునరూపతయాऽన్త సామ్యం, యథా మహేంద్ర దేవతాకే యాగే నేంద్రమాత్రస్య దేవతాత్వమపితు మహత్త్వవిశిష్టస్యైవేతి విశేషణ విశేష్యోభయ పర్యాప్తమేకమేవ దేవతాత్వం యధా అగ్ని షోమీయాగే కేవలస్యాऽగ్నేః కేవలస్యాऽవాసోమస్యన దేవతాత్వమపి తూభయ పర్యాప్తమేక మేవదేవతాత్వం. తధాऽత్మహ విరుద్దేశ్యదేవతాత్వం దంపత్యోర్వ్యాసక్తమిత్యర్థః 'అస్యామమ చ శేషం ' మకారస్తు తయోర్దాస' ఇత్యాది వాక్యపర్యాలోచనాయా ముభయోరపి వ్యాసక్త దేవతాత్వప్రతీతే రగ్నీషోమనయః ద్వయపర్యాలోచనాయాం లక్ష్మీవిశిష్టస్య దేవతాత్వప్రతీతేర్మహేంద్ర నయశ్చాత్ర బోధ్యః శక్తిత్వవాదాస్తు పత్నీత్వాదిరూపేణ విశేషణత్వాభిప్రాయః. సృష్ట్యాదివ్యాపారేషు సమాన లీలతయా ప్రేరకత్వేన సహకారిత్వాభిప్రాయావా. ప్రయుజ్యతే చ సర్వత్ర స్త్రీపుంసాత్మకేషు ద్వంద్వాంతరేష్యపి శక్తిత్వవాదః. కార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధ విశేషణస్య శక్తిశబ్దాభి

ప్రాప్యత్వాదులు సిద్ధించుచున్నవి. (శ్లోకార్థము స్పష్టము) దేవియందు దండధరత్వాదులు లేనందున నిచటదేవీ నిష్ఠమగు జగత్కారణత్వము స్వరూపయోగ్యతా మాత్రరూపమైయున్నది గాని ఫలోపహితవ్యాపారాత్మకము కాజాలదు. శరణ్యత్వ ప్రాప్యత్వములును ప్రాధాన్యా ప్రాధాన్యభేదముచే నించుక భిన్నమైయుండునని వివేకము. ఇట్లే (నరనారీ మయోహరిః, అను మొదలగు ప్రమాణములచే నైక్యము చెప్పబడుచున్నది. ఇట్టివాదంబునకును సూగోంక సనూధానమే చెపుదగినది. మరియు తుల్యశీల వయోవృత్తాం'

తస్మాత్తేషాం విముక్త్యర్థం సర్వలోకానుకంపయా 12.
అర్చావతారరూపేణ లోకేऽస్మిం శ్చతురానన

ధేయత్వాదపృథ క్సిద్ధసామ్యేన వాకార్యోపయోగిత్వ సామ్యేన వాశక్తిశబ్దప్రయోగోపపత్తిరిత్యర్థః. నత్వద్రవ్య విశేషణరూప శక్త్యాత్మకాభిప్రాయాః. ద్వంద్వాంతరేషు యథాపార్వతీపరమేశ్వరయోః పార్వత్యాం శివశ్శక్త్యా యుక్తోభవ తీత్యాదౌ శక్తిశబ్దః ప్రయుజ్యతే. తథా శక్తిచక్రస్యనాయికాం' 'నవకోటి మహాశక్తి సముపాస్యపదాంబుజే త్యాదావుక్తాభిప్రాయతయా శక్తిశబ్దస్యప్రయోగదృశ్యతే. కించ లక్ష్మ్య ఈశ్వరాద్భిన్నత్వేతద్విగ్రహస్యనిత్యదాంపత్య వ్యవహానురోధాన్నిత్యత్వేచ సతి భగవచ్ఛాస్త్రేషు వ్యూహవదస్థాభేదవాదాః రాఘవత్వేऽభవత్సీతారుక్మిణీకృష్ణజన్మ' నీత్యాది వాక్య ప్రతిపన్నసీతాద్యవతారవిషయా ద్రష్టవ్యాః. సర్వస్యభగవదాత్మకత్వేన తస్యస్వేచ్ఛయా పరేచ్ఛయా వా కార్యదశాపన్నస్యాపి భగవదవస్థాభేదత్వాద్దేవ్యవతారస్యాపి భగవదవస్థా రూపత్వం సంభవతి. ఆగన్తురపృథక్సిద్ధో ధర్మోऽపస్థేతి కీర్త్యత ఇతి తల్లక్షణాత్. ఏనమిచ్ఛా సంవిదహన్తా దివ్యపదేశా అపి ప్రణయానువిధేయత్వ స్వయంప్రభాశత్వ స్వరూప నిరూపకత్వ విశేషరూపాదిపరాః. ఉక్తం చాభియుక్తైః సమాననయాన్మహిష్యాదిసిద్ధిః. ననుశేషిత్వేవిశిష్టవిధిరశక్యః. అన్యశేషస్య, తదన్యశేష, త్వాయోగాత్. న చానువాదః. అత ఏవ కించ మహిష్యాదికం పరస్యశరీరం. అన్యథా ఏకమేవేతి విరుద్ధ్యతే. ఆనందాదివదపృథగ్భావాభావాత్. అతస్సమత్వాన్నమిథశ్శేష శేషితా మైనం పత్యుః పత్న్యా అపీతిలోకసిద్ధం. ఉభయాధిష్ఠానం చైకం శేషిత్వం అవిభాగస్మృతేః. తదుక్తం నీతివిద్భిః. అన్యతరానిచ్ఛాయాం త్యాగ ఏవన ప్రవర్తత ఇతి. సహ్యానిర్వృత్తిః పృథక్త్వే, ఏతన్న్యాయ సహకృత వాక్యేన చ శేషిత్వవిశిష్టపత్నీవిధిః. అనూద్యవా న చ లోకే శరీర స్యాపత్నీత్వం నామమానాంతరాగోచరే విరోధః. అచిత్త్వాచ్చాపత్నీత్వంలోకే స చ స్వనిస్మిన్నాత్మాశ్రయదోషః. శేషత్వమన్యత్రాపి అవిరోధా దితి. ద్వద్వంప్రతి జగతశ్శేషత్వైకరమత్వముపపాదితం. అస్యార్థః. సమాననయాదితి దివ్యస్థాననిరూపణస్య ప్రాక్ప్రస్తుతత్వాత్థ్సనాది న్యాయాసామ్యా దిత్యర్థః అస్యేశానా జగత ఇతి వాక్యేన

యావశ్యకము. గావున మిధున రూపమగు నీ లక్ష్మీనారాయణుల యందది సిద్ధించుటచే అందుగల ప్రకారైక్యంబు చేతనేమి సమస్తప్రపంచ ప్రతియోగికం నేక శేషిత్వాశ్రయముచేత నేమి మహేంద్ర దేవతాక యాగమందు కేవల నిరుపాధిగుడగు నింద్రునకు గాక మహత్త్వవిశేషణ విశిష్టుడగు నింద్రునకు అనగా మహేంద్రునకు అగ్నిషోమీయ యాగమందు కేవలమైన అగ్నికిగాని కేవల సోమునకు గాని కాక అగ్నీసోములయందుభయుల యందును విభక్తమగునేక దేవతా తత్త్వమును బోలె సమస్తాత్మహవిః ప్రత్యద్దేశ్యమగునేక దేవతాత్వముచేతనేమి నిర్వాహము చెప్పదగును.

అవతారం కరిష్యామి భూమ్యాలక్ష్మ్యా సమన్వితః 13

శేషత్వవిశిష్టపత్నీ త్వవిధిరిత్యర్థః. శేషిత్వవిశిష్టవిధిరతి అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీతి వాక్యేన భగవన్తమనూద్య జగచ్ఛేషిత్వవిశిష్టపత్నీత్వ విధిరిత్యర్థః. అన్యశేషస్యేతి. భగవచ్ఛేషభూతస్య ప్రపంచస్య భగవద్వ్యతిరిక్తలక్ష్మీశేషత్వాయోగాత్. ప్రపంచశేషిత్వ విశిష్టపత్నీ విధానమిత్యుక్తం భవతి. అనువాద ఇతిశేషిత్వవిశిష్టానువాదేవ విష్ణుపత్నీత్వ విధానమితిభావః. అత ఏవేతి. ఏకం ప్రతిశేషస్య తదన్యశేషత్వాసంభవాదేవేత్యర్థః. ఆనందాదివదితి, కేవలాత్మస్వరూప ధార్యస్యానందా దేర్యాదృశమపృథక్సిద్ధత్వం. తత్సంకల్ప ధార్యశరీరస్య నాస్తీత్యర్థః. అతశ్శరీరత్వాత్. సమత్వాదితి శరీరత్వేశేష త్వావశ్యంభావాద్దేవ్యాః ప్రపంచస్య తుల్యవద్భగవచ్ఛేషతయా గుణానాం చ పరార్థత్వాదసంబధస్సమత్వాత్స్యా. దితి న్యాయేన పరస్పరశేష శేషిభావో న సంభవతీత్యర్థః పత్యుః పత్న్యా అపీత, యత్రయత్రపతిస్వత్వం తత్రతత్ర పత్నీస్వత్వమితి లోకేవ్యాప్తిస్సిద్ధా తథాచైకం ప్రతి శేషస్య తదన్యశేషిత్వా భావనియమ. విరహాచ్ఛేషిత్వ విశిష్టవిధిరుపపద్యత ఏవ. 'గుణానాం' చేతి న్యాయస్తున వచనవిరోధే ప్రభవతీతి భావః. న హ్యనిర్వృత్తిః పృథక్స్యా ఇతి. దంపత్యోర్విభక్తద్రవ్యత్వే త్యాగస్యానిర్వృత్తివచనం న ఘటత ఇతి భావః. నను అస్యేశా, నేతి వాక్యంన్యాయ సిద్ధార్థానువాద్యేవస్యాదిత్యాశంక్యాహ ఏతన్న్యాయసహకృతేతి. ఈశానత్వవిశిష్టపత్నీ విధౌగౌరవాదాఅనూద్యేతి. విష్ణుపత్నీమనూద్యేశానత్వ మీశానత్వం వానూద్యవిష్ణుపత్నీత్వ మిత్యర్థః హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యా వితివాక్యేన దేహ్యా విష్ణుత్నీత్వ సిద్ధావనేన వాక్యేనేశానత్వం ఈశానాదేవీ త్యాదివచనాదీశానత్వసిద్ధావ వేసవివిష్ణుపత్నీత్వంవా విధీయతఇతిభావః. న చ లోకఇతి. స్వశరీరంస్వస్యపత్నీ నభవతీతియోऽయం

ఇట్లే 'జగదుత్పాదికాశక్తిః' 'మూలప్రకృతిరూపాశక్తిః' అను వచనములచే లక్ష్మి యందు శక్తిత్వము చెప్పబడుచున్నది. ఐయ్యవిపత్నిత్వాది రూపముచే గలిగిన విశేషణత్వమును చెప్పునవి గాని సృష్ట్యాది వ్యాపారము లందు ప్రేరకత్వ సహకారత్వంబులను చెప్పునవిగాని అయియున్నవి. ఈ విధముగనే స్త్రీ పురుషాత్మకమగు ప్రతి ద్వంద్వమునందును స్త్రీవ్యక్తియందు శక్తిశబ్ద ప్రయోగము లోక ప్రసిద్ధమైయున్నది. శివశ్శక్త్యాయుక్తః అను మొదలగు. వచనములచే పార్వతియందు శక్తిశబ్దప్రయోగము కనుపించు చున్నది. శక్తి శబ్దమునకు కార్యోపయోగి యగు నపృథక్సిద్ధవిశేషణ మని యర్థమగుట వలన భగవానునితో మహాలక్ష్మికి గల యపృథక్సిద్ధ సామ్యము చేతనేమి కార్యోపయోగిత్వ సామ్యము చేతనేమి శక్తిశబ్ద ప్రయోగమునకు ప్రపత్తి చెప్పదగి యున్నదని భావము.

ఇట్లే భవద్భావాత్మకత్వంబును నానయో ర్విద్యతేవరం వ్యతిరేక ద్విత్వాది నిర్దేశంబులుగు చెప్పబడుచున్నవి.

విరోధస్సమానాంతరాగోచరే నభవతి. దర్మిగ్రాహకప్రమాణేన తథైవాభ్యుపేయత్వాదితిభావః. స్వశరీరస్యస్వపత్నీత్వా. భావానుమానే అచిత్త్వము పాధిరిత్యాహాऽచిత్త్వాచ్చేతి. అచిత్త్వస్య పత్నీత్వాభావవత్సుఘటాదిషు సర్వేషు సత్త్వాత్పక్షే సత్వాచ్చేతి భావః.. యద్యపిపత్నీత్వాభావవతి భగవత్యచిత్త్వం నాస్తితథాపి సాధనావచ్ఛిన్న సాధ్యవ్యాపకోపాధి రయం. దేవ్యతిరిక్త చేతనభిన్నత్వరూపపక్ష ధర్మావచ్ఛిన్న సాధ్యవ్యాపకోపాధిర్వేతి భావః. నను మాభూదచేతనస్య శరీరస్య పత్నీత్వం తద్విశిష్ట స్యాత్మనస్స్వంప్రతి పత్నీత్వం కుతోన న్యాదిత్యాశంక్యా హస చ స్వస్మిన్నితి. యద్వా, నను స్వస్మిన్నేవ పత్నీత్వమస్తు తతస్తునదేవ్యా భేదసిద్ధిరిత్యాశంక్యాహ. స చ స్వస్మిన్నితి. భగవచ్ఛేష భూతస్యాపి ప్రపంచస్య తచ్ఛేషభూతలక్ష్మీం ప్రత్యపి శేషత్వముపపద్యతే ప్రకరణావగత క్రత్వంగ భావానామపి ప్రోక్షణాదీనాం శ్రుత్యాదివశేన క్రత్వర్థవ్రీహ్యాద్యర్థత్వ స్యాపి దర్శనాదిత్యాశయేవాహ శేషత్వమన్యత్రాపీతి. తథా భగవన్నారాయ ణాభి మతానురూప స్వరూప గుణవిభవైశ్వర్యశీలాద్యనవధికా తిశయాऽసంఖ్యేయకల్యాణ గుణాం భగవతీం శ్రియం దేవీం నిత్యానపాయినీం నిరవద్యా' మిత్యాది గద్యత్రయం, తథా వేంకటనాథవేదాన్తదేశికాః స్వారాస్త్రీర్ణభుజంగ పుంగవవపుః పర్యం కవర్యం గతౌ సర్గస్థిత్యవసాన కేవిరసికౌ తౌ దంపతీ నః పతీ' ఇతి. ప్రకృతమనుసరామః. తతః కర్తవ్యముపదిశతిమదితి. సపరివారస్యమమార్చనం

ఇట్లు లక్ష్మియొక్క విగ్రహ మీశ్వరవిగ్రహమునకంటె భిన్నంబును, నిత్యదాంపత్యవచనాను రోధములన నిత్యంబును అగుచుండ భగవచ్ఛా స్త్రములందు దైవిక మానుష వ్యూహాదులందువలె భగవత్పరిణా మత్వ వచనంబలును రాఘవత్వేऽ భవత్సీతా తా, యను ప్రమాణంబులచే జెప్పబడిన సీతాద్యవతార విషయ కంబులుగ దెలియదగినది సర్వంబును భగవదాత్మ కంబగుటచే లక్ష్మ్యవ తారంబునకును అవతార విగ్రహావిష్టవేషంబున కార్యవశాపన్నయగు దేవి యొక్క స్వతంత్రేచ్ఛచేగాని భగవదిచ్ఛచేగాని భగవదవస్థా భేదత్వము సిద్ధించుచున్నది. ఇట్లే భగవదభిప్రాయానుసార ప్రవృత్తి యోగ్యతచే అనగా సృష్ట్యాదిగోచరమగు సర్వప్రవృత్తులయందు ఇచ్ఛయుంబోలె లక్ష్మికిని హేతుత్వము గల్గుటచేత 'ఇచ్ఛ' యనియు స్వయంప్రకాశత్వంబు వలన 'సంవిత్' నియు దేనతాన్తరవ్యావృత్త స్వరూప నిరూపకత్వవిశేష రూపంబున 'అహన్త' యనియు భగవద్వ్యాపారహేతుత్వంబున 'క్రియ' యనియు పలువ్యవహారములు మహాలక్ష్మియం దవిరోధముగ సిద్ధించుచున్నవి.ఇట్లే పెద్దలును చెప్పుచున్నారు. భగవచ్ఛేషభూతమగు ప్రపంచము భగవద్వ్యతి రిక్త లక్ష్మిశేషభూతమగుట యసంభవ మగుటచే లక్ష్మికి శేషిత్వము

మదర్చనార్థం సృష్ట్యాదౌ సృజత్వం మునిసత్తమం 14
ఇత్యాదిష్టస్తదా బ్రహ్మాసృష్టికార్యసముద్యతః
సృష్టికార్యమజానానో బ్రహ్మా జ్ఞానవిహీనతః
చింతయిత్వామునిం స్రష్టు మసమర్థో బభూవ హ 15

కర్తుం లోకేపి తాదృశం మదర్చన ప్రతిపాదకం శాస్త్రం ప్రణీయ లోకాన నుగృహీతుం చేతి భావః. అర్చనస్య హిమోక్షసాధనత్వేన మహేశూరాయ విష్ణవే చార్చత' భక్త్యా భగవంతం నారాయణమర్చయే దిత్యాదౌ స్పష్టమవసాయాత్. అర్చనస్వరూపం తూత్తరత్ర వక్ష్యతే సృష్ట్యాదౌత్వం మునిసత్తమం సృజేత్యయమర్థః. సృష్ట్యాదౌ త్వత్తోమే మానసం జన్మ ప్రథమం ద్విజపూజి తే త్యాదివదేకదా మదీయాన్మానసాదుత్పన్నో యో మునిసత్తమః. నారాయణ పరాయణానాం పరాయణం అనేకేషాం బ్రహ్మణామాద్యత్వాత్ప్రశస్యతమో విఖనా మునిస్తం సృజేతిః. బ్రహ్మణోऽపి మునిశబ్దవాచ్యత్వం బ్రహ్మాణం జలజం ముని మిత్యాది మహాభారతాన్ని ర్వ్యాఢం యథా శ్రుతో ఽయాऽర్థః 13. ఇతి మదర్చనార్థమిత్యస్య భగవదాదేశరూపత్వముచ్యతే. ఇమౌశ్లోకావేకాన్వయౌ బ్రహ్మేత్యుత్తరశ్లోకస్థంపదంకర్తృ, బ్రహ్మసృష్టి కార్యసముద్యత ఇత్యేకంపదం. ఇథాచ ఇత్యాదిష్టోబ్రహ్మ-బ్రహ్మసృష్టి కార్య సముద్య తస్సన్ జ్ఞానవిహీనతస్సృష్టి కార్యమజానానశ్చిం తయిత్వేత్యాది యోజనా.

చెప్పునెడల 'అస్యేశానా' అను శ్రుతిచే భగవానుని ననువాదము జేసి భగవచ్ఛేషిత్వ విశిష్టభిపత్నీ విధినిజేయుట సంభవింప నేరదు. దానం జేసియే భగవచ్ఛేషిత్వ విశిష్టాను వాదంబున విష్ణుపత్నీత్వ విధానంబును సంభవింపజాలదు. మహిష్యాదికమునకు శరీరత్వము నంగీకరింపనియెడల 'ఏకమేవ' యను శ్రుతిచే బ్రహ్మపృథక్సిద్ధ విశేషణతా రహితంబగు వస్తు సామాన్యము నిషేధింపబడుటచే శృతివిరోధంబు తటస్థించుచున్నది. కేవలాత్మ స్వరూప ధార్యంబులగు నానందాదులకువలె యపృథక్సిద్ధ విశేషణత్వము సంకల్పధార్యశరీరంబునకు సిద్ధింపనేరదు. గావున నీ యెడ 'ఏకమేవ' యను శ్రుతివిరోధము తప్పనిదైయున్నది. కావున శరీరత్వముక్తమగుట వలనను అశరీరత్వము సిద్ధించినంత శేషత్వము ఆవశ్యముగ చెప్పితీరవలసి యుండుటచేతను సర్వప్రపంచంబునకు బోలె లక్ష్మికిని శేషత్వము సమానమైయున్నందువలన నీ రెంటికి (లక్ష్మి, ప్రపంచము) అని పరస్పరము శేష శేషిభావము శాస్త్రముల వలన నిషేధింప బడుచున్నది. అని పూర్వపక్షము. అట్లుగాదని సిద్ధాంతము. సిద్ధాంత

తదోవాచ చతుర్వక్త్రో భగవంతం ప్రణమ్యవై 16
నమస్తే దేవదేవేశ సృష్టిస్థిత్యంతకారణ
మునిసృష్టిర్మయాకర్తుం న శక్యం భక్తవత్సల 17

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా దేవదేవో హరిస్స్వయం
చింతయిత్వా ऽసృజద్విష్ణుస్స్వారాధనవరం మునిం 18

వేదాంతతత్త్వమీమాంసాఖననం కృతవాన్ ప్రభుః
స్వాంశభూతో హి భగవాన్ సంజాతో మునిపుంగవః 19

అయం చార్థః. బ్రహ్మాచ బ్రహ్మణో భగవదాదిష్టమునిసత్త్వమస్య భగవన్మానసజన్మనో విఖననస్సృష్టికార్యేతంస్రష్టుం సముద్యతో భూత్వాపి జ్ఞానవిహీనతస్తాదృశజ్ఞాన విశేషహానాద్ధేతో శ్చింతయిత్వా విచార్య తాదృశం మునిం సృష్టు మసమర్థో బభూవ. హేత్విత్యతిహ్యా. యద్వా మునిమసృజ్యం చింతయిత్వా స్రష్టుమసమర్థో బభూవేత్యర్థః. బ్రహ్మణోజ్ఞానహీనత్వం చ బహుధా శ్రూయతే. యథాऽ రణ్యకభాగే అంతరతః కూర్మం భూతగ్ంసర్పస్తం తమబ్రవీత్. మమవైత్వఙ్మాంగ్ం సానమభూత్. నేత్యబ్రవీత్, పూర్వమేవహమహసమితి, తత్పురుషస్య పురుషత్వం ఇత్యాదౌప్రజాపతిజనక పరమపురుష ప్రజాపతి సంవాదే. 15. అసమర్థః కిమకార్షీదిత్యాహతదేతి. 15. నమస్తఇతి భగవన్త మభిముఖీ కరోతి. దేవదేవేశ, సృష్టిస్థిత్యంత కారణేతి సంబుద్ధిః. 16. విజ్ఞాపనా స్వరూప మాహ మునీతి. వాకార్థసమాప్త్యై ఇతిత్యంతే యోజ్యం. 16. తతో భగవతాకృతమాహ తస్యేతి 17. ఖననం చింతనం విశేషఖననాత్తస్మాత్తత్వార్థ పరిచింతనాత్. ఇత్యుక్తేః. స్థూణానిఖనేత్యాదౌ తథా దర్శనాచ్చ. 18. స్వాంశభూతో భగవదంశాసంభూతో భగవాన్ షాడ్గుణ్యాపరిపూర్ణో మునిపుంగవస్సం జాతః. 18. మునిపుంగవం తమేవవిశినష్టి చతుర్భిశ్లోకై రూపలక్షణేత్యాదిభిః, రూపేతి రూపమవయవసంస్థానాదికృతం లక్షణం సాముద్రిక శాస్త్రోదితం సౌందర్యం లావణ్యం తేజః పరాభిభవనసామర్థ్యమిత్యేతేషాం 'ద్వంద్వః', తతోమతుప్. దివ్యవిగ్రహోऽప్రాకృతిశరీరం యస్యతథోక్తః . శుద్ధసత్త్వమయ ఇతి. బ్రహ్మణోరజో గుణకత్త్వ శ్రవణాత్తద్వ్యావృత్యర్థమిత్థం విశేష్యతే, మునిశబ్ద వ్యవహారప్రయోజకం ధర్మమాహమునివేషధర ఇతి. అవ్యయో. నిర్వికారః యథాऽకల్పం యథాలక్షణం. వైకుంఠస్యవిష్ణోస్స్మరణాత్తదైవావిరాసీత్. సన్నిహితో బభూవ

ప్రకారం బెట్లనిన లోకంబునగూడ భర్తకుగల స్వత్వము సమానముగ భార్యకుగూడ సంబంధించినదని వ్యవహారముకలదు. అప్పుడు స్వత్వమనునది దంపతులిరువురయందును సమానము గపంచబడి యిరువురయందును వుండియున్నది. వారల సొత్తుల కెచటను విభాగము

రూపలక్షణసౌందర్య తేజో వద్దివ్యవిగ్రహః
శుద్ధసత్త్వమయస్సాక్షాన్మునివేషధరోఽన్యయః 20

చతుర్భుజశ్శంఖచక్రవరదాభయ చిహ్నితః
కుశాసనే సమాసీన ఊర్ధ్వపుండ్ర పవిత్రకః 21

కిరీటహారాభరణః కుండలాంగద భూషితః
శిఖాయజ్ఞోపవీతాభ్యాం త్రిదండేన విరాజితః 22

పద్మం చాభయహస్తే, తుసంధార్య సుసమహితః
అవిరాసీద్యథాకల్పం వైకుంఠస్మరణాత్తదై 23

అత్మావై పుత్రనామా సీద్విష్ణోద్విశ్వకుటుంబినః
తం దృష్ట్వా సర్వభూతాత్మ ప్రణతం ప్రాజంలిం స్థితం 24

మదౌర సేత్యుపానీయ నామచాఽస్తై చకారహ
నామ్నావిఖనసం చక్రేవదన్నస్వర్థయోగతః 25

వైఖానసం చ బ్రహ్మాణముపానీయ హరిస్స్వయం
విఖనోమునయే పూర్వం సావిత్రీం సముపాదిశత్ 26

విష్ణుర్నారాయణ కృష్ణోవైకుంఠ ఇతికోశః 19. విశ్వకుటుంబినో విష్ణోరాత్మైన పుత్రనామా తత్త్వవ్యవహరవాక్ మునిపుంగవ ఆసీదితి పూర్వేణాన్వయః ఆత్మేత్యాది శ్రుత్యనుకరణం 23. తతః కిం భూ తమిత్యాహతమితి. సర్వభూతాత్మా సర్వాంతర్యామీ భూతాత్మా భూతభావన ఇతి నామసహస్రం. భగవాంశ్చ ప్రణతంప్రాంజలిం స్థితంతం మునిపుంగవం దృష్ట్వా మదౌరసపుత్రేత్యుపానీయ సమాసజ్యా స్తైకుమారాయ నామ చకార హేత్యేతిహే 24. కిం తన్నామే త్యాహ నామ్నేతి. విఖనా ఇత్యన్వర్థనామ్నాతం సంచస్కార. 24. **వైఖానసం**

చెప్పబడలేదు. కావున మీమాంసాభాష్యకారులగు శబరస్వామియు షష్ఠాధికరణ భాష్యమందు యజేతయను శబ్దార్థమును విచారించుచు త ప్రత్యయమందుక్తమగు నేకత్వమునుదీసికొని దంపతులు వేరువేరుగ యాగముజేయుదగునని పూర్వపక్షము పపాదించి యజ ధాత్వర్థము

(ద్వయంచ మూలమంత్రం చ సాక్షాన్మోక్షప్రదాన్ శుభాన్)
అధ్యాపయన్మునిశ్రేష్ఠం సర్వం శాస్త్రం తథావిధిం. 27

యాతు సమ్మిలితావస్థా వేదానాం వ్యసనాత్పురా
తాం తు వైఖానసీం శాఖామాదావధ్యాపయన్మునిం. 28

విఖనసమిత్యర్థః. వైఖానసో విఖనసో విఖనాశ్చ విరించన ఇతికోశః తథాచానుశాసనికే, శేషణ ఖన్యేద్యస్మాద్భావనాముని సృష్టయే తస్మాద్విఖనసో నామ స ఆసీదండజః ప్రియః, స్రష్టుం సతు సముద్యుక్తో బ్రహ్మ యోనివాయః ప్రభుః ఖనిత్వా చాత్మనాత్మానం ధర్మాదిగుణసంయుతం. ధ్యానమావిశ్య యోగేవ హ్యాసీద్విఖనసో మునిః ఇతి. తథాశ్రీశాస్త్రే, అంతర్హితానాం ఖననాద్వేనాం తు విశేషతః, స విభుః ప్రోచ్యతే సర్వైర్విఖనా బ్రహ్మనాదిభిః. వైఖానసశ్చ భగవాన్ ప్రోచ్యతే స పితామహ్య ఇతి అస్మిన్నర్థే ఆదిసంహితా ధృతాశ్రుతిః.,హరిఃపరాత్మాపురుషఃపురాణః పంచాత్మవాన్ సృష్టి ముఖే యతాత్మ్యా ఇత్యారభ్య, విశేషత శ్చేతసి వేదమంత్రఖనేర్ధనిత్వార్విఖనాభవత్వం ఇత్యాది ద్రష్టవ్యం. 24. పూర్వంప్రథమమిత్యర్థః. 25. ఇత్థం మునిశ్రేష్ఠం విఖనసం బ్రహ్మణం చాధ్యాపయత్సర్వం శాస్త్రమిత్యర్థః. 27., అథ యోబ్రహ్మణంవిదధాతిపూర్వం, యోవై వేదాశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై ఇతి శ్రుత్యుపాత్తమధ్యయనం విశదయతి యాత్వితి. వ్యసనాత్పురం వేదానాం యాతు సమ్మిలితావస్థా శాఖాతాంతు శాఖాం వైఖానసీనామ్నిదూదౌ మునిమేతమ ధ్యాపయదితి యోజనా సమ్మిలితావస్థేతి బహువ్రీహిః, యత్తచ్ఛబ్దబలాద్విశేష్యం శాఖేత్యదో లభ్యతే, శాఖేత్యుగాదిసమష్టిరూపః కృత్స్నోవేదో వివక్షితః సమ్మిలితావస్థేతి విశేషణ సామర్థ్యాత్. న తు కఠశాఖా తిత్తిరిశాఖేత్యాదివద్వేదైక దేశసంగ్రాహకం పదమితిభావ్యం.

స్వరూపంబనియు నదియు పత్నియొక్క అంగీకారముచే పొందదగినదనియు అట్లుగాకుండిన యెడల దంపతుల విభక్తధనులుగావున నిరువురు తుల్యాధికారులనియు నొకద్రవ్యమందుభయులకు తుల్యస్వామ్య ముండుటచే పత్నీ స్వామ్యము తొలగిపోని యెడల పతిస్వామ్యంబును పోజాలదనియు నంతట నౌదాసీన్య బోధరూపమగు త్యాగమే సంభవింప జాదలనియు నట్లు త్యాగస్వరూపము సిద్ధించుకొరకై యజమానునకు ప్రాతికూల్య రహితావస్థానంబుగాని తదానుగుణ్య చరణ రూపంబుగానియగు కావున సృష్ట్యాదియందే నాయర్చ నము జేయుటకై యొక మహర్షిపుంగవుని సృజియింపుము. అని యాజ్ఞాపింప బడిన చతుర్ముఖుండును విఖనో బ్రహ్మను సృజియింపగల మహత్కార్యమందు పూనికగల వాడయ్యెనట్టి

అథోవాచ విధిం విష్ణుర్భగవాన్ భక్తవత్సలః.
బ్రహ్మంస్తవాగ్రజం విద్ధి విఖనోమునిపుంగవం
అప్రాకృతశరీరత్వాన్మదాజ్ఞాపరిపాలనాత్
మదౌరససుతత్వాచ్చ సదా మత్కృతకర్మణః
మదంశసంభవత్వాచ్చ సదాపూజ్యో మునీశ్వరః. 29

ఇత్యుక్త్వా దేవదేవేశః ప్రణతం ప్రాంజలిం స్థితం
బ్రహ్మాణం పునరప్యాహ సృష్టి కార్యసముద్యతం 30

ముని శ్రేష్ఠోమయా సృష్టోమత్కార్యకరణక్షమః
పూర్వమేవ మయాసృష్టైః కాలాదిభిరనాదిజైః
తత్త్వైరేతై స్సృజ బ్రహ్మన్ లోకాన్ సృష్టిప్రసాధనైః, 31

శాఖాయాశ్చాస్యా వైఖానసత్వంచ. విఖనా ఇతి వైవిష్ణు రితి విఖనో నామ్నః పరమ పురుషాద్దవిష్టత్వేన విఖనోనామ్నే భగవన్మానసపుత్రాయాదావుపదిష్టత్వేన వాసిద్ధ్యతి. వ్యక్తమిద ముచ్యతే ఎతోపనిషది చ యథా. ఓంకారాత్పరతో రామ వైఖానసపర్వతః. తత్పర్వతే కర్మజ్ఞాన మయీ భిర్బహుశాఖా భవన్తీత్యాది. అస్యా అర్థవిశేషో అస్మదీయే ఉపనిషద్భావ ప్రకాశికా గ్రంథే విశదమను సంధేయాః. 22. 27. బ్రహ్మన్నితి సంబుద్ధిః. ఇమం మయాసృష్టం విఖనో ముని పుంగవం తవాగ్రజం విద్ధి. తవావతారాత్పూర్వ మేవ ప్రథమకల్పే సంజాతం మన్యస్వేతి భావః. 28. అగ్రజత్వేన వేదనానన్తరం తస్యైవ కారణాంతరైః పూజ్యత్వమాహాऽప్రాకృతేతి. మత్కృత కర్మణ ఇతి. మయా కృతాని కర్మాణి సంస్కారాయస్య తథోక్త ఇత్యర్థః. 29.30. మత్కార్య కరణే మదర్చనం విధాతుం క్షమస్సమర్థః. తత్త్వాని పూర్వముక్తాని. తాని చ లోకసృష్టి ప్రసాధనాని త్యుక్తం భవతి. 32,36. స్వకార్యసాధకానితి. సనకాదీనాం స్వకుర్యా సాధకత్వం చ తతస్తే సన్ముని శ్రేష్ఠా జ్ఞానాతిశయవైభవాత్ విరక్తంచిత్తాస్తేజగ్ముః కైవల్యం

మహాత్ముని సృష్టింప శక్తిచాంనివాడగుటచే నాపనియందు కృతకృత్యుడు కాజాలక పోయెను. అంతట చతుర్ముఖుండు హతాశుడై భగవానునకు నమస్కరించి యో! దేవదేవేశ్వరా. సృష్టిస్థితి సంహార ప్రయోజకార నీకిదే నమస్కారము జేయుచున్నాను.16. ఓభక్తవత్సలా! నీవాజ్ఞాపించినట్టి మునిని సృష్టిజేయుటకు నాకుశక్యముకాకున్నది 16. అని యీ విధంబుగ మొరపెట్టినంతట దేవదేవేశ్వరుండగు నారాయణుండును బ్రసన్నుడై తానే

శుద్ధసత్వమయాన్ పూర్వం సనకాదిమునీశ్వరాః.
లోకసంరక్షణార్థాయ సృజ బ్రహ్మన్ మదాజ్ఞయా, 32

హృషీ కేశస్య తద్వాక్యం మూర్ధ్న్యాథాయ కృతాంజలిః
చతుర్ముఖశ్చాపి తథాధ్యాత్వా సృష్టిముఖే హరిం 33

పదముత్తమ మితి పూర్వముక్తం. తథా శ్రీవిష్ణుపురాణేచ సనందనాదయో యే చ పూర్వసృష్టాస్తు వేధసా న తే లోకేష్వసజజం త నిరపేక్షాః ప్రజావిధౌ తేష్వేవ నిరపేక్షేషు లోకసృష్టౌమహాత్మన ఇత్యాదిః 37. చతుర్థశేత్యాది స్పష్టోఽర్థః. 38 దేవదేవేతి 42. బ్రహ్మణాకృతస్తవః. భృగుమత్రి వసిష్ఠంచఅత్ర మదియే ఆచార్యస్తవే సంజ్ఞామూర్తి సిసృక్షురాత్మవిహిత స్వానుప్రవిష్టాత్మక స్వస్వధ్యా పిత వేదజాతధనినా యేనార్దవాన్ శ్రీపతిః, నిర్మాతాసపరిచ్ఛదాం త్రిజగతీమామ్నా యవక్త్రస్స్వరాడాన్తేసౌ విఖనాముని ర్నియమిత స్వారాధిరాజ్యేపితుః. ఇతి. ఇత్యుక్తవతీత్యాది స్పష్టోర్థః. 43, 44. శుద్ధసత్వేత్యాది భగవద్వచనం. పుత్రేతి సంబుద్ధిః. 45. మాంచైవంకాశ్యపం తథా జమదగ్నిం భరద్వాజం విశ్వామిత్రం మహామునిం గౌతమాది మునీంద్రాశ్చ విష్ణుర్చన పరాన్మునీతి పాఠః. 47. గర్భచక్రాంకసంయుతానితిపాఠః. 48 49. దేవదేవేతి విఖనసా కృతస్సవః, స్వకీయానాం పుత్రాణాం సర్వంభారం భగవతి నస్యన్ తద్రక్షణార్థం భగవన్తం ప్రార్థయతే త్వదాజ్ఞాయేతి. 50,52. విఖన ఇత్యాది భగవద్వాక్యమాద్యం సంబుద్ధిః శిష్టం స్పష్టం. 53. విభుర్భగవాన్. 55. శ్రుణుధ్వమిత్యాది భగవద్వాక్యం శిష్టం స్పష్టం. వైఖానసస్యేతి జాత్యేక వచనం వైఖానసానామిత్యర్థః. తథా శాంతిపర్వణి. భృగ్వంగి రోమరీచ్యత్రిపులస్త్య పులహః క్రతుః, తథా వసిష్ఠో దక్షశ్చ నవ స్వాయంభువా ద్విజాః. ఏతే వైఖానసానాం తు ఋషీణాం భావితాత్మానాం, వంశకర్తార ఉచ్యన్తే సాత్వికాహారభోజనా మిత్యాది స్వాయంభువా విఖనో బ్రహ్మణ పుత్రాః సాత్త్వికాహార భోజినా మత్యుత్కర్షావహం పదంశిష్టం స్పష్టం. 60. అత్ర వక్తవ్యముక్తం మహిమమంజరి వ్యాఖ్యాయాం చంద్రికాయా మితి తద్గ్రంథ ఏవ విలిఖ్యతే. నను భృగ్వాదయో వైఖానసాః

స్వయముగ నట్టి మహర్షిపుంగవుని సృజియింపదలచియట్లే వేదవేదాన్త తత్వమీమాంసా ఖననము జేసి యొక్క ముని శ్రేష్ఠుని సృజియించెను. అంతట- భగవదర్చన పరాయణుడై భగవదనితర సాధారణాంశా సంయుక్తుడై భగవానుడగు మహర్షిపుంగవుడుదయించెను. 18. ఆ మహనీయుడు భగవానునితో తుల్యమగు రూపము, లక్షణము, తేజస్సు మొదలగు దివ్య లక్షణములుగల దివ్యవిగ్రహుండును, శుద్ధ సత్త్వమయుండును, కేవల ముని వేషధరుండును అవ్యయుండును, చతుర్భుజుండును, శంఖచక్ర వరదాభయ చిహ్నములు గలవాడును,

సనాకాదీన్మునివరానసృజ త్స్రజతాం వరః
సనాతనం చ సనకం సనందనమితీరితం
సనత్కుమారం చ తధా కుమారాన్సాత్త్విక ప్రియాన్ 34

తాన్ దృష్ట్వా సూర్యసంకాశాన్ మహాభాగవతాన్విధిః
ప్రత్యువాచ తధా బ్రహ్మ సనకాదిమునీశ్వరాన్. 35

విష్ణోరౌరసపుత్రోఽయం వర్తతే విఖనామునిః
యూయం భవత తచ్ఛిష్యా శ్రీవిష్ణోశ్శాసనాత్పరం. 36

ఏవముక్త్వా తధా బ్రహ్మ భగవన్తం ప్రణమ్యచ
స్వకార్యసాధకాన్ జీవాన్ సృష్టవాన్ పునరేవ హి. 37

క్వచిచ్చతుర్ముఖస్య మానసాః పుత్రా ఇతిక్వచిత్ భగవన్మనసా సృష్టా ఇతి క్వచిదగ్నేర్జాతా ఇతి చాభిధీయతే. కధమిదముపపద్యత ఇతి చేదుచ్యతే. ఏతే ప్రధమం విఖనశ్శబ్దవాచ్యేన భగవాతామనసా సృష్ట్వాః. తతస్త ఏవ చతుర్ముఖేన ధ్యాతాః ప్రాదుర్బభవన్. కల్పాన్తరేఽగ్న్యాది భ్యోఽపితధా విఖనా ఇతి వైవిష్ణు రిత్యుక్తం. ఖనంపాపంవిఖనాః అపహతపాప్మేత్యర్ధః. భగవత్పుత్రత్వాచ్చత్యుర్ముఖస్యాపి విఖనశ్శబ్ద వాచ్యత్వముక్తంనను. ఆనందసంహితాయాం చతుర్ముఖాదన్యో విఖనా ఇతి కశ్చిన్మహామునిర్భగవతా సృష్టః. చతుర్ముఖ

కుశాసనమందు గూరుచుండిన వాడును, ఊర్ధ్వపుండ్ర పవిత్రధరుండును కిరీట హారకుండలాంగదాది దివ్యాభరణ భూషితుండును, శిఖా యజ్ఞోపవీతములు త్రిదండములచే నలంకరింపబడిన వాడును అభయహస్తమందు పద్మమును ధరించిన వాడును, సమా హితుండును అయి యొప్పెను. 22. భగవానుని యొక్క దివ్య మంగళస్వరూప మదేతీరుగ నాభగవానుని స్మరణ మాత్రముచే యావిర్భవించిన వాడాయెను. 22. విశ్వకుటుంబియగు విష్ణునకీతడు ఆత్మావై పుత్రనామాఽసీ యనుశ్రుత్యుక్త- విధంబున స్వాత్మస్వరూపుడగు సుతుండాయెను. 23. అంతనట్లు దయించినంతనే ప్రణతుడైలేచి ప్రాంజలియై నిలుచుండిన కుమారునిగాంచి సర్వభూతాత్మకుండగు విష్ణుండును నాయనుంగుపుత్రుడా యని బిలచి యాకుమారునకు నామ కరణము జేసి పుచ్చెను. 24. అతని

చతుర్దశసు లోకేషు స్థావరాణి చరాణి చ
దేవతిర్యఙ్మనుష్యాంశ్చ స్వస్వకర్మప్రవర్తకాన్. 38
నారదాదీన్మునివరాన్ మనూన్ స్వాయంభువాదికాన్
ఏవం సృష్ట్వా విధిర్లోకాన్ తథా సృష్ట్యర్థసాధకాన్ 39

ధ్యానసంభూతేభ్యో మహర్షిభ్య శ్చాన్యేభృగ్వాదయో విఖనసా సృష్టాః. ఇతి చ ప్రతిపాద్యతే, చతుర్ముఖం ప్రతి భగవద్వచనం. శుద్ధసత్వసముత్పన్నో నిర్మితోఽయం తవాగ్రతః. మునిశ్రేష్ఠో మహతేజా మత్కార్యకరణక్షమః. ఇతి తత్రైవ జ్ఞాత్వైవం సర్వ భూతాత్మా స ఏవ విఖనోమునిం. ప్రోవాచేదం సమానీయ శుద్ధసత్త్వ మయాన్మునీన్ త్వత్కార్యసాధకా నేవ సృజత్వం చ మమాజ్ఞయా. ఇత్యుక్తే దేవదేవేశే విఖనా మునిపుంగవః.

భృగుమత్రిం వసిష్ఠంచ మాం చైవం కాశ్యపం తథా జమదగ్నిం భరద్వాజం విశ్వామిత్రం మహామునిం గౌతమాది మునీంద్రాశ్చ విష్ణ్వర్చన పరాయణాన్, హరేః కటాక్షమాత్రేణ

జన్మ చరిత్రమంతయు దెలసి వచ్చునట్టి సార్థక నామంబుగ నుండులాగున నా కుమారుని విఖనసుండని బిలిచెను. అంతట చతుర్ముఖుని విఖనసునిగూడ జేరబిలచి విఖనసునకు మొదలుగ సావిత్రీ మహామంత్రము నుపదేశించెను. ఇట్లె సమస్త శాస్త్రంబులును చతుర్ముఖునకు గూడ దుల్యము గానుపదేశించిన వాడాయెను. 26. వేదము నాల్గు విధములుగ నుద్దేశింపబడక పూర్వమే స్వరూపమున నుండెనో యాయవిభక్త వేదమగు వైఖానసశాఖనే విఖనసునకు భగవానుడు పదేశించెను. 27. ఇట్లుపదేశించిభక్తవత్సలుండగు భగవానుడు చతుర్ముఖుని జూచి (విఖనసునుద్దేశించి) యోకుమారా? యీ మహర్షిపుంగవుని నీయగ్రజునిగ భావింపుము. అప్రాకృత శరీరుండగుట చేతను, నాయాజ్ఞను పాలించువాడగుట చేతను, నా యౌరసపుత్రుండగుట చేతను, సర్వకాల సర్వావస్థల యందును నాకే జేయబడునట్టి కర్మలు గలవాడగుటచేతను, నాయొక్క పరిపూర్ణాంశా సంభూతుడగుట చేతను, యీ మొదలగు హేతువులచే నీతడు నీకెల్లపుడు పూజ్యుడగుచున్నాడు. 27. ఇట్లని జెప్పుచుండ నమ్రకాయుడై ప్రాంజలియై నిలచి సావధానమనస్కుడై యాకర్ణింపుచు సృష్టికార్య మందుద్యుక్తుడై యున్న చతుర్ముఖుని జూచి యావిష్ణుండును కుమారా! నాయర్చన విధానమును జేయగల సమర్థుడగు

సర్వాన్ హరేః పురః కృత్వా ప్రోక్తవాన్ కమలాసనః 40

బ్రహ్మ:- దేవదేవ మహాదేవ సృష్టిస్థిత్యంత కారణ
భగవం స్త్వత్ప్రసాదేన మయా సృష్టా మునీశ్వరాః
దేవతిర్మఙ్మనుష్యాద్యా స్థావరాణి చరాణి చ. 41

మునిశ్రేష్టుడిదే నావలన సృజింపబడియున్నాడు. మీ యిరువురను సృజియింపకమున్నేనాచే సృష్టింపబడి యున్నట్టియు యనాదికములును లోకసృష్టి ప్రసాధనంబులు నగునట్టియు కాలదితత్త్వ విశేషంబులచే జగత్సృష్టి కారంభింపుము. తత్వముల సృష్టియు తత్వములు కాలాదుల నెట్లు సృష్టి సాధనంబగునదియు పూర్వ సందర్భమందు పపాదింపబడియున్న చందము నిచట గ్రహింపదగును.) 32. ఇట్లని భగవానుని యాజ్ఞను శిరసావహించిన చతుర్ముఖుండును అట్లే భగవంతుని ధ్యానించి సనకాదులసృజియించెను. సాత్త్వికప్రియులగు సనకసనందన సనాతన సనత్కుమారుల నాతడు సృజియించెను. 34 బ్రహ్మయు నీ విధంబుగ సూర్యసంకాశులును. మహా భాగవతులునగు వారలజూచి యోకుమారులారా! యని బిలిచి విఖనసు నుద్దేశించి విష్ణుని యౌరసపుత్రుండగు విఖనసుండిదే నమస్కరింపుడు. శ్రీ మహావిష్ణుని శాసనంబు చొప్పున మీరలీతనికి శిష్యులు కండు అని యాజ్ఞాపించెను. 36. ఇట్లు వారలకు జెప్పియంతయ విధియు భగవానునికి నమస్కరించి స్వకార్యా సాధుకులగు జీవులను సృజియింప నారంభించెను. 37. పదునాలుగు లోకంబులను అందలి స్థావరములను జంగములను, దేవతిర్యఙ్మను ష్యాదులను, స్వస్వ కర్మాను గుణంబగు ప్రవర్తన గల్గిన చేతనులను నారదాది మునీంద్రులను, స్వాయంభువాది మనువులను స్వసృష్టి ప్రసాధనములగు సమస్త జీవకోట్లను సృజియించినవాడై వారల నందరను భగవానుని యెదుటనిడి కమలాసనుం డిట్లని నుతియించెను. 40. సృష్టి స్థితి సంహార కారణుండగునో దేవదేవా! ఓ భగవానుడా! ప్రసాదంబునంజేసి నాచే యీమునీంద్రులెల్లరును సృజియిం పబడిరి. దేవతిర్యఙ్మనుష్యులు స్థావరంబులు, జంగమంబులు సృజియింప బడినవి. 41. చరాచరాత్మకంబగు నీజగమంతయు వీనిచే నిండియున్నది. 42. ఈ

ఏతైరద్యావృతం సర్వం జగతేతచ్చరాచరం 42

ఇత్యుక్తవత్యబ్జజాతే భగవాన్ పురుషోత్తమః
సర్వాన్ లోకాన్ సమావీక్ష్య బ్రహ్మసృష్టి ప్రసాధనాన్ 43

అనాద్యవిద్యాసంక్రాన్తకర్మజాతపరాజితాన్
స్వస్వకర్మానురూప్యేణ పరిభ్రమపరాయణాన్ 44

విధంబున చతుర్ముఖుండెరింగించిన తెరంగెరింగి పురుషోత్తముం డును బ్రహ్మ సృష్ట్యలంకారములగు సమస్త లోకముల గటాక్షించి యనాది యగున విద్యచే సంక్రమింపజేయబడిన కర్మజాతముచే బరాజితులై స్వస్వకర్మాను గుణ్యంబుగ బరిభ్రమ పరాయణులైయున్న చేతనుల గాంచి భక్తాను కంపావశంవదుండుగావున చింతించి తన యంకమందున్న విఖనసుని బిలచి, యో కుమారా! నాయాజ్ఞచే నీ కార్యమును సాధింపగలట్టి శుద్ధసత్వమయులగు మహర్షులను సృష్టించి కొనుము అని యాజ్ఞాపించిన వాడాయెను. 45 ఇట్లని భగవానుని యాజ్ఞను గారవించి విఖనసుండును, భృగువు, అత్రి, వశిష్ఠుడు, నేను కాశ్యపుడు, జమదగ్ని, భరద్వాజుడు, విశ్వామిత్రుడు, గౌతముడు మొదలుగాగల విష్ణ్వర్చన పరాయణులగు మహామునులు సృజియించెను. 47 వీరలు భగవత్కటాక్ష మాత్రముచే గర్భవైష్ణవులై యొప్పిరి. 48. ఇట్టి వీరలందరను ముందిడికొని భగవానునికి నమస్కరించి కృతాంజలియై విఖనసుండిట్లని స్తుతించెను. 49, సృష్టిస్థిత్యంత కారణుండగు నోజగన్నాయకా ! నీ యాజ్ఞ చొప్పున నాచే సృజియింప బడిన యీ భృగ్వాది మునీంద్రులకెల్లరకు నీవే తల్లియు దండ్రియు గురుండును దైవంబును బోషకుండును అగుచున్నావు. నీవే వీరలకు గతియై యుంటివి గాన వీరలకు సావిత్రీమంత్రము నుప దేశింపుము. 51 అని యిటు వచియించెడి విఖనసుంగాంచి భక్త వత్సలుండగు భగవానుడు మందహాసముదోప విఖనసుని బిలచి యో కుమారా! యీ నీ పుత్రులకు నీవే గురుండును తండ్రియు కాగలవు సనకాదిమునీంద్రులకును నీవే గురుండవు.53 వీరలందరకును నీవే సావిత్రి మహామంత్రమును పదేశించుట కరుడవగుచున్నావు. 54 అని యాజ్ఞాపించి యా విభుండు భృగ్వాది విఖనసమానసపుత్రులను సనకాది చతుర్ముఖ మానసపుత్రులను జంటగజేరబిలచి యో పుత్రులారా? సావధానులరై వినుండు! మీరలం దరును ఐక కంఠ్యముగ సర్వశాస్త్ర విశారదుండగు

విచింతయిత్వా భూతాత్మా దృష్ట్వాతం విఖనో మునిం
ప్రోవాచేదం సమాహూయ శుద్ధసత్త్వమయాన్మునీన్
త్వత్కార్యసాధకానేవ సృజ పుత్రే తి మాధవః 45

ఇత్యుక్తవతి దేవేశే విఖనా మునిపుంగవః
భృగుమత్రిం వసిష్టం మాం జమదగ్నించ కాశ్యపం 46

గర్భచక్రాంక సంయుతాన్, ఇతి చతథా సతి. చతుర్ముఖా ఏవ విఖనశ్శబ్దవాచ్య ఇతి కథ చేదుచ్యతే, కస్మింశ్చిత్కల్పే తథా స్యాదిత్యూహ్యం సర్వేషు కల్పేషు తథా సతి బహుగ్రంథవిరోధ స్సంభవతి, ఉచ్యతేహి. చతుర్ముఖ పీవ విఖనోऽ పరనామా సూత్రం ప్రణీతవానితి స్కాందే వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్ పద్మభూఃపరమోధాతాతస్మిన్నారాధనత్రయం ఉక్తవానితి పురాతంత్రే భగవాన్ భృగురాహ అణోరణీయం, బ్రహ్మణం మహాన్తం మహతః ప్రభుమిత్యారభ్య వైఖానసం విధాతారం విరించంతం చతుర్ముఖం జూ చీనాంబరధరం వర్కలాజిన ధారిణం ప్రణమ్య

విఖనసుని మాయాచార్యునిగ వరించి యాతనినే యాశ్రయించి తత్త్వము నభ్యసింపుడు 56. అని జెప్పి యట్లే చతుర్ముఖుని వంకకు దిరిగి యో కుమారా! వైఖానసులందరకును యీ భృగ్వాదులు వంశకర్తలై యున్నారు. నీ వలన ,ఋజియింపబడిన వీరలు నాపుత్రులనబడుచున్నారు (నేను వారినట్లాదరించుచున్నాను). నీచే సృజియింపబడిన మునీంద్రులకు సైతము విఖనసుడాచార్యుడగుచున్నాడు. 57 అతని యాజ్ఞ ప్రకారమే నీ యాత్మజులును వర్తింపవలయును. 58 ఇంతట నీవును సృష్టిసాధనులగు నీ పుత్రులుతో జేరి నీ స్వలోకంబునకు బోయి కావలయు సృష్టి కార్యములందు జాగరూకుడవై యుండుము. 59. అనినంత లోకపితా మహుడగు బ్రహ్మయు సంతుష్టాంతరంగుడై భగవంతునికి బ్రణామంబుజేసి స్వీయమగు బ్రహ్మలోకమునకరిగెను. 60. ఇచ్చట జెప్ప దగిన కొలది యంశము మహిమ మంజరీ వ్యాఖ్యయందు చెప్పబడి యుండుటచే యందలి గ్రంథమే యిచట బొందుపరుప బడుచున్నదిగా తెలియవలయును. వైఖానసులగుభృగ్వాదిమును లొక్కయెడ చతుర్ముఖుని మానసపుత్రులుగను మరియొక యెడ భగవనానసపుత్రులుగను వేరొకయెడ అగ్న్యాదులయందును ఉత్పత్తి జెందినట్లు జెప్పబడుచుండుటయే నియ్యదియెట్లు సంభవించగలదని యొక సందియము గల్గుచున్నది.

విశ్వామిత్రం భరద్వాజం గౌతమం చ మునీశ్వరం
విష్ణ్వర్చన పరానేవ ససర్జాన్యాన్ మునీశ్వరాన్ 47
హరేః కటాక్షమాత్రేణ గర్భచక్రాన్ సుసంయతాన్
శ్రీ విష్ణోరాజ్ఞయా సృష్ట్వా విఖనా మునిపుంగవః 48

శిరసాశ్రేష్ఠం భగవన్తం స్వయంభువ మితిగారుడే, పురాచతుర్ముఖాదేశచ్చత్వారోమునయోఽమలాః ప్రణీయ వైష్ణవం శాస్త్రం మామావభ్యర్చయన్నృప, మరీచిర్మందరే విష్ణుమర్చయామాస కేశవః మిత్యారభ్య శుభక్షేత్రే భృగుర్ముని రితి శ్రీభాగవతే ఏకాదశే భగవన్తం ప్రత్యుద్ధవః నిస్సృతం త్వన్ముఖాంభోజా దదాహ భగవానజః పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్య ఇతి ఏతా దృశాని వచనాని బహూని సన్తి తత్ర తత్రోదాహరిష్యన్తే. నను భగవచ్ఛాస్త్రాదిషు శ్రీ విఖనస్స్వరూపకథన్ తస్యైక వక్త్రత్వాదిక మేవాభిధీయతే న తు చతుర్ముఖత్వాదికం, తదిదంకథం శంగచ్ఛత ఇతి చేత్సత్వం, ఇద మత్రభోద్యం. చతుర్ముఖఏవ భగవచ్ఛాస్త్రాధిగమాయతపశ్చరణ సమయేతచ్ఛాస్త్రాధ్యాపనా యత ధావిధగుణ భృగ్వాదిసృష్టికాలే చ శుద్ధసత్త్వగుణస్సన్నేక వక్త్రస్తపస్వీ వేషధారీచాసీత్. తదానీ మేవ తస్య విఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వం జాతమితి. తథాభారతే విశేషేణ ఖనేద్యస్మాద్పాపనామునిసృష్టయే. తస్మాద్విఖనసో నామన ఆసీ దండజః ప్రియ ఇతి. శ్రీ పాంచరాత్రే అథమత్స్యాకృతి శ్శ్రీశః ప్రవిశ్యాంబుధిమధ్యమ మిత్యారభ్య తతః పరం చతుర్వక్త్రో జటాకాషాయదండ భృత్ తపస్తప్త్వా చిరం కాలంధ్యాయంస్తేజస్తు వైష్ణవం, పశ్చాదపశ్యద్విష్ణూక్త మాగమం విస్తరాత్తదా సంక్షిప్య సారమాదాయ శాణోల్లిఖితరత్నవత్. ధాతావిఖనసో నామ్నా మరీచ్యాది సుతాన్మునీన్. అబోధయదిదం శాస్త్ర, మితి. చతుర్వక్త్రో బ్రహ్మ. జటా కాషాయదండభృద్భూత్వేత్యర్థః జటాదిధారిత్వమేక ముఖత్వాదేరప్యుప లక్షణం. అనుశాసనికేచ 'ఖనిత్వాచాత్మనాఽత్మన' మిత్యారభ్య ప్రోచ్యతే. స పితామహ

వీరలాదియందు విఖనశ్శబ్దవాచ్యుడగు భగవానునిచే సృజియింపబడిరి. అవల వారలే చతుర్ముఖునిచే ధ్యానింపబడిన వారలై ప్రాదుర్భవించిరి. కల్పాన్తరమునందగ్న్యాదుల నుండియుట్లేయావిర్భావము జెందిరి. విఖనా అను శబ్దము విష్ణునకు పేరని చెప్పబడినది. ఖనమన పాపమనియు ఖనుడనిన పాపరహితుడనియు నర్థము. ఆ భగవత్పుత్రుండగుటం చతుర్ముఖుండును విఖనశ్శబ్ద వాద్యుండగును. మరియు నానందసంహిత యందు చతుర్ముఖుని కంటె వేరగు విఖనసుడను నొక్కమహాముని భగవానునిచే సృడియింపబడెను. చతుర్ముఖుని ధ్యానముచే యావిర్భవించిన భృగ్వాదులకంటె వేరగు భృగ్వాదిమునులు విఖనసునిచే సృష్టింపబడిరని చెప్పబడుచున్నది. ఎట్లన చతుర్ముఖుని గూర్చి భగవద్వచనము శుద్ధసత్వ

తాన్ ? హరేః పురతః కృత్వా భగవంతం పరణమ్యచ
శిరస్యంజలిమాధాయ ప్రోవాచేదం మునీశ్వరః 49

శ్రీ విఖనాః – దేవదేవ జగన్నాథ సృష్టిస్థిత్యంత కారణ
త్వదాజ్ఞయాజ్య సృష్టానాం భృగ్వాదీనాం త్వమేవ హి
మాతా పితా గురుర్దైవం పోషకశ్చ భవాన్ ప్రభో. 50

త్వమేవ గతిరేతేషాం సావిత్రీం వక్తుమర్హసి. 51

ఇతీరయస్తంతం దృష్ట్వా భగవాన్ భక్తవత్సలః
విఖనోమునిమాభాష్య ప్రత్యువాచ శుచిస్మితః 52

శ్రీ భగవాన్:- విఖనస్తవపుత్రాణాం త్వమేవహి గురుః పితా
సనకాది మునీంద్రాణాం త్వమేవహి గురుస్స్మృతః 53

తస్మాత్త్వమేవహ్యేతేషాం సావిత్రీం వక్తుమర్హసి
(ద్వయం చ మూలమంత్రాదీన్ సాక్షాన్మత్ప్రాపకాన్ శుభాన్)
ఏవముక్త్వాతతో దేవో భృగ్వాదిముని పుత్రకాన్ 54

సముత్పన్నుండును, మునిశ్రేష్టుండును మహా తేజోవంతుడును ఈ కార్యములను జేయ సమర్థుండగునట్టివాడును అగు నీతడు నీకు ముందుగ సృజియింపడెను. అనియు ఇట్లని యెరింగి సర్వభూతాత్మకుండగు నాతడు (భగవానుని) విఖనసుంజూచి నీకార్యసాధకులగు శుద్ధసత్త్వమయులగు మునులను నా యాజ్ఞచే సృజియింపుము. అని నంత ముని పుంగవుండగు విఖనసుడు, భృగు, అత్రి, వశిష్టుడు నేను కాశ్యపుడు జమదగ్ని, భరద్వాజుడు విశ్వామిత్రుడు, గౌతముడు, యీ మొదలగు విష్ణ్వర్చన పరులగు మహామునుల సృజియించెను. వీరలు భగవత్కటాక్ష మాత్రము చేతనే యా జన్మ వైష్ణవులై యొప్పిరి. అనియు. చెప్పబడుచుండ చతుర్ముఖుడే విఖనశ్శబ్దవాచ్యుడెట్లుగునని సంశయము గల్గుచున్నది. కావున నదియు నొక కల్పమందలి చరిత్ర యని యుత్తరము యెరుంగదగినది. అన్ని కల్పముల యందు నట్టులైన బహుగ్రంథవిరోధము సంభవించును. చతుర్ముఖుండే విఖనసుడను నామాంతరముతోడ సూత్రప్రణయము జేసెనని స్కాంధమందు చెప్పబడుచున్నది. పరముండును, పద్మభవుండును, నగు విధాత వైఖానసమహాశాఖను స్వసూత్రమందు

సనకాదీం స్తథాహూయ పునరాహస్వయం విభుః
శ్రుణుధ్వం పుత్రకా యూయం సర్వశాస్త్రవిశారదం 55
(ఆచార్య వరణం కృత్వా విఖనోమునిపుంగవం
అధ్యాయతతయూయం తు ఆశ్రయ ధ్వం మునింసదా)

ఇతి. అత్ర 'ధ్యానమావిశ్య యోగేన హ్యాసీద్విఖనసో మునిరితి ధ్యానపర్యాయనామక ఖననాదేవ పితామ`హస్య విఖనస వైఖానసా దిశబ్దవాచ్యత్వం

పయోగించెను. అందారాధనత్రయమును జెప్పె ననిస్కాంద వచనము. ఇట్లే పురాతంత్ర మందుభృగువును, అణువులో నణువును మహత్తులో మహానుడునగునట్టియు అని యారంభించి వైఖానసుడును విధాతయు, విరించుడును, చతుర్ముఖుండును, జటాచీరాంబరధరుండును, వల్కలాజినధారియు, భగవానుడును, శ్రేష్ఠుడును స్వయంభుడునగు బ్రహ్మను శిరస్సుచే ప్రణమిల్లిరి యని చెప్పబడినది. గారుడమందును ఓ రాజా! పూర్వము చతుర్ముఖుని యాదేశంబు వలన నిర్మలురగునలువురు మునులు వైష్ణవ శాస్త్రమును ప్రణయనము జేసి భూమియందర్చనము జేసిరి. మరీచి మందర పర్వతమందు భగవాను నారాధించెను. అని యారంభించి శుభక్షేత్రమందు భృగుమునియు నర్చించె, ననియు చెప్ప బడినది. శ్రీ భాగవతమందును ఏకాదశంబున భగవంతుని గూర్చి యుద్ధవచనమందును నీ ముఖాబ్జము నుండి వెడలిన వేదమును భృగువు మొదలగు పుత్రులకు భగవానుడగు నజుండెరిగించెను. అని చెప్ప బడినది. ఇట్టి వచనముల నేకములుగ గలవు. కావున కల్పాంతర సంవాదము జెప్పు పక్షమే న్యాయ్యమై యున్నదని తెలియదగినది. మరియు భగవచ్ఛాస్త్రాదులందు విఖనస్స్వరూపమును జెప్పు సందర్భములో నాతని కేక వక్త్రత్వాదికము జెప్పబడుచున్నది గాని చతుర్వక్త్రత్వమెచ్చటను జెప్పబడలేదు. కావున నీ యిరువురకేకత్వము జెప్పువాదమెట్లు సంగతమగుచున్నదని సంశయము గల్గుచున్నది. కావున సమాధాన మీ తీరుగ నెరుంగునది. చతుర్ముఖుడే భగవచ్ఛాస్త్రాధ్యయనము జేయుట కొరకు తపస్సుచేయు సమయములోనైనను, అట్టి భగవచ్ఛాస్త్రమును ఆయా లక్షణ లక్షితులగు భృగ్వాది మహర్షుల కధ్యాపనము జేయ బ్రవర్తించి వారల సృజియించునపుడైనను శుద్ధసత్వగుణ సంపన్నుడును ఏక వక్త్రుండును, తపస్వి వేషధారియునై యొప్పెను. అట్టి దేశ కాలములందే యాతనికి

ఆశ్రయధ్వం విఖనసమాచార్యం సహివో గతిః
ఏవముక్త్వా తథా విష్ణు ర్భృహ్మణె ప్రత్యువాచ హ 56

వైఖానసస్య భృగ్వాద్యా వంశకర్తార ఈరితాః
త్వయా సృష్యమునీంద్రాణామాచార్యో విఖనా స్స్మృతః 57

విఖనసుడను వ్యవహారముగల్గినదనియు తెలియదగినది. ఇట్లే భారతమందు భావనా స్వరూపుండగు మునిని సృజియింపదలచి విశేషంబుగ వేదతత్వమును ఖనించినంతట యండజుండగు నా చతుర్ముఖుడు విఖనసుడను పేర బ్రసిద్ధుడై ప్రియుండై యావిర్భవించెను. అనియు శ్రీపంచ రాత్రమందు మత్స్యరూప ధరుండగు శ్రీనాధుండు మహోదధి మధ్యంబుజొచ్చి యని యారంభించి, ఆవల చతుర్ముఖుండును, జటాకాషాయ దండంబుల ధరియించి చిరకాలము తపస్సుజేసి వైష్ణవ తేజస్సును ధ్యానంబుజేసి యావెనుక భగవానునిచే నుపదేశింపబడిన యాగమము నతివిపులముగ దర్శించిన వాడాయెను. అట్టి విపులతమంబగు మహారహస్యమగు శ్రీశాస్త్రమును సంక్షేపముజేసి శాణమందు పదును వెట్టిన రత్నంబునుంబోలె దీప్తివంతమగు నద్దానిని మరీచి మొదలగు సుతులకుపదేశించెను. అని చెప్పబడియున్నది. ఇచ్చట చతుర్ముఖడగు బ్రహ్మయే జటాకాషాయ దండములను ధరించెననియర్థము. జటాది ధారణమనునది యేకముఖిత్వాదులకుగూడ నుపలక్షణంబగును. అను శాసనిక మందును. 'ఖనిత్వా' యనుశ్లోకమందు, ధ్యానమావిశ్యయను శోకార్థముచే ధ్యానమున కపరపర్యాయమగు ఖననమాత్రము చేతనే పితామహునకు విఖనో విఖనస వైఖానసాది శబ్దవ్యవహారంబును, తపశ్చరణంబును గలినట్లు స్పష్టముగ దెలియవచ్చుచున్నది. తపశ్చరణ కాలమందు స్వసంకల్పంబువలననేక ముఖత్వాదికంబు గలుటయు సంభవింపగూడి యున్నది. లోకమందు ఒకేపురుషునకు కాలభేదంబున నవస్థాభేదంబుచే విభిన్న నామములచే వ్యవహారము ప్రసిద్ధమైయున్నది. ఆనందసంహితా వచనంబులకును చతుర్ముఖుని కంటె యన్యుడగు విఖనసుడున్నాడనియునాచతుర్ముఖునిచే సృష్టింప బడిన వారలకంటే విఖనసునిచే సృష్టింపబడిన భృగ్వాది మహర్షు లితరము గనున్నారనియు తాత్పర్యము కాజాలదు. కాని చతుర్ముఖుడే భగవత్సంకల్పము వలన శుద్ధసత్త్వగుణంబువలని రూపాంతరముచే విఖనసుడను పేరబ్రసిద్ధుడై యవతరించెను. అట్లేచతుర్ముఖునిచే సృజియింపబడిన ఋషులును రూపాంతరముచే నా విర్భవించిరనియు మాత్రమే తాత్పర్యము. ఇట్లె బ్రహ్మాదులను మునులును గూడ పూర్వమందే భగవానునిచే సృజియింప బడిన ఋషులకుత్పత్తియన నావిర్భావ మాత్రమేనను నంశము

తేనైవోక్తప్రకారేణ చరంతు తవచాత్మజాః. 58

త్వమిదానీం బ్రహ్మలోకం స్వపుత్రైస్సృష్టిసాధనైః
స్వాయంభువాదిభిర్గత్వా సృష్టిం కురు మదాజ్ఞయా. 59

ఇత్యాజ్ఞప్తోఽథదేవేన బ్రహ్మలోక పితామహః
భగవన్తం ప్రణమ్యాథస్వలోకం చ జగామహ. 60

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్ద
సంహితాయాం విఖనసోత్పత్తి విస్తరః
పంచదశోఽధ్యాయః.

తపశ్చరణాన్మనిత్వం చాసీదితి సమ్యగవగమ్యతే. తప శ్చరణకాలే స్వసంకల్పేనైకముఖ త్వాది గ్రహణం చోపపద్యతే. లోకేచై కస్యైవపూరుషస్య కాలవిశేఽవస్థాభేదేవపృథఙ్నామ్నా? వ్యపదేశో భవతి. ఆనందసంహితావచనానామపి చతుర్ముఖా దన్యో విఖనా ఇతి? తత్సృష్టమహర్షిభ్యో విఖనస్సృష్టమహర్షయోఽన్య ఇతి చనతాత్పర్యం కిం తు భగవత్సంకల్పేన చతుర్ముఖ ఏవ శుద్ధసత్త్వగుణేన రూపాంతరేణ విఖనోనామా ప్రాదురాసీత్. తథా చతుర్ముఖసృష్టా ఋషయశ్చ రూపాన్తరేణా విరాసన్ని త్యేవ. పూర్వమేవ భగవత్సృష్టానా మృషీణాముత్పత్తిర్నామావిర్భావ ఏవ. ఉక్తంహి. విష్ణోరేవ సముత్పన్నా -

బ్రహ్మాద్యామునయః పురేతి సర్వథాచతుర్ముఖ ఏవరూపాన్తరేణ విఖనశ్శబ్దవాచ్యోఽభూదితి సిద్ధం. ప్రతిపాదితం హి హయశిరో పాఖ్యానే. చతుర్ముఖస్య ప్రథమం మానసత్వంద్వితీయం చాక్షుషత్వమిత్యాది. అతోన కించిదపి హీయత ఇత్యాది అత్రశుద్ధసత్త్వేత్యాదౌ పాఠభేదో గ్రాహ్యః. అత్రా స్మాభిరుపక్రాన్తం ప్రకారాన్తరమప్యత్రై వాంతర్భావ్యం విఖనసోత్పత్తివిస్త రశ్చాత్ర ప్రాధాన్యేన ప్రతిపాదితః ప్రకరణా త్తత్త్వవివేకో లక్ష్మ్యఈశ్వరకోటిప్రవేశశ్చే త్యాదికం చ విస్తరేణ ప్రతిపాదితం. ఆహత్య శ్లోగానాం షష్టిః. కుండలీకృతాస్త్రయశ్లోకాన గ్రథితాః.

వ్యక్తీకరింపబడినది. ఎన్ని కారణములచే జూచినను చతుర్ముఖడే రూపాంత రముచే విఖనశ్శబవాచ్యుడయ్యెనను సిద్ధాంతము స్థిరపరుప బడుచున్నది. ఇట్లే హయ శిరోపాఖ్యానమందు చాక్షుషత్వమును చెప్పబడుచున్నది గావున నీసిద్ధాంతమునకెద్దియు దోషలేశములేదు. అను మొదలగు విధమున మహిమమంరీ వ్యాఖ్యానకారుల యుపపాదనరీతియై యున్నది. శుద్ధసత్త్వ ఇత్యాదిశ్లోకములు పాఠభేదోపలబ్ధికైయట్లే జూపబడినవి. ఇచ్చట మాచే జెప్పబడిన ప్రకారాన్తరంబునందే యొక తీరున నంతర్భావము జెందించ దగినది.

విఖనసోత్పత్తి విస్తరంబును (తత్త్వవివేకంబును, లక్ష్మీ
విభుత్వంబును) గల పంచదశాధ్యాయము సంపూర్ణము.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథ షోడశోऽధ్యాయః.

విఖనసో విభవావతార సూచనమ్

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి భూమ్యాం తస్య ప్రవేశనం
వైఖానసస్య దేవర్షేశ్శృణుధ్వం మునిస త్తమాః. 1

స్వాయంభువమనోః కాలే లోకవృద్ధి విచక్షణః
బ్రహ్మ గర్వసమావిష్టో లోకాన్ సర్వాన్ జగామ హ. 2

అథ విఖనసో విభవావతార ప్రకారం వ్యాచక్షాణస్తస్యాऽవతారస్య భగవదా దిష్టత్వమాహాऽ పరమితి. ప్రవేశనమిత్యనన్తరం భగవతేతి శేషః, వైఖానసో విఖనాఃసచ దేవర్షిశబ్దే వ్యపదిశ్యతే దేవశ్చాసావృషి శ్చేతి విగ్రహః. యద్వాదేవ ఋషిరివేత్యుపమిత సమాసః, అనేన భగవత ఏవ స్వీయయా కృపయా శరణ్యేషు రక్షణాయ ప్రవర్తకత్వముచ్యత ఇతి ధ్యేయం. 1. స్వాయంభువో మానూనాం ప్రథ మోమనుః, మనూనాం కాలాదికం తత్స్వరూపం చాగ్రేవక్ష్యతి లోకస్య వృద్ధౌ వివర్ధనే విచక్షణో దక్షః బ్రహ్మ గర్వితో లోకాన్

ఆ వెనుక ఋషిస్వరూపుడై యుద్భవించ బోవునట్టి దేవుడగు నావిఖనసు డెట్లు భూమియందవతరింప జేయబడెనో ఆక్రమంబెరిగించెద నో మునిసత్తము లారా! సావధానులరై వినుడు. 1. కృతయుగాదియందు స్వాయంభువమనువు నొక్క కాలములో లోకమంతయు చిరిదామర కొలనువలె వృద్ధిజెంది ముచ్చటగొల్పు చుండ నట్టి సన్నివేశమును జూచి సంతసించి యదంతయు తన శక్తిసామర్థ్యముచే గలిగినదని గర్వపడి తన నిర్మాణంబులగు లోకముల జూడ సంచారముజేయకుతుకముగల్గి బ్రహ్మ బయలు వెడలెను. 2. అట్లు తిరిగి దిరిగి యన్నిలోకముల జూచి

సర్వాన్‌లోకాన్ సమావీక్ష్య విష్ణోర్నామవిహీనతః
అజ్ఞానేనాఽఽ వృతాన్ లోకాన్ వ్యాధిభిః పరిపీడితాన్. 3
సూర్యం వినా యథా లోకా అంథకార ప్రపీడితాః
తథా పాపసమావిష్టాన్ క్రూరాః దృష్ట్వా విధిస్తదా. 4
స్వపుత్రసహితో బ్రహ్మ విష్ణులోకం జగామ హ
తత్ర స్థితం మహావిష్ణుం సర్వలోకహితైషిణం 5
మహాలక్ష్మ్యా చ భూమ్యాచ సేవితం పద్మలోచనం.

విచచారేతి భావః. 2. విష్ణోర్నామవిహీనతః విష్ణ్వర్చనవిహీనతః తత్వ మేవా జ్ఞానావృతౌ ప్రయోజక మితి భావః. లోకాన్ జనాన్ లోకస్తు భువనే జన ఇతికోశః తత్త్వం చ వ్యాధిపీడనేఽపి ప్రయోజకం. 3 తత్రదృష్టాన్త మాహసూర్య మితి 4. స్వపుత్రైః పూర్వోదితైః, 4. తత్ర స్థితం భగవన్తం విశినష్టి మహావిష్ణుమితి.5. త్రైలోక్యం వాసితం యస్మిన్నితి విగ్రహః వాసితం తే జగత్సర్వమితి. స్మృతేః, ఏతచ్చరాచరం జగత్సర్వ మజ్ఞానే నాఽ వృతం యత-సస్సర్వం తవ మాయయా విమోహితమాన్త ఇత్యర్థః. 7.జగదిదం ముహ్యతి. 8. త్వాం వినేతి బ్రహ్మణా కృతా శరణాగతిరుచ్యతే సాచ స్వవిషయా స్వప్రతివిహిత జగద్విషయా చజ్ఞేయా 10. దృశ్యతేఽన్యత్ర చ భక్త ప్రార్థన మేత ద్రూప త్వాం నియోక్ష్యామహే విష్ణోలోకానాం హిత కామ్యయా, రాజ్ఞో దశరథస్య త్వమయోధ్యాధిపతేః ప్రభోః. ధర్మజ్ఞస్య వదాన్యస్య మహర్షి సమతేజసః తస్య భార్యాసు తిసృషు హ్రీ శ్రీకీర్త్యుపమాసు చ, విష్ణోపుత్రత్వమాగచ్ఛ కృత్వాత్మానం చతుర్విధం, తత్రత్వం మానుషో భూత్వా ప్రవృద్ధం లోకకంటకం, అవధ్యం దైవతైర్విష్ణో సమరే జహి రావణమిత్యాదినా

యెచ్చటగాని విష్ణునామసంకీర్తనములేని కతమున నందలిజనంబుల నజ్ఞానావృతులుగను, వ్యాధిపీడితులుగను, సూర్యుడు లేని పగటియందు చంద్రుడును లేక నంధకారావృతమైన చందమున భగవన్నామసంకీర్తన విరహముచే పాపావిష్టంబులుగను క్రూరంబులుగ నుండ గని స్వపుత్రస-హితుండై చతుర్ముఖుడంత విష్ణు లోకంబునకు జనియె. 4. అచ్చట శ్రీమహాలక్ష్మీ తోడను భూదేవి తోడను గూడి సర్వలోకహితైషియై వెలుగొందు నప్పద్మలోచనుండగు మహా విష్ణునిం గని యాదేవునకు బ్రణామంబుజేసి బ్రహ్మయునో దేవదేవేశ్వరా! త్రిలోకంబుల కాధారమా నీకు నమస్కారము. నీయొక్క యర్చనములేని హేతువుచే జగమంతయు

(వైఖానసాఽత్రి భృగ్వాద్యైర్వ్యాస బోధాయనైస్తథా)
తం దృష్ట్వాఽహ తదా బ్రహ్మా భగవన్తం ప్రణమ్యచ. 6

బ్రహ్మ:- నమస్తే దేవ దేవేశ నమస్త్రైలోక్యవాసిత?
త్వదర్చనం వినా సర్వం జగ దేతచ్చ రాచరం 7
అజ్ఞానేనాఽవృతం సర్వం తవ మాయావిమోహితం.
త్వన్నామధేయస్మరణ విహీనత్వాజ్జగత్ప్రభో 8
ముహ్యతి స్మ మహావిష్ణో కృపయా పరిపాలయ
తస్మాత్త్వదర్చనం విష్ణోకథంభూమ్యాం కరోమ్యహం 9
త్వదాజ్ఞయా మయా సృష్టం విశ్వం సదసదాత్మకం
త్వాం వినా గతి రేతేశాం నాన్యోస్తి జగతాం ప్రభో 10
యథోక్తం మే త్వయా విష్ణో పూర్వమేవ కృపానిధే
తథా కురుష్వ దేవేశ భక్తానుగ్రహదీక్షిత. 11
ఇత్యర్థయన్తం బ్రహ్మాణం ప్రత్యువాచ శుచిస్మితః

శ్రీభగవాన్:-బ్రహ్మన్త్వయా హిసృష్టానాం రక్షణంతుకరోమ్యహం. 12

శుచిస్మితో భగవానితి విశిష్యతే. 11. కల్పయామ్యహమితి పాఠః. 12. ఇదం మే వ్రైధం కర్మేత్యాహ పరిత్రాణాయేతి. సాధూనాం పరిత్రాణం రక్షణం, దుష్కృతాం వినాశశ్చ. ఇత్థం ధర్మసంస్థాపనప్రయో జనాయాఽహం యుగే యుగే కాలే కాలే సంభవామ్యవతారం కరో మి ఇదం మే వ్రతం 13. సంప్రత్యుచితం తమేవ స్వరూపం విశనష్వర్చావతారేతి. అన్యత్ర చ. భయం త్యజత భద్రం వో హితార్థం యుధిరావణం, సపుత్రపౌత్రం సామాత్యం, సమిత్రజ్ఞాతిబాంధవం. హత్వాక్రూరం దురాత్మానం దేవర్షీణాం భయావహం, దశ వర్షసహస్రాణి దశ వర్షశతాని చ, వత్స్యామి మానుషేలోకే పాలయన్ పృథివీమిమా మిత్యా దీని దృశ్యన్తే(ఆవృత్తః) 14. త్వం స్వలోకమభివ్రజేతి పాఠః 14. 15. అథేతి బ్రహ్మణ

నజ్ఞానముచే యావరింపబడి యున్నది. జగత్తంతయు నీమాయ చేతనే మోహితమైయున్నది గదా, 7. నీయొక్క నామస్మరణము లేమిచే జగమంతయు మోహితమై యున్నది గావున కృపారసముచే నీమాయను తొలగించి యద్దానిని బరిపాలింపుము. 8.అట్టినీయర్చన మావశ్యకమగుట

పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే. 13

అర్చావతారరూపేణ లోకేస్మింశ్చతురానన
అవతారం కరిష్యామి భూమ్యా లక్ష్మ్యా సమన్వితః
దేవైస్సానుచరైస్స్వకం త్వం తు లోకం సమావిశ. 14

ఇత్యుక్తవన్తం దేవేశం భగవన్తం ప్రణమ్యచ
స్వపుత్రసహితో బ్రహ్మా స్వలోకం చ జగామహ. 15

అథోవాచహృషీకేశో భగవాన్ భక్తవత్సలః
లోకానుగ్రహరక్షార్థం విఖనోమునిపుంగవం. 16

స్వావాసం ప్రతిగమనోత్తర క్షణం లోకేష్వనుగ్రహాద్రక్షార్థం విఖనోమునిమువాచేత్య
తేనకార్యవత్వాత్. 16. (అవతారమిత్యప్యావృత్తః) 17. తస్మాద్ధేతో స్తత్రాపిత్వయైవ మద
నం కార్యమిత్యర్థః. అథ తస్మాత్కాలాదితి వా. 17. ఆత్మార్థపరార్థశబ్దౌ నిరుక్తౌ. ని
నైమిత్తిక ముత్సవవిశేషాదీత్యర్థాత్. చేత్యేవమాదౌ మదీయమారాధనం త్వమేవ కుర్విత్య
18. తత్రలోకేవతరిష్యమాణస్య తవాధికారో నిరంకుశోకృత్రిమశ్చేత్యాహనేతి. దీక్షాపంచ

నీయొక్క యాజ్ఞననుసరించియే (నీయాధారము ను నమ్మియే యనుట
సదసదాత్మకమగు నీజగమంతయు నేను సృజియించి తిని. ఓ జగదీశ్వర
నీకంటె యీజగత్తునకు గతి వేరెవ్వరునులేరు. పూర్వము సృష్ట్యారంభమం
నీవునాతోడ నాజ్ఞాపించి వాగ్దాన మొసంగిన తెరంగుననే నీ యాజ్ఞ
నిర్వర్తింపుము. నీవుకృపానిధివి. భక్తానుగ్రహ దీక్షితుండవని బల్కెను. 1
ఇట్లు ప్రార్థించెడి కమలసంభవుంగని భగవానుడును మందస్మితము
నోకుమారా! నీచే సృజియింపబడిన జగత్తును నేను పరిపాలించెదను. 1
ఇది నేను సంకల్పించిన కార్యమే అయి యున్నది. సాధువు
రక్షించుటకును దుష్టుల శిక్షించుటకును ఆయా కాలముల యంద
నేనవతరించగలను. ఇయ్యదినావ్రతము. నేనిపుడు లక్ష్మీదేవి తోడన
భూదేవితోడను కూడిన వాడనై భూలోకమందర్చారూపము నవతరిం
బోవుచున్నాను. 14. నీపుత్రులగు నీదేవతలతోడను పరిజనంబుల తోడన
నీలోకమునకేగి నీకార్యముల చక్కజూచికొనుము అని యాజ్ఞాపించెను. 1
భగవానుని

అవతారం కరిష్యామి భూమ్యాలక్ష్మ్యాసమన్వితః
తస్మాన్మదర్చనం కార్యం త్వయైవమునిసత్తమ 17
ఆత్మార్థం వా పరార్థం వా గృహే దేవాలయేపి వా
నిత్యనైమిత్తికే చైవ మదీయారాధనం కురు. 18
నదీక్షా నతపః కర్మనాస్తిమత్కృతకర్మణః
సర్వలోక హితార్థాయ మదీయారాధనం కురు 19
ఇత్యుక్తవన్త దేవేశం సర్వభూతాత్మనా స్థితం
ఉవాచేదం భయాద్విష్ణుం ప్రణమ్య విఖనోమునిః 20
శ్రీవిఖనా:- భవతాఽనుగృహీతోఽస్మి ధన్యోఽస్మి పురుషోత్తమ
నాతఃపరతరం కార్యమస్మాకం చ దివౌకసాం. 21
సర్వేవయంత్వయోక్తంహి నిత్యనైమిత్తికాదికం
కర్తవ్యం సతతం కర్మకర్తుం నేశాః ప్రయత్నతః 22

సంస్కారాదిరూపా తపో యమనియమాదిసాధ్యం. కర్మయచ్చాన్యదధి కార్యన్తరసాధారణ్యేన విహితం చ, మత్కృత కర్మత్వాద్ధేతోస్తవ నైవమాద్యాః క్రియా అపేక్షితాః 19. మదాజ్ఞా కరణేనాఽనుషంగా త్సకలలోకహితకరత్వం చ తవ మహాన్ భాగదేయ ఇత్యాహ సర్వలోకేతి. 19. భయాదితి, వినయావనతసాధ్వసః కృతాఽంజలిపుటోభూయేత్యర్థః, 20. అస్మాకమితి భూమ్యాం శిష్యైస్సహావతరిష్యమాణానామితి బహూక్తిః. ఏవముత్తరత్రాపి. దివౌకసాందేవానాం. 21. వయమితి మనుష్యా భవిష్యతి దేవాశ్చేత్యర్థః. 22. కర్తవ్యం సతతం కర్మ వేదవిహితం కర్మప్రయత్నతో యత్నాదపి

యనుజ్ఞననుసరించి బ్రహ్మయునట్లే తన లోకంబునకు జనియె. 15. అంతట భక్తవాత్సల్యనిధియగు భగవానుడు లోకానుగ్రహతత్పరుడు గావున మునివేషధరుండగు విఖనసునింజూచి యిట్లనియె. 16. ఓ ముని సత్తమా లక్ష్మీదేవి భూదేవులతోగూడి నేను భూలోకమందవతరింప బోవుచుంటిని. గావున నచ్చట నీవును విభవావతారమును ధరించి నన్నారాధించు చుండ వలయును. 17. ఆత్మార్థముగాని, పరార్థముగాని గృహమందును దేవాలయ మందును నిత్యనైమిత్తికంబులగు సమస్తరూపమగు నాయారాధనా విశేషంబు

తథా సతి తు దేవేశ త్వత్కర్మ మునిభిః కథం
ఉదయాద్యుదయాన్తం చ క్రియతేऽచంచలాత్మభిః 23

భవదారాధనం విష్ణో కథం భూమ్యాం కరోమ్యహం
త్వత్కర్మ క్రియతె యత్తత్కర్మలోపో భవేద్ధ్రువం. 24

అనాదిక మిదం కార్యం దుర్లభం చ దివౌకసాం
యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ 25
తస్మిన్ కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ.

కర్తుంనేశాస్సమర్థాః కర్మాచరణస్య దుష్కరత్వాదితి భావః. గహనా కర్మణోగతిరితి స్మృతేః. 22 తథా సతీతి స్మన్మిన్ విహితస్వధర్మాననుష్ఠితుమేవాఽ సమర్థే జనే కథమయం భారో నిక్షిప్యత ఇతి భావః. అచంచలాత్మభిర్ధ్యాంద్వా తత్తైర్మునిభిః కథం తవేదమారాధనరూపం కర్మ స్వకర్మధర్మైస్స ముచ్ఛిత్య కర్తుం శక్యత ఇతి పృచ్ఛతి. అహమిత్య నేన కోపి సమర్థోఽన్యో నియుజ్యతామిత్యపి సూచయతీతి భావః. 24 త్వత్కర్మాఽరాధనం తవ ప్రీత్యా క్రియత ఇతి యత్తన్మే కర్మలోపో భవేత్, తచ్చాపి తవైవాజ్ఞాంరూపత్వాన్నహాప్య మిత్యాశయః ధ్రువంనన్విత్యర్థకః. 24 . చోऽనుక్త సముచ్చయార్థః. 25. యత ఇతి శ్రుత్యనుకరణం. తస్మన్ తాదృసిశ్రుత్యపబృంహితే పరబ్రహ్మణి త్వయినిర్యుక్త ఇతి శేషః. కర్మాణ్యారాధనరూపే మాం. నియోజసి కేశవేతి సంబుద్ధిః ఘోరో భయంకరః కర్మణాం సంకరాదౌ దోషబాహుల్యస్మరణాత్. 26. తస్మాత్క ర్మణో దుష్కరత్వాద్దేతోః నాన్తరీయకేణ మానుషేణానవథానేన లోపో దురపోద్య ఇత్యాశయః. 26 అనుజీవిత్వం తదర్పితసర్వద్రవ్యోపభోక్తృత్వం తథాస్మృతేః. సన్నిధిస్థిత్యా క్షుతష్ఠీవన శ్వాసాతిసర్గ సల్లాపాది సంభవ ఉచ్యతే. ఏతాదృశా అపచారా అనన్తా అసంఖ్యా దురన్తావా అసంశయం నిరాబాధం భవన్తి సంభవన్త్యేవ అపచారోऽ పరాధః తత్స్వరూప ముత్తరత్రవక్ష్యతి పరం సులభం పత్రం పుష్పం ఫలం తోయ మిత్యాదినా భగవదుక్తే స్తదర్పణేనైవ తస్య సులభత్వాత్. అన్యేషాం దేవానామారాధనేతత్తద్విహితానాం పదార్థా-నాం సంపాదనే దౌర్లభ్యాత్. యద్వాపరంశ్రేష్ఠం విష్ణోః పరమత్వాత్ అపినా పరమత్వేపి తత్రాఽవధానదరి .

లను నీవు నిర్వర్తింపుచుండవలయును. 18. నాచే జేయబడిన సమస్తమగు శారీరసంస్కారములు గల్గిన వాడవగుటచే నీకు శాస్త్రాన్తర ప్రతి పాదితము నేవిధమగు, దీక్ష, తపము, కర్మము ననువాటితో ప్రసంగమక్కర లేదు! నీవెక్కడ నుండినను ముక్తుడవేయైనను సర్వలోకహితార్థినగు నావలనే నా యౌరసుండ వగుటచేనట్లే యీభారమును వహించి నాచే నియమితమగు

తస్మాత్త్వదర్చనే లోపస్సంభవవేదితి మే భయం 26

సదా త్వదనుజీవిత్వాత్సదా త్వత్సన్నిధిస్థితేః

అపచారా అనంతాశ్చ భవన్త్యేవ న సంశయః 27

ఆరాధనానాం సర్వేషాం విష్ణోరారాధనం పరం

తదప్యారాధనం కర్తుం భీతోऽస్మి కరుణానిధే 28

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా భగవాన్విస్మితోऽబ్రవీత్

--

-ద్రాణాం మానవానాం లోపసంపాత భీత్యా భయహేతురుక్తా. యద్వా ఆరాధనానామితి భగవత్ప్రాప్తినానా మిత్యర్థః రాధనం సిద్ధిః, రాధ్నుసంసిద్ధావితి ధాతుః. **తానిచ సాధనాని జపహుతార్చన ధ్యానాన్యుక్తాని తత్ర చతుర్షు మార్గేషు విష్ణోరర్చారూపిణః ఆరాధనం సగుణారాధనం అన్య తథైవార్థ ఔచిత్యాత్.** పరం శ్రేష్ఠం. **తథా సిద్ధాన్తాత్.** విస్మరస్త్యగ్రే ద్రష్టవ్యాః కరుణానిధే ఇతి హేతుగర్భవిశేషణం. 28. త్వదన్యః కోऽప్యస్య కార్యస్య నిర్వర్తయితా నేత్యాహ వైఖానసేతి. 29.త్వయి త్వనేకత్ర

కార్యముల జేయుము అనెను. 19. ఇట్లు వచియించెడి సర్వభూతాత్మకుండగు దేవేశునిగని భయకంపితుడై నమస్కరించి విఖనసుండును ఓ పురుషోత్తమా! నీయొక్క యనుగ్రహము నాయందు ప్రసరించుటం జేసి నేను ధన్యుడనయితిని. భూలోకమునంద వతరించ బోయెడి మాకును యీదేవతలకును సైతము నీయాజ్ఞ నిర్వర్తించుటయు నిన్నారాధించుటయు ననుటకంటె చేయదగిన ఘనకార్యమెద్దియు నితరమైనది లేదు. 21. మేమందరమును నీచే జెప్పబడిన (వేదములచే శాసింపబడి నయనుట) నిత్యనైమిత్తికములుగ విధియింప బడిన విధాయక కృత్యములనే జేయుటకు శక్యముగాక భృష్టప్రాయులమ గుచుంటిమి. అందును కేవలము నిర్ద్వంద్వత చేయచంచలాత్మలుగ నుండదగిన మావంటి మహర్షులచే సూర్యోదయాది సూర్యోదయ పర్యన్తము (అరువదిగడియలకాలం బునను‌ట) చేయ దగిన యారాధనముగూడ తక్కిన కర్మములతో జేర్చి యెట్లు చేయగలము. 23. ఇట్టి నీయారాధనము భూమియందు నేనెట్లు చేయగలను. 24. ఇట్టి నీయారాధనముచేయుటయే తటస్థించినచో మాకు విహితములగు నిత్యకర్మలం జేయుటయందును (అవకాశము చాలక యనుట) నీయారాధన మందును (అనవధానము చేతననుట) గూడ

శ్రీభగవాన్:- వైఖానస త్వమేవాఽత్ర మదారాధనకృద్భవ 29
త్వచ్ఛిష్యాశ్చ ప్రశిష్యాశ్చ పూజాం కుర్వన్తు మామికాం.
వైఖానస మునిశ్రేష్ఠ? మదారాధన కర్మణా 30
స్వకర్మలోపసంత్రాసం మా కురుత్వం మహామునే
న్యూనాతి రేకతో యాని కాలభేదేన వాక్వచిత్ 31
సంపూర్ణాన్యేవ కర్మాణి సదామద్గతకర్మణః.
త్వద్వంశస్థమునీంద్రాణాం తథైవాఽస్తు మమాఽజ్ఞయా 32
త్వద్వంశజానాం సర్వేషాం గర్భవైష్ణవజన్మనాం

గ్రామేగ్రామే గృహేగృహె ఇతివత్సర్వత్ర యుగపదవతీర్ణో కథమహమేకాకీ యుగపదేవ సర్వత్రాఽరాధయేయమిత్యాశంకమానమాహం త్వచ్ఛిష్యాశ్చేతి. 30. త్వత్కర్మక్రియతే యదీత్యన్త ముక్తం ప్రతివదతి మదారాధనకర్మణేతి. 31 యానికర్మాణి విహితాని న్యూనాతి రేకాభ్యాం దుష్టాని కాలభేదేన కృతాని.చతాని సర్వాణి యథాశాస్త్రమనుష్ఠితానిభవన్తి సర్వకర్మఫలదాతృత్వస్య మదనుగ్రహాయత్త త్వాది భావః తత్కర్మఫలదో హరి రితిస్మరణాత్. 32. త్వద్వంశస్థాస్త్వత్సూత్రానుసారిణః తేషాం మునీం

లోపము సంభవిచుననుట నిశ్చయము. 23. ఈకార్యము- మిక్కిలి దుష్కరమైనది. దేవతలచే సైతము జేయ శక్యముగానిదియే. నీస్వరూప మును దెలసికొనుట యందు వేదంబులును వేదనిష్ఠులమనంబులు సైతము కుంఠిత ప్రజ్ఞంబు లయి మరలుచున్నచో అట్టి నీయారాధన కర్మమునందు భూలోకమందవ తరింపజేసిన మనుష్యమాతృడనగు నాకునియోగిం చుచుంటివా ఈయారాధనమందు లోపము సంభవించుట నిస్సంశయ మగుటచే నియ్యది యభ్యుదయ హేతువగుటకు మారు ప్రత్య వాయోప హతుండనయ్యెదనని భయపడుచున్నాను. 26. యెల్లపుడును నీ పేరిట సంపాదింపబడినట్టి నీకై యొసంగబడి నట్టియు ద్రవ్యమునే యనుభవించుచు దారాపుత్రాదుల బోషించు కొనుచుండుట చేతను నీ సన్నిధానమునే విడువకంగనిపెట్టికొని యుండుటచేతను (కార్యాన్తర గమనమునందును వ్యాపారాన్తర కరణము నందును అవకాశము లేకుండుటవలననుట) అనేకములగు నపచారంబుల యత్నంబుగ దటస్థించుచునే యుండగూడు ననుటకే సంశయమును లేదు. 27.

అహమేవ స్వయం గర్భే మన్ముద్రాం ధారయామ్యహం 33
మదారాధనవేలాయాం యది కర్మ ప్రవర్తతే
ఆరాధనాత్పరం కార్యం కాలభేదాన్న దోషభాక్ 34
చతుర్వేదైశ్చ సంమిశ్రం మయామంత్రం తవేరితం
తథాऽపి త్వన్మతాస్సర్వే యజుర్వేదాऽనుసారిణః, 35
మదర్చనంతు సర్వేషా మైహికాముష్మిక ప్రదం
తస్మాన్మదర్చనం నిత్యం కుర్వన్తు మమశాసనాత్. 36
చతుర్వేదం సమగ్రం చ మన్మతం సర్వమేవ చ
అధీత్య సర్వశాస్త్రాణి కలౌనాऽస్తి మదర్చకః. 37
కేవలం భక్తిమాత్రేణ సంతుష్టోऽస్మి సదామునే
వైఖానస త్వద్వంశస్థాస్సాత్వికాహారభోజనః 38
సదా మద్గతచిత్తత్వాన్మత్పుత్రా ఇతి కీర్తితాః
కృతాऽధికారిణ స్తస్మాత్కృతసంబంధినో మయి 39
మత్ప్రసాదేన సౌమ్యేన సదా మామర్చయన్తుతే.

ద్రత్వం సంపాదయతి మునీంద్రాణామితి. 32 త్వద్వంశజానామపితత్త్వవ్యపదేశే గమకమాహ త్వదితితే సర్వే గర్భవైష్ణవజన్మానో భవన్తీతి విధిః, 33. తత్రతేషాం గర్భేవైష్ణవత్వస్య సిద్ధిప్రకారమాహాऽహమితి. ఆదరాతిశయాదాద్య స్తయోరహం శబ్దో ద్విరుచ్యతే. ముద్రాశబ్దస్య చిహ్నసామాన్యవాచకత్వేపి ప్రకరణాచ్ఛంకచక్రపరత్వముచ్యతే తథా భృగురపి. గర్భేమాస్యష్టమే విష్ణుబలిమితి. న్యూనాతిరేకత ఇత్యుక్తం విశదయతి మదారాధనేతి. కర్మకర్మణో విహితవేదే

ఆరాధనములన్నిటి యందును (భగవత్స్వరూప జ్ఞానసంపాద సాధనము లనుట భగవానుని సగుణంబుగ విగ్రహాదులయందు బ్రతిష్ఠించి నీ వుపదేశించిన యీయారాధనము చేయుటయే యుత్తమమైనదయినను ఆయారాధనమందు సైతము నాశక్తియందలి యవిశ్వాసముచేచేయ భయము గలుగుచున్నది. ఈ విధంబుగ విఖనసుని వచనంబులకు భగవానుడచ్చెరు వంది ఓమునిసత్తమా! నీవే నాయారాధనమును చేయ

తస్మాన్మదర్చనే నిత్యం మాభీస్త్వం మదనుగ్రహాత్ 40
బ్రహ్మాద్యా దేవతాస్సర్వే ఋషయశ్చ తథా మునే
అశక్తాస్సర్వ ఏవైతే మదీయారాధనం ప్రతి. 41
తస్మాన్మదర్చనానిత్యం సర్వాభీష్టమవాప్స్యసి.
ఇత్యుక్తే చ హరౌ సాక్షాత్తం ప్రణమ్యాహ వైమునిః. 42

త్యర్థః. ప్రవర్తతే ఉపస్థితో భవతి. 34 మంత్రం మంత్రజాతం వేదః. 35 అథాపితే చాతుర్వైద్యకా ఇతి న వ్యవహ్రియన్తే, కింతుయా జుషాఇత్యేవ యతస్సమష్టిరూపస్య వేదస్య యజుశ్శబ్దవాచ్యత్వస్య పూర్వముక్తేః. 35 విహితకర్మాచరణేనాపి మోక్షసిద్ధ్యతీతికి మేతేన క్లేశాధికేనార్చనేనేత్యత్రాహ సర్వేషామితి. 36 చతుర్వేదం చతురో వేదాన్ మన్మతం శ్రీ వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రం. సర్వశాస్త్రాణ్యా న్వీక్షణ్యాదీని, కలావిత్యుపలక్షణం. మామారాధయితానాస్తి విరలో

వలెను (నీవందుకై సృజియింప బడితి వనుట) నేభూలోకమునం దవతరించునపుడు ప్రతి గ్రామమందును ప్రతి గృహమునందును అవతరింప బోవుచుంటిని గాన సమస్త ప్రదేశంబులందును నిత్య మర్చించుటకు సౌకర్యము గలుగునట్లు నీ శిష్యులును ప్రశిష్యులను అందరును నీవలెనే నన్నారాధించు చుండవల యును. 29. మరియు నాయారాధన కర్మయం దన్వయించుటచే నీకు స్వకర్మ లోపము సంభవించునను సంశయము మాత్రముంచుకొన నక్కరలేదు. 31 నాయారాధనమునందన్వయించి యుండునపుడు తమతమనిత్య కర్మముల యందు న్యూనాతిరేకములు సంభవించినను (సకాలకృతములు కాకుండుటచే) కాలభేద దోషము సంభవించి నను అట్టిలోపములన్నియు నాయ నుగ్రహముచే పరిపూర్ణము లయి దోషదుష్టములు గాకుండ నుండగలవు. (సర్వకర్మ సమారాధ్యుండను సర్వకర్మ ఫలప్రదుండను నేనే యనుట) 32. నీ వలనే నీ వంశస్థులం దరకునగుగాక యని యనుగ్రహించుచున్నాను.32. నీవంశ జాతులం దరును గర్భవైష్ణవులగుదురు. వారలకందరకును గర్భదశయందే నాయ సాధారణచిహ్నములగు శంఖచక్రములను ధరింప జేయుచున్నాను. 33 నాయారాధనమున సమయమునందే ఆయావిహితకర్మముల నాచరింపదగిన సమయ మాసన్నమైనను ఆయాకర్మములను నాయారాధనమును పూర్తి

శ్రీ విఖనాః :– మద్వంశజానాం దేవేశత్వదాజ్ఞాంచ ప్రకుర్వతాం
సదాత్వదనుజీవత్వాత్తద్ద్రవ్యాఽనుభవా ద్విభో 43
దోషాభ వేయుస్సర్వేషామితి చింతాఽకులోస్మ్యహం.
ఇత్యుక్తవన్తం దేవేశో ముని మాహాఽథవిస్మితః. 44

శ్రీభగవాన్:– సూక్ష్మాఽర్థజ్ఞమహాబుద్ధే తద్ధర్మంచ వదామ్యహం
వైఖానసానాం తద్దోషోనాస్తి మత్కృతకర్మణాం. 45
మద్ద్రవ్యంహవ్యకవ్యేషు దానాఽభ్యాగతపూజనే

భవతి అతః. కేవలం భక్తిమాత్రసహకృతేనాఽర్చనేన తుష్టః ప్రసన్నోఽస్మి. భవిష్యామిత్యర్థః. భక్త్యాభగవన్తం నారాయణమర్చయేదితి శ్రీసూత్రం 38 . 39 . కృతాధికారిణ ఇత్యాది వ్యాఖ్యాతం. 40 . 41 . తస్మాన్మదర్థం మయ్యైవ ప్రేరిత త్వాద్దేతోః. యద్యత్త్వంసంది హ్యాసేతత్సర్వ మహంపూరయామీతి భగవాం స్తస్యోపఘ్నిభూయప్రోత్సాహయతీతి భావః. 42 ఇత్యుక్తే హరిణేతి స్యాత్ 42 సదా త్వదనుజీవత్వాదితి పూర్వోక్తాం శంకామసమాహితాం పునస్స్మర యతి మద్వంశజానామితి వంశశ్శిష్యానుక్రమప్రాప్తః భృగ్వాదిమునయః పు

జేసిన వెనుక చేయనగును. కాలభేదానుష్టానము వలన దోషమెంత మాత్రము దటస్థింపదు. చతుర్వేదములకు సమష్టిరూపముగ నుండు నఖండమగు వేదమున నీకుపదేశింపబడియున్నది. అట్టివేదమునే నీవును నీవంశీయుల కుపదేశింపగలవు. అయినను వారలు యాజుషులనియే పిలువబడవలయును (వేదసమష్టిరూపమగు శబ్దరాశికి యజుస్సు అను నామాంతరము గలదని హృదయము) (అవిస్తరమిదివరకే చెప్పబడి యున్నది). 35 నాయర్చనమువలన సర్వలోకంబులకు హితముచేకూరును గాన నీవంశస్థులందరును తమకు ప్రత్యేకించి సంభవించెడి కష్టనిష్ఠురములను బాటింపక లోకరక్షణార్థమై నాయర్చనమును జేయుచుండ వలయును. సమగ్రముగ చతుర్వేదములను తదనుయాయమగు శ్రీ శాస్త్రంబును, తదనుసారియగు నాన్వీక్షక్యాది చతుర్దశ విద్యలనభ్యసించి నన్నారాధించునర్చకులీ పాపకాలమందు సంభవించుటయరుదగుచున్నది.37

ముఖ్యమేవాఽస్తుభవతాం సదా మత్కర్మకుర్వతాం 46
కిమేభి బహుభిర్వాక్యై స్సత్యమేవ వదామ్యహం
ఆత్మావైపుత్రనామాఽ సీత్వమేవమునిసత్తమ 47

x x x x x x

మదంశసం భవత్వాచ్చ మదాజ్ఞాపరి పాలనాత్ 48
మద్ద్రవ్యం క్షేత్రబింబాని ఆలయానిఽ యథాఽపది
విక్రీణనాది కార్యేషు నాస్తి దోషో మమాజ్ఞయా 49
మదీయధనభోగేన మత్క్రియాలాపనేనచ
మచ్ఛరీరతయా సత్యమపచారో న విద్యతే. 50

త్రా ఇతి శిష్యాణాం పుత్రత్వస్మృతేః. తదీయోవంశోఽనువర్తమానస్సమేధతే 44. 46. తత్కర్మకరణాద్ధేతోః పూజ్యత్వఖ్యాపనాయ భవతామిత్యుక్తం. 46 . 47 యథా త్వమసి మే పుత్ర తథా త్వద్వంశజం అపీత్యర్థ శ్లోకార్ధస్త్రత త్రుటితస్యాత్ మదంశేత్యాది వ్యాఖ్యాతం. 49 విక్రీణనాదిభిస్స్వయం కైంకర్యలోపనేప్యపచారస్తేషాం నేత్యాహ మదంశేతి, మచ్ఛరిత్రతయే త్యపి పాఠః 50. అత్ర భగవదార్చనావిరహే లోకానాం శోచ్యత్వం తాత్కాలిక భగవద్బ్రహ్మ సంవాదో భగవద్విఖనస్సంవాదః అర్చకానామధికారవైలక్షణ్యా మిత్యంశాః ప్రతపాదితాః. ఆహత్య శ్లోకానాం సంఖ్యా సార్ధైకపంచాశత్. కుండలీకృత శ్లోకార్ధో న గణితః. తశ్చ త్రుటితార్ధః.

కావున కేవల భక్తిమాత్రముచే జేయబడు నారాధనము చేతనే నేను ప్రసన్నుడగుచున్నాను. 38 నీవంశస్థులందరును సాత్వికాహారములను భుజియించువారలుగను నాయందర్పింపబడిన చిత్త వృత్తులు గలవారలుగ నుండి . నాపుత్రులనబరగుదురు.39 వారలు కృతాధికారులు నాయందు నియత సంబంధముగల వారలగుచున్నారు. 39 సౌమ్యమగు నాప్రసాదముచే వారలు నిరాబాధముగ నాయర్చనము సేయుచుండవలెను, కావున నాయర్చనము చేయుటయందు నీవనుకొని నట్లెంత మాత్రము భయపడదగిన కారణము లేదు.40 మరియు బ్రహ్మాది సమస్తదేవతలును తదితరులగు మహర్షులును నీవు దక్క యెవ్వరేని నాయారాధనలు చేయుటయందు సమర్థులు కాజాలరు. 41. దానంజేసియు నీవే నాయారాధనము జేయవలసినవాడవు. దీనిచేనాసమస్త యభీష్టములను

అభయస్త్వం భవన్నాశు మదారాధనకృద్భవ.
ఇత్యుక్త్వా దేవదేవేశస్తూష్ణీమాస కృపానిధిః, 51

పొందగలవాడవు. (నాయను గ్రహము సంపాదించు కొనగలవనుట) అని పలికెను. 42. ఇట్లు భగవానుని యాజ్ఞను శిర సావహించి విఖనసుడును, ఓదేవేశా! నీయాజ్ఞానుసారము నీయారాధనము సేయు నావంశస్థులందరును యెల్లపుడు దేవద్రవ్యాను భవము గలుగుట వలన దేవద్రవ్యోప జీవులకు గలుగు దోషములు గలుగ గలవేయను సంశయమును దీర్చుకుంటివని జ్ఞాపకపరచుచున్నానని యడిగెను. 44. అంతట భగవానుడు చిరునగవుతో విఖనసునిజూచి యో కుమారా ఆధర్మమును గూడా నే నే నిష్కర్షించెదను నాయారాధనముసేయునీవంశస్థుల కా దోషమెంతమాత్రము కలుగజాలదు. 45 నాద్రవ్యమునే హవ్యకవ్యములందును అతిధి పూజనాదులందును (దైవిక పైతృక మానుష కర్మలన్నిటి యందుననుట) ముఖ్యముగ వినియోగింప దగును. 46. వేయి మాటలతోడ నేమి ప్రయోజనము నీతో సత్యముజేసి చెప్పుచున్నాను. నీవు ఆత్మావై పుత్ర నామాఽసి (తండ్రి యొక్కయాత్మయే అభేదముగ పుత్రుడ గును) అను శ్రుతివాక్య ప్రకారము పుత్రుడవగుటచే నాయాత్మయే యగుచున్నావు (నేనే నీవనుట) (నీ వంశస్థులందరును నీ యాత్మయగుటచే నీవేయనుటకేమి యాక్షేపము) ఇట్లు పరంపరా సంబంధముచే వారలును నాయాత్మయేయగుటచే నాయంశసంభూతు లగుటం జేసియు నాయాజ్ఞను శిరసావహించి దానిని నిర్వర్తింపు చుండుటం జేసియు నాద్రవ్యమునేగాక చివర కాలయములను సైతము వారలు స్వేచ్ఛగ ననుభవింప నర్హులగుచున్నారు. నీవంశస్థుల కా దోషమెంతమాత్రము కలుగజాలదు. నేను సత్యముగ నీయంశమును వాగ్దానము జేసి చెప్పుచుంటిని గాన నీవు భయరహితుడవై నాయారాధన కర్మయందిపుడే సన్నద్ధుడవు గమ్మని యాదేశించెను. 51 యిట్టి విధముగా విఖనసునకు గల సమస్త సంశయములను దీర్చి యా మునీంద్రుని హృదయమును తృప్తిపరుపగల సమాధానముల నన్నిటినొసంగి దేవేశుండగు నావిష్ణుడు కొంచెము కాలమట్లే యూరకుండెను.

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా
మానన్ద సంహితాయాం (విఖనసోవిభ
వాऽవతార సూచనం నామ)
షోడశోऽధ్యాయః.

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానస శాస్త్రమున మరీచి ప్రోక్తమగు నానంద సంహితయందు భగవదారాధనములేని లోకముల యొక్క శోచ్యదశయు బ్రహ్మ విష్ణులోకముల కరుగుటయు, భగవద్బ్రహ్మ సంవాదంబును, బ్రహ్మ కభయంబును, భగవద్విఖనస్సంవాదంబును, అర్చక జనముల యధికార స్వాతంత్ర్య నిష్క్రమకథనంబును నను నంశములుగల పదునారవ అధ్యాయము సంపూర్ణము.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథ సప్తదశోఽధ్యాయః

విఖనసో విభవావతారః.

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి తయోస్సంవాదమేవ వః
విష్ణోః కైంకర్యనిష్ఠానామస్మాకం క్షేమకారిణోః. 1
ఏవం సత్యవచశ్శ్రుత్వా తదాజ్ఞాం శిరసా వహన్
పునః ప్రోవాచ దేవేశం విఖనా మునిపుంగవః. 2

పునస్తయోసంవాదమేవ విస్తృతం సన్తంవక్తుముపక్రమతేఽతః పరమితి. విష్ణోః కైంకర్యనిష్ఠానామస్మాకం జనానాం క్షేమకారిణోః క్షేమవహయోస్తయో రిత్యన్వయః. 1. ఏవముక్తం భగవతస్సత్య పూర్వకం వచః. అనృతం నోక్తపూర్వం మేనచ వక్ష్యే కదాచన రామో ద్విర్నాభిభాషత ఇత్యాదినా తస్య సత్యవచస్త్వ ప్రతిజ్ఞానాత్. 2. జీవితం భూమ్యాం సఫలం భవిష్యతీత్యర్థః. జీవన్ముక్తోఽస్మి. భవిష్యామి. అద్యాప్యవతారాలభాత్. 3. భూమ్యాం భవదారాధనం కథం కేన ప్రకారేణ కరోమి కరిష్యామీతి ప్రకారః పరిపృచ్ఛ్యతే. పూర్వం కథం శబ్దేనాపాదితదుష్కరత్వస్య భగవతా సమాహితత్వాత్. విధినా కేనేత్యుత్తర వాక్య సామర్థ్యాచ్చ 4. విధిః ప్రకారస్స చ శాస్త్రానుశిష్ట ఉచ్యతే, భగవదారాధకానాం నారాయణ పరాయణానాం మునిత్వం పక్తి మునిభిరితి. 5. యదుక్తం పూర్వాధ్యాయే చతుర్వే ద్వైశ్చ సమ్మిశ్రమితి తదేవ స్మారయితుం పృచ్ఛతి. దైవికమితి. తథా యచ్చోక్తం తత్రైవ త్వద్వం శజానాం సర్వేషామితి తేషాం విలక్షణాధికారిత్వేన తద్విహిత మానుషకర్మస్వపి వై

పిమ్మట నావిష్ణుదేవునకును విఖనసునకును జరిగిన సంవాదమునే విస్తరించి చెప్పుచున్నాను. ఈసంవాదరూపమగు నుపన్యాసమంతయు భగవత్కైం కర్య నిష్ఠులమగు మనయట్టివారల క్షేమము నుద్దేశించియే వారలచే జేయబడినది కావున నద్దానినెరింగించుట న్యాయ్యమైయున్నది. (కావునసావధానులరయి వినుండనుట.) 1. భగవానుడు సత్యముజేసి పలికినట్టి యీరూపముగు వాక్యమును వినిన వైఖానసుడును భగవదాజను

శ్రీవిఖనాః ధన్యోఽస్మి కృతకృత్యోఽస్మి జీవితం సఫలం మమ
తవ పాదాంబుజే ప్రాప్య జీవన్ముక్తోఽస్మి భో విభో. 3
తథైవారాధనం విష్ణో కరిష్యేఽనుగ్రహాత్తవ
భవదారాధనం విష్ణోకథం భూమ్యాంకరోమ్యహం 4
విధినా కేన దేవేశ త్వత్కర్మ మునిభిస్సదా
ఉదయాస్తమయాన్తం తత్క్రియతే నియతాత్మభిః. 5

లక్షణ్య సంపాదనాయ పృచ్ఛతి మానుషమితి చ. 6 పూర్వం సమస్తం వేదం శాస్త్రం చోపదిశ్యాపి దైవికమానుషకర్మ సూపయోగయోగ్యం యథా తథోపాదిశదిత్యర్థః. 8. 9 . అతః పరం విఖనసాప్రణయిష్యమాణస్య సూత్రస్య సమాఖ్యామన్వర్థామాహ వైఖానసేతి 10. అర్చయేదితి భక్తిత ఇత్యనన్తరం సర్వవేదార్థసారో యస్స సూత్రే స్యాత్తవోదిత ఇత్యర్థకం శ్లోకార్థం త్రుటితం స్యాత్. 11 సూచితం సూత్రితం మయేత్యుత్తరార్ధ ఉచ్యతే.

భగవానునిగూర్చి యిట్లని ప్రశ్నించెను. 2, అర్చారూపిగ నవతరింపబోవు నీపాదపద్మముల నాశ్రయించి నేను ధన్యతజెందెదను. కృతార్థుడగాగలను. నాజీవితమెంతయు ఫలవంతము కాగలదు. జీవన్ముక్తుడనయ్యెదను. నీయాజ్ఞానుసారమట్లే భూలోకమందవ తరించెదను. నీయారాధనమును సైతము నీయనుగ్రహముచేతనే చేయగలను. ఆయారాధనము నెట్లు (యేతీరుగననుట) చేయవలయునో నేనెరుగవలయును. 4. నియతాత్ములగు మహర్షులచే నుదయాద్యుదయ పర్యన్తవ్యాప్తమగు నీయారాధనమునునే నేవిధానముగ జేయగలను. 5 ఓ జగన్నాథా ఈ విధానము నంతను సవిస్తరముగ నాకుపదేశించుటకును నీవే యర్హుడవగుచున్నావు. నీవు నాసూత్రజ్ఞులనందరను విలక్షణలక్షణలక్షితులుగ జేయ వరంబొసిగితివి. వారలు చేయదగిన మానుషకర్మవిధానంబును అట్లే దైవిక విధానంబును నీ వుపదేశింప గర్తవు. 6 అనినంతట కరుణా సముద్రుడగు భగవానుండును ఓ మునిసత్తమా యని బిలచి దైవికమగు శాస్త్రమును మానుషికముగు సూత్రమును తదను బంధముగ సర్వవేద సర్వశాస్త్రంబులను సాంగోపాంగముగ నుపదేశించిన వాడాయెను. ఆగ మార్థంబులను ఆచారం బులను అందలి విభాగములను ఆగమరహస్యములను మంత్రములను వాటి యందలి రహస్యములను తానే స్వయముగ నుపదేశించిన వాడై మరియొక మారు విఖనసుని వంకజూసి ఓ కుమారా నీచే జెప్పబడిన

త్వమేవ జగతాం నాధ వక్తుమర్హస్యశేషతః
దైవికం మానుషం కార్యం కథం కార్యం వదేశ్వర. 6

శ్రీభగవాన్. వైఖానస భవానేవ శ్రోతుమర్హత్యశేషతః
ఇత్యుక్త్వా కరుణాసింధుర్విఖనోమునయే తదా. 7

దైవికం మానుషం చైవ వేదశాస్త్రాని యాని చ
తాని సర్వాణి సంగృహ్య మంత్రాంశ్చోపాదిశత్స్వయం. 8

అబ్రవీదాగమార్థానామాచారాన్ ప్రవిభాగశః
ఆగమానాం రహస్యం చ మంత్రాణాం మూలమేవ చ 9
స్వయముక్త్వాతుదేవేశం పునరాహాతదా మునిం

ఉత్సవాన్తమిత్యుప లక్షణం ప్రాయశ్చిత్తేనహి భాగేన గ్రంథస్య సంపూర్ణత్వస్మరణాత్. 12. సర్వోపి స్వసూత్రసహితమేవ కర్మ కుర్యాదితి సాధారణం నియమమాహ స్వసూత్రేతి. అన్యధా సూత్రారంభవైయర్థ్యాత్. తథా, అనుక్తస్యాన్యతో గ్రాహ్యత్వేపిన విరోధస్తత్రావిరోధితి విశేషితత్వాత్. పునరప్యారాధనం మోక్షసాధనమిత్యాహ మదీయేతి. 14. త్వత్సూత్ర సంస్కృతానా మారాధనాధికారో నిసర్గ ఇత్యాహ వైఖానసా ఇతి. 15. ఉదరస్థానాం గర్భాణాం శిశూనాం కుక్షిభ్రూణాऽర్భకా గర్భా ఇతి కోశః. సంభవే సంజాతే. 15. తస్యాముద్రాయా గర్భస్థితా కాలోత్పన్న త్వేన జననానన్తరమపి ప్రత్యక్షో న్యాయ్య ఇత్యాశంకాయా మాహ భూమీతి. తిరోభవేదన్తర్హితో భవేత్ప్రా కృత చక్షుషా మనిర్వర్ణనీయా భవేదిత్యర్థః. అప్రాకృత చక్షుషా మాచా

సూత్రము (గ్రంధమనుట) నీపేరిటను నా పేరిటను వేదరాశిపేరిటను "వైఖానసమని" ప్రసిద్ధి వడయునట్లు నేననుగ్రహించుచున్నాను. 10. గృహమందును దేవాలయమందును భక్తియుక్తుడై భగవానుని నారాధించ వలయుననుటయే నీసూత్రమందలి తాత్పర్యమై యుండగలదు. (సర్వ వేదార్థముల సారమును నీసూత్రమునం దుపదేశింపబడి యందడంగి యుండుగాక.) 11. నిషేకము మొదలుజేసుకొని శ్మశానాన్తము చేయదగిన శ్రౌత స్మార్త ధర్మరూపమగు మానుషకర్మ నంతయును పరిపూర్ణముగ నుపదేశింపుము. కర్షణమాదిగ నుత్సవాన్తమును ప్రాయశ్చిత సహితముగ దైవిక కర్మమునంతయును పదేశింపుము. 12 ఈ యంశమంతయు

వైఖానస త్వయా ప్రోక్తం సూత్రం వైఖానసం స్మృతం. 10
గృహే దేవాలయే చైవ అర్చయేదితి భక్తితః.

X X X X X X
నిషేకాదిశ్మశానాన్తం మానుషం కర్మ సూచితం 11

కర్షణాద్యుత్సవాన్తం హి దైవికం చ మయా సుత
స్వసూత్రవిహితం యద్యత్తత్తత్సర్వం సమాహితః 12

కుర్యాద్యదుక్త మన్యత్ర కృతమప్యకృతం భవేత్.
మదీయారాధనం చైవ మన్నామస్మరణం తథా 13
ద్వయం చ మూలమంత్రాదీన్ సాక్షాన్మంత్రాపకాన్ శుభాః

ర్యపాదానాంతద్దర్శనస్యవ్యవహ్రియమాణత్వాత్ 16. మయ్యైవముద్రా ధారణాదిషు క్రియామాణేష్వపి త్వమేవ తేషాం గురుస్తత్వ్యపదేశ్యో భవసీత్యాహతథాపీతి. 17. ఇత్థమేకేషాం భగవచ్చిహ్నా దిధారణం భగవత్కర్తృకమన్యేషామన్యకర్తృకం పరేషాం తదన్యకర్తృకమితి తరత మభావసం భవాదఖండం వైష్ణవం భావంబహుధాభిద్యత ఇత్యాశంక్య తద వస్థాయామిష్టాప త్తి మాహలోక ఇతి. 19. అహమిత్యుపలక్షణం. అనన్తగరుడవిష్వక్సేన పితామహ విఖనసామష్టమాధ్యాయేऽనాది వైష్ణవత్వస్య భగవ తోక్తత్వాత్. ఏవకారేణ స్వస్మింస్తత్పదస్య ముఖ్యవృత్తిత్వం వాబోధ్యం. 20. ద్వాదశాపూర్ధ్వపుండ్రాణి. మణిమాలాం గతే

నాచేసవిస్తరముగ నీకుపదేశింపబడియే యున్నది గదా. ఈ విధముగ స్వసూత్రమం దెయ్యెది విధింపబడినదో అద్దానినే ప్రతి యొకండును అనుష్ఠించుచుండవలయును, 12. అట్లుగాక మోహంబు చేనయినను అజ్ఞానము చే భ్రమప్రమాదముల వలన నయినను సూత్రాన్తరములను శాఖాన్తరములను ఆశ్రయించి తదుక్త విధముగ ననుష్ఠించి నను అయ్యది సఫలము కాజాలదు.13, నాయారాధనంబును నా నామస్మరణంబును సర్వంబును భగవంతుని స్వత్వముగల పదార్థమని నాకర్పించిన బుద్ధిచే వానినను భవించుటయు నియ్యవి మోక్షసాధనంబు లగుచున్నవి. 14. వైఖానసులు నాపుత్రులు. వారలు నాయనుగ్రహమువలన గర్భమందే వైష్ణవులయి జన్మించుచున్నారు. వైఖానస వధువు గర్భవతియై యుండినపుడే యాగర్భమందలి శిశువున కష్టమమాస ముదయించిన తోడనే

మదీయధనభోగాదీన్విద్ధి మోక్షప్రదాన్మునే 14
వైఖానసా హి మత్పుత్రా గర్భవైష్ణవ సంజ్ఞకాః
యస్యాశ్చోదరగర్భాణామష్టమేమాసి సంభవే.
అహమేవ స్వయం గర్భే మన్ముద్రాం ధారయామ్యహం 15
భూమిసంస్పర్శనాదేవ మన్ముద్రా చతిరో భవేత్.
తథాఽపి తవ వంశ్యానాం గురుస్తేషాం త్వమేవ హి 16

.తథా, మన్నామకీర్తనం చైవ ధారయేద్వైసమోక్షభాక్. భుక్తికాలేజలోచ్చారే అశుద్ధేస్సహ భాషణే. దుష్ప్రవేశేఽపి శుద్ధస్స్యాత్పుష్పేకృత్వైవ మాలికాం, ఏవముక్తప్రకారేణ త్వద్వంశస్థా భవన్తుయే ఇతి సార్ధశ్లోకద్వయం తత్రానన్వితం మూలే కుహచిద్దృశ్యతే. అవిద్య ఇతి అయోగ్యో వేత్యత్ర ప్రాగేవ వ్యాఖ్యాతం. 20 ఉద్ధరిష్యత్యు త్తారయతి. మల్లోకం వైకుంఠం ప్రతి. అపరాన్ మద్భక్తానపి అనేనాచార్యముఖేన ప్రపత్తేరరీయస్త్వమనన్యార్హ రూపపురుష కారధర్మత్వం చ తస్మిన్ ప్రతిపాద్యత ఇతి బోధ్యం. కాకాసురవిభీషణాదీనాం ఘటకముఖేనైవ రామశరణాగతేః. కృతత్వస్యతదభావాద్రావణాదీనాం

నేనేస్వయముగ నాగర్భగతుండగు శిశువునకు నాహస్తములందు ధరియించిన జ్యోతిర్మయములగు శంఖచక్రములనే స్వయముగ ధరింపజేయుచున్నాను.15. శిశువునకు గర్భమందుండి విముక్తియై జననమగు తోడనే భూమి సంస్పర్శము వలన వైష్ణవవాయూపహతిచే పూర్వజాతీయ జ్ఞానవినాశంబునుం బోలె యాముద్రయు బాహ్యకృతచక్షులగు జనుల కన్నుల కగుపడక నంతర్హితంబగు ఇట్లు నాచేజేయబడిన విలక్షణ సంస్కార సంపన్నులై నాశిష్యులనియే పిలువబడదగియున్నను నీవంశస్థు లందరకును నీవగురుండవు కాగలవు. (తక్కిన కార్యములన్నియు నీకర్తృ కంబులనుట.) 16 ఇట్లు నేనే స్వయముగ నీ వ్యాపారముల జేయుటయు తటస్థించు చుండుటచే వైష్ణవమనునది విభిన్న కక్ష్యలలో విభజింపదగియున్నది. అట్లే సంక్షేపముగ వైష్ణవమును నాలుగువిధములుగ నీ క్రింది తీరున వివరించెదను. 17. పరాత్పరుడనగు నేనొక్కరుండనాది వైష్ణవుడనన బరగుచుంటిని (నేననుట యుపలక్షణంబనియు దాన ననన్త గరుడాదులు నట్టి వారలనియు నందును సర్వశేషియగుటచే తాను తచ్ఛబ్ద ముఖ్య వాచ్యుడ

లోకే చతుర్విధం విద్ధి వైష్ణవం విఖనోమునే 17
అనాదిసంభవస్సాక్షా దహమేవ పరాత్పరః
ఆదివైష్ణవనామా నో విఖనస్త్వవ సూత్రిణః 18
పంచసంస్కారసంయుక్తా వైష్ణవాన్యన్యసూత్రిణః
ముండముద్రాధరాస్సర్వే నామ్నాఽవాన్తర వైష్ణవాః 19
వైఖానసా మమ సుతా దాసాశ్చాన్యే మహీతలే
మత్పుత్రాణాం న చిహ్నాని దాసాశ్చిహ్నసమన్వితాః 20

నష్టత్వస్య చ జ్ఞాపనాత్ 21 కథమన్యేపి తీర్ణా భవేయురనాయా సేనత్యాహాశుచిరితి, మన్ని వేదితభక్షణాదిత్యనన్తరం నరః ప్రముచ్యతే పాపాన్మత్సాయుజ్యం చ గచ్ఛతీత్యర్థకం శ్లోకార్థం త్రటితం స్యాత్.22 భగవత్ప్రసాదస్య భక్తాఽనిష్ట నివారణేఽనల సత్వముదాహరణ ముఖేన ద్రఢయతి తస్యేతి అనల ఇత్యనన్తరం మత్ప్రసాదో దహత్యాశు మత్ప్రియస్య న భిస్తతః ఇత్యర్థకం శ్లోకార్థం త్రుటితం స్యాత్.23 తస్మాత్సర్వలోకాత్తారకత్వాద్దేతోః. దోషస్త్వయా స్వకర్మలోపసంభవాదినాఽపాదితః 24. 25. సంప్రతి కర్తవ్యమాహ పుత్రేతి ఇదం సంబుద్ధిః. తపసఉత్తమం శ్రేష్ఠం. యోగ్యమిత్యర్థః. వివిక్తత్వపుణ్యత్వాదివేతి భావః. ఫలం ఫలదం ఈప్సితార్థదమిత్యర్థః 26. 27. తత్ర భూమ్యాం . నారాయణపరాయణో వసేతి శేషః, 28. కర్తవ్యం త్వయేత్యాక్షిప్యతే, మమావతారా త్ప్రాగేవేతి భావః యతస్సర్వత్ర తదర్చనం కర్తుం కుశలానాం శిక్షితవ్యత్వావశ్యంభావాత్. 29. 30 తత్సూత్రిణాం భగవదారాధకత్వా దపునరావృత్తిం స్వయమనుజానీతే త్వదితి.31. 34. విఖనసో విభవావతారేణ నైమిశప్రవేశకాలమాహ స్వాయంభువేతి యుగాదావాద్యే యుగే సింహ లగ్నేచ్ఛేతి పాఠః. యథా మదీయే ఆచార్యస్తవే ఔత్సుక్యాదవధార్య

సంస్కరింపబడిన వారలందరును ఆదివైష్ణవులనబడుదురు. (ఇచ్చటి సంస్కరింపబడుట యనునది యావత్సంస్కార సాధ్యమని పూర్వము చెప్పబడియుండుట నిట ననుసంధానము జేసికొనవలయును.) 18. వైఖానస సూత్రముకంటె భిన్నములగు నాపస్తంబాది సూత్రముల ననుష్ఠింపుచు పంచసంస్కారములు మొదలగు పంచరాత్రాది శాస్త్రోక్తదీక్షాదుల గలిగినవారలు వైష్ణవులనబడుదురు. (ఈ శబ్దము నిరుపపదమనుట) ముండ ముద్రాదుల ధరించువారలవాంతరవైష్ణవులు.19 వైఖానసులు నాపుత్రులును అన్యులుదాసులు ననబడుచున్నారు. నాపుత్రులు నాదాస సాధారణ్యంబగు

అవిద్యో వా సువిద్యో వా వైఖానసకులోద్భవః
ఉద్ధరిష్యతి మల్లోకం మద్భక్తానపరానపి. 21
అశుచిర్వాప్యనాచారో జాత్యా విద్యాధర్మోపివా
మత్పాదోతకసేకాచ్చ మన్ని వేదితభక్షణాత్. 22

X X X X X

తస్య జన్మకృతం పాపం తూలరాశి మివానలః 23
తస్మాన్మదర్చనే దోషో నాస్తి సత్యం వదామి తే.
సాధు సంరక్షణార్థాయ భూలోకే విఖనోమునే 24
అవతారం కరిష్యామి భూమ్యా లక్ష్మ్యా సమన్వితః
పుత్రాఽద్యైవ మయాఽదిష్టో భృగ్వాద్యైర్మునిభిస్సహ 25
విఖ్యాతం నైమిశారణ్యా ముత్తమం తపసః ఫలం
భూలోకే వర్తతే యత్ర తత్ర సత్వం సమావిశ 26

మూర్ధనినిజే మాలావివాజ్ఞాం గురో రానర్చ్ఛదనతీర్యనైమిశవనే యశ్శాస్త్ర సిధ్ధాఽధ్వనా, వేదానాం వ్యసనాదివ స్వవిహితే ప్రాచీనతాం శిక్షితుం సూత్రే వక్త్రవిపర్యయాన్మునివరో దోద్యోతి వైఖానసః ఇతి తథా ఆర్తిస్తవమాలికాయాం శిఖరిణీస్తవే సమాలక్ష్యాఽలీఢం త్రిభువనమరా లోక్తిజటిలోద్భవాభిర్మా యాభిర్ఘనని పరమే బ్రహ్మణీహరౌ, దయా దీనాయాస్తే విఖనస వినిర్మాపణ విధావనా బాధం వందేమహి పురుషకారం బహుతిథం ఇతి తథా తత్రైవ వియోగి నీస్తవే. సకలీకృతతత్త్వమశ్మని ప్రకటీకర్తుమసోఽష్టయం, భవాన్, ఉరసా విఖనోమునిం హరే పరసాయుజ్యకృతే భజామహ' ఇతి తథా మంగలాశాసనస్తవమాలికాయాం రామస్తుతౌ, అపగ తనయ పద్యాముద్ధిధీర్షుర్ధరిత్రీ మసృజదమలవిద్యా సన్నిషద్యాం మునీన్ద్రం విఖనసమ ఘసాతం భవ్యధర్మాలినీశం కలయతు కుశలం నః కోఽపి ధామాయనీయ' ఇతి. 36.

విహితములయిన చిహ్నములను (తాపాదులనుట) ధరింపరు. దాసులకు ప్రత్యేక చిహ్నములుగలవు (పుత్రచిహ్నములు దాసులకును కలుగుజాలవని [illegible]) 20 విద్వాంసుడైనను విద్వాంసుడు కాకపోయినను వైఖానస

తత్రాహమంశభాగేన నరనారాయణావృషీ
అవతారం కరిష్యామి తత్ర మామర్చయ ప్రియ 27

మత్ప్రియే నైమిశే రమ్యే మదాజ్ఞాం పాలయంత్సదా
భృత్యైశ్చ పూజితో నిత్యం నారాయణపరాయణః 28

శిష్యైశ్చ సహ కర్తవ్యం సూత్రం లోకహితం మహత్
దైవికం మానుషం చైవ సూచితం సఫలీకురు 29

విఖనసా సూత్రప్రణయనమాహ నైమిశ ఇతి. నైమిశేఽనిమిషక్షేత్ర ఇతి భగవాన్పరాశరోఽపి. బ్రహ్మణా నిసృష్టస్య మనోమయస్య నేమిశ్శీర్యతే కుంఠీభవతి యత్రతతం నేమిశం నేమిశమేవ నైమిశం తథా చ వాయవీయే ఏతన్మనోమయం చక్రం మయాయత్ర విసృజ్యతే, యత్రాస్య శీర్యతే నేమిస్తద్దేశ స్తపస్సుశ్శుభః. ఇత్యుక్త్వా సూర్యసంకాశం చక్రం సృష్ట్వా మనోమయం, ప్రణిపత్య మహాదేవీం విససర్జ పితామహః. తేఽపి హృష్టతరా విప్రాః ప్రణమ్య జగతాం ప్రభుం ప్రయయుస్తత్ర చక్రస్య యత్ర నేమిర్వ్యశీర్యత తద్వనంతేన విఖ్యాతం నైమిశం మునిపూజితమితి. నైమిష ఇతి పాఠే వరాహ పురాణోక్తం ద్రష్టవ్యం తథా హి గౌరముఖమృషిం ప్రతి భగవద్వాక్యం ఏవం కృత్వాతతో

జేసికొని నాభక్తుల నితరులను సైతమెందరినో తరింపజేయగలడు, 21. అశుచియైనను అనాచార రతుడయినను జాతిచేత గాని విద్యచేతగాని యధముడైనను నాపాదోదకమును ధరించుటచేతను నాకు నివేదితములగు బదార్థములను భుజియించుటచేతను ఆ నరుడు సమస్తపాపములనుండి విముక్తుడై కడపడ నాసాయుజ్యమును గూడ బొందుచున్నాడు. 22. వాని యొక్క జన్మజన్మాన్తరార్జితంబగు పాప సమూహమునంతను దవానలము తూలరాశినింబోలె (నాయనుగ్రహమనునది) దహింప జేయుచున్నది. కావున నాభక్తుడగు వాని కెన్నడు నెట్టికొరతయును లేదు. కావున నాయర్చనము సేయుటయందు నీవు భయపడదగిన యెట్టిలోపమును గలుగదు. (ఇయ్యది ప్రపంచోప కారంబనుట) 24. సాధువులరక్షించుటకై భూలోకమందు శ్రీ భూసమే తుండనయి నేనవతరించు చున్నాను. 25. ఓ పుత్రశ్రేష్టమా నాయాజ్ఞను వహించిన వాడవయి నీ విపుడే నీ యనుచరులగు భృగ్వాది మునీంద్రులతో గూడి భూలోకమందు విఖ్యాతిగాంచినట్టియు తపస్సు నాచరించుటకు సర్వోత్తమ మైనట్టియు ఉచితమైన దగుటచేతనే ఫలప్రద

అర్చా విగ్రహరూపేణ యత్రయత్ర వసామ్యహం
త్వత్సూత్రిణస్తత్ర తత్రమునే మామర్చయన్తుతే 30

త్వత్సూత్రిణాంచ సర్వేషాం సదా మత్కృతకర్మణాం
మదాజ్ఞాపాలకానాం చ పునర్జన్మనవిద్యతే 31

అభీతస్త్వం మహాభాగ విఖనోమునిపుంగవ
భృగ్వాదిమునిభిస్సాకం మదారాధనకృద్భవ 32
(మచ్చరిత్రతయా సత్యమపచారో న విద్యతే)

ఇత్యుక్తే దేవదేవేశే విఖనా మునిపుంగవః
సత్యవాక్యేన సంతుష్టస్తదాజ్ఞాం శిరసా వహన్ 33

ప్రదక్షిణం తదాచక్రే శిష్యైరేతైస్సమావృతః
భగవన్తం ప్రణమ్యాథ నైమిశం ప్రవివేశ హ. 34

స్వాయంభువమనోః కాలే యుగాదౌ శుకవత్సరే
శ్రవణే శ్రావణే శుక్ల పూర్ణిమాసోమవాసరే
సింహలగ్నేన సంయుక్తే విఖనాః ప్రాపనైమిశం. **36**

నైమిశే నిమిషక్షేత్రే శిష్యైశ్చ సహితో మునిః
వైఖానసస్సహర్షేణ సూత్రం కర్తుం ప్రచక్రమే 37

దేవో మునిం గౌరముఖం తథా, ఉవాచ నిమిషేణేదం నిహతం దానవం బలం. అర ణ్యేऽస్మింస్తత స్త్వేతన్నైమిషారణసంజ్ఞితం. భవిష్యతి యథార్థం వై బ్రాహ్మణానాం విశేషక

మైనట్టియు నైమిశారణ్యమును విభవావతారంబుతోడ ప్రవేశింపుము. 26. నేను ఆయాలోకమందే నైమిశారణ్యమునందు నాయంశముచే నరనారాయణ స్వరూపముల ధరియించి విభవావతారంబున నవతరించ బోవుచున్నాను. ఓ కుమారా! నీవు నన్నప్పుడచట నర్చించుము. 27. నాకును ప్రియ తమంబగు నైమిశారణ్యమునందు నాయాజ్ఞను భావింపుచు (భూలోక వాసంబుచే ననవధానము చెందకుండనమట) నీకు భృత్యులగు ననేకులగు

వైఖానసేన మునినా ద్వాత్రింశత్ప్రశ్నసంఖ్యయా
నిషేకాదిశ్మశానాన్తం మానుషం కర్మ సూచితం 38.

సూత్రం విఖనసా ప్రోక్తం సార్ధకోటి ప్రమాణకం
కర్షణాద్యుత్సవాన్తం దైవికం తేన సూచితం 39.

మితి అనిమిషశ్శ్రీవిష్ణుః అలుప్తదృష్టిత్వాత్ తస్య క్షేత్రే, ఇతి తథా. కలిమాగతా యాజ్ఞాయ క్షేత్రేఽస్మిన్వైష్ణవే వయమిత్యస్మిన్నే వాధ్యాయ ఇతి తత్రవ్యాఖ్యానే పరిదృశ్యతే. 37. విఖనసా ప్రణీతం సూత్రం గణయతి ద్వాత్రింశదితి, నిషేకాదిశ్మశానాన్తం స్మార్తం శ్రౌతం ధర్మంచ సూత్రితం. తత్ప్రశ్నానుబంధినశ్చతురో మంత్రప్రశ్నానపి సమాచకలదితి భావః. 38. సూత్రిత మితి దైవికమిత్యనేన విశేష్యతే. పూర్వసూత్రవద్దైవికమపి సూత్రం కర్షణాద్యుత్సవాన్తం సార్ధకోటి గ్రంధజాతం విఖనసాప్రోక్తమిత్యన్వయః, ఏతచ్చ పూర్వవత్తదనుబంధి స్వసంకలిత మంత్ర ప్రశ్నానాం చతుర్ణామప్యుపలక్షణం. శ్రౌతసూత్రస్యతు సుగమ స్సార్వజనీనః పన్థాః ఉత్సవాన్త మిత్యుపలక్షణం ప్రాయశ్చిత్తస్యాపీతి ప్రాగుక్తం. 39. తదేతద్దైవికం సూత్రమతిగభీరమితి కృత్వా భగవదంతరంగ శిష్యై స్సబ్రహ్మచారిభి రస్మాభిశ్చతుర్భి స్సంక్షేపః కృత ఇత్యాహ గురోరితి.

మహర్షిపుంగవుల చేతను ప్రభువులచేతను లోకంబుల చేతను పూజింపబడుచు. నిరంతరము నారాయణపరాయణుండవయి నివసింపుము, 28. ఓ కుమారా! నీ శిష్యులతోజేరి నాచేపూర్వముపదేశింపబడిన రీతిని లోకహితార్థమై దైవిక మానుష రూపమగు నుభయకర్మ ప్రతిపాదకంబగు సూత్రంబును బ్రణయనముసేయుము. 29. అర్చావిగ్రహుండనయి నేను భూలోకమందెచ్చటెచ్చట నవతరింప బోవుచుంటినో యచ్చటచ్చట నీ సూత్రము నధ్యయనము జేసిన నీ సూత్రజ్ఞులే నన్నారాధనము సేయు చుండవలయును (కావున నాయవతారమునకు ముందే యర్చకులను నీవు సిద్ధము చేసి యుంచవలయుననుట) 30. నాచే చేయబడిన కర్మలు గలవారలగుటచే నీ సూత్రజ్ఞుల కందరకును నా యాజ్ఞాపరిపాలకు లగుటచే పునరావృత్తిరహితమగు నుత్తమపదమును నేనొసంగెదను. 31. ఇట్లు గర్భమందే వారలను వైష్ణవులజేసి యసంశయముగ నుత్తమలోక ప్రాపణము వరకును వారల గాపాడెదనని నేనభయం బిచ్చు చుంటిని. గావున నీవీయభయ దానమునందు విస్రబ్ధుడవై యోమునిసత్తమా! నీ పుత్రులగు భృగ్వాదులను సైతము వెంటనిడికొని నాయారాధన

గురోర్ముఖాచ్చ సంగృహ్య తత్సర్వం సముదాహృతం
కాశ్యపేనాత్రిణా చైవ మయా చ భృగుణా తథా 40

చతుర్లక్షప్రమాణేన సంక్షిప్య ప్రోచ్యతేఽధునా
తత్క్రమంచ ప్రవక్ష్యామి శ్రుణుధ్వం మునిసత్తమాః 41

గురోర్విఖనసఃతత్సర్వం సముదాహృతమితి తస్మిన్మహతి విస్తృతే గ్రంథేన కోఽప్యంశో ర్నానూదితో హాపిత ఇతి భావః కాశ్యపేనేతి. సంక్షేపకర్తృణాం నామాని చత్వారి. 40. సంక్షిప్తగ్రంథగణమాహ చాతుర్లక్షేతి. 40. చాతుర్లక్షపరిమితం గ్రంథం చతుర్షుమహర్షిషు

పరుడవుగమ్ము. 32. ఇట్లని భగవానుని యనుమతిని వడసి విఖనసుండును భగవానుని సత్య వాక్యముచే సంతుష్టాంతరంగుడగుచు తదాజ్ఞను శిరసావహించి స్వశిష్యపరివృతుండై దేవదేవునకు బ్రదక్షిణప్రణామములజేసి నైమిశారణ్యమును బ్రవేశించెను. **34.** స్వాయంభువమనువు నొక్క కాలమందు కృతయుగాదిని శుక్లనామసంవత్సరమున శ్రావణమాసములో శ్రవణనక్షత్రయుక్త పూర్ణిమాదివసముతో గూడిన యిందు వాసరము నాడు సింహాలగ్నమందు శ్రీ విఖనోమునీంద్రులు నైమిశారణ్యమునం దవతరించిరి. శ్రీ విఖనస మహాగురవే సపరివారాయనమః **36.** వైష్ణవ క్షేత్రంబని ప్రసిద్ధిజెందిన నైమిశారణ్యమందు శిష్యజనపరివృతుండై విఖనసుడు హర్ష యుక్తుడై శ్రీసూత్రప్రణయనము జేయనారంభించెను. 37. అట్లే విఖనసునిచే నిషేకాది శ్మశానాన్త కర్మలను ప్రతిపాదించునట్టి శ్రౌతస్మార్త ధర్మ సూత్రములు గల మానుషసూత్రము ముప్పదిరెండు ప్రశ్నలలో పరిపూర్ణముగ జెప్ప బడియె (ఇయ్యది శారీరమంత్రప్రశ్న చతుష్టయంబున కుపలక్షణము) 38. మరియు నిట్లే కర్షణాద్యుత్సవాంతంబగు దైవిక కర్మయు సార్ధకోటి (నూటయేబదిలక్షల) గ్రంథముగ విఖనసునిచే జెప్ప బడియె (ఇయ్యది దైవిక మంత్రప్రశ్న చతుష్టయమున కుపలక్షణము మంత్రములు దృష్టములు కాదగును. 39 ఈ సూత్రమును గురుశ్రేష్ఠుడగు విఖనసునివలన నుపదేశింపబడిన వారలమై కాశ్యపుడు అత్రి. నేను (మరీచి) భృగువునను నీనలువురు ఋషులచే సంక్షేపముగ నాలుగులక్షల గ్రంథముగ జేయబడి యిప్పుడు మీకుపదేశింపబడుచున్నదని యెరుంగ

జయానందం చ సంజ్ఞానం వీరం చ విజయం తథా
విజితం విమలం కల్పం మయైవం సంహితాష్టకం 42

విభజతే తత్త్వమితి. 41. జయమానందం చ జయానందం జయానన్ద ' ఇత్యపి పాఠః. సంజ్ఞానం, వీరం, విజయం, విజితం విమలం, కల్పమిత్యష్టౌ సంహితాస్సంహితాష్టకం లక్షోపరి చతురశీతిసహస్ర గ్రంథం (104000) మయా మరీచినా కృతం. జయసంహితాయా ఏవాదిసంహితేత్యపి పర్యాయః కల్పమితి విమానార్చ న కల్పముచ్యతే. ఏతాస్సర్వా అష్టౌ సంహితాశబ్దాభిహితా భవన్తి. 42. భృగుప్రోక్తం గ్రంథమాహ ఖిలమితి. ఖిలం, ఖిలాదికారం పురాధికారం, వాసాధికారం, అర్చాధికారం, మానాధికారం, క్రియాఽధికారం, నిరుక్తాధికారం, ప్రకీర్ణాధికారం, యజ్ఞాధికారమితి దశగ్రంథాన్ భృగుః ప్రణినాయేతి శేషః. ఖిలమేవ పురాతంత్రమితి వ్యవహ్రియతే అత్రవక్తవ్యం మరీచిప్రోక్తే విమానార్చనకల్పే శాస్త్ర రహస్యపటలే ప్రతిపాదితమితి విశేషస్తు తోఽనుసంధేయః

దగినది. (నూటయేబది లక్షల గ్రంథము దురారక్షంబని యెంచియు దుర్గ్రహంబని తెలిసియు నందలి తత్త్వమును కొంచెమేని విడువక మాస్వవచనంబులచే నీ నాలుగు లక్షల గ్రంథమును జెప్పితిమని భావము.) 40. జయము, ఆనందము, సంజ్ఞానము, వీరము, విజయము, విజితము, విమలము, కల్పము నను నీయెనిమిది సంహితల లక్ష యెనుబది నాలుగువేలు సంఖ్యగల గ్రంథముగ నాచే జెప్పబడినది. (జయ సంహితకే యాదిసంహిత యనియు నామాంతరము కల్పమనిన విమానార్చన కల్పమని యర్థము. నామైకదేశ గ్రహణంబుచే నామ గ్రహణమని సిద్ధాన్తముతీరున నిదియే కల్పశబ్దార్థము) 42. ఖిలము ఖిలాధికారము, పురాధికారము, వాసాధికారము, అర్చాధికారము, మానాధికారము, క్రియాధికారము, నిరుక్తాధికారము, ప్రకీర్ణాధికారము, యజ్ఞాధికారము నను నీపదియధికారములును భృగువుచే యరువది నాలుగువేల గ్రంథముగ జెప్పబడినది. (మొదటిదగు ఖిలమునే పురా తంత్రమనియు వ్యవహరించుట సంప్రదాయము) 45. పూర్వతంత్రము, విష్ణు తంత్రము, ఉత్తరతంత్రము మహాతంత్రము నను నీ నాలుగు తంత్రములును అత్రిచే యెనుబది యెనిమిది వేల గ్రంథముగ చెప్ప బడినది. (పూర్వతంత్రమునే సమూర్తార్చనాధి కరణమనియు వ్యవహరించుట

చతురశీతిసాహస్ర లక్షో పరికృతం తథా
ఖిలం ఖిలాऽధికారం చ పురాధికరణం తథా 43
వాసాధికరణం చైవ హ్యర్చాధికరణం తథా
మానాధికరణం చైవ క్రియాధికరణాహ్వయం 44
నిరుక్తం చ ప్రకీర్ణంచ యజ్ఞాధికరణం తథా

అధికార ఏవాధికరణం అధికారశబ్దస్త్యైన ప్రచురః ప్రయోగోऽత్ర భార్గవేషు గ్రంథేషు దృశ్యతె, తత్సంఖ్యాచ చతుష్షష్టిసహస్రం (64000) 45. **తతోऽత్రి ప్రోక్తం** గ్రంథమాహ, పూర్వంతం త్రేతి. పూర్వ్ తంత్రం విష్ణుతన్త్ర ముత్తరతన్త్రం మహామన్త్రమితి తంత్ర చతుష్టయం చతురోగ్రంథా నత్రిరుక్తవాన్ తత్రాప్యధికరణశబ్ద వ్యవహారో దృశ్యతే సమూర్తార్చనాధికరణమితి యథా. ఏవంచ తంత్రమధికరణ మితి ద్విధా తత్ర వ్యహారః. తత్సంఖ్యా చాష్టాశీతి సహస్రం (88000) 46. తతః కశ్యపప్రోక్త గ్రంథమాహ సత్యకాండమితి సత్యకాండం, కర్మకాండం, జ్ఞానకాండమితి కాండత్రయంత్రీన్ గ్రంథాన్ కాశ్యపోऽబ్రవీత్. మహదితి సనాతనం కాండముచ్యత ఇతికేచిత్. జ్ఞానకాండస్త్యైవ సనాతనకాండ ఇతి పర్యాయ ఇత్యపరే. తత్సంఖ్యా చతుష్షష్టిసహస్రం (64000) 47. అతః పరమష్టా వింశతి సహస్ర గ్రంథం కాశ్యపేనాధికం కృతం చతుర్లక్షగ్రంధాదిత్థం విభక్తాదర్వాగితి భావః (28000) ఇదమేవ సనాతనం కాండంస్యాదితి సంప్రదాయః తథాऽర్చాప్రకరణ మిత్యపిసనాతన కాండస్య తత్రతత్ర భాష్యాదిషు బహుశ ఉదాహృతత్వం చ ప్రసిద్ధం. 48 ఏషాం చతుర్విధానాం, సంహితాऽధికార, తంత్ర, కాండ, శబ్దితానాం గ్రంథ విశేషాణాం సర్వేషామపి మూలం తస్యగురోర్విఖనసస్సూత్రం ప్రాగుక్తం సార్ధకోటి ప్రమాణక మేవేత్యాహైతేషామితి. 48. అథ భగవదవతారమాహ క్వచిదితి. క్వచిత్ ఏతత్సూత్రశాస్త్రాదికం ప్రణీయసర్వత్ర భూమ్యామస్య

సంప్రదాయము). 46. సత్యకాండము, కర్మకాండము, జ్ఞానకాండము, నను నీమూడు కాండములను కశ్యపునిచే నరువది నాలుగువేల గ్రంథముగ జెప్పబడినది. (సత్యకాండమునే కొందరు సనాతనకాండ మనియు తలచెదరు. 47. ఈ యరువది నాలుగు వేల గ్రంథము మాత్రమే గాక వేరుగ నిరువది యెనిమిదివేల గ్రంథమును కశ్యపుడు రచియించెను. ఇయ్యది పైజెప్పిన చతుర్లక్ష పరిమిత గ్రంథము కంటె వేరైనది గావునఅధికముగనని జెప్పబడినదని భావము. (దీనినే సనాతన కాండమని పిలుచుట సంప్రదాయ శిష్టమై యున్నది. దీని యందర్చావిధానంబును సనాతన పదార్థవిచారంబును జేయబడి యుండనోపును.

భృగుణా చ చతుష్షష్టి సహస్రం సముదాహృతం 45
పూర్వతంత్రాహ్వయం చైవ విష్ణుతన్త్రమతః పరం

ఉత్తరాఖ్యం మహాతంత్రం ప్రోక్తంతంత్ర చతుష్టయం
అష్టాశీతిసహస్రంతు గ్రంధానామత్రిణా తథా 46

సత్యకాండం కర్మకాండం జ్ఞానకాండాహ్వయం మహత్
చతుష్షష్టిసహస్రం తు గ్రంధం ప్రోవాచ కాశ్యపః 47

అష్టావింశతిసాహస్రం కాశ్యపేనాఽధికం కృతం
ఏషాం చతుర్విధానాం తు మూలం తత్సూత్రముచ్యతే 48

క్వచిత్కాలాన్తరే విష్ణుర్నరనారాయణావృషీ
బదరీషండమాసాద్య లోకరక్షాం చకార హ 49

తస్యాఽవతారం జ్ఞాత్వాతు విఖనా మునిపుంగవః
తత్ర గత్వా జగన్నాధం నరనారాయణాత్మకం 50

ప్రణమ్య శిరసా భూమౌ శ్రీవిష్ణోరాజ్ఞయా మునిః
ఆరాధనం తదాచక్రే యదర్థమవతారితః 51

మార్గస్య సుష్టుప్రతిష్ఠాపనా దనన్తరం బదరీషండమితి. అయంభగవతోఽర్చారూపేణావతీర్ణస్య ప్రథమావాసః 49. 51. అతస్సర్వత్ర భూమ్యాం భగవతోఽర్చారూపేణావిర్భావమాహ తదేతి. యత్రయత్రావిర్భావో బింబాదిషు భగవతాఽనుమన్యతేతత్ర తత్ర తత్ప్రతిష్ఠాత్రా యజమానేన

ఈసనాతనకాండముయొక్క సత్తాజ్ఞానము గూడ భాష్యకారోదాహరణంబు మూలము నను సంప్రదాయము వలనను సిద్ధము) 48. ఈ నాలుగు విధంబగు గ్రంథజాతంబునకును మూలము. విఖనసప్రోక్తమగు సార్ధకోటి ప్రమాణంబగు శ్రీశాస్త్రమే అయి యున్నది. 48. ఇట్లు సూత్రప్రణయనము జేయబడి వ్యాప్తిచెందిన వెనుక నొకానొక శుభకాల మందు లోకరక్షాపరుండగు విష్ణుదేవుడు నరనారయణ రూపియై భూలోకమునం దవతరించిన వాడాయెను. శ్రీమతే నంంయణాయనమః, 49. ఇట్లు భగవానుడవతరించిన రహస్యం బెరింగిన విఖనసుండును బదరి కారణ్యమునకుజని నారాయణ స్వరూపియగు జగన్నాధునిజేరి

తదా ప్రభృతి దేవేశో లోకసంరక్షణాయ వై
యత్ర యత్రైవభూమ్యాంతు ? అర్చారూపేణవిద్యతే 52
తత్ర తత్రత్యభూపేన చానునీతా స్తదాజ్ఞాయా
వయం వైఖానసా విప్రాః పుత్రపౌత్రాదిభిస్సహ 53
ఆరాధయామో లక్ష్మీశమాచార్యానుగ్రహాత్తథా
శ్రీపుండ్రాఖ్యం మహాగ్రామం సంప్రాప్య తదనన్తరం 54
చోళభూపేన చానీతా ధార్మికేణ మహాత్మనా
స్థాపితాశ్చ భవిష్యన్తి విస్తృతా విష్ణుపూజకాః 55
ఏషవః కధితో విప్రా అస్మదాచార్యసంభవః
యశ్శృణోతి పఠన్వాపి సయాతి పరమాం గతిం. 56

భగవదుద్బోధితేన వయం విఖనసశ్శిష్యాః ప్రశిష్యాశ్చ తత్ర భగవన్తమారాధితుమాహూతా ఆనీతాశ్చ వర్తామహ ఇతి భావః, తదాజ్ఞయా భగవదాజ్ఞయా. 53. తతః ప్రభృతి కైంకర్యవృద్ధిమాహ వయమితి. 54. ఇత్థం వృత్తం వర్తమానం చోక్త్వా ప్రసంగా దేష్యత్కథాం ప్రస్తౌతి శ్రీపుండ్రేతి కోఽయంగ్రామ ఇతి చారిత్రకం ప్రమాణం మృగ్యతే. 55. అథైతదాఖ్యానక కధనస్య ఫలకథనేన ప్రకృతముపసంహరత్యేతదితి, పరమాంగతిం చప్రాప్నోతి. న కేవలం చరిత్రాన్తరాదిభ్య ఇవ కలికల్మషనాశన మైహికఫలలాభమాత్ర మిత్యాద్యేవేతి భావః. 56. తథామదీయే ఆచార్యస్తవే. యోభృగ్వత్రిమరీచి కశ్యపముఖాంశాస్త్రప్రతిష్ఠాపికాం, లక్ష్మీకృత్య పరంపరాదు చకథలక్ష్మీశపూజా విధిం. అద్వైతం చిదచిత్త్కారకతనా వాఖ్యాపయద్బ్రహ్మణో నిర్వాణైకనికేతనం విజయతేయోగీస వైఖానసః ఇతిః అత్ర భగవద్విఖనస్సంవాదశేషః విఖనసో విభవావతార శ్రీశాస్త్ర ప్రణయనం తత్ప్రమాణం భగవతోఽర్చారూపేణావతరణమిత్యంశాః ప్రతిపాదితాః ఆహత్య శ్లోకానాం సంఖ్యా సార్ధపట్పంచాశత్ త్రుటితస్సార్థశ్లోకో గ్రధితః కుండలీకృతశ్లోకో నగణితః.

సాష్టాంగదండ ప్రణామంబులా చరించి మరల భగవానుని యనుమతిం గొని యారాధనము జేసిన వాడాయెను, తానే యారాధన కైంకర్యమును జేయనవతరించెనో విఖనసుడా ప్రయోజనమును నిర్వర్తించి కృత కృత్యుడాయెను. 51. ఆ నాటనుండియు లోకరక్షణార్థమై భగవానుడెచ్చట నర్చారూపియై యావిర్భవించుచుండునో అచ్చటచ్చట యజమానులగు ప్రభువులచే నాయాస్థలములకు సమర్యాదముగ దొడ్కొని పోబడి

ఇత్యార్షే శ్రీ వైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్దసంహితాయాం
(విఖనసోవిభవాఽవతార కథనం నామ) సప్తదశోఽధ్యాయః

మేమందరము పుత్రపౌత్రాదులతో గూడి యాచార్యానుగ్రహమును నమ్మినవారమై యాశ్రియఃపతి నారాధింపుచు వచ్చుచుంటిమి. 54. క్రమముగ నిక భావికాలమందు శ్రీపుండ్రమను నొక గ్రామమందలి యర్చక కుటుంబము అచ్చటి చోలప్రభువుచే యాదరింపబడి యాతనిచే నిర్మింప బడిన వసతులుగలిగి దేశమంతటను వ్యాప్తమై భగవత్కైంకర్యమును వృద్ధి చేయు చుండగలదు. 54. ఓ బ్రాహ్మణోత్తములారా! ఈ విధమున మన యాచార్యుని యుత్పత్తి విస్తరము నెరిగించితిని. దీనినెవ్వరు శ్రద్ధా భక్తియుక్తులరై వినుటయు చదువుటయు నెద్దాని గాని యాచరింతురో వారలు పరమపదమును బొందుచుచున్నారు. 56.

ఇది యార్షమగు శ్రీ వైఖానసశాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానంద సంహితయందు విఖనసుని విభవావతారంబును, శ్రీసూత్ర శాస్త్ర ప్రణయనంబును శాస్త్రప్రవర్తన కథనంబును ఋషిచతుష్టయంబుచే దత్సంక్షేపంబును భగవానుని యర్చావతార ప్రకారంబును నను నంశములుగల పదునేడవ యధ్యాయము సంపూర్ణము.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథాఽష్టాదశోఽధ్యాయః

భగవదర్చనే విఖనసో ముఖ్యాధికారిత్వమ్

అతఃపరం ప్రవక్ష్యామి వైఖానసవిభూషణం
భగవద్దేవ సంవాదం శ్రుణుధ్వం మునిసత్తమాః 1

ఇయతా గ్రంథేన విఖనసో భూమ్యామావిర్భావ ముక్త్వా తతః పరమధ్యాయత్రయేణ తస్యైవ మహిమానం స్తూత్యత ఇతి. వైఖానస విభూషణం, విఖనసోమాహాత్మ్యం, భగవద్దేవ సంవాదం సంవాదరూపమితి తద్విశేషణం, మాహాత్మ్యస్య తత్సంవాదసముత్థితత్వాత్. భగవాన్ విష్ణుర్దేవా ఉత్తరత్ర ప్రతిపాద్యమానాస్తత్ర సంవాద ప్రతియోగినః. ఉక్తం పూర్వాఽధ్యాయే విఖనసో నైమిశ ఆవిర్భావః నైమిశం హి మర్త్యప్రాప్యం తథా భగవతా చోక్తం " భూలోకేఽవతరామ్యహ " మిత్యూర్ధ్వలోకం నాకం విహాయ భగవతా భూమ్యా మవతార ప్రకారో దేవైర్విచికిత్సిత ఇతి భగవతాదేవానాం సమాగ మస్సంపద్యతే. 1.అత ఉచ్యతే క్వచిత్కాలాన్తర ఇతి. విష్ణుపూజాయాం విష్ణుపూజాకరణే కృతోద్యమా లబ్ధోత్కంఠాః. అనేన సృష్టిక్రియతేన తేషాం దేవానాం స్పర్థాలుతా భూలోకలోక ఇతి. భువితు మర్త్యానాం సర్వేషాం భగవదారాధన సంపన్నేన పుణ్యేనో త్తమలోక ప్రాప్తిం పశ్యమానానాం తేషామనీర్ష్యాలుతా పరమాశ్చర్య స్థానం. అస్తి చాఽత్ర హేతుర్యదేతే

పూర్వాధ్యాయంబుచే శ్రీవిఖనోమునీంద్రుని మహీమండల మందలి యవతార విశేషమును జెప్పి యావల మూడధ్యాయములలో నామహనీయుని మహత్త్వము యుపదేశించుటకై యుపక్రమించుచున్నారు.

ఓ ముని శ్రేష్ఠులారా! భగవానునకును దేవతలకును జరిగినట్టి సంవాదరూపమున నిశ్చయింపబడిన విఖనసుని మహాత్మ్యమును వైఖానస విభూషణమను పేరిట నిప్పుడు చెప్పు చున్నాను. సావధాన మనస్కులరై వినుండు (అని

క్వచిత్కాలాన్తరే దేవా విష్ణుపూజాకృతోద్యమాః
విష్ణులోకం యయుస్సర్వే స్వస్వదోషాఽపనుత్తయే. 2

బ్రహ్మా త్రిశూలపాణిశ్చ పార్వతీ చ సరస్వతీ
నాగా విద్యాధరాశ్చైవ యక్షగన్ధర్వకిన్నరాః 3

సిద్ధ చంద్ర సునందాద్యా అష్టదిక్పాలకా స్సహాః
వసవో ద్వాదశాఽదిత్యా రుద్రా ఏకాదశాఽపరే 4

సప్తర్షయశ్చ బ్రహ్మాణో మనవశ్చ చతుర్దశం
నవగ్రహాశ్చాఽప్సరసశ్శచీ సగజవాహనః 5

భగవదారాధనేన సంసారాన్ముచ్యమానాః పుణ్యకృతో మర్త్యాస్స్వే రాజ్యసుఖాన్యనా కాంక్షమాణాః పరమం పదముదీక్షన్తేతత్తేషాం స్వర్లోకవాసినాం దేవానాంన తైస్స్వే రాజ్యేఽంశభాగితా నహోపరోధ ఇతి; కించాఽపరో లాభస్స్వపదస్య నిస్సపత్నాఽనుభూతిరితి. అథాఽపి విష్ణుపూజామహిమానం స్మారం స్మారముద్భ్రాంతైస్తైస్సంభూయాఽపి సమాగతమితి భావః. స్వస్వదోషాణామపనుత్తయే పరిహారాయ, దోషప్రకారో దిఙ్మాత్రముత్తరత్ర వక్ష్యతి. అథ వా దోషస్సంభావ్యమానో మదమత్సర్యాదిః, ఉత్తరత్రకోవా తేషాం మహాన్ దోష ఇతితైః పృష్టత్వాత్. కేతే దేవాస్సమాగతా ఇత్యాహ బ్రహ్మేతి. బ్రహ్మాచ శూలపాణిశ్చేత్యపి పాఠః అనేన త్రిమూర్తిసామ్యప్రతీతినిరాసో భగవతః పారమైశ్వర్య ఖ్యాపనంచ సిద్ధ్యతి. బ్రహ్మా, చతుర్ముఖస్త్రిశూలపాణిశ్శివః. "బ్రహ్మా శివశ్చ " తమఖః పరమస్స్వరాడి త్యేతేఽపి యస్య మహిమాఽర్ణవవిప్రుషస్త ఇత్యభియుక్తాః. పార్వతీ శివసతీ సరస్వతీ బ్రహ్మణస్సతీ, నాగాదయోదేవయోనివిశేషాః పృథగుక్తిస్తు వైచిత్ర్యసంవాదినీ, బ్రహ్మశివయో స్సామాన్యతో దేవతో సామానాధికరణ్యోక్తి స్తయోర్జీవకోటినివిష్టత్వ నిబంధనా "మహాఽర్ణవాఽన్త " కో మజ్జతోరణుకులాఽచలయోర్విశేషః? " 3. సిద్ధచంద్రసునందాద్యా

మరీచి మహర్షి చెప్పుచున్నారు). 1. సృష్టికార్యంబెల్ల క్రమముగ జరిగిన వెనుక కాలాంతరమున నొకప్పుడు విష్ణునారాధించుటయందు కృతోత్సాహులగు దేవతలందరును తమతమదోషముల నుండి విముక్తు లరగుటకు విష్ణులోకమునకు బోయిరి. 2. ఇచ్చటి విశేషార్థము. విఖనసుడు భగవదాజ్ఞం గైకొని నైమిశవమం దావిర్భవించెను. ఊర్ధ్వలోకమగు నాకమును విడిచి మధ్యలోకమగు మర్త్యలోకమందు భగవానుని యవతారమునకు గత మెయ్యది యను చింతాపరులైనట్టి దేవతలు

యే తే దేవాస్సమాజగ్ముర్విష్ణులోకం పరం పదం
తత్ర స్థితం మహావిష్ణుం సృష్టిస్థిత్యంత కారణం. 6
మహాలక్ష్మ్యాచ భూమ్యా చ సేవితం పద్మలోచనం
భగవన్తం నమస్కృత్య ప్రాహుస్తే విబుధోత్తమాః 7

దేవయోనివిశేషాః, సహదిగ్గజా ఉచ్యన్తే. దిక్పాలకైస్సహేత్యపి పాఠః. తేహిపృథివీ మష్టసుదిక్షు స్థిత్వాబిభ్రతి. వసవ ఇత్యాదినా పితృవర్గాభిమానినో దేవతాస్స్మర్యన్తే. అత్ర దంపత్యోస్సాహిత్యస్యాఽవివక్షితత్వం శబ్దశక్త్యా ప్రసిద్ధ్యతీతి భగవత్పూజాకౌతుక ఆదరాతిశయశ్చ వ్యజ్యతే. ఉచ్యతేహి శ్రీమద్రామాయణే రామప్రవాసాఽనన్తరం తత్ర్పవాసఖిన్న పౌరకుటుంబినీనాం స్వభర్తృషు రామాఽనుయాత్రాప్రోత్సాహ ప్రకార ఇత్థమేవ స్త్రీణామితి బాలవృద్ధాదయ శ్చాతుర్వర్ణ్య ప్రభవా గృహ్యన్తే. 4. గజవాహనో మఘవా, దిక్పాల కేభ్యః పృథగుపాదానం తదాధి రాజ్యత్వజ్ఞాపకమితి న పౌనరుక్త్యదుష్టం. శచీ చ గజవాహనశ్శచీ సగజవాహనేత్యపి పాఠః 5. దేవేషు ప్రతిష్ఠానత ఉపన్యస్య తత్సదృశాస్సర్వే ఽన్యేఽప్యాబాలం ప్రాతిష్ఠన్నిత్యాహ యే త ఇతి. పరంపదం పరమం స్థానం క్షీరాఽర్ణవం; తస్యవైష్ణవాఽవాసత్వేన పారమ్యం బోధ్యం ''క్షీరాఽబ్ధౌచరమాయాం చ మన్మూర్తిస్సుప్రతిష్ఠితే'' తి పూర్వం భగవతైవోక్తం తథా భోజః ''క్షీరాంభోధేర్జఠర ''మిత్యాది వికుంఠలోకత్వేతున తత్రాఽతిధేయభుజాం సంసారాత్మికా పునరావృత్తిరితి సిద్ధాన్తాదసంగతిః. తద్ధి సంసరతామగమ్యం స్థానం. ఏతేదేవా ఇత్యపి పాఠః. 5. 7. నారాయణపరం బ్రహ్మేతి తైత్తిరీయా శ్రుతిః నారాయణః పరం సర్వాతిశాయి బ్రహ్మ తచ్ఛబ్దాభిలప్యమానం జగజ్జన్మాదికారణం వస్తు నారాయణస్తత్త్వం పరమాత్మా''తత్త్వం విలంబ మానే స్యాత్స్వరూపే పరమాత్మ''నీతి కోశః '' తత్త్వమేకో మహాయోగీ హరిర్నారాయణఃపరః

క్షీరసాగరమున కేగుట తటస్థించెను. దాననే కాలాన్తర మందనుటయు సంగత మగుచున్నది. 'విష్ణుపూజాకృతోద్యమాః' అనుటచే వారలు భూలోకమునం దీర్ష్యాళువులు గాక కేవలతత్త్వబుభుత్సచేతనే భగవానుని జేరబోయిరనుటయు తెలియుచున్నది. భూలోకమందలి మర్త్యులకు భగవదారాధనముచే సంపాదింపబడిన పుణ్యవిశేషముచే ఉత్తమలోక ప్రాప్తి గలుగుటయందు దేవతలకీర్ష్య జనింపకుండుటయు మిక్కిలి యాశ్చర్యా వహమైనదని యనదగును. ఐనను అందుకు తగిన హేతువుగూడ యుండి యున్నది. భగవదారాధనము వలన సంసారమునుండి విముక్తులగు మనుజులు స్వర్లోక సౌఖ్యముల నెంతమాత్ర మిచ్ఛయింపక పరమ పదమునే వారలభి నందించు చుండుటచే వారలతో స్వర్లోకవాసులగు

దేవాః. నారాయణపరంబ్రహ్మతత్త్వం నారాయణః పరః
నారాయణపరోజ్యోతి రాత్మా నారాయణఃపరః 8

ఇతిస్మృతిః. పర ఇతి సర్వత్ర తద్విశేషణబలాన్నపుంసకలింగశబ్దైర్నియతలింగైః ప్రాయః ప్రమీయమానం పరబ్రహ్మాత్మకం వస్తుపుమానేవేతి స్వరసతస్సిద్ధ్యతీతి వివేకః తథైవ సిద్ధాన్తిత మాచార్యపాదై "సత్యం జ్ఞానమనన్తం" బ్రహ్మేత్యాది శ్రుతౌ, తత్రహివిచార్యతే. సత్యజ్ఞానాఽన న్దాత్మకం వస్తు బ్రహ్మేతి పర్యాప్తార్థకం ప్రథమాన్తశబ్దసమ్మితం వాక్యముతద్వితీయ వాక్యాన్వయసాపేక్షం ద్వితీయాన్తశబ్ద సమ్మిత మపర్యాప్తార్థకం వాక్యమితి. ఔచిత్య బాధాన్యథానుపపత్త్యా ప్రబలవైదిక లౌకిక ప్రామాణ్యబలాత్. స్వీకృతో ద్వితీయః పక్షః, బ్రహ్మేతి నియత లింగం పదం నాఽత్రగుణానాముపచయాఽపచయరూపం పుంస్త్వాదినిదానం, న చాఽత్ర విశేషణ విశేష్యయో రేకలింగత్వనియమః. దృశ్యతేహి "స్త్రీరత్నంసీ" తేతి. 8. ఏతచ్ఛ్రుతిం విష్ణుపరా మేవాఽధి జగ్మస్త ఇత్యాహైవంశ్రుత్యుక్తేతి విశ్వమూర్తిర్జగన్మయః. 8. భగవద సాధారణా భ్యామేవ విశేషణాభ్యాం తమభిష్టువన్తి గోవిందేతి, 9. అశేషం నిశ్శేషం, క్రియావిశేషణం. "యముక్త్వా ముచ్యతే యోగీ జన్మసంసార బంధనా" దితి శ్రుతిః. 10. చేతఇతి

దేవతల కంశభాక్త్వము గాని వారల కేర్పడిన స్వారాజ్య సుఖమునకు వీరలవలన ప్రతిబంధముగాని లేకుండుటయే వారియందు వీరి కసూయాభావముదయింప కుండుటకు తగిన హేతువనదగును. మీదు మిక్కిలి దేవతల స్వారాజ్య సుఖానుభవ మింకను నిస్సపత్నమగుటచే లాభప్రాప్తియు దేవతలకు గలుగుచున్నది. వారలకుగల దోష ప్రకారముత్తరత్ర చెప్పబడుచున్నది గావున నచట జూడదగును. మరియు నట్టిదోషములు త్రైగుణ్య సంపాదితమగు మదమాత్సర్యాదులనియు చెప్పదగును. ఇందుకు గమకముగ 'కోవాతేషాం మహాన్ దోషః' అని దేవతలు భగవానుని ప్రశ్నించెడి వాక్య స్వారస్యమే అయియున్నది. చతుర్ముఖుడును త్రిశూలపాణియు శంకరుండును పార్వతియు, సరస్వతియు, నాగవిద్యాధరయక్ష గంధర్వ కిన్నరులును, సిద్ధ చంద్ర సునందాదులును, అష్టదిక్పాలకులును, అష్టదిగ్గజములును, అష్టవసువులును, ద్వాదశాదిత్యులును, ఏకాదశరుద్రులును, సప్తమహాఋషులును, నవబ్రహ్మలును, చతుర్దశమనువులును, నవగ్రహములును, అప్సరస్సులును, శచియు, ఐరావత వాహనుండగు సహస్రాక్షుండును యీ మొదలగు దేవతలందరును పరమపదమును విష్ణ్వావాసస్థానమునగు క్షీరసాగరమునకు జేరి యచ్చట

ఏవం శ్రుత్యుక్తరూపాయ నమస్తే విశ్వమూర్తయే
నమో నమస్తే గోవింద నమశ్శ్రీవత్సలాంఛన 9

యన్నామస్మరణాత్పాపమ శేషం నః ప్రణశ్యతి
కిము తద్దర్శనాత్సాక్షాత్సర్వ కల్మషహారిణః 10

అస్మాకం విమలం చేతో మేఘముక్తో రవిర్యథా
చంద్రోదయే సరిన్నాథో యథావృద్ధిం సమశ్నుతే 11

తథా హృష్టశరీరాణి పుష్యన్తి వివిధాని నః
ఏవం స్తుత్వా సమీపస్థాస్తూష్ణీమాసన్ బుధోత్తమః 12

జాత్యేకవచనం, చేతాంసీత్యర్థః. తైక్ష్ణ్యాధిక్యప్రకాశనార్థం రవిత్వోపమానం. తేన విమలం తీక్ష్ణమితి ప్రతిపదం దాతుముచితం. "మేఘముక్త ఇవోడురాడి" త్యేవ ప్రచురః ప్రయోగః. భగవతశ్చన్ద్ర త్వోపమానం ప్రసన్నత్వలక్షకం. దేవానాం సరిన్నాథత్వోపమానం చ నిర్మర్యాద త్వోపలక్షకం జ్ఞేయం. 11. స్తుత్వా యథాశక్తి నిర్వర్ణ్య. 12. భగవతస్సాంత్వ పూర్వక ప్రతి వచనం వక్తు ముపక్రమతే శ్రీభగవానితి. "కచ్చిన్నిరామాయా శ్శాన్తాః కాలం క్షిపథ పుత్రకా " ఇత్యర్థకం శ్లోకార్ధమత్రత్రుటితం స్యాత్. 13. "దైత్యైశ్చ దానవైశ్చైవ రాక్షసైశ్చ ప్రపీడితా " ఇత్యపి పాఠః దైత్యదానవరక్షాంస్య సురయోని విశేషాః. 13. లోకేష్వనాచారప్రచారో హి.

శేషపర్యంకమందు మహాలక్ష్మితోడను భూదేవితోడను కూడి యున్నట్టియు సృష్టి స్థిత్యంత కారణుడైనట్టియు భగవానుడును పద్మలోచనుం డునగు శ్రీ మహావిష్ణునింగని నమస్కరించి యావిబుధోత్తమ లిట్లువి ప్రార్థింప దొడంగిరి. 'నారాయణ పరం బ్రహ్మ' యను మొదలగు శ్రుత్యుక్తమగు స్వరూప స్వభావములు కలిగినట్టి తత్త్వస్వరూపివగు నీకు నమస్కారము. (శ్రుత్యర్థము. నారాయణః - నారాయణుడు పరంబ్రహ్మ - పరంబ్రహ్మ స్వరూపమై యున్నాడు. తత్త్వం-పరమాత్మయైయున్నాడు, పరః-పరుడై యున్నాడు, నారాయణః- నారాయణుడు, పరః - పరుడును, జ్యోతిస్స్వ రూపుడును అయియున్నాడు, నారాయణః - నారాయణుడు, ఆత్మా- సర్వాంతర్యామియై యున్నాడు. పరః - దాననే సర్వశేషియై యున్నాడు.)

అథ నారాయణో దేవః ప్రత్యువాచాఽమరాంస్తతః
శ్రీ భగవాన్ 13

దైత్యదానవ రక్షోభిర్న కచ్చిత్పరిపీడితాః
కచ్చిత్ప్రవర్తతే లోకేష్వనాచారో న కుత్రచిత్ 14

దేవస్థానమపేక్ష్యాఽత్ర న కచ్చిత్తప్యతే తప ః
కిం కార్యం హేతునా కేన సంభూయేహ సమాగతాః 15

కచ్చిన్నాఽన్యోన్యకలహో భయం వాకించిదద్భుతం
ఏతత్సమస్తం విస్తార్యక్తో వాఽర్థో వక్తుమర్హథం 16

దేవా ఊచుః వరేణ్యా యజ్ఞపురుష ప్రజాపాలనతత్పర
న రాక్షసభయం తత్రదురాచారోఽపిన క్వచిత్. 17

దేవస్థానమపేక్ష్యైవ నోగ్రం తపతి కశ్చన
అన్యోన్యకలహో వాఽపి న భయం నాఽద్భుతం తథా 18

నాశహేతుత్వేన దుస్సహా ఉదారచరితానామిత్యభిసంధిః. 14. దేవస్థానం దేవతాపదం తద్ధిలుభ్యన్తి పామరాస్సుఖానామాస్పదమితి. 14. తప్యతే కర్మణియక్ దేవాస్థాన మిత్యపిపాఠః తత్ర దేవా ఇతి సంబోధనం. 15. అద్భుతం దివ్యాన్తరిక్ష భౌమాదిభేదేన బహుప్రకారముక్తం విమానాఽర్చన కల్పాదౌ గ్రాహ్యం. 15. కో వాఽర్థోమయా నిర్వర్త్య ఇతిశేషః 16. వరేణ్యోఽత్యన్తం వరణీయః. ఆర్షః ప్రయోగః "సర్వదాఽభిగతస్సద్భిస్సముద్ర ఇవ సర్వభి " రితి తస్య సర్వాశ్రయత్వస్మృతేః అనేనత్వాం శరణంగతావయమభయా ఇతి వ్యజ్యతే. యజ్ఞపురుషేతి

గోవిందా! శ్రీవత్సచిహ్నాలాంఛితా ! నీకు పలుమారులు నమస్కారము. ఏ మహనీయుని యొక్క నామమాత్ర స్మరణము చే మాయొక్క పాపమంతయు నిశ్శేషముగ నశింపజేయబడుచున్నాడో సర్వకల్మష హరమగు నాతని సాక్షాద్దర్శనము వలన గలుగదగిన ఫలవిశేషమును గూర్చి చెప్పదగిన యంశమెద్ది గలదు. (యేదియులేదనుట). 10. మాయొక్క మనసంతయు మేఘములచే విడువబడిన సూర్యునింబోలె నిర్మలమై

భవత్పూజావిధిం జ్ఞాతుం భగవన్తం శ్రితావయం త్వత్పూజాయా19
సురాస్సర్వే మనుష్యావాయేऽపి స్యుః పాపకారిణః
లభన్తే పరమైశ్వర్యం సద్గతిం చారిసూదన. 20
తస్మాద్భవవిముక్త్యర్థ్యం స్వస్వదోషాపనుత్తయే
సర్వైశ్వర్య ప్రదాతార మిచ్ఛన్తోऽర్చితు మాగతాః 21

సంబుద్ధిః. "యజ్ఞో యజ్ఞపతిర్యజ్వా యజ్ఞాంగో యజ్ఞవాహనః, యజ్ఞభృద్యజ్ఞకృత్యజ్ఞీ యజ్ఞభుగ్యజ్ఞసాధనః యజ్ఞాంతకృద్యజ్ఞగుహ్య మిత్యుక్తలక్షణ. "యం యజ్ఞైర్మునయో జుష" న్తీతి శ్రుతిః. ప్రజాపాలనతత్పరేతి. చతుర్ముఖశరీరి సృజతి హరశరీరీ సంహరితి చేత్యభిసంధిః. 18 ఇదం సాऽభిప్రాయకం యతోభవాన్ జాగర్తితో రాక్షసభయ మిత్యాదిత్వత్పూజాయామహత్త్వంతు శ్రుణువామ విలక్షణ" మితి తత్ర శ్లోకార్థస్తు టితస్స్యాత్. 19. సద్గతిం మధుసూదనేత్యపి పాఠః. సతాం గతిర్హి పరముత్కృష్టమైశ్వర్య మానన్దానుభవ ఇత్యర్థః "యా గతిర్యజ్ఞశీలానా మాహితాగ్నేశ్చయాగతి" రిత్యాదినా సతాంగతిః ప్రశస్యతే శ్రీమద్రామాయణే. ఐర్వర్యం సద్గతిరిత్యైహికాముష్మి కసుఖలాభో వా. 20. తస్మాద్వ్యయమిత్యపి పాఠః అపనుత్తిః పరిహారః. 20. వయం దివిష్ఠాః. భూలోక ఏవ భగవతోऽర్చావతారస్యానుగృహీతత్వాత్. భవో జనన మరణరూపస్సంసారః 21. యది భవతా భూమ్యాం విద్యమానానాం జంతూనామనేకత్వేన తదన్యేషాం పరిమితత్వేన చాన్యేష్వస్మాసూపేక్షయా బహుజనాऽవన ఏవసంకల్పాత్. "క్షీణే పుణ్యేమర్త్యలోకం విశ" న్తీతి సర్వత్రమర్త్య లోకస్య నేమిస్థానీయత్వాదేవ వా ఈదృశమౌదాసీన్యమనుమన్యతే నవయంతావన్తం కాలము దాసితం క్షమా ఇత్యాహ ప్రమాణేనేతి. వయమపి ప్రమాణేన సంఖ్యయా భూమిం గగనం దిశశ్చ పరితో వృతావ్యాప్తాః 22. భగవన్మాహాత్మ్యమేవ స్తున్వంతి సప్తర్షయ ఇతి. సప్తేత్యుత్తరత్ర చతుష్టయేऽపి సంబధ్యతే. 23. కిమియతేత్యాహ యస్యైవేతి. 24. 25. మత్పూజయా సురాస్సర్వే శ్రూయతాం యత్ఫలం భవేత్

యొప్పుచున్నది. సరిత్పతియగు సముద్రుడు చంద్రోదయము నం దెట్లు వృద్ధినందునో యట్లే పరితృప్తింజెందిన మాశరీరములు పొంగుచున్నయవి 11. దేవతలందరిట్లని స్తోత్రముజేసి భగవానుని ప్రసాదమునకై యెదురుచూచుచుండ నాభగవానుడు దేవతల నుద్దేశించి యిట్లని యనుగ్రహించెను. (ఓ పుత్రులారా నిరామయులై శాంతముగ గాలమును ద్రోయుచుంటిరే!) దైత్యులు, దానవులు, రాక్షసులు మొదలగు క్రూరకర్ములచే మీరెట్టి పీడనుగాని బొందకుంటిరే! 13. లో కమునం దెచ్చటగాని యనాచారముపైకొని ధర్మము నశించి పోవలేదే?

త్వదర్చనే వయం శక్తాః కథం మగ్నా భవార్ణవే
ప్రమాణేన దిశో భూమిం గగనం పరితో వృతాః 22

సప్తర్షయస్సముద్రాశ్చ పర్వతాస్సరితో నదాః
వసవో ద్వాదశాఽదిత్యారుద్రా ఏకాదశాఽపరే. 23

లభన్తే పరమైశ్వర్యం మనుష్యాః పాపకారిణః ఇత్యర్ధకశ్లోకస్త్రుటితస్స్యాత్. 26. 27. దేవా యూయాం మనుషేభ్యోఽతిశయిత జ్ఞానవంత ఇత్యర్చనవిధానజ్ఞానే భవాదృశైస్తదతిమాత్రం సదృశ మిత్యాహ భవదన్య ఇతి. "యుష్మదన్యస్తుకో వామామర్చయిష్యతి భక్తిమా" నిత్యపి

దేవతాపదవి నభిలషించి యెవ్వరిచేతగాని యుగ్రమగు తపం బాచరింప బడలేదే ! నావలన నీయెడ చేయదగిన కార్యమెద్ది? యెట్టిహేతువుచే మీరలం దరు నొకే సమయమున కలసి యిచటకు వచ్చితిరి.15. మీలో మీరల కన్యోన్యముగ కలహములుగాని భయముగాని దివ్యాన్తరిక్ష భౌమరూపములగు నద్భుతములుగాని కలిగియుండలేదే! యీ విధానంబును సవిస్తరముగ జెప్పి యిప్పుడు నాచే జేయదగిన ప్రయోజన మెద్దియో వినగోరుచున్నాను. కావున నద్దాని నెరిగింపుడు అనియెను. 16. అంత దేవతలు ను భగవానుని జూచి యజ్ఞపురుషుండును

సర్వజనాశ్రయమును ప్రజాపాలన తత్పరుండవగు నోపరమేశ్వరా! స్థితి కర్తయగు నీవు జాగరూకుడవై మమ్ముల బాలించుచుండ మాకసురయోనుల వలని భయముగాని లోకమునకు దురాచార ప్రవృత్తివలని భయముగాని యెంతమాత్రము గలుగజాలదు, ఆ భయ మెన్నడును లేదు. 17. మాదగు దేవతాస్థానము నపేక్షించి యెవ్వడుగాని యుగ్రమగు తపంబాచరించుటయు లేదు. ఐతే నీ యొక్క పూజావిధానము నెరుంగ గలందులకై భగవానుడవగు నిన్నాశ్రయించుటకై మేము వచ్చియున్నారము. 18. (ప్రపంచమునకు సృష్టిస్థితి సంయమకర్తయన పరమేశ్వరుని పూజావిధానము నెరుంగక పోవుటయే మాకు విహితకృత్యములను నెరవేర్పకుండుట యగునను కృతజ్ఞతచే మిమ్మాశ్రయింప వచ్చితిమిగాని నిర్వ్యాజ కరుణాయుతుడవగు నీపరిపాలనమునందు మాకుగల యాపద లెవ్వియు నుండజాలవనునది వారల తాత్పర్యమై యుండును.) నీ యొక్క పూజా

యస్యైవ కుక్షౌ విద్యన్తే భువనాని చతుర్దశ
కో వర్ణో వాऽథ దేవేశ కిం ప్రమాణం తవ ప్రభో 24

మాహాత్మ్యం విశ్వరూపాత్మన్వక్తుం తవ న శక్యతే
ఏవముక్తస్సురాన్ సర్వాన్ గోవిందః ప్రత్యువాచ హ 25

శ్రీ భగవాన్. మత్పూజయా సురాస్సర్వే
మనుష్యాః పాపకారిణః 26

నారదాదిమునీంద్రాశ్చ సద్గతిం ప్రాప్నువంతి హి
దేవాదాయస్తథా యూయం కురుత శ్రద్ధయాऽర్చనం. 27

భవదన్యేతు కే వా మామర్చయిష్యన్తి భక్తితః ?
తథాऽపి శ్రూయతాం దేవా అవధానసమన్వితైః 28

పాఠః 27. అథ భవతామూర్ధ్వలోకాశ్రయత్వేన జ్యేష్ఠస్య శ్రేష్ఠస్య చ సంభవేऽపి. భగవదారాధనే తాదృశం భవదభిమతం నార్థత్వాపాదనే ప్రభవతీత్యాహ తథా పీత్యాదినా. అవహితశ్రవణే హేతుస్తూత్తరత్ర వక్ష్యమాణకథాయాంలోకోత్తరత్వం దేవానామాశ్చర్యజనకత్వం చ బోధ్యః. తథోత్తరాధ్యాయే ; దేవాః "అస్మాన్వినా విఖనసే కోవిశేష స్తవాన" ఘేతి. 28. "బ్రహ్మాస్వయం భూశ్చతురాననో వా, రుద్రస్త్రిణేత్రస్త్రిపురాన్తకోవా, ఇంద్రో మహేంద్రసురనాయకో వేత్యాది వత్ర యాణాం విధిహరశక్రాణామేవ జీవజాతసత్తావత్త్వస్మరణాదాహ బ్రహ్మేత్యాది. దోషప్రదూషి తాదోషోదుష్టాః అతఏవమమార్చనవిధౌ మామర్చితుం నార్హా నాధికారిణః 29.

మహత్త్వము విలక్షణమని తెలియుచున్నారము 19. ఓ శత్రు సంహారణా! దేవతలును, పాపకర్మలగు మనుష్యులును, నీ యర్చనముచే యైహికాముష్మిక సుఖముల నొందుచున్నారు. 20. కావున సంసార విముక్త్యార్థమును, మామా దోషముల నుండి విముక్తి కొరకును సర్వైశ్వర్య ప్రదాతవగు నీయర్చా విధానము నెరింగి కృతకృత్యుల మయ్యెదమను నాశచే వచ్చియుంటిమి. 21. భవసాగరమందు మజ్జనోన్మజ్జనంబుల నందు చుండు మేమెట్లు నిన్నర్చించ గలము. (నీవు మాకు సులభు డవుగ లేవనుట) భూలోకమందలి మర్త్యజనంబులవోలె మేమును దిక్కులును భూమిని

బ్రహ్మేశానసురేంద్రాశ్చ వసిష్ఠాద్యా మహర్షయః
మమార్చనవిధౌ నార్హాస్స్వ స్వదోషప్రదూషితాః 29

దేవా ఊచుః, స్వతేజోవ్యాప్తదిక్చక్ర! మహాత్మన్ మధుసూదన
కోవా తేషాం మహాన్ దోషస్తన్నోబ్రూహి సునిశ్చితం 30

స్వతేజో వ్యాప్తే త్యాది సంబుద్ధిత్రయం కోవేతి. విష్ణులోకం యయుస్సర్వే స్వస్వదోషా పనుత్తయే ఇతి పూర్వోదితేన స్పష్టం జ్ఞాయతే "జానత ఏవ దేవా స్స్వయం దోషదుష్టా భగవదారాధనేऽ వధికారిణ ఇతి చ. తథోత్తరత్రోక్తం చ " తస్మాద్భవవిముక్త్యర్థం స్వస్వ దోషాపనుత్తయ" ఇతి స్వయమేవ భగవన్తం ప్రతి. తతస్తైరుక్తమేవోరీకృత్య ప్రత్యభిహితం భగవతా " మమార్చన విధౌ నార్హాస్స్వస్వ దోషప్రదూషితా" ఇతితత్కమితి పునఃపృచ్ఛ్యతే" కోవాతేషాం మహాన్దోష ఇతి చేదిదంభావ్యం యాదృశో దోష ఉద్దిష్టస్తైస్స భగవతర్చావిధావపి ప్రతిబంధక ఇతి నాऽమంస తతీ ఇతి. అథవా సముదిష్టో దోష స్తత్తదధికారోపసంహితోన స్వకార్యాయ ప్రభవతీత్యమంసత వేతి. తచ్చమహాన్ దోష "స్సునిశ్చిత" మితి పదాభ్యాంకో వేత్యారంభసామర్థ్యాద్వ్యాస్పష్టమవగమ్యత ఇతి న పౌనరుక్త్యం. 30. అంగాధిక్యమధికాంగవత్త్వం ఆర్షః ప్రయోగః 32. "వసిష్ఠాదితవస్వినా" మిత్యనన్తరం

ఆకసమును, ఆవరించి యసంఖ్యాకుల మై యున్నాము గాని ఉపేక్ష చేయుటకు మే మల్పసంఖ్యాకులము కూడ కాకున్నాము. 22. సప్తర్షులు, సముద్రములు, పర్వతములు, సరిత్తులు, నదములు, మొదలగునవియు, వసువులు, ద్వాదశాదిత్యులు, యేకాదశరుద్రులు యీ మొదలగు వారలును వేయేల! పదునాలుగు భువనంబులును యేమహనీయుని యొక్క కుక్షి యందు యిమిడియున్నవో అట్టి నీ యొక్క స్వరూపస్వభావంబు లెయ్యవి? ఓ విశ్వరూపాత్మకా! అట్టి నీ మహాత్మ్యమును వర్ణింప నెవ్వరికిని శక్యము గాదు. 24. ఇట్లు దేవతల చే ప్రార్థింపబడిన గోవిందుడు దయా తరంగితాంతరంగుడై వారలను గూర్చి ఇట్లని ప్రత్యుత్తర మొసంగెను. (ఓ దేవతలారా! నా పూజయొక్క మహాత్మ్య మెట్టిదో ఆవిధము నెరింగించెద వినుండు) పాపకర్ములగు మనుష్యులు సైతము దీనివలన బరమైశ్వర్యమును

శ్రీ భగవాన్. విధేశ్చతుర్ముఖత్వాచ్చ త్ర్యంబకత్వాచ్చ శూలినః
అంగాధిక్యాద్విరూపత్వాద్దోషఉక్త స్తదాశ్రితః 31
ఇంద్రస్సహస్ర నేత్రత్వాద్దోషదుష్టస్తథైవ సః
తదన్యేషాం యోనిజత్వాద్వసిష్ఠాది తపస్వినాం. 32

x x x x x

తస్మాదనర్హాస్తే సర్వే మమ పూజావిధౌ సురాః 33
భవద్భ్యః పరితుష్యామి భక్తిమాత్రేణ కేవలం 34
వైఖానసం వినా నాऽన్యస్సాక్షాదర్చితు మర్హతి
వైఖానసే మమ మనస్సర్వదా రమతే యతః 35

"దోషోపయోదితోజ్ఞేయో భవద్భిర్యశ్శుభావిత" ఇత్యర్థకం శ్లోకార్థం త్రుటితంస్యాత్. 32 సురా ఇతి సంబోధనం. 33. యదా తేऽనధికారిణోऽర్చనే సంవృత్తాస్తదా తేషాముత్తర[illegible] కా గతిరిత్యత ఆహ భవద్భ్యఇతి. 34. కేవలమిత్యనన్తరం "మదర్చ నార్హముత్[illegible] విఖనా బ్రహ్మవిత్తమ " ఇత్యర్థకం శ్లోకార్థం త్రుటితం స్యాత్. 34. ప్రసంగాదధికారి[illegible] వ్యవచ్ఛినత్తి వైఖానసమితి. వైఖానసో విఖనాః. " తస్మాత్తేనైవ ముని"
నేత్యుత్తరత్రోపసంహారాత్. సాక్షాత్స్వాతంత్ర్యేణ. 34. తత్ర హేతుమాహ వైఖానసఇతి. 35. వైఖానసం వినాన్య ఇతి వైఖానసేతరేషామనర్హ

పొందుచున్నారు. 26. ఇట్లే నారదాది మునీంద్రులును సద్గతిని బొందుచున్నారు. (నారదాదులు నాయర్చావిధానమునుతత్త్వము నెఱింగి యున్నారనుట) ఓ దేవతలారా! మీరును శ్రద్ధాళువులై నాయర్చనము జేయగలవారు. నాకు మాత్రమెవ్వరుగలరు? (ఈ చెప్పబోవు రహస్యమును మీరెరింగిన యెడల మనుష్యులకంటె యెక్కుడు జ్ఞానసంపన్నులరగు మీరలు కృతకృత్యులగుట కెక్కుడు నవకాశము గలదనుట) ఐనను మీకీయెడ జెప్పదగినదియు నొక్కవిశేషంబుగల దద్దాని నెరుకపరచెద సావధాన చిత్తులరైవినుండు, 28. బ్రహ్మ, రుద్రుడు, సహస్రాక్షుడు, వసిష్ఠాది మహర్షులును (ఇట్లే యొక్కొక్కరును) తమతమ దోషములచే దూషితులగుటం జేసి నాయర్చనము సేయుటయం దర్హులు కాజాలరు

దేవా ఊచుః. త్వదర్చనపరానస్మాన్ హిత్వావైఖానసే మతిః
కథం కృతా త్వయా బ్రహ్మం స్తద్వదస్వ కృపానిధే? 36

శ్రీ భగవాన్ శ్రుణుధ్వం విబుధాస్సర్వే బ్రహ్మణః పూర్వమేవహి
జ్ఞాపితం సంగ్రహేణైవం తథాపి ప్రవదామ్యహం 37

ప్రజాపతిస్ససర్జాఽదావాకాశం సలిలం తథా
అగ్నిం వాయుం మహీం చైవ మనుష్యాదీన్ క్రమాదసౌ 38

త్వోక్త్యాతత్రస్వేషాంతదర్చన పరత్వాఽవిశేషా త్తత్సదృశానాత్మనో మన్యమానా దేవాశ్శంకన్తేత్వదితి. త్వదర్చనపరాన్ త్వామర్చితుమాసక్తాం స్తదర్థమేవేహాగతానితి చ భావః. కృపానిధే ఇతి సాఽభిప్రాయం విశేషణం. 35. కథమితిత్వదర్చనపరేష్వియత్సు దేవయోనిష్వేకస్యైవాఽన్యాదృశ గౌరవసమర్పణే మహదాశ్చర్యం ద్యోత్యతే. 36. విబుధా ఇతి సంబోధనం భవత్సుమధ్యే సర్వమిదం మయోక్తముచ్యమానం చ బ్రహ్మణే పూర్వమేవ విస్తరాత్ జ్ఞాపితముపదిష్టం. తథాపి సంగ్రహేణాద్యేదం ప్రవదామి. సంగ్రహేణైవేత్యపి పాఠః. 37. ఆకాశసలిలాదయో వ్యష్టిసృష్టివిషయాః. 38. 40. వైఖానసో మదురసాజాతో మదాజ్ఞావశగః. అతః ప్రియశ్చ భవతి.

అనెను. 29. అంతదేవతలును, స్వతేజోవిశేషముచే వ్యాపించబడిన దిగ్వలయము గలట్టియు మహిమాన్వితుడగు నట్టియు నో మధుసూదనా! తాము చెప్పిన చొప్పున బ్రహ్మేశానాదులకు గల దోషమే ప్రకారంబైనదో మాకు నిశ్చితమగునట్లుపదేశింప గోరుచున్నాము అని పలికిరి. 30.ఈ యంశమును పృచ్ఛింపబడిన భగవానుడును దేవతల నుద్దేశించి యిట్లనియె. బ్రహ్మ నాలుగు ముఖముల తోడను యీశ్వరుడు త్రినేత్రములతోడను గూడియుండుటచే నొక్క డధికాంగములు గలిగియు. రెండవవాడు వైరూప్యముగలిగియు నుండుటయే వారలకు భయులకును గలిగిన దోషము సహస్రాక్షుడగు దేవేంద్రుడును అట్టి దోషముచేతనే కూడియున్నాడు. ఇట్లే వసిష్ఠాదులగు మహర్షులును యోని జన్మలగుటచే దోషదుష్టులై యున్నారు. (ఈవిధమున మీచే యుద్భావింపబడిన దోషములు నెరింగించితిని)

32. కావున నన్నుపూజించుట యందు పైవారలం దరును అనధికారులై యున్నారు. మీరలు భక్తియాత్ర పరాయణులై యున్నంత నేను ప్రసన్నుడనగుచున్నాను. (నాయర్చనము చేయుట కొరకే బ్రహ్మ

తదాతు లోకరక్షార్థం విఖనా మదురస్థలే
మయా సృష్టో మదర్చార్థం తేన తేऽర్చాపయన్తుమాం. 39

వైఖానసం వినాऽన్యేయే దేవతా ఋషయ స్తథా
మనుష్యా వాऽర్చనం కర్తుం న శక్తా మమ దేవతాః 40

ఉరసా మమ జాతత్వాన్మమా జ్ఞావశగః ప్రియః
వైఖానసో మమ సుతస్తస్మాద్వైఖానసోవరః 41

వింశల్లక్షా ద్రుమాదీనామేకలక్షః పయోభువాం
రుద్రసంఖ్యాః కృమీణాం చ దశలక్షాశ్చ పక్షిణాం 42

సప్తకోటిః పశూనాం చ తతః పంచజనాస్స్మృతాః
x x x x x 43

తస్మాత్తదురసా జాతత్వాత్తత్సూత్ర విధ్యనుష్ఠానా త్తచ్ఛిష్యసంతతి గతత్వాచ్చ వైఖానసోవరః. తత్ర వైఖానస ఇతి జాత్యేకవచనం. యద్వా వైఖానసో విఖనా వరశ్శ్రేష్ఠః. విఖనా హి స్వపుత్రాన్ భృగ్వాదీనసృజదితి పూర్వమేవ ప్రతిపాదితం చేహానుసంధేహం. 41. స్థావర జంగమ స్వరూపే ప్రాణిని క్రమ వృద్ధ్యా పుణ్యాజన్మలాభాదికమాహ వింశదితి, పయోభువాం జలజాతానాం తతః కృమయః పక్షిణః పశవో మనుష్యాశ్చ. పంచజనానరాః, న తేషాం సంఖ్యా నిర్వ్యూఢా. సంఖ్యాతోపి లక్షణా. పంచజనాస్స్మృతా ఇత్యనన్తరం "బ్రాహ్మణ క్షత్రియోరవ్యజఘన్యజనుషాం క్రమాత్, స్వస్వకర్మానురూపేణ ప్రాప్య జన్మయధోచిత " మిత్యర్థక శ్లోకాస్త్రుటిస్స్యాత్. 43. 44. మదంశజ ఇత్యనన్తరం "మదర్చ నార్థముత్పన్నో విఖనా బ్రహ్మవిత్తమ " ఇత్యర్థకం శ్లోకార్ధంత్రుటితంస్యాత్. 45.వైఖానసం విఖనస్సంబంధి శ్రైష్ఠ్యం శ్రుతిస్మృతిపురాణేభ్యోమితం

విత్తముడగు విఖనసుడు సృజియింపబడెను.) కావున వైఖానసేతరుడు (వైఖానసుని కంటె యన్యుడు) యెవ్వడుగాని స్వయముగ నా యారాధనమును జేయ నధికారి కాజాలడు. వైఖానసునియందే నామనం బెల్ల కాలంబులందును లగ్నమై యున్నది. 35. ఈ ప్రకారంబగు భగవ ద్వాక్యంబును వినిన దేవతలును, ఓ పరబ్రహ్మస్వరూపియగు పరమాత్మా నీ యర్చనమందు తత్పరులమైయున్న మమ్ము బోటుల నందరను విడచి వైఖానసుని యందు నీమనంబెట్లు లగ్నమైనదో సహేతుకముగ

బ్రాహ్మంయోనిశతం ప్రాప్య బహుజన్మతపఃఫలాత్
వైఖానసత్వం ప్రాప్తో యస్స చ శ్రేష్ఠో మదంశజః 44
... ...
శ్రుతిస్మృతిపురాణేభ్య శ్శ్రైష్ఠ్యం వైఖానసం మితం 45

ప్రమితం భవతి. 45. తస్మాచ్ఛ్రేష్ఠత్వాద్దేతోర్వైఖానసై ర్విఖనస్సూత్రానుయాయిభిస్తేన మునినా విఖనోనామ్నామాం సర్వేప్యర్చాపయన్తు, 46. అత్ర భగవదర్చనాసముత్సుకానాం దేవానాం భగవదా శ్రయణం భగవతా స్వార్చనే ముఖ్యాధికారినిరూపణం భక్తిమార్గస్యోత్తరత్వమిత్యంశాః ప్రతి పాదితాః. ఆహత్యశ్లోకానాం సార్థ షట్చత్వారింశత్, త్రుటితాశ్చత్వారశ్లోకా అష్టార్థశ్లోకావా గ్రధితాఃన కుండలీకృతో భాగః.

నాప్రకారంబును ఓ కృపానిధీ? మా కెరింగింపుము. అనిన భగవానుడును, ఓ దేవతలారా! మీ యీ సంశయము లన్నియు నింతకు పూర్వమే చతుర్ముఖునికి సవిస్తరముగ జెప్పబడియున్నవి. ఐనను ఆయంశము నిప్పుడు సంక్షేపించి మరియొక మారు మీకై చెప్పుచున్నాను. 37. చతుర్ముఖుడా కాశమును, సలిలమును, అగ్నిని, వాయువును, పృథ్విని ఆవల క్రమముగ నన్నాదులను మనుష్యాదులను సృజియించెను. 38. ఇట్టి సృష్టి యవిచ్ఛిన్నముగ బ్రవర్తించుటకై యటువెనుక నాహృదయమందు విశేష ఖననముచే నాయర్చ నార్థమై విఖనసఋషి నాచేతనే సృజి యింపబడెను. కావున నట్టియా విఖనసుని చేతనే మీరలు నాయర్చా విధానమును జేయించికొనవలయును. 39. వైఖానసుడు దక్క యే మనుష్యులుగాని ఋషులుగాని, దేవతలుగాని నాయర్చనము జేయ నధికారులు కారు. 40. నా మానసమందుండి యుద్భవము నందుటం జేసియు నాయాజ్ఞావశవర్తియగుటంజేసియు నాకు ప్రియుడై వైఖానసుడు నాకుపుత్ర శబ్దమునకు ముఖ్య వ్యవహార పాత్రమై యున్నాడు. (పుత్రశబ్దము సర్వసామాన్యముగ భగవత్తతియోగిక మగు సమస్తచేతనాచేతనమునకు వాచకమైయున్నను పుత్రశబ్ద ప్రవృత్తియోగ్యతకు ప్రధానపాత్రము విఖనసుడేనని తాత్పర్యము.) అట్లే నామానసపుత్రుడైన విఖనసుని యందువలె విఖనస మానసపుత్రులగు వైఖానసులగు భృగ్వాదులును

తస్మాత్తత్తేనమునినా సర్వేప్రర్చ్యా పయన్తుమాం
ఏవముక్త్వా హరిస్తూక్ష్ణీ మాసీ ద్భక్తప్రియో విభుః

తత్సూత్ర శాస్త్రానుష్ఠాన పరులగు నశేష వైఖానసులును అట్లే సర్వవిప్రోత్తములును నాకత్యంత ప్రియులును అగుచున్నారు. (ఇచ్చట వైఖానసః అనునది యీయర్థమందు జాత్యేకవచనముగ భావించదగును) 41. స్థావరజంగమాత్మక మగు సమస్తబ్రహ్మాండాన్తర్గత ప్రాణి కోటియందును కర్మానుగుణ్యముగ ప్రతిప్రాణికిని గతాగతములు గలుగుచుండునని సిద్ధపరచికొని యీప్రకారంబును చెప్పుచున్నారు. వృక్షాదులు యిరువది లక్షలు (తృణాగుల్మ లతాదు లిందు జేరును) పయోజన్యంబులు లక్ష మాత్రము. (మత్స్యజాతియు జల చరంబులన్నియు నిందుజేరును) కృములు (కీటకములు) పదునొకండు లక్షలు. ఇందు క్షుద్రజంతువు లన్నియు చేరును. క్షుద్రజంతు లక్షణంబును "ఆనకులాత్ క్షుద్ర జంతవః" చిన్ని జంతువులు మొదలుకొని ముంగిస వరకు గల జంతువులన్నియు క్షుద్ర జంతువులని పాతంజల మహాభాష్యమందు జెప్పబడి యున్నది. పక్షులు పదిలక్షలు, (యిందు వాయుతత్త్వ ప్రకృతికములగు జంతువు లన్నియు చేరును.) ఏడుకోట్లు పశువులు, (ఇందు చతుష్పాద జంతువులన్నియు చేరును.) ఇట్లు ప్రాణిసంఖ్య వివరింపబడినది. ఈ ప్రాణులన్నిటిని దాటి యావల మనుష్య జన్మంబు సంభవించును. 34. (మనుష్యజన్మంబునందును బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్య శూద్రులను చాతుర్వర్ణ్య విభాగంబు గలదు.) ఇట్లు చతుర్వర్ణములందును ఉత్తమమగు బ్రాహ్మణ జన్మమందు యెడతెగక నూరు జన్మంబులనెత్తి యీవిధమగు బహుజన్మార్జిత తపఃఫలంబుచే నెవ్వడు వైఖానసత్వమును అనగా వైఖానస జన్మమును బొందునో నాయంశ సంజాతుడగు నాతడు సర్వప్రాణి కోటియందు నుత్తము డగుచున్నాడు. 44. (నాయర్చనము సేయునిమిత్తమై బ్రహ్మ విత్తముడగు విఖనసుడు సృజియింపబడెను.) ఈ ప్రకారంబగు విఖనసుని మహత్త్వము శ్రుతిస్మృతి పురాణములవలన స్పష్టముగ నుద్ఘోషింప బడుచున్నది. 45. కావున నామహర్షిని పురస్కరించుకొని మీరందరును నన్నర్చింపవలయును. ఇయ్యదియే పరమ రహస్యము.

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయామానన్ద
సంహితాయాం (వైఖానస విభూషణం నామ) అష్టాదశోऽధ్యాయః

విఖనసుని వంటి యధికారము తత్సూత్రానుష్ఠాతలకు నేను గ్రహించి యుండుటం జేసి వైఖానసులును నట్టి యధికారులను నంశము వేరుగ నిచ్చుట మరియొక మారుదహరింపనక్కర లేదు. ఈవిధంబుగజెప్పి భక్త ప్రియుండును ప్రభుండునగు భగవానుడూరకుండెను. 46.

ఇది శ్రీవైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రమున మరీచి ప్రోక్తమగు నానందసంహిత యందు భగవదర్చనా సముత్సుకులగు దేవతలు భగవానుని సందర్శింప బోవుటయు భగవానుని చేత నీయర్చనమునందు వైఖానసులే ముఖ్యాధికారులని నిరూపించుటయు భక్తియోగమందలి యతిశయమును గల పదునెనిమిదవ యధ్యాయము సంపూర్ణమ్.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా
మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథైకోనవింశోఽధ్యాయః
(వైఖానసమాహాత్మ్యమ్)

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి మాహాత్మ్యం తస్యవై మునేః
శ్రుత్యాదిషు యథా సిద్ధం శ్రుణుధ్వం సువ్రతాదయః 1

అస్య పూర్వాధ్యాయ శేషత్వేఽప్యుచితే తత్ర యథా విస్తృతో భగవద్దేవసంవాద ఉపన్యస్తోన తథాఽత్రాస్మన్నితి విషయ వ్యవస్థాం ప్రదర్శయితు మతథాకరణం వైభాజిత్రమనుసన్ధేయం యదుక్తం పూర్వాధ్యాయే శ్రుతిస్మృతిపురాణేభ్య ఇతి, తత్రత్యంగ్రంధముపన్యస్తుకామ ఉపక్రమతేఽతః పరమితి. తస్యమునేర్వైఖానసస్యైవ మహాత్మ్యం ప్రవక్ష్యామి. 1. "ఏవముక్త్వా విభుస్తూష్ణీ మాసీచ్చక్రప్రియోహరి " రితి పూర్వత్ర భగవద్దేవ సంవాద ప్రకరణే భగవదుత్తరేణ గ్రంధస్సమాపిత ఇతి తతః పరం గ్రంధసందర్భం స్మారయత్యేవమితి. ఏవం బ్రువన్తం భగవన్తం త్రిదశా అపృచ్ఛన్. బ్రాహ్మణాశ్శాస్త్ర చక్షుషశ్శ్రుతిస్మృతి పురాణేభ్యః ప్రమాణాని జిజ్ఞాసన్త్యథ వా భగవద్వాక్యాదేవ " శ్రుతిస్మృతి పురాణేభ్యశ్శ్రేష్ఠ్యం వైఖానసం మిత " మిత్యస్మాత్తత్ప్రవృత్తౌ ప్రరోచితా ఇతి తాదర్థ్యేన తేషాం సంబోధన ముచితమితి కృత్వాసువ్రతాదీనామాభిముఖ్యం సంపాదయతి శ్రుతిస్మృతీతి, ప్రమాణం వైఖానస ఋషేర్మా హాత్మ్యే గ్రంథ ప్రమాణం, తథా చ శ్రుతీత్యాదివాక్యం సువ్రతాదయ ఇత్యస్య విశేషణం సంబోధనం జ్ఞేయం.

ఈ యధ్యాయమును పూర్వాధ్యాయముయొక్క శేషముగనే యెంచదగి యుండినను అందు భగవానునకును దేవతలకును జరిగిన సంవాదమెట్లు విస్తరించి చెప్పబడి యుండెనో యంతటి విస్తరముగ నాయంశ మిందు జర్చింపబడిగాని బ్రాధాన్యము జెందియుండి గాని యుండక ప్రవక్తయగు మరీచి మహామునిచే సంగ్రహింపబడిన శ్రుతి, స్మృతి పురాణాదులనుండి ప్రమాణజాల ముపదేశింపబడుటంజేసి ప్రత్యేకమగు నధ్యాయముగ నియ్యది

ఏవం బ్రువన్తం లక్ష్మీశమబ్రువం స్త్రిదశా వచః
శ్రుతి స్మృతి పురాణేషు ప్రమాణం జ్ఞాతుముద్యతాః ? 2

2. శ్రుతిప్రమాణోపన్యాసాయావతారయతి దేవా ఊచురితి. శ్రుతిర్హి భగవదాజ్ఞా, దేవానాం పూర్వాధ్యాయే సన్నిధాపితానామభ్యర్థనాయా ముద్భావితా యా భాగవతీ వాక్సా హి ప్రకరణస్పర్శినీ సాధియసీ త్యగ్రే తామేవ శ్రుతిముపన్యస్యతీతి సుతరాముపపద్యతేऽస్య సంగతిః, శ్రుతిస్మృతీత్యాదివాక్యస్య త్రిదశాఇత్యనేన సామానాధికరణ్యం సంపాద్య తాత్పర్యవర్ణనే దేవా ఊచురిత్యస్యాऽసంగతి స్స్పష్టైవః. " చిరకాలంతపః కృత్వేత్యపి పాఠః. అత్ర కృత్వేత్యుభయాన్వయి పతశ్చాంద్రాయణాదీ" తిభక్తేర్జ్ఞానస్య చోపలక్షణం. భవదాజ్ఞానువర్తిన ఇత్యస్యైవ సంగ్రహః, " వేదాక్షరాణి యావన్తి పఠితాని ద్విజాతిభిః. తావన్తిహరినామాని కీర్తితాని న సంశయ ఇత్యాది ప్రమాణైః క్రియా యోగస్య భగవదాజ్ఞాత్వా విషేషోత్తత్రప్రవృత్తి మతాం భగవదాజ్ఞానువర్తిత్వస్య సర్వసిద్ధత్వాత్.

పూర్వాధ్యాయమునుండి విభజింపబడదగునను విషయవ్యవస్థయందు గ్రంథ కారునకు గల యాదరాతిశయము సూచింప బడుచున్నది. పూర్వాధ్యాయ మందు శ్రుతిస్మృతి పురాణములయందు విఖనసుని మాహాత్మ్యము ప్రసిద్ధమై యున్నదని భగవానునిచే జెప్పబడుటచే నయ్యెప్రమాణములను శిష్యుల కుపదేశించుట మహర్షికి ప్రమేయము గలుగుట వలన పూర్వోత్త రాధ్యా యములకు సంగతి సిద్ధంబగుచున్నయది. ఓ! సువ్రతాదులగు మహర్షులారా! అవల శ్రుతిస్మృతి పురాణములయందుపన్యసింపబడినట్టి యావిఖనో ముని యొక్క మాహాత్మ్యమును తెలియజెప్పుచున్నాను. శ్రుతిస్మృతి పురాణముల నుండి యాయంశమును విననిచ్ఛయించుచున్న యో మహనీయులారా! (శాస్త్రచక్షువులగు మీరల కట్టి యభిప్రాయము దయించుట తగియున్నది. అదియును గాక మీకు నట్టి శాస్త్రవచనములనే యుపన్యసించుటయు యవసరముగావున మీరలను నేనిట్లాదరించు చున్నానని భావము.) పూర్వాధ్యాయమందు భగవానుడు విఖనోముని యొక్క సంభవంబును మాహాత్మ్యంబును విశదపరచిన విధంబును తెలియబలికి యుంటిని గదా! అట్లు భగవానుని యుత్తరంబును వినిన దేవతలాశ్చర్య మగ్నమానసులై శ్రీమన్నారాయణుని గూర్చి యిట్లని పృచ్ఛించిరి. 2. దేవతలిట్లని పలికిరి. శ్రుతియనిన భగవదాజ్ఞయే గావున సామాన్యముగ గహనార్థములైన పఠ్యమానములగు శ్రుతులకంటె సాక్షాత్తు

దేవా ఊచుః. చిరం తప్త్వా తపః కృత్వా చాంద్రాయణ మహావ్రతం
శరీరం కృశముద్భావ్య భవదాజ్ఞాను వర్తినః,

అనువర్తిన ఇతి ద్వితీయా బహువచనాన్తం పదమస్మానిత్యుత్తర శ్లోకస్థపదేవాऽన్వేతి, తప ఆదీనాంక్లేశసాధ్యత్వం తదా స్పదత్వం చ సిద్ధం. యథా మదీయే, మంగలాశాసనస్త వమాలికాయాం రామస్తవే "తపః క్షామాం మంస్థా హతహృదయమాత్వం తనుమిమాం సమేష్టాऽస్యహ్నాయ ప్రియపరిజనం ధామనగరే, నకిం ముక్తారూపా కనకమయసూత్రాయ లసతే విదీర్ణా కామాऽన్తఃపురఘననితంబాస్తనతట" ఇతి. ముక్తారూపేతి ముక్తాశబ్దాత్ప్ర శంసాయాం రూపప్, విశేషవిజ్ఞాతా చ. 2, విహాయాऽస్మాన్విఖనస ఇత్యర్థః. "వైఖానసో విఖనసో విఖనాశ్చ విరించన" ఇతి కోశాదజన్తం విఖనస పదం, "తవకో విశేషో హేతుస్త స్మిన్నస్మద పేక్షయాऽऽదరాऽతిశయ" ఇతి ప్రశ్నః. అథ వా తస్మిన్ విఖనసే కో విశేషో గుణః పాత్రతా నామయయా త్వమాకృష్యసే తత్పక్షపాత ప్రభూత ప్రగ్రహైరితి ప్రశ్నాऽశయః, అనఘ

గనే భగవానుని వాక్కునుండి ప్రత్యేకముగ నదియే కార్యము నుద్దేశించి వెలువడిన ప్రశస్తియనునది ప్రశంశనీయంబనియు నభ్యర్థితంబనియు దలచి యావాక్కు నుదహరించు టకై యవతారికగ దేవతల యభ్యర్థన ముపక్రమింప బడినదని తెలియదగినది.' శ్రుతిస్మృతి పురాణేషు ప్రమాణం జ్ఞాతుముద్యతాః అనునది దేవతలకు విశేషంబై 'భగవానునాచ' యని యారంభించి యధ్యాయసమాప్తి వరకు నుపన్యింపబడిన పలు విధప్రమాణములు భగవద్వాక్యమే అయిన యెడల నీ యర్థము బాధింపబడుటయే గాక ప్రకరణమున కనౌచిత్యము దగులుచున్నది. కావున నౌచిత్య సంపాదనమునకై పై యర్థము గ్రహింప ధగును. నిష్కల్మష హృదయుండవగునో దేవా! అనేక కాలంబు తపంబును చాంద్రాయణాది మహావ్రతంబులను యిట్లెన్నియో శ్రౌతస్మార్త ధర్మంబులను శ్రద్ధతో నాచరించి నీ ప్రసాదమునకయి యెదురు చూచు చున్నట్టి నీకృపను మాపై బరుపగలవను దృఢ విశ్వాసముతో కాచి యుంటిమి, (నీయాజ్ఞా రూపములగు శ్రుతిస్మృతులయందుక్తమైన ధర్మము లను కాయక్లేశాదుల బాటింపక యొనర్చుచు దాన నీ యను గ్రహమును సంపాదింప బ్రయత్నించు చున్నామనుట.) ఇట్లు నిరంతరము నీ యందాధారపడి నీయాజ్ఞప్రజ్ఞలలో మెలగుచున్న దేవతలము (ఉత్తమ లోక వాసులమనుట)

అస్మాన్ వినా విఖనసే కో విశేషస్తవానఘ. 3

× + × × ×

శ్రుతి స్మృతి పురాణేషు కిం ప్రామాణ్యం వద ప్రభో 4

ఇతి. అనఘస్త్వమేతాదృశం పక్షపాతం వోఢుం నార్హసీత్యభిసంధిం సంచయతి. 3. అత్రాఽనఘ ఇత్యనన్తరం " త్వయి తిష్ఠత వేదానాం ప్రవక్తరిపురస్స్వయ " మిత్యర్థకం శ్లోకార్థం త్రుటితం స్యాత్. 4. ఉక్తం త్వయా " శ్రుతిస్మృతీత్యాది యత్తదస్మాకం పరముపాలంభ ఇత్యవగచ్ఛామః, కిమస్మాకంత్వయి " ప్రవక్తాఛందసాం సాక్షా " దితి ప్రతిపాదిత వైభవే పురతస్తిష్ఠతి సాక్షాచ్చ తత్త్వం ప్రతిపాదయతి తస్యావాచః పరం గ్రంధస్థాయా గహనార్థాయా శ్రుత్యాదేః కథం ప్రామాణ్యం తత్త్వోద్బోధాయసుగమమితి భగవదుక్తామాజ్ఞాం పూర్వాధ్యాయేరితామేవ ప్రశంసన్తి శ్రుతీతి. నాఽస్మాకం గహనాయాం వేదరశౌతదుపబృంహణే ప్రమాణాన్తరే వాతావాన్ విశ్వాసో యావాంస్త్వద్వాచి సాక్షాదస్మాసు ప్రకరణపరికర ఉక్తాయామితి, శ్రుత్యాదీనాం వక్తాఽత ఏవతద్రహస్యవేదీ హి స్వయమేవ త్వమసంశయ మేవమాత్థకిం త్వదభ్యనుజ్ఞాయాః శ్రుతిసారరూపాయాః పరం. శ్రుతిస్మృత్యాదిభిర్బాధసహైరితి చ భావః. అత ఉక్తమిదం భవత్యస్మాసు శ్రుతిస్మృత్యాదిషు న భగవత్సన్నిధావర్థ నిర్ణయాధికార " స్త్వమేక స్సంశయస్యాస్యభే " త్తేతి వద్వయం పరితృప్తాస్తథా పి భవదుపన్యాససారం సంక్షిప్య తదుత్తం సర్వాతిశాయి ప్రమాణమేక ముపన్యస్తుమభ్యర్థయస ఇత్యత్ర గూఢోఽభిసంధిః. 4. భగవాన్ సమాధత్త ఆత్మావా ఇతి. విశ్వకుటుంబినో విష్ణోర్మమైవాఽత్మా పుత్రనామా, యోఽయం విశేషఖననాత్తత్త్వార్థపరిచిన్తనా దాసీజ్జాతస్యోఽ న్వర్థనామా విఖనా ఉచ్యతే, అన్వర్థ నామత్వఖ్యాపనాయ హేతూపన్యాసః, మమేత్యర్థాల్లభ్యం విశేష్యం. కుండలీకృతం శ్లోకార్థం కుత్ర చిన్న లభ్యతే. 5. యదా విఖనా మునిర్మమైవాత్మా జాత స్సంభూతస్తథైవ వ్యవహృతస్తదా తత్పుత్రానుయాయిత్వేన తత్పుత్రా స్తచ్ఛిష్యాశ్చ జనాస్తత్తుల్యత్వేన తత్త్వబుద్ధ్యా గృహ్యన్తే మయేత్యాహ వైఖానసా ఇతి.

వైఖానసా, విఖనస్సూత్రోక్తాఽష్టా దశ శారీర సంస్కార శాలినః, ఔచిత్యాత్. తేషామేవ భగవత్ప్రియతమత్వేన సర్వాఽతిశాయిత్వో వపత్తౌ భగవద్భి శ్శ్రీనివాస మఖీంద్రైర్దశవిధానాం హేతూనాముపన్యాసస్త త్రాఽనుసంధేయః తే వైఖానసా ఔరసాః ఔరసేనమమైవ మానసాజ్జాతేన విఖనసా తుల్యాః. విఖనస ఔరసత్వం " చాఽత్మావా" ఇత్యనేన సిద్ధం. దీక్షితాః పంచరాత్రిణః. దత్తపుత్రాస్తత్సదృశాః, దీక్షాయా యథా పంచరాత్ర తంత్రాఽసాధారణ్యం తథాస్మాభిః ప్రాగేవ ప్రపంచితం ద్రష్టవ్యం. అథ వాఽయం పారిభాషికో

అగు మమ్ములను విడచి నీవు మాయందు కంటె యధికముగ బ్రమ జెందుట కా విఖనమునియందుగల విశేషమెద్దియో నీకట్టి ప్రేమగలుగుట యందెద్ది హేతువగునో సంక్షేపముగ నింకొకమారు జెప్పగోరుచున్నాము.

భగవానువాచ. ఆత్మావై పుత్రనామా సీద్విష్ణోర్విశ్వకుటుంబినః 5
(విశేషఖననాద్యోయం విఖనా మునిసత్తమః.)
వైఖానసా ఔరసాశ్చ దత్తపుత్రాశ్చ దీక్షితాః

వ్యవహారః. దీక్షా తావత్ పంచసంస్కారరూపా, తత్రాఽవ్యయం సంకేతితశ్శబ్దోజ్ఞేయః. యత్తూక్తం కేన చిదసహిష్ణునా శాస్త్రమర్యాదావాసనాఽనభిజ్ఞేన పండితంమన్యేన "కస్య చిత్పురుషస్య స్వకీయానా మౌరసానాం కదా చిత్సతాం పుత్రాణాంవిలయ ఏవ దత్తపుత్రాఽపేక్షా తత్స్వీకారాఽవసరశ్చేతి, నిర్గుణేషు వా స్వకీయేషు పుత్రేషు గుణవది తరపుత్ర సంపాదనాయ దత్తపుత్రాఽపేక్షా తత్స్వీకారాఽవసరశ్చేతి, తదేతాదృశానాం" వైఖానసా ఔరసా "ఇత్యాదీనాం వచనానాం బాధితాఽర్థత్వేనాఽనాఽప్తతా యద్వా సర్వేషామౌరసపుత్ర పరిభాషితానాం వైఖానసానాం విలయశ్శక్యశంకః పంచరాత్రిణాం దత్తపుత్రాణాం భగవతా స్వీకార ప్రసంగ ఇత్యాది తత్తుచ్ఛం సాదృశ్యార్థ స్యాఽస్మత్ప్రతిపాదితస్య సార్వజనీనత్వేన సమీచీనతయోరుపత్తేః కించపుత్రహీనస్య తత్వేన దత్తపుత్రేఽపి పుత్రవత ఔరసపుత్రాఽపేక్షాయాఽధికత్వే నాఽదరస్య సంభావ్యమానత్వేఽపి న తత్రైవమసోపాధికం సత్పరమార్థనే తరదితి వర్తితుం ప్రభవతీతి బోధ్యం. న చ విఖనస ఆదరాతిశయ కారణస్య దేవైః పరిపృచ్ఛ్యమానే కిమనేన వైఖానసానా మౌరసత్వకథనాదినా సంగతిరితి వాచ్యం. స్వసుతవిఖనః ప్రణీత విఖనస్సూత్రానుష్ఠాతౄణాం తావతా సంబంధేనైతాదృశ మానాఽర్హత్వే కిము వక్తవ్యం సాక్షాద్భగవతి స్వౌరస్ణే విఖనసీత్యర్థస్య బిబోధయిషితత్వాత్. "కించ" పంచరాత్రస్య కృత్స్నస్యవక్తా నారాయణస్స్వయమితి ప్రశస్యమానస్య పంచరాత్రస్య "వైఖానసం పంచరాత్రం విష్ణోర్నేత్ర ద్వయంస్మృత" మితి సముపరితస్యచాఽపి సన్నిధానే తచ్ఛాస్త్రనిష్ఠజనాపేక్షయా వైఖానస శాస్త్రనుష్ఠాతృషు వైలక్షణ్యా సంపాదనేన పరంపరయా విఖనస ఆదరాతిశయస్య సిసాధయి షితత్వాచ్చ. కోవాఽనున్మతః ప్రలద్వైఖానసాస్సర్వే వృత్తా వర్తమానా వర్తిష్యమాణాభగవత ఉరసైవ సంజాతా ఇతి యదిదం ప్రత్యక్షవిరుద్ధం, యద్వా పంచరాత్రిణా స్స్వీకృతాః పుత్రాస్స్వపితౄణామానృణ్య సంపాదనాయేతి యదిదమసంభవి, తతో భగవాన్హి స్వయం గర్భం ధృత్వా దశమే మాసే ప్రసూతే తథా వంశకర్తారం కసాపి పరస్య పుత్రం దత్త హోమాది నిర్వర్త్య స్వీకురుతే, కోవాతత్రాఽఽచార్యో దత్తహోమాదినిర్వర్తయితా చెత్యాది కు తర్కాణామవక్షరకుక్షి ప్రలాపత్వేన తత్సమాహితా వుదాసామహే, శాస్త్రజ్ఞా హి బ్రువతే సర్వేఽపి

మహాపురుషుల నామకీర్తనమును వినుటయందును సంబుద్ధిచే

దేవాదయశ్చ మద్భక్తా దాసాశ్చాऽన్యే మహీతలే. 6

భగవతః పుత్రా ఇతి. "త్వం మాతా సర్వలోకానాం దేవదేవో హరిః పితా, పితాऽసి లోకస్య చరాచరస్య, "మాతా పితా యువతయస్తనయా విభూతి " రిత్యాది. యథాజీవకోట్యను ప్రవిష్టేషు వ్యక్తివిశేషేషు బ్రహ్మరుద్రాది రూపేణ తరతమభావ ఆధికారిక స్సాంసారికో వా తథా కర్మవిశేషభేదేన " బ్రాహ్మంయోనిశతం ప్రా " ప్యేత్యాదిపూర్వాధ్యాయోక్తవత్ పుత్ర దత్తపుత్ర రూపం తారతమ్యం క్రమాద్వైఖానస వైఖానసేతరపంచరాత్రిషు సుతరాముపపద్యతే, కించోచ్యతే సమనన్తరమేవ దేవాదయో ఇతి. ఇయంయోజనా, యే మద్భక్తామయి భక్తిభాజః, దేవాదయో బ్రహ్మేశాదయః, అన్యే చ యే భూలోకవాసినో మర్త్యాః, మహీతల ఇతి లోకాన్తరాణాముపలక్షణం. అత్రయే వైఖానసకులేన జాతాః పంచ రాత్ర శాస్త్రేణ వానాऽపి దీక్షితాస్తే దాసా దాససదృశాః. అస్యాప్స్మృతీ యకక్ష్యాయా ఉపన్యాసోऽ ప్యస్మదుక్తార్థ ఏవ స్వరసతస్సంగచ్ఛ తే విష్ణు భక్తానాం త్రేధా విభాగ ఇతి. నాऽవిస్రంభణీయమేతద్విధేషు వచనేషు యత్రాప్యయః పఠ్యన్తే " యం సాధు నినీషతి, సాధు కర్మ కారయతి, అసాధు నినీషతి. అసాధు కర్మ కారయతి " "యమేవైషవృణుతే తేన లభ్యః, యోమేభక్తస్స మే ప్రియః" " నక్షమామి కదా చ " నేత్యాది.

వ్యాజస్తుతి చేయబడుచున్నదని భావము.) ఓ దేవా ! శ్రుతిస్మృతి పురాణములనన్నిటిని సాంగముగ నుపన్యసించి యుపదేశించిన నీ కళ్యాణమూర్తి స్వయముగ మా కట్టెదుట బ్రసన్నమై తత్త్వప్రసూతియగు వాక్కుచే మమ్ములశాసింప నవకాశము గలిగియుండ నోమహాత్మా! క్లిష్టార్థంబులను బహ్వర్థంబులును దటస్థార్థంబులునగు శ్రుత్యాది వచనము లందు మాకు ప్రామాణ్య మెక్కుడుగ నెట్లుదయింపగలదు. నీవు తత్త్వమని దెలియపరచిన యంశమునే మేము శ్రుతిశిరోలలామముగ నెంచి యాదరించుచున్నాము. (తదను గుణంబుగ నర్థాంతర యోజనాసహంబులగు వానిని సంస్కరించి కొనుచున్నా మనుట.) పూర్వాధ్యాయోదితమగు నీ ప్రసంగమున కంతకును కొలికి పూసవంటి యొక తీర్మానము సంక్షేపముగ మా కుపదేశింపుమని భావము. 4. అంత నా పలుకులను విని భగనానుడును జగత్కుటుంబి యునగు శ్రీ మహావిష్ణుండును, ఓ దేవతలారా ! నా యొక్క యాత్మయే (నేనే) విశేషముగ వేదాన్తతత్త్వ మీమాంసయను ఖననము అనగా చింతనము చే 'విఖనసు' డనుపేరిట నొక్క దివ్యస్వరూప మావిర్భవించెనని చెప్పెను. ఇచ్చట

న హ్యేతావతా భగవత స్సర్వచేతనసామ్య భంగాపత్తిః. "స్వయం క్రీడన్ క్రీడయన్ క్రీడాన్తరమను ప్రావిశ " దిత్యాది ప్రమాణానాం జాగురూకత్వాత్. ప్రకృతమను సరామః దేవాదయస్త్విత్యపి పాఠః, తత్రాఽపి తుస్సముచ్చయార్థకః. 6. పుత్రత్వావచ్ఛిన్నేఽధి కారిభేదేన భావభేదముపపాద్య సంప్రతి పితృప్రతి యోగికం తత్తత్పుత్ర చరితమాషా పుత్రాలోకే పుత్రా ఔరసా ఏవ పితుః పూజామపచితిం స్వభావాన్ని. సర్గ ప్రేమ భాజా హృదయేన సంప్రకుర్వతే నిర్వర్తయన్తి. దత్తాస్తురిక్త బద్ధ ప్రేమ్ణైవ హృదయేనేతివివేకః. అస్తువా పితర్యన్యాదృశం ప్రేమ నతథా పుత్ర ఇతి ప్రీత్యా అనుభయ విశ్రాన్తత్వే విభక్తశక్త్యాస్తస్యా అవ్యార్తకత్వ మత్రాత్మప్తిబీజం, పిత్రోరితి మాతాపిత్రోరిత్యర్థః, " మాతా పితరౌ పితరా " వితి కోశః, " పితా మాత్రేత్యేశేషః త్వామేహహుః కతిచిదపరే త్వత్ప్రియం లోకనాధంకిం తైరన్తః కలహమవినైః కించి దుత్తీర్య మగ్నైః త్వత్సం ప్రీత్యై విహరతి హరౌ సమ్ముఖీనాం శ్రుతీనాం భావారూఢౌ భగవతి యువాం దైవతం దంపతీన " ఇతి వేంకట

'విష్ణోః' 'విశ్వకుటుంబినః' అనుపదములచే నొక విలక్షణమగు నర్థము బోధింప బడుచున్నది. విశ్వవ్యాపన శీలుడను నర్థమిచ్చు విష్ణు శబ్దముచే దాను విశ్వవ్యాపి గనుక జగమంతయు దానెరుగని యంశములేదు గనుక యప్రతిపత్తి విప్రతిపత్త్యన్యధా ప్రతిపత్తులు గలుగనేరవనియు, జగత్కుటుంబి యను పదముచే తనకు సమస్తప్రాణికోటియందును పుత్ర భావంబును వారల నపేక్షించి తనయందు పితృభావంబును వహించి యుండుటచే పక్షపాతశంకావకాశంబు లేదనియు నిట్టి సంపన్నుడగు గృహస్థునకే ప్రమేయమందుగాని యనృతము జెప్ప నవకాశము లేదనియు తెల్లమగుచున్నది. 5. మరియు వైఖానసు లందురును నా యౌరస పుత్రులు గను పంచరాత్రులు దత్తపుత్రులుగను వైఖానస కులోద్భవులును పంచరాత్ర శాస్త్ర దీక్షితులును కానట్టి యితరులగు దేవతలాది భూలోకమందు గల నాభక్తులందరును దాసులుగను నాచే యనుగ్రహింపబడుచున్నారు. (ఇచ్చట కొందరసూయాంధులును శాస్త్ర మర్యాదా గంధ శూన్యులునగు పండితంమన్యులు కుశంకలు జేయుదురు. పుత్రులు దత్తపుత్రులు అను రెండు పదములకు యథాశ్రుతార్థమును గల్పించి దానపదంబు దగిలిన ద్వితీయార్థమును విడచివేసి విపరీతార్థము నమువుపరచి లోకములో పుత్రవంతుడగు నొక్క పురుషునకు వేరొకని పుత్రుని స్వీకారము జేసికొన దటస్థముగా జాలదనియు నట్లే వైఖానసులచే భగవానుడు పుత్రవంతుడ యినపుడు పంచరాత్రలను దత్తపుత్రులతోడి

పిత్రోర్యద్యద్వస్తుజాతం తత్తత్స్వీకురుతే సుతః 7

నాథః. తయోర్నిత్యసంబంధ సహాధికారిత్వ జ్ఞాపనాయ ద్వివచన ప్రయోగః పిత్రోర్యద్యద్వస్తుజాత తత్తదపేక్షితం సర్వంసుతః పుత్రస్వీకురతే స్వోపయోగాయాఽనాబాధం స్వత్వేన పరిగృహ్ణాతే "అభూతతద్భావే సంపద్యకర్తరి చ్వి" "అకించనోఽనన్యగతి శ్శరణ్యస్త్వత్పాదమూలం శరణం ప్రపద్య" ఇత్యభియుక్తాః. తత్రైవేత్యుభయాన్వయి. సుత ఏవ స్వీకురుత ఇతి. అయం హి లౌకికో దృష్టాన్తోయథాయథం. ప్రకరణౌచిత్యేన సమనునేయః. తస్మాదుత్తమాధికారిత్వాద్ధేతోః మమాఽర్చనవిధౌ మామర్చితుం వైఖానసో విఖనసకుల ప్రసూత శ్శ్రేష్ఠః, ప్రథమః, సురా ఇతి సంబోధనం. 8. అతః పరం " కిము భూయోఽభిధాస్యామి విశేషం విఖనోము " నావిత్యర్థకం శ్లోకార్థం త్రుటితం స్యాత్. 8. ఇత్థం భగవద్దేవసంవాదసారం భగవద్దత్తముత్తరముక్త్వా మహర్షిస్స్వయం పూర్వప్రతిజ్ఞాతం శ్రుత్యాది ప్రమాణ కథనముపక్రమతే శ్రుతీతి. భగవద్వాక్యస్య ప్రాకరణికత్వేన సాక్షాదుచ్యమానస్యార్థశ్రితత్వేన భగవదుపదిష్టత్వావిశేషేణ శ్రుతిత్వేన వా పూర్వ ముపన్యాస సంభవ ఇతి.

యవసరము గలుగదనియు, పుత్రరహితునకే అనగా ఒకప్పుడు పుత్రులుగలిగి యాపుత్రులందరును విలయము జెందినచో గాని యాతనికి దత్తపుత్రాపేక్ష గలుగజాలదనియు నట్లే సకల వైఖానసోచ్ఛేదంబునగాని పంచరాత్రోత్పత్తి కవకాశములేదనియు నట్లుగానిచో తన యౌరసపుత్రులు నిర్గుణులై క్రూరకర్మ పరాయణులైనంతట తనకై యాతడు గుణవంతుడగు వేరొకపుత్రుని వంశోన్నతికై స్వీకారము జేసికొనుననియు వైఖానసులచే పుత్రవంతుడగు భగవానున కట్టి పంచరాత్రరూపదత్త పుత్రాపేక్షయు పై సందర్భము ననుసరించి యనర్థ పర్యవసాయియై ప్రపంచమున వైఖానసోచ్ఛేదముగలుగ జేయునను నా వాదనమే వీరల కుత్సితవాద మనదగును. ఇది కేవలము తుచ్ఛమైనది. ఇచ్చటి పుత్ర దత్తపుత్రాది శబ్దములకు సాదృశ్యార్థము సమంజసముగ నొప్పియున్నది. ఇట్టి యర్థమునే భగవద్గీతయందు ' పితేవపుత్రస్య సఖేవ సఖ్యుః ప్రియః ప్రియాయార్హసి దేవసోడుం' (ఓ కృష్ణపరమాత్మా! పుత్రునకు తండ్రివలెను, సఖునకు చెలికానివలెను, నాయికకు నాయకునివలెను గల యనుబంధముతోడి నాయపరాధముల నన్నిటిని మన్నించి నన్నాదరించ వేడెదను) అని యర్జునుడు జీవాత్మ పరమాత్మ సంబంధమును తెలయబరచియున్నాడు. ఇట్లుగాక కుత్సితమగు నన్యార్థమును జెప్ప సాహసించుచో 'మాతాపితా'

తస్మాద్వైఖానసశ్శ్రేష్ఠో మదర్చనవిధౌ సురాః
\+ × × 8
శ్రుతి స్మృతిపురాణేషు ప్రమాణం చ వదామ్యహం. 9

పూర్వప్రతిజ్ఞాయా "శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు ప్రమాణం జ్ఞాతుముద్యతా" ఇతి హేతుగర్భవిశేషణోత్థాపితాయానాఽ సంగతిర్న వా పౌనరుక్త్యమ్. అత్ర పూర్వోక్తం "శ్రుతిస్మృతీ" త్యాదివాక్యం భగవతాదేవానుద్దిశ్యోక్తం సంబోధనం మన్యమానాస్తత్రత్య శ్రుతిస్మృతీత్యాది వాక్యం తదనుధావివాక్యజాతమాధ్యాయ సమాప్తిచ భగవద్వచనమేవ వ్యాచక్షాణా "శ్రుతి స్మృతిపురాణేభ్య శ్శ్రైష్ఠ్యం వైఖానసంమత" మితి పూర్వాధ్యాయస్థ వాక్యంత న్నిర్వాహాయ ప్రమాణయన్తి. తదర్థ కస్యాత్యంతౌచిత్యభంగజనకత్వాభావే ప్యాపాతత స్తథావిధస్యాఽప్యర్థస్య సంభవాద్భగవద్దేవ సంవాదస్య "క్వచిత్కాలాన్తరే దేవా విష్ణు పూజాకృతోద్యమా" ఇతి ప్రాగుక్తరీత్యాకల్పాన్తర ప్రవృత్తత్వ స్మరణాన్ని త్యేభ్య శ్రుత్యాదిభ్యః ప్రమాణోదాహరణపర ఉపన్యాసో భగవత ఉపపద్యత ఏవేత్యర్థో బోధ్యః. 9. శ్రుతిముపన్యస్యతి శ్రుతిరితి. పూర్వోక్తస్తు విలక్షణశ్రుతి సంగ్రహః, అథ వా శ్రుతిః పఠ్యమానా ఇయమారణ్యావే శ్రుతిః. "ఆపో వా ఇదమాసన్ సలిలమే" వేతి వాక్యేనాఽనువాక ఆరభ్యతే. తత్రేయం ప్రస్తూయతే గాథా. యథా "ఏకదా జగదమ్మయమాసీత్" తత్ర జలే కస్మింశ్చిత్సరసిజపత్రే ప్రజాపతిశ్చతుర్ముఖ ఏకస్సమభూత్.

యనుచోటులందు భగవానుడు గర్భమును ధరించి నవమాసములు మోసి ప్రసవించుటయు భగవానుడు యేపుత్ర వంతుడగు నితరునియొక్క కుమారుని నెవ్వనిదెచ్చి యేయాచార్యునిచే యేసూత్రము వలన దత్తహోమాది కర్మముల జేయించెననియు మొదలగు ననర్థములెన్నియో శంకింపదగియు నిట్టి వచనములును దానిచే శాస్త్రమును పరిహాసాస్పదమై నష్టము జెందగలుగుటచే నావాదంబు పరిహసింపదగినది. ఇచ్చట దేవతలడిగినట్టి వైఖానస మహర్షి యందలి విశేషమును సమాధాన పరచునట్టి భగవదుత్తరమందు వైఖానసు లౌరసపుత్రులౌటయు పంచ రాత్రులు దత్తపుత్రలౌటయు అకించిత్కరమై ప్రకరణాను గుణ్యముగ నున్నందుచే వైఖానససూత్ర ప్రస్తావమిచ్చట యసంగతముగ నున్నదనుట యవివేకము, విఖనసునిచే జెప్పబడిన సూత్రము ననుష్ఠించినంత మాత్రమున నట్టి యనుష్ఠాతలగు వైఖానసుల కితరజనంబుల మధ్య పైజెప్పబడిన యసాధారణమగు ప్రాశస్త్యము గలిగి యుండినంత నట్టి విఖనస సూత్ర ప్రణేతయగు మునీంద్రుని యందెట్టి భావము భగవానునకు

శ్రుతిః, "యే నఖాః, తే వైఖానసాః
(యే వాలాః, తే వాలఖిల్యాః)" ఇతి 1
"వైఖానసం పూర్వేహంత్సామ భవతీ"తి. 2
కాత్యాయనోపనిషథి :- "అథ పంచఋషయః, వైఖానసం భ
వతి, వైఖానసఋషిః, బ్రహ్మణశ్చాయుషం భవతి. 3
ఛాన్దోగ్యే :- "ధేనుర్వహోణా మదితిస్సురాణాం బ్రహ్మ ఋభూ
ణాం విఖనా మునీనాం (భృగుః కవీనాం యఽధాంగి
రోఽత్రిర్యజ్ఞేషు పాత్రాణి తథా నిదధ్యే)" ఇతి. 4

తస్య జాతస్యేయం చింతాసమజాయత సృజేయమిమం ప్రపంచమితి. బుద్ధిస్థస్య సర్గస్యైవ ప్రకారం జిజ్ఞాసుస్స భూయోఽచింతయత్. తపః పరం దుష్కరకార్య • సాధకం మన్వానస్స్వాభిలషిత సిద్ధ్యై తపోఽతవ్యత. తత్తపోఽన్తరే కేనచిదదృష్టేన విస్మాపితో వేపమానసమస్తావయవః పులకితో బభూవ. తస్య తథా విధస్య హృదయా జజ్ఞిరే బహవో మహాత్మానః, యథా అరుణాః, కేతవో వాతరశనా వైఖానసాః, వాలఖిల్యా ఇతీత్యాది. అరుణాః తేజస్వినః యద్వాఽర్కోదయాత్పూర్వముదేష్యమాణా నూరురివ ఋషీణామన్యేషా ముత్పత్తేః పూర్వపూర్వం లబ్ధోదయాః, యద్వా న విద్యన్తే ఋణాని జన్మనిబంధనాని దైవార్ష పైతృకాణి శ్రుతిప్రమాణ సిద్ధాని త్రీణి వా యేషాం త ఉచ్యన్తే. (ఛాన్దసోఽత్ర నుడాగమాఽభావః) కేతవ స్సర్వేషోమృషీణా మభిజనవిద్యావృత్తాదిషూదాహరణ భూతా యద్వా కేతవ ఇవ సర్వేభ్య ఉన్నతస్థానవర్తినః, యద్వాకేతవ ఇవ స్వానుష్ఠానాదినా స్వస్వామి సంబంధమాహాత్మ్యావ బోధనహేతుభూతాః వాతరశనా దిగ్వాసస ఋషయ స్సర్వేషాముత్కృష్ట జ్ఞానాదిభిరుదతిష్ఠన్ను పర్యుతిష్ఠన్నితి. అత్రారుణాః కేతవో వాతరశనా ఇతి ఋషీణాం ఋషయ ఇతి వైఖానసా ఇత్యన్య చ విశేషణం జ్ఞేయం. అతఽఏషోఽర్థః ప్రకృత ఏవ. యే నఖాః, న విద్యన్తే ఖాని దుష్టేంద్రియాణి యేషాంతే నఖాః, యద్వా అనఖా ఇతి పదచ్ఛేదః, ఖకారస్య చ వ్యత్యయేన ఘకారః, తథా చాఽవిర్భావాదారభ్య భగవదేకాన్తతయా

గలుగ దగునో కై ముతిక జెప్పనెంచుటచే నిచ్చట వైఖానససూత్రులగు వైఖానసుల ప్రస్తావ మెంతయు సంగతమగుచున్నది. (దీక్షాశబ్ద నిర్వచనం బును దీక్షితశబ్దమునకు పంచరాత్రశాస్త్రానుష్ఠాతలయందు రూఢవ్యవ హారంబును పూర్వముపపాదింపబడి యుండుటచే విస్తరమందు జూడ నగును.) 6. ఈ విధంబున జగత్పతియగు తనకు లోకమందలి జనులలో వారల పుణ్యాపాప వివక్షతచే పుత్రదత్త పుత్రదాస భావమెట్లు వర్ణింప

సీతోపనిషది :- " వైఖానసఋుషేః పూర్వం విష్ణోర్వాణీ సము
ద్భవే " దితి. 5

అశ్వమేధికే :- అశ్వత్థః కపిలా గావస్తులసీ విఖనాస్తథా.

సర్వేంద్రియైరపి తత్కైంకర్యపరతయా చ సమ్యక్కృతన్యాసత్వేన నానితాః నారబ్ధపాపకర్మాణా ఇత్యర్థః. యద్వా ఉక్తవిద్యయాఽనఘాః, వైఖానసా విఖనసా ఋుషిణాప్రోక్తం శాస్త్రమధీయానా ఇతి. తథాచ ప్రజాపతినా భగవద్ధ్యాన రూపతపోమహిమ్నాऽ విర్భావితాః అనఘత్వాది ధర్మ విశిష్టాయే ఋుషయస్తే వైఖానసా అభూవన్నిత్యభిప్రాయః. ఇత్యేవమాది రర్థశ్శ్రీమద్భాష్యకార చరణై ర్వేంకటనాథవేదాన్తదేశికాదిభిశ్చ ప్రతిపాదితో ద్రష్టవ్యః. కుదృష్టియోऽన్యే స్వాభిమత మితరమర్థం హృదయేకృత్య పూర్వోక్తస్య వేదభాష్యాऽను దాహృతత్వమాపాద్యమానాః పూర్వోక్తార్థం నాऽభినన్దన్తి. నైతేకృత్యా భవన్తి యదయమర్థో న భాష్యవిరుద్ధః. భాష్యానారూ ఢత్వం హి న భాష్యవిరుద్ధం మన్యతే. న హి భాష్య కారాః కంఠరవేణాऽ ముమర్థమఖండ యన్నథ వైకదేశిమతత్వే నోపాపాదయన్యదీయం భాష్యవిరుద్ధస్స్యాత్. తథాభ్యుపగమేऽపి భాష్యకృత్స్వా విశేషేణాదరః పరమధ్వరీంద్రేనిరాబాధ ఇతి ప్రాచామేవ సంప్రదాయం శరణం యామః. యేవాలాః తేవాలఖిల్యా ఇత్యధికం. అథవా భ్రమప్రమాదాది నిరాసా యైకత్రసహ పఠితానాం వాక్యానాం సహోపన్యాసః 1. శ్రుత్యంతర ముదాహరతి వైఖానస మితి ఇయమపితైత్తిరయా శ్రుతిః చతుర్థకాండే పఠ్యతే " వైఖానసం విఖనసా ఋుషిణా దృష్టం సామేత్యర్థః. విఖనా మంత్రాణాం ద్రష్టేత్యతిశయ ఉచ్యతేనేన, అత్రాపి సామ్నాం " ప్రస్తావే పరంపరయా విఖనసో ద్రష్టుర్మహిమా కథ్యతే. 2. కాత్యాయనోపనిషది చ :- మహర్షిషు తరతమభావప్రస్తావే ప్రకృతే నిష్కర్షమార్గభేతి. పంచ ఋుషయః. పంచ సంఖ్యాకా

బడినదో ఆతెరంగున నా పుత్రాదులకును తండ్రియగు తనయందు గల్గెడి స్వాతంత్ర్యమును జెప్పవలసి వచ్చుటచే యావిధంబు వర్ణింబడుచున్నది. లోకమందు పుత్రుడగు వాడు తనకు తండ్రి యందు సహజముగ నుదయించెడి జనకభావ సంబంధ జ్ఞానముచే విధి ప్రేరితముగ తండ్రికి సమస్తములగు నుపచారములను జేయుచు నాతని యొక్క సొత్తులను తానే తనయవిగా కావలసినవర కుపయోగించికొని యానందించుటయు నిట్లే దత్తపుత్రుడయి నను దాసుడయినను ద్రవ్యకారణముగ నౌపాధికమగు సంబంధముచే నట్టి పరిచర్యల జేయుటయు చూడబడుచున్నది. కావున ప్రపంచమాతాపితరుల మగు మా (లక్ష్మీనారాయణుల) యొక్క

చత్వారో మత్ప్రియారాజం స్తేషాం వైఖానసోవరః. 10
వైఖానసా మమ సుతా దాసాశ్చాన్యే మహీతలే
మత్పుత్రాణాం న చిహ్నాని దాసాశ్చిహ్నసమన్వితాః. 11

మునయస్తత్ర గణనీయా ఇత్యర్థః. యథోత్తరత్ర వక్ష్యతి. "పుత్రా విఖనసా సృష్టా వర్తన్తే బహవోఽధునా, తేషాం విఖనసో ముఖ్యామునేః పంచ మహర్షయః కాశ్య పోత్రి భృగురహం శిష్యో బోధాయనస్త" ధేతి తేఽమీ పంచ ఋషయః ప్రధానాః. అతస్తత్ప్రాధాన్యే మహత్త్వే చ కారణముపన్యస్యతి వైఖానసమితి. తేషాం తథాత్వే తైరనుష్ఠితం వైఖానసం వైఖానసమతమేవ భవతి హేతుర్భవతీత్యర్థః. కిమిదం వైఖానసం నామేత్యాహ వైఖానస

పూజాదికమును సహజమగు నాసక్తితో జేయుటకును నాసొత్తులను అనుభవించుట కును నాయౌరస పుత్రతుల్యులగు వైఖానసులర్హు లగుచున్నారు. ఇట్టి యర్హత గలిగి నాకు ప్రియతములుగ నున్నారలు గనుకనే నాయర్చనము సేయుటయందు వైఖానసులుత్తమాధికారులని చెప్పుచున్నాను. 8. ఈ విధముగ వైఖానస సూత్రానుష్ఠాతల యందలి మహిమమును మీ కెరింగించుటచే నాసూత్రప్రణేతయగు విఖనసునియందు నాకెట్టి యాదరభావము గలదో అట్టి యాదరభావమెందుల కెట్లు గలిగినదో మీరలకు సువ్యక్తముగ దెలియగలదు. కావున దీనికి మించి మీకు నేను మీ ప్రశ్నకుత్తరముగ విశేషించి యెట్లు యేమి చెప్పగలనో తెలియబలుక గోరెదను. 8. ఇట్లని సర్వేశ్వరుడగు విష్ణువు దేవతలకు దనహృదయమును సరహస్యముగ విశదపరచి యూరకుండెను. (ఇచ్చట మతభేదముచే కొంచెమర్థభేదము దటస్థించు చున్నది. కావున నాయంశము గూడ స్వల్పముగ విమర్శించ దగియున్నది. ఈ యర్థమందలి 'ఏవంబ్రువంతం లక్ష్మీశం' అను శ్లోకమందలి 'శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు' అను వాక్యము భగవానునిచే దేవతల నుద్దేశించి జెప్పబడిన సంబోధనముగనెంచి పూర్వాధ్యాయమందలి 'శ్రుతిస్మృతి పురాణేషు శ్రేష్ఠ్యం' అను మొదలగు భగవద్వాక్య స్వారస్యముచే నిచ్చట ప్రకృతమగు 'శ్రుతిస్మృతి పురాణేషు ప్రమాణంచ వదామ్యహం' అను ప్రతిజ్ఞావాక్యము భగవానునిచేతనే స్వయముగ జెప్పబడినదని యొక మతమై యున్నది. ఇయ్యది యౌచిత్యము

వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భవైష్ణవజన్మనాం
అహమేవ స్వయం గర్భే మన్ముద్రాం ధారయామితాం. 12

ఇతి. వైఖానస ఇతి ప్రసిద్ధః కశ్చిద్భృగ వన్మానస సంజాతో ఋషిః, స్వనామ్నా ప్రసిద్ధం వైఖానసమితి ఖ్యాతం మతం చ సంప్రవర్తయితేత్యర్థః. కోऽయం వైఖానసఋషిర్నామేత్యాహ బ్రహ్మణ ఇతి. వైఖానసో విఖనా ఋషిర్బ్రహ్మణ శ్చతుర్ముఖ స్యాయుషం ప్రాణశ్చ భవతి. విఖనా ఋషిరూపేణావతారా త్పూర్వం బ్రహ్మైవా భూదిత్యర్థః.యద్వా బ్రహ్మణః పరబ్రహ్మణ ఆయుషమాత్మాऽపిభవతి, చోప్యర్థకః, ఆయుషమిత్యత్రాజన్తత్వం ఛాందసం ఛాందోగ్య ఇతి. ఉపనిషది, ఇయం శ్రుతిర్ముద్రితోపనిషత్కో శేషు నదృశ్యతే. పరం చ శ్రీ వైఖానససూత్రే మంత్ర ప్రశ్నాऽష్టకే చ పఠ్యతే, అయమర్థః. వహానాం చతుష్పదాం మధ్యేధేనుః, సురాణాం మధ్యేऽదితిః, ఋభూణాం స్రష్టికర్తౄణాం మధ్యేబ్రహ్మా చతుర్ముఖః. మునీనాం మననశీలానాం మధ్యే విఖనాశ్చ ప్రశస్యన్త ఇతి. 4. సీతో పనిషద వైఖానస ఇతి, వైఖానసో విరించః, అథవాతన్నామా ఋషిః తదుద్దేశేన పూర్వమగ్రే విష్ణోర్వాణీ శ్రుతిరూపా సముద్భవేమదభూత్. భూతేవిజ్. భగవాన్ ప్రథమం విఖనసే శ్రుతిముపాదిశదిత్యర్థః, యథోక్తం హారితేన " విష్వక్సేనాయ ధాత్రే చ సంప్రోక్తం పరమాత్మనావిష్వక్సేనేన సంప్రోక్త మేతదిఖనసే పురా, భృగోః ప్రోక్తం విఖనసా భృగుణా చ మమేరిత " మితి, అయమర్థః.

నంతగ బోషించుటలేదను నాశయముచే మానర్థాంతర ముపపాదింప బడినను ఆపాతముగ పైయర్థముగూడ సన్నిహితమగుటం జేసియు నందేనియు భావ భేదము లేమింజేసియు నా పక్షమును దిరస్కరింప జాలము. నిత్యాద్యన్త రహితములగు నీ శబ్దప్రమాణములు ఒకానొక కల్పమునందు తన సాయుజ్యము బొంద నిచ్ఛయించి తపంబాచరించి తన సాన్నిధ్యమున కేతెంచిన దేవతల నుద్దేశించి భగవానునిచే యుపన్యసింపబడిన వనుటలో విరోధ మెద్దియు నుండజాలదు. కాని యనౌచిత్యదోష మీ యెడ నపరిహారమని చెప్పక దీరదు. శ్రుతిస్మృత్యాది సకల ప్రమాణ ప్రవర్తకుడగు నీశ్వరుని నియమనముకంటె వాని యెదుట నితర ప్రమాణములను దెలియ గోరుటయే యనౌచిత్యమని యెరుగదగినది. కావున శ్రుతిస్మృతీత్యాది ప్రతిజ్ఞా వాక్యము మొదలగు చివరవరకును ఉపన్యసింపబడిన ' శ్రుతిః ' అను మొదలగు ప్రమాణజాలమంతయు మరీచిమహర్షిచే సంగ్రహింపబడిన దనుట న్యాయము. 'యేనఖాః,

అగమే " అజ్ఞానాదర్థలోభాద్వా మోహాద్వా పరపీడనాత్
తప్తముద్రా భవేద్యస్తు స్పృష్టుం నార్హతి కేశవం. 13

విష్వక్సేనాయ సేనే శాయ, ధాత్రే బ్రహ్మణే చ యత్కాలాన్తరే సంప్రోక్తం గ్రంథజాతం తదేతత్పురా ప్రథమం విష్వక్సేనేన విష్ణునా " పీతాంబరోఽచ్యుతశ్శార్ఙ్గీవిష్వక్సేనో జనార్దన " ఇతి. కోశః విఖనసే ప్రోక్తమితి. విస్తరస్త్వస్మదీయే సీతో పనిషద్వివరణే ద్రష్టవ్యః. 5. స్మృతిముదాహరత్యాశ్వమేధిక ఇతి. వైఖానసో విఖనస్సూత్రానుష్ఠాతా. అత్రాపి సంగతిః పూర్వోక్తవయేన బోద్ధవ్యా. 10. వైఖానసానాం వరత్వే హేతుమాహ వైఖానసా ఇతి.

తైత్తిరీయారణ్యక భాగమందు ' ఆపోవా ఇదమాసన్త్స లిలమేవ' అను వాక్యారంభముల యనువాకమందు పఠియింపబడుచున్నది. మొదటి రెండు వాక్యములే ప్రకృతమైనను స్పష్టప్రతిపత్తి (దేశాన్తర ప్రకరణాంతర పఠితములతో నసంకరముగ దెలియుటకై) యచ్చట సహపఠితములగు తృతీయ తురీయ వాక్యములును పఠియింపబడినవి. ఇట్టి ప్రదేశము లెక్కుడు లేనందుచే నీ యత్నమర్థకరిగాజాలమిచో నియ్యది యధికంబని యెంచదగును. ఈ యనువాకమందు సృష్టిక్రమమును గూర్చిన యొక గాథ యీ క్రింది విధమున జిత్రంప బడియున్నది. ' ప్రపంచమంతయు నీ రూపము లేక నొకానొకప్పుడు జలమయమైయుండెను. అందు సృష్టికర్తయగు ప్రజాపతి యొక్కడొక్క తామరయాకునందు ద్భవించెను. అతని మనసునందొక చిత్రమగు కోరిక గలిగెను. ఈ జలములనుండి చిత్రవిచిత్రరూపమగు నామరూపములు గల సృష్టిని జేయవలయుననుటయే యాతని కోరిక యనవచ్చును. ఇట్లు సంకల్పించి యాసృష్టి విధానము నెరుంగుటకై కొంతదడవు తపంబాచరించెను. ఆవల నా చింతనము నందొక యపూర్వమగు ననుభావము గలిగి యాతడు పరమానందముచే నొక్కమారు పులకాంచితుడయ్యెను. పులకిత గాత్రుడగు నా ప్రజాపతి మానసమునుండి యనేకులు ఋషులుద్భవించిరి. అందు అరుణులు అనగా తేజస్సంపన్నులును కేతువులనగా మహర్షుల కందరకును ఆదర్శ ప్రాయులును, వాతదశనులు అనగా దిగ్వాససులును, ఆనఘులు అనగా పాపరహితులునగు వారలు వైఖానసులయిరి. ఇచ్చటి యరుణ కేతు వాతరశన శబ్దంబులు ఆయా మహర్షులకు రూఢములగు పేర్లని యనుట

వైఖానసకులే జాతా అజ్ఞానాత్తప్తధారిణః
ప్రాయశ్చిత్తం మహాశాన్తిం క్రమాదర్హన్తి శాస్త్రతః 14

10. ప్రసంగాత్పుత్రదాసయోరసాధారణం వ్యవచ్ఛేదకం ధర్మమాహ మదితి చిహ్నం చార్థాచ్ఛంఖచక్రాదిభిస్తప్తైఃకృతం, 11. భగవచ్చిహ్నస్యతప్తముద్రాదేః కథం తేషువ్యావృత్తిరిత్యాహ వైఖానసానామితి. సర్వేషాం వైఖానసానాం విఖనస్సూత్రి ణాంగర్భవైష్ణవ జన్మత్వాదహమేవగర్భేశిశౌ మన్ముద్రాం ధారయామి సంపాదయామి ఇతి.

యుచితముగాదనియు పైతీరున నర్థము న్యాయమనియు సంప్రదాయమై యున్నది. మరియు నీ అరుణాది శబ్దములకు చక్కని యర్థములు వర్ణింపబడినది. అరుణులు తేజోసంపన్నులనియు అరుణులు సూర్యోదయమున కంటె పూర్వము అనూరుడెట్లుదయించునో అట్లే లోక కళ్యాణమునకై భగవానుడర్చారూపియై యవతరించుటకు ముందు వాని యర్చనమును జేయ నుద్భవించిన వారలు అనియు, అరుణులు = జన్మ నిబంధనంబులగు దేవర్షి పితృఋణముల నుండి విముక్తులైన వారలనియు అర్థము. ఇట్లే ధ్వజపర్యాయమగు కేతుశబ్దము గరుడధ్వజాది శబ్దంబులందు చిహ్నపర్యాయముగ నర్థమిచ్చు చుండుటచే కేతవః' అని నంతట సర్వులగు ఋషులలోను అభిజనవృత్తాదుల యందుదాహరణ భూతులనియు, ధ్వజములవలె తమతమదపః ప్రభావాతి శయంబువలన నందరలోనున్నత స్థానము నాక్రమించిన వారలనియు, ధ్వజములెట్లు తమస్వామిభూతులగు ప్రభువులయొక్క ప్రతాపయశః ప్రభృతులకు బోధకములో అట్లు స్వానుష్ఠాన మహత్త్వముచే భగవన్మాహాత్మ్యావ బోధమునకు హేతు భూతులనియు నర్థము. ఇట్లే వాతరశను లనిన నిస్సంగులనియు బోధమగుచున్నది. ఈ యరుణాది పదములు ప్రకృతమగు వైఖానస పదమునకు విశేషణములగుటచే వానియర్థము వివరించుటయు నిచ్చట ప్రకృతమై యొప్పుచున్నది. ఆవల యేనఖాః అను పదమును విచారింతము. ఖం అనగా యింద్రియము, యింద్రియశబ్దముచే యింద్రియ పరాధీనత్వము లక్షితమగుచున్నది. తదన్యార్థకమగు కారముచే నఖశబ్దమునకు నింద్రియ పరాధీనులు గాని వారనియు దుష్టములగు నింద్రియములు లేనివారనియు నొక యర్థము. నఖాః అనుచోట నకారమునకు ముందొక యకారము

ఋషిప్రోక్తవిధానత్వాద్దేవలత్వం న విద్యతే
వైఖానసకులే జాతః పంచరాత్రేణ దీక్షితః 15
న దీక్షితో న జాతో వైసవై దేవలకస్స్మృతః

ప్రశ్లేషము చేయబడి ఖకారస్థానమందు ఘకారంబును పఠియింపబడదగును దానిచే తా మావిర్భవించిన వెనుక భగవదేకాన్తత్వముచే సర్వేంద్రియముల చేతను వాని కైంకర్యమునందే పరాయణులై యుండుటచే సంచిత ప్రారబ్ధ కర్మముల నాశమును జెంది యుత్తరాఘములు సంశ్లేషింపకుండిన వారలని వేరొక యర్థము, మరియు పై విధంబుననే అనఘా అనురూపమును జెందించి వైఖానసాః అను పదమునకు విఖనసునిచే ప్రణీతంబగు సూత్రశాస్త్రముల ననుసరించి శారీర కర్మములను జేయు వైఖానసులని యర్థము జెప్పి యీవిధంబగు నరుణ కేతు వాతరశన శబ్దవాచ్యులును ననఘులునగు వారలు వైఖానస సూత్రాధ్యేతలైరని యర్థము జెప్పుట వేరొకపక్షము. ఈ తెరంగున ననేక ప్రమాణ సహితంబుగ శ్రీ శ్రీనివాసమఖి శ్రీ వేంకటనాధ వేదాన్తదేశిక ప్రభృతులు పై శ్రుతిని వ్యాఖ్యానము జేసి యుండుటచే విస్తరమాగ్రంధములందు జూడదగును. ఇచ్చట కొందరు పైయర్థము వేదభాష్యములందు వర్ణింపబడనందున నా ప్రకారము భాష్యవిరుద్ధమని యనియెదరు. వేద భాష్యములం దీయర్థము గానరానంత మాత్రమున నియ్యది వేదభాష్యవిరుద్ధమని జెప్పుట సమంజసము కాదు. ఈ యర్థము వెదభాష్యములందు ఖండనమండన ములతో నిరూపింపబడక పోయినప్పుడు సమిచీనమగు నర్థము వారలకు హృదయంగమమే కాగలదు. అది యట్లుంచి భాష్యకర్తయేయగు మఖీంద్రులవా రుపపాదించిన పరిపాటిని భాష్యాన్తర విరోధము బాధింప జాలదనుటయే యిచ్చటి ప్రధాన సమాధానమనదగును. ఇచ్చట ' యేవాలాః తేవాల ఖిల్యాః అను వాక్యము అధికముగ బఠియింపబడినవి, లేదా ! అపారమగు వేదరాశియందు యిట్టి వాక్యములెన్నియో పఠియింపబడు చుండుటచే యీ వాక్యములీ ప్రకరణము నందలి యెవని ప్రత్యభిజ్ఞ నుదయింపజేయుటకయి సహపఠితములగు పై రెండు వాక్యములును చేర్చి పఠింపబడిననని తెలియ దగినది. 1. వైఖానసం పూర్వేహన్ అను మొదలగు నదియు మరియొక స్థల మందలి తైత్తిరీయశ్రుతియై యున్నది. విఖనసునిచే జెప్పబడిన సామము ఆ సమయమునందు ప్రశంసింప బడియున్నదని యిందలి తాత్పర్యము. దీని

అజ్ఞానాద్వా బలాన్మోహాద్యది చక్రాంకితో భవేత్.
వైఖానసోఽపి సోఽవద్య స్స్పృష్టుం నార్హతి కేశవం. 16
ఆచార్యశ్చాలయం చైవ ప్రతిమా బలిపీఠకం

ఆగమ ఇత్య ప్యాశ్వమేధికం పదం, ఔచిత్యాత్. వైఖానసాద్యాగమ ఇత్యర్థః. అజ్ఞానాదిత్యాదేరర్థః ప్రాగుక్తః. 14. తేషాం నాన్తరీయకతయా దేవద్రవ్యోపజీవిత్వేన దేవలకత్వ దోషమాశంక్య పరిహరతి ఋషిప్రోక్తేతి. 14. దేవలకం స్వయం లక్షయతి వైఖానసకుల ఇతి. 15. తప్తముద్రా భవేద్యస్యేతి ప్రగుక్తమేవ దార్ఢ్యాయాఽర్థాంత రేణోపన్యస్యత్యజ్ఞానాదితి. అవద్యోనింద్యః " అనద్యపణ్యేత్యాదినా నిపాతః." 16.

వలన విఖనసుడు మంత్ర ద్రష్టయని చెప్పబడుటయేగాక విఖనసునిచే యుక్తమగు సామముయొక్క ప్రాశస్త్యముచే వైఖానస మునిప్రాశస్త్యము చెప్పబడుచున్నదని భావము. 2.కాత్యాయనోప నిషత్తునందును ప్రమాణముపన్యసింప బడుచున్నది, ఇచ్చట మహర్షులలో తారతమ్య భావము శంకింపబడి అందు యేవురు ముఖ్యులని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఈ యేవురయొక్క నామములను స్పష్టముగ మరీచి మహర్షియే పైభాగమున నీయధ్యాయమునందే యిట్లు చెప్పుచున్నారు. విఖనసునిచే సృజియింపబడిన వార లెందరో విఖనసపుత్రులుగలరు. వారలలో ముఖ్యులు అయిదుగురు. కాశ్యపుడు, అత్రి, భృగువు, నేను (మరీచి) బోధాయనుడు నను నైదుగురము మాత్రమే యగుచున్నాము. అని చెప్పబడినది. ఈ యైదుగురును వైఖానస మతము నవలంబించుటయే యిట్టి ప్రాధాన్యమును శ్రైష్ఠ్యమును గలిగియున్నవి. వైఖానసమతమనగా విఖనసుడను మహర్షిచే ప్రవర్తింప జేయబడిన యొక మతము. విఖనసుడనగా బ్రహ్మయొక్క రూపాంతరము లేక భగవన్మానస సంజాతుడగు చతుర్ముఖుడు అని యీ శ్రుత్యర్థము. 3. చతుష్పాత్తులలో ధేనువును, సురులలో నదితియు, సృష్టికర్తలలో బ్రహ్మయు, మునులలో విఖనసుడును ఉత్కృష్టులని పైశ్రుత్యర్థము, ఈవాక్యము ముద్రితములగు ఛాందోగ్యోపనిషత్కోశములందు అగుపడక పోయినను సంప్రదాయ పరంపరలో భాష్యకారులాదిగ పఠించు చుండుట చేతను శ్రీసూత్రమందును మంత్రప్రశ్నాష్టక మందును గూడ వినియోగింప బడి యుండుట చేతను ప్రక్షిప్తశంకా కలంకము గలుగ జాలదు. 4. సీతోప

శరీరమేవ దేవస్య అర్చకస్తు సదాహరిః ఇతి. 17

(అశ్వమేధికే) :- వైఖానసో విష్ణుసుతస్సదా విష్ణ్వర్చనే రతః
తస్యాఽస్తి మహతీ శుద్ధిస్స్వర్ణస్యేవ హి సర్వదా ఇతీ. 18

" ఆత్మ యోని స్స్వయంజాతో వైఖానసస్సామ గాయనః. ఇతి. "
పుత్రా విఖనసా సృష్టా వర్తన్తే బహవోఽధునా 19

తేషాం విఖనసో ముఖ్యా మునేః పంచమహర్షయః, 20

కాశ్యపోఽత్రిర్భృగురహం శిష్యా బోధాయన స్తథా
బోధాయనో గురుద్రోహీ శాస్త్రవ్యుత్క్రమణాదభూత్ 21
తస్మాద్బోధాయనే సూత్రే శ్రౌతధర్మోన విద్యతే

గవత్పరివారమధ్యేఽర్చకస్య ప్రాధాన్యం ప్రస్తౌత్యాచార్య ఇతి. "సదా సన్నిహితోఽర్చక " త్యాది స్మరణాత్సదా హరి రిత్యుక్తం. ఏతావానాగమసార ఆశ్వమేధికే సంగృహీత ఇతి న్నిగమనాయేతి శబ్దః. 17. స్పష్ట ప్రతిపత్తయే ప్రకృతస్యాగమ ప్రమాణస్యాతివృత్తౌ నర్విచ్ఛిన్నస్యాకరస్య గ్రహణమాశ్వమేధిక ఇతి. ఇతీత్యాశ్వమేధి కసమాప్తిం ద్యోతయతి. . అనుశాసనికవాక్యమపి ప్రసంగాదాహాఽత్మయోనిరితి. వైఖానసామ్నాగీయత ఇతి ఖానస్సామ గాయనః సహస్ర నామాధ్యాయస్థమిదం భగవన్నామ. ఇతీత్యానుశాసనిక మాప్తిద్యోతినీ. 19. మరీచిస్స్వ సమ్మతమాహ పుత్రా ఇతి. 21. భోధాయనే శ్రోతధర్మో

షత్తునందును విఖనసున కాదియందు విష్ణుచే శ్రుతియుపదేశింప డినదని చెప్పబడినది. ఈ యంశమే ఆచార్యపరంపరా ప్రస్తావమందు రీతునిచే జెప్పబడినది. విష్వక్సేనునకును బ్రహ్మకు నుపదేశింప బడిన నా మంత్రము ఆదియందు భగవానునిచే విఖనసునకుపదేశింపబడి యుండెను అని చెప్పబడెను. సీతోపనిషత్తు విశేషభాగము వైఖానస హిమను చెప్పుచుండుటచే అందలి గ్రంథమంతయు నిచ్చట సంగించుట గ్రంథ విస్తరమగును గావున నావిస్తరము మాచే జెప్పబడిన తోప నిషద్వ్యా ఖ్యానమందు చూడదగును.5. శ్రుతిస్మృతులందు, నాశ్వమేధిక శృతియందు యుదహరింప బడుచున్నది. అశ్వద్ధము, ఎలగోవులు, తులసీ, విఖనసుడు యీ నలువురు నాకు ప్రియులు,

బహునా కిమిహోక్తేన న తేన సదృశః పుమాన్ 22

÷ + ÷

తస్మాద్యూయం చ దేవాద్యాస్తేన సర్వేऽర్చయన్తు మాం. 23

సత్యం సత్యం పునస్సత్యం బ్రవీమి సురసత్తమాః. ఇతి.

తచ్ఛ్రుత్వా దేవదేవస్య వాక్యం సత్యేన సంయుతం 24

భగవన్తం ప్రణమ్యాథ ధ న్యాస్స్మ ఇతి వాదినః

అనుజ్ఞాప్య తథా జగ్ముస్స్వం లోకం చ సురాదయః. 25

హరేరారాధనం చక్రుర్వైఖానస కులోద్భవాః 26

నాస్తీతి ప్రాయోవాదః. 21. అత్ర " ఇతీ హోక్తం శ్రుతం కచ్చిన్మాహాత్మ్యం విఖనోమునే " రిత్యర్ధకంశ్లోకార్ధం త్రుటితం స్యాత్. 22. అత్ర " భగవానపి మాహాత్మ్యముక్త్వైవం పునరాహతా " నిత్యర్ధకం శ్లోకార్ధం త్రుటితంస్యాత్ భగవద్వచన మేవాహతస్మాదితి. తస్య తాదృశమహిమ వత్త్వాదిత్యర్థః. తేనతద్విఖనోముఖేన వైఖానసముఖేన వా. 26. అత్ర " మయా ప్రోక్తం మునివరా మాహాత్మ్యం విఖనోమునే " రిత్యర్థకం శ్లోకార్ధం త్రుటితంస్యాత్. 27. అత్రోపన్యస్తాని ప్రమాణాన్యుపలక్షణ ప్రాయాణి యతోऽసంఖ్యాకానా మేతాదృశాం ప్రమాణానామద్య పఠ్యమానేషు ఖిలేషు చ గ్రంథ సందర్భేషు బహుశ ఉపలభ్య మానత్వా దితి గ్రంథవిస్తరభియాతాని వచనాని నోదాహ్రియన్త ఇతి విస్తరస్త్వన్యత్రాऽవనేయః.

అందును వైఖానసుడెక్కువ ప్రియుడు. 10. మహీతలమందలి వైఖానసులందరును నాసుతులు తక్కినవారలందరును దాసులు. 10. నా. పుత్రులకు తప్తశంఖచక్రాది చిహ్నములుండవు. దాసులు మాత్రమే తప్త చక్రాది చిహ్నముల ధరియింతురు. 11. గర్భవైష్ణవజాతులగు వైఖానసుల కందరకును నేనే స్వయముగ గర్భమునందే నా చిహ్నములను ధరింప జేసెదను. 12. అజ్ఞానము, అర్థలోభము, మోహము పరపీడనముల వలన నెవ్వడు తప్తముద్రను ధరించునో వాడు భగవానుని బింబమును స్పృశి యించుటకు గూడ నర్హుడుకాడు. 13. వైఖానసకుల మందు జనియించి యజ్ఞానముచే తప్తచక్రాది ధారణము. జేసికొను వారలు యథా విధిగ మహాజ్వాలియును ప్రాయశ్చిత్తమును జేసికొనవలయును. 14. వీరలందరును

....

శ్రుణ్వతాం సర్వపాపఘ్నం సాక్షాన్మోక్షప్రదం శుభం. 27

అత్ర వైఖానససూత్రి ప్రశంసాముఖేన విఖనసో మాహాత్మ్యం శ్రుతిస్మృత్యాదిభ్యః ప్రమితం ప్రతిపాదితం. ప్రతిజ్ఞాత పురాణప్రమాణాని తు నోపలభ్యన్తే, ఆహత్య శ్లోకానాం సప్తవింశతిః. త్రుటితసార్ధశ్లోకద్వయం గ్రధితమ్.

దేవలకత్వమను దోషముండుటను శంకింప రాదు. అట్టి దోషము ఋషి ప్రోక్తములగు విధానములచే అర్చనము జేయువారలకు యెంత మాత్రము సంభవింపజాలదు. 14. మరియు దేవలకులనగా వైఖానస కులమందు జనియించకను తప్తముద్రాది దీక్షను బొందకను ఆలయములలోను గృహములలోను భగవాను నర్చించు వారలు మాత్రమే అగుచున్నారు. 15. అజ్ఞానముచేతగాని బలవంతము చేతగాని మోహము చేతగాని వైఖానసు డొకవేళ తప్తచక్రాంకణము జేసికొనునెడల నాతడు వైఖానసుడైనను భగవ దారాధనజేయ ననర్హుడు. 16. ఆచార్యుడు ఆలయము భగవద్బింబము బలిపీఠమునను వియ్యావి దేవునకు శరీరంబును అర్చకుడు సాక్షాత్తుగ దేవుడును అగుచున్నాడు. గావున నర్చకు డెక్కుడు మానార్హుడు. 17. వైఖానసుడు విష్ణువుయొక్క సుతుండును యెల్లప్పుడును విష్ణ్వర్చనమునందే సంగతుండును అగుచున్నాడు. కావున వానికి స్వర్ణంబును వోలె గొప్పదగు శుద్ధిగల్గి యున్నది. 18. అనుశాసనిక మందును భగవద్దివ్యనామ సహస్ర పరిగణనమందును వైఖానస్సామ గాయనః (వైఖానసునిచే జెప్పబడిన సామమును గానము చేయుటచే ప్రీతుడగువాడు) అని జెప్పబడినది. 19. ఈ తీరుగ ప్రమాణములు జెప్పబడుచున్నవి అని చెప్పి ఆవల మరీచి మహర్షి యిట్లని తన యనుభవమును జెప్పమొదలిడెను. విఖనమునిచే సృజి యింపబడిన పుత్రులనేకులుగ నున్నారు. అందు కాశ్యపుడు, అత్రి, భృగువు. నేను బోధాయనుడు ముఖ్యులము. 20. శాస్త్రాన్తరావలంబకుడగుటచే బోధా యనుడు గురుద్రోహి యయ్యెను. 21. కావున బోధాయన సూత్రమందు శ్రౌతధర్మము జెప్పబడలేదు. 21. (ఓ మునులారా? నాచే నింతదనుక జెప్ప బడిన భగవద్విఖనసుని మాహాత్మ్య మును వినియుంటిరిగదా.)

ఇత్యార్షే శ్రీ వైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయామానన్ద
సంహితాయాం వైఖానస మాహాత్మ్య కథనం
నా మైకోన వింశో౽ధ్యాయః.

ఇట్టి వచనముల నెన్నిటిని జెప్పిన నేమి చెప్పినట్లుగును. అతనితో తుల్యుడగు పురుషుడెవ్వడునులేడు. ఇట్లని వెనుక జెప్పిన తీరున భగవానుడును దేవతల నుద్దేశించి విఖనసుని యందు తనకుగల యాదరమును జెప్పి 'కావున మీరందరును ఆ విఖనసుని ద్వారముగ నన్నర్చింపుడు. ఓ దేవతలారా? నేనిప్పుడు జెప్పిన దంతయు ముమ్మాటికిని సత్యము ' అని హెచ్చరించెను. 24. ఈ ప్రకారముగ సత్యముజేసి జెప్పబడిన భగద్వాక్యమును వినిన దేవతలందరును. భగవానునికి నమస్కరించి ధన్యులమైతిమని జెప్పికొనుచు భగవానుని యనుజ్ఞంగైకొని స్వలోకముల కేగిరి. 25. నాటనుండియు వైఖానస కులప్రసూతులగు వారలే భగవానుని యారాధించుచు వచ్చిరి. 26. మునులారా! శ్రుతిస్మృతి పురాణాదులనుండి వైఖానసముని యొక్క మాహాత్మ్యమును జెప్పితిని. దీనిని వినువారలకు సర్వపాపములు దొలగి మోక్షముగలుగును. ఇచ్చట విఖనసుని మాహాత్మ్యమును బ్రస్తావించుటకై యీ చెప్పబడిన శ్రుత్యాదు లుప లక్షణముగ దీసికొనదగినవి. పురాణ ప్రమాణము లేలనో లభింపలేదు.

ఇది శ్రీవైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానంద సంహిత యందు శ్రుతి స్మృత్యాదులయందు జెప్పబడిన వైఖానసమాహాత్మ్య వివరణంబను నేకోనవింశోధ్యాయము. సంపూర్ణము.

శ్రియైనమః
శ్రీశ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీ మద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీవైఖానసీయా
మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా

అథవింశోధ్యాయః
(శ్రీవిఖనసాఽష్టోత్తర శతనామస్తోత్రమ్)

అతః పరం విఖనసో నామ్నామష్టోత్తరం శతం
శ్రుణుధ్వం సర్వపాపఘ్నం వక్ష్యేహం సువ్రతాదయః. 1

అష్టోత్తరశతస్యాస్య ఋషిర్హి భగవాన్ భృగుః
ఛందోఽనుష్టుప్ దేవతా చ శ్రీమాన్నారాయణస్స్వయం. 2

ఉక్తైరధ్యాయైః పాఠకలోకః పరిచితో విఖనసమునినా జాతః. తత్ర క్రియాధికారాదిషు భగవచ్ఛాస్త్ర గ్రంథేషూక్తమత్రాఽప్యగ్రే వక్ష్యమాణం విఖనసో బింబరూపిణః ప్రతిష్ఠార్చనోత్సవ స్నపనాది విశేషం మనసి సిద్ధవత్కృత్య తదర్చనాయా ముపయుజ్యమానం ప్రాయస్తత్ప్ర కరణస్పర్శి తథావిధం ప్రకరణముపసంహర్తుం భగవతో దివ్యాఽష్టోత్తర శతనామ స్తోత్రం వక్తుమారభతేఽతః పరమితి. 1. "ఋషిచ్ఛందోఽదిదేవాంశ్చ జ్ఞాత్వా మంత్రాఽర్థమేవ చ అనుష్ఠానం తతః కుర్యాదితి వేదవిదాం మత" మిత భార్గవాది స్మరణాదస్యాష్టోత్తరం శతనామస్తోత్రమహామంత్రస్య ఋష్యాదయ. కథ్యన్తేఽష్టోత్తరశతస్యేతి. తత్ర ఋష్యాదీనా ముచ్చారణ కాలేఽంగుల్యాదిభి హృదయాదిషు స్థానేషున్యాసాదికం ప్రతిపాద్యతే మంత్ర స్పష్టిప్రకరణే. " ఋషిర్గురుత్వాచ్ఛిరసైవ ధార్యః ఛందోఽక్షరత్వా ద్రసనైవ ధార్యం " రసనా రసదయేత్యర్థః. " అంతర్యాగాదిసిద్ధ్యర్థం దేవతాం హృదయే స్మరేత్. సృష్టిస్థానస్య నాభిత్వా ద్బీజం నాభౌతు విన్యసేత్. గుహ్యస్య శక్తియుక్తత్వాద్గుహే శక్తిం తథా న్యసేత్. కీలకం సంధియుక్తత్వా త్కీలకం సంధిషు న్యసేత్. కవచం వర్మయుక్తత్వాద్దేహే తత్కవచం న్యసేత్. అస్త్రం సంరక్షణార్థాయ దశదిక్షున్యసేద్బుధః. మంత్రాఽధిదేవతాయాం వైతత్త్వర్ణం స్మరేద్బుధ" ఇత్యాది :- భృగుః ఋషిర్ద్రష్టా. నారాయణో దేవతా. తత్స్తోత్రప్రతిపాద్యః అంతర్యామిత్వాత్. 2. పరంజ్యోతిస్స్వరూపాప్త్యైహి వినియుజ్యతే. తస్యా ఏవ సర్వాతి శాయ్యభినందనత్వాత్.

అథవా " యాత్రాకాల " ఇత్యుత్తరత్ర వక్ష్యమాణానాం వచనానామనురోధేన వినియోగ ఉపాసకానాం కామనాధీనః. సాక్షాద్భగవత్సాయుజ్యదాపనే సమర్థస్య

ఆత్మయోనిస్స్వయం జాత ఇతి బీజముదీరితం
స్యాద్గర్భ వైష్ణవశ్శక్తిః కీలకం శంఖచక్రధృత్. 3
శార్ఙ్గభృన్నందకీత్యస్త్రం కవచం నిగమాదికం
× × × 4
పరంజ్యోతిస్స్వరూపాప్త్యై వినియోగః ప్రకీర్తితః
అంగన్యాసః కరన్యాస శ్శ్రీమానిత్యాది కథ్యతే 5

స్తోత్రరత్నస్య తద్వ్యాప్యకామనాన్తరాణాం దాపనేకిమువక్తవ్యమితి వాऽభిసంధిః ధ్యానం. వర్ణవాహన కేత్వాదీనాం బోధకశ్లోకవిశేషః. చక్రేణ సుదర్శనేనాऽప్సిద్దేన శంఖేనేతదేన వరదేనాऽ భయేనాऽ భయదేన చేత్థముద్భృతాశ్చత్వారో బాహవో యస్యతః, రమాయా నందనం "త్వంమాతా సర్వదేవానాం దేవదేవోహరిః పి" తేత్యాదిభిర్లక్ష్మ్యా జగన్మాతృత్వస్మరణాత్. "దయాదీనా యాస్తే విఖనసవినిర్మాపణ విధావనా బాధం వందేమహి పురుషకారం బహుతిథ "మితి పురుషకారస్య లక్ష్మ్యాముపపన్నత్వాచ్చ. న్యస్తాబ్జం న్యస్తం హస్తే ధృతమబ్జం పద్మం యేన తథోక్తం. హరిమానసోద్భవం, హరిమానసాదుద్భూతం, పద్మోద్భవస్య పద్మాదుత్పన్నస్య పురుషస్యాऽగ్రజం ప్రాగ్భవం, "త్వత్తో మే మానసం జన్మే "త్యాదౌ చతుర్ముఖస్య జన్మ విశేషేషు పద్మోత్పత్తేః ప్రాగేవ మానసోత్పత్తేః స్స్మరణాత్. అథ వా పద్మోద్భవస్య చతుర్ముఖస్యాऽగ్రజమవదర్ణణీయం ఉద్యతా దండేన కమండలునా చోపసమీపే సహితమన్వితం. గర్భే తత్త్వదశాయామేవాప్తం చక్రస్యభగవద్దివ్యాయుధ విశేషస్య అంకనం లాఛనం యేన తథోక్తం. గర్భ ఇతి లోకేతరణాత్పూర్వభావిన్యా అవస్థాయా లక్షకో బోధ్యః. అథ వా గర్భే ఆప్తం లంభితం చక్రాంకణం యేన తథోక్తం యత్సూత్రానుష్ఠాతౄణాం గర్భస్థతాదశాయమేవ భగవదనుగ్రహో చక్రాంకణం తత్సదృశం ఫలం వా యతో లభ్యతే ఇతి భావః. అప్సుజాయుతం హరిణస్యాऽజినం చర్మకృత్తిర్యస్యాऽసనార్థం తం, యోగ ప్రభాయా యోగశక్త్యా వల్లభం ప్రియం "దయితం వల్లభం ప్రియ "మితి కోశః "జీవాత్మనః పరమాత్మనా యోగో హి శాస్త్రాదవగమ్యమానః పరమార్థః. తథావిథావిధయోగరూపాయాః " ప్రభాయాశ్శక్త్యా వల్లభస్తనర్థ బోధనే ప్రవణః. తమహం వన్దే ఇత్యన్వయః.

అస్య శ్రీవిఖనసాఽష్టోత్తర శతనామస్తోత్ర మహామంత్రస్య భగవాన్ భృగుః ఋషిః అనుష్టుప్ ఛందః, శ్రీమాన్ నారాయణో దేవతా, ఆత్మయోని స్స్వయంజాత ఇతి బీజం, గర్భవైష్ణవ ఇతి శక్తిః శంఖచక్రధర ఇతి కీలకం, శార్ఙ్గభృన్నందకీ త్యస్త్రం, నిగమాగమమూల ఇతి కవచం. పరమాత్మసాధక ఇతి నేత్రం, శతకోటిసహస్రాంశుతేజోవద్దివ్యవిగ్రహ ఇతి యోనిః, పరంజ్యోతి స్స్వరూపాత్మా వినియోగః. శ్రీమతే అంగుష్ఠాభ్యాన్నమః, యోగప్రభావజ్ఞాయ, తర్జనీభ్యాంనమః, మంత్రవేత్త్రే, మధ్యమాభ్యాం నమః, త్రిలోకధృతే, అనామికాభ్యాంనమః. శ్రవణేశ్రావణే మాసి సంభవాయ కనిష్ఠి కాభ్యాం నమః. గర్భవైష్ణవాయ కరతలకరపృష్ఠాభ్యాన్నమః, భృగ్వాదిమునిభిః పుత్రిణే, హృదయాయ నమః, త్రిలోకాత్మనే శిరసే స్వాహా, పరాత్పరాయ శిఖాయై వౌషట్, పరంజ్యోతిస్స్వరూపాత్మనే. కవచాయహుం, సర్వాత్మనే,

శ్రీమాన్, బ్రహ్మశ్రీసంపన్నః మంత్రవేత్తా మంత్రాణాం ఛందసాం వేత్తా, త్రిలోకధృత్. స్వప్రవర్తిత శాస్త్రైస్త్రి యాణాం లోకానాం ధారకః, శ్రవణే శ్రావణ ఇతి. " శ్రవణర్క్షే నభోమాసి సంభవ " ఇత్యపి పాఠః. గర్భవైష్ణవః. గర్భేఽవతారాత్పూర్వమేవ వైష్ణవో విష్ణు ప్రియః. 1 త్రిలోకాత్మాత్ర యాణాం లోకానామాత్మతుల్యః పరాదుత్తమాత్పర ఉత్తరః. సర్వనామసంజ్ఞాభావః పరంజ్యోతిస్స్వరూపాత్మా పరంజ్యోతిరేవ స్వరూపంయస్య స చాసావాత్మా. అథవా పరం జ్యోతిషో బ్రహ్మణస్సత్యానన్దచిదాత్మకస్య. స్వరూప ఇవ నిజరూపతుల్య ఆత్మా ప్రతిఫలనత్వాత్. సర్వాత్మా సర్వస్యప్రపంచస్యాత్మ ఆధారః, సర్వశాస్త్ర భృత్ సర్వేషాం శాస్త్రాణామాదస్మర్తా. 2 వేదాన్త వేద్య పురుషః, పరమార్థపురుషః. వేదాంగః, వేదా అంగాని యస్య తథోక్తః, వేదసారభృత్, వేదసారం తత్వం స్వహృదయే బిభ్రాణః 3. సూర్యేందునయన ద్వంద్వః, సూర్యేందూ సూర్యా చంద్రౌ నయన ద్వంద్వం యస్యతథోక్తః, స్వయం భూస్స్వయమా విర్భూతః, నతు కర్మణా. ఆదివైష్ణవః. ఆది వైష్ణవానాం వైఖానసానామాధార ఇతి తత్త్వేన వ్యపదిష్టః, "ఆదివైష్ణవనామానో విఖనస్సూత్ర సంస్కృతాః" అనాదివైష్ణవాఃపంచ ముని ద్విఖనాస్త థేత్యాది స్మరణాత్. ఆర్తలోకేతి. ఆర్తలోకస్య శరణాగత లోకస్య మనాంసిపద్మానీవ తేషు రంజితమవగాహిత మాత్మస్వరూపం స్వస్వరూపం ధరతీతి తథోక్తః. 4 రాజీవలోచనః పద్మాక్షః. శౌరి శ్శూరస్య విష్ణోరపత్యం, పురుషోత్తమః, పురుషశ్రేష్ఠః, సమారాధన దక్షో భగవదారాధనే సమర్థః. సమారాధనదీక్ష ఇత్యపిపాఠః స్థాపకో భగవదాలయ విగ్రహదీనాం ప్రతిష్ఠాపకః, స్థానీకార్చకః, తత్పురుషో అధికృతాఽర్చక ఇతి భావః. 5 ఆచార్యో జగతాం పూజ్యః, తిజగజ్జేతా, స్వసిద్ధాంతేన మాయావాదినాం నిర్వాపకః, జగన్నాథః. జగతాం లోకానా ముత్తారకః, జనార్దనో జనానాం క్లేశార్దనః, శతకోచేతి, శతకోటి సహస్రాంశూనామనన్త దివాకరణాం తేజ ఇవ తేజోఽస్యాఽస్తీతి తథోక్త స్సచాసౌ దవ్యోఽప్రాకృతో విగ్రహో మూర్తిశ్చ. భోక్తా యాగాదిఫలానా ముప భోక్తా, గోప్తా పాలకః, అమరేంద్రస్స్వర్లోకవాసినామరాణామింద్ర ఇవప్రభుః. సుమేధో ధర్మవర్ధనః, సుమేధసాం విదుషాం ధర్మవివర్ధనః, క్షేత్రజ్ఞః ఆత్మా శ్రేష్ఠేతి. శ్రేష్ఠోఽతిప్రశస్తో గాంభీర్యాఖ్యా స్సద్గుణోయస్య తథోక్తః 7. సుప్రసాదః ప్రసాదస్వరూపః అప్రమేయ ప్రతాపనః

నేత్రత్ర యాయ వషట్, సర్వశాస్త్రభృతే, అస్త్రాయ ఫట్, యోగి పుంగవసం సేవ్య స్ఫుటపాదసరోరుహాయ దిగ్బంధః.

ధ్యానం ;- చక్రాబ్జేస్సితదాऽ భయోద్ధృత చతుర్బాహుం రమానన్దనం, న్యస్తాబ్జం హరిమానసోద్భవమహాం పద్మోద్భవస్యాऽగ్రజం, ఉద్యద్దండక మండలూపసహితం గర్భాప్తచక్రాంకణం, వన్దేస్రుగ్ఘరిణాజినం విఖనసం యోగప్రభా వల్లభమ్. 6

శ్రీమాన్ యోగప్రభావజ్ఞో మంత్రవేత్తా త్రిలోకధృత్.
శ్రవణే శ్రావణే మాసి సంభవో గర్భవైష్ణవః. 1
భృగ్వాదిమునిభిః పుత్రీ త్రిలోకాత్మా పరాత్పరః
పరంజ్యోతిస్స్వరూపాత్మాసర్వాత్మాసర్వ శాస్త్రభృత్. 2

యోగి పుంగవసంసేవ్య స్ఫుటపాదసరోరుహః
వేదాంతవేద్య పురుషో వేదాంగో వేదసారభృత్ 3
సూర్యేందునయనద్వంద్వ స్స్వయంభూరాదివైష్ణవః
ఆర్తలోక మనఃపద్మ రంజితాత్మస్వరూపధృత్ 4
రాజీవలోచన శ్శౌరి స్సుందరః పురుషోత్తమః
సమారాధనదక్షోऽథస్థాపక స్థానికార్చకః. 5

అప్రమేయవిషహ్యం ప్రతాపనం ప్రతాపోయస్య తథోక్తః అబ్దహస్తోऽ భయహస్తేऽనాబ్జధరః. "ధృతాంబుజ" ఇత్యపి పాఠః. మృగచర్మాంబరో హరిణాऽజినాసనః. అచ్యుత శ్చ్యుతిరహితః. 8. పద్మోద్భవాऽగ్రజః ఉక్తోऽర్థః. ధృతే దండ కమండలూ యేన తథోక్తఃస వైఖానసాऽగమస్య తచ్ఛాస్త్రస్యాऽథ వా వైఖానసా ఖ్యస్యా గమస్య వేదసమూహస్య నిధిరాకరో జన్మస్థానం నైకరూపః, ఏకరూప ఏవ న భవతీతి సత్యసంకల్పత్వాద్భక్తకామనాను రూపేణా నేకరూపో భవతీతి తథోక్తః. 9. గర్భచక్రాऽంకితాధారః, గర్భచక్రాంకి తానాం వైఖానసానామాధారః. తచ్ఛాస్త్రే తదర్థస్య సకలవైష్ణవవిలక్షణస్య ప్రతిపాద నాత్. శుచిశ్శౌచయుక్తః, సాధుప్రకాశనస్సాధూనాం విదుషాం ప్రకాశన ఉత్తేజకః. యోగబ్రహ్మ. యోగనిష్ఠానాం జ్ఞేయం బ్రహ్మ యోగాన్తజ్ఞేయం బ్రహ్మ

ఆచార్య స్త్రిజగజ్జేతా జగన్నాథో జనార్దనః
శతకోటిశహస్రాంశు తేజోవద్దివ్య విగ్రహః. 6

భోక్తా గోప్తాऽమరేంద్రశ్చ సుమేధోధర్మవర్ధనః
క్షేత్రజ్ఞః పుండరీకాక్ష శ్శ్రుష్ఠగాంభీర్యసద్గుణః. 7

జితేంద్రియ స్సుప్రసాదో హ్యప్రమేయప్రతాపనః
అబ్జహస్తో రమాపుత్రో మృగచర్మాంబరోऽచ్యుతః. 8

పద్మోద్భవాగ్రజో ముఖ్యో ధృతదండకమండలుః
వైఖానసాగమనిధి ర్త్వైకరూపో నిరంజనః. 9

గర్భచక్రాంకితాధార శ్శుచి స్సాధుప్రకాశనః
యోగబ్రహ్మ పరంబ్రహ్మ నిరామయతపోధనః 10
మాధవాంఘ్రిసరోజాత పూజార్హ శ్రీచతుర్భుజః
అనఘో భగవాన్ విష్ణు ర్విజయీ నిత్యసద్గుణః. 11

వానిరామయతపోధనః. నిరామయం నిష్ప్రతిద్వంద్వం తపోధనం యస్య తథోక్తః. నిరామయతపోనిధి రిత్యపి పాఠః. 10. మాధవేతి. మాధవాऽంఘ్రిస రోజాత యోహరిపాదాబ్దయోః పూజాయామర్చనాయా మహా ఉచితా అత ఏవ శ్రియా లోకోత్తరవై లక్షణ్యభాజా యుక్తాశ్చత్వారో భుజా బాహవో యస్య తథోక్తః. అనఘః పాపరహితః, భగవాన్ షాడ్గుణ్య పరిపూర్ణః. విష్ణురన్తర్యా మిరూపేణ విశ్వవ్యాపనశీలః "విజయీ. జయశీలః నిత్యసద్గుణః, నిత్యాస్త్రై కాలికసత్తావన్తస్సద్గుణా యస్య తథోక్తః. 11. విరాణ్మానసపుత్రః విరాజో బ్రహ్మణో మానసా మనస భవః పుత్రః. శంఖచక్రధరః. వరదాऽభయయోశ్చా పీతముపలక్షణం. పరఉత్తరః, క్రోధహా, స్వారాధకానాం క్రోధోపశామకః, క్రోధస్య సద్గతిబంధకత్వాత్. శత్రుహా కామక్రోధాద్యరి షడ్వర్గచ్ఛేదకః. దృశ్యబ్రహ్మరూపీ, దృశ్యం చ తద్బ్రహ్మ దృశ్యబ్రహ్మ, స ఏవ దృశ్యబ్రహ్మరూపీ, రూపప్ ప్రశంసాయాం లింగవ్యత్యయశ్చ ప్రాశ్యంస్యంచ భగవత్సమూర్త్యార్చనావిధిబోధకత్వే నేతి బోధ్యం అదృశ్యబ్రహ్మైవ రూపీ రూపవా నిత్యదృశ్యబ్రహ్మరూపీతి కారప్రశ్లేషేణార్థో బోధ్యః ఆర్తవత్సలః. ఆర్తేషు భక్తేషు వత్సలో నుకంపితః. 12. కామహా భగవదనుగ్రహ ప్రతిబంధిచ్ఛా నివర్తకః, ధర్మకృత్ శాస్త్రప్రణయ నాదినా ధర్మం ప్రవర్తయితా, ధర్మవిశిష్ట స్స్వాచరణాదినా ధర్మప్రవర్తకః. శాశ్వత స్త్రికాలవ్యాప్తః. శివో మంగళప్రదః, అవ్యయో నాశరహితః, సర్వదేవేశ స్సర్వ దేవానాం ప్రభుః. అచింత్య భయనాశనః. అచింత్యానాం భయానా మత్యాహితానా. మాధ్యాత్మికాదీనాం నాశనో నిర్వాపకః, 13. భోగినాం పాతాలనివాసినా మిన్ద్రః ప్రభుః. అమరేంద్ర ఇతి పూర్వముక్తత్వ స్వారస్యాత్. భోగపురుషః భోగే సర్పఫణాయాం శరీరే వాశయానః పురుషః,

విరాణ్మానసపుత్రో వా శంఖచక్రధరః పరః
క్రోధహా శత్రుహా దృశ్యబ్రహ్మరూపార్త్యవత్సలః. 12

కామహా ధర్మకృద్ధర్మవిశిష్ట శ్శాశ్వతశ్శివః.
అవ్యయ స్సర్వదేవేశస్త్వచింత్య భయనాశనః. 13

భోగీంద్రో భోగపురుష ఆదిదేవో మహాత్మకః
వైఖానసమునిశ్రేష్ఠనిధి స్స్వాత్కాంచనాంబరః. 14

నియమ స్సాత్వికశ్శ్రీద స్తారక శ్శోకనాశనః
అర్చనాక్షమయోగీశ శ్శ్రీధరోఽర్చి శ్శుభో మహాన్. 15

మధ్యమపదలోపీ, ఆదిదేవ ప్రథమో దేవః, మహాత్మకః, మహోత్సవశరీరః వైఖానసేతి, వైఖానసానాం తదాఖ్యానాం మునిశ్రేష్ఠానాం నిధిరాకరః, కాంచనాంబరః, స్వర్ణచేలః. 14. నియమో నియమస్వరూపః సాత్వికశ్రీదః సాత్విక శ్రియం సత్త్వసంపత్తిం గదాతీతి తథోక్తః తారకస్సంసారోత్తారకః శోకనాశనో భవదుఃఖాపనోదనః, అర్చనాక్షమయోగీశః అర్చనాయాం భగవదా రాధనే క్షమశ్చాఽసౌ యోగీశ ఇతి తథోక్తః "యత్ర యోగీశ్వరః కృష్ణ ఇతి చ స్మర్యతే. శ్రీధరో బ్రహ్మశ్రీ సంపన్నః. అర్చిశ్శుభః. అర్చిషా స్వతేజసా శాస్త్రరూపేణోద్గతేన శుభో లోకానామభ్యుదయసంపాదకః, మహానతిశయిత శక్తియుక్తః, 15. ముక్తిదో ముక్తిప్రదాతా, పరమైకాంతీ భగవదంతరంగః, శ్రీనిధి బ్రహ్మవర్చసనిధిః శ్రీకరో మంగలప్రదః. శుభశ్శుభప్రధః, చంద్రకేతి. చంద్రికయా జ్యోత్స్నయా సాకల్యేన యుతచంద్ర వదిందువద్ధవళేన స్వచ్ఛేన మందహాసేన యుతమాననం యస్య తథోక్తః మందస్మితముఖారవింద ఇత్యర్థః, 19 మునిపుంగవో మునిశ్రేష్ఠః, ద యాలు యావార్దన్ సత్యభాషీ ఆప్తస్త్యేవ హి వక్తాసుమూర్తి శ్శో భనవిగ్రహః, దివ్యమూర్తిమా, అప్రాకృత శరీర భూషితః. మతుబ వివక్షితః. 17. యాత్రాకాల ఇత్యాద్యుపలక్షణం. స్తోత్రప్రతిపాద్య దేవతాయా శ్శ్రీమన్నారాయణత్వేనాదౌ సంకీర్తనాత్ప్రాయః పఠ్యమానేషు నామసుతత్త్వస్యైవ ఖ్యాపనాచ్చ సర్వం హి కామయమానః పురుష స్తదేవ లభత ఇతి వక్తుముచితత్వాత్.

అథ ప్రసంగాద్వర్షవర్ధన విచారః క్రియతే. శ్రవణేదివ్యనక్షత్రే శ్రావణ్యాం శుక్లపక్షకే, పద్మనాభ మనోజాతం విష్ణుపూజావిశారద మితి భగవతో విభవాఽవతారకాలః ప్రస్తూయతే, తథా శ్రవణే శ్రావణే శుక్లపూర్ణిమాసోమవాసరే, సింహలగ్నేన సంయుక్తే విఖనాః ప్రాపనైమిశ మితి చ తత్ర వర్షవర్ధనోత్సవస్యాచరణే తిథిరుతనక్షత్రం ప్రధానమితి సంశయః శ్రవణే శ్రావణ్యా :- శ్రవణే శ్రావణే" ఇత్యుభయత్ర సమప్రాధాన్యస్యాపస్థితేః. అత్ర జయన్తీ నిర్ణ యప్రకరణే తిథీ ప్రాధాన్యవాదస్య భగవచ్ఛ్రీ శ్రీనివాసమఖీంద్రై స్తాత్పర్యచింతామణ్యాం స్పష్టముపపాదనాత్తిథిరేవ ప్రధానమితి సిద్ధాన్తః, తథా తత్రాపి చాంద్రసౌరమాసయో శ్చాన్ద్రమాసస్యైవ ప్రాధాన్యం అవిద్దా శ్రవణర్క్షయుతా వియుక్తా వా పూర్ణిమా గ్రాహ్యా నిత్యత్వేనోపరాగాదావపి యథాయథమిద మనుష్ఠేయమేవ. తత్ర దాక్షిణాత్యాః పరిసర

ముక్తిదః పరమైకాంతీ శ్రీనిధిశ్రీ కరశ్శుభః
చంద్రికా చంద్ర ధవళమందహాసయుతాననః. 16

వైఖానసో విఖనసో విఖనా మునిపుంగవః
దయాళుస్సత్యభాషీ చ సుమూర్తిర్దివ్యమూర్తిమాన్. 17

ఇత్యేవం శ్రీవిఖనసో నామ్నాష్టోత్తరం శతం
యాత్రాకాలే విశేషేణ జ్ఞానాజ్ఞానకృతేపి చ
స్నానేఽపి సర్వకాలేషు సూర్యచంద్రోపరాగకే
ప్రయాణే భోజనే తల్పే విద్యారంభే మహోత్సవే
త్రిసంధ్యాసు పఠేన్నిత్యం సర్వత్ర విజయీ భవేత్. 18
ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్ద సంహితాయాం

విఖనసాష్టోత్తర శతనామస్తోత్రం
నామ వింశోఽధ్యాయః
ఇత్యానందసంహితాయా ముపోద్ఘాత భాగః ప్రథమః.

ంచరాత్రప్రాచుర్య ప్రణున్నా నక్షత్ర ప్రాధాన్యేనోత్సవ మాచరన్తి సౌరమాసే తథా వసదశకపర్యన్తముత్సవ కాలావధి స్తత్రాపి శ్రవణం నక్షత్రమన్తిమం కుర్వన్తి. నాత్ర దికీకాచిత్ప్రక్రియా ప్రతపాల్యతే. కించారంభదినాత్ప్రభృతి ప్రత్యహం సాయంప్రాత స్నపనం వీధిభ్రమణం భగవతా సహ విశేషార్చనం చవిశేషః. తత్ర త త్తద్దివసేషు హనవిశేషాః. సర్వాన్తే దశమదివసే భగవతాసాకం తదర్పిత మాల్యాదినాఽ ంకృతస్యాచార్యస్య స్నాపనాదీని భగవతా సహ వీధీభ్రమనాదివిశేషార్చనాది చ విశేషః. తచ్చాత్రతత త్తదాలయగత భక్తవిగ్రహాణాంచ సమానం ఔత్తరీయాస్తు విఖన సూత్రోదిత ర్షవర్ధన హోమం తత్రత్యప్రక్రియామన్యాం చాచరన్తి అయమేషు వైదికో విశేషః.

అర్చనేచ "వైఖానసాయాఽచ్యుతసంశ్రయా" యేత్యావాహనం "వైఖా నసాయ పోయుక్తాయ శాతాతపాయ బ్రహ్మదర్శిన " ఇతి చతురామాని అతో దేవాదినా ష్ణోర్చుకాదినా చ ఆసన పాద్యా ర్ఘ్యాచమన స్నానప్లోత, వస్త్రాభరణ పాద్యాచమన పుష్పగంధధూప దీప హవంషి పునః పాద్యా ర్ఘ్యాచమనాని పూర్వవత్. విష్ణుగాయత్ర్యా ముఖవాస మష్టాక్షరేణ పుష్పాంజలిం ద్వాదశాక్షరేణ ప్రార్థనం ప్రణామం చ కుర్యాత్. అన్యత్సర్వం భగవదుక్తవత్.

అత్ర విఖనసో దివ్యాష్టోత్తరశతనామస్తోత్రం వరవర్ణనవిచారః అర్చనవిశేష ఇత్యంశాః ప్రతిపాదితానాం ఆదౌ శ్లోకపంచకం తతో కృసమూహః తతో వృత్త శ్లోకః శతస్సార్ధైకోన వింశతిశ్లోకాః.

ఏతావతా గ్రంథేన ప్రోక్త ఆనందసంహితాయా ఉపోద్ఘాతః.
ఇత్యుపోద్ఘాతభాగః ప్రథమః.

శ్రియైనమః
శ్రీవేంకటేశాయనమః
శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీ విఖనసాష్టోత్తర శతనామావళిః.

ఓం శ్రీమతే నమః.
యోగ ప్రభావజ్ఞాయ నమః
మంత్రవేత్రే
త్రిలోకధృతే
శ్రవణే శ్రవణే మాసి సంభ
వాయ
గర్భవైష్ణవాయ
భృగ్వాదిమునిభిః పుత్రిణే
త్రిలోకాత్మనే
పరాత్పరాయ
పరం జ్యోతిస్స్వరూపాత్మనే 10
సర్వాత్మనే
సర్వశాస్త్రభృతే
యోగిపుంగవసంసేవ్యస్ఫుట
పాదసరోరుహాయ
వేదాన్తవేద్య పురుషాయ
వేదాంగాయ
వేదసారభృతే
సూర్యేందు నయనద్వంద్వాయ
ఓం స్వయంభువే నమః
ఆది వైష్ణవాయ
ఆర్తలోక మనఃపద్మ రంజి
తాఽత్మస్వరూపధృతే 20
రాజీవలోచనాయ
సారిణే
సుందరాయ
ఓం పురుషోత్తమాయ నమః
సమారాధనదక్షాయ
స్థాపకాయ
స్థానికార్చకాయ
ఆచార్యాయ
త్రిజగజ్జైత్రే
జగన్నాథాయ 30
జనార్దనాయ
శతకోటిసహస్రాంశుతేజో
వద్దివ్యవిగ్రహాయ
భోక్త్రే
గోప్త్రే
ఓం అమరేంద్రాయ నమః
సుమేధో ధర్మవర్ధనాయ
క్షేత్రజ్ఞాయ
పుండరీకాక్షాయ
శ్రేష్ఠగాంభీర్య సద్గుణాయ, 40
జితేంద్రియాయ
సుప్రదాయ
అప్రమేయప్రతాపనాయ
అబ్జహస్తాయ
రమాపుత్రాయ
మృగచర్మాంబరాయ
అచ్యుతాయ
పద్మోద్భవాగ్రజాయ

శ్రీ విఖనస అష్టోత్తర శతనామములు

ముఖ్యాయ నమః
ధృత దండకమండలవే. 50
వైఖానసాగమనిధయే
నైకరూపాయ
నిరంజనాయ
గర్భచక్రాంకితాఽధారాయ
శుచయే
సాధు ప్రకాశనాయ
యోగబ్రహ్మణే
పరంబ్రహ్మణే
నిరామయ తపోధనాయ
మాధవాంఘ్రిసరోజాత పూ
జార్హ శ్రీచతుర్భుజాయ 60
అనఘాయ
భగవతే
ఓం విష్ణవే నమః
విజయినే
నిత్య సద్గుణాయ
విరాణ్మానస పుత్రాయ
శంఖచక్ర ధరాయ
వరాయ
క్రోధఘ్నే
శత్రుఘ్నే 70
దృశ్య బ్రహ్మరూపిణే
ఆర్తవత్సలాయ
కామఘ్నే
ధర్మకృతే
ధర్మవిశిష్టాయ
శాశ్వతాయ
శివాయ
అవ్యయాయ

ఓం సర్వదేవేశాయ నమః
అచింత్యభయనాశనాయ 80
భోగీంద్రాయ
భోగపురాయ
ఆదిదేవాయ
మహాత్మకాయ
వైఖానసమునిశ్రేష్ఠనిధయే
కాంచనాంబరాయ
నియమాయ
సాత్త్విక శ్రీదాయ
తారకాయ
శోకనాశకాయ. 90
ఓం అర్చనాక్షమ యోగీశాయ
శ్రీధరాయ
అర్చిశ్శుభాయ
మహతే
ముక్తిదాయ
పరమైకాంతినే
శ్రీనిధయే
శ్రీకరాయ
శుభాయ
చంద్రికాచంద్రధవళ మంద
హాసయుతాఽననాయ 100
వైఖానసాయ
విఖనసాయ
విఖనసే
మునిపుంగవాయ
దయాళవే
సత్యభాషిణే
సుమూర్తయే
ఓం దివ్యమూర్తిమతే నమః 108

ఇతి శ్రీ విఖనసాఽష్టోత్తర శతనామావళిః.
మరీచిప్రోక్త ఆనందసంహిత యందు
ఉపోద్ఘాతభాగమను ప్రథమభాగము.

శ్రీ విఖనసాఽష్టోత్తర శతనామాని
(ఈగావారిపాలెం స్తోత్రపాఠము)

ఓం శ్రీమతే నమః
ఓం విఖనసాయ నమః
ఓం ధాత్రే నమః
ఓం విష్ణుభక్తాయ నమః
ఓం మహామునయే నమః
ఓం బ్రహ్మాధీశాయ నమః
ఓం చతుర్బాహవే నమః
ఓం శఙ్ఖచక్రధరాయ నమః
ఓం అవ్యయాయ నమః
ఓం విద్యాజ్ఞానతపోనిష్ఠాయనమః10
ఓం సర్వజ్ఞాయ నమః
ఓం కనకామ్బరాయ నమః
ఓం యోగీశ్వరాయ నమః
ఓం వేదమూర్తయే నమః
ఓం పావనాయ నమః
ఓం వైష్ణవోత్తమాయ నమః
ఓం కలాదాత్రే నమః
ఓం క్లేశహరాయ నమః
ఓం కలికల్మషనాశనాయ నమః
ఓం ధర్మరూపిణే నమః 20
ఓం హరిసుతాయ నమః
ఓం కర్మబ్రహ్మదయానిధయే నమః
ఓం భృగ్వాదీనాంపిత్రే నమః
ఓం సర్వదాత్రే నమః
ఓం నారాయణాశ్రయాయ నమః
ఓం విఖ్యాతనామ్నే నమః
ఓం విమలాయ నమః
ఓం సాత్వికాయ నమః
ఓం సాధుధర్మవతే నమః
ఓం సూత్రకృతే నమః 30
ఓం స్మృతికృన్నేత్రే నమః
ఓం సర్వశాస్త్రప్రవర్తకాయ నమః
ఓం పరమాత్మనే నమః
ఓం మఙ్గళగుణాయ నమః
ఓం శాన్తాయ నమః
ఓం సర్వజగద్గురవే నమః
ఓం శ్రీశాస్త్రకర్త్రే నమః
ఓం సుమతయే నమః
ఓం చిన్మయాయ నమః
ఓం శ్రీపతిప్రియాయ నమః 40
ఓం సత్యవాదినే నమః
ఓం దణ్డహస్తాయ నమః
ఓంసర్వలోకాభయప్రదాయ నమః
ఓం పురాణాయ నమః
ఓం పుణ్యచారిత్రాయ నమః
ఓం పురుషోత్తమపూజకాయ నమః
ఓంసమూర్తామూర్తవిధికృతే నమః
ఓం విష్ణవే నమః
ఓం వ్యాసాదిసంస్తుతాయ నమః
ఓం విష్ణ్వాలయార్చనవిధేరధ్య
క్షాయ నమః 50
ఓం కమలేక్షణాయ నమః

ఓం భుక్తిముక్తి ప్రదాయ నమః
ఓం వేదవేదాన్తేషు ప్రసిద్ధిమతే నమః
ఓం పరతత్త్వవినిర్ణేత్రే నమః
ఓం పారమార్థికసారవిదే నమః
ఓం భగవతే నమః
ఓం పరమోదారాయ నమః
ఓం పరమార్థవిశారదాయ నమః
ఓం పరాత్పరతరాయ నమః
ఓం శాన్తాయ నమః 60
ఓం ఋషయే నమః
ఓం సత్యాద్భుతాకృతయే నమః
ఓం భోధాయనాదిప్రణతాయ నమః
ఓం పూర్ణచన్ద్రనిభాననాయ నమః
ఓం కశ్యపాత్రిమరీచ్యాది మునిముఖ్యనిషేవితాయ నమః
ఓం స్వయమ్భువే నమః
ఓం స్వకులత్రాత్రే నమః
ఓం స్రాష్టిదాయ నమః
ఓం పుష్టిదాయ నమః
ఓం అనఘాయ నమః 70
ఓం అప్రమేయాయ నమః
ఓం దీనబన్ధవే నమః
ఓం అనన్తాయ నమః
ఓం నైమిశాలయాయ నమః
ఓం శరచ్చన్ద్రప్రతీకాశముఖమణ్డల శోభితాయ నమః
ఓం శుద్ధస్ఫటికసంకాశాయ నమః
ఓం స్వర్ణభూషాపరిష్కృతాయ నమః
ఓం అణూపమాయ నమః
ఓం అతిగమ్భీరాయ నమః
ఓం స్వర్ణయజ్ఞోపవీతవతే నమః 80
ఓం కుసతువ్ధస్మితాయ నమః
ఓం ధామయ నమః
ఓం కుణ్డలాలఙ్కృతాయ నమః
ఓం ప్రభవే నమః
ఓం కృష్ణవైభవవిదే నమః
ఓం ధీరాయ నమః
ఓం కృష్ణభక్తి ప్రదాయ నమః
ఓం మహాతే నమః
ఓం విరిఞ్చనాయ నమః
ఓం షఞ్చమూర్తివిధానజ్ఞాయనమః 90
ఓం విధవే నమః
ఓం స్వరాయ నమః
ఓం వేధజ్ఞాయ నమః
ఓం వేదవాదినే నమః
ఓం వేదమార్గప్రదర్శకాయ నమః
ఓం వైఖానసాయ నమః
ఓం విఖనసే నమః
ఓం నిశ్చయజ్ఞాయ నమః
ఓం జితేన్ద్రియాయ నమః
ఓం విష్ణుయాజినే నమః 100
ఓం విప్రముఖ్యాయ నమః
ఓం వైఖానసజనాశ్రయాయ నమః
ఓం మన్త్రశాస్త్రప్రభావజ్ఞాయ నమః
ఓం దేవదేవజయధ్వజాయ నమః
ఓం రురువాహాయ నమః
ఓం విబీజ్ఞాయ నమః
ఓం అతితేజస్కాయ నమః
ఓం నిత్యశోభనాయ నమః 108